

24(3):2023

Journal of Economics and Administrative Sciences

Published By
Sivas Cumhuriyet University
<http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr>

E-ISSN: 2687-4032

**Cumhuriyet University Journal of Economics and
Administrative Sciences–İİBD
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Dergisi–JEAS**

**ISSN: 1303-1279
e-ISSN: 2687-4032**

**Volume / Cilt 24 | Issue / Sayı 3
Pages / Sayfa: 302-491**

July/Temmuz 2023

<http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/>

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences–İİBD
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi–JEAS

Publisher/Yayıncı

Sivas Cumhuriyet University, Journal of Economics and Administrative Sciences
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Prof. Dr. Gülay ERCİNS

II

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Fatih ERTUGAY

Assistant Editor

Assist. Prof. Dr. Gamze ÇİMEN
Assist. Prof. Dr. Yasin GÖRMEZ

Publication Secretariat

Res. Assist. İbrahim BULDUR
Res. Assist. Ömer KÖSE

English Language Editor

Najibul KASHEM

Layout Assistant

Elektronik Dergi Ofisi Başkanlığı

Editör

Prof. Dr. Fatih ERTUGAY

Editör Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÇİMEN
Dr. Öğr. Üyesi Yasin GÖRMEZ

Yayın Kurulu Sekreteryası

Arş. Gör. İbrahim BULDUR
Arş. Gör. Ömer KÖSE

Yabancı Dil Editörü

Najibul KASHEM

Mizanpaj Editörü

Elektronik Dergi Ofisi Başkanlığı

Section Editors / Alan Editörleri

- Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun KARACA- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru AYKAN- Kayseri Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ferudun KAYA- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ALKAN- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed Veysel KAYA- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki DOĞAN- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ORALHAN- Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Doç. Dr. F. Müge SAKAR- Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ- Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür AKPINAR- Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bihter KARAGÖZ- İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin KOÇ- Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serhan ÇALHAN- Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat DEMİREL- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇOBAN- Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GÜLEÇ- Pamukkale Üniversitesi

Publication Board/ Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ersan ÖZ - Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye

Prof. Dr. Sabri Çiftçi – Kansas State University

Assoc. Prof. Dr. Zeca Daniela Ecaterina, Dunarea de Jos University of Galati, Galati, Romania

Assoc. Prof. Florina Oana VIRLANUTA, Dunarea de Jos University of Galati, Galati, Romania

Assoc. Prof. Thair ISLAM, Tongji University, Shanghai, PR China

Assoc. Prof. Anshuman Sharma, Ajman university, Dubai, UAE

Assoc. Prof. Azamat Maksudunov, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan

Assoc. Prof. Seyil Najimudinova, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan

Reviewers for This Issue / Bu Sayının Hakemleri

- Prof. Dr. Adalet HAZAR – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk Kendirli – Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURUNÇ – Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Güler TOZKOPARAN – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Emel TOPCU – Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Handan KARAKAYA – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sinan ZEYNELOĞLU – İstanbul Kent Üniversitesi
Prof. Dr. Bahar BERBEROĞLU – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Batuhan TUFANER – Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfur BAYAT – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel BULUT – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Ceylan TOKLUOĞLU - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Gülruh GÜRBÜZ – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Elif YÜCEL – Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Osman AĞIR – İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN – Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Elife Akiş – İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Handan ÖZDEMİR - OSTİM Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK – Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil ŞAHİN – Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Bedir SALA - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KOCAOĞLU – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat MOLLAER – Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun BOZ - İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNLÜ – Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan UZUN – Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Fatih Ceyhan – Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat YORULMAZ – Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlkey GÜLER – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KUTLU – Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytül BIŞGIN - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer TAYLAN – Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beynaz UYSAL – İstanbul Okan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Said KÖSE - Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÖZKILIÇCI – Fenerbahçe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇİÇEKAY – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan SELDÜZ – Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazan YEŞİLKAYA – Şırnak Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Vildan GÜNEŞ - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Indexing/ İndeksler

ASOS Index

Academindex

EBSCO

SOBİAD

OpenAIRE

TR Dizin

Google Scholar

TÜBİTAK ULAKBİM

Contents / İçindekiler

Editorial

X

Editörden

XI

Exchange Rate And Share Prices Passage: An Application On Bist100 And Sub-Indices
Döviz Kuru Ve Hisse Senedi Fiyatları Geçişkenliği: Bist100 Ve Alt Endeksler Üzerine Bir Uygulama
İlyas Kays İMAMOĞLU, Rahman AYDIN
302-316

The Effect of Perceived Coworkers' Support on Overall Job Performance: A Study on Medical Secretaries
Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteğinin Genel İş Performansına Etkisi: Tıbbi Sekreterler
Üzerinde Bir Araştırma
Aysel ARSLAN, Hasan GÜL
317-330

Migration and its Political Dimensions in Türkiye
Türkiye'de Göç ve Siyasi Boyutları
Abdullah Turan
331-347

Undergraduate Students' Self-Assessments On The Levels Of Conceptual Awareness Regarding The Fourth
Industrial Revolution: The Case Of Kayseri
Lisans Öğrencilerinin Dördüncü Endüstri Devrimi'ne İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz
Değerlendirmeleri: Kayseri Örneği
Semra AKSOYLU, Ümit Nusret SALMAN
348-361

Qualitative Analysis In Integrated Reports: An Application In The Banking Sector
Entegre Raporlarda İçerik Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama
Nuriye ŞENOCAK, Osman Kürşat ONAT
362-382

Ukraine-Russian Federation Relations Within The Concepts Of "The Security Dilemma" And "Responsibility To
Protect (R2p)"
Güvenlik İkilemi Ve Koruma Sorumluluğu Kavramları Bağlamında Ukrayna-Rusya Federasyonu İlişkileri
Tuba TAŞLICALI KOÇ
383-392

A Comparison of Transportation Infrastructure of APEC Countries with Cluster Analysis
APEC Ülkelerinin Ulaştırma Altyapılarının Kümeleme Analizi ile Karşılaştırılması
Serkan TAŞTAN, Kıvanç Halil ARIÇ, Sara MOUJAHID
393-402

Jobs and Skills of the Future: A Window of Opportunity for Economic Development in Türkiye
Geleceğin Meslekleri ve Becerileri: Türkiye’de Ekonomik Kalkınma İçin Bir Fırsat Penceresi
Ceyda ERDEN ÖZSOY, Burak Tuğberk TOSUNOĞLU
403-416

Does Professionalism In Accounting Reduce The Ethical Dilemma? A Research In Karaman
Muhasebede Profesyonellik Etik İkilemi Azaltır Mı? Karaman İlinde Bir Araştırma
Şebnem ADA
417-431

A Field Study on Political Socialization of Political Science Students
Siyaset Bilimi Öğrencilerinin Siyasal Toplumsallaşması Üzerine Bir Saha Araştırması
Ali ÇİÇEK
432-444

Overlapping Consensus And Reasonability In Rawls Thought
Rawls Düşüncesinde Örtüşen Görüş Birliği Ve Makuliyet
Ferdi SELİM
445-458

The Effect of Brand Trust in E-Commerce Sites and Consumer-Brand Identification on Brand Evangelism among
Young Consumers
Genç Tüketicilerde E-Ticaret Sitelerine Yönelik Marka Güveni ve Tüketici-Marka Özdeşleşmesinin Marka
Evangelizmi Üzerine Etkisi
Sena ALTIN, Özlem ÖZDEMİR SÜZER
459-468

The Republic and Its Conceptual Neighbors, Monarchy, the State and Democracy: An Evaluation of Similarities
and Differences
Cumhuriyet ve Kavramsal Komşuları Monarşi, Devlet ve Demokrasi: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir
Değerlendirme
Aydoğan KUTLU
469-482

Evaluating Political and Cultural Transformation Through Ziya Gökalp’s Perception of Civilization
Siyasal ve Kültürel Dönüşümü Ziya Gökalp’in Medeniyet Algısı Üzerinden Değerlendirmek
Ahmet Özkan, Zeynep Altunay
483-491

Editorial

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences (JEAS) is a scientific, peer-reviewed and open-access journal published online on a quarterly basis. As the publication board of the journal, we are happy to publish our third issue in Volume 24 (July 2023). We express our deepest gratitude to everyone that contributed to this issue, particularly to the publication board, assistant editors, field editors, language editors, copyediting staff, authors and reviewers. We also thank everyone who has contributed to our journal and provided support so far. Our next issue will be published in October 2023.

In this issue, there are 14 empirical studies that went through a strict blind review and editorial process. Articles to be published in our journal go through three important phases: preview, blind review and editing. During the blind review process, every article is reviewed by at least two referees. Moreover, each article going through examination is checked for plagiarism using iThenticate. We suggest that our prospective authors scan their article using plagiarism software before they send it to our journal.

Prospective authors could upload their studies to <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/> for our forthcoming issues. In addition, our journal aims to widen its pool of reviewers. In this respect, those who are interested in becoming a member of it or those who wish to contribute to our journal as a reviewer could send their CVs to iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr. Reviewer certificates are sent through Dergipark. Therefore, those who wish to get a certificate should apply for it through Dergipark. We hope to reach you with higher quality and original studies in the next issue.

Prof. Dr. Fatih ERTUGAY
Editor-in-Chief
July, 2023

Editör'den

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (İİBD) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda dört defa çıkarılan bilimsel, hakemli ve elektronik ortamda okuyucuların erişimine açık bir dergidir. Yayın kurulumuz dergimizin 24. cildinin 3. sayısını (Temmuz 2023) yayımlamanın mutluluğunu yaşamaktadır. Özellikle danışma kurulumuza, editör yardımcılarımıza, alan editörlerimize, dil editörlerimize ve ön inceleme ve dizgiden sorumlu çalışanlarımıza olmak üzere, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimizin bu sayısına katkıda bulunan herkese verdikleri emekten ötürü en derin şükranlarımızı sunarız. Ayrıca şimdiye kadar dergimize katkıda bulunan ve destek sağlayan herkese teşekkür ediyoruz. Bir sonraki sayımız Ekim 2023'de yayımlanacaktır.

Bu sayımızda sıkı bir kör hakemlik ve editörlük sürecinden geçmiş 14 araştırma makalesi bulunmaktadır. Dergimizde yayımlanmakta olan çalışmalar ön inceleme, kör hakemlik süreci ve editöryal süreç olmak üzere üç önemli aşamadan geçmektedir. Hakemlik sürecinde her makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Ayrıca, inceleme sürecine giren her makale iThenticate yazılımı yardımıyla intihal taramasından geçmektedir. Önümüzdeki sayılarımız için çalışmalarını dergimize göndermek isteyen yazarlarımıza çalışmalarını bize göndermeden önce mutlaka intihal yazılımından geçirmelerini öneriyoruz.

Yeni sayılarımız için çalışmalarınızı <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/> adresine yükleyebilirsiniz. Ayrıca, dergimiz akademik danışma kurulunu ve hakem havuzunu genişletmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda dergimizin danışma kurulunda yer almak isteyen veya hakem olarak dergimize katkıda bulunmak isteyen değerli araştırmacılar özgeçmişlerini iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr adresine e-posta ile gönderebilirler. Hakem sertifika işlemleri Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle hakem sertifikası almak isteyen hakemlerimizin Dergipark üzerinden başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Nitelikli ve özgün çalışmalarla bir sonraki sayıda buluşmak üzere...

Prof. Dr. Fatih ERTUGAY
Editör
Temmuz, 2023

Exchange Rate and Share Prices Passage: An Application on Bist100 and Sub-Indices

İlyas Kays İmamoğlu^{1,a,*}, Rahman Aydın^{2,b}

¹Department of Management and Organization, Vocational School of Social Sciences, Bayburt University, Province, Bayburt, Türkiye

²Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 15/01/2023

Accepted: 16/05/2023

JEL Classification: C22, E44, F31, G15

ABSTRACT

The relationship between the stock market and exchange rates is being investigated, especially for developing countries. Because these countries need foreign savings for their economic growth. In addition, foreign funds prefer to invest in different sectors to evaluate the opportunities available in these markets. One of these sectors is the stock market. The reason for the funds coming to the stock market is explained with the help of different theories in the literature. The first of these theories is the micro-based theory developed by Dornbusch and Fisher (1980) and known as the flow-oriented or traditional approach. Latter; It is a stock-focused macro-based theory called the portfolio balance or stock balance approach of Frankel (1983) and Branson and Henderson (1985). The validity of these theories, especially in emerging market markets, is examined. In this context, the relationship between the BIST100, BIST Financial, BIST Service, BIST Industrial, and BIST Technology indices, which are among the stock markets in Türkiye, and the exchange rate are investigated in this study. For this purpose, five different models were used in the research, and the ARDL method was preferred to estimate these models. According to the findings obtained from the ARDL method, it has been determined that traditional theories are valid in BIST100, BIST Financial, and BIST Service indices. The existence of portfolio theory was selected in the BIST Technology index. Finally, it has been concluded that there is no relationship between the exchange rate and the stock in the BIST Industrial Index.

Keywords: Stock Market, International Finance, Exchange Rate, ARDL Model

Döviz Kuru ve Hisse Senedi Fiyatları Geçişkenliği: Bist100 ve Alt Endeksler Üzerine Bir Uygulama

Süreç

Geliş: 15/01/2023

Kabul: 16/05/2023

JEL Sınıflaması: C22, E44, F31, G15

Öz

Hisse senedi piyasası ile döviz kurları arasındaki ilişki özellikle gelişmekte olan ülkeler için araştırılmaktadır. Çünkü bu ülkeler ekonomik büyümeleri için dış tasarruflara ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca yabancı fonlar da bu piyasalarda var olan fırsatları değerlendirmek üzere farklı sektörlerle yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bu sektörlerden biri de hisse senedi piyasasıdır. Hisse senedi piyasasına gelen fonların nedeni ise literatürde farklı teoriler yardımı ile açıklanmaktadır. Bu teorilerden ilki Dornbusch ve Fisher (1980)'in geliştirdiği akış odaklı ya da geleneksel yaklaşım olarak bilinen mikro temelli teoridir. İkincisi ise; Frankel (1983) ve Branson ve Henderson (1985)'un portföy dengesi ya da stok dengesi yaklaşımı olarak adlandırılan hisse senedi odaklı makro temelli bir teoridir. Bu teorilerin geçerliliği, özellikle gelişmekte olan ülke piyasaları üzerine yapılan çalışmalarla incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmada Türkiye'de hisse senedi piyasaları arasında yer alan BİST100, BİST Mali, BİST Hizmet, BİST Sınai ve BİST Teknoloji endeksleri ile döviz kuru arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu amaçla çalışmada beş farklı model kullanılmış ve bu modelleri tahmin etmek üzere ARDL yöntemi tercih edilmiştir. ARDL yönteminden elde edilen bulgulara göre BİST100, BİST Mali ve BİST Hizmet endekslerinde geleneksel teorilerin geçerli olduğu belirlenmiştir. BİST Teknoloji endeksinde ise portföy teorisinin varlığı tespit edilmiştir. Son olarak BİST Sınai endeksinde ise döviz kuru ile hisse senedi arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi Piyasası, Uluslararası Finans, Döviz Kuru, ARDL Modeli

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a imamoglu@bayburt.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-7732-4148>

^a rahmaydn@gmail.com

^b <https://orcid.org/0000-0003-0440-7468>

How to Cite: İmamoğlu İ, Aydın R (2023) Exchange Rate And Share Prices Passage: An Application On Bist100 And Sub-Indices, Journal of Economics and Administrative Sciences 24(3): 302-316, 2023

Giriş

Borsanın ekonomik güç için bir barometre işlevi gördüğüne ve likidite seviyesinin borsa etkinliğini yansıttığına şüphe yoktur. Döviz kurlarındaki yükseliş ve düşüşler, çıktı ve enflasyon gibi temel ekonomik değişkenleri etkilemektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde finansal piyasaların hızla gelişmesi dünya çapında da dikkatleri üzerine çekmiştir (Li vd., 2018:726). Son yıllarda hızlı küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaret hacminin artması, ülkeler arasındaki sermaye akışını hızlandırmıştır. Finansal piyasalar, özellikle borsa ve döviz piyasası, dünya piyasalarına daha fazla entegre olmuştur. Bu durum küresel ekonomik yakınsamanın özelliklerini daha belirgin hale getirmiştir (Huang vd., 2021; Li vd., 2018:726).

1970'li yıllarda dünyada yaşanan finansal serbestleşme akımı, sanayileşmiş çoğu ülkenin esnek döviz kuru rejimlerini benimsemelerine neden olmuştur (Phylaktis ve Ravazzolo, 2005: 1031). Esnek döviz kuru sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte döviz kurlarının artan oynaklığı, bankacılık sektörü de dâhil olmak üzere uluslararası ortamda faaliyet gösteren firmalar için ek bir belirsizlik ve risk kaynağı oluşturmuştur (Tai, 2000: 397). Sanayileşmiş ülkelerde yaşanan bu gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerin 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında esnek döviz kuru rejimlerini benimsemelerine yol açmış ve döviz kontrolleri kademeli olarak kaldırılmıştır. Esnek döviz kurlarıyla birlikte döviz piyasalarının oynaklığı ve bu tür yatırımlarla ilgili risklerin artması, uluslararası yatırım ve portföy çeşitlendirmesi olasılığını artırmıştır (Phylaktis ve Ravazzolo, 2005: 1031). Dünyada yaşanan bu serbestleşme akımı 1980'li yılların başında Türkiye ekonomisine de yansımıştır. Bu yansıma yabancı sermaye hareketleri üzerindeki kambiyo denetimlerinin kaldırılmasına ve serbest döviz kuru rejimlerinin benimsenmesine yol açmıştır.

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararları uygulanana kadar kontrollü ve katı döviz kur politikası uygulanmıştır. 24 Ocak kararlarıyla birlikte esnek döviz kuru rejimi benimsenmiş ve Türk parası %50 civarında devalüe edilmiştir. 1980-2001 yılları arasında kontrollü bir döviz kuru rejimi yerine serbest kur rejimi benimsenmiş olsa da bu yıllar arasında çok çeşitli kur rejimleri uygulanmıştır. Ancak 2001 ekonomik krizinden sonra Türkiye'de döviz kuru çapısının uygulandığı serbest kur rejimine geçilmiş ve günümüzde halen bu kur rejimi uygulanmaktadır (Cambazoğlu ve Karaalp, 2012: 58).

Türkiye yüksek enflasyon ve döviz kuru istikrarsızlığı gibi temel ekonomik sorunlarla yıllardır baş etmek zorunda kalmıştır (Sertkaya ve Songur, 2021: 397). Döviz kurundaki değişimler, doğrudan ekonomik yapıyı etkilese de bu etki en belirgin dış ticaret sektöründe ortaya çıkmıştır (Altunöz, 2020: 86). Döviz kurlarındaki ani değişimler, dış ticaret yapan firmaların bilançoları üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta ve bu olumsuzluklar menkul kıymet piyasalarını da etkilemektedir. Bu durum, sermaye piyasaları kırılgan olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha da önemli hale gelmektedir (Sertkaya ve Songur, 2021: 397). Bu önem, döviz kuru-hisse senedi arasındaki etkileşimin

incelenmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle yapılan bu çalışmada Türkiye ekonomisi için hisse senedi piyasası ile döviz kuru arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Çalışmada Türkiye'de hisse senedi piyasası olarak BİST100 ve alt endekslerden BİST Mali, BİST Hizmet, BİST Teknoloji ve son olarak BİST Sınai Endeksleri kullanılmıştır. Özellikle Türkiye'nin kısa dönemli borçları, cari açığı ve üretimde kullanılan ithal girdi oranları göz önüne alındığında, döviz kurunda yaşanan oynaklıkların firma ve bankacılık sektöründe önemli tepkilere neden olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye ekonomisinde yaşanan döviz kuru değişimleri reel sektörü etkileyebilmektedir. Örneğin, döviz kurunda meydana gelen bir değişim; ülkenin dış borç stoku, turizm faaliyetleri, ithal enerji kaynaklarına ve üretim için ihtiyacı olan yatırım mallarına olan bağımlılığı dikkate alındığında sektörler üzerinde farklı sonuçlar yaratması beklenmektedir. Bu beklentiyle çalışmaya BİST100 endeksinin yanı sıra bankacılık, hizmetler, sanayi ve teknoloji sektörlerini temsil eden BİST alt endeksleri dâhil edilerek döviz kurunda yaşanan gelişmelerin Türkiye'de sektörler üzerindeki etkisi ARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Türkiye ekonomisi özelinde yapılan çok az sayıda çalışmada hisse senedi piyasası alt endekslerine odaklanılmıştır (Örneğin; Ayvaz, 2006; Benli, 2015; Eyüboğlu ve Eyüboğlu 2018; Akdağ ve Yıldırım, 2019). Bu çalışmalarda araştırma yöntemi olarak çoğunlukla nedensellik testleri tercih edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde hem kullanılan yöntem hem de BİST alt endekslerinin dâhil edildiği bu çalışma literatürdeki benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Çalışmanın döviz kuru hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiyi araştırmasının yanı sıra döviz kuru ile farklı sektörler arasındaki ilişkinin incelenmesine olanak vermesi ve son olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan döviz kuru oynaklıkların makro ekonomik etkilerine dikkat çekmesi göz önüne alındığında literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın devamında konu ile ilgili literatür özeti sunulmuş olup ARDL yöntemi yardımı ile incelenen modellerden elde edilen bulgular tartışılmıştır.

Araştırmanın Motivasyonu ve Literatür Araştırması

Ekonomik değişkenler arasında karmaşık ilişkiler vardır. Döviz kurları ve hisse senedi fiyatları karmaşık ilişkilerin olduğu ekonomik değişkenlerden ikisidir (Uğur ve Bingöl, 2020: 624). Döviz kurları ve hisse senedi fiyatlarında günlük dalgalanmalar, politika yapıcılar ve finansal piyasa katılımcıları tarafından yakından takip edilmektedir (Malik, 2021: 605). Çünkü hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkiler, uygulanan para ve maliye politikalarını etkileyebilmektedir (Mun, 2012: 383). Bu etkilerin yanında, son zamanlarda sermaye piyasalarında yeni araçların ortaya çıkışı, sermaye kontrollerinin gevşetilmesi ve daha esnek döviz kuru rejimlerinin benimsenmesi, akademisyenlerin hisse senedi ve döviz piyasaları arasındaki etkileşimleri incelemeye olan ilgisini artırmıştır (Phylaktis ve Ravazzolo, 2005; Zolfaghari ve Sahabi, 2017). Hisse senedi fiyatları ile

döviz kurları arasındaki karşılıklı bağımlılığı açıklamak üzere temelde iki yaklaşım olduğu kabul edilmektedir (Ajayi vd., 1998; Katechos, 2011; Andreou vd., 2013; Chkili ve Nguyen, 2014; Sui ve Sun, 2016; Belen-Karamelikli, 2016; Morales-Zumaquero ve Sosvilla-Rivero, 2018; Mollicka ve Sakaki, 2019; Narayan vd., 2020; Nusair ve Olson, 2022; Rai ve Garg, 2022).

Bu yaklaşımlardan ilki; Dornbusch ve Fisher (1980)'in geliştirdiği akış odaklı ya da geleneksel yaklaşım olarak bilinen mikro temelli yaklaşımdır (Ajayi vd., 1998; Sui ve Sun, 2016; Malik, 2021). Cari hesaba veya özellikle ticaret dengesine odaklanan bu yaklaşımın temel dayanağı, döviz kurlarının uluslararası rekabet gücünü etkilediği düşüncesidir (Andreou vd., 2013; Narayan vd., 2020). Bunun temel nedeni döviz kuru dalgalanmalarının, ekonomide gelir veya çıktı düzeyini, ithalat ve ihracat şirketlerinin dış rekabet gücü aracılığıyla şirket kârlarını ve dolayısıyla da şirket hisse senedi fiyatlarını etkileyeceği anlayışıdır (Ajayi vd., 1998; Liang vd., 2013; Andreou vd., 2013; Sui ve Sun, 2016; Morales-Zumaquero ve Sosvilla-Rivero, 2018; Narayan vd., 2020). Çünkü yerel para biriminin değer kaybetmesi, yerel firmaların rekabet gücünü artırmakta ve bu da ihracat miktarında artışa ve daha yüksek nakit akışlarına yol açmaktadır. Sonuç olarak, firmaların kârları artacak ve bu da hisse fiyatlarının artmasına neden olacaktır (Chkili ve Nguyen, 2014; Mollicka ve Sakaki, 2019). Ayrıca hisse senedi fiyatları, büyük ölçüde üretime ve reel gelire bağlı olan gelecekteki net kazançların bugünkü iskonto edilmiş değeri olduğu için hisse senedi fiyatları döviz kurlarındaki değişikliklerden etkilenecektir (Morales-Zumaquero ve Sosvilla-Rivero, 2018; Malik, 2021).

İkinci ise; Frankel (1983) ve Branson ve Henderson (1985)'un portföy dengesi ya da stok dengesi yaklaşımı olarak adlandırılan hisse senedi odaklı makro temelli bir yaklaşımdır (Ajayi vd., 1998; Katechos, 2011; Andreou vd., 2013; Caporale vd., 2014; Sui ve Sun, 2016; Rai ve Garg, 2022). Bu yaklaşım, döviz kurlarının belirlenmesinde finans hesabının rolünü vurgulamakta ve yerli ve yabancı para cinsinden varlıkları elde tutma arasındaki seçime odaklanmaktadır (Andreou vd., 2013; Morales-Zumaquero ve Sosvilla-Rivero, 2018). Portföy dengesi yaklaşımında, hisse senedi piyasasında meydana gelen değişmelerin, sermaye hesabı aracılığıyla döviz kurları üzerinde etkili olduğu görüşü hâkimdir. Yerel hisse senedi fiyatlarındaki bir artışın, servetin ve para talebinin artmasına neden olacağı ve bu durumun da faiz oranlarını arttıracacağı savunulmaktadır. Faiz oranlarının artması ise yabancı yatırımcıları yerli varlıklara yönlendirecek ve böylece yerli paranın değeri artacaktır (Ajayi vd., 1998; Katechos, 2011; Sui ve Sun, 2016; Rai ve Garg, 2021; Kumeka vd., 2022). Ancak hisse senedi fiyatlarının düşmesi durumunda ise yerli yatırımcıların serveti azalacağı için para talebi azalacak ve böylece faiz oranları da düşecektir. Faiz oranlarının düşmesi, sermaye çıkışına neden olacağı için döviz kurları da yükselecek ve yerel para birimi değer kaybedecektir (Granger vd., 2000; Erdoğan vd., 2020). Bu durum yerli firmaları daha çok kayıracak ve yabancı firmalara karşı rekabet avantajı sağlayarak daha fazla ihracat ve daha fazla nakit akışı ile sonuçlanan yerel üretken faaliyetleri iyileştirerek hisse senedi fiyatlarının

daha da artmasına neden olacaktır (Halaç vd., 2010; Mollicka ve Sakaki, 2019; Rai ve Garg, 2021; Kumeka vd., 2022). Çünkü uluslararası yatırımcılar bir ülkenin para biriminin değerinde bir değişiklik beklediğinde, portföy kaybını azaltmak için sahip oldukları varlıkların payını değiştirecek bu da giren veya çıkan fon miktarını etkileyecek ve hisse senedi talebindeki meydana gelecek değişiklikler kaçınılmaz olarak hisse senedi fiyatlarını da etkileyecektir (Frankel, 1983; Liang vd., 2013). Bu açıklamalar döviz kuru ve hisse senedi fiyatlarındaki değişmelerin uluslararası finansal piyasalarda ve ekonomik yapıda önemli etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası literatürde, zaman dilimi ve veri örneğine göre farklı sonuçlara ulaşan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Uluslararası literatürde döviz kurlarının hisse senedi fiyatlarını etkilediğini yani geleneksel yaklaşımı destekleyici sonuçlara ulaşan çalışmaların (Abdalla ve Murinde, 1997; Chiang vd., 2000; Phylaktis ve Ravazzolo, 2005; Yau ve Nieh, 2006; Yau ve Nieh, 2009; Lean vd., 2011; Liu ve Wan, 2012; Olugbenga, 2012; Lawal ve Ijirshar, 2013; Sichoongwe, 2016) yanında, hisse senedi fiyatlarının döviz kurunu etkilediğini yani portföy dengesi yaklaşımının geçerli (Soenen ve Hennigar, 1988; Gavin, 1989; Ajayi vd., 1998; Garnger vd., 2000; Tai, 2007; Pan vd., 2007; Koulakiotis vd., Tsai, 2012; Liang vd., 2013; Salisu ve Ndako, 2018; Xie vd., 2020; Malik, 2021; Nusair ve Olson, 2022) olduğunu tespit eden çalışmalara ek olarak hem geleneksel yaklaşımın hem de portföy yaklaşımının (Bahmani-Oskooee ve Sohrabian, 1992; Mok, 1993; Phylaktis ve Ravazzolo, 2005; Zhao, 2010; Lin, 2012; Andreou vd., 2013; Lim ve Sek, 2014; Aslam, 2014; Khan ve Ali, 2015; Tule vd., 2018) geçerli olduğunu tespit eden çalışmalar söz konusudur. Ayrıca döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını (Jorion, 1990; Bartov ve Bodnar 1994; Mishra, 2004; Gulati ve Kakhani, 2012; Zubair, 2013; Suriani vd., 2015) öne süren çalışmalar da kendine yer edinmiştir.

Türkiye ekonomisinde döviz kurları ve hisse senetleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda; döviz kurlarının hisse senedi fiyatlarını etkilediğini yani geleneksel yaklaşımın geçerli olduğunu (Yüce ve Şimşir-Mugan, 1996; Doğru ve Repeçoğlu, 2014; Ceylan ve Şahin, 2015; Belen ve Karamelikli, 2016; Coşkun vd., 2016; Kendirli ve Çankaya, 2016; Özmen vd., 2017; Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018; Altunöz, 2020) öne süren çalışmaların yanında hisse senedi fiyatlarının döviz kurlarını etkilediğini yani portföy dengesi yaklaşımının geçerli olduğunu (Erdem vd., 2005; Pekkaya ve Bayramoğlu, 2008; Kapusuzoğlu ve İbicioğlu, 2010; İşcan, 2011; Savaş ve Can, 2011; Berke, 2012; Ceylan ve Şahin, 2015; Uğur ve Bingöl, 2020; Sertkaya ve Songur, 2021; Kılıç ve Uçaktürk, 2021; Genç ve Öztürk, 2021; Durgun ve Temurlenk, 2021) ve ayrıca hem geleneksel yaklaşımın hem de portföy yaklaşımının (Ayvaz, 2006; Kasman, 2006; Özmen, 2007; Özçiçek, 2007; Açıkalin vd., 2008; Aydemir ve Demirhan, 2009; Benli, 2015; Akdağ ve Yıldırım, 2019; Sertkaya ve Songur, 2021; Kılıç ve Naimoğlu, 2022) geçerliliğine işaret eden çalışmalar da söz konusudur.

Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye için 2011Q1-2022Q3 dönemleri arası reel döviz kurunun Borsa İstanbul ve alt endeksleri üzerine etkileri araştırılmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) veri tabanından elde edilmiş ve logaritmik dönüşümleri sağlanarak analize hazır hale getirilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve değişkenlere ilişkin açıklamalar Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere kurulan modeller ve test edilecek hipotezler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2'de çalışmada kullanılan beş farklı model sunulmaktadır. Reel döviz kuru ve enflasyonun; Model 1'de BİST100 endeksi üzerine, Model 2'de BİSTH endeksi üzerine, Model 3'te BİSTM endeksi üzerine, Model 4'te BİSTS endeksi üzerine ve son olarak Model 5'te ise BİSTT endeksi üzerine

etkisi incelenmektedir. Çalışmada kullanılan modellerin belirlenmesinde literatürden faydalanılmıştır. Literatür incelendiğinde, çalışmalarda kullanılan modellerin, Dornbusch ve Fisher (1980)'in geliştirdiği akış odaklı ya da geleneksel yaklaşım ile Frankel (1983) ve Branson ve Henderson (1985)'un geliştirdiği portföy dengesi ya da stok dengesi yaklaşımı modellerinde hisse senedi piyasalarında meydana değişimleri döviz kuru dalgalanmaları ve yerel para birimi değişimleri temelinde modellendiği görülmektedir (Ajayi vd., 1998; Katechos, 2011; Liang vd., 2013; Sui ve Sun, 2016; Narayan vd.,2020; Rai ve Garg, 2021; Kumeka vd., 2022). Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere oluşturulan modellere literatürü takiben yerel para birimi değerinde yaşanan değişimleri temsilen enflasyon değişkeni dâhil edilmiştir.

Çizelge 1 ve Çizelge 2'de çalışmada kullanılan değişkenler ve modeller sunulduktan sonra, verilerin birim kök içerip içermediği ADF ve PP birim kök testleriyle araştırılmıştır. ADF ve PP birim kök testi sonuçları Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Table 1. Variables Used in the Study

Değişkenler	Modelde Kullanımı	Kaynak
BİST100	BİST100	TCMB
Bist Hizmet Endeksi	BİSTH	TCMB
Bist Mali Endeksi	BİSTM	TCMB
Bist Sınai Endeksi	BİSTS	TCMB
Bist Teknoloji Endeksi	BİSTT	TCMB
Reel Döviz Kuru	RDK	TCMB
Tüketici Fiyat Endeksi	ENF	TCMB

Çizelge 2. Çalışmada Kullanılan Modeller ve Hipotezler

Table 2. Models and Hypotheses Used in the Study

Modeller	Denklemler	Hipotezler
Model 1	$BİST100_t = \beta_0 + \beta_{1t} rdk_{1t} + \beta_{2t} enf_{1t} + \mu_t$	$H_0: \beta_{1t} = \beta_{2t} = 0 / H_1: \beta_{1t} \neq \beta_{2t} \neq 0$
Model 2	$BİSTH_t = \delta_0 + \delta_{1t} rdk_{1t} + \delta_{2t} enf_{1t} + \omega_t$	$H_0: \delta_{1t} = \delta_{2t} = 0 / H_1: \delta_{1t} \neq \delta_{2t} \neq 0$
Model 3	$BİSTM_t = \alpha_0 + \alpha_{1t} rdk_{1t} + \alpha_{2t} enf_{1t} + \epsilon_t$	$H_0: \alpha_{1t} = \alpha_{2t} = 0 / H_1: \alpha_{1t} \neq \alpha_{2t} \neq 0$
Model 4	$BİSTS_t = \vartheta_0 + \vartheta_{1t} rdk_{1t} + \vartheta_{2t} enf_{1t} + \epsilon_t$	$H_0: \vartheta_{1t} = \vartheta_{2t} = 0 / H_1: \vartheta_{1t} \neq \vartheta_{2t} \neq 0$
Model 5	$BİSTT_t = \gamma_0 + \gamma_{1t} rdk_{1t} + \gamma_{2t} enf_{1t} + \varphi_t$	$H_0: \gamma_{1t} = \gamma_{2t} = 0 / H_1: \gamma_{1t} \neq \gamma_{2t} \neq 0$

Çizelge 3. Birim Kök Testleri

Table 3. Unit Root Tests

Seriler	ADF Testi		PP Testi	
	C	C + T	C	C + T
ENF	2,469	1,905	4,251	3,411
RDK	2,629	0,001	3,701	0,262
BİST100	1,327	-0,632	2,326	-0,632
BİSTM	0,495	-1,045	1,326	-1,045
BİSTH	1,713	-0,298	1,713	-0,195
BİSTS	1,693	-0,665	2,536	-0,665
BİSTT	0,409	-2,711	0,409	-2,403
Δ ENF	-2,846*	-3,629**	-2,785*	-3,493*
Δ RDK	-5,347***	-5,981***	-5,347***	-5,938***
Δ BİST100	-7,073***	-7,571***	-7,073***	-7,565***
Δ BİSTM	-7,035***	-7,373***	-7,039***	-7,368***
Δ BİSTH	-6,197***	-6,681***	-6,227***	-6,682***
Δ BİSTS	-6,915***	-7,582***	-6,915***	-7,581***
Δ BİSTT	-5,513***	-5,562***	-5,513***	-5,572***

- ***, **, * sembolleri sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. - Δ , serinin farkını (I(1)) ifade etmektedir.

Çizelge 3’deki ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre tüm serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri ancak birinci farkında durağan oldukları tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile RDK, BİST100, BİSTM, BİSTH, BİSTS ve BİSTT verilerinin hem sabit hem de sabitli-trendli modelde birinci farkında %1 seviyesinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan diğer bir seri olan ENF değişkeni ise ADF ve PP test sonuçları göre, değişkenin birinci farkı alındığında sabitli modelde %10 düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Sabitli-trendli model söz konusu olduğunda ise ADF testine göre %5, PP testine göre ise %10 düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylece serilerin I(1) düzeyinde durağan olduğu belirlenmiş ve aralarında eşbütünleşik bir ilişkinin varlığın araştırılmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın devamında birinci farkında durağan olan seriler arasında eşbütünleşik ilişkiyi araştırmak için ARDL testleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ARDL testi yardımı ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testinde seriler arasındaki eşbütünleşik ilişki, ilgili modelin gecikmesi değerleri belirlendikten sonra EKK yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra diğer testlerin aksine ARDL sınır testinde kullanılan serilerin I(0)

veya I(1) düzeyinde olabilmektedir. Diğer bir ifade ile ARDL modelinde kullanılan serilerin tümünün ya I(0) düzeyinde veya I(1) düzeyinde durağan olabileceği gibi I(0) ve I(1) düzeylerinde dağılımda gösterebilir. Fakat serilerin I(2) düzeyinde durağan olmaması gerekmektedir (Magnus ve Oteng-Abayie, 2006: 6).

ARDL sınır testi, yukarıda ifade edildiği gibi durağanlık durumlarına göre değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi de araştırmaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, F ve t istatistik değerleri yardımı ile belirlenmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına karar vermek için Pesaran vd. (2001) tarafından hazırlanan alt ve üst kritik değerlerinin yer aldığı tablodan faydalanılmaktadır. Buna göre hesaplanan F testi alt kritik değerden küçük ise seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki olmadığı, üst kritik değerden büyük ise seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Son olarak hesaplanan F istatistik değeri alt ve üst kritik değerleri arasında yer alması durumunda ise seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına karar verilememektir. Aşağıda çalışmada kullanılan modellerin kısa ve uzun dönemi temsilen yer alan denklemler sunulmaktadır (Baharumshah, vd., 2009).

$$\Delta BİST100_{j,t} = \beta_0 + \sum_{i=1}^a \beta_{1,i} \Delta BİST100_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^d \beta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \vartheta_1 BİST100_{t-1} + \vartheta_2 RDK_{t-1} + \vartheta_3 ENF_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

$$\Delta BİSTH_{j,t} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^f \alpha_{1,i} \Delta BİSTH_{t-i} + \sum_{i=0}^g \alpha_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^h \alpha_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \tau_1 BİSTH_{t-1} + \tau_2 RDK_{t-1} + \tau_3 ENF_{t-1} + \epsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta BİSTM_{j,t} = \gamma_0 + \sum_{i=1}^j \gamma_{1,i} \Delta BİSTM_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^l \gamma_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \rho_1 BİSTM_{t-1} + \rho_2 RDK_{t-1} + \rho_3 ENF_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta BİSTS_{j,t} = \theta_0 + \sum_{i=1}^z \theta_{1,i} \Delta BİSTS_{t-i} + \sum_{i=0}^x \theta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^c \theta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \varphi_1 BİSTS_{t-1} + \varphi_2 RDK_{t-1} + \varphi_3 ENF_{t-1} + \varphi_4 trend_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta BİSTT_{j,t} = \sum_{i=1}^m \delta_{1,i} \Delta BİSTT_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^p \delta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \omega_1 BİSTT_{t-1} + \omega_2 RDK_{t-1} + \omega_3 ENF_{t-1} + q_t \quad (5)$$

Yukarıda yer alanda denklemlerde $\beta_{0,...,3}, \alpha_{0,...,3}, \gamma_{0,...,3}, \theta_{0,...,3}$ ve $\delta_{1,...,3}$ değişkenleri kısa dönem için sabit terimi ve değişkenlerin katsayılarını temsil etmektedir. $\vartheta_{1,...,3}, \tau_{1,...,3}, \rho_{1,...,3}, \varphi_{1,...,3}$ ve $\omega_{1,...,3}$ terimleri de uzun dönem değişkenlerin katsayılarını belirtmektedir. Ayrıca $a,...,p$ terimleri optimal gecikme uzunluğunu ifade ederken, $\mu_t, \epsilon_t, \varepsilon_t, u_t$ ve q_t terimleri de modellerin hata parametrelerini tanımlamaktadır. Çalışmanın devamında yukarıda yer alan denklemler yardımı ile elde edilen ARDL modelleri sonuçları Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4’te görüldüğü üzere çalışmada kullanılan beş farklı model ARDL testi ile tahmin edilmiştir. Her bir modelin F istatistik değerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve normal dağılım sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın devamında seriler arasındaki eşbütünleşik ilişkiyi belirlemek üzere F testi kullanılmıştır. F testi sonuçları Çizelge 5’te sunulmaktadır.

Çizelge 4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Table 4. ARDL Limit Test Results

	Seriler	Katsayı	Anlamlılık Değerleri
	ARDL (1, 1, 0) / Sınırlandırılmış Sabitli Model		
Model 1	BİST100(-1)	0,375	0,021**
	RDK	-0,223	0,403
	RDK(-1)	-0,421	0,086*
	ENF	1,514	0,001***
	c	-1,583	0,027**
	0,936 ^a / 151,515(0,000) ^b / 0,301(0,875) ^c / 0,218(0,926) ^d / 2,453(0,293) ^e		
ARDL (1, 0, 0, 0) / Sınırlandırılmış Sabitli Model			
Model 2	BİSTH(-1)	0,5036	0,001***
	RDK	-0,444	0,031**
	ENF	1,222	0,001***
	d1h	-0,004	0,831
	c	-1,402	0,033**
	0,955 ^a / 218,364(0,000) ^b / 1,182(0,332) ^c / 0,218(0,838) ^d / 0,131(0,936) ^e		
ARDL (1, 1, 0, 1) / Sınırlandırılmış Sabitli Model			
Model 3	BİSTM(-1)	0,337	0,038**
	RDK	-0,515	0,076*
	RDK(-1)	-0,409	0,118
	ENF	1,772	0,001***
	d1m	0,055	0,149
	d1m(-1)	-0,093	0,014**
	c	-1,901	0,01***
0,871 ^a / 43,791(0,000) ^b / 0,458(0,834) ^c / 0,152(0,961) ^d / 1,299(0,522) ^e			
ARDL (1, 0, 0, 0) / Sınırlandırılmış Sabitli Model			
Model 4	BİSTS(-1)	0,653	0,000***
	RDK	0,168	0,487
	ENF	0,279	0,498
	d1s	-0,033	0,048**
	c	0,279	0,728
	0,971 ^a / 340,232 (0,000) ^b / 1,093 (0,372) ^c / 0,433 (0,783) ^d / 3,793(0,151) ^e		
ARDL (1, 0, 0) / Sabitsiz Model			
Model 5	BİSTT(-1)	0,884	0,000***
	RDK	0,087	0,098*
	ENF	0,118	0,113
0,977 ^a / 1,512 (0,225) ^c / 0,665 (0,619) ^d / 1,431 (0,489) ^e			
- ***, **, * sembolleri sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.			
^a R ² değerini,			
^b F ist. değerini,			
^c BPG testini,			
^d BGS LM testini,			
^e Jarque-Bera testini temsil etmektedir.			

Çizelge 5'te eşbütünlük ilişkisinin belirlenmesi için kullanılan F testi istatistik değeri ile Pesaran vd. (2001) çalışmalarında sundukları farklı modellere göre tablo kritik alt ve üst değerleri sunulmaktadır. Model 5 dışındaki diğer modellerde, F istatistik değerinin %1 seviyesinde yer alan tablo üst kritik değerinden büyük olduğu belirlenmiştir. Model 5'te ise %5 seviyesinde tablo üst kritik değerinde büyük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çalışmada reel döviz kurunun ve enflasyonun BİST100 ve alt endeksleri üzerine etkilerini tahmin etmek için kurulan tüm modellerde eşbütünlük bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın devamında modellerde kullanılan seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin yönünü belirlemek üzere eşitlik 1,...,5'te yer alan denklemlerden türetilen hata

düzeltilme modeli kullanılmıştır. Modeller için kullanılan hata düzeltilme modeli aşağıda sunulmaktadır.

Eşitlik 6,...,10'daki denklemlerde, $\beta_{0,...,3}, \alpha_{0,...,3}, \gamma_{0,...,3}, \theta_{0,...,3}$ ve $\delta_{1,...,3}$ değişkenleri kısa dönem için sabit terimi ve değişkenlerin katsayılarını temsil etmektedir. $\vartheta_{1,...,4}, \tau_{1,...,4}, \rho_{1,...,4}, \phi_{1,...,4}$ ve $\omega_{1,...,3}$ parametreleri de uzun dönem değişkenlerin katsayılarını ifade etmektedir. Ancak eşitlik 6,...,10'da yer alan modeller hata düzeltilme modellerini temsil ettiği için $\vartheta_4, \tau_4, \rho_4, \phi_4$ ve ω_4 katsayıları ise ECM(-1) olarak ifade edilen hata teriminin katsayılarını göstermektedir. Son olarak a, \dots, p parametreleri gecikme uzunluğunu temsil ederken ve $\mu_t, \epsilon_t, \varepsilon_t, u_t$ ve q_t değişkenleri de modellerin hata terimlerini belirtmektedir. Hata düzeltilme modelinin sonuçları Çizelge 6'da gösterilmektedir.

$$\Delta BİST100_{j,t} = \beta_0 \sum_{i=1}^a \beta_{1,i} \Delta BİST100_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^d \beta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \vartheta_1 BİST100_{t-1} + \vartheta_2 RDK_{t-1} + \vartheta_3 ENF_{t-1} + \vartheta_4 ECM(-1) + \mu_t \quad (6)$$

$$\Delta BİSTH_{j,t} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^f \alpha_{1,i} \Delta BİSTH_{t-i} + \sum_{i=0}^g \alpha_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^h \alpha_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \tau_1 BİSTH_{t-1} + \tau_2 RDK_{t-1} + \tau_3 ENF_{t-1} + \tau_4 ECM(-1) + \epsilon_t \quad (7)$$

$$\Delta BİSTM_{j,t} = \gamma_0 + \sum_{i=1}^j \gamma_{1,i} \Delta BİSTM_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^l \gamma_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \rho_1 BİSTM_{t-1} + \rho_2 RDK_{t-1} + \rho_3 ENF_{t-1} + \rho_4 ECM(-1) + \epsilon_t \quad (8)$$

$$\Delta BİSTS_{j,t} = \theta_0 + \sum_{i=1}^z \theta_{1,i} \Delta BİSTS_{t-i} + \sum_{i=0}^x \theta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^c \theta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \varphi_1 BİSTS_{t-1} + \varphi_2 RDK_{t-1} + \varphi_3 ENF_{t-1} + \varphi_4 ECM(-1) + u_t \quad (9)$$

$$\Delta BİSTT_{j,t} = \sum_{i=1}^m \delta_{1,i} \Delta BİSTT_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_{2,i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^p \delta_{3,i} \Delta ENF_{t-i} + \omega_1 BİSTT_{t-1} + \omega_2 RDK_{t-1} + \omega_3 ENF_{t-1} + \omega_4 ECM(-1) + q_t \quad (10)$$

Çizelge 6'daki hata düzeltme modellerinin sonuçları incelendiğinde tüm modellerde hata düzeltme katsayısının %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre model 1'de t dönemde meydana gelen dengeden sapmanın, t + 1 dönemde %62,4'ü, model 2'de %49,6'sı, model 3'te %66,2'si, model 4'te %34,6'sı ve son olarak model 5'te %11,5'inin dengeye geleceği sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelendiğinde model 1 için döviz kuru ve enflasyon serilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Döviz kuru serisinin katsayısı negatif iken, enflasyon serisinin katsayısının pozitif olduğu tespit edilmiştir. Böylece döviz kurunda görülen bir birimlik şokun BİST100 Endeksinin %1,033 oranında azalttığı, enflasyonda meydana gelen bir birimlik şokun ise BİST100 Endeksinin

%2,425 oranında artırdığı anlaşılmaktadır. Model 2 ve Model 3'te tıpkı Model 1'de olduğu gibi döviz kuru ve enflasyonun istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş, döviz kurunun katsayısı negatif iken enflasyonun katsayısının ise pozitif olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile Model 2 dikkate alındığında döviz kurunda meydana gelen bir birimlik şokun BİSTH Endeksinin %0,895 azalttığı, enflasyonda meydana gelen bir birimlik şokun ise BİSTH Endeksinin %2,463 oranında artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Model 3'e bakıldığında döviz kurunda meydana gelen bir birimlik şokun BİSTM Endeksinin %1,396 oranında azalttığı, enflasyonda meydana gelen bir birimlik şokun ise BİSTM Endeksinin %2,676 oranında artırdığı görülmektedir. Yapısal kırılmayı temsil etmek için Model 2 ve Model 3'te kullanılan d1h ve d1m değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Table 5. Cointegration Test Results

Model 1	ARDL (1, 1, 0)		
	F İstatistik Değeri	Kritik Değerler (alt)	Kritik Değerler (üst)
	5,484***	3,10	3,87
	(k=2)	4,13	5,00
		ARDL (1, 0, 0, 0)	
Model 2	6,594***	2,79	3,67
	(K=3)	3,65	4,66
		ARDL (1, 1, 0, 1)	
Model 3	5,116***	2,79	3,67
	(K=3)	3,65	4,66
		ARDL (1, 0, 0, 0)	
Model 4	5,078***	2,79	3,67
	(K=3)	3,65	4,66
		ARDL (1, 0, 0)	
Model 5	4,392**	2,72	3,83
	(K=2)	3,88	5,30

- ***, ** sembolleri sırası ile %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Çalışmada kurulan bir diğer denklem olan Model 4'ten elde edilen bulgular incelendiğinde, döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapısal istikrarın sağlanması için modele eklenen kukla değişkenin %10 seviyesinde anlamlı ve katsayısının negatif değerinde olduğu belirlenmiştir. Buna göre 2015 yılını temsilen modele eklenen kukla değişkenin, ilgili dönemde ülkede yaşanan gelişmelerin BİST Sınai Endeksini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Model 5 incelendiğinde döviz kuru ve enflasyon verilerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif katsayıya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre

döviz kurunda meydana gelen bir birimlik şokun BİST Endeksini %0,758 oranında, enflasyon da meydana gelen bir birimlik şokun ise BİST Endeksini %1,031 oranında artırdığı tespit edilmiştir.

Son olarak çalışmada kullanılan beş farklı modelin istikrarlı olup olmadığını araştırmak için CUSUM ve CUSUMQ testleri kullanılmıştır. CUSUM ve CUSUMQ testlerinde yer alan kırmızı kesikli çizgileri %95 güven sınırlarını ifade etmektedir. Düz çizgiler ise parametre tahminlerini temsil etmektedir. CUSUM ve CUSUMQ testlerinden elde edilen sonuçlara göre çalışmada araştırılan beş farklı modelinde istikrarlı olduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 6. Hata Düzeltme Modellerinin Sonuçları

Table 6. Results of Error Correction Models

ARDL (1, 1, 0)			
Model 1	Seriler	Katsayı	Anlamlılık Değerleri
	RDK	-1,033	0,003***
	ENF	2,425	0,001***
	c	-2,534	0,026**
	ECM(-1)	-0,624	0,000***
ARDL (1, 0, 0, 0)			
Model 2	RDK	-0,895	0,03**
	ENF	2,463	0,001***
	d1h	-0,008	0,832
	c	-2,826	0,045**
	ECM(-1)	-0,496	0,000***
ARDL (1, 1, 0, 1)			
Model 3	RDK	-1,396	0,001***
	ENF	2,676	0,001***
	d1m	-0,057	0,337
	c	-2,869	0,012**
	ECM(-1)	-0,662	0,000***
ARDL (1, 0, 0, 0)			
Model 4	RDK	0,485	0,505
	ENF	0,806	0,462
	d1s	-0,095	0,073*
	c	0,805	0,732
	ECM(-1)	-0,346	0,000***
ARDL (1, 0, 0)			
Model 5	RDK	0,758	0,025**
	ENF	1,031	0,000***
	ECM(-1)	-0,115	0,001***

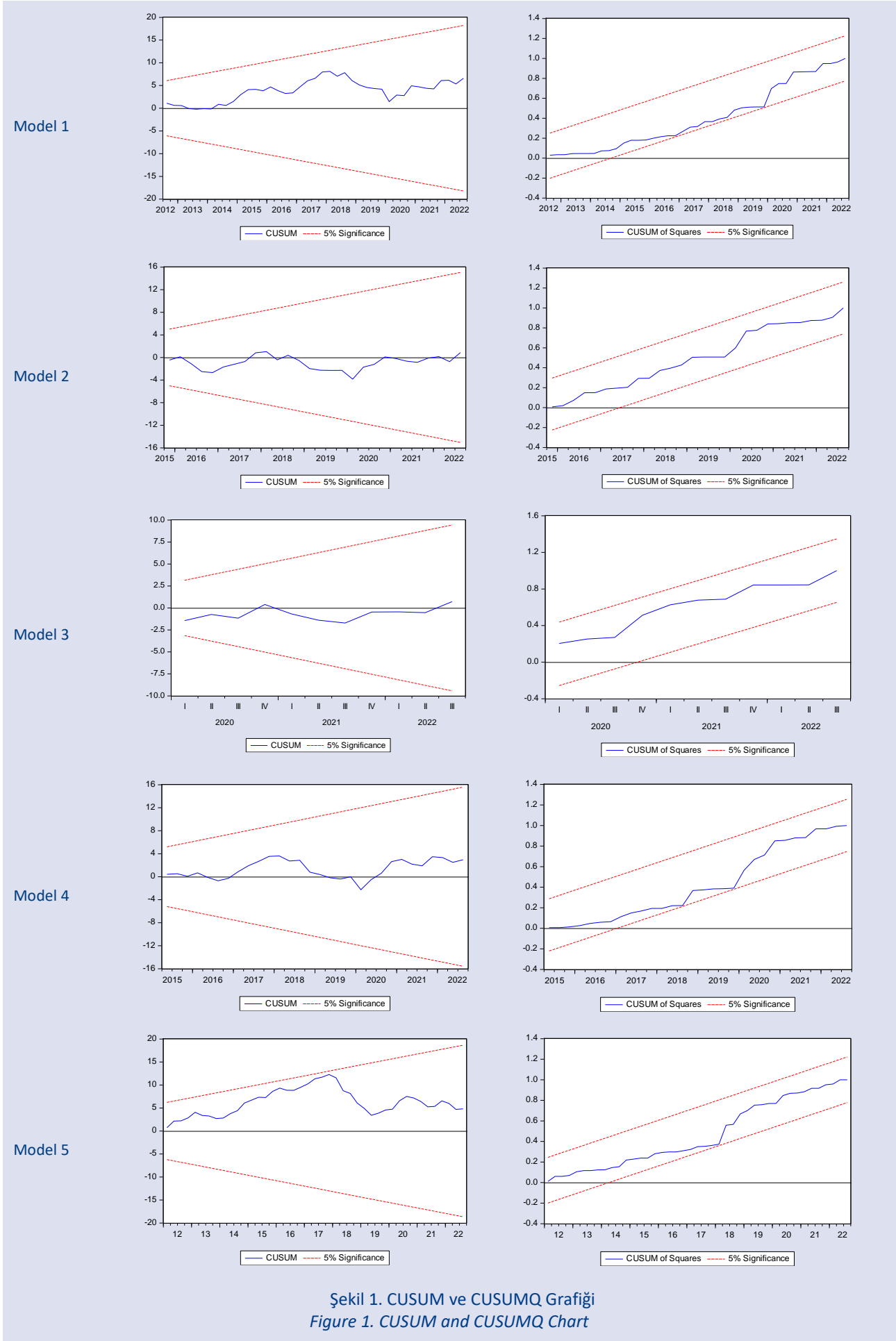
- ***, **, * sembolleri sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 2011:Q1-2022:Q3 dönemleri için reel döviz kuru ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla çalışmada beş farklı model kullanılmıştır. Döviz kurunda meydana gelen bir birimlik şokun Model 1'de BİST100 Endeksini, Model 2'de BİST Hizmet Endeksini ve son olarak Model 3'te BİST Mali Endeksini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile döviz kuru ile BİST100, BİST Mali ve BİST Hizmet Endeksleri arasında ters yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu endeksler için elde edilen sonuçlar incelendiğinde akış odaklı ya da geleneksel yaklaşımın geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar da vardır. Örneğin Yüce ve

Şimşak-Mugan, 1996; Doğru ve Receptoğlu, 2014; Ceylan ve Şahin, 2015; Belen ve Karamelikli, 2016; Kendirli ve Çankaya, 2016; Coşkun vd., 2016; Özmen vd., 2017; Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018 ve Altunöz, 2020 çalışmalarında benzer bulguları raporlamıştır.

Çalışmada kullanılan diğer bir denklem olan Model 5'ten elde edilen bulgulara bakıldığında, döviz kuru ile BİST Teknoloji Endeksi arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Portföy dengesi yaklaşımı olarak bilinen ve döviz kurunda meydana gelen artışın yerli firmalara avantaj sağlayacağı ve üretim ile birlikte ihracatlarının artacağını savunan teorinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Döviz kuru ile BİST Teknoloji Endeksi arasındaki ilişkiye benzer sonuçların, Erdem vd., 2005; Pekmaya ve Bayramoğlu, 2008; Kapusuzoğlu ve İbicioğlu, 2010; İşcan, 2011; Savaş ve Can, 2011; Berke, 2012; Ceylan ve Şahin, 2015; Uğur ve Bingöl, 2020; Sertkaya ve Songur, 2021; Kılıç ve Uçaktürk, 2021; Genç ve Öztürk, 2021 ve Durgun ve Temurlenk, 2021 çalışmalarında da tespit edildiği anlaşılmaktadır. Son olarak Model 4'e bakıldığında döviz kuru ile BİST Sınai Endeksi arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçlara Jorion, 1990; Bartov ve Bodnar 1994; Mishra, 2004; Gulati ve Kakhani, 2012; Zubair, 2013 ve Suriani vd., 2015 çalışmalarında farklı piyasalar için raporlandığı görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, döviz kuru ile BİST100, BİST Mali, BİST Hizmet ve BİST Teknoloji hisseleri arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin kısa vadeli döviz borcu ve yüksek oranda vermiş olduğu cari açık dikkate alındığında döviz kurunda oynaklıklar yaşanabileceği ve bu oynaklıkların dolaylı yoldan finans piyasaları üzerinde olası etkilerinin yatırımcılar tarafından dikkate alınmasının son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Öyle ki reel sektörün kısa vadeli borçları, döviz kurunda yaşanan değişimden etkilenmektedir. Bu nedenle döviz kurunda meydana gelen bir şokun BİST Mali ve BİST Hizmet Endekslerini etkilemesi beklenmektedir. Çalışmaya konu olan diğer bir endeks ise BİST Teknoloji Endeksidir. Döviz kuru ile BİST Teknoloji firmaları arasındaki pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Özellikle son yıllarda Türkiye'de başta savunma sanayi olmak üzere yüksek teknoloji üreten ihracatçı firmaların olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda konu ele alındığında, döviz kurunda meydana gelen yukarı yönlü bir değişimin, teknoloji ihraç eden firmaları pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir.

Çalışmada analize konu olan diğer bir endeks ise BİST Sanayi Endeksidir. BİST Sanayi Endeksinden elde edilen sonuçlara bakıldığında, enflasyon ve döviz kurunun anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Ancak modele dâhil edilen kukla değişkenin anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile kukla değişkenin temsil ettiği yıllarda yaşanan makroekonomik gelişmelerin ve 15 Temmuz darbe girişiminin sanayi endeksini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç ise BİST Sanayi Endeksi dışında diğer endekslerin enflasyondan pozitif yönde etkilendiğidir. Özellikle son dönemlerde fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artışların kısa dönemde hisse senetlerine olan talebi artırdığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni olarak enflasyon ve döviz kurunda meydana gelen değişimler neticesinde hisse senetlerinin dolar bazlı fiyatlarının önceki dönemlere göre ucuz kalmasıdır. Son olarak Türkiye'nin kısa vadeli dış borç stoku ve üretimde kullanılan ithal girdi oranı göz önüne alındığında özellikle döviz piyasasında istikrarın sağlanması önem arz etmektedir. Bu nedenle politika yapıcılarının, reel sektörü döviz kazandırıcı yatırımlara yönlendirmesi veya teşvik etmesi sürdürülebilir ekonomik büyüme için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca özellikle son dönemlerde yaşanan yüksek cari açığın, enerji ithalatı kaynaklı olduğu düşünüldüğünde, ülkenin yenilenebilir

enerji kaynağı altyapısının güçlendirilmesi için özel sektörün bu alanda yatırım yapması teşvik edilmelidir.

Türkiye ekonomisi için döviz kuru ve hisse senedi geçişkenliğinin araştırıldığı bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ulaşılan sonuçların Türkiye ekonomisine ve araştırma dönemine özgü bulgular olmasıdır. Farklı dönem ya da farklı ülke/ülke gurubuna yönelik yapılan çalışmalarda ve enflasyon ve döviz kurunun istikrarlı olduğu dönemlerde farklı sonuçlar elde edilebilir. İkincisi ise çalışmada kullanılan analiz yöntemidir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olmayan ya da farklı yöntemlerle test edilmesinin farklı sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

Extended Abstract

Introduction

It is known that volatility in a country's foreign exchange market affects many macroeconomic variables, especially economic output and inflation. One of these macroeconomic variables is stock markets. The rapid development of financial markets in developing countries has drawn attention worldwide (Li et al., 2018:726). In recent years, the increase in international trade volume with rapid globalization has accelerated the flow of capital between countries. Financial markets, especially the stock and foreign exchange markets, have become more integrated with world markets. This situation has made the features of global economic convergence more evident (Huang et al., 2021; Li et al., 2018:726).

The current financial liberalization in the world in the 1970s caused most industrialized countries to adopt flexible exchange rate regimes (Phylaktis and Ravazzolo, 2005: 1031). With the emergence of the flexible exchange rate system, the increasing volatility of exchange rates and the banking sector, including the banking sector, created an additional source of uncertainty and risk for companies operating in the international environment (Tai, 2000: 397). These developments in industrialized countries led developing countries to adopt flexible exchange rate regimes in the late 1980s and early 1990s, and exchange controls were gradually lifted. With flexible exchange rates, the volatility of foreign exchange markets and the increased risks associated with such investments have raised the possibility of international investment and portfolio diversification (Phylaktis and Ravazzolo, 2005: 1031). This liberalization trend in the world was reflected in the Turkish economy at the beginning of the 1980s. This reflection led to the removal of foreign exchange controls on foreign capital movements and the adoption of more accessible exchange rate regimes. A controlled and multiple exchange rate policy was implemented until the decisions of January 24, 1980, were implemented in the Turkish economy. With the January 24 decisions, a realistic and flexible exchange rate regime was adopted, and the Turkish currency was devalued by around 50%. Although a more accessible control than a more controlled exchange rate system was adopted in 1980-2001, a wide variety of exchange rate regimes were

applied between these years. However, after the 2001 economic crisis and in Türkiye, the free exchange rate regime, in which the exchange rate anchor was used, was adopted. This exchange rate regime is currently applied (Cambazoğlu and Karaalp, 2012: 58).

The recent emergence of new capital markets, the loosening of capital controls, and the adoption of more flexible exchange rate regimes have increased managers and executives to study the interactions between stocks and foreign exchange markets (Phylaktis and Ravazzolo, 2005: 1031). It is accepted that there are two approaches to removing the overload between stock prices and exchange rates (Ajayi et al., 1998; Katechos, 2011; Andreou et al., 2013; Chkili and Nguyen, 2014; Sui and Sun, 2016; Belen-Karamelikli, 2016; Morales-Zumaquero and Sosvilla-Rivero, 2018; Mollicka and Sakaki, 2019; Narayan et al., 2020; Nusair and Olson, 2022; Rai and Garg, 2022). The first of these approaches; is the micro-based approach, known as the flow-oriented or traditional approach, developed by Dornbusch and Fisher (1980) (Ajayi et al., 1998; Sui and Sun, 2016; Malik, 2021). If the second It is a macro-based approach that includes stocks that Frankel (1983) and Branson and Henderson (1985) are responsible for managing their portfolio or stock status (Ajayi et al., 1998; Katechos, 2011; Andreou et al., 2013; Caporale et al., 2014; Sui and Sun, 2016; Rai and Garg, 2022).

In this study, the relationship between the stock market and the exchange rate for the Turkish economy is investigated within the scope of the two theories mentioned above. As the stock market in Türkiye, BIST100 and sub-indices BIST Financial, BIST Service, BIST Technology and BIST Industrial indices were used in the study. Considering Türkiye's short-term debts, current account deficit and import input rates used in production, it is thought that the volatility in the exchange rate will cause significant reactions in the firm and banking sector. For this purpose, by including the study's sub-indices in the stock market, the effects of the developments in the exchange rate on the sectors in Türkiye will also be investigated. The study examines the relationship between the exchange rate and the stock market. It also allows the examination of the relationship between the exchange rate and different sectors. Finally, it draws attention to the effects of exchange rate volatility in the Turkish economy on macroeconomic issues. For all these reasons, it is thought that it will make an essential contribution to the literature.

Methods

In this study, the effects of the real exchange rate between 2011Q1-2022Q3 on Borsa Istanbul and its sub-indices for Türkiye are investigated. The data used in the study were obtained from the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) database. First, the logarithmic transformation of the data was provided. Afterwards, five different models were created to examine the relationship between the data. When these models are discussed, real exchange rate and inflation, Their effect on the BIST100 index in Model 1, the BISTH index in Model 2,

the BISTM index in Model 3, BISTS index in Model 4 and finally BISTT index in Model 5 are examined. In addition, inflation data were included in the models created to explore the relationship between the variables following the literature.

In order to obtain schart results in the study, the data must be stationary. Whether the data is static or not was investigated by ADF and PP unit root tests. According to the ADF and PP unit root test results, it has been determined that all series contain unit roots in their level values, but they are stationary at the first difference. Thus, it was determined that the series were standing at the I(1) level, and it was decided to investigate the existence of a cointegrated relationship between them. For this purpose, Pesaran et al. (2001), it was decided to use the ARDL bounds test for this purpose.

Findings

According to the long-term findings obtained from the ARDL bounds test used in the study, it was determined that the exchange rate and inflation series for Model 1 were statistically significant. While the coefficient of the exchange rate series coefficient is negative, the inflation data coefficient is positive. Thus, it was determined that a one-unit shock in the exchange rate decreased the BIST100 index by 1,033%, while a one-unit shock in the inflation data increased the BIST100 index by 2,425%. Considering Model 2, it was found that a one-unit shock in the exchange rate decreased the BISTH index by 0,895%, while a one-unit shock in the inflation data increased the BISTH index by 2,463%. Looking at Model 3, it is seen that a one-unit shock in the exchange rate decreases the BISTM index by 1,396%, while a one-unit shock in the inflation data increases the BISTM index by 2,676%. It was determined that the d1h and d1m variables used in Model 2 and Model 3 to represent structural break were statistically insignificant.

Considering the findings obtained from Model 4, another model established in the study, it was determined that the exchange rate and inflation data were statistically insignificant. However, it was determined that the dummy variable added to the model to ensure structural stability was significant at the 10% level, and its coefficient was negative. Accordingly, it is understood that the dummy variable added to the model representing the year 2015 and the developments in the country in the relevant period negatively affected the BIST Industrial index. Finally, when Model 5 is examined, it has been found that the exchange rate and inflation data have statistically significant and favourable coefficients. Accordingly, it was concluded that a one-unit shock in the exchange rate increased the BISTT index by 0,758%, and a one-unit shock in inflation increased the BISTT index by 1,031%.

Conclusion

This study examines the relationship between the real exchange rate and the stock market in the Turkish economy in the period of 2011Q1-2022Q3. For this purpose, five different models were used in the study. It

was concluded that a one-unit shock in the exchange rate lowered the BIST100 index in Model 1, the BIST Service index in Model 2, and finally, the BIST Financial index in Model 3. According to this result, it is understood that there is an inverse relationship between the exchange rate and BIST100, BIST Financial and BIST Service indices. When the results for these indices are examined, it is concluded that the flow-oriented or traditional approach is valid. Looking at the result obtained from Model 5, it has been determined that there is a positive relationship between the exchange rate and the BIST Technology index. It has been found that the theory known as the portfolio balance approach, which argues that the increase in the exchange rate will provide an advantage to domestic companies and that their exports will increase with the production, is valid. Results similar to the relationship between exchange rate and the BIST Technology index, Erdem et al., 2005; Pekaya and Bayramoglu, 2008; Kapusuzoglu and Ibicioglu, 2010; Iscan, 2011; War and Can, 2011; Berke, 2012; Ceylan and Şahin, 2015; Uğur and Bingöl, 2020; Sertkaya and Songur, 2021; Kilic and Ucakturk, 2021; It is seen that it was also detected in the studies of Genç and Öztürk, 2021 and Durgun and Temurlenk, 2021. Finally, when Model 4 is examined, it is concluded that there is no relationship between the exchange rate and the BIST Industrial index. Similar results were found in Jorion, 1990; Bartov and Bodnar 1994; Mishra, 2004; Gulati and Kakhani, 2012; In the studies of Zubair, 2013 and Suriani et al., 2015, it seen that it is reported for different markets.

Kaynakça

- Abdalla, I. S., & Murinde, V. (1997). Exchange rate and stock price interactions in emerging financial markets: evidence on India, Korea, Pakistan and the Philippines. *Applied financial economics*, 7(1), 25-35. <https://doi.org/10.1080/096031097333826>
- Açıklan, S., Aktaş, R., & Ünal, S. (2008). Hisse senedi piyasaları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın ampirik bir analizi. *Yatırım Yönetimi ve Finansal Yenilikler*, 5 (1), 8-16.
- Ajayi, R.A., Friedman, J., & Mehdian, A.M. (1998), On the relationship between Stock Returns and Exchange Rates: Test of Granger Causality. *Global Finance Journal*, 9(2), 241-251.
- Akdağ, S., & Yıldırım H. (2019). Dolar kuru ile seçilmiş BİST sektör endeksleri arasındaki ilişki: asimetrik nedensellik analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 409- 425. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/51005/549999>
- Altunöz, U. (2020). Türkiye'de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Bankacılar*, 31(112), 84-104.
- Andreou, E., Matsi, M., & Savvides, A. (2013). Stock and foreign exchange market linkages in emerging economies. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 27, 248-268. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2013.09.003>
- Aslam, W. (2014). Relationship between stock market volatility and exchange rate: a study of KSE. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, (5), 62-72. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=512621>
- Aydemir, O. ve Demirhan, E. (2009). The relationship between stock prices and exchange rates evidence from Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 1(23), 207-215.
- Ayvaz, Ö. (2006). Döviz kuru ve hisse senetleri fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 1-14. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuibfd/issue/28335/301141>
- Baharumshah, A. Z., Mohd, S. H., & Masih, A. M. M. (2009). The stability of money demand in China: Evidence from the ARDL model. *Economic systems*, 33(3), 231-244.
- Bartov, E., & Bodnar, G. M. (1994). Firm valuation, earnings expectations, and the exchange-rate exposure effect. *The Journal of Finance*, 49(5), 1755-1785. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1994.tb04780.x>
- Belen, M. & Karamelikli, H. (2016). Türkiye'de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin, incelenmesi: ARDL Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), 34-42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/327556>
- Benli, Y. K. (2015). Döviz kuru ile borsa İstanbul 100 ve sektör endeksleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 4, 55-72.
- Berke, B. (2012). Döviz kuru ve İMKB100 endeksi ilişkisi: Yeni bir test. *Maliye Dergisi*, 163(1), 243-257.
- Cambazoğlu, B. & Karaalp, H.S. (2012). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19 (2), 53-66. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonveek/issue/13697/165773>
- Caporale, G. M., Hunter, J. and Ali, F. M. (2014). On the linkages between stock prices and exchange rates: Evidence from the banking crisis of 2007–2010. *International Review of Financial Analysis*, 33, 87-103. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2013.12.005>
- Ceylan, S., & Şahin, B. Y. (2015). Hisse senedi fiyatları ve döviz kuru ilişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37, 399-408. https://jasstudies.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=27516
- Chiang, T. C., Yang, S. Y., & Wang, T. S. (2000). Stock return and exchange rate risk: evidence from Asian stock markets based on a bivariate GARCH model. *International Journal of Business*, 5(2), 97-117. <https://ijb.cyut.edu.tw/var/file/10/1010/img/846/V52-4.pdf>
- Chkili, W., & Nguyen, D. K. (2014). Exchange rate movements and stock market returns in a regime-switching environment: Evidence for BRICS countries. *Research in International Business and Finance*, 31, 46-56. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2013.11.007>
- Coşkun, M., Kiracı, K. & Muhammed, U. (2016). Seçilmiş makroekonomik değişkenlerle hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (616), 61-74. <https://dergipark.org.tr/en/pub/fpeyd/issue/48028/607367>
- Doğru, B. & Receptoğlu, M. (2014). Türkiye'de hisse senedi fiyatları ve döviz kuru arasında doğrusal ve doğrusal olmayan eş bütünleşme ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Special Issue of XIV. International Symposium on Econometrics, Operations Research and Statistics, 17-34. <https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/31805/348814>
- Durgun, F. & Temurlenk, M. (2021). Türkiye'de döviz ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişki: MS-VAR yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35 (2) , 551-576. <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/61404/789496>

- Erdem, C., Arslan, C. K., & Erdem, M. S. (2005). Effects of macroeconomic variables on Istanbul Stock Exchange Indexes, *Applied Financial Economics*, 15, 987-994. <https://doi.org/10.1080/09603100500120365>
- Erdoğan, S., Gedikli, A., & Çevik, E. İ. (2020). Volatility spillover effects between Islamic stock markets and exchange rates: Evidence from three emerging countries. *Borsa Istanbul Review*, 20(4), 322-333. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2020.04.003>
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul sektör endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesi: ARDL modeli. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 8- 28. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.332352>
- Frankel, J. A. (1983). Monetary and portfolio-balance models of exchange rate determination J.S. Bhandari, B.H. Putnam (Eds.), *Economic Interdependence and Flexible Exchange Rates*, MIT Press, Cambridge
- Frimpong Magnus, J., & Oteng-Abayie, E. F. (2006). Bounds testing approach: an examination of foreign direct investment, trade, and growth relationships. *American Journal of Applied Sciences, Forthcoming*.
- Gavin, M. (1989). The stock market and exchange rate dynamics. *Journal of international money and finance*, 8(2), 181-200. [https://doi.org/10.1016/0261-5606\(89\)90022-3](https://doi.org/10.1016/0261-5606(89)90022-3)
- Genç, A. & Öztürk, C. (2021). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişki: Asimetrik nedensellik ve markov rejim değişim modeli yaklaşımı. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(62), 601-617. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jyasar/article/816375>
- Granger, C. W., Huangb, B. N., & Yang, C. W. (2000). A bivariate causality between stock prices and exchange rates: evidence from recent Asianflu. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 40(3), 337-354. [https://doi.org/10.1016/S1062-9769\(00\)00042-9](https://doi.org/10.1016/S1062-9769(00)00042-9)
- Gulati, D., & Kakhani, M. (2012). Relationship between stock market and foreign exchange market in India: An empirical study. *Pacific Business Review International*, 5(5), 66-71. http://www.pbr.co.in/2012/2012_month/Nov/7.pdf
- Halaç, U., & Gümüş Kurt, G. (2010). Hisse senedi piyasası ve döviz kuru ilişkisinin eşbütünlüşme analizi: yapısal kırılmaların önemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47(548), 65-75. http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820004772_5.pdf <https://www.tcmb.gov.tr/>
- Huang, Q., Wang, X., & Zhang, S. (2021). The effects of exchange rate fluctuations on the stock market and the affecting mechanisms: Evidence from BRICS countries. *The North American Journal of Economics and Finance*, 56, 101340. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2020.101340>
- İşcan, E. (2011). Döviz kurları ve hisse senedi piyasası arasındaki etkileşim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 237-251. <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6149/82576>
- Jorion, P. (1990). The exchange-rate exposure of US multinationals. *Journal of business*, 63(3), 331-345. <https://www.jstor.org/schart/2353153>
- Kapusuzoğlu, A. & İbicioğlu, M. (2010). Döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye uygulaması. *Muhasebe Bilimi Dünyası*, 12(4), 135-153.
- Kasman, S. (2006). Hisse senedi getirileri ve makroekonomik değişkenler arasında bir ilişki var mı?. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21(238), 88-99. <http://www.iif.com.tr/index.php/iif/article/view/iif.2006.238.1296>
- Katechos, G. (2011). On the relationship between exchange rates and equity returns: A new approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21 (4), 550-559. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2011.03.001>
- Kendirli, S. & Çankaya, M. (2016). Dolar kuru’nun borsa İstanbul-30 endeksi üzerindeki etkisi ve aralarındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 307-324. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/224582>
- Khan, R. E. A., & Ali, R. (2015). Causality analysis of volatility in exchange rate and stock market prices: A case study of Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*, 5(5), 805-815. <https://doi.org/10.18488/journal.aefr/2015.5.5/102.5.805.815>
- Kılıç, E. & Naimoğlu, M. (2022). Türkiye’de döviz kuru ve BIST 100 ilişkisi: Zamanlarda değişen asimetrik nedensellik analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 1-11. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kmusekad/issue/70427/1001827>
- Kılıç, E., & Uçaktürk, M. (2021). Alternatif yatırım araçlarının menkul kıymetler borsası ile etkileşimi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 499-517. <https://doi.org/10.29029/busbed.735972>
- Koulakiotis, A., Kiohos, A., & Babalos, V. (2015). Exploring the interaction between stock price index and exchange rates: an asymmetric threshold approach. *Applied Economics*, 47(13), 1273-1285. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.990618>
- Kumeka, T. T., Uzoma-Nwosu, D. C., & David-Wayas, M. O. (2022). The effects of COVID-19 on the interrelationship among oil prices, stock prices and exchange rates in selected oil exporting economies. *Resources Policy*, 77, August 2022, 102744. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102744>
- Lawal, M., & Ijirshar, V. U. (2013). Empirical analysis of exchange rate volatility and Nigeria stock market performance. *International Journal of Scientific and Research*, 4(4), 1592-1600.
- Lean, H. H., Narayan, P., & Smyth, R. (2011). Exchange rate and stock price interaction in major Asian markets: Evidence for individual countries and panels allowing for structural breaks. *The Singapore Economic Review*, 56(2), 255-277. <https://doi.org/10.1142/S0217590811004250>
- Li, W., Lu, X., Ren, Y., & Zhou, Y. (2018). Dynamic relationship between RMB exchange rate index and stock market liquidity: A new perspective based on MF-DCCA. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 508, 726-739. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2018.05.097>
- Liang, C. C., Lin, J. B., & Hsu, H. C. (2013). Reexamining the relationships between stock prices and exchange rates in ASEAN-5 using panel Granger causality approach. *Economic Modelling*, 32, 560-563. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.03.001>
- Lim, S. Y., & Sek, S. K. (2014). Exploring the inter-relationship between the volatilities of exchange rate and stock return. *Procedia Economics and Finance*, 14, 367-376. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00725-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00725-4)
- Lin, C. H. (2012). The comovement between exchange rates and stock prices in the Asian emerging markets. *International Review of Economics & Finance*, 22(1), 161-172. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2011.09.006>
- Liu, L., & Wan, J. (2012). The relationships between Shanghai stock market and CNY/USD exchange rate: New evidence based on cross-correlation analysis, structural cointegration and nonlinear causality test. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 391(23), 6051-6059. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2012.07.036>
- Malik, F. (2021). Volatility spillover between exchange rate and stock returns under volatility shifts. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 80, 605-613. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.04.011>

- Mishra, A. K. (2004). Stock market and foreign exchange market in India: are they related?. *South Asia Economic Journal*, 5(2), 209-232. <https://doi.org/10.1177/139156140400500202>
- Mok, H. M. (1993). Causality of interest rate, exchange rate and stock prices at stock market open and close in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Management*, 10(2), 123-143. <https://doi.org/10.1007/BF01734274>
- Mollicka, A. V., & Sakaki, H. (2019). Exchange rates, oil prices and world stock returns. *Resources Policy*, 61, 585-602. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2018.07.007>
- Morales-Zumaquero, A., & Sosvilla-Rivero, S. (2018). Volatility spillovers between foreign exchange and stock markets in industrialized countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 70, 121-136. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.04.013>
- Mun, K. (2012). The joint response of stock and foreign exchange markets to macroeconomic surprises: Using US and Japanese data. *Journal of Banking & Finance*, 36, 383-394. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2011.07.014>
- Narayan, P. K., Devpura, N., & Wang, H. (2020). Japanese currency and stock market-What happened during the COVID-19 pandemic?. *Economic Analysis and Policy*, 68, 191-198. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.09.014>
- Nusair, S. A., & Olson, D. (2022). Dynamic relationship between exchange rates and stock prices for the G7 countries: A nonlinear ARDL approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 78, May 2022, 101541. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2022.101541>
- Olugbenga, A. A. (2012). Exchange rate volatility and stock market behaviour: The Nigerian experience. *European Journal of Business and Management*, 4(5), 88-96. <https://core.ac.uk/download/pdf/234629265.pdf>
- Özçiçek, Ö. (2007). Türkiye’de döviz kuru getirisi ile hisse senedi getirileri oynaklıkları arası simetrik ve asimetrik ilişki, İMKB Dergisi, 10(37), 1-11. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/75049/>
- Özmen, M. (2007). Farklı döviz kuru rejimleri altında hisse senetleri fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 519-538. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4376/59962>
- Özmen, M., Karlılar, S. & Karlılar, G. (2017). Türkiye için döviz kuru, faiz ve enflasyonun hisse senedi getirileri üzerine etkileri. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (1), 107-120. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cuiibfd/issue/34826/387702>
- Pan, M. S., Fok, R. C. W., & Liu, Y. A. (2007). Dynamic linkages between exchange rates and stock prices: Evidence from East Asian markets. *International Review of Economics & Finance*, 16(4), 503-520. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2005.09.003>
- Pekkaya, M. & Bayramoğlu, M. F. (2008). Hisse senedi fiyatları ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: YTL/USD, İMKB 100 ve S&P 500 üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38), 163-176. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mufad/issue/35612/395707>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phylaktis, K., & Ravazzolo, F. (2005). Stock prices and exchange rate dynamics. *Journal of International Money and Finance*, 24(7), 1031-1053. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2005.08.001>
- Rai, K. & Garg, B. (2022). Dynamic correlations and volatility spillovers between stock price and exchange rate in BRIICS economies: evidence from the COVID-19 outbreak period, *Applied Economics Letters*, 29(8), 738-745, <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1884835>
- Salisu, A. A., & Ndako, U. B. (2018). Modelling stock price-exchange rate nexus in OECD countries: A new perspective. *Economic Modelling*, 74, 105-123. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.05.010>
- Savaş, İ., & Can, İ. (2011). Euro- dolar paritesi ve reel döviz kurunun İMKB 100 endeksine etkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 323- 339. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/56488/785436>
- Sertkaya, B. & Songur, M. (2021). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ile reel döviz kuru arasındaki ilişki: Simetrik ve asimetrik nedensellik analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (2), 396-412. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.703751>
- Sichoongwe, K. (2016). Effects of exchange rate volatility on the stock market: The Zambian experience. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 7(4), 114-119 <https://core.ac.uk/download/pdf/234647415.pdf>
- Soenen, L. A., & Hennigar, E. S. (1988). An analysis of exchange-rates and stock-prices-the united-states experience between 1980 and 1986. *Akron Business and Economic Review*, 19(4), 7-16.
- Sui, L., & Sun, L. (2016). Spillover effects between exchange rates and stock prices: Evidence from BRICS around the recent global financial crisis. *Research in International Business and Finance*, 36, 459-471. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.10.011>
- Suriani, S., Kumar, M. D., Jamil, F. & Muneer, S. (2015). Impact of Exchange Rate on Stock Market. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (1), 385-388. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijefi/issue/31972/352308?publisher=http-www-cag-edu-tr-ilhan-ozturk>
- Tai, C. S. (2000). Time-varying market, interest rate, and exchange rate risk premia in the US commercial bank stock returns. *Journal of Multinational Financial Management*, 10(3-4), 397-420. [https://doi.org/10.1016/S1042-444X\(00\)00031-1](https://doi.org/10.1016/S1042-444X(00)00031-1)
- Tsai, I. C. (2012). The relationship between stock price index and exchange rate in Asian markets: A quantile regression approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 22(3), 609-621. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2012.04.005>
- Tule, M., Dogo, M., & Uzonwanne, G. (2018). Volatility of stock market returns and the naira exchange rate. *Global Finance Journal*, 35, 97-105. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2017.08.001>
- Uğur, A. & Bingöl, N. (2020). Hisse senedi ve döviz kuru ilişkisinin yönü: Türkiye üzerine bir araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (4), 624-636. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ohuiibf/issue/57037/605362>
- Uğur, A. & Bingöl, N. (2020). Hisse senedi ve döviz kuru ilişkisinin yönü: Türkiye üzerine bir araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (4), 624-636. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ohceylanuiibf/issue/57037/605362>
- Xie, Z., Chen, S. W., & Wu, A. C. (2020). The foreign exchange and stock market nexus: New international evidence. *International Review of Economics & Finance*, 67, 240-266. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.01.001>
- Yau, H. Y., & Nieh, C. C. (2006). Interrelationships among stock prices of Taiwan and Japan and NTD/Yen exchange rate. *Journal of Asian Economics*, 17(3), 535-552. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2006.04.006>
- Yau, H. Y., & Nieh, C. C. (2009). Testing for cointegration with threshold effect between stock prices and exchange rates in Japan and Taiwan. *Japan and the World Economy*, 21(3), 292-300. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2008.09.001>

- Yuçe, A., & Simga-Mugan, C. (1996). An investigation of the short- and long-term relationships between Turkish financial markets. *The European Journal of Finance*, 2, pp. 305-317. <https://doi.org/10.1080/13518479600000011>
- Zhao, H. (2010). Dynamic relationship between exchange rate and stock price: Evidence from China. *Research in International Business and Finance*, 24(2), 103-112. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2009.09.001>
- Zolfaghari, M., & Sahabi, B.(2017). Impact of foreign exchange rate on oil companies risk in stock market: A Markov-switching approach. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 317, 274-289. <https://doi.org/10.1016/j.cam.2016.10.012>
- Zubair, A. (2013). Causal relationship between stock market index and exchange rate: Evidence from Nigeria. *CBN journal of Applied Statistics*, 4(2), 87-110. <http://hdl.handle.net/10419/14208>

The Effect of Perceived Coworkers' Support on Overall Job Performance: A Study on Medical Secretaries

Aysel Arslan^{1,a,*}, Hasan Gül^{2,b},

¹Department of Medical Services and Techniques, Vocational School of Health Services, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye

²Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 17/01/2023

Accepted: 09/06/2023

Jel Codes: M1, M10

ABSTRACT

It is a proven fact that employee performance will affect job performance in today's working life. For this reason, the human resource is considered as a factor of production of increasing importance in organizations. A person who is a social being communicates with his coworkers in formal and informal forms in organizational life. The support of coworkers in both communication channels is a form of behavior necessary to achieve organizational goals. The requirements for friendship relationships based on trust, love, respect, and support in social life are felt similarly in business life. Coworkers' support, which is perceived as a positive emotion, will affect the employee's commitment to work and job satisfaction by reflecting on the employee's job. In this way, work performance will increase, and efficiency will be provided from the work performed. In this context, the research carried out, it was aimed to measure the role of coworker support in overall job performance at the workplace. The data collected from the medical secretaries working in a public institution by the survey method were analyzed with SPSS. The findings obtained confirm the hypothesis that the support of coworkers positively affects overall job performance. A positive correlation has been revealed in the relationship between the support of coworkers of medical secretaries and overall job performance. When the effect of this relationship was examined, it was determined that the increase of 1 unit in the support of coworkers led to a positive increase in overall job performance of 0,196 (19.6%). It is hoped that the result revealed by this study will contribute to the organizational behavior literature.

Keywords: Organization, Job Performance, Coworkers' Support.

Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteğinin Genel İş Performansına Etkisi: Tıbbi Sekreterler Üzerinde Bir Araştırma

Süreç

Geliş: 17/01/2023

Kabul: 09/06/2023

Jel Kodları: M1, M10

Öz

Günümüz çalışma yaşamında çalışan performansının iş performansına etki edeceği kanıtlanmış bir gerçektir. Bu nedenle örgütlerde "insan" kaynağı gittikçe artan öneme sahip bir üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Sosyal bir varlık olan insan örgütsel yaşamda çalışma arkadaşlarıyla formel ve informal biçimlerde iletişim kurmaktadır. Her iki iletişim kanalında çalışma arkadaşları desteği örgütsel amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan bir davranış şeklidir. Sosyal yaşamda güven, sevgi, saygı ve desteğe dayalı arkadaşlık ilişkileri gereksinimleri iş yaşamında benzer olarak hissedilmektedir. Olumlu bir duygu olarak algılanan çalışma arkadaşları desteği çalışanın işine yansarak işe bağlılığı ve iş doyumunu etkileyecektir. Bu sayede iş performansı artacak ve yapılan işten verim sağlanacaktır. Bu bağlamda yapılan araştırmada işyerindeki genel iş performansında çalışma arkadaşları desteğinin rolü ölçülmek istenmiştir. Anket yöntemiyle bir kamu kurumunda görev yapan tıbbi sekreterlerden toplanan veriler SPSS aracıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, çalışma arkadaşları desteğinin genel iş performansını olumlu yönde etkilediği hipotezini doğrulamaktadır. Tıbbi sekreterlerin çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performansı arasındaki ilişkide pozitif yönlü bir korelasyon belirlenmiştir. Bu ilişkideki etki incelendiğinde ise çalışma arkadaşları desteğinde meydana gelen 1 birimlik artışın genel iş performansında pozitif yönde, 0,196'lık (% 19,6) bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile ortaya konmuş olan sonucun örgütsel davranış literatürüne katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, İş Performansı, Çalışma Arkadaşları Desteği.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a aysel.arslan@omu.edu.tr

^{ib} https://orcid.org/0000-0002-4973-7957

^b hasan.gul@omu.edu.tr

^{ib} https://orcid.org/0000-0002-3720-5451

How to Cite: Arslan A, Gül H (2023) The Effect of Perceived Coworkers' Support on Overall Job Performance: A Study on Medical Secretaries, Journal of Economics and Administrative Sciences 24(3): 317-330, 2023

Giriş

Örgütsel iş akışı içerisinde faaliyetlerin yürütülebilmesi için çalışanların uyum içerisinde hareket etmesi bir zorunluluktur. Bu koordinasyonun sağlanması ise yönetimin bir görevi olmakla birlikte, çalışanların birbirlerine karşı sergiledikleri olumlu davranışlar örgüt kültürünün bir parçasıdır. Örgütsel bütünleşmeyi sağlamak için gerekli olan sevgi, saygı, dürüstlük ve yardımseverlik gibi değerler çalışanların birbirleriyle kurdukları iletişimi etkilemektedir. Örgütlerde çalışan her bireyin önemli olduğu ve ekip çalışmasıyla işlerin kolaylıkla yapılacağı vurgulanmalıdır.

Örgütlerin başarısında çalışanlara sunulan örgütsel desteğin yanı sıra çalışma arkadaşları desteği de önemli bir yaklaşımdır. Çalışma arkadaşları desteği temelde sosyal destek anlayışından gelmektedir. İnsan, sosyal yaşamı yanında iş yaşamında da desteğe ihtiyaç duymaktadır. Örgütlerde sosyal destek, bireylerin diğer örgüt üyelerinden aldığı özen ve ilgiyi ifade eder. İş arkadaşlarının ilgi ve desteği karşısında çalışanlar iş arkadaşlarına doğrudan ve yine onlar aracılığıyla da örgütlerine dolaylı olarak bağlanırlar (Mossholder, 2005: 609). Çalışmak, sosyal destek alışverişi için bir fırsattır, aynı zamanda kişinin sosyal destek alışverişinde bulunma yeteneğini iş arkadaşlarına yöneltebilmekte ya da yoğunlaştırabilmesini sağlamaktadır (Liebler ve Sandefur, 2002: 369). House (1981)'a göre sosyal destek "insanlar arasındaki duygusal ilgi, araçsal yardım, bilgi veya değerlendirmeyi içeren kişilerarası bir işlemdir". Sosyal desteğin iş tatmini ve işe bağlılık üzerinde etkileri bulunmakta ve bu etkiler öznel iyi oluşu etkilemektedir (Weziak-Białowolska vd., 2019: 190). Çalışan- kuruluş ilişkisinin kurulması, yalnızca çalışan bağlılığını ve iş memnuniyetini teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda birlikte değer üretmeye önem veren bir organizasyon ortamının yaratılmasına da yardımcı olur. İnsanlar bir eylemin organizasyon için önemini anladıklarında, yeni fikirler ve bilgiler üretmek ve bunu üretim fonksiyonlarına uygulamak için işbirliği yapar ve üretmeye istekli olurlar. Birlikte değer yaratma yaklaşımının yönetsel uygulamalara ve sonuçlara dönüştürülmesi, günümüz örgütleri için bir zorunluluktur (Pinna, 2020: 525). Çalışma arkadaşları desteği örgüte karşı duyulan olumlu duyguları etkilemekle başlayan, işbirliği ve sinerji yaratarak süreçlere yansıyan ve nihayetinde iş performansına etki eden bir değer yaratma sürecidir.

Örgütsel yaşamda iş performansını etkileyen temel faktörlerden en önemlisinin "insan" olduğu gerçeği örgütsel davranış çalışmalarıyla destek bulmuştur. Dolayısıyla örgütsel başarının sağlanmasında örgütsel ilişkilerin payı vardır. Bu ilişkiler formel iletişim ile yönetimin sorumluluğunda kurulup düzenlenmekle birlikte, informal iletişim ile çalışanlar arasında kendiliğinden de kurulabilmektedir. Örgütlerde formel ve informal iletişimin birtakım değerler üzerine kurulmuş olması çalışanlar arasındaki destek ve yardımlaşma davranışlarına olumlu etki edecektir. Bu destek ve yardımlaşma, örgütsel çalışmaya yansiyarak verim elde edilmesine katkıda bulunacaktır.

Literatür Taraması

Literatür taramasına göre, algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık ve tatmin gibi olumlu örgütsel sonuçlarla ilişkilendirilmiş, çalışma arkadaşı desteği ise çoğunlukla algılanan stres (Tsai vd., 2018), gerginlik ve tükenmişlik gibi çalışanların genel sağlığı ile ilgili çalışmalarla ilişkilendirilmiştir (Giray, 2013: 65). Çalışma arkadaşlarının sosyal desteği ile iş performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışma arkadaşları desteğini performans ilişkisiyle ortaya koyan nadir çalışmalardan birinde algılanan çalışma arkadaşları desteğinin iş performansı ile arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır (Tozkoparan ve Tenteriz, 2019: 46-50). Hemşireler arasında bu ilişkiyi araştıran bir çalışmaya göre, çalışma arkadaşlarından yüksek düzeyde sosyal destek algılayan hastane hemşirelerinin yüksek düzeyde iş performansı gösterdikleri gözlenmiştir (Amarneh, 2010: 394). Wellman ve Wortley'e (1989: 22) göre, arkadaşlar kişisel ağların bir parçası olmakla birlikte hızlıca erişilebilir olmaları ve yardım sağlayabilmeleri açısından ihtiyaçları daha kolay anlayabilmektedirler. Bununla birlikte, sosyal yaşamda olmasa bile iş yaşamında olması istenen yardımlaşma desteği, bazen işlerin yürütülebilmesi açısından zorunludur (Mossholder, 2005: 609). Destekleyici bir iş arkadaşı, iş devamsızlığının azaltılmasında ve ekip lideri olmadan da işin yapılabilmesinde etkilidir ve öznel iyi oluşu desteklemektedir (Deery, 2010: 181). İş arkadaşlarının algılanan desteği ile iş performansı arasında pozitif ilişkiler bulunmaktadır (Pelin ve Osoian, 2021: 74). İş arkadaşlarının desteği işe bağlılığı olumlu yönde etkilemekte (Sepdiningtyas ve Santoso, 2017: 285), aynı zamanda çalışan refahını (Avcı, 2017: 586) ve iş tatminini (Okediji vd., 2011: 28) arttırmaktadır. Ayrıca işyerinde zorbalık davranışlarına maruz kalmanın düzeltilmesinde, iş arkadaşlarından algılanan desteğin etkisi bulunmaktadır (Blomberg ve Rosander, 2020: 488).

Bu çalışmada, örgütsel yaşamda pek çok açıdan önem taşıyan çalışma arkadaşları desteğinin iş performansı ile arasındaki ilişki araştırılarak, örgütsel davranış literatürüne katkı sağlanmak hedeflenmektedir.

Çalışma Arkadaşları Desteği

Çalışma yaşamı, bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmelerini gerektiren faaliyetler bütünüdür. Örgütsel yaşamda bireysel düzeyde ya da işbirliği halinde yapılan tüm işler sistemin bir parçası olarak birbirleriyle bağlanmakta ve örgütsel amaca hizmet etmektedir. Örgütsel faaliyetlerin çalışanlar tarafından etkileşimli, yardımlaşarak ve işbirliği halinde yapılması amaca varma süresini kısaltacaktır. Örgütlerdeki etkileşimli iş birliği modeli çerçevesinde destekleyici iş arkadaşları desteği, duygusal açıdan doğrudan öneme sahiptir (Karasek, 1982: 189).

Çalışma arkadaşları desteği kuramı özünde sosyal destek kuramına dayanmaktadır (Küçük, 2021: 615). Sosyal destek kişinin çevresinden sosyal ve psikolojik

destektir. Sosyal desteğin teorik temeli Kurt Lewin'in Alan Kuramı ile davranış tanımına dayanmaktadır. Alan kuramına uygun olarak yaşam alanı, kişinin belirli bir zamanda davranışını etkileyen etmenlerin tümü iken, bireyin davranışı ise çevre ile olan ilişkisini anlatmaktadır (Yıldırım, 1997: 81). Çalışma ortamı birçok stres faktörlerini içerisinde barındıran bir yapıdır. Bu faktörler bireysel özelliklerden (iş doğru biçimde yapamayacağı düşüncesi, iş zamanında yetiştirememesi endişesi, hata yapma korkusu vb.) ortaya çıkabileceği gibi, çalışma ortamından kaynaklı (araç-gereç, malzeme ve/veya donanım eksikliği, iş ortamının küçüklüğü, ışıklandırma ve havalandırma sorunu vb.) ya da çalışma düzeninden kaynaklı (mesai saatlerinin uzunluğu ya da belirsizliği, görevde yükselmeye belirsizlik, adaletsizlik vb.) olabilir. Tüm bu faktörlerin üstesinden gelebilmek için çalışma arkadaşları desteğine ihtiyaç vardır. Çalışma ortamındaki stres ve zorlanma ilişkisinde iş arkadaşları desteğinin doğrudan etkisi bulunmaktadır (La Rocco ve Jones, 1978: 629). Susskind ve ark. (2003: 181) göre, iş arkadaşı desteği, çalışanın iş arkadaşının görev temelli faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak için, ona iş ile ilgili yardım sağlamaya, tutum ve davranış olarak gönüllü olmaktır. Çoğu durumda, iş arkadaşlarının algılanan desteği iş ile ilgili görevlerin yerine getirilmesi için hayati bir öneme sahiptir.

İşyerinde sosyal desteğin yararlı etkileri alanyazında sınırlı ilgi görmüştür. Çalışma grubu etkileşimleri, özellikle iş arkadaşlarından alınan sosyal destek, iş tatminine önemli ölçüde katkıda bulunarak örgütsel verime etki edebilir. İşyerinde duygusal ve araçsal açıdan sağlanan çalışma arkadaşları desteğinin, birbirine paralel bir biçimde iş doyumunu olumlu etkilediği doğrulanmıştır (Ducharme ve Martin, 2000: 223-240). İşyerindeki iş arkadaşı, çalışanların önemli bir sosyal değişim ortağıdır. Özellikle iş arkadaşlarının bireysel çalışanlar üzerindeki etkileri, görev ekiplerinde ve çok yönlü görevlerde daha belirgin hale gelmektedir (Loi vd., 2014: 24).

İnsanlar sosyal varlık oldukları için gerek sosyal yaşamlarında gerekse iş yaşamlarında başkalarıyla iletişim kurmaya ve yardımlaşmaya ihtiyaç duyarlar. Örgütsel yaşamda dikey hiyerarşi gereği yürütülen formal iletişim örgütsel amaçların gerçekleşmesi için işbirliğini zorunlu kılan bir iletişim biçimidir. Bununla birlikte çalışanlar arasında oluşabilecek arkadaşlık grupları gibi informal iletişim biçimi de doğası gereği sosyal desteğe vurgu yapmaktadır. Örgütsel yaşamda kurulan iletişim, çalışanların birbirlerine yardımcı olmalarını sağlayacak biçimde oluşturulur ise işleyişte büyük yararlar sağlayacaktır. Örgütlerde yapılması gereken, öncelikle görev ve sorumlulukların açık bir biçimde ortaya konması ve daha sonra örgütsel ve sosyal destek çerçevesinde üst-ast hiyerarşisinin kurulmasıdır. Örgütlerde, çalışanlar arasında destek bağlarının sağlanması ve sürdürülmesine yönelik sosyal etkinlikler düzenlenmeli ve örgütlerde çalışanların birbirleriyle iletişim kurmalarına olanak sağlayan sosyal alanlar oluşturulmalıdır. Örgütün yapılması, hiyerarşik düzende olsa dahi zaman zaman proje takımlarını teşvik eden çalışmalar yapılması,

çalışanların sadece aynı düzey çalışanlar tarafından desteklendiği düşüncesi yerine, örgütte tüm çalışanların desteğini alabildiğini görmesinde etkili olacaktır. Bireyler destekleyici bir ilişkiler sisteminden yoksun oldukları ölçüde, iş arkadaşlarından duygusal olarak bağlarını koparmaya başlarlar. Psikolojik olarak koparılan bağlar, fiziksel olarak da geri çekilmelere neden olabilir ve sonunda, çalışan örgütten ayrılabilir (Mossholder vd., 2005: 609).

İşyerinde sağlanan sosyal desteğin, iş ile ilgili stres faktörlerinin psikolojik ve davranışsal gerilimlerini azalttığı bir gerçektir (LaRocco vd., 1980; Winnubst, 1982; Aydın, 2004; Yürür ve Sarıkaya, 2011; Özbezek vd., 2021). Çalışma ortamında kurulan kaliteli kişilerarası ilişkiler, işyerinde karşılaşılan olumsuzluklara karşı çalışanların kuruluştaki kalmasını sağlamaya yardımcı olmaktadır. İş arkadaşları tarafından sağlanan duygusal destek ile işten ayrılma arasında negatif yönlü bir ilişkili bulunmaktadır (Tews vd., 2013: 632). Aynı zamanda çalışanlar tarafından kurulan iletişimin kurumsal bağlılığa da etkisi olduğu görülmektedir (Burt,2001; Mitchell vd., 2001, Delihasan, 2021). İşyerinde çalışan insanların oluşturdukları gruplar benzer insanlar arasında olduğundan, homojen olma eğilimindedir. Grup üyelerinin zaman içindeki kazanç ve kayıpları, üyeler arasındaki sosyal ağ temasları dengesiyle belirlenir. Bu gruplar aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve yardımlaşmaların jeneratörleridir (McPherson vd., 1992: 153). Çalışanların birbirlerini desteklemesi ve birbirleri üzerindeki olumlu etkileri kuruma karşı duyulan duyguları olumlu yönde etkilemektedir. Tıpkı gündelik yaşamda birey zorlukların üstesinden gelmek, yaşanan olumsuzlukların olumlu yönünü görebilmek ya da başarı sağlamak için desteğe ihtiyaç duyuyorsa, iş yaşamında da durum farklı gözükmemektedir.

İş Performansı

Performans basit manada "istenilen ya da arzu edilen sonuca ulaşılabilir derecesi" şeklinde ifade edilebilecek bir kavramdır. İş yaşamında örgütsel amaçlara ulaşılabilmesi çalışanların performanslarına bağlıdır. Bu sebeple günümüz işletme çalışmalarının çoğunda çalışanların performanslarını etkileyen faktörler üzerinde durulmaktadır. İşteki performans, uzun yıllar bireysel ve grup davranışı biçimi olarak incelenmiştir. Araştırmacılar ve uygulayıcılar iş performansının genellikle iş tasarımı, personel seçimi ve geliştirilmesi ya da yönetim tarzı ve organizasyon kültürünün şekillendirilmesi yoluyla geliştirilmesini hedeflemişlerdir. Performansa olan bu ilgi örgütsel davranış açısından istihdam ortamlarındaki refahın kaynaklarını ve sonuçları anlayabilmeyi gerekli kılmıştır (Warr ve Nielsen, 2018: 1).

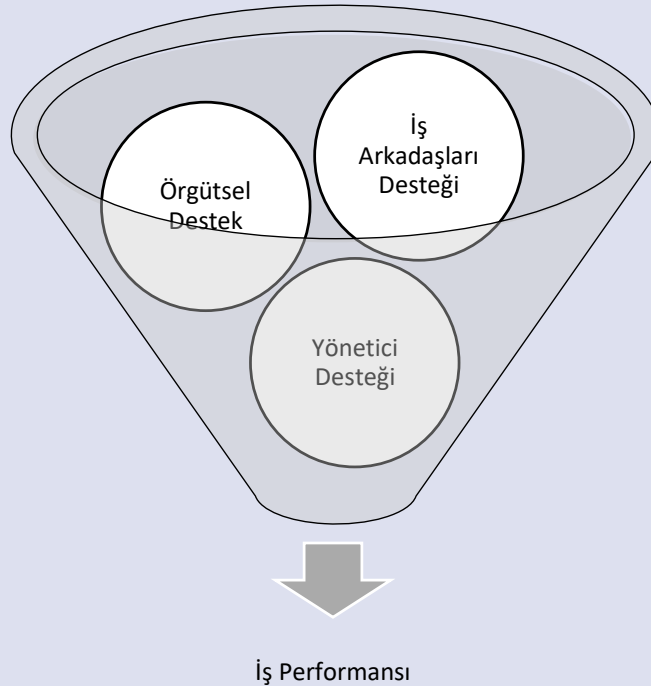
İş performansı kavramı başlangıçta Taylor tarafından klasik yönetim yaklaşımı bakış açısıyla "temel görevsel etkinlikler" olarak ele alınmıştır. Zamanla örgütsel gelişmeler ışığında tanım "örgütsel amaçlar doğrultusunda sergilenen gözlemlenebilir davranışlar" şeklinde değişmiştir (Dilekçi ve Nartgün, 2020: 302). Kuramsal çerçevede genel olarak iş performansı

konusunda yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan ölçüklerin de işin zamanında yapılması ve gereksiz mola verilmemesi şeklinde direk olarak çalışanın işi ile ilgili gösterdiği çabaya odaklanmaktadır (Deniz ve Kumru, 2022: 551). Akademik literatürde iş performansı konusu örgütsel davranış alanında yapılan pek çok çalışmada farklı değişkenler ile ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan birçok çalışma, mutlu çalışanın üretken çalışan olduğu hipotezini desteklemektedir. Başka bir ifadeyle, halinden memnun çalışanlar ortalama olarak diğer çalışanlardan daha iyi performans göstermektedirler (Taris ve Schreurs, 2009: 121). İş ve işgören etkileşimi açısından iş tatmini ve mutluluğunun, içsel güdüleme faktörlerinin, iş özellikleri ile iş tasarımının motivasyon sağlayarak genel iş performansının bütününe etki eden hususlar olduğu görülmektedir (Özdemir ve Muradova 2008: 146). Bununla birlikte Porter ve arkadaşlarına (1998) göre, çalışanların beklentileri ile işverenlerinin onlara sundukları arasındaki fark ne kadar büyükse, çalışanların motivasyonu o kadar düşük çıkmaktadır. Dolayısıyla iş ortamında çalışanın beklentilerine odaklanması performansın anahtarıdır. Çalışan davranışı ile yakın ve içsel bağlantıları olan iş performansı, çalışanın beklentileri yanında çok sayıda dış etkene bağlıdır (Taris ve Schaufeli, 2015: 21).

Günümüz toplumunda çalışan yetişkinlerin işyerinde iş performanslarını belirlemek için kullanılan beş değişken bulunmaktadır. İlk değişken, çalışanların elde ettiği gelirdir. İkinci değişken işyerinde sunulan ödüller ve

teşviklerdir. Üçüncü değişken işyeri ortamına bağlı faktörlerdir. Dördüncü değişken, iş-aile uyumu ile ilgili faktörlerdir ve son değişken ise çalışanın kişiliğidir (Boon vd., 2012: 671). Bu değişkenler arasında yer alan işyeri ortamına ilişkin faktörlerden olan iş arkadaşları desteği iş ile özdeşleşmeye etki ederek iş performansını etkilemektedir (Turunç ve Çelik 2010: 200). İş ile özdeşleşme işe karşı aidiyet duygusu yaratarak işe bağlılığı etkilemektedir (Kerse ve Karabey, 2017: 87). Dolayısıyla iş arkadaşlarının desteği bireyin örgüte olan aidiyet duygusunu arttırmakta, iş tatminini sağlamaktadır (Akkoç vd., 2012: 111).

Sonuç olarak tüm olumlu katkıların oluşturduğu örgütsel bağlılık da iş performansını pozitif yönde etkilemektedir (Özutku, 2008: 79; Boz vd., 2021: 345). Bununla birlikte ters bir bakış açısıyla, iş baskısının iş performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğu (Deeb vd., 2020: 340) düşünüldüğünde, bireyin iş baskısını hissetmesinde çalışma arkadaşlarının desteğini alamamasının da payı olduğundan (Gül, 2009: 517) iş performansı üzerinde yine çalışma arkadaşları desteğinden söz edilebilir. Alanyazında yer alan benzeri çalışmalar sonucunda çalışan performansını etkileyen en önemli değişkenlerin örgütsel destek ve iş arkadaşları desteği olduğu söylenebilir (Şentürk ve Tekin, 2015: 195). İş arkadaşları desteği Şekil 1'de gösterildiği üzere örgütsel destek ve yönetici desteği ile birlikte iş performansına daha fazla etki edecektir.

Şekil 1. İş Yerinde Sunulan Sosyal Desteklerin İş Performansına Katkısı (Kaynak: Giray, 2013: 78 (Metinden şekle dönüştürülmüştür))

Figure 1. The Contribution of Social Supports Provided in the Workplace to Job Performance.

Bu mutluluk, işyerinde iş performansını arttırarak verimliliğe sebep olmaktadır (Giray, 2013: 78). İş yerinde yönetici desteği ile iş memnuniyeti arasında önemli derecede ilişkiler bulunmakla birlikte (Zincirkıran vd., 2016: 982), yöneticiden memnuniyet iş performansını olumlu yönde etkilemektedir (Yardibi, 2018: 426).

Dolayısıyla yönetici desteği, iş memnuniyeti ve iş performansı arasında pozitif güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Arslan, 2019: 1). İş yerindeki çalışanların kaba davranışları ile bireylerin kendilerini yalnız hissetmeleri mutluluğu olumsuz yönde etkilerken, çalışanların birbirlerine karşı affedici ve hoşgörülü olmaları ise mutluluğu olumlu yönde etkileyerek verimliliği dolaylı olarak etkilemektedir (Tortumlu ve Taş, 2020: 706). Örgütsel yaşamda yer alan her üç sosyal destek türü de birbirleriyle ilişkili bir biçimde iş ile özdeşleşme, iş doyumunu, iş tatmini, iş memnuniyeti ve işe bağlılık üzerinde etkili olarak iş performansına katkıda bulunmakta ve verimliliği arttırmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Amacı

Örgütsel yaşamda arzu edilen, çalışanların örgütsel amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmeleridir. Çalışanların birbirlerine gerek iş gerekse sosyal yönden destek olmaları sayesinde örgütsel dinamizm artacaktır. Bu kapsamda araştırma, çalışanların algıladıkları çalışma arkadaşları desteğinin genel iş performansı üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma arkadaşları desteği iş yerine ait bir sosyal destek türü olmakla birlikte, çoğu örgütlerde örgütsel faaliyetlerin yürütülebilmesi için gerekli bir davranış biçimidir. Bununla birlikte sosyal bir varlık olarak çalışan, iş yaşamında diğer çalışanların ilgi, destek ve yardımına gereksinim duymaktadır. Alanyazında örgütsel yaşamda sunulan sosyal desteğin örgütsel davranışa etki ederek iş performansını etkilediğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Örgütsel yaşamda istenilen, bu etkinin pozitif yönde olmasıdır. Çalışmanın amacı, bir kamu kurumunda faaliyette bulunan çalışanların algıladıkları iş arkadaşları desteğinin boyutu ve bu desteğin yapılmakta olan işin performansına katkısını araştırmaktır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini iş yerinde dayanışmanın oldukça önemli olduğu sektörlerden biri olan sağlık kurumlarında çalışan tıbbi sekreterler oluşturmaktadır. Tıbbi sekreterler sağlık ekibinin bir üyesi olarak, sağlık hizmetlerinin aksatılmadan yürütülmesinde kurum içerisinde ve kurum dışında gerekli olan iletişim görevini üstlenmiş olan çalışanlardır. Araştırmaya başlamadan önce Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 28.10.2022 tarihli ve 2022-902 karar sayılı etik izin onayı alınmıştır. Araştırma kapsamında bir

üniversite hastanesinde çalışan tıbbi sekreterlere çevrimiçi ortamda hazırlanan anketler gönderilmiştir. Gönderilen anketleri doldurarak dönüş sağlayan toplam 160 çalışanın anket verileri incelenmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Kurumda tıbbi sekreter olarak yaklaşık 260 çalışan bulunmaktadır. Araştırma evreninin 250 kişi olduğu bir çalışma için % 95'lik güvenilirlik ve % 5'lik bir hata payı içerisinde gerekli olan örneklem büyüklüğünün 152 kişi olması kabul edilebilir iken, 300 kişiden oluşan bir evrende 169 kişi örneklem için yeterli görülmektedir (Sekaran, 1992: 253). Bu çerçevede çalışma için gerekli olan örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı düşünülmektedir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verileri survey yöntemi ile nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Sosyal bilimlerde kullanılan anket tekniği, kısa zamanda güncel ve yeni veri elde edilebilmesine imkân sağlayan, istenilen kapsamda ve de ayrıntıda düzenlenmesi mümkün olan bir araştırma tekniğidir (Arıkan, 2018: 155). Çalışmada kullanılan anketin üç bölümü bulunmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcılara ait cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki kıdeme ilişkin 4 adet demografik soru yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde katılımcıların çalışma arkadaşları desteği algılarına yönelik sorular için "Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği" kullanılmıştır. Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği, Deniz Giray ve Şahin (2012) tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacılar ölçeğin geliştirilmesinde Gant ve ark., (1993), Gillen ve ark., (2002) ile Yoon ve Lim (1999) tarafından oluşturulan ölçeklerden yararlanmışlardır. Ölçek 9 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin 5. maddesi ters kodlanmıştır.

Anketin üçüncü bölümünde yer alan "İş Performans Ölçeği", Deniz ve Kumru (2022) tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacılar ölçeğin geliştirilmesinde Özbay (2017), Aktuğ (2016) ile Uygun (2015) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan anketlerden yararlanmışlardır. Ölçek toplam 23 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; eğitim (10-11-12-13-14-15-16), eğitim beklenti (20-21-22-23), gelişme çabası (17-18-19) ve genel performans (1-2-3-4-5-6-7-8-9) şeklindedir. Bu çalışmada İş Performans Ölçeği'nin 9 maddeden oluşan genel performans alt boyutu kullanılmıştır. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ankette yer alan iki ölçeğin de sorularının değerlendirilmesinde 5'li Likert tipi dereceleme ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Literatür bilgisi doğrultusunda, araştırmanın bağımsız değişkeni olan çalışma arkadaşları desteği ile bağımlı değişkeni olan genel iş performansı arasındaki ilişkiye yönelik geliştirilen araştırma modeli Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli
Figure 2. Research Model

Çizelge 1. Ölçeklerin Normallik Testi

Table 1. The Normality Test of Scales

	Ortalama	SS	Varyans	Çarpıklık	Basıklık
Çalışma Arkadaşları Desteği (ÇAD)	4,0382	0,5505	0,485	-,382	-,771
Genel İş Performansı (GİP)	4,5104	0,3696	0,219	-,945	,486

Çizelge 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Table 2. The Demographic Characteristics of Participants

Demografik Özellikler	Sıklık	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	110	68,7
	Erkek	50	31,3
Yaş	19-29 yaş	28	17,5
	30-39 yaş	53	33,1
	40-49 yaş	67	41,9
	50-59 yaş	9	5,6
	60 yaş ve üzeri	3	1,9
Eğitim seviyesi	Lise	36	22,5
	Önlisans	75	46,9
	Lisans	47	29,4
	Lisansüstü	2	1,3
Mesleki kıdem	1-5 yıl	20	12,5
	6-10 yıl	13	8,1
	11-15 yıl	58	36,3
	16-20 yıl	53	33,1
	21 yıl ve üzeri	16	10,0

Araştırma modeli kapsamında test edilen hipotezler şunlardır:

H₁: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği yüksektir.

H₂: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri yüksektir.

H₃: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₄: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği genel iş performans düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir.

H₅: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların demografik ve kişisel özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H_{5a}: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_{5b}: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{5c}: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

H_{5d}: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.

H₆: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların demografik ve kişisel özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H_{6a}: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_{6b}: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_{6c}: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

H_{6d}: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait veri setinin normal dağılıma sahip olup olmadığını tespit etmek amacıyla normallik testi yapılmış ve Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerine bakılmıştır. Literatürde, ilgili değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında bir değer almasının veri setinin normal dağılım gösterdiğinin kabul edilebilmesi için yeterli olduğu ile ilgili referanslar bulunmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013; Erbay ve Beydoğan, 2017: 250). Çizelge 1'de çalışma arkadaşları desteği ve genel iş performansı ölçeklerinin çarpıklık ve basıklık değerleri gösterilmektedir.

Görüldüğü üzere yapılan normallik testi çarpıklık (ÇAD: -,382; GİP: -,945) ve basıklık (ÇAD: -,771; GİP: ,486) değerlerinin -1,5 < > 1,5 aralığında yer aldığını göstermektedir. Bu nedenle, değişkenlere ilişkin veri setinin çarpıklık-basıklık değerleri açısından normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş ve araştırmada parametrik testler kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 160 tıbbi sekretere ait demografik özelliklerin frekans analizi sonuçları Çizelge 2'de özetlenmiştir. Katılımcıların % 68,7'si (110) kadın ve % 31,3'ü (50) erkeklerden oluşmaktadır. Tıbbi sekreterlerin

% 17,5'i (28) 19-29, % 33,1'i (53) 30-39, % 41,9'u (67) 40-49, % 5,6'sı (9) 50-59 ve % 1,9'u (3) ise 60 ve üzeri yaş grubuna girmektedirler. Katılımcı tıbbi sekreterlerin % 22,5'i (36) lise, % 46,9'u (75) önlisans, % 29,4'ü (47) lisans ve % 1,3'ü (2) lisansüstü eğitim seviyesine sahip bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların % 12,5'inin (20) 1-5, % 8,1'inin (13) 6-10, % 36,3'ünün (58) 11-15, % 33,1'inin (53) 16-20 ve % 10'unun (16) ise 21 yıl ve üzeri bir kıdeme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcı 160 tıbbi sekreterin ağırlıklı olarak 30-49 yaş aralığında, önlisans ve lisans mezunu, 11-20 yıllık mesleki kıdeme sahip kadın çalışanlardan oluştuğu görülmektedir.

Faktör Analizi

Araştırmada daha önce geçerlilik çalışması yapılmış olan Çalışma Arkadaşları Desteği ve Genel İş Performansı Ölçeklerinin açımlayıcı faktör analizleri ile yapı geçerlilikleri kontrol edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle, kullanılan ölçeklerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla ayrı ayrı KMO ve Bartlett küresellik testleri yapılmıştır. Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği KMO değerinin > 0,7 (0,761) olarak belirlenmesi ve

Bartlett küresellik testinin ise sig. < 0,05 (0,000) olması araştırmada kullanılan örneklem büyüklüğünün yeterli, ölçekte yer alan maddeler arasında önemli bir korelasyonun bulunduğunu ve ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan açımlayıcı faktör analizinin sonuçları Çizelge 3'de gösterilmektedir.

Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği'nde yer alan 9 ifadenin faktör yükleri 0,550 ile 0,813 arasında değerler almış ve ölçeğin yapı geçerliliği sağlanmıştır. Çizelge 3'de görüldüğü üzere anlamlı bir faktör yapısı elde edilmiştir.

Genel İş Performansı Ölçeği'nin de KMO ve Bartlett küresellik testleri yapılmıştır. Söz konusu ölçeğin KMO değeri > 0,7 (0,813) olduğundan kabul edilebilir bir değerdir ve Bartlett'in küresellik testi sig. < 0,05 (0,000) olduğu için anlamlıdır. Genel İş Performansı Ölçeği'ne ilişkin yapılan açımlayıcı faktör analizinin sonuçları Çizelge 4'de gösterilmektedir.

Genel İş Performansı Ölçeği'nin faktör yükleri incelendiğinde ölçeğin tek boyuttan oluştuğu ve "Takım halinde çalışma yeteneğine sahibim" ifadesinin 0,542 değeri ile en düşük, "Çalışma süresini etkin ve verimli bir şekilde kullanırım" ifadesinin ise 0,879 değeri ile en yüksek faktör yüküne sahip ifade olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeğinin Faktör Yükleri

Table 3. The Factor Loadings of Co-workers Support Scale

	İfadeler	Faktör Yükleri
Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği	Çalışma arkadaşlarım bir derdim olduğunda yakın ve anlayışlı davranırlar	,751
	Çalışma arkadaşlarım konuşmaya ihtiyaç duyduğumda beni dinlerler	,802
	Çalışma arkadaşlarım hasta olduğum ve işte olmadığım zamanlarda işlerimi üstlenirler	,813
	Çalışma arkadaşlarım bir işi iyi yaptığımda beni takdir ederler	,810
	Çalışma arkadaşlarım hayatımı zorlaştırırlar*	,740
	Çalışma arkadaşlarım işimi yapmamda yardımcı olurlar	,747
	Çalışma arkadaşlarım işimle ilgili sorunları dinlemeye her zaman için hazırdırlar	,550
	Çalışma arkadaşlarım işler çıkmaza girdiğinde güvенеbileceğim kişilerdir	,599
	Çalışma arkadaşlarım yönetimle bir sorun yaşadığımda bana arka çıkarlar	,630
	Öz değeri	4,477
Toplam Açıklanan Varyans (%)	49,742	
Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı	,761	
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare: 905,935; Sd.: 36; Sig.: ,000	

Çizelge 4. Genel İş Performansı Ölçeğinin Faktör Yükleri

Table 4. The Factor Loadings of General Job Performance Scale

	İfadeler	Faktör Yükleri
Genel İş Performansı Ölçeği	Görevlerimi tam zamanında tamamlarım	,573
	Görevimi yerine getirirken gerekenin üzerinde bir dikkat sarf ederim	,830
	Farklı çalışma koşullarında da aynı performansı gösteririm	,653
	İşimle ilgili belirlediğim hedeflere ulaşıyorum	,798
	Sunduğum hizmet kalitesi ile standartlarına ulaşıyorum	,696
	Sorunlara hızlı ve başarılı bir şekilde çözüm üretirim	,814
	İşe devamsızlık yapmamak için özen gösteririm	,634
	Çalışma süresini etkin ve verimli bir şekilde kullanırım	,879
	Takım halinde çalışma yeteneğine sahibim	,542
Öz değeri	4,592	
Toplam Açıklanan Varyans (%)	51,026	
Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı	,813	
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare: 795,531; Sd.: 36; Sig.: ,000	

Güvenirlilik Analizi

Ölçeklerin güvenirliliğini belirlemek üzere alanyazında en yaygın şekilde kullanılan yöntemlerden biri olan Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısı kullanılmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 5’de gösterilmiştir.

Analiz sonucunda, araştırmada kullanılan Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği’nin güvenirliliği 0,867 ve Genel İş Performansı Ölçeği’nin güvenirliliği 0,857 olarak bulunmuş ve her iki ölçeğin de Cronbach Alfa geçerlilik değerlerinin > 0,7 olduğu görülmüş ve ölçeklerin yüksek güvenirlilik değerlerine sahip olduğu bulgulanmıştır.

Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan ölçeklere katılımcı tıbbi sekreterlerin vermiş oldukları cevaplara ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 6 ve Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, ölçekte yer alan 9 ifadeye

katılımcıların verdikleri cevapların büyük bir kısmının “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinde toplandığı ve ortalamalarının > 4 olduğu belirlenmiştir. “Çalışma arkadaşlarım hasta olduğum ve işte olmadığım zamanlarda işlerimi üstlenirler” ifadesi $\bar{x} = 4,19$ ile en yüksek, “Çalışma arkadaşlarım işler çıkmaza girdiğinde güvenebileceğim kişilerdir” ifadesi ise $\bar{x} = 3,74$ ile en düşük değere sahip ifade olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu ölçeğin genel ortalamasının $\bar{x} = 4,03$ olması sebebiyle “H1: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği yüksektir” hipotezinin kabul edildiği söylenebilmektedir.

Genel İş Performansı Ölçeği’nin tanımlayıcı istatistikleri analiz edildiğinde 9 ifadenin tamamının ortalamalarının > 4 olduğu ve verilen cevapların ağırlıklı olarak “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Ölçeğin genel ortalamasının $\bar{x} = 4,49$ gibi yüksek bir değere sahip olması nedeniyle “H2: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri yüksektir” hipotezinin kabul edildiği söylenebilmektedir.

Çizelge 5. Güvenirlilik Analizi

Table 5. The Reliability Analysis

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Çalışma Arkadaşı Desteği Ölçeği	9	,867
Genel İş Performansı Ölçeği	9	,857

Çizelge 6. Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Table 6. The Descriptive Statistics Related to Co-workers Support Scale

	O	SS	Kesinlikle Katılmam		Katılmam		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
			Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%
Çalışma arkadaşlarım bir derdim olduğunda yakın ve anlayışlı davranırlar	4,17	0,90	4	2,5	3	1,9	20	12,5	67	41,9	66	41,3
Çalışma arkadaşlarım konuşmaya ihtiyaç duyduğumda beni dinlerler	4,07	0,98	4	2,5	11	6,9	15	9,4	69	43,1	61	38,1
Çalışma arkadaşlarım hasta olduğum ve işte olmadığım zamanlarda işlerimi üstlenirler	4,19	0,96	7	4,4	3	1,9	10	6,3	72	45,0	68	42,5
Çalışma arkadaşlarım bir işi iyi yaptığımda beni takdir ederler	4,07	0,98	4	2,5	12	7,5	11	6,9	74	46,3	59	36,9
Çalışma arkadaşlarım hayatımı zorlaştırırlar	4,05	0,99	8	5,0	4	2,5	15	9,4	77	48,1	56	35,0
Çalışma arkadaşlarım işimi yapmamda yardımcı olurlar	4,02	1,14	9	5,6	11	6,9	15	9,4	57	35,6	68	42,5
Çalışma arkadaşlarım işimle ilgili sorunları dinlemeye her zaman için hazırdırlar	4,12	0,85			12	7,5	14	8,8	76	47,5	58	36,3
Çalışma arkadaşlarım işler çıkmaza girdiğinde güvenebileceğim kişilerdir	3,74	1,01	3	1,9	17	10,6	38	23,8	62	38,8	40	25,0
Çalışma arkadaşlarım yönetimle bir sorun yaşadığımda bana arka çıkarlar	3,87	1,12	9	5,6	12	7,5	21	13,1	66	41,3	52	32,5

O:Ortalama; SS: Standart Sapma;

Çizelge 7. Genel İş Performansı Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Table 7. The Descriptive Statistics Related to General Job Performance Scale

	O	SS	Kesinlikle Katılmam		Katılmam		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
			Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%	Sıklık	%
Görevlerimi tam zamanında tamamlarım	4,58	0,71	3	1,9			3	1,9	48	30,0	106	66,3
Görevimi yerine getirirken gerekenin üzerinde bir dikkat sarf ederim	4,60	0,62			3	1,9	3	1,9	48	30,0	106	66,3
Farklı çalışma koşullarında da aynı performansı gösteririm	4,16	0,95	3	1,9	9	5,6	17	10,6	60	37,5	71	44,4
İşimle ilgili belirlediğim hedeflere ulaşıyorum	4,47	0,61			3	1,9	2	1,3	55	34,4	100	62,5
Sunduğum hizmet kalitesi ile standartlarına ulaşıyorum	4,51	0,58					7	4,4	63	39,4	90	56,3
Sorunlara hızlı ve başarılı bir şekilde çözüm üretirim	4,55	0,49							71	44,4	89	55,6
İşe devamsızlık yapmamak için özen gösteririm	4,50	0,66			3	1,9	6	3,8	59	36,9	92	57,5
Çalışma süresini etkin ve verimli bir şekilde kullanırım	4,52	0,62			3	1,9	2	1,3	63	39,4	92	57,5
Takım halinde çalışma yeteneğine sahibim	4,55	0,76	4	2,5			3	1,9	49	30,6	104	65,0

O:Ortalama; SS: Standart Sapma;

Çizelge 8. Fark Analizleri Özet Kabul/Red Durumu

Table 8. The Gap Analyses Summary Acceptance/Rejection Status

Faktörler	Çalışma Arkadaşı Desteği	p	t	Genel İş Performansı	p	t
Cinsiyet	Red	,080	3,106	Red	,941	,006
Yaş	Red	,705	,542	Kabul	,001	5,080
Eğitim Düzeyi	Red	,151	1,793	Kabul	,021	3,338
Mesleki Kıdem	Red	,091	2,042	Kabul	,006	3,736

Fark Analizleri

Araştırmada kullanılan değişkenlerin tıbbi sekreterlerin cinsiyet, yaş, eğitim seviyeleri ve mesleki kıdemlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere fark analizleri yapılmıştır. Analizlere başlamadan önce yapılan normallik testi sonuçları paralelinde araştırmanın değişkenleri normal dağılım gösterdiği için cinsiyet değişkeninde bağımsız örneklem t testi, diğer değişkenlerde (yaş, eğitim seviyesi ve mesleki kıdem) Anova testi kullanılmıştır. Fark analizleri kapsamında elde edilen bulgular Çizelge 8’de özet olarak sunulmuştur.

Bu bağlamda elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

- Tıbbi sekreterlerin cinsiyetleri, algılanan çalışma arkadaşı desteğini etkilememektedir.
- Tıbbi sekreterlerin cinsiyetleri, genel iş performans düzeylerini etkilememektedir. Diğer bir ifadeyle tıbbi

sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği ve genel iş performans düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Grup istatistikleri ve yapılan Levene testine göre her iki değişkenin (ÇAD ve GİP) ortalamaları birbirine yakın ve anlamlılık değerleri sig. > 0,05’tir. Bu bağlamda “ H_{5a} : Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir” ve “ H_{6a} : Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir” hipotezleri reddedilmiştir.

- Tıbbi sekreterlerin yaşları, algılanan çalışma arkadaşları desteğini etkilememektedir.
- Tıbbi sekreterlerin yaşları, genel iş performans düzeylerini etkilememektedir. Yapılan Anova analizi sonucunda, çalışanların genel iş performans düzeylerinin çalışanların yaşlarına göre anlamlı bir

farklılık (Sig. < 0,05) gösterdiği bulgulanmıştır. Söz konusu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları, 19-29 yaş grubuna giren çalışanların genel iş performanslarının 30-39 ve 40-49 yaş grubuna giren çalışanlara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “H5b: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermektedir” hipotezi red ve “H6b: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermektedir” hipotezi ise kabul edilmiştir.

- Tıbbi sekreterlerin eğitim seviyeleri, algılanan çalışma arkadaşları desteğini etkilememektedir.
- Tıbbi sekreterlerin eğitim seviyeleri, genel iş performans düzeylerini etkilemektedir. Anova analizi sonucunda, çalışanların genel iş performans düzeylerinin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık (Sig. < 0,05) gösterdiği bulgulanmıştır. Söz konusu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları, önlisans mezunu tıbbi sekreterlerin genel iş performanslarının lisans mezunu tıbbi sekreterlere göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre “H5c: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir” hipotezi reddedilmiş, buna karşın “H6c: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir” hipotezi ise kabul edilmiştir.
- Yaş ve eğitim seviyesi değişkenlerinde olduğu gibi mesleki kıdem değişkeninin de tıbbi sekreterlerin çalışma arkadaşları desteğini etkilemediği görülmüştür.
- Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık (Sig. < 0,05) gösterdiği gözlenmiştir. Bu farklılığın hangi mesleki kıdem düzeylerinden kaynaklandığını görmek üzere yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, 1-5 yıllık kıdeme sahip çalışanların genel iş performansları 11-15 yıllık kıdeme sahip çalışanlardan daha düşük bulunmuştur. Bu bağlamda, “H5d: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, çalışanların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir” hipotezi reddedilmiş, “H6d: Tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri, çalışanların mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermektedir” hipotezinin ise kabul edildiğini ileri sürmek mümkündür.

Araştırmada demografik özellikler kapsamında ileri sürülen toplam 8 hipotezin 5’i reddedilmiş, 3 hipotez ise kabul edilmiştir.

Korelasyon Analizi

Bir kamu hastanesinde görev yapmakta olan tıbbi sekreterlerin çalışma arkadaşları desteği algıları ile genel iş performans düzeyleri arasındaki ilişkilerin şiddetini ve yönünü belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizinin sonuçları Çizelge 9’da görülmektedir. Korelasyon analizi için söz konusu değişkenlerin Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

Görüldüğü üzere çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performansı arasında % 95 güven aralığında r: ,196 düzeyinde pozitif yönlü bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle “H3: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir.

Regresyon Analizi

Yapılan regresyon analizi Çizelge 10’da gösterilmektedir.

Çizelge 10’da, algılanan çalışma arkadaşı desteğinin genel iş performansı üzerindeki etkisini inceleyen basit regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Çizelge 10’daki F değeri 6,307 olup, söz konusu değer modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Kurulan modelin R değeri ,196 ve R² değeri ise ,032 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla modelin bağımsız değişkeni olan çalışma arkadaşları desteğinin, bağımlı değişken olan genel iş performansının yalnızca % 3,2’sini açıklayabildiği görülmektedir. Çizelge 10 incelendiğinde, çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performansı arasında ,013 düzeyinde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, ayrıca söz konusu bağımsız değişkenin standardize edilmiş Beta değerinin (β) ise ,196 olduğu, diğer bir ifadeyle çalışma arkadaşları desteğinde meydana gelen 1 birimlik artışın genel iş performansında ,196’lık (% 19,6) bir artışa yol açtığı ve t değerinin 2,511 olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çalışma arkadaşları desteğinin genel iş performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkileyerek modele katkı sağladığı ve böylece “H4: Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği genel iş performans düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir” hipotezinin kabul edildiği görülmektedir.

Çizelge 9. Korelasyon Analizi

Table 9. The Correlational Analysis

		ÇAD	GİP
Çalışma Arkadaşı Desteği (ÇAD)	Pearson Korelasyonu	1	,196*
	Sig. (2-tailed)		,013
	N	160	160
Genel İş Performansı (GİP)	Pearson Korelasyonu	,196*	1
	Sig. (2-tailed)	,013	
	N	160	160

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır

Çizelge 10. Regresyon Analizi

Table 10. The Regression Analysis

Bağımsız Değişken	Standartlanmamış Katsayılar		Standartlanmış Katsayılar	t	Anlamlılık Değeri
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit Katsayı	3,979	,215		18,541	,000
Çalışma Arkadaşları Desteği (ÇAD)	,132	,052	,196	2,511	,013
R			,196		
R ²			,036		
R ² _{düz}			,032		
F			6,307		
Bağımlı Değişken: Genel İş Performansı (GİP)					

Sonuç ve Öneriler

İş dünyasında faaliyetlerin yürütülmesinde çalışanların bireysel çabalarının yanı sıra çalışanların birbirleri ile yardımlaşarak sürdürdükleri ortak çabanın önemi oldukça büyüktür. Çalışma arkadaşları desteği, örgütsel faaliyetlerin yürütülmesinde iş arkadaşları tarafından sağlanan desteği anlatmaktadır. Bu destek, çalışanın yapmakla sorumlu olduğu işinin başarısına etki edecektir.

Çalışmada, bir kamu kurumunda görev yapan tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği ölçülmek istenerek, bu desteğin genel iş performansına olan etkisinin derecesi ölçülmek istenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda; tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteğinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri yüksek bulunmuştur. Tıbbi sekreterlerin çalışma arkadaşları desteği ile genel iş performansı arasındaki ilişkide ise pozitif yönlü bir korelasyon belirlenmiştir. Bu ilişkideki etki incelendiğinde; çalışma arkadaşları desteğinde meydana gelen 1 birimlik artışın genel iş performansında 0,196'lık (% 19,6) bir artışa pozitif yönde (t: 2,511) yol açtığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, "Tıbbi sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği, genel iş performans düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir" hipotezi kabul edilmiştir. Çalışmada ayrıca, tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği, yaşlarına göre farklılık gösterdiği bulgulanmıştır. 19-29 yaş grubuna giren çalışanların genel iş performanslarının 30-39 ve 40-49 yaş grubuna giren çalışanlara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu durumun 19- 29 yaş grubu çalışanların yaşamdan farklı beklentileri olduğundan düşüncelerindeki dağınıklığın işe yansımından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, tıbbi sekreterlerin genel iş performans düzeyleri eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Önlisans mezunu tıbbi sekreterlerin genel iş performanslarının, lisans mezunu tıbbi sekreterlere göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Tıbbi sekreterlik mesleği üniversitelerde ön lisans seviyesinde eğitim sunulan bir program olmakla birlikte, tıbbi sekreterlerin kendi gelişimleri açısından okudukları bir üst öğrenim olan lisans programlarının iş performanslarını olumlu bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ek olarak, tıbbi

sekreterlerin algıladıkları çalışma arkadaşları desteği mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermezken, genel iş performans düzeylerinin ise mesleki kıdemlerine göre farklılık gösterdiği görülmüştür. 1-5 yıllık kıdeme sahip çalışanların genel iş performansları 11-15 yıllık kıdeme sahip çalışanlardan daha düşük bulunmuştur. Bu durum, tecrübenin iş performansına olumlu bir şekilde yansımaları ile izah edilebilmektedir.

Çalışanların örgütsel amaçlar doğrultusunda koordineli bir biçimde çalışmasında bireysel ve örgütsel faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Örgütlerde yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı bir örgütsel kültürün oluşturulması, çalışanlar arasında kurulan formal ve informal iletişim kanallarını etkileyerek iş performansının artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu kültürün oluşmasında tüm çalışanların istekli olmasının yanı sıra iş arkadaşları desteğinin örgütün tüm süreçlerinin yapısal değişkenlerine iyi bir şekilde işlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca örgütsel başarıyı ödüllendiren ve takım halinde çalışmayı teşvik eden bir yönetim anlayışı içerisinde çalışanlar birbirleriyle uyumlu çalışmaya hevesli olacaklardır. Dolayısıyla yönetimin önemli bir fonksiyonu olan koordinasyonun sağlanmasının diğer tüm örgütsel fonksiyonların gerçekleştirilmesindeki önemi unutulmamalıdır. Yöneticilerin çalışanların birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışması hususunda sorumluluk alması gerekmektedir.

Çalışma sonucunda temel hipotez doğrulanmış; iş yerinde algılanan çalışma arkadaşları desteğinin genel iş performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın kısıtını, araştırmanın sadece bir kamu kurumunda çalışan tıbbi sekreterlerden oluşan bir örneklem grubuna uygulanması ile verilerin sadece anket yöntemi ile elde edilmiş olması oluşturmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların daha farklı kurumlarda ve farklı meslek gruplarına yönelik olarak uygulanması ve yapılacak araştırmalarda nitel araştırma yöntemlerinden de faydalanılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca algılanan çalışma arkadaşları desteğinin farklı değişkenlerle birlikte araştırılması tavsiye edilebilir.

Extended Summary

To ensure the smooth execution of activities within the organizational workflow, it is imperative that employees collaborate and cooperate harmoniously. While it is the responsibility of management to promote coordination, the positive behaviors displayed by employees towards one another contribute to the overall organizational culture. Values such as love, respect, honesty and benevolence, which are necessary to ensure organizational integration, affect the communication that employees establish with each other. It should be emphasized that every individual working in an organization is important and that things will be done easily with teamwork.

In addition to the organizational support offered to employees, the support of coworker is also an important approach in the success of organizations. The support of coworkers basically comes from the understanding of social support. A person needs support in his social life as well as in his business life. Social support in organizations refers to the care and attention that individuals receive from other members of the organization. In the face of the interest and support of their coworkers, employees are connected to their coworkers directly and indirectly to their organizations through them (Mossholder, 2005:609). Working is an opportunity for the exchange of social support, at the same time, it allows a person to direct or concentrate his ability to exchange social support to his coworkers (Liebler ve Sandefur, 2002: 369). According to House (1981), social support is "an interpersonal process involving emotional decency, instrumental assistance, information or evaluation between people". Social support has effects on job satisfaction and commitment to work, and these effects affect subjective well-being (Węziak-Białowska vd., 2019:190). Establishing an employee-organization relationship not only promotes employee loyalty and job satisfaction, but also helps to create an organizational environment that attaches importance to generating value together. When people understand the importance of an action for the organization, they cooperate and are willing to produce to generate new ideas and information and apply it to production functions. The transformation of the value creation approach into managerial practices and results is a necessity for today's organizations (Pinna, 2020: 525). Coworkers support is a value creation process that starts by affecting the positive feelings felt towards the organization, is reflected in the processes by creating cooperation and synergy, and ultimately affects job performance.

The fact that the most important of the main factors affecting job performance in organizational life is 'human' has been supported by organizational behavior studies. Therefore, organizational relations have a share in ensuring organizational success. Although these relationships are established and regulated under the responsibility of the management with formal communication, they can also be established spontaneously between employees with informal communication. The fact that formal and informal communication in organizations is based on a number of

values will have a positive effect on support and cooperation between employees. This support and assistance will contribute to achieving efficiency by reflecting on organizational work.

What is desirable in organizational life is for employees to act together in line with organizational goals. Organizational dynamism will increase thanks to the fact that employees support each other both at work and socially. In this context, the research was conducted in order to measure the effects of employees' perceived support of coworker support on overall job performance. Although coworker support is a type of social support belonging to the workplace, it is a necessary form of behavior for conducting organizational activities in most organizations. However, as a social being, the employee needs the attention, support, and assistance of other employees in his business life. There are studies in literature that show that the social support offered in organizational life affects job performance by affecting organizational behavior. The desired effect in organizational life is to have this effect in a positive way. In the study, it is intended to investigate the extent of the support of coworkers' support perceived by employees in a public institution and the contribution of this support to the performance of the work being performed. The data of the research were collected using the survey method, which is one of the quantitative research techniques. As a result of the research conducted; It was found that the perceived support of medical secretaries from coworkers is high. In addition, the general job performance levels of medical secretaries were found to be high. On the other hand, a positive correlation was determined in the relationship between the support of coworkers of medical secretaries and overall job performance. When the effect in this relationship was examined; it was found that the increase of 1 unit in the support of coworkers led to a positive increase in overall job performance of 0.196 (19.6%) (t: 2,511). In this context, the hypothesis 'The perceived coworker support of medical secretaries positively affects the overall job performance levels' has been accepted. It was also found in the study that the general job performance levels of medical secretaries did not differ according to their gender, but differed according to their age. It was observed that the general job performance of employees entering the age group of 19-29 was lower than that of employees entering the age group of 30-39 and 40-49. It is thought that this situation may be due to the fact that employees in the 19-29 age groups have different expectations from life and the disorganization in their thoughts is reflected at work. In addition, the general job performance levels of medical secretaries differ according to their education levels. It has been observed that the general job performance of associate degree graduated medical secretaries is statistically significantly lower than that of bachelor's degree graduated medical secretaries. Although the profession of medical secretary is a program offered at the associate degree level in universities, it is seen that undergraduate programs, which are a higher education that medical secretaries study in terms of their own

development, positively affect their job performance. In addition, while the perceived support of coworkers by medical secretaries did not differ according to their professional seniority, it was observed that their overall job performance levels differed according to their professional seniority. The general job performance of employees with 1-5 years of seniority was found to be lower than employees with 11-15 years of seniority. This situation can also be explained by the positive reflection of the experience on work performance.

As a result of the study, our hypothesis, which was put forward at first, was confirmed; it was concluded that the perceived support of coworkers at work positively affects overall job performance. The limitation of the study is that it is applied only to a sample group consisting of medical secretaries in a public institution. Although it is thought that the application of the studies to be carried out in different institutions and for different professional groups will contribute to the literature, it may be recommended to investigate the perceived support of coworkers together with different variables.

Kaynakça

- Akkoç, İ., Çalışkan, A. ve Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde gelişim kültürü ve algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve iş performansına etkisi: Güvenin aracılık rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 105-135.
- Aktuğ, S. (2016). Hizmet içi eğitimin örgütsel bağlılık düzeyi ve algılanan çalışan performansı üzerine etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Amarnah, B. H., Abu Al-Rub, R. F. ve Abu Al-Rub, N. F. (2010). Co-workers' support and job performance among nurses in Jordanian hospitals. *Journal of research in nursing*, 15(5), 391-401.
- Arkan, R. (2018). Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 97-159.
- Arslan, V. (2019). Çalışanların yönetici desteği, duyu düzenleme, iş memnuniyeti ve örgütsel performans algıları arasındaki ilişkilerin analizi: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 1-25.
- Avcı, N. (2017). The relationship between coworker supports, quality of work life and wellbeing: An empirical study of hotel employees. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 577-590.
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 49-74.
- Blomberg, S. ve Rosander, M. (2020). Exposure to bullying behaviours and support from co-workers and supervisors: a three-way interaction and the effect on health and well-being. *International archives of occupational and environmental health*, 93(4), 479-490.
- Boon, L. K., Fern, Y. S., Sze, C. C. ve Yean, O. K. (2012, October). Factors affecting individual job performance. In *International Conference on Management, Economics and Finance*.
- Boz., D., Duran, C. ve Uğurlu, E. (2021). Örgütsel bağlılığın iş performansına etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 345-355.
- Burt, R. S. (2001). Attachment, decay, and social network. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 22(6), 619-643.
- Campbell, J. P. ve Wiernik, B. M. (2015). The modeling and assessment of work performance. *Annual review of organizational psychology and organizational behavior*, 2(1), 47-74.
- Deeb, A., Alananzeh, O. A., Tarhini, A. ve Masa'deh, R. E. (2020). Factors affecting job performance: the case of Jordanian hotels' kitchen staff. *International Journal of Public Sector Performance Management*, 6(3), 340-360.
- Deery, S. J., Iverson, R. D. ve Walsh, J. T. (2010). Coping strategies in call centres: Work intensity and the role of co-workers and supervisors. *British Journal of Industrial Relations*, 48(1), 181-200.
- Delihasan, E., Özcan, A. ve Erkasap, A. (2021). İnfomal İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerinde Etkisi: Alanya'daki 5 Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir İnceleme. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(45), 1946-1959.
- Deniz, M. ve Kumru, S. (2022). İş Performans Ölçeği Geliştirme Çalışması: Özel Bir Hastane Uygulaması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32(2), 549-562.
- Dilekçi, Ü. ve Nartgün, Ş. S. (2020). İş performansının bir boyutu olarak uyumsal performans: kuramsal bir çerçeve. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 301-328.
- Ducharme, L. J. ve Martin, J. K. (2000). Unrewarding work, coworker support, and job satisfaction: A test of the buffering hypothesis. *Work and occupations*, 27(2), 223-243.
- Eroğlu, A. (2009). Faktör analizi. Kalaycı, Ş. (Ed). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Gant, L. M., Nagda, B. A., Brabson, H. V. Jayaratne, S., Chess, W. A. ve Singh, A. (1993). Effects of undermining on African American workers' perceptions of coworker and supervisory relationships and psychological well-being. *Social Work*, 38, 158-164.
- Gillen, M., Baltz, D., Gassel, M., Kirsch, L. ve Vaccaro, D. (2002). Perceived safety, climate, job demands, and coworker support among union and nonunion injured construction workers. *Journal of Safety Research*, 33, 33-51.
- Giray, D. M., (2013). İş Yeri Desteği: Örgüt, Yönetici ve Çalışma Arkadaşları Desteğine Genel Bakış, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(3), 65-81.
- Giray, M. D. ve Şahin, D. N. (2012). Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği ölçekleri: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 1.
- Gül, H. (2009). İş Sağlığında Önemli Bir Psikososyal Risk: Mobbing-Psikolojik Yıldırma. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(6), 515-520.
- Gürbüz, S. Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe – Yöntem – Analiz*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- House, J.S. (1981). Work, stres and social support. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Kale, E. (2015). Lider desteği ve iş arkadaşları desteğinin iş performansı üzerine etkileri: iş tatmini ve yaşam tatmininin aracı rolü. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 7(14), 103-120.
- Karasek, R. A., Triantis, K. P. ve Chaudhry, S. S. (1982). Coworker and supervisor support as moderators of associations between task characteristics and mental strain. *Journal of Occupational Behaviour*, 3(2), 181-200.
- Kerse, G. ve Karabey, C. N. (2017). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel özdeşleşmeye etkisi: Örgütsel sinizmin aracı rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 375-398.
- Küçük, B. A. (2021). Çalışma Arkadaşı Desteği Ölçeği (ÇAD): Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *Öneri Dergisi*, 16(56), 611-633.
- La Rocco, J. M. ve Jones, A. P. (1978). Co-worker and leader support as moderators of stress-strain relationships in work situations. *Journal of Applied Psychology*, 63(5), 629-634.

- LaRocco, J. M., House, J. S. ve French Jr, J. R. (1980). Social support, occupational stress, and health. *Journal of Health and Social Behavior*, 21(3), 202-218.
- Liebler, C. A. ve Sandefur, G. D. (2002). Gender differences in the exchange of social support with friends, neighbors, and co-workers at midlife. *Social Science Research*, 31(3), 364-391.
- Loi, R., Ao, O. K. ve Xu, A. J. (2014). Perceived organizational support and coworker support as antecedents of foreign workers' voice and psychological stress. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 23-30.
- McPherson, J. M., Popielarz, P. A. ve Drobnic, S. (1992). Social networks and organizational dynamics. *American sociological review*, 57(2), 153-170.
- Mitchell, T. R., Holtom, B., Lee, T. W., Sablinski, C. ve Erez, M. (2001). Why people stay: Using job embeddedness to predict voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 44, 1102-1121.
- Mossholder, K. W., Settoon, R. P. ve Henagan, S. C. (2005). A relational perspective on turnover: Examining structural, attitudinal, and behavioral predictors. *Academy of Management Journal*, 48(4), 607-618.
- Okediji, A. A., Etuk, A. S. ve Nnedum, O. A. (2011). Influence of perceived co-worker involvement and supervisory support on job satisfaction. *IFE Psychologia: An International Journal*, 19(2), 28-42.
- Özbay, B. (2017). İşletmelerde eğitim ile algılanan performans arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Programı, İstanbul.
- Özbezek, B. D., Paksoy, H. M. ve Çopuroğlu, F. (2021). Covid-19 Pandemi döneminde sağlık çalışanlarının sosyal destek algılarının tükenmişlik düzeyine etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 413-434.
- Özdemir, S. ve Muradova, T., (2008). Örgütlerde Motivasyon Ve Verimlilik ilişkisi. *Journal of Qafqaz University*, 24, 146-153.
- Özutku, H. (2008). Örgüte duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 79-97.
- Pelin, I. I. ve Osoian, C. (2021). Co-Workers Support and Job Performance. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 66(2), 74-86.
- Pinna, R., De Simone, S., Cicotto, G. ve Malik, A. (2020). Beyond organisational support: Exploring the supportive role of co-workers and supervisors in a multi-actor service ecosystem. *Journal of Business Research*, 121, 524-534.
- Porter, LW, Pearce, JL, Tripoli, AM ve Lewis, KM (1998). İşverenlerin teşviklerinin farklı algıları: Psikolojik sözleşmeler için çıkarımlar. *Örgütsel Davranış Dergisi: Uluslararası Endüstriyel, Mesleki ve Örgütsel Psikoloji ve Davranış Dergisi*, 19 (S1), 769-782.
- Sekaran, U., (1992). Research methods for business. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Sepdiningtyas, R. ve Santoso, C. B. (2017). The influence of leader-member exchange on individual performance: the roles of work engagement as a mediating variable and co-workers support as a moderating variable. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6(4), 285.
- Susskind, A. M., Kacmar, K. M. ve Borchgrevink, C. P. (2003). Customer service providers' attitudes relating to customer service and customer satisfaction in the customer-server exchange. *Journal of applied psychology*, 88(1), 179.
- Şentürk, F. ve Tekin, Y. (2015). Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Destek ve İş Arkadaş Desteğinin İşgören Performansı Üzerine Etkileri: AVM Çalışanları Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 195-206.
- Tabachnick, B. G.; Fidell, L. S. (2013), Using Multivariate Statistics, 6. baskı, Boston: Pearson.
- Taris, T. W. ve Schaufeli, W. B. (2015). Individual well-being and performance at work: a conceptual and theoretical overview. Veldhoven M, Peccei R (Ed.), Well-being and performance at work: the role of context (s. 15-34). London: Psychology Press.
- Taris, T. W. ve Schreurs, P. J. (2009). Well-being and organizational performance: An organizational-level test of the happy-productive worker hypothesis. *Work & Stress*, 23(2), 120-136.
- Tenney, E. R., Poole, J. M. ve Diener, E. (2016). Does positivity enhance work performance?: Why, when, and what we don't know. *Research in Organizational Behavior*, 36, 27-46.
- Tews, M. J., Michel, J. W. ve Ellingson, J. E. (2013). The impact of coworker support on employee turnover in the hospitality industry. *Group & Organization Management*, 38(5), 630-653.
- Tortumlu, M. ve Taş, M. A. (2020). İşyeri Kabalığı ve Mutluluk ilişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2), 706-719.
- Tozkoparan, G. ve Tenteriz, Y. (2019). Algılanan çalışma arkadaşları ve yönetici desteğinin iş performansına etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 41-57.
- Tsai, L. C. F., Nolasco, C. A. R. ve Vaughn, M. S. (2018). Modeling job stress among police officers: Interplay of work environment, counseling support, and family discussion with co-workers. *Police Practice and Research*, 19(3), 253-269.
- Turuç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 183-206.
- Uygun, H. (2015). İnsan kaynakları yönetiminde eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin çalışan motivasyonuna etkileri ve sağlık sektöründen bir vaka analizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Warr, P. ve Nielsen, K. (2018). Wellbeing and work performance. *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- Wellman, B. ve Wortley, S. (1989). *Different strokes from different folks: Which type of ties provide what kind of social support?*. Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto.
- Weziak-Białowolska, D., Białowolski, P. ve McNeely, E. (2019). Worker's well-being. Evidence from the apparel industry in Mexico. *Intelligent Buildings International*, 11(3-4), 158-177.
- Winnubst, J. A., Marcelissen, F. H. ve Kleber, R. J. (1982). Effects of social support in the stressor-strain relationship: A Dutch sample. *Social Science & Medicine*, 16(4), 475-482.
- Yardibi, N. (2018). Öğretmenlerin yöneticilerden memnuniyet düzeylerinin iş performanslarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 426-435.
- Yıldırım, İ. (1997), Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi güvenilirliği ve geçerliği, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 81-87.
- Yoon, J. ve Lim, J. C. (1999). Organizational support in the workplace: The case of Korean hospital employees. *Human Relations*, 52, 923-945.
- Yürür, S. ve Sarıkaya, M. (2011). Sosyal Çalışmacıların Sosyal Destek Algılarının Tükenmişliğe Etkisi/The Effect of Social Workers' Social Support Perceptions on Burnout. *Ege Akademik Bakis*, 11(4), 537.
- Zincirkıran, M., Yalçınsoy, A. ve Işık, M. (2016). Yönetici desteği ile iş memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. In *2nd International Congress on Economics and Business*, 976-983.

Migration and its Political Dimensions in Türkiye

Abdullah Turan ^{1,a,*}

¹Department of Office Management and Executive Assistant, Ortaköy Vocational High School, Aksaray University, Aksaray, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 19/01/2023

Accepted: 03/05/2023

ABSTRACT

The phenomenon called migration has great effects on human life. For this reason, it is important to keep it under control. After the disintegration of the Ottoman Empire, great migrations came to Anatolia for many years. These migrations affected Türkiye. Especially the recent migration of Syrian people has affected Türkiye a lot. The effects of this migration once again showed the importance of migration. For this reason, it becomes important to analyze the causes of migration and to manage migration in the most accurate way. Migrations are based on various reasons/motivations (war, economy, social and cultural life, psychological conditions, and legal situation). However, "political decisions (policies)" are a bigger reason behind these elements. In fact, political decisions form the basis for each reason/motivation. This study does not examine all the reasons for migration mentioned in the literature, but only the "social, cultural, psychological and legal" ones. This study aims to reveal the real determinant behind these justifications is "politics and the policies it implements". In order to carry out the study, resources that will add value to the aforementioned purpose were collected by scanning the sources. These sources have been classified according to the determined study content. First of all, the conceptual infrastructure was created with the obtained data. In this context, concepts related to migration such as "migration, types of migration, refugee, immigrant, asylum seeker" are explained. Then, sub-headings were created to examine the research topic. Under these headings of the social, cultural, psychological and legal bases accepted as the motivations/justifications of migration are shown. Then, the effect of politics, which is the main determinant behind these pillars, is examined. This study has been carried out by taking into account the "examples of migration in Türkiye". In this study, it has been concluded that politics conceals itself as the main reason behind the apparent "social, cultural, psychological and legal" causes for migration.

Keywords: Migration, Politics, Migration Policy, Migration Management

Türkiye’de Göç ve Siyasi Boyutları

Süreç

Geliş: 19/01/2023

Kabul: 03/05/2023

Öz

Göç denen olgu insan hayatı üzerinde büyük tesirlere sahiptir. Bu sebeple kontrol altında tutulabilmesi önemlidir. Osmanlı'nın dağılması sonrasında uzun yıllar Anadolu'ya büyük göçler gelmiş ve Türkiye'yi etkilemiş olmakla birlikte özellikle son dönemde gerçekleşen Suriyeli göçü Türkiye'ye etkileri bağlamında göçün önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu sebeple göçlerin sebeplerini iyi analiz etmek ve göçü en doğru şekilde yönetebilmek önemli hale gelmektedir. Göçler çok çeşitli gerekçelere/motivasyonlara (savaş, ekonomi, sosyal ve kültürel yaşantı, psikolojik koşullar ve hukuksal durum) dayandırılrsa da "siyasi kararlar (politikalar)" da bu unsurların ardında daha büyük bir gerekçe olarak durmakta ve aslında her bir gerekçeye/motivasyona temel dayanak oluşturmaktadır. Bu çalışma göçün literatürde belirtilen tüm gerekçelerine değil sadece "sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal" olanlarına dair bir inceleme yaparak bu gerekçelerin ardındaki gerçek belirleyicinin "siyaset ve onun gerçekleştirdiği politikalar" olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın gerçekleştirilmesi için kaynak taraması yapılarak bahsi geçen amaca değer katacak kaynaklar toplanmış ve belirlenen çalışma içeriğine göre bu kaynaklar tasnif edilmiştir. Elde edilen bu verilerle öncelikle kavramsal alt yapı oluşturulmuştur. Bu bağlamda "göç, göçün türleri, mülteci, göçmen, sığınmacı gibi" göçle ilişkili kavramların açıklaması yapılmıştır. Daha sonra araştırma konusunu incelemek için belirlenen alt başlıkların içeriğinde, "göçün motivasyonları/gerekçeleri olarak görülen sosyal, kültürel, psikoloji ve hukuksal dayanakların" ardındaki esas belirleyici olan "siyasetin etkisi" irdelenmiştir. "Türkiye'de gerçekleşen göç örnekleri"ni de dikkate alarak yapılan bu incelemede "siyaset" in, göçün görünürdeki "sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal" sebeplerinin ardındaki ana gerekçe olarak kendisini gizlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Siyaset, Göç Politikası, Göç Yönetimi

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

aturan40@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2743-6798>

How to Cite: Turan A, (2023) Migration and its Political Dimensions in Türkiye, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 331-347, 2023

Giriş

Göç, kimi zaman bir ihtiyaç kimi zamansa bir mecburiyettir. Yüzyıllar içerisinde insanı ve kitleleri göçe sürükleyen gerekçeler değişse de göç gerçeği değişmemiştir. Osmanlı'nın dağılma aşamasında gerçekleşen göçlerle ciddi nüfus hareketleri yaşandığı gibi Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da hem iç hem de dış göçler devam etmiştir. Suriyeli göçü örneğinde de görüldüğü gibi son yıllarda yaşanan göçler büyük nüfus hareketleri şeklinde gerçekleştiği için hedef ülkelerde¹ ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu göçün Türkiye için ciddi (ekonomik, güvenlik, sosyal vs.) kayıplar ortaya çıkardığı görülmektedir (Karakaya, 2020:116-124). Bu bağlamda düşünüldüğünde göç konusunun iyi analiz edilmesi ve bölgedeki göçleri engelleyebilecek önemli adımların atılması elzem hale gelmektedir. Bu sebeple göçlerin sebeplerinin de doğru belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü göçlerin “ekonomi, güvenlik, sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal” nedenlerle ortaya çıktığı düşünülse de tüm bu gerekçeler üzerinde “siyasilerin kararlarının” büyük etkileri olduğu çoğu zaman fark edilmemektedir. Bu durum göçle ilgili sorun tespitinin doğru bir şekilde yapılamaması anlamına gelmektedir.

Literatür incelendiğinde göçün nedenlerini ortaya çıkarmaya dönük birçok çalışma yapıldığı (Şen, 2014; Günay, Atılğan ve Serin, 2017) görülmektedir. Ayrıca göçün ortaya çıkan sonuçlarına dönük olarak da birçok çalışma yapılmıştır (Başel, 2010; Bostan, 2017; Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018). Bu çalışmalarda ekonominin, siyasetin, güvenliğin, sosyal ve hukuksal sebeplerin göçte etkili unsurlar olduğu değerlendirilmeleri yapılmıştır. Fakat bu çalışmalarda göçe sebep olarak gösterilen bu gerekçelerin perde arkasında “alınan siyasi kararların ya da siyasilerin harekete geçmekte çekinmelerinin” büyük etkisi bulunduğu gerçeği ötelenmiş durumdadır. Oysa bir ülkenin kendi içinde yürüttüğü politikalar iç ve dış göçte belirleyici olduğu gibi her bir ülkenin benimsediği politikalar da bu konuda ayrı ayrı belirleyicidir. Bu nedenle her bir ülkenin ve hatta uluslararası kuruluşun bu konuda üzerine düşeni yapması ve aldığı kararlarda neden olabileceği göçleri hesap edebilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dünya için büyük sorun olan göç meselesinde “sorunların ve etkileycilerin doğru tespit edilmesi” sorunun çözümü için çok önemlidir. Bu çalışma bu gerçeği ortaya çıkarmayı amaçlamasıyla önemli hale gelmektedir. Çünkü “siyasiler tarafından ortaya konulan politikalar” göçte esas belirleyici olmakta ve göçün seyrini belirlemektedir. Dolayısıyla bu çalışma siyasetçilere “aldıkları kararlarda göç konusuna da dikkat etmeleri gerektiğini göstererek ve buna dikkat çekerek” dünyada yaşanacak göçlere engel olmak adına bir katkı sunmayı amaçlamasıyla önemli hale gelmektedir.

Göçün sebebi olarak birçok unsur ortaya konulmaktadır. Ancak bu çalışma bu unsurlardan “sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal” gerekçe olarak kabul

edilenlerin ardındaki siyasi etkiyi araştırmaya dönük bir kısıtlama ortaya koymaktadır. Bu çalışma “sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal” gerekçelerin göçte belirleyici olduğunu kabul etmekle birlikte bu gerekçelerin ardındaki ana belirleyicinin “siyasiler ve ortaya koyduğu politikalar” olduğuna dikkat çekmekte ve bu durumu irdelemektedir. Göç konusunda bazı durumların siyasiler tarafından öngörülebilmesi ve yönetilebilmesi mümkün olamayabilir. Bu çalışma bu tür öngörülemeyen durumlar haricinde, “siyasi kararların” önemli bir belirleyici olarak göçlerin görünen etkilerinin ardındaki ana etken olduğunu değerlendirmeye almaktadır.

Göçün gerekçelerinin perde arkasındaki etkiyi, yani siyasetin işlevini ortaya çıkarabilmek için öncelikle kavramsal bazı hususların incelenmesi gerekmektedir. Bu hususta öncelikle göç, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramların anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir. Ardından “ülkenin, şehrin, kırsalın/köyün imkânları, nüfus artışı ve gecekondulaşma”, “yasal bağlayıcılar ve kurumsal dönüşüm”, “ideoloji ve aile/toplum koşullarının değişmesi” alt başlıkları içeriğinde sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal kaynaklı gerçekleştiği düşünülen göçün ardındaki siyasi etkinin nasıl kendini gösterdiği ve gösterebileceği değerlendirilmiştir.

Göçle İlgili Kavramsal Çerçeve

Göç, gönüllü veya zorunlu olarak yapılabilmeyle birlikte bir riski almakla ve göç etmeyi gerektirecek önemli bir motivasyona/sebebe dayanmakla gerçekleşmektedir (Adıgüzel, 2016:3). Göç olgusu dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle toplumların sosyal, ekonomik, kültürel yapılarına göre değişkenlik gösterebilen tanımları ortaya konulabilmektedir. Bu durum göçe ilişkin net ve her alanda geçerli bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır (Yılmaz, 2020:37). Ancak göç konusunda yapılan birçok tanımda göçün “bireyin tüm gelecek yaşantısını ya da yaşamının bir kısmını geçirmek için yaşadığı yerden başka bir yerleşim birimine hareket etmesi” olduğu bildirilmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016:1348). Bu konuda içinde hareket nedeni de bulunduran kapsamlı bir tanım vermek gerekirse göç: “bir kimsenin ekonomik, sosyal, siyasal, dini inanç, etnik köken, doğal afet ve savaş gibi nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan problemi gidermek için ve ayrıca huzur, barış, mutluluk ve yüksek refah seviyesine ulaşmak ve böylece daha fazla maddi ve manevi çıktıya erişmek için ikametini değiştirmesi” olarak ifade edilebilir (Yıldız, 2017:1828; TDK, 2022; Koçak ve Terzi, 2012: 163).

Göçler çok çeşitli nedenlere dayalı olarak gerçekleştiği için literatürde farklı tasniflere tabi tutulduğu görülmektedir. Diğer yandan herhangi bir sınıflamanın içine sürekli ve kalıcı olarak dâhil edilmeyen göç türleri de bulunmaktadır (Adıgüzel, 2016:20; Güllüoğlu, 2012:57). Bu türlerden bir tanesi “mübadele göçü”dür. Çeşitli etnik veya dinsel grupların sürgün edildiği göç örnekleri tarih

¹ “Kaynak ülke” kavramı “göç hareketlerinde göçmenin ilk çıktığı ülke” yi ifade ederken “hedef ülke” kavramı ise “göç

hareketlerinde, varılacak hedef konumundaki ülke”yi ifade etmektedir (Adıgüzel, 2016:7).

boyunca gözlenmektedir. Mübadeleyi karşılıklı ve şiddet içermeyen bir sürgün olarak görmek mümkündür. Bir ülke ile anlaşarak karşılıklı olarak vatandaşları takas etmeyi ya da değiştirmeyi ifade eden bu türün örnekleri Cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla Türkiye’de de görülmüştür. Özellikle Balkan Türk ve Müslümanlarının Anayurda getirilmesi uzunca yıllar sürmüştür (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2017:3). Yine Türkiye’de çokça karşılaştığımız diğer bir göç türü ise “işçi göçü”dür. Yaşanılan ülke ya da bölgede iş imkânı edinemeyen ya da işinden tatminsizlik duyan kişilerin başka ülkelere ya da bölgelere iş bulmak üzere gitmesine “işçi göçü” denilmektedir (Yılmaz, 2014:1687). “Mevsimlik göç” ise ülke insanının her yıl belirli zaman aralıklarında buldukları yerden başka bir yerleşim yerine “gezme, çalışmak veya dinlenmek” üzere bir süreliğine gitmelerini ifade etmektedir ki yine Türkiye’de çokça karşılaşılan bir göç türüdür (Öztürk ve Tekiner, 2017:149). Türkiye için son zamanlarda “transit göç” türünün öneminin arttığı dikkat çekmektedir. Bu göçte göçmenler buldukları ülkeden ulaşmayı arzuladıkları ülkeye geçmek için başka bir ülkeyi geçici olarak kullanmaktadırlar (Tepealtı, 2019:126). Bunların yanı sıra *vasıflı* ve *vasıfsız* bir göç olarak da ayrıştırılabilen ancak başka tasniflere de girebilen “emekli göçü ve beyin göçü” de Türkiye için önemli göç türleridir. Bunlardan *vasıflı* göç olarak ifade edilen “*beyin göçü*” ülkelerin gelişimi için çok önemli olan liyakatli iş gücünün, az gelişmiş ülkeden veya bölgeden gelişmiş bir ülkeye veya bölgeye ya da gelişmiş ülkeden gelişmiş başka bir ülkeye göç etmesini ifade edilmektedir (Tamer, 2020:2814; Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2017:3). Sahip olunan eğitim ile daha iyi değerlendirileceğinin düşünülmesi bu göçte önemli bir belirleyicidir (Yılmaz ve Karakaya, 2019:88). “*Emekli göçü*” ise sağlık, dinlenme, eylenme, tatil vs. gibi çeşitli sebeplerden ötürü ömrün geri kalanını geçirmek amacıyla sıcak iklimli yerlere geçiş yapmayı ifade etmektedir (Aksoy, 2012:295).

Öte yandan göçler sürelerine, göç edenin rızasına, yasalara uygun olup olmamasına, bireysel ya da kalabalık olarak yapılmasına, ülke içi ya da dışına yönelik gerçekleşmesine göre bir tasnife tabi tutulmaktadır. “İrade esasına göre” göçler “gönüllü ve zorunlu” olarak ayrılmaktadır. “*Gönüllü göç*” bireyin dışarıdan bir zorlama olmadan kendi özgür iradeleriyle göç etmesidir (Erol ve Ersever, 2014:49). “*Zorunlu göç*” ise savaş, sürgün, tabii afet, siyasi koşullar ve baskı rejimleri (Usta ve Ergün, 2020:1066) sebeplerine bağlı olarak mecburi olarak yaşam yerinin terk edilmesini ifade etmektedir. Bahsi geçen bu mücbir sebepler devletin, bir bölgedeki vatandaşlarını onlara sormadan başka bir bölgeye sürekli olarak göç ettirmesini de içine almaktadır (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2017:3; Dural ve Yaş, 2007:24). Bu göç Türkiye’de terör bölgelerindeki vatandaşları korumak için belli bir dönem çokça yapılmıştır. “Yerleşim süresi esasına” göre ise göç “sürekli (kalıcı) ve geçici” olarak ayrılmaktadır. “*Sürekli göç*” insanların bir yerden bir diğer yere sürekli

olarak orada yaşamak amacıyla gitmelerini ifade etmektedir (Öztürk ve Tekiner, 2017:149). “*Geçici göç*”te ise kişi ya da grupta gitmeden önce dönüş fikri bulunmaktadır ve ne kadar kalınacağı az çok biliniyor durumdadır (Bahçeci ve Uzun, 2017:3). Göçler “yasal statüleri”ne göre de ayrılmaktadır. Bu ayırmada “*düzenli (yasal) göç*” hedef ülkeye giderken giriş, kalış ve çıkışta mevzuata uygun davranış sergilenerek yapılan göçü ifade ederken “*düzensiz göç*” *yabancıların*² yasa dışı yollarla ülkeye girmelerini, kalmalarını, pasaport, seyahat belgesi ve vize gibi belgeler olmaksızın izinsiz olarak orada çalışmalarını ve ülkeden kuralı bir şekilde ayrılmalarını ifade etmektedir (Yaman ve Güç, 2016:492; Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015:63). Göçler, göçte dâhil olan kişi sayısına göre de tasnif edilmektedir. Bu anlamda “*bireysel göç*” bir kimsenin ailesiyle birlikte aldığı göç etme kararını ifade ederken “*toplu göç (kitlesele göç)*” belirli bir bölgede yaşayan daha kitlesele grupların yer değiştirmesi durumunu açıklamak için kullanılan bir ifadedir (Arslan, Çiçek ve Baykal, 2021:99-100). Göç “kapsadığı alana” göre de ayrılmaktadır. Kişiler ülke sınırları içerisinde hareket ettiklerinde “*iç göç*” (Demirhan ve Aslan, 2015:25) gerçekleşmektedir. İçerideki bu hareket bir mekândan başka bir bölgeye, kente, kasabaya ve köye gerçekleşmektedir (Şen, 2014:233). Türkiye’de zengin maden yataklarının olduğu alanlara, verimli tarım alanlarına, ticaret ve sanayinin geliştiği bölgelere, turizm cazibesi olan yerlere ve kültür kentlerine iç göç gerçekleştirilebilmektedir (Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018:19-20). “*Dış (uluslararası) göç*” ise ülkeler ve kıtalar arasında bir yer değiştirme hareketidir (Demirhan ve Aslan, 2015:25). Bireyler ya da topluluklar/kitleler “insan hakları ihlali, siyasi istikrarsızlık, iç savaşlar ve ekonomik sıkıntılar” nedeni ile ya da refahı artırmak için gelişmiş ülkelere bu göçü gerçekleştirebilmektedirler (Öztürk ve Tekiner, 2017:149).

Göç konusunda literatürde birçok önemli kavramın kullanıldığı ve anlamlarının tartışıldığı dikkat çekmektedir. Bu kavramlara yüklenen anlamlar ülkelerin sorumluluklarını değiştirmektedir. Çünkü göç ve iltica talebinde bulunmak bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi madde 14’te: “Zulüm altında olan herkesin başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır” ifadesi yer almaktadır. Bu anlamda bir devlet, insanlık dışı muameleye maruz kalma riski bulunan bir *sığınmacıyı* ülkesine geri göndermesi durumda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesi gereğince sorumlu tutulabilmekte ve hukuki yaptırıma maruz bırakılarak tazminata mahkûm edilebilmektedir (Vatandaş, 2016:5). Bu çerçevede mülteci, şartlı mülteci, göçmen, sığınmacı, geçici koruma altında olma gibi kavramlar ülkeler için farklı sorumluluklar yüklemekte ve bu nedenle farklarının bilinmesi gerekmektedir.

Türkiye’de göç konusunda önemli bir yeri olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

² “*Yabancı*”, “bir ülkede yer alıp, o devletin vatandaşlığını elde edememiş olan kimse”dir (Tamer, 2020:2811).

(2013: md 61), *mülteciyi (refugee)*; “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız³ kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” (6458 Sayılı Kanun, 2013: md.61) şeklinde tanımlamıştır. Benzer tanım ise iltica hukuku alanında temel sözleşme olarak kabul gören 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 1. maddesinde geçmektedir. Ancak Türkiye, Cenevre Sözleşmesi’ne ek 1967 Protokolü uyarınca sadece Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermiştir. Böylece Türkiye, Avrupa coğrafyası dışından Türkiye’ye gelen kimseleri mülteci değil “*şartlı mülteci*”⁴ olarak tanımlayarak bu kimseleri “*üçüncü bir ülkeye yerleşinceye*”⁵ kadar geçici bir süreliğine ikamet ettirilmeyi kabul etmiştir (Kara ve Korkut, 2010:154-155; Vatandaş, 2016:5). Dolayısıyla Türkiye, Cenevre Sözleşmesini “*coğrafi sınırlama*”⁶ şerhi koyarak kabul etmiştir. Çünkü Batı dışında siyasi karışıklık çıkıp bir mülteci akınına uğranması halinde Avrupa’nın Türkiye’yi tampon bölge olarak kullanacağından çekinilmiştir (Güler, 2021:227).

Göç konusunda önemli diğer bir kavram ise “*göçmen (migrant)*” dir. Göçmenler vatandaşlık hakkı elde edene kadar özel bir mevzuata bağlı olarak yaşamlarını sürdürmektedirler (Akyürek, 2007: 30). Ayrıca göçmenler vatandaşı oldukları ülkelerce korunmaya devam etmektedirler (Vatandaş, 2016:4). “Mülteciler” mevcut mal varlıklarını geride bırakarak, korku içerisinde kaçarak güvenli bir ülkeye zorunlu olarak *iltica*⁷ eden kişilerken, “göçmenler” ise ekonomik ve sosyal anlamda refaha erişmek için başka ülkeye gönüllü olarak göç etmiş olan

kişilerdir. Göçmenler çoğunlukla uygun araçlarla yer değiştirirlerken, mülteciler daha zor şartlarda ve buldukları araçlarla yer değiştirmektedirler. Mülteci kavramı “*sığınmacı (asylum-seeker)*” kavramıyla da karıştırılabilmektedir. Sığınmacılar da aynı mülteciler gibi 1951 tarihli Cenevre sözleşmesinde ve diğer evrensel ve bölgesel İnsan Hakları Sözleşmelerinde belirtilen zulüm, zarar vs. nedenlerle ülkelerini terk etmiş olan kimselerdir. Ancak bu kimselere göç ettikleri ülke tarafından henüz mültecilik statüsü tanınmamıştır (Demirhan ve Aslan:2015:26; Yılmaz, 2014:1687; Yerli, 2018:2081-2082). Bu nedenle sığınmacılar mülteci kabul edilmek için başvuru yaparak bekleyen kimselerdir (Çiçek, 2022:10). Bu başvuruya ilişkin kararı ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)⁸ vermektedir (Tamer, 2020:2810).

Göçte Sosyal, Kültürel, Psikolojik ve Hukuksal Nedenlerin Ardındaki Gerçek: Siyaset

Türkiye’de göçün ardında birçok sebep bulunmakla birlikte göçün kendisi de birçok hadiseye sebep olmaktadır (Taşcı, 2009:178). Bu çalışma ise göçün gerçekleşmesinde perde arkasındaki siyasi koşulların nasıl etkili olduğunu anlamaya yönelmiştir. Literatürde göçe sebep olan unsurların ekonomi ve güvenlik ile birlikte sosyal, kültürel, hukuksal ve psikolojik meseleler olduğuna dair bir kanaat bulunmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015:10). Bu bakış açısı ile hareket edilmesi, göçte esas etkileyici araç olan siyasi politikaların ötelenmesi ve göçün yönetilmesinde yanlış araçlarla hareket edilerek zaman ve kaynak israfı yaşanması anlamına gelmektedir

Diğer yandan politikaların “sadece göç ortaya çıktıktan sonra bir yönetimi üstlenmek anlamında önemli ve gerekli olduğu” düşünülmemelidir. Son elli yıllık dönemde dünyada 175 milyondan fazla insan yer değiştirmiştir (Vatandaş, 2016:3). Göç, göç eden için bir kurtuluş ya da

³ “Vatansızlık” hukuki anlamda, bir devletin vatandaşı olan ancak devletinden ayrıldıktan sonra kişinin “kendisinin korunmayı reddetmesi” veya “devletin koruma sağlamayı reddetmesi” kaynaklı olarak korumasız kalması durumudur (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015:66-67).

⁴Kara ve Korkut, (2010:155) bu kimseleri “*geçici sığınmacı*”, Güler (2021:227) ise “*sığınmacı*” şeklinde isimlendirmiştir.

⁵ “*Üçüncü bir ülkeye yerleştirme*” kavramı “mültecilerin sığınma başvurusu yaptıkları ülkeden, onları kabul eden başka bir ülkeye transfer edilmesini ifade etmektedir (Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018:18).

⁶ Coğrafi sınırlama sadece hukuki sorumluluğun doğmasını kısmen engelleyen bir unsur olarak Türkiye’nin sorun yaşamasını engellememiştir. Öyle ki bu kısıtlama Suriyeli göçünü engelleyememiştir. Ortaya çıkan bu çelişki nedeniyle Suriyeliler için bir süre uluslararası hukukta yeri olmayan “*misafir*” ifadesi kullanılmıştır. Ancak kalma süresinin uzaması ve karşılaşılan sorunlar sebebiyle “*geçici koruma*” terimi kullanılarak bu uygulamanın, hukuki yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir (Güler, 2021:227-228). *Geçici koruma statüsü*: “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırına gelen veya sınırları geçen yabancılara

sağlanabilecek koruma” olarak tanımlanmıştır (Vatandaş, 2016:5). Dolayısıyla “*geçici koruma*”, “bireysel koruma sistemiyle baş edemeyecek kitlesel sığınma olaylarında” harekete geçirilen hukuksal bir mekanizma olmuştur. Suriyeli sığınmacıların bu statüye dahil ile mülteçiliğe ilişkin bireysel iltica başvuru yolları kapatılmıştır (Vatandaş, 2016:8-9; Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018:17). Bu rejim asgari uluslararası standartlarla uyumlu olmasıyla “*açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve diğer temel hizmetlerin sunulması gibi*” ilkeleri kapsamaktadır (İhlamur Öner, 2014:43-45). Türkiye, böylece uluslararası hukukun şartlarını yerine getirdiği gibi kitlesel olarak Türkiye’ye sığınan ve geri dönme imkânı bulamayan Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yasal bir statü kazandırmıştır (Karataş, Adıgüzel ve Ünal, 2018:18). Bu statü ile birlikte üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar, Türkiye’de geçici olarak kalabilmeleri mümkün hale gelmiştir (İçduygu ve Aksel, 2012:27).

⁷ *İltica*, sığınmayı ifade eden bir kavramdır (Kara ve Korkut, 2010:154).

⁸ Detaylı bilgi için bakınız (Güler, 2021:227).

refah arayışı olsa da hedef ülke ya da transit ülke⁹ için büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Göç politikalarının doğru belirlenmesi dünyada göçleri azaltacaktır. Doğru kamu politikalarının belirlenmesi bu süreçte çok önemlidir. Bu konuda örnek vermek gerekirse bir ülkenin benimsemiş olduğu sosyal güvenlik politikası göçmenlerin ülke içindeki çalışma koşullarını belirlediği gibi onların kayıt dışı olarak veyahut kayıtlı işçi olarak çalışması yönünü belirleyebilmektedir. Bu durum ise göçmenin ülkede kalmasını ya da gitmesini veya başka ülkelere yeni göçmenlerin gelmesini belirleyebilmektedir. Türkiye, son yıllarda farklı göç olguları ile karşı karşıya kalmış durumdadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2065). Dolayısıyla ortaya konulan “politikalar”la göçün türü (iç, dış, mevsimsel vs.) ve miktarı/sayısı belirlenebilmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin Suriyeliler için tercih ettiği mazi ile bağlantılı sosyal ve kültürel koşullar temelinde benimsenen “açık kapı politikası” ile Yunanistan’ın Akdeniz’de öldürme pahasına Suriyelileri “geri itme yaklaşımı” bir politik tercihtir. Bu nedenle sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal gerekçelerin ardındaki siyasi koşulları ve etkiyi anlayıp dış politikada çevreye yön verebilmek Türkiye’nin 21.yüzyıldaki pozisyonu/hedefleri için çok önemlidir.

Ülkenin, Şehrin, Kırsalın/Köyün İmkânları, Nüfus Artışı ve Gecekondulaşma

Bir yerin imkânlarının fazla olması ve diğer alanın bundan mahrum olması bir göç sebebi olsa da sonraki süreçte yerleşilen alanlarda kent çeperlerinde bir gecekondulaşma ortaya çıkması aslında yine bir mahrumiyeti beraberinde getirmektedir. Çünkü nüfus artış hızı dünyadaki kaynakları yetersiz kıldığı gibi kaynakların kıt olması yoksunluğu da beraberinde getirmektedir. Bu yeni ve plansız alanlar için alt yapı gibi ekonomik kaynak gerektiren önemli hizmetleri yerine getirmek zor hale gelmektedir. Kent içi doğal nüfus artışı ve hanelerin bölünmesi (hane büyüklüğünün düşmesi) sonucu ortaya çıkan hane ihtiyacı artışına bağlı olarak gerçekleşen sorunlar da bu sorunları büyütmektedir. Bu gibi gerekçelerle devletin ihtiyaçlarına yetişmeye çalıştığı fazla ve yayılmış nüfusun yaşam şartları zorlaştığından bu süreci planlamak ve yönetmek daha zor hale gelmektedir. Bunun yanında göç eden kimselerin “yeni yerleşim alanlarına uyum zorluğu çekmeleri, kültürel mahrumiyet yaşamaları, fiiliyata yansıyan suç oranlarının artması ve ailenin kontrolden çıkması” gibi durumlar ise psikolojik ve toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Bir de bunun üstüne siyasilerin kendi çıkardıkları yasaları (775 sayılı Gecekondu Kanunu) delmeleri¹⁰ hesaba katıldığında

hem yeni göç alanları hem de şehir içinde yer değişmeler ortaya çıkabilmektedir.

“Kırsal kesimden kente göçte” haberleşme, iletişim ve ulaşımın geliştirilmesi şeklindeki politikaların ortaya konulmasının büyük etkisi olmuştur. Çünkü bu gelişmeler köyün/kırsalın kenti tanınmasını ve bu refahı arzulamasını sağlamıştır (Adıgüzel, 2016:48; Çelik ve Murat, 2014:5-6). Diğer yandan özellikle bazı alanlarda/bölgelerde (özellikle Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde) doğum oranının artması nedeniyle “mevcut kaynakların (mevcut tarımsal gelirin) artan nüfusun ihtiyacına yetemeyecek seviyede kalması ve böylece iş oranının düşük olması, şahsî ya da ailevî refah mahrumiyeti içerisinde olunması ve sonraki nesle iyi bir ortam bırakma arzusu” kente, ülke dışına ve Türkiye için düşünürsek Batı’ya doğru bir refah göçünü beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla insanların çeşitli amaç ve beklentilerinin ortaya çıkması göçü doğurmuştur. Bununla birlikte Dünyanın toplam nüfusunun artması daha büyük sorunları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü buna bağlı olarak yaşanan gıda krizi ya da kaynakların yetersizliği daha büyük sorunları ve göçleri tetiklemektedir. Buna bir de bu artan nüfusun “eğitilmesi, sosyal yaşamının düzenlenmesi ve sağlık açısından korunması gibi” devlet için büyük ve artan beklentiler eklenmiştir. Devlet yerinde sabit bir şekilde bulunan kentsel alanlarda bu hizmetleri yetiştiremezken bir de kırsal alandan kent alanlarına göçen ya da ülkeye dışarıdan gelen insanların beklentilerini karşılama külfeti eklendiğinde sorunlar daha da büyümektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017:5; Şen, 2014:242-243; Taşçı, 2009:189). Dolayısıyla nüfus artışı böyle bir ortamda sorun oluştururken siyasilerin çocuk sayısını artırma konusunda halka çağrıda bulunması bir politik tercihtir¹¹. Diğer yandan özellikle “büyükşehir sınırlarında kalan kırsal alanı” daha cazip kılmak için yasal düzenlemeler yapılmış¹² olsa da şehir merkezlerinde sunulan tüm hizmetlerin kırsalda birebir sağlanması mümkün gözükmemektedir. Özellikle bu alanların gençler için çekici hale getirilememesi ve bu bağlamda yeni aile kuracak olan gençlerin yerleşim alanı olarak şehirlere yönelmesi sonucunu doğurmaktadır.

Göçe karar verildikten sonra nereye göç edileceği kararlaştırılmaktadır. Bu bağlamda ülkenin ve şehrin imkânlarının (eğitim, sağlık, sosyal-kültürel alan, iş vs.) az ya da çok olması göç konusunda belirleyicidir (Çelik ve Murat, 2014:5-6). Bu konuda ülkede ya da ilgili şehirde sanayileşmenin artırılmasına dönük siyasi adımlar atılması ya da bu alanların sosyal, kültürel imkânlarının artırılarak psikolojik şartlarının iyileştirilmesi diğer ülke ve şehirlere göç almasına sebebiyet vermektedir (Adil, 2020:51). Çünkü ülkelerin ya da şehirlerin cazip hale gelmesini sağlayacak düzenlemelerin ve yatırımların yapılması bu imkâna

⁹ “Geçiş (transit) ülkesi” kavramı “hedef ülkeye giderken veya bu ülkeden menşe/mutat ikamet ülkesine dönerken herhangi bir yolculukta kişinin içinden geçtiği ve bir süre boyunca kaldığı ülke”yi ifade etmektedir (Adıgüzel, 2016:7).

¹⁰ Detaylı bilgi için bakınız (Gökçe, 1973).

¹¹ Türkiye ve yurt dışı Türklerine 5 çocuk sahibi olunması konusunda telkinde bulunulması nüfus artışını düşürmeye

dönük bir politik bakış benimsenmediğini göstermektedir (“3 az, 5 çocuk yapın”, 2012; Erdoğan 5 çocuk istedi, 2016).

¹² 6360 sayılı yasa (2012) ile belediyelerin hizmet sunum alanları tüm il sınırları haline getirilmiş ve şehir merkezlerine sunulan hizmetler bu alanlara da yayılmak istenmiştir.

kavuşmak isteyen kişilerin ya da yabancıların bu alanlara göçü ile sonuçlanmaktadır (Çelik ve Murat, 2014:5-6).

Öte yandan kendisi için yatırım alanları arayan yabancılar¹³ için de ülkenin bazı şehirlerinde küresel yatırım imkânlarının sağlanması, bu alanlarda yatırımcılar için her türlü hizmetin sunulması, yatırım için alt yapı, bankacılık alanlarında yeterli düzenlemelerin yapılmış olması da “bu alanları” göç için tercih edilebilir hale getirmektedir. Ancak bunun tam tersi durumda da göçün ters yönlü işleyeceği anlaşılabilmektedir (Adil, 2020:52). Dolayısıyla bu konuda da çıkarılan yasalar ve alınan siyasi kararlar göçün yönünün belirlemektedir.

“Şehirlerin” kırsal kesimdeki insanlar için ya da “ülkenin” dışardan gelenler için refah arayışını karşılar hale getirilmesi bir göçü haklı/gerekli kılmaktadır. Şehir ya da ülkelerin cazibe unsurlarına bağlı olarak bir göç gerçekleştirilse de beklenen refah unsurları elde edilemeyebilir. Çünkü kente yeni gelen birey ya da aileler, kente uyum sorunu yaşamaları ve ellerindeki kaynakların yetersiz olması gibi gerekçelerle kendi kültürlerinden (memleketinden) olan tanıdık kişilere yakın konumlanmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle kendilerinden önce şehre göç edenlerin oluşturduğu “şehirlere yakın konumdaki bu gecekondu alanlarında” konuşlandıkları için - kentin sorunlu bölgeleri olarak bilinen bu alanlarında- altyapı, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yoksun kalmaya devam etmektedirler. Böylece bireyler refah arayışı ile yer değiştirmiş olmalarına rağmen gittikleri yeni alanlarda asgari ihtiyaçlarını karşılayamadan bir yaşam sürdürmeye mecbur kalmakta ve hayal ettikleri refaha ulaşamamaktadırlar. Bir de bunun üzerine gittikleri alanlarda yerel hizmetlere ilişkin ve güvenliğe dair sorunları artırmaktadırlar (Çağlak, 2017:25; Taşcı, 2009:179; Sever, 2022:230; Laczko ve Anich, 2013:33).

Türkiye’de siyasi plansızlığın bir yansıması olarak ortaya çıkan gecekondu alanlarının kentlerin kenarında oluşturulması “dinlenme havuzları” olarak isimlendirilmelerine neden olmuştur. Bu alanlara gelen göçmenler kentliler ile uyumlaşma sürecinde olmuşlardır. Bununla birlikte gecekondu alanlarında oluşan hemşerilik kültürü “topluma karşı nefret ve düşmanlık üretmemiş” ve bu toplumsal bağ ile göçmenlerin yabancılaşması engellenmiştir (Bostan, 2017:12). Ancak diğer yandan hızlı ve çarpık kentleşmeye bağlı olarak kentleşmenin kültürel boyutunun ihmal edilmesi ve sosyal anlamda kentleşmenin oluşturulamaması nedeni ile bir bunalım yaşanmaktadır. Kent alanlarına taşınanlar için kırsal kültür

işlevini yitirebilmektedir. Öte yandan bu kişilerin kent kültürünü sahiplenmemeleri neticesinde yaşanan kültür boşluğu ise bir kuralsızlık ortamı oluşturmakta ve böylece “toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamımızda ortaya çıkan anarşinin temeli olabilmekte”dir. Bilhassa aile kurumunda gerçekleşen değişimin, kuşaklar arası çatışmayı meydana getiren bir yönü bulunmaktadır (Şen, 2014:245). Kuşakların birbirinden uzaklaşması bir psikolojik kaybı, aidiyet yoksunluğunu ve kontrolsüzlüğü ortaya çıkardığı gibi gecekondu mensuplarının suç örgütlerine üyeliğini artıran bir yönü ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu bölgelerde yaşayan gençler şehir ve köy kültürü arasında sıkışıp kaldıkları gibi maddi sıkıntılarla da yüz yüze kalmışlar ve kolay yerden para kazanma güdüsü ile suça yönelmişlerdir. Kentin heterojen yapıda olması ve denetimin güç olması nedeniyle suç örgütleri bu gençleri kolayca kontrol altına alabilmişlerdir. Dolayısıyla gecekondu bakış açısı değiştirilerek o alanlardaki insanların eğitilmesi gerektiği düşünülmemiştir (Çağlak, 2017:29).

Kırsal alanlardan kentlere göçlerde sadece gecekondu değil üst üste barınılan ve toplum kontrolünde olmayan “bekâr hanları ve bekâr odaları” da bulunmaktadır. Devletin büyük kentlere gelen bu aşırı nüfusun barınma sorununu çözmek için bazı politikaları olmuştur. Bu açıdan devlet öncelikle konut yapmak girişiminde bulunmaktan ziyade “tazminat ödemek¹⁴ ve dar gelirliyi korumak için kira sınırlaması getirmek” gibi faaliyetlere yönelmiştir. Ayrıca kalkınma planlarında konut sorununu çözecek önlemlere yer verilmiştir. Bu hususta öncelik, kent konutlarına ve bunlar içinde yoksul ve dar gelirliye yönelik olmuştur. Ancak uygulamada dar gelirli ailelerin barınma ihtiyaçları karşılanamamıştır. Bu durum ise gecekondu alanlarını artırmıştır. Devletin bu süreçte sosyal konutlar sağlayabildiği durumlarda da bireylerin gecekondu kalmayı tercih ettiği, gecekondu alanlarının bu konutlardan daha pahalı olduğu görülmüştür. Çünkü gecekondu alanları, kişilerin kentleşme süresi içerisinde, “mülkiyet, tasarruf, sosyal güvenlik, kırsal alanların değerlerini koruma araçları olma, tarımsal ve marjinal üretim yerleri olma vb.” şeklindeki işlevleri ile psikolojik olarak daha önemli olmuştur (Şen, 2014:247).

Türkiye konut sorunu ile ilkin mübadele evresinde¹⁵ karşılaşırsa da bu göç devlet yönetimi ve kontrolünde gerçekleştiği için yerleşim sorunu ve pahalı arsa sorunu ortaya çıkarmamıştır. Ancak kentlere nüfusun hareketi kontrolsüz ve hızlı olunca konut üretimi talebi karşılayamamıştır¹⁶. 1966’da çıkarılan 775 sayılı

¹³ Türkiye “sanayi, finans, enerji, ulaşım, madencilik ve perakende” şeklinde pek çok alanda yatırımcı çekmektedir. Türkiye’nin, Avrupa ve Orta Doğu pazarlarına yakınlığı yatırımcılara cazip gelmektedir (Türkiye’ye yatırımda hangi ülkeler başı çekiyor?, 2020).

¹⁴ Bu hususta geçmişte konut sorununu çözmek için memur ve işçilere konut edindirme adına yardımlar yapılmış ve bazı tazminatlar ödenmiştir. Bu hususta detaylı bilgi için bakınız (Akalın, 2016:112-113; 5664 Sayılı Konut Edindirme Yardımı Hak Sahiplerine Ödeme Yapılmasına Dair Kanun).

¹⁵ Lozan’da imzalanan sözleşme ile Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında kalan Rumlar ile Yunanistan sınırları içerisinde kalan Türkler mübadele edilmiş ve böylece Yunanistan’da yaşayan 384.000 kişi zorunlu nüfus değişimi sonucunda mübadil olarak Türkiye’ye gönderilmişlerdir (Tümtaş ve Ergun, 2016:1350; Yerli, 2018:2082; Vatandaş, 2016:4).

¹⁶ 1950’lerde tarımda teknolojinin daha yoğun kullanılması şeklinde bir karar alınmasıyla birlikte kırsal alanda büyük işsiz kitleler ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak sanayinin de daha fazla olduğuna inanılan alanlara göç gerçekleşmiştir. Bu süreçte bir traktörün ortalamada 6 tarım işçisini ve ailesini

Gecekondu Kanunu ile “gecekonduların ıslahı, tasfiyesi ve önlenmesi” amaçlanmışsa da alınan tedbirlere rağmen bu sorunun önüne geçilememiştir¹⁷. Çünkü bir yandan tedbir alınırken diğer yandan, sık sık çıkarılan gecekondu affı ile yasal güvence kazanılması çözüm girişimlerini boşa çıkarmıştır. Bu siyasi ahlaksızlığın bir yansıması olarak bu süreçte kişiler ailelerini barındırmak için değil, kiralamak ve satmak için gecekondu yapmaya yöneldikleri ve gecekondu ticaretinin büyük kentlerde hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başladığı görülmüştür (Şen, 2014:246). Çünkü gecekondu aynı zamanda siyasetlerin oy için uğradığı mekânlar olmuştur. Bu alanlar ve yaşayan sakinleri siyasetler tarafından kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele göçlerinde planlama dâhilinde hareket eden siyasetçilerin aksine kırdan kente göçlerin başladığı 1950’lilerden itibaren vazife alan (seçilen) siyasetlerin planlı politikalar ortaya koymadıkları ve konut sorununu çözecek ciddi formüller sunamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk döneminde kent planlamaları konusunda çalışmalar yapılmış olsa da sonrasında bu planlamalara devam edilmemiştir (Çağlak, 2017:29). Bu konuda Türkiye’de ilk zamanlar kırdan kente doğru olan göçün, devlet tarafından olumlu görülmesinin etkisi olduğu da düşünülebilir. Ancak ilerleyen zamanlarda kent alanında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlar bunun engellenmesine dönük düşüncüyü de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda bunu engellemek adına Güneydoğu Anadolu Projesi ile Doğu Anadolu Projesi aktif hale getirilmiştir (Koçak ve Terzi, 2012: 166-167).

“Hızlı kentleşme ve gecekondulaşma” demek şehrin yaşam alanının aşırı nüfusla başının deritte olması demektir. Bu durum alt yapı yetersizliğine ve yerleşim yerinin kirlenmesine neden olduğu gibi şehrin görüntüsüne de zarar vermektedir. Gecekondulaşma ile ortaya çıkan çarpık kentleşme ile tarihi doku da zarar görmekte ve ülkelerin tanıtılması ile imajları için önemli olan turizm (gelirleri) ziyan edilmektedir. Şehrin turizm potansiyelinin kırılması nedeniyle turizm alanındaki yatırımlar olumsuz etkilenmek ve markalaşmanın yaygın/önemli hale geldiği bu evrede şehirler önem/değer kaybedebilmektedir. Bu bunaltıcı atmosfer ise yeni bir göçü tetikleyecektir. Bu nedenle bu sürecin hızlı ve doğru bir şekilde yönetilmesi ve kontrol edilir hale getirilmesi için gerekli politik adımların atılması gerekmektedir. Çünkü doğal güzellikleri ile bilinen bir yerleşim yeri bu kirlilikle

doğallığını kaybedebilmektedir¹⁸. Sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için temiz ve yeterli su sağlanamaması, hava kirliliğinin önlenememesi gibi sorunlar insan hayatını tehdit ederken bu sorunlar yerel yönetimlerin bütçesi ile çözülemeyecek düzeylere erişmiştir. Mevcut bütçe şartları ile sağlıklı kanalizasyon ve içme suyu sistemlerinin kurulamaması hastalıklara sebebiyet vermekte ve böylece yaşam süresini etkilenmektedir (Çarpık Kentleşmenin Zararları, 2023; Şen, 2014:245-246). Buna ilaveten ormanlar yok olmakta, hayvan türleri zarara uğramaktadır. Ayrıca yanlış yapılaşmaya ilaveten kontrolsüz sanayileşme ve ekonomik gelişme de aynı şekilde bu kirlilikleri artırmaktadır. Bu durum erozyon, kuraklık gibi doğal dengenin bozulduğunu gösteren yansımalar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 1960’lar itibarıyla kimyasal dengeyi bozacak bir teknolojik gelişme yaşanması¹⁹ bu sorunları aşırı hale getirmiştir. Bu kirlilikler insan ile çevre arası uyumu bozmakta ve ruhi/psikolojik hastalıklar meydana gelmektedir (Beşel, 2010:294). Dolayısıyla bu durum insanları daha sağlıklı yaşayabilecekleri alanlara göç etmeye yöneltmektedir. Bahsi geçen bu sorunlar ve çözüm arayışları siyasetlerin bu süreçteki etkisini göstermektedir.

Yasal Bağlayıcılar ve Kurumsal Dönüşüm

Rusya-Ukrayna Savaşı başlayana kadarki süreçte²⁰ Dünya’nın en fazla mülteci barındıran ülkesi Türkiye (Bahçeci ve Uzun, 2017:7) olsa da Uluslararası Göç Örgütü 2020 yılı raporunda dünyada 272 milyon uluslararası göçmen olduğunu ve bunun dünya nüfusunun % 3,5’ine tekabül ettiğini belirtmiştir. Bu konuya kayda geçen rakamlar açısından bakıldığında Türkiye’nin değişik ülkelerden dört milyondan fazla mülteciye bakıyor/misafir ediyor olduğunu ve bu kimselerin eğitim, barınma ve sağlık hizmetlerini kesintisiz olarak karşıladığını ifade etmek mümkündür. Avrupa ise bu konuda mültecilere karşı seçici bir tutum sergilemekte ve bu kimselerin arasından bir seçim yaparak ihtiyaç duyduğu miktardaki ve yetideki işgücünü ucuz ve problemsiz şekilde karşılamayı tercih etmektedir (Güler, 2021:218). Ancak Türkiye’nin ve dünyanın bu denli göçmen, mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yaptığı bir dönemde AB ülkelerinin bu işten sıyrılabilmelerinde en büyük etkinin yasal bağlayıcılarda olduğu görülmektedir.

kente göç etmeye zorladığı hesap edilmektedir. Bu konuda, detaylı bilgi için bakınız (Dural ve Yaş, 2007:25; Şen, 2014:238-241; Adil, 2020:48-49). Kırdan kente doğru gerçekleşen bu göçlerde özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlere yönelme olması bu alanlarda konut sorunu yaşanmasına ve kaçak yapılaşmaya neden olmuştur (Yaman ve Güç, 2018:1046).

¹⁷ Türkiye’de gecekondu I. Dünya Savaşı zamanında ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1948’de büyük şehirlerde 25-30 bin civarında bir rakama ulaşmıştır. 1953’te 80 bini bulan gecekondu sayısı, 1960’larda 240 bine, 1983 senesinde ise 1.5 milyona ulaşmıştır. Türkiye’de 1990’da 1.750.000 gecekondu bulunmaktadır. Zaman geçtikçe de bu sayı kenti çevreleyen bir hal almıştır (Çağlak, 2017:28).

¹⁸ Trabzon’daki Uzungöl’ün doğal güzelliğini yapılaşma ve kirlilikle kaybetmesi buna örnektir (Uzungöl 21 yıldır çözülemeyen imar planını bekliyor, 2021).

¹⁹ Ülkelerin sanayileşmede kaydettiği ilerlemeler çevre kirliliğinde ciddi artışlara neden olmuştur. Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gelişen çevre kirliliği özellikle 1960 sonrası evrede başta ABD ve Japonya olmak üzere gelişmiş ülkelerde ciddi boyutlara ulaşmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde de sanayileşmeye bağlı kirlenmeler yaşanmıştır (Deniz, 2010:97).

²⁰ 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya’nın saldırıları ile başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı’nın ardından Polonya 11 milyonun üzerinde bir sayıda Ukraynalı sığınmacıya sahip çıkmak durumunda kalarak Türkiye’yi geride bırakmıştır (Temizer, 2023).

Türkiye göç konusunda kendisini bağlayan ilk anlaşmaları Cumhuriyetin kurulması ile Balkanlardan gelen soydaş ve dindaşlara dönük olarak nüfus mübadeleleri ile yapmıştır²¹. Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Bulgaristan arası yapılan antlaşmalar bu konuda önemli örneklerdendir (Taşcı, 2009:189). Türkiye gerçeği üzerinden düşünüldüğünde, göç alanında yapılan yasal ve yönetsel düzenlemelerin tarihsel süreç içerisinde gelişim ve değişim gösterdiği dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin göçü düzenleyen ilk resmî belgesi 1926 tarih ve 885 sayılı İskân Kanunu'dur. Bu kanun ülkeye göçmen ya da mülteci olarak kimlerin kabul edilip edilemeyeceğini düzenlemiştir. Ayrıca bu yasa ile özellikle Türk soyundan ve kültüründen olan kişilerin Türkiye'ye göçü teşvik edilmiştir (Bahçeci ve Uzun, 2017:6; Bozkaya ve Kıncal, 2018:106-107). Bu konuda 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun Türkiye'ye göç etme hakkını yalnızca Türk soyundan olan meskûn veya göçebe kişilere vermeyi sürdürmüştür (Günay, Atılğan ve Serin, 2017:53-54).

II. Dünya Savaşı sonrasındaki şartlar ise, ulus-devletin korunması ve güvenlik kaygısı temelinde Türkiye'yi Batı ile siyasi ittifak olmaya mecbur bırakmıştır. Diğer yandan bu şartların Türkiye'yi NATO'ya girmeyi zorunlu kılması sonucunda Türkiye Kore'ye asker gönderen bir politika kararı almıştır. Bu süreçte NATO'ya üye olduğu gibi Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlere de üyelik söz konusu olmuştur. Bu ittifak sonucunda, Türkiye uluslararası mülteci hukukunun mihenk taşı olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Ancak Türkiye bu sözleşmeyi ve sözleşmenin 1967 tarihli ek protokolünü (New York Protokolü) sadece "Avrupa'dan gelen sığınmacıları mülteci statüsüne dâhil edecek şekilde" coğrafi çekinceyle kabul etmiştir. Dolayısıyla bunu yaparak Türkiye'ye Doğu'dan gelebilecek göçü engelleyen bir önlem almak ve bu çerçevede siyasi kararı uygulamak istemiştir. Bu kısıtlama Türkiye için göç politikasında belirleyici olan en önemli unsurlardan bir tanesidir (Bahçeci ve Uzun, 2017:6; Bozkaya ve Kıncal, 2018:106-107; Günay, Atılğan ve Serin, 2017:54; Yerli, 2018:2082). Türkiye buna ilaveten ve bu bağlayıcılığı dikkate alarak bazı ulusal yasal düzenlemeler yapmaya devam etmiştir. Bu düzenlemelerden başlıcaları: "15.7.1950 tarihli 5683 sayılı Yabancıların Seyahat ve İkametlerine İlişkin Kanun, 15.7.1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu, 11.02.1964 tarihli ve 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu ve özellikle 1994 tarihli *İltica Yönetmeliği*" şeklinde belirtilebilir²² (Bahçeci ve Uzun, 2017:6).

Bunca düzenlemeye rağmen, özellikle de geçmişte siyasilerin iyi yönetememesine bağlı olarak ortaya çıkmış ve imzalanmış bazı uluslararası bağlayıcıların da etkisi ile göç meselesi düzene girmediği (çözülemediği) gibi Türkiye göçün yeni halleri ile karşılaştığı her yeni gün mevzuatı güncellemeye ve değiştirmeye devam etmek durumunda kalmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda Türkiye yeni göç türleri ile karşılaşmış ve 1990'larda küreselleşmenin etkisiyle ülkelerarası geçişlerin de artması, Türkiye'ye yönelen göçün yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Türkiye geçmişte Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımını coğrafi kısıtlamaya tabi tutan bir politika benimsemiş olsa da bu yeni göç türlerinin yönetimi konusunda yetersiz kalmış ve "İltica Yönetmeliği"ni (1994) bu konudaki eksikliği gidermek adına çıkarmıştır. Bu yönetmelik Türkiye'de göç yönetimi konusunda atılan en önemli adımlardan bir tanesidir. Bu yönetmelik Avrupa dışından Türkiye'ye gelen ve 1967 protokolündeki mülteci tanımına uyan ve sığınma arayan kişileri, başka bir ülke onları mülteci olarak kabul edinceye kadar makul bir süre Türkiye'de ikamet etmeyi kabul eden ve bu kimselere yönelik *geçici sığınma hakkı* veren bir özelliğe sahiptir. Böylece Avrupa dışından gelenler mülteci sayılmadığı gibi sadece geçici bir süre sığınma hakkı elde etmişlerdir (Bozkaya ve Kıncal, 2018:107-108). Ancak bu kimselere mülteci hakkı verilmeyerek geçici bir sığınma da sunulmuş olsa göçün gerçekleşmesi kaynağından engellenememiş ve bu insanların bakımı (ekonomik) ve yükü (güvenlik, sosyal, kültürel) Türk halkı üzerinde hissedilmiştir.

Ayrıca Türkiye geçmişteki bağlayıcılara yenilerini eklemeye devam etmiştir. Özellikle AB sürecinde bağımlı ve zorunlu bir politika benimsenmesi²³ Türkiye için yeni yükler getirmiştir. Türkiye geçmiş dönemde benimsediği hukuki düzenlemelerin "negatif yaklaşımları sebebiyle" Avrupa'yı memnun edemediğinden (Demirhan ve Aslan, 2015:43) güncellenmesi ve yeni politikalara uyarlanması gerekmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi ile birlikte bu üyelik meselesi bir siyasi bağlayıcı olarak Türkiye'nin göç politikasının gelişimi üzerinde belirleyici olmuştur. 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının onaylanmasının ardı sıra, 8 Mart 2001 tarihi için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'nin göç politikasının AB müktesebatına uyumu için bir çerçeve çizilmiştir (Bozkaya ve Kıncal, 2018:94-95, 103). Ayrıca Türkiye 2004 yılında Uluslararası Göç Örgütüne (UGÖ) üye olmuştur (Güler, 2021:227). AB üyelik sürecini kapsayan bu dönemde birçok yasal düzenlemeye gidilmiştir. Bunlardan önemli olanlarından

²¹ Balkanlardan Türkiye'ye gerçekleşen göçlere dair detaylı bilgi için bakınız (Bahçeci ve Uzun, 2017:6; Yıldız, 2017:1829; Tümtaş ve Ergun, 2016:1350; Yerli, 2018:2082; Vatandaş, 2016:4).

²² Göç konularında imzalanan ve Türkiye'nin göç siyasetine yön veren diğer önemli hukuki belgelerle ilgili detaylı açıklamalar/bilgiler için bakınız (Yerli, 2018:2082).

²³1951 Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanması Batı'ya ayak uydurmak ve uluslararası hukuki düzene katılabilmek anlamında önem taşımaktadır. Bu bağlamda "uluslararası kuruluşların çıkardığı sözleşmeler ve AB Müktesebatına uyum

kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelere" uygun davranmak önemli hale gelmiştir. Bunlara ilave olarak "ulusal programlar, ilerleme raporları, kalkınma programları, göç strateji belgesi, iltica strateji belgesi ile iltica ve göç eylem planı" da bu politikaların şekillenmesinde etkili olmuştur. 1994 yılında Türkiye'de kabul edilen İltica Yönetmeliği "BMMYK ve uluslararası toplumla" meydana gelen sorunları gidermeye dönük olarak atılmış bir adımdır. 2005 yılında kabul edilen "İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı" ise AB ve BMMYK'yi memnun etmeye dönük bir adımdır (Demirhan ve Aslan, 2015:43).

bahsedilecek olursa “2006 yılında değişen 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunu, 1941 tarih ve 4104 sayılı Muharip Yabancı Ordu Mensuplarından Türkiye’ye İltica Edenler Hakkında Kanun, 1998’de değişen 1950 tarihli 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun, 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 1995 ile 2003’te iki kez değişikliğe uğrayan 1964 tarihli 403 sayılı Vatandaşlık Kanunu, Türk Ceza Kanunu, İş Kanunu ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun” şeklindeki düzenlemeler ifade edilebilir. Türkiye’nin göç politikasına yön vermek için bu yasaların yanı sıra “yönetmelik, genelge, yönerge, tebliğ ve Bakanlar Kurulu kararları” şeklindeki ikincil düzenlemeler de yapılmıştır²⁴ (Demirhan ve Aslan, 2015:44; Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2067).

Göç konusunda kurumsal yapıda yapılan düzenlemelerde de bu bağımlılığın izlerini görmek mümkündür. Türkiye’de uzun yıllar “yabancıların Türkiye’ye girişi, kalışı, çıkışları ile sığınmaları hususunda iş ve işlemleri Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı yürütmüştür. 2005’de kabul edilen “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”nda göç alanında Türkiye’nin birçok yasal düzenlemeye ihtiyacı olduğu ve ülkeye yönelen yabancı göçünü yönetmek için yeni bir kurumsallaşmaya gidilmesi gerektiği öngörülmüştür. Bu kapsamda 2008’de göç ve sığınma yönetimi için gerekli mevzuat ve idari kapasiteyi geliştirmek üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde “Sığınma ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasiteyi Geliştirme ve Uygulama Bürosu” kurulmuştur. Bu büronun çalışmalarının bir meyvesi olarak 11 Nisan 2013’de “6458 sayılı YUKK” meclisten geçmiş ve Türkiye’nin göç ve iltica yönetiminden sorumlu sivil bir kurum olan “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. YUKK modern normlara uygun, AB müktesebatı ile uyumlu, “devlet, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları” işbirliği ile hazırlanmış bir kanundur. Müdürlük ise “göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,

yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek” şeklinde bir görev tanımını üstlenmiştir (Bahçeci ve Uzun, 2017:6-7). 6458 sayılı kanun ile iç hukuk mekanizmasında yer alan mevzuattaki parçalı yapıya son verilmiş ve değişik zamanlarda yapılan düzenlemeler tek çatı altında toplanmıştır²⁵ (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2066).

Bu anlamda uluslararası koşullarda olunan birliktelikler ve atılan imzalar mülteciler ve sığınmacılar konusunda ülkenin büyük külfetler altına girmesine neden olmaktadır. Bu koşullarda siyasetler, mülteci statüsü vermemek²⁶ için Suriyelilere geçici koruma statüsü vererek bazı konularda Türkiye’nin yaşadığı sorunları en aza indirmek istemişlerdir²⁷. Ancak bazı yasal bağlayıcılar Türkiye için kaçır yol bırakmamaktadır. Türkiye Cenevre Sözleşmesi ve Cenevre Protokolüne olası bir mülteci krizine karşılık coğrafi çekince koymuş olsa da bu coğrafi kısıtlama sadece hukuki sorumluluğun çıkmasını engellemiş ancak göç sorununu engelleyememiştir. Bu hususta Avrupa’dan gelenler mülteci olarak ifade edilirken Avrupa dışından gelenlerin geçici korumada olduklarını göstermeye dönük sığınmacı olarak ifade edilmeleri söz konusu olmuştur. Bu anlamda Avrupa dışından gelen mülteciler BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi beklemektedir. Türkiye 1994’de hazırladığı İltica Yönetmeliği ile kendi politikalarını belirlemiş ve sınırlara sığınma hareketlerinin dayanması halinde göçmenlerin sınırları geçmemesi için gerekli tedbirler alınmasını öngörmüş olsa da aynı yönetmelikte bir diğer maddede bu koruma delinerek sığınmacıların ülkeye girmeleri durumunda mümkün olduğunca “örf ve adetlerine uygun olarak yerleştirilmelerine özen gösterilmesi” gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla yasalarla göç engellenmek istense de yine aynı yasalarla göçün gerçekleşmesine müsaade edilmiştir. Dolayısıyla bu mevzuatta bir yandan göçün engellenmesi, bir yandan savaş veya silahlı çatışma sebebiyle ülkeye sığınanların

²⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız (Demirhan ve Aslan, 2015:44-45; Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2067).

²⁵ 10. Kalkınma Planı Göç Özel İhtisas Raporu’nda (2014:28-29) ise aciliyetle Türkiye’de “liberal, insan odaklı, ulusal çıkarları ve küresel adaleti sağlayacak, gelişmekte olan ülkelerin nitelikli insan gücü gereksinimlerini göz önünde bulunduracak” özellikte göç ve uyum politikalarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve böylece birbirine zıt görünen kaidelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

²⁶ “Coğrafi sınırlama” sadece hukuki sorumluluğun doğmasını kısmen engelleyen bir unsurdur. Bu bağlamda Türkiye’nin Suriyelilerin göçü ile ilgili sorun yaşamasını ve mülteci başvurusu yapmasını engellemeye kafi gelmemiştir (Güler, 2021:227-228).

²⁷ Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)’nde “Ülkede kalış hakkı” başlıklı Madde 25- (1)’de: “Geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye’de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge Kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz”

ifadesini yer almaktadır. Dolayısıyla bu yönetmelikte, geçici koruma kimlik belgesinin “sadece Türkiye’de kalış hakkı sağladığı” yani, “ikamet izni” ya da “ikamet izni yerine geçen” belgelere eşdeğer sayılmadığı ifade edilmiştir; ayrıca, “uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımadığı, süresinin de ikamet izni toplamında dikkate alınmayacağı, bu belgeye sahip olmanın Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamadığı” belirtilmiştir (Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’de Doğan, 2021). Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)’nde “Geçiş hükümleri” başlığı altında Geçici Madde 1- (1)’de ise: “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesele veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınmazlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz” ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla bu madde de Türkiye’nin bu süreçteki baskısını azaltacak bir özellik göstermektedir.

korunması ve diğer yandan kaynak ülkede karışıklığın sonlanması halinde sığınmacıların geldikleri ülkeye gönderilmesi öngörülmektedir (Güler, 2021:227).

YUKK aynı zamanda yabancıların Türkiye'ye göçünü ve koruma istemesi halinde bunun kapsamını düzenlemeyi amaçlamıştır. Türkiye mevcut mevzuata göre sığınmacıya "üçüncü ülkeye geçme başvurusu değerlendirilene kadar" sığınma hakkı verip sonrasında bu başvurusu reddedilenleri sınır dışı etmektedir. Öte yandan Türkiye ve AB arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanması neticesinde Türkiye, toprakları üzerinden AB ülkelerine (Danimarka ve İrlanda hariç) yasadışı yollarla giden diğer ülkelerin vatandaşlarını geri almayı kabul etmektedir. Böylece üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızların Türkiye tarafından kabulü söz konusudur (Güler, 2021:227-229). Bu bağlamda Türkiye mevcut yasalarla Suriye problemini çözemediği için yeni bir politika duruşu benimseyerek Esad ile anlaşma yoluna gitmeyi seçenek olarak değerlendirmeyi gerekli görmeye yönelmiştir. Diğer yandan Arap Baharı sürecinde Türkiye ve ABD'nin, Suriye'nin demokrasiye geçmesi şeklinde sürdürdüğü bir politikanın da katkısıyla Suriye'de işlerin bu hale geldiği düşünüldüğünde bu kez Türk siyasetçilerinin, bu beklentinin tam tersi bir siyasi yaklaşımla Esad ile anlaşmak istemesi de siyasetin göç üzerindeki etkisini göstermektedir (Turan, 2022:421-422; Erdoğan Esad'la Neden Normalleşmek İstiyor, 2022).

Öte yandan bu göçlerin geçici olarak görülmesi bir yana ülkeye giren Suriyelilerin bazı durumlarda vatandaşlık elde edebilmeleri göçlerin bir kısmını kalıcı hale getirmektedir²⁸. Bu tür konularda alınan kararlar göç konusunda önemli bir belirleyicidir. Buraya kadar olan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir siyasi liderin dış politika tavrı ve bundan beklentisi ülkedeki göç ve ülkeye gelen sığınmacı konusunda belirleyici olmakta ve bu durum iç hususlara da yansımaktadır (Aktel ve Kaygısız, 2018:581).

Tüm bunlara ilaveten "gelişmekte olan ülkeler, az gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkeler" ülke refahını artırmak için dışardan gelen yatırımları çekmek zorunda kalmaktadır. Bu konuda hükümetler bu yatırımı çekebilmek için bürokrasiyi aşmaya dönük düzenlemeler yapmaya yönelmektedir. Bu durum yatırımcıları göç konusunda teşvik ettiği gibi yatırımların artmasına bağlı olarak bu alanlara içeriden ya da dışarıdan işçi göçünü de temin etmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen bu göçlerde de etkileyici ana unsur siyasilerin almış olduğu kararlardır (Yücel, 2018; Seçim Beyannamesi, 2015:170).

Tüm bu açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde "bazı yasal adımların göçü engellerken bazılarının ise hızlandırdığı" söylenebilir. Bu hususta kişi ülkesinde siyasi sorunlar, savaş, terör ve kuraklık gibi nedenlerle açlık tehlikesi ile yüz yüze iken bazen yasalar sebebiyle yerlerinde kalmak zorunda kalırken bazen de "kişi hak ve özgürlüklerinden olan seyahat, yerleşme, ticaret gibi" nüfus hareketlerine sebep olan fiillere konulan kısıtlamaların kaldırılması göçlerin artmasına neden

olabilmektedir (Büyükyılmaz, 2017:41-42). Bu konuda siyasiler yasal düzenlemelerle giderek baskıcı bir tutum sergileyebilmekte ve buna nazaran kabul etmeme veya sınır dışı etme gibi seçenekleri kullanan bir politik bakış benimseyebilmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017:4).

İdeoloji ve Aile/Toplum Koşullarının Değişmesi

Hükümetlerin ideolojik yönelişleri göçün seyrini belirlemekte ve toplumsal yapıyı şekillendirmektedir. Dolayısıyla göç alan ve göç veren ülkelerin "etnik farklılıkları, bu ülkelerde yapılan ayrımcılık, siyasi istikrarsızlık ve siyasi etkenler" göç hareketlerini etkilemektedir (Günay, Atılğan ve Serin, 2017:51). Ayrıca doğal kaynaklara sahiplikteki eşitsizlik, kişi özgürlüklerinin kısıtlanmış olması, ırk, cinsiyet, din baskıları, mezhep ayrımları, grupların birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları veya diğer gerekçelere dayalı ayrımcılıkların yayılıyor olması ve ayrıca rejim değişiklikleri ve mübadeleler önemli birer siyasi etken olarak göç için bir motivasyon ortaya çıkarmakta ve bu göçlerin de temeli siyasi kararlara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu koşullar ve alınan kararlar toplum ve aile değerlerine yansımaktadır (Günay, Atılğan ve Serin, 2017:39; Laczko ve Anich, 2013:34; Oral ve Çetinkaya, 2017:4).

Göç konusunda ideolojik bakışın önemli bir yeri olduğuna ilişkin ilk örneği Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen göç politikasına (mübadele göçü) bakarak görmek mümkündür. Bu dönemde göçlerde ulus-devlet inşasına hizmet eden bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Bu anlamda gerçekleşen göç, Anadolu nüfusunun etnik, dini ve kültürel anlamda türdeş hale getirilmesini esas almıştır. Bu amaçla ülkeden bazı azınlıkların gönderilmesi sağlanıp yerlerine Türk, Müslüman ve Türk kültüründen olanların getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece bir ulus-devlet inşası politikası benimsenmiştir. Bu dönemde göç milli kimlik inşası çerçevesinde anlam kazanmıştır. İlerleyen yıllarda ise bu politika daha da fazla benimsenmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015:37-38; Bozkaya ve Kınal, 2018:104-105).

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Sovyetler Birliği'nin yayılma ibareleri göstermesi nedeniyle yaşanan güvenlik kaygısını aşmak için Batı Blokunda yer almayı tercih etmek zorunda kalması da bu göçlerin sürmesine neden olmuştur. Bu kararın bir yansıması olarak NATO'ya girme politikası ortaya koyması ve bu bağlamda Kore'ye asker göndermiş olması Türkiye'ye yönelik yeni bir göçün gerçekleşmesine neden olmuştur. Çünkü Türkiye'nin alığı NATO'ya üyelik kararıyla sosyalizm karşısında liberalizmi tercih etmiş olması Doğu blokunu seçen Bulgaristan'dan yeni bir göç dalgasının gelmesine yol açmıştır. 1950-1952 yılları arasında Bulgaristan hükümeti Türk azınlığa yönelik tehcir ve göçe zorlama politikalarını aktif hale getirerek 154.393 kişinin Türkiye'ye yerleştirilmesine neden olmuştur. Bu göçmenler mevcut iskân mevzuatına uygun bir şekilde planlamalar yapılarak ülke dâhilindeki şehir,

²⁸ 15 Nisan 2023 tarihi itibarıyla İçişleri Bakanı Süleyman Soylu vatandaşlığa geçen Suriyeli toplam sayısını 230 bin 998 olarak bildirmiştir (Kaç yabancıya vatandaşlık verildi?, 2023).

kasaba ve köylere dağınık veya yeni mahalleler oluşturacak şekilde birlikte olacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu konuda bir diğer kitlesel göç hareketi 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya-Makedonya topraklarında yaşayan Müslümanların göç kararı almasıyla yaşanmıştır. Müslümanlar, buradaki etnik tabakalaşma sistemi çerçevesinde azınlık statülerine tabi olmaları nedeniyle Türkiye'ye göç kararı almışlardır. Bu kimselerin Türkiye'yi tercih etmelerine yol açan çekici sebep ise "kendilerini Türk ve/veya Müslüman, Türkiye'yi anavatan ve/veya Müslüman ülke olarak görmeleri" olmuştur. Göçmenlerin Türkiye'de akrabalarının olması ise göç kararını hızlandırmıştır (İnan, 2016:19-20).

Dolayısıyla 1923'ten 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devletin uyguladığı politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Göçmenlerin büyük çoğunluğunun şehir, kasaba ve köylere serpiştirilmesinde gerekçe, onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyum sağlamasının daha az sakıncalı olarak gerçekleşeceğinin düşünülmüş olmasıdır. Türkiye'ye göç ettirilen Balkan halklarının Türkiye'deki akrabalarının yanına göç ettirilmesi sosyal, kültürel ve psikolojik açıdan önemsenmiştir. Böylece daha öncesinde Türkiye'ye göçenlerin sonradan gelen ailelerinin birleştirilmesi mümkün hale gelmiştir. 1960 sonrası dönemde Balkan ülkeleri dışında da, Türkiye'ye Müslüman olan veya Türk dil grubuna bağlı olan ülkelere gelenler olmuştur. Türkmenistan'dan ve Afganistan'dan gelen bu insanlar özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan kırsal ve kentsel kesime yerleştirilmişlerdir (İnan, 2016:20-22). Bu yerleştirmede de siyasiler tarafından kültürel, sosyal ve psikolojik koşulların dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

1960'ların başı itibarıyla Türkiye'den de dışarıya doğru bir göçün yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde devlet kontrol ve gözetiminde dışarıya kazanç/çalışma hedefli bir göç yaşanmıştır. Bu göçün devlet tarafından desteklenmesinde ekonomik anlamda liberal bir beklenti olduğu anlaşılabilir. Döviz girdisi elde etmek ve ekonomiye katkı sağlamak amacıyla en başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine yoğun bir göç yaşanmıştır (Demirhan ve Aslan, 2015:38; Bozkaya ve Kıncal, 2018:105; Yaman ve Güç, 2016:495). Dolayısıyla göçen ve geride kalan insanlar için burada da toplumsal, kültürel ve psikolojik değişimler yaşanması yasal olarak bu göçün zemin hazırlanmasıyla mümkün olmuştur. En başta Almanya olmak üzere

Türkiye'den işçi göçünün gerçekleştirilmesi konusunda karar verici olan yine siyasi makam olmuştur²⁹.

1980'lere gelindiğinde ise bu kez çevre ülkelerde yaşanan siyasi/ideolojik gereçlerin (iç karışıklıklar, rejim değişiklikleri ve istikrarsızlık) bir yansımasıyla Türkiye'ye dışarıdan bu kez İran, Irak ve Afganistan'dan kaçıp gelenler ile Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çökmesi sonucunda geçici iş aramak için gelenler olmuştur (Bozkaya ve Kıncal, 2018:105-106). Bu süreçte AB'ye üyelik sürecinin etkisi de politika ve kurumsal düzenlemeler de belirleyici olmuştur. Bu durum, göç konusunda başka bir ideolojiye evrilmek anlamına gelmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllarda yaşanan küreselleşme de ülkeler arası geçişleri eskiye oranla çok fazla artırmıştır. Bu dönemdeki göçler ise daha çok sosyal ve kamusal hizmetlerin eksikliği nedeniyle olmuş ve bu bağlamda son 25-30 yılda özellikle Afrika ve Asya'dan pek çok kişi yasa dışı yollarla Türkiye'den transit geçiş yapmıştır (Demirhan ve Aslan, 2015:39). Öte yandan bu dönemde Eski Sovyetler Birliği sınırları içinde dağınık olarak yaşayan Ahıska Türkleri³⁰ Anadolu'ya gelirken diğer yandan 1991 Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki olumsuz durumdan kaçarak geçici bir süre için Türkiye'ye sığınanlar olmuştur (İnan, 2016:22).

Türkiye uzun yıllar boyunca Avrupa'ya dönük bir politika belirleme sürecine girmiştir. Bu tercihi yapmak, siyasilerin Batı'nın istediği demokrasi, hukuk, kültür konusundaki taleplerine cevap vermeyi gerektirdiği gibi ekonomide de neo-liberal bir çizgiye yönelmeyi gerektirmiştir. Bu yeni ekonomik alışkanlıkların yansıması ise "Türk kültürü, sosyal yaşantısı, hukuk anlayışı ve psikolojisi" üzerinde belirleyici olmuştur. Çünkü özellikle "Avrupalılık özelliklerinin gerektirdiği beklenti ve düzenlemeler" ailesi ya da toplumu ile uyum sağlayamayan nesillerin yetişmesine, geniş aileden çekirdek aileye geçişe³¹, evlilik baskısından uzak kalmak içi gayretleri içeren bir bakışla göçlere neden olmuştur. Serbest piyasa mantığı çerçevesinde çalışma koşullarının hukuksal olarak dönüşmesi, yeni iş imkânları yaratarak göçü teşvik ettiği gibi bunun tam tersi bir şekilde geleneksel mesleklerin ölmesini sağlayacak şekilde göçlere neden olmuştur. Avrupalı olma bakış açısı bu memleketin imkânları ile yetişen nesilleri beyin göçüne ve ailesinden uzaklaştırmaya dönük bir göçe sürüklemiştir. Çünkü kültürel hassasiyetlerin aşınması bunu gerektirmiştir (Adıgüzel, 2016:46-47).

²⁹ 1960 sonrası süreçte dışarıya işgücü göçü artmış ve Almanya ile Türkiye arasında yapılan anlaşma ile 1961 yılında Almanya'ya, bir süre çalışıp geri dönmek üzere "konuk" işçi alımı yapılmaya başlamıştır. Türkiye Almanya'dan sonra Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa, İsveç ve Avustralya gibi ülkelerle de işgücü alım anlaşmaları imzalamıştır. Resmi kayıtlara göre Türkiye, yaklaşık 800.000 kişiyi Avrupa'ya göç ettirmiş ve bunların 649.000'i (% 81) Almanya'ya gitmiştir. Sonrasında ise konuk işçiler ailelerini ve akrabalarını da Avrupa'ya götürerek uzun süreli oturma izni ve vatandaşlık almışlardır (Yaman ve Güç, 2016:494-495; Güler, 2021:220; Bozkaya ve Kıncal, 2018:105-106; Aksoy, 2012:296-297; Laczko ve Anich, 2013:33-34).

³⁰ 2015 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile 677 Ahıska Türkü ailesi daha Türkiye'ye iskân ettirilmiştir (İnan, 2016:22).

³¹ Bu süreçte göçün etkisi ile kadının çalışma hayatında vazife üstlenmesi ailede rolleri değişime uğratmıştır. Annenin kırsaldaki konumu ev ya da bağ-bahçe işleri ile ilgilenen bir sorumluluğu üstlenmek şeklinde iken kentteki annenin başkasının emrinde ücretli bir pozisyonda çalışması söz konusudur. Kadınların iş hayatında aktifleşmesi çocuk sayılarının azalmasına neden olmuştur. Ayrıca evlilik yaşı bu değişimden etkilenmiştir (Çağlak, 2017:25-26). Bu koşulların her biri kültürel, sosyal ve psikolojik yapı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Göç sadece bir yerden bir yere taşınmayı ifade etmemektedir. Bu fiil toplumsal yapılarda büyük çaplı değişime veya aşınmaya neden olmaktadır. Ayrıca yeni sorun ve fırsat alanlarını da içinde barındıran ve sınıfsal geçişkenliği hızlandıran bir özellik taşımaktadır. Göçle birlikte “kültür, gelenek, görenek ve yaşam biçimleri” de hareket etmektedir. Bu durum mevcut yerdeki sosyo-kültürel yapıyı da değiştirmektedir. Bu durum aynı zamanda sosyal çevrenin de değişmesi anlamına gelmektedir. Farklı kültürlerden gelmiş olan bu insanların bu farklılıklarla baş edebilmeleri ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmeleri oldukça önemlidir (Sever, 2022:229-231).

Göçün getirdiği yeni insanlar bir kültürel değişim baskısı yaratmakta, toplumda bir gerilim ve uyum sorunu ortaya çıkarmaktadır. Göçlerin ulus-devletler için bu devlet tipinin merkezi yapısını bozan ve kontrolün bozulmasına neden olan bir yönü olması ve toplumsal düzene bir tehdit özelliği bulunması ulus-devleti rahatsız etmektedir (Aktel ve Kaygısız, 2018:580). *Ulus-devlet* anlayışı belirli sınırlar içerisinde millet olmayı önemseyen ve “öteki” olanı belirleyerek kendi sınırlarını belirginleştiren bir devlet yapısıdır. Bu bakış açısının bir yansıması olarak günümüzde ulus-devletlerde vize, pasaport gibi belgelerin önemli hale gelmesi söz konusudur. Bu şekilde etnik ve kültürel çerçevenin çizilmesi aslında buna uygun olmayan kimselerin de göç etmesi için bir gerekçe teşkil etmektedir. Bu şekilde ulus olmayı milliyetçiliği güçlü bir şekilde yansıtarak veren bir siyaset anlayışı dışarıdan gelen bazı insanlar için baskı oluşturmakta ve göçü tetiklemektedir. Bu konuda ulus-devletlerin öncelikli amacı yabancıları sınırdan mümkün olduğunca geçirmemektir (Demirhan ve Aslan, 2015:30; İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 13). Uluslararası göçün düzensiz şekilde yaygınlaşması ulus-devletlerin zayıflamasına ve güçsüzleşmesine sebep olmaktadır. Bu konuda ulus-devletler büyük göçleri uluslararası alanda paylaşmayı ve böylece riski azaltmayı istemektedirler. Çünkü bu yönde bir politika belirlenmemesi halinde toplumda sorunlar ortaya çıkmaktadır (Aktel ve Kaygısız, 2018:580; Öztürk ve Tekiner, 2017:149).

Öte yandan bir ülkede siyasilerin verdiği kararlar kötü yönetim ve buna bağlı olarak demokrasi azlığı bağlamında insani değerlerin yitilmesi ve kişinin kendisini önemsiz hissetmesi sonucunu doğurabilmektedir. Ayrıca yolsuzlukların önüne geçen güvencelerin/önemlerin alınmaması bu konuda göçü tetiklemektedir. İnsanın kendisini değersiz hissetmesine neden olan bu hususlar birey psikolojisini bozduğu gibi toplum yapısını da bozmaktadır (Laczko ve Anich, 2013:33). Bu konuda birey, aile ve toplum üzerinde psikolojik, ideolojik ve politik çalışmalar yapılması siyasiler için önemli hale gelmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015:29).

Bunun yanında ideolojik ve siyasi sebeplerle ortaya çıkan *din baskıları* (dini hususlar) da bir göç sebebi olabilmektedir. Balkanlar’daki Bulgar ayaklanmasından sonra, Bulgarların ele geçirmiş olduğu çoğu yerde Müslüman Türkler ve Pomaklar (Bulgar asıllı Müslümanlar) din değiştirmeye zorlanmışlar ve bu sebeple göçe yönelmişlerdir (Şen, 2014:242). Ayrıca bu tür

göçlerde göç kararlarının verilmesinde dini anlamda fetva veren kanaat önderi kimselerin bu tür durumlarda rızık ve kısmetin başka kentlerde aranması yönünde fetva vermesi de göçü kolaylaştırmıştır (Tamer, 2020:2813). Dolayısıyla bir ülkenin aldığı bir siyasi kararın din üzerinde belirleyici olması göçe neden olarak toplumsal, kültürel ve psikolojik yaşantıyı belirlemektedir.

Göç konusunda çözüm üretilmemesi ya da çevre ülkelerden gelen bu tür göçlerin engellenememesinin sadece göçenler için değil aynı zamanda yerleşik olanlar için de *psikolojik* yansımaları vardır. Kişiler hiç alışık olmadıkları alanlarda ve kültürlerde ailecek bir uyum sorunu yaşamakta ve yerleştikleri alanda yarattıkları baskı ve güvensizlik ile yerleşik ailelerin de psikolojilerine olumsuz yansımaktadırlar. Çünkü gidilen yerde yaratılan pahalılık ve kira yükselme hadiseleri nedeniyle yerleşik ailelerin istem dışı göçe yönelmesi mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu durumda psikoloji kaynaklı bir göç yaşanabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015:12; Dural ve Yaş, 2007:25). Dış göç bazen ağır travmalara sebep olsa da iç göçün de toplumsal yapıda meydana getirdiği etkiler azımsanmayacak düzeydedir. Bu konuda bazı bölgelerde, göç eden kişilerin kente uyum sürecinin hâlâ tamamlanamadığı görülmektedir. Öte yandan göç, kaynak şehri “hayalet şehir” haline getirebilmektedir. Hedef bölgede ise gecekondulaşma, işsizlik, kültürel boşluk ve gettolaşma gibi aileyi ve şehri yıpratıcı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca bu koşullar hedef bölgede şiddet olaylarını, özellikle mala karşı suçları artırmakla birlikte mafya gibi yapılanmalara neden olmaktadır. Bu durumda göç edenlerin ve orada yerleşik bulunanların ruh sağlığı bozulmaktadır (Bostan, 2017:12). Bu gelişmeler yerel halkta “göçmenlere karşı güvensizlik” ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda bütünleşememe sorunu ortaya çıkmaktadır ki bu sorun hem birey hem de grup, toplum ve devlet sorunudur. Entegrasyonun sağlanamadığı durumda kişiler toplumsal iletişim kopukluğu yaşayarak marjinalleşmekte ve ayrılmaktadır (Günay, Atılğan ve Serin, 2017:52-53).

Tüm bu sakıncalı koşullar dikkate alındığında göç hadisesine muhalefet partilerinin iktidar partisinden çözüm bekleyen haykırıları da çözümün siyasetle olacağını göstermesi açısından önemlidir. Bu konuda Türkiye’de Suriyeli mültecilerin varlığı ve özellikle muhalefet partilerinden politikaacılar tarafından siyaseten araçsallaştırılması hız kazanmıştır. Bu konuda kamuoyuna verilen demeçlerde sık sık mülteciler üzerinden siyasi mesajlar verilmesi dikkat çekmektedir. Bu tür yoğun göçlerden toplumun rahatsız oluyor olması da bu tür popülist söylemlerin karşılık bulmasını sağlamaktadır. Dünyanın pek çok yerinde yerel toplumdaki bu huzursuzluk popülist siyaset tarafından oy devşirmek için sıklıkla siyaset malzemesi yapılmaktadır. Ayrıca bu ifadeler iktidara gelmek için önemli bir oy potansiyeli oluşturmaktadır. Dünyadaki örneklerde olduğu gibi son dönemde Türkiye’de yaşananlar da mülteci ve göçmenlerin bir propaganda aracı olarak seçimlerde kullanılmaya devam edeceğini göstermektedir (Tarlan, 2021).

Türkiye, Arap Baharı³² krizinin başından itibaren savaştan kaçan herkes için sınırlarını açık tutacağını ilan etmiştir. Bu bağlamda gelen sığınmacıları etnik veya dini özelliklerine göre ayırım yapmaksızın “geri göndermeme” ilkesi çerçevesinde ev sahipliği yaparak korumuştur. Suriye’den gelen kimselerin Arap, Türkmen, Kürt, Sünni, Nusayri ve Ezidi gruplardan oluşması da Türkiye’nin “açık kapı” politikasının her kesimi kapsadığını göstermektedir (Tepealtı, 2020:198). İnsani değerler ile tarihsel bağ gereği bu yapılmıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2067). Ancak Türkiye bu çerçevede sığınmacılara sahip çıkarken birçok farklı ülkede siyasiler yaptıkları yasal düzenlemelerle, giderek daha baskıcı bir tutum sergileyebilmekte ve buna nazaran kabul etmeme veya sınır dışı etme gibi seçenekleri kullanan bir politik bakış benimseyebilmektedir. Bu konuda hükümetlerin dini ve mezhebi tarzda ideolojik bakış açısını benimseyerek hareket ettikleri açık bir şekilde görülebilmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017:4).

Sonuç ve Öneriler

Göç kararı vermek insanoğlu için hiç de kolay değildir. Ancak insanın içinde bulunduğu şartlar bu kararı almak zorunda bırakmaktadır. Göç konusunda ülke şartlarının ve çevre ülkelerin içinde bulunduğu koşulların doğru analiz edilmesi hem iç hem de dış göçün kontrol altına alınabilmesi için önemlidir. İnsanların göç kararı almalarında birçok gerekçe etkili olmakla birlikte bu çalışmada “sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal” nedenlere bağlı olarak alınan göç kararının ardındaki siyasi koşullar irdelenmiştir. “İnsanların refah beklentisi çerçevesinde ortaya koydukları hareketlerinin yönetilmesi, aile/toplum koşullarının yeniden düzenlenmesi, yasal bağlayıcıların doğru bir mantıkla güncellenmesi, ideolojik bakışın değişmesi” gibi durumlar siyasi kararlarla belirlenebilmektedir. Bu aracın göçün yönetilebilmesi için daha aktif kullanılabilir hale getirilmesi önemsenmelidir.

Göç konusu, ülkeler için çok büyük bir sorumluluk almayı mecbur hale getirmektedir. Bu konuda, şu ana kadar gerçekleşen göçlerin yönetimindeki zorluklar bundan sonrasında gerçekleşeme ihtimali olan göçlerin önlenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Türkiye’nin Suriyeli göçü ile büyük bir sorumluluk alması ve bu külfeti neredeyse tek başına sırtında taşımaya çalışmasının zorlukları kitlesel göçlerin ülkelerin gelişimindeki olumsuz yansımalarını göstermesiyle iyi yönetilmesinin bir sorunluluk olduğunu göstermiştir. Bu konuda AB örneğinde de görüldüğü gibi büyük devletler ve uluslararası kuruluşlar özellikle kitlesel göçleri engellemeye ya da külfeti paylaşmaya dönük hareket etmediklerinden bu konuda Türkiye gibi ülkelerin kendi göbeğini kesmekten başka alternatifi kalmamaktadır. Bu da dünya ülkeleri ve özellikle çevre ülkeler ile olumlu ilişkiler geliştirilmesi ile mümkündür. Ukrayna-Rusya Savaşı örneğinde de görüldüğü gibi

Türkiye’nin yaptığı girişimler ve arabuluculuk ile tahıl konusunda çözüm üretebilmiş olması³³ fakir ülkelerin açlık ve sefaletle bağlı olarak yeni bir göçe girişmesinin önüne geçilmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde dağılmış bir Suriye’nin dağılmış halkını Suriye’de yeniden birleştirmek için gerektiğinde sınır ötesi harekâtlar yapılması³⁴ ve Esad’la anlaşılması, siyasetin bu tür çözümlerde etkisini göstermek açısından önemlidir. Çünkü bahsi geçen büyük Suriyeli sığınmacı nüfusu, Türk halkı için büyük sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bunun kalıcı çözümü ise bu insanların kendi sosyal, kültürel, psikolojik ve hukuksal sorunlarına cevap bulabildikleri ülkelere dönmeleridir. Bu konuda ulusal ve uluslararası belgelerin bağlayıcılığı Suriyelilerin ülkelere gönderilmelerini engellemektedir. Diğer yandan Türkiye’nin ideolojik konumu gereği tarihi, kültürel ve dini bağı bulunan Suriyelilere zorla bir göç uygulaması da mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Rusya, İran, Irak ve Suriye liderlerinin/siyasetçilerinin/yöneticilerinin içinde bulunduğu büyük organizasyonlarla bu sorunun gönüllü bir geri dönüşle çözülebilmesi mümkün hale getirilmelidir. Dolayısıyla siyasi kararlar, bugün literatürde “kendisine etki ediyor şeklinde izah edilen” her göç türünün ve kararının ardında gizlenmektedir.

Extended Abstract

For this reason, the issue of migration has been a determinant of human life in the world for centuries. When the past of world societies is investigated, it is seen that there were great migrations in the past and this mobility continues today. Although the reasons that lead people and the masses to migrate have changed over the centuries, the reality of migration does not change. In the 21st century, there have been great changes in the world. In this context, it is seen that mass migrations continue in recent years and cause serious problems in target countries. Migration, especially after the Arab Spring, affected Europe, especially Türkiye.

With the establishment of the Republic of Türkiye at the beginning of the 20th century, there were great migrations from the lands that were separated from the Ottoman Empire to Anatolia. These migrations were shaped by the signatures of politicians. These people were settled near their relatives in Anatolia as much as possible. Thus, social and cultural problems were prevented and psychological health was given importance. Therefore, such a measure was taken in the legal sense and these people were included in production/agriculture. However, after the World War II, which took place in this process, Türkiye made its ideological choice in favor of the West due to security concerns and tended to join NATO. As a response to this ideological preference, Bulgaria forced Turks and Muslims to migrate to Türkiye. In this process, while such migrations continued, a significant

³² Arap Baharı süreciyle ilgili detaylı bilgi için bakınız (Tepealtı, 2020:197).

³³ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Tahıl krizi İstanbul’da çözüldü, 2022).

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Sınır Ötesi Askeri Operasyonlar, 2023).

number of workers were sent from Türkiye to Europe with the agreements signed with Germany and other European countries as a solution to Türkiye's economic problems and unemployment experienced due to mechanization in agriculture. However, after that, due to the wars and terrorism in Türkiye's immediate surroundings, Türkiye had to open its doors and accept people who are not related to ancestry or religion. While migrations continued in the 1980s and 1990s due to unresolved political crises, sectarian and ethnic conflicts, and terrorist activities in the region, the events in Central Asia continued to bring new immigrants to Türkiye. However, in the conditions after the Arab Spring, the harsh stance of the Syrian leader in the face of the "perspective that wants democracy to be implemented in the administration in countries like Syria" held by Türkiye and the USA caused a new mass migration. However, Türkiye, which implements an open door policy, was crushed under this migration, which it thought would be temporary. In this process, although there is an opinion that migration in Türkiye may be due to economic and security reasons or social, cultural, psychological and legal reasons, in fact, the biggest influence behind them has been political decisions. Both the politicians in Türkiye and the political leaders in the surrounding countries, especially the EU, the USA and international organizations, have triggered this migration by not shaping the politics correctly.

As mentioned, Türkiye has experienced various internal and external migrations throughout its century-old history. However, the Syrian migration has worn out Türkiye a lot. For this reason, it has become a necessity to produce solutions by thinking well about migration and its causes. However, knowing the existing reasons that were found to cause migration and thinking about it and looking for a solution was not enough to solve the migration problem. This is the main problem, but it had to be addressed. Various reasons/motivations are shown as the reasons for migrations. However, in fact, "political decisions (policies)" that direct "war, economy, social and cultural life, psychological conditions and legal situation" and affect many things are more decisive in migration. The aim of this study is to reveal this fact. Failure to identify a problem correctly or to try to solve it with the wrong tools will render all efforts in vain. For this reason, the correct determination of the effects and influencers behind migration will make a great contribution to the present and future of the countries. For this reason, this study becomes important as it focuses on the determination of the real problem in migration.

The reasons for the migration, which is the subject of the study, can be multiplied by counting them separately. Political decisions are a major factor behind these reasons. In addition, it is not possible in terms of the scope of the study to pursue all the reasons for migration stated in the literature. For this reason, reasons such as security and economy were not examined in this study. The possible and necessary political influence behind the

"social, cultural, psychological and legal" justifications has been researched.

With this approach, first of all, many data were accessed through the literature review. Even if all of these data are used, sufficient number of sources have been used in the content of the study in order not to leave the scope of the study. In the light of the obtained data, first of all, some concepts had to be explained briefly. For this reason, first of all, concepts related to migration such as "migration, types of migration, refugee, immigrant, asylum seeker" are explained. Then, in order to show the effect on political decisions, a content that reveals "social, cultural, psychological and legal reasons for migration" has been determined. In this regard, sub-headings have been determined as "possibilities of the country, city, countryside/village, population growth and squatting", "legal bindings and institutional transformation", "change in ideology and family/society conditions". In the content of these titles, "the political dimensions of Türkiye's or other countries' ideological view on migration reflected on migration in Türkiye" were evaluated. In addition, the effect of the political decision on "laws, squatting, family/society structure" has been evaluated. While doing this, examples of migrations in Türkiye have been presented and the explanation of the political influence has been further strengthened and the political influence has been made more concrete. Therefore, in the content of these three sub-headings, the effect and decisiveness of the political decisions on the migrations that are thought to be originated from "social, cultural, psychological and legal" are explained and interpreted.

In conclusion; The issue of migration compels a great responsibility for countries. In this process, Türkiye has seen that organizations such as the EU do not produce a solution to this problem in mass migrations such as Syrian migration, but on the contrary, they tend to protect themselves. In this regard, countries like Türkiye have no alternative but to cut their own belly. This is possible by developing positive relations with the countries of the world and especially with the surrounding countries. As seen in the example of the Ukraine-Russia War, the fact that Türkiye has been able to produce a solution on grain is important in terms of preventing poor countries from embarking on a new migration due to hunger and misery. In the same way, it is important to carry out cross-border operations when necessary to reunite the dispersed people of a dispersed Syria and to reach an agreement with Assad in terms of showing the effect of politics in such solutions. Because the mentioned large Syrian refugee population has created great social, cultural, psychological and legal problems for the Turkish people. The permanent solution to this is the return of these people to their countries where they can find answers to their social, cultural, psychological and legal problems. National and international documents on this subject prevent Türkiye from sending Syrians to their countries. In addition, it is a fact that Türkiye cannot impose a forced migration on Syrians with whom we have historical and cultural ties due to its ideological position. For this reason,

it will be possible to solve this problem with a voluntary return, with large organizations/meetings involving Russian, Iranian, Iraqi, and Syrian leaders/politicians. Therefore, the migration that took place with political decisions is hidden behind all the reasons for migration in the literature today.

Kaynaklar

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*, 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Adil, B. (2020). *Türkiye'nin Göç Yönetimi Stratejisi ve Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar: Ankara İli Örneği. (Doktora Tezi)*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Akalın, M. (2016). Sosyal Konutların Türkiye'nin Konut Politikaları İçerisindeki Yeri ve TOKİ'nin Sosyal Konut Uygulamaları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 107-124 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/22124/237640>
- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E., (2015, Temmuz-Aralık). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim "International Migration And Intercultural Communication", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Aktel, M. ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de Göç Yönetimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 579-604.
- Akyürek, İ. B. (2007). *Mülteci Hukuku ve Türkiye Uygulaması. (Yüksek Lisans Tezi)*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Arslan, E., Çiçek, E. ve Baykal, Ö. N. (2021). Türkiye'deki Siyasal Partilerin Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler Sorununa Bakışı Üzerine Bir İnceleme, F. T. Emini ve E. Arslan (Ed.). *İktisadi ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar* içinde, (ss.93-123). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bahçeci, H. I. ve Uzun, Ş. (2017). Türkiye'de Uluslararası Göç ve Yerel Politika, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(Özel Sayı -4), 192-208.
- Başel, H. (2010). İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri, *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (51), 287-321.
- Bostan, H. (2017). Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi*, (35), 1-16.
- Bozkaya, Ö. ve Kıncal, A. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Suriyeli Yerinden Edilmiş Kişiler Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikasındaki Gelişimin Değerlendirilmesi, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 90-126.
- Büyükyılmaz, Y. (2017). *Kırsal Göçün Nedenleri ve Sosyo - Ekonomik Etkileri: İstanbul, Küçükçekmece Örneği. (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlak, E. (2017). *Göç Olgusunun Sosyo-Ekonomik Boyutları: Sivas İli Örneği, (Yüksek Lisans Tezi)*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çarpık Kentleşmenin Zararları, Sakıncaları (2023). *Bilgiyelpazesi*, 10 Ocak 2023 tarihinde https://bilgiyelpazesi.com/egitim_ogretim/belirli_gun_ve_haftalar_ile_ilgili_tum_belgeler/dunya_sehircilik_gunu_ile_ilgili_tum_belgeler/carpik_kentlesmenin_zararlari_sakincalar_i.asp sayfasından erişilmiştir.
- Çelik, N. ve Murat, G. (2014). Türkiye'de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25 (76), 0-0.
- Çiçek, A. (2022). *Suriyelilerin Sosyal ve Siyasal Entegrasyonu Adana İli İncelemesi*, Birinci Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2016). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 23-62.
- Deniz, M. (2011). Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi, *Coğrafya Dergisi*, 0 (19), 95-105. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iucografya/issue/25047/264427>
- Dural, B. ve Yaş, S. (2007). Göç Eden Nüfusta Grup-İçi Tabakalaşma ve Siyasetin Yeniden Şekillenmesi, *Journal of Management and Economics Research*, 5 (8), 22-31.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 9-22.
- Erdoğan Esad'la Neden Normalleşmek İstiyor (2022, 27 Kasım). *Tesnim Haber Ajansı*, 9 Ocak 2023 tarihinde <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2022/11/27/2812690/erdo%C4%9Fan-esad-la-neden-normalle%C5%9Fmek-istiyor-sayfasından-erişilmiştir>.
- Erdoğan 5 çocuk istedi, (2016, 24 Ocak). *Milliyet*, 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-5-cocuk-istedi-2183775-sayfasından-erişilmiştir>.
- Erol, M. ve Ersever, O. G. (2014). Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24 (1), 47-68.
- Geçici Koruma Yönetmeliği, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 13/10/2014
- Gökçe, S. (1973, Ağustos). Gecekondu, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (ss.40-52). 24 Nisan 2023 tarihinde <https://eskiantalya.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9432.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Güler, A. (2021). Göç Olgusunun Çok Boyutlu Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 218-239.
- Güllüppınar, F. (2013). Göç Olgusunun Ekonomi-Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 53-85.
- Günay, E., Atılgan, D. ve Serin, E. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 37-60.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2014, Mart-Nisan). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası, *ORSAM: Ortadoğu Analiz*, 6 (61), 42-45.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, KOÇ Üniversitesi, Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İçduygu, A. ve Aksel, D. B. (2012, Eylül). *Türkiye'de Düzensiz Göç*, Uluslararası Göç Örgütü, Ankara.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme, *Göç Araştırmaları Dergisi*, (3), 10-33. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/issue/43300/526452>
- Kaç yabancıya vatandaşlık verildi? İçişleri Bakanı Süleyman Soylu açıkladı (2023, 15 Nisan). *NTV*, 25 Nisan 2023 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/kac-yabanciya-vatandaslik-verildi-icisleri-bakani-suleyman-soylu-acikladi,aHo7eEl_xEMs9OgBdmKWSw sayfasından erişilmiştir.
- Kara, P. ve Korkut, R. (2010, Haziran). Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler, *Türk İdare Dergisi*, (467), 153-162.

- Karakaya, H. (2020). Türkiye’de Göç Süreci ve Suriye Göçünün Etkileri, *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 93-130.
- Karataş, K, Adıgüzel, Y. ve Ünal, A. Z. (2018), Göç Travması, M. Baloğlu (Ed.). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Laczko, F. and Anich, R (2013). Introduction (Cahpter 1), F. Laczko and G. Appave, (Ed.), *World Migration Report 2013*, (pp.30-51). Switzerland: International Organization for Migration Press.
- Oral, B. ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları, *Türkiye Klinikleri Derleme*, 3(1), 1-8.
- Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2063-2072.
- Öztürk, C. ve Tekiner, M. A. (2017). Stratejik Göç Yönetimi Çerçevesinde Türkiye’de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün Konumu, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 19 (1), 143-159.
- Sayın, Y. , Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), 1-13.
- Seçim Beyannamesi, (2015). 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma.
- Sever, G. (2021). Göç ve Yalnızlık: Psiko-Sosyal ve Ekonomik Sonuçları, *Göç Dergisi*, 9(2), 225 -245.
- Sınır Ötesi Askeri Operasyonlar (2023). *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı*, 9 Ocak 2023’de https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/sinir-otesi-askeri-operasyonlar sayfasından erişilmiştir.
- Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’de Doğan Çocuklarının Otomatik Olarak Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olduğu İddiası, (2021, 29 Ocak). *Malumatfuruş*, 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.malumatfurus.org/turkiyede-dogan-suriyeli-siginmacilarin-cocuklarinin-vatandasligi/> sayfasından erişilmiştir.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi, *Çalışma ve Toplum*, 1(40), 231-256.
- Tahıl krizi İstanbul’da çözüldü, Türkiye’ye tebrik yağdı (2022, 23 Temmuz). *TRTHABER*, 9 Ocak 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/tahil-krizi-istanbulda-cozuldu-turkiyeye-tebrik-yagdi-696609.html> sayfasından erişilmiştir.
- Tamer, M. (2020). Göç, Göçün Nedenleri ve Uluslararası Göç Üzerine Kavramsal Bir Analiz, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2808-2818.
- Tarlan, K. V. (2021, 3 Ağustos). Türkiye’nin Göç Politikaları: Mevcut Durum ve Gelecek, *Birikim*, 31 Temmuz 2022 tarihinde <https://birikimdergisi.com/guncel/10682/turkiyenin-goc-politikalari-mevcut-durum-ve-gelecek> sayfasından erişilmiştir.
- Taşçı, F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç, *Kamu-İş*, 10 (4), 177-204.
- TDK (2022). <https://sozluk.gov.tr/> (25.11.2022).
- Temizer, M. (2023, 11 Nisan). Polonya’ya geçen Ukraynalı mülteci sayısı 11 milyonu aştı, *Anadolu Ajansı*, 25 Nisan 2023 tarihinde [https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiyeye-yatirimda-hangi-ulkeler-basi-cekior,BxlnGr_IPE6m7KSt5PKOrg](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/polonyaya-gecen-ukraynali-multeci-sayisi-11-milyonu-asti/2869157#:~:text=Ukrayna'dan%20Polonya'ya%20giren,Nisan%20itibar%C4%B1yla%2011%20milyonu%20ge%C3%A7ti.Sayfasından erişilmiştir.</p>
<p>Tepealti, F. (2019, Haziran). Avrupa Birliği’ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye’nin Düzensiz Göçle Mücadelesi, <i>Doğu Coğrafya Dergisi</i>, (41), 125-140.</p>
<p>Tepealti, F. (2020). <i>Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye. (Doktora Tezi)</i>. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.</p>
<p>Turan, A. (2022). <i>20 Yıllık İktidarın Bir Muhasebesi: AK Parti ve Milliyetçilik</i>, 1.Baskı, Konya: Eğitim Yayınları.</p>
<p>Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri, <i>Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>, 21 (4), 1347-1359.</p>
<p>Türkiye’ye yatırımda hangi ülkeler başı çekiyor? (2020, 10 Aralık). NTV, 25 Nisan 2023 tarihinde <a href=) sayfasından erişilmiştir.
- Usta, S. ve Ergün, G. (2020). Göç ve Mülteci Olgusu: Kavramsal Çerçeve, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Vol:6, Issue:24; pp:1063-1074.
- Uzunöl 21 yıldır çözülemeyen imar planını bekliyor (2021, 10 Ekim). NTV, 10 Ocak 2023 tarihinde https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/uzungol-21-yildir-cozulemeyen-imar-planini-bekliyor,4ZKrxhvh1UiyMwqv_8pJVw/jdyTWNolh0m79zTbVkJDbQ sayfasından erişilmiştir.
- Yaman, M. ve Güç, E. (2016). Türkiye’de Dış Göçü Yönetme Arayışları ve Göç Politikaları Üzerine Bir Analiz, M. Ercan, A. Ayata ve E. Atınok Çalışkan (Ed.). *2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, (ss.491-500). 12-14 Ekim 2016, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.
- Yaman, M. ve Güç, E. (2018). Türkiye’de Göç Olgusunun Toplu Konut Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi: İzmir Egekent-2 Örneği, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, (XXXIII), 1045-1070.
- Yerli, G. (2018). Türkiye’deki Göç Politikaları Ekseninde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin Kuruluş ve Fonksiyonları, *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 2080-2086.
- Yıldız, A. (2017). Göç Olgusu ve Göçün Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, A. Yatkın, (Ed.). *11. Kamu Yönetimi Sempozyumu, Uluslararası Göç ve Mülteci Sorunun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* içinde, (ss.1825-1841), 28-30 Eylül 2017, Elazığ.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(2), 1685 - 1705.
- Yılmaz, V. ve Karakaya, S. (2019). İç Göçün Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi: Muş İl Örneği, M. F. Çavuş (Ed.). *İşletme ve Yönetim Araştırmaları I* içinde, (ss. 87-108), Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yılmaz, V. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetlerinin Malatya İli Özelinde Araştırılması, V. Yılmaz ve Y. Atmaca (Ed.). *Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi* içinde, (ss. 35-64). Ankara: Ekin Yayınları.

- Yücel, A. (2018, 25 Ocak). Lojistik maliyet, 2 dev oto yatırımını kaçırdı, *Dünya Gazetesi*, 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.dunya.com/ekonomi/lojistik-maliyet-2-dev-oto-yatirimini-kacirdi-haberi-400103> sayfasından erişilmiştir.
- Vatandaş, S. (2016). Avrupa'ya Göçmen Akışı ve Türkiye'de Göç Politikaları, *Bilgi Analiz, İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE)*, (3), 1-19.
- "3 az, 5 çocuk yapın" (2012, 15 Eylül). *Haber Türk*, 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/dunya/haber/776812-3-az-5-cocuk-yapin> sayfasından erişilmiştir.
10. Kalkınma Planı Göç Özel İhtisas Komisyonu Rapor (2014). T.C. Kalkınma Bakanlığı 10. Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- 775 Sayılı Gecekondu Kanunu, Kabul Tarihi: 20/07//1966
- 5664 Sayılı Konut Edindirme Yardımı Hak Sahiplerine Ödeme Yapılmasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 22/5/2007
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 12/11/2012
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kabul Tarihi: 4/4/2013

Undergraduate Students' Self-Assessments on the Levels of Conceptual Awareness Regarding the Fourth Industrial Revolution: The Case of Kayseri

Semra Aksoylu^{1,a,*}, Ümit Nusret Salman^{2,b}

¹Faculty of Applied Sciences, Kayseri University, Kayseri, Türkiye

²Pınarbaşı Vocational School, Kayseri University, Kayseri, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 02/02/2023

Accepted: 05/06/2023

Jel Codes : L60, A20, J10

ABSTRACT

It is frequently mentioned in the literature that a new era in the industry has started with technological developments. This period is called the "Fourth Industrial Revolution (ED 4.0)". It is predicted that ED 4.0 will lead to great innovations from production processes to end customer demand. The main developments mentioned can be listed as follows: "Internet of Things", which enables machines to work integrated with each other; "big data and data analytics", which enables the management units to instantly access the information they need, and enables the necessary decisions to be taken faster and healthier; are "industrial systems based on artificial intelligence and deep learning" that are self-monitoring and can anticipate customer demands. At the beginning of this development and change process, trained manpower comes. In this case, university students who will enter the business life must meet the demands and expectations of the industry. It is much more important for students to develop themselves and to adapt their academic education to technology. Because universities play a major role in increasing students' awareness of industrial changes. This study is based on the Faculty of Engineering (MF), Architecture and Design (MTF) and Applied Sciences (UBF) of Kayseri University (KAYU), and the MF and Economics and Administrative Sciences (NNYÜ) of Erciyes (ERÜ) and Nuh Naci Yazgan University (NNYU). This study was conducted to measure the self-assessment of students studying in FEAS faculties about their conceptual awareness levels about ED 4.0. The data of the study were obtained through questionnaires and face-to-face interviews with students. 760 students studying in two different departments of three universities participated in the study. As a result, besides the determination that there is no statistically significant difference according to the departments and faculties of the students participating in the research; it was concluded that the group of students with the highest self-evaluation of their conceptual awareness of ED 4.0 was NNYU students.

Keywords: Fourth Industrial Revolution, Conceptual Awareness, Self-Evaluation.

Lisans Öğrencilerinin Dördüncü Endüstri Devrimi'ne İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri: Kayseri Örneği

Süreç

Geliş: 02/02/2023

Kabul: 05/06/2023

Jel Kodları: L60, A20, J10

Öz

Teknolojik gelişmeler ile endüstride yeni bir dönemin başladığı literatürde sıkça yer almaktadır. Bu dönem "Dördüncü Endüstri Devrimi (ED 4.0)" olarak adlandırılmaktadır. ED 4.0'ın üretim süreçlerinden, nihai müşteri talebine kadar büyük yeniliklere yol açacağı öngörülmektedir. Bahsi geçen gelişmelerin başlıcaları şöyle sıralanabilir: Makinelerin birbiriyle entegre çalışmalarını sağlayan "nesnelerin interneti"; yönetim birimlerinin ihtiyaç duyacakları bilgilere anında erişimini mümkün hâle getirerek gerekli kararların daha hızlı ve sağlıklı alınmasını sağlayan "büyük veri ve veri analitiği"; kendi kendini denetleyen ve müşteri taleplerini öngörebilen "yapay zekaya ve derin öğrenmeye dayalı endüstriyel sistemler"dir. Bu gelişim ve değişim sürecinin başında yetişmiş insan gücü gelmektedir. Bu durumda iş hayatına girecek olan üniversite öğrencilerinin endüstrinin talep ve beklentilerini karşılaması gerekmektedir. Öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri ve aldıkları akademik eğitimlerin teknolojiye uyumu çok daha önemli olmaktadır. Çünkü öğrencilerin endüstriyel değişimlere farkındalığının artmasında üniversiteler büyük rol oynamaktadır. Bu çalışma, Kayseri Üniversitesi (KAYÜ)'nün Mühendislik (MF), Mimarlık ve Tasarım (MTF) ve Uygulamalı Bilimler (UBF) Fakülteleri ile Erciyes (ERÜ) ve Nuh Naci Yazgan Üniversitesi (NNYÜ)'nin MF ve İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın verileri, öğrencilerle yapılan anket ve yüz yüze görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmaya üç üniversitenin iki farklı bölümünde öğrenim gören 760 öğrenci katılmıştır. Sonuç olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere ve fakülterlere göre istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığının tespit edilmesinin yanı sıra; ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin en yüksek olduğu belirlenen öğrenci kümesinin NNYÜ öğrencileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dördüncü Endüstri Devrimi, Kavramsal Farkındalık, Öz Değerlendirme

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a aksoylu@kayseri.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-5837-1600>

^c umitnusretsalman@kayseri.edu.tr

^d <https://orcid.org/0000-0001-7911-2109>

How to Cite: Aksoylu S, Salman Ü N (2023) Undergraduate Students' Self-Assessments On The Levels Of Conceptual Awareness Regarding The Fourth Industrial Revolution: The Case Of Kayseri, Journal of Economics and Administrative Sciences 24(3): 348-361, 2023

Giriş

Sürekli farklılaşan ve seviye atlayan teknolojik yenilikler; tarihte endüstri devrimleri kapsamında incelendiğinde, yeni bir endüstri devriminin başladığını göstermektedir. Birinci Endüstri Devriminde (ED) su ve buhar gücü, İkinci Endüstri Devriminde elektrik gücü ve Henry Ford'un üretim bantları, Üçüncü Endüstri Devriminde ise yaşanan dijital dönüşüm, endüstrileşme sürecinin önemli adımları olarak kabul edilmektedir. Endüstri devrimleriyle birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler, üretim sistemlerini, bireyleri, toplumları ve işletmeleri birçok yönden etkilemektedir. Günümüzde her alanda dijitalleşmenin artması, üretim sistemleri başta olmak üzere farklı alanlarda da kendini göstermektedir. Nüfus açısından önemli bir güç olan Çin'in ürünlerini, düşük işgücü maliyetleriyle rekabet avantajı sağlayarak dünya piyasasına sunması yıllar içerisinde lider konuma gelmesini sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya gibi ülkeler, ürün ve ürünlerin üretim süreçleri ile ilgili rekabet avantajını elde etmek için yeni paradigma değişimine ihtiyaç duymuşlardır. Bu paradigma değişiminin adı 2011 yılında Hannover'de Endüstri 4.0 olarak belirlenmiştir (Terzi, 2019:837).

2011 yılında Hannover Endüstri Fuarında (Hannover Fair), dijital teknolojinin ve internetin, geleneksel endüstri ile birleştirilmesi yoluyla tüm endüstriyel üretim alanının kapsamlı dönüşümü olarak ifade edildiği ED 4.0'dan bahsedilmiştir. Bu tarihten itibaren ifade edilen bu değişim dalgası tüm dünyada önem kazanmıştır. Almanya Teknik Bilimler Akademisi (ACATECH), ED 4.0'ı siber fiziksel sistemlere dayalı üretimin devreye girişi şeklinde tanımlamaktadır (ACATECH, 2013:11). Banger (2018), nesnelerin internetinin, büyük verinin, veri analitiğinin ve otonom robotların üretim olanaklarıyla entegrasyonu sonucunda tedarik zincirlerinin sanal sistemler aracılığıyla internete eklenmesini ED 4.0'ın başlangıcı olarak ifade etmektedir. Bu anlamda karanlık fabrika ya da akıllı fabrika adlı yeni teknolojik sistemlerin daha fazla yaygınlaşacağını belirtmektedir (Banger, 2018:75). Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO), ED 4.0'yi, otonom olarak faaliyet gösterebilen makine ve üretim sistemlerinin olduğu akıllı fabrikaları hayata geçirebilmek, bunun yanında kendi kendine yetebilen bir üretim süreci meydana getirebilmek olarak tanımlamaktadır (EBSO, 2015:9). Literatürde yaygın olarak ED 4.0, üretimin çevik ve dinamik gereksinimlerini karşılamak ve tüm endüstrinin etkinliğini ve verimliliğini arttırmak olarak tanımlanmaktadır (Roblek ve ark., 2016:8; Vogel ve ark., 2016:413; Lu, 2017:8). Etkinliğin ve verimliliğin artırılması, bir başka ifadeyle ED 4.0'nin uygulanması için çok çeşitli teknolojiler kullanılmaktadır. Genel olarak ED 4.0; akıllı makineler, ileri seviye otomasyon, kişiye özel ürün geliştirme, bulut bilişim teknolojisi, sanal ve artırılmış gerçeklikler, akıllı üretim teknolojileri, simülasyon teknolojileri, akıllı depolama ve transfer teknolojileri, 3D yazıcılar gibi birçok teknolojik alanların fiziksel, dijital ve biyolojik olarak karşılıklı etkileşime girmesini kapsamaktadır (Kagermann ve ark., 2013:26; GTAI, 2014:34; Arnold ve ark., 2016:20; Hermann ve ark., 2016:50; Öztuna, 2017:65; Xu ve ark., 2018:2952).

ED 4.0 ve beraberinde ortaya çıkan kavramlar, üniversitelerde ve sektörde temel ilgi haline gelmiştir. Özellikle üniversitelere ED 4.0'ı anlamada ve uygulamada büyük görevler düşmektedir. Çünkü üniversiteler çağın gereklerini

genç kuşaklara aktarmakta önemli rolü üstlenen eğitim ve öğretim kurumlarıdır (Yıldırım Söylemez, 2020:220). Bu kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin farkındalıklarının ülkemizin geleceği adına önemli olacaktır. Ayrıca bu konudaki farkındalığın ne düzeyde olduğunun ölçülmesine ilişkin sonuçlar; yükseköğretim politikaları, üniversiteler, öğrenciler ve endüstriyel kuruluşlara bilgi açısından da fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin yenilikçi yapıya sahip olmaları ile birlikte ED 4.0'ın gündeminde olan yapay zeka, nesnelerin interneti, büyük veri gibi teknolojik alanlarda eleman ihtiyacı karşlanır boyutta olacaktır. ED 4.0 dönemi, giderek daha dijitalleşen bir üretim süreci ve iş hayatı ortamı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin ED 4.0 teknolojilerine ve dönemine aşina olmaları, bu teknolojilerin iş hayatına etkisini anlamaları ve buna uygun bir şekilde kendilerini geliştirmeleri önem arz etmektedir. ED 4.0'ın başarılı olması için bu devrimin içeriğine uyum sağlayacak yetişmiş nitelikli, bilgili ve farkındalığı yüksek insan kaynağına ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle üniversiteler, bu bilgi ve farkındalığı sağlamada önemli kuruluşların başında gelmektedir (Vorst ve Jelcic, 2019). Üniversiteler farkındalığı sağlamak için çeşitli yollarla öğrencilerine destek sağlayacağı bilinmektedir. Bunlar arasında ED 4.0 kavramını ve teknolojilerini öğreten dersler, laboratuvarlar, seminerler ve atölye çalışmaları yer almaktadır. Ayrıca, öğrencilere ED 4.0 ile ilgili projeler ve staj imkanları sunarak, bu alanda pratik deneyim kazanmalarına yardımcı olması gerekmektedir. ED 4.0 teknolojilerinin iş hayatında giderek daha yaygın hale geldiği düşünüldüğünde, üniversite öğrencilerinin ED 4.0 konusunda bilgi sahibi olmaları ve bu teknolojileri kullanabilme becerilerini geliştirmeleri, iş bulma ve kariyer geliştirme açısından zaruret hale gelmiştir. Bu nedenle, üniversitelerin öğrencilerini ED 4.0'a hazırlamak için farkındalık oluşturma çalışmaları yapmaları büyük önem taşımaktadır (Schwab, 2017).

Bu çalışmada, ED 4.0 ile ortaya çıkan yeni kavramların üniversitede okuyan öğrenciler açısından farkındalığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, geçerli ve güvenilir ölçme aracını geliştiren ve uygulayan Doğan ve Baloğlu'nun (2020), "Endüstri 4.0 Kavramsal Farkındalık" anket ölçeği kullanılmıştır. Çalışma iki ana bölüm olarak tasarlanmıştır: Birinci bölümünde literatürde benzer çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yöntem ve bulgulara yer verilmiştir.

Literatür Taraması

Günümüzde her alanda dijitalleşmenin artması üretim sistemlerini, bireyleri, toplumları ve işletmeleri birçok yönden etkilemektedir. Bu durum ED 4.0'ın başlaması olarak görülmektedir. Böylelikle yeni endüstriye ilişkin yeni kavramlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların farkındalığını ölçmek amacıyla üniversitelerde okuyan öğrencilere, KOBİ'lere, işletme çalışanlarına yönelik farklı konularda yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda literatürde daha önce yapılmış çalışmaları incelemek araştırmamıza katkı sağlayacaktır. Çizelge 1'de uluslararası literatürde daha önce yapılmış olan çalışmalar özetlenmiştir.

Çizelge 1'de özetlenen uluslararası çalışmaların yanı sıra ulusal literatürde de benzer çalışmalar yapılmıştır. Bu ulusal çalışmalar çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 1. ED 4.0 Kavramsal Farkındalığı Üzerine Yapılmış Uluslararası Çalışmalar

Table 1. International Studies on ED 4.0 Conceptual Awareness

Safar ve ark.(2020) (Hindistan)	Çalışmalarında, Güney Hindistan'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin ED 4.0 kavramı hakkındaki bilgi düzeylerini test etmek amacıyla anket uygulamışlardır. Çalışma bulgularına göre, KOBİ'lerin Endsütri 4.0 kavramı ve bileşenleri hakkındaki bilgi düzeylerinin oldukça zayıf olduğu sonucunu raporlamışlardır.
Ingaldi ve Ulewicz (2019)(Polonya)	Çalışmalarında, Polonyanın, Czestochowa Sanayi Bölgesi'nde küçük ve orta ölçekli faaliyet gösteren işletmelerin (KOBİ) ED 4.0'a geçiş sürecinde yaşadıkları sorunları belirlemek için pilot araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma neticesinde, KOBİ'lerin ED 4.0'a geçişinde yaşanan sorunların başında, mali kaynakların yetersizliği ve yeni teknolojilerin uygulanması için gereken uzmanlaşmış insan gücünün olmadığı sonucuna varmışlardır.
Motyl ve ark.(2017) (İtalya)	Çalışmalarında, Üç İtalyan üniversitesinin mühendislik lisans öğrencilerine ED 4.0 çerçevesine hazır olmak için ihtiyaç duydukları gerekli beceri ve uzmanlığın neler olduğunu tespit etmek amacıyla anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin yetersiz düzeyde bilgi ve beceriye sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.
Strandhagen ve ark.(2017) (Norveç)	Çalışmalarında, Norveç'te faaliyet gösteren üretim şirketlerinin, ED 4.0 teknolojilerini ve üretim ortamında uygulanabilirliğini belirlemek amacıyla çoklu vaka araştırması yapmışlardır. Çalışma bulgularına göre, üretim kapasitesi düşük olan şirketlerde, ED 4.0 teknolojilerini uygulama oranı da düşük gerçekleşirken, üretim kapasitesi yüksek olan şirketlerde, ED 4.0 teknolojilerini uygulama oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Sommer (2015) Almanya	Çalışmasında, KOBİ'lerin özel rolünü dikkate alarak şirketlerin bu zorluğun üstesinden gelme konusundaki farkındalıklarını, hazır olma durumlarını ve kapasitelerini incelemiştir. Çalışma neticesinde şirketlerin zorluğun üstesinden gelme konusunda farkındalıklarının yüksek, hazır olma ve kapasite konusunda farkındalıklarının ise düşük düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Çizelge 2. ED 4.0 Kavramsal Farkındalığı Üzerine Yapılmış Ulusal Çalışmalar

Table 2. National Studies on ED 4.0 Conceptual Awareness

Ünlü ve Işık (2022)	Çalışmalarında, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin, demografik özelliklerine göre ED 4.0'a ilişkin farkındalık düzeylerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda cinsiyet, öğrenim görülen fakülte (Mühendislik-İİBF), ED 4.0 kavramını babanın eğitim seviyesi, işitme, yaşadıkları ortam, ve yerleşim yeri değişkenlerine göre öğrencilerin ED 4.0 hakkındaki bilgilerinin farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.
Olgun ve Turan (2022)	Çalışmalarında, İstanbul'da, tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının, dijital dönüşüm ve ED 4.0 kavramları hakkındaki bilgi düzeylerini tespit etmek amacıyla anket uygulamışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, firma çalışanlarının dijital dönüşüm ve ED 4.0 kavramları bilgi düzeyleri orta seviyede olduğu tespit edilmiştir.
Arıkan ve ark.(2021)	Çalışmalarında, Sinop Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, ED 4.0 farkındalığı ve teknoloji kullanım alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi ölçmek için anket uygulamışlardır. Çalışma bulgularına göre, öğrencilerin ED 4.0 farkındalık düzeylerinin ve teknoloji kullanım alışkanlıklarının çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Çetinkaya (2021)	Çalışmasında, Kırşehir ilindeki BOBİ ve KOBİ yöneticilerine, ED 4.0 kavramsal farkındalık düzeylerinin inovasyon gerçekleştirmede önemini belirlemeye yönelik bir anket çalışması yapmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, ED 4.0 kavramsal farkındalık düzeylerinin inovasyon gerçekleştirmede orta düzeyde önemli olduğu raporlanmıştır. Ayrıca süreç ve organizasyon inovasyonu açısından düşük önemde, ürün ve pazar inovasyonu açısından ise orta düzeyde önemli olduğu tespit edilmiştir.
Doğan ve Baloğlu (2020)	Çalışmalarında, Türkiye'nin dört farklı bölgesinde bulunan dört farklı üniversitenin Mühendislik Fakültesi ve İİBF'lerde öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0 kavramsal farkındalıklarını ölçmek için anket uygulamışlardır. Çalışma bulgularına göre, araştırmaya dahil edilen üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0 kavramsal farkındalık düzeylerinin orta altı seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daha yüksek düzeyde ED 4.0 kavramsal farkındalığa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
Yıldız ve Fırat (2020)	Çalışmalarında, öğrencilere uyguladıkları anket çalışmasına göre ED 4.0 bilgi düzeylerinin yeterli seviyede olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversitelere göre anlamlı farklılık olmadığı da raporlanmıştır.
Kaygısız ve Sipahi (2019)	Çalışmalarında, öğrencilerin çeşitli ED 4.0 kavramlarıyla ilgili farkındalıklarını ölçmek için anket uygulamışlardır. Elde edilen verilere göre; bulut bilişim, eklemeli üretim ve sanal gerçeklik kavramlarına yönelik duyularının diğer ED 4.0 kavramlarına göre daha az olduğu raporlanmıştır. Bununla birlikte ED 4.0 ile ilgili kavramların doğuracağı fırsatlar ve tehditler konusunda genel anlamda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını tespit etmişlerdir.
Ünlü ve Atik(2018)	Çalışmalarında, Türkiye'deki işletmelerin ED 4.0'a geçiş ve Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde durumlarına yönelik yapılan araştırmada, ED 4.0 performansı en yüksek ülke Almanya olarak belirlenirken; en düşük performansa sahip ülkenin Letonya olduğu sonucunu raporlamışlardır. Ayrıca Türkiye ise 29 ülke içerisinde 27. sırada olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem ve Bulgular

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Kayseri Üniversitesi (KAYÜ)'nün Mühendislik (MF), Mimarlık ve Tasarım (MTF) ve Uygulamalı Bilimler (UBF) Fakülteleri ile Erciyes (ERÜ) ve Nuh Naci Yazgan Üniversitesi (NNYÜ)'nin MF ve İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerini ölçmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Kayseri Üniversitesinin (KAYÜ) Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım ve Uygulamalı Bilimler Fakülteleri ile Erciyes (ERÜ) ve Nuh Naci Yazgan (NNYÜ) Üniversitelerinin Mühendislik ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın yapılması için kapsama dahil tüm üniversitelerin Araştırma ve Yayın Etiği Kurullarından gerekli resmi onaylar alınmıştır.

Bu çalışmada nicel araştırma metodlarından betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili görüşlerinin ve olaya ilişkin tutumlarının ölçüldüğü ve sonuçlarının betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2012:59).

Çalışmamızda Kayseri ilinde eğitim veren üniversitelerin, kapsamda yer alan bölümlerinde okuyan öğrenci sayısı yaklaşık 2.500 olup bu bilgi YÖK'ün resmi sayfasından alınmıştır. Ayrıca çalışmaya dahil edilen bölümlerin, idari işleriyle sorumlu fakülte sekreterleriyle de görüşülerek teyit edilmiştir. Ana kütlelerin standart sapması bilinmediğinden örneklem büyüklüğünü hesaplamak;

$$n = \frac{N \hat{p} \hat{q} Z_{\frac{\alpha}{2}}^2}{(N-1)d^2 + \hat{p} \hat{q} Z_{\frac{\alpha}{2}}^2}$$

formülü kullanılmıştır (Yıldız, Akbulut ve Bircan, 2002, s, 142).

N= Evrende bulunan birey sayısı,

n= Örneklem alınacak birey sayısı,

\hat{p} = Olayın görülme sıklığı,

$\hat{q} = (1-\hat{p})$

$Z_{\frac{\alpha}{2}}$ = Z tablosunda $\frac{\alpha}{2}$ ihtimalindeki tablo değerinin karesi,

d = Olayın görülme sıklığına göre yapılmak istenen sapmayı simgelemektedir.

Çalışmanın evrenini, KAYÜ, ERÜ ve NNYÜ'nün, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım/Mühendislik Fakülteleri ile Uygulamalı Bilimler ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Evren, araştırmanın amacına uygun olarak, araştırmacının öngördüğü belirli değişkenlere göre sınıflandırıldığından, olasılıklı olmayan örnekleme yönteminde kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır. %95 güven aralığında %5 hata ile olayın görülme sıklığı 1/2 olarak belirlendiğinde yaklaşık 334 birimlik örneklemin yeterli olacağı yukarıdaki formül kullanılarak tespit edilmiştir. Çalışmada üç farklı üniversitede öğrenim gören toplam 760 lisans öğrencisine anket uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, Doğan ve Baloğlu'nun (2020), "Endüstri 4.0 Kavramsal Farkındalık" anket ölçeği kullanılmıştır. Anket ölçeği iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacılara ilişkin demografik özellikleri içeren sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, ED 4.0'a ilişkin 39 kavram hakkında farkındalık seviyelerine göre puanlama içeren sorular bulunmaktadır. Bu puanlamaya göre farkındalık seviyesi en düşükten en yükseğe doğru şu şekilde sıralanmıştır: Hiç (1); Az (2); Orta (3); Çok (4); Tam (5). Çalışma kapsamında değerlendirmeye dahil edilen veriler, bu puanlama ölçeği dikkate alınarak sonuç bölümünde yorumlanmıştır. Toplanan verilerin analizi için SPSS 23.0 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin testi için Cronbach's Alpha güvenilirlik testi analizi yapılmıştır. Daha sonra verilere çeşitli varsayımlara göre parametrik ve parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Parametrik testler, eşit aralıklı ya da oransal ölçekler ile ölçülen değişkenlerin kullanıldığı testlerdir. Tek örnekleme kütle ya da çift örnekleme kütle üzerine yapılan çalışmalarda bu testler kullanılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2018:223). Parametrik bir testin uygulanabilmesi için aşağıda yer alan üç varsayımın aynı anda sağlanması gerekmektedir (Kalaycı, 2014:73):

- Elde edilen veriler eşit aralıklı veya oransal olmalı,
- Veriler normal dağılımalı (verilerin basıklık-sivrilik ve çarpıklık değerleri -1 ila +1 arasında bulunmalı)¹,
- Grup varyansları eşit olmalıdır.

Parametrik olmayan testler ise yukarıda sayılan varsayımlardan en az birinin sağlanmadığı durumlarda başvuru istatistiksel analiz yöntemleridir.

¹ Normal ya da normale yakın dağılımlarda, verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri genellikle sıfıra yakın olacak şekilde +1 ile -1 arasında dağılmaktadır. Bir verinin normal ve/veya normal dağılıma yakın bir dağılım gösterip göstermediği çeşitli yollarla anlaşılabilir. Bunlar arasındaki en katı yaklaşım veriyi, Kolmogorov-Smirnov (N>30) veya Shapiro-Wilk (N>30) testlerine tabi tutmaktır. Bu test sonucunun anlamlı olması (p < 0,05), verilerin normal dağılmadığı anlamına gelmektedir. Ancak bu testlerinin sosyal bilimler ve Likert ölçekleri için oldukça katı olduğunu ve büyük örneklemelerde geçerli sonuçlar vermediğini de dikkate almak gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018:214).

Yaygın kabul gören bir başka anlayış için çarpıklık ve basıklık değerlerinin, kendi standart hatasına bölünmesi ile elde edilen değerin dikkate alınmasıdır. Bu değerin, + 3,29'un altında kalması (200'den az örneklemlerde bu değer + 2,58'dir), verilerin normal dağıldığı anlamına gelmektedir. Daha esnek bir yaklaşıma göre ise çarpıklık ve basıklık değerinin +1 ile -1 arasında olması, o verinin normal ya da normale yakın dağıldığına işaret edebilmektedir. Özellikle Likert ölçeklerinde esnek yaklaşımla hareket etmenin daha uygun olacağı söylenebilir (Gürbüz ve Şahin, 2018:214).

Çizelge 3. Parametrik ve Parametrik Olmayan Test Varsayımları (Kaynak: (Kalaycı, 2014:74).

Table 3. Parametric and Non-Parametric Test Assumptions

Grup Sayısı	Grupların Durumu	Varsayımlar	Kullanılacak Test
2	Bağımsız Gruplar	Üç varsayım da sağlandığında	Bağımsız (İlişkisiz) T Testi
2	Bağımsız Gruplar	Üç varsayımdan en az biri sağlanmadığında	Mann-Whitney U Testi
2	Bağımlı Gruplar	En az ilk iki varsayım sağlandığında	Bağımlı (İlişkili) T Testi
2	Bağımlı Gruplar	Yalnızca son varsayım sağlandığında	Wilcoxon Testi
2		Veriler nominal olduğunda	Ki-Kare Testi
3 ve üzeri	Bağımsız Gruplar	Üç varsayım da sağlandığında	Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)
3 ve üzeri	Bağımsız Gruplar	Üç varsayımdan en az biri sağlanmadığında	Kruskal-Wallis Testi
3 ve üzeri	Bağımlı Gruplar	Üç varsayımdan en az biri sağlanmadığında	Friedman Testi

Parametrik ve parametrik olmayan test varsayımları ayrıntılı olarak çizelge 3'te sunulmuştur.

Bu çalışma kapsamında başvuru testler, -yukarıda yer alan çizelgeye istinaden- grup sayıları, gruplar arasındaki bağımlı-bağımsız ilişki düzeyi ve bahsi geçen varsayımlardan hangilerinin sağlandığı göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir. Bu çıkış noktasından hareketle, örnekleme yer alan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında, öğrenim gördükleri bölümler bazında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için ANOVA'ya; ANOVA'nın uygulanmadığı durumlarda da Kruskal-Wallis Testi'ne başvurulmuştur. Örnekleme yer alan öğrencilerin bahsi geçen öz değerlendirmeleri arasında, öğrenim gördükleri fakülteler bazında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için ise Bağımsız (İlişkisiz) T Testi kullanılmıştır. Bu testlere ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi)

ANOVA, (Tek Yönlü Varyans Analizi) bağımsız iki örneklem t-testinin genelleştirilmiş halidir. Analizde bir bağımlı ve bir bağımsız değişkene ihtiyaç duyulur. Bağımsız değişkenin sınıflayıcı ölçme düzeyinde ölçülmüş olması ve üç veya daha fazla kategoriye sahip olması gerekir. Bağımlı değişken ise sürekli yani en az eşit aralıklı ölçek ile ölçülmüş olmalıdır. Tek yönlü varyans analizi (Analysis Of Variance), bağımsız üç veya daha fazla örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek üzere uygulanır. Tek yönlü varyans analizi modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_{ij} = \mu_{ij} + \epsilon_{ij}$$

Burada y_{ij} , i. Gruptaki j. Gözlem değerini göstermekte ve ϵ_{ij} , ortalaması 0 ve varyansı σ^2 olan bir normal dağılımdan geldiği varsayılan rassal hata terimidir (Bayram, 2015:140; Gürbüz ve Şahin, 2018:214).

Bağımsız (İlişkisiz) T Testi

İki bağımsız örneklem ortalamasıyla ilgili hipotez testi, iki ayrı örneklemin belirli bir değişkene ait ortalamalarının karşılaştırılmasını içerir. Birbirinden bağımsız iki örneklemin belirli bir değişkene ait ortalamalarının karşılaştırılmasını içerir. Birbirinden bağımsız iki örneklemin aynı değişkene ilişkin ortalamaları

karşılaştırılarak, ortalamalar arasındaki farkın belirli bir anlamlılık oranında önemi olup olmadığı araştırılır. Bu testi uygulamak için aşağıdaki varsayımların gerçekleşmesi zorunludur terimidir (Bayram, 2015:95; Gürbüz ve Şahin, 2018:240);

- Örneklemelerin birbirinden bağımsız olarak seçilmesi,
- Örneklem için seçilen her birimin diğerinden bağımsız olarak örnekleme alınması,
- Anakütelerin normal olarak dağılması,
- Verilerin en azından eşit aralıklı ve oranlı ölçme düzeyinde olması,
- Varyansların birbirinden eşit olmasıdır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Madde: Çalışmaya katılan KAYÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri bölümlere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Madde: Çalışmaya katılan KAYÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri fakültelere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Madde: Çalışmaya katılan ERÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri bölümlere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. Madde: Çalışmaya katılan ERÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri fakültelere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

5. Madde: Çalışmaya katılan NNYÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri bölümlere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

6. Madde: Çalışmaya katılan NNYÜ öğrencilerinin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri fakültelere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

7. Madde: Çalışmaya katılan tüm öğrencilerin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında öğrenim gördükleri üniversitelere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın Aşamaları ve Elde Edilen Bulgular

Araştırma dört aşamadan oluşmaktadır.

I. Aşama

Toplanan verilerin öncelikle güvenilirliği kontrol edilmiştir. Bu kapsamda, ölçeği meydana getiren verilerin kendi içinde karşılıklı iç tutarlılığını tespit etmek için Cronbach's Alpha Testi'ne başvurulmuştur. Söz konusu testin sonuçlarına çizelge 4'te yer verilmektedir.

Literatürde, Cronbach's Alpha değerinin 0,8'den büyük olması "iyi", 0,7'den büyük olması "kabul edilebilir", 0,6'dan büyük olması "orta", 0,6'dan küçük olması ise "zayıf" güvenilirlik göstergesi olarak kabul görmektedir (Saruhan ve Özdemirci, 2016:196). Çizelge 4'te yer aldığı üzere yapılan güvenilirlik testi sonucunda, ankette yer alan ölçeklerin Cronbach's Alpha değeri 0,993 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bahsi geçen test sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan anket ölçeğinin iyi derecede güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

II. Aşama

Ölçek güvenilirliğine ilişkin sınımanın ardından, değişkenlerin çarpıklık ve basıklık-sivrilik değerleri tespit edilerek, normal dağılıma sahip olup olmadıkları analiz edilmiştir. Çarpıklık, dağılımın normal bir dağılıma kıyasla simetrisinin ölçüsüdür. Pozitif çarpık bir dağılım, görece az sayıda büyük değerler içerip kuyruk kısmının sağa yönelim göstermekteyken; negatif çarpık bir dağılım ise görece az sayıda küçük değerler içerip kuyruk kısmının sola yönelim göstermektedir. Başka bir deyişle, +1 ila -1 aralığının dışında kalan çarpıklık değerleri, büyük ölçüde çarpık bir dağılımı göstermektedir. Basıklık-sivrilik ise bir dağılımın normal bir dağılıma kıyasla sivriliklerinin ya da basıklığının ölçüsüdür. Bu bağlamda, pozitif bir değer görece sivri bir dağılım göstermekteyken, negatif bir değer ise görece basık bir dağılım göstermektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2019:48). Araştırma kapsamında çarpıklık ve basıklık-sivrilik değerlerinin elde edildiği analiz sonuçları çizelge 5'te sunulmaktadır.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık-sivrilik değerlerinin "0,389" ve "-0,688" olduğu gözlenmiştir. Elde edilen sonuçlar tüm değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

III. Aşama

Verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildikten sonra katılımcılar; cinsiyet, üniversite, fakülte ve bölüm bazındaki demografik özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Çizelge 6'da katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Çizelge 6'da yer alan demografik özelliklerde katılımcıların % 48,4'ünün erkek, % 51,6'sının kadın öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların % 28,6'sı KAYÜ, % 54,7'si ERÜ ve % 16,7'si NNYÜ de öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerden, % 42,6'sı İİBF; % 39,7'si MMTF; % 17,6'sı ise UBF öğrenim görmektedir. İŞL bölümleri öğrencileri toplam örneklemin % 42,6'sını oluşturmakta; onları % 18,6'yla BM bölümleri; % 17,6'yla MFY Bölümü; % 11,7'yle EEM bölümleri ve % 9,5'le EM bölümleri öğrencileri takip etmektedir.

IV. Aşama

Katılımcılara ilişkin demografik veriler tasnif edilmesinin ardından, araştırmanın cevaplamayı hedeflediği temel sorulara ilişkin testler yapılmıştır. Testler sonucunda elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

1. Maddeye İlişkin Bulgular

KAYÜ'nün EEM, BM ve MFY bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Bundan dolayı, ilgili verilere ANOVA uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin bölümler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 7'de yer verilmiştir.

Çizelge 7'de yer aldığı üzere, KAYÜ öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümler ile ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasındaki sig. değeri "0,571" olarak belirlenmiştir. Başka bir deyişle, elde edilen istatistiki sonuçlar incelendiğinde varyansların homojen olduğu görülmüştür ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,571$). Sonuç olarak, araştırma kapsamında öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri bölümler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,219$; $F = 1,486$).

Çizelge 4. Değişkenlerin Güvenirlik Katsayısına İlişkin Cronbach Alpha Testi Sonuçları

Table 4. Cronbach Alpha Test Results Regarding Reliability Coefficient of Variables

Cronbach's Alpha Değeri	Standart Soruların Cronbach's Alpha Değeri	Terim Sayısı
0,993	0,993	39

Çizelge 5. Değişkenlerin Normal Dağılım - Çarpıklık ve Basıklık - Sivrilik Testi Sonuçları

Table 5. Results of Normal Distribution of Variables - Skewness and Kurtosis - Sharpness Test

Öğrencilerin ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirme Ölçeği	N	Min	Maks	Ort	SS	Çarpıklık	Basıklık-Sivrilik
	760	1,00	5,00	2,459	0,902	0,389	-0,688

N: Örneklem Büyüklüğü, Min: Minimum Değeri, Maks: Maksimum Değeri, Ort: Ortalama Değeri, SS: Standart Sapma

Çizelge 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri²

Table 6. Demographic Characteristics of Participants

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	392	51,6
Erkek	368	48,4
Toplam	760	100,0
Üniversite		
Kayseri Üniversitesi (KAYÜ)	217	28,6
Erciyes Üniversitesi (ERÜ)	416	54,7
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi (NNYÜ)	127	16,7
Toplam	760	100,0
Fakülte		
Mühendislik / Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım (MF/MMTF)	302	39,7
Uygulamalı Bilimler (UBF)	134	17,6
İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF)	324	42,6
Toplam	760	100,0
Bölüm		
Elektrik- Elektronik Mühendisliği (EEM)	89	11,7
Endüstri Mühendisliği (EM)	72	9,5
Bilgisayar Mühendisliği (BM)	141	18,6
Muhasebe ve Finans Yönetimi (MFY)	134	17,6
İşletme (İŞL)	324	42,6
Toplam	760	100,0

Çizelge 7. KAYÜ Öğrencilerinin Bölümlerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve ANOVA Sonuçları

Table 7. Self-Evaluations of KAYU Students on Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 and ANOVA Results According to Their Departments

KAYÜ	Bölüm	N	\bar{X}	SS	Homojenlik testi	ANOVA
ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	EEM	18	2,701	0,955	Sig. 0,571	F 1,486
	BM	64	2,267	0,911		Sig. 0,219
	MFY	134	2,406	0,980		

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık, F = Tablo Değeri

2. Maddeye İlişkin Bulgular

KAYÜ'nün MF/MMTF ve UBF'de öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin fakülteler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 8'de yer verilmiştir.

Çizelge 8'de görüldüğü üzere, varyanslar homojen dağılım göstermiştir ($P = 0,05 < \text{Levene's Sig.} = 0,619$). Öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri fakülteler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,572$). UBF öğrencilerinin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirme ortalamaları ($\bar{X} = 2,406$), MF/MMTF öğrencilerinden ($\bar{X} = 2,376$) daha yüksektir.

3. Maddeye İlişkin Bulgular

ERÜ'nün EEM, EM, BM ve İŞL bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Bundan dolayı, ilgili verilere ANOVA uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin bölümler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 9'da yer verilmiştir.

Çizelge 9'da yer aldığı üzere, ERÜ öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümler ile ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasındaki sig. değeri "0,105" olarak belirlenmiştir. Başka bir deyişle, elde edilen istatistiki sonuçlar incelendiğinde varyansların homojen olduğu görülmüştür ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,105$). Sonuç olarak, araştırma kapsamında öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri bölümler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,295$, $F = 1,239$).

² Çalışmanın bu bölümünden itibaren parantez içinde yer alan kısaltmalar kullanılmıştır.

Çizelge 8. KAYÜ Öğrencilerinin Fakültelerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve Bağımsız T- Testi Sonuçları

Table 8. Self-Evaluation of KAYU Students on Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 by Faculties and Independent T-Test Results

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	T testi		
					Levene's Sig.	t	Sig
KAYÜ ED 4.0'a ilişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	MF/MMFT	83	2,376	0,936	0,619	-0,219	0,572
	UBF	134	2,406	0,980			

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık

Çizelge 9. ERÜ Öğrencilerinin Bölümlerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve ANOVA Sonuçları

Table 9. ERU Students' Self-Evaluations of Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 and ANOVA Results According to Their Departments

ERÜ ED 4.0'a ilişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	Bölüm	N	\bar{X}	SS	Homojenlik testi	ANOVA
	EEM	33	2,503	0,727	Sig 0,105	F
	EM	40	2,542	0,696		1,239
	BM	77	2,278	0,867		Sig.
	İşletme	266	2,464	0,887		0,295

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık, F = Tablo Değeri

Çizelge 10: ERÜ Öğrencilerinin Fakültelerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve Bağımsız T- Testi Sonuçları

Table 10: ERU Students' Self-Evaluations of Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 and Independent T-Test Results According to their Faculties

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	T testi		
					Levene's Sig.	t	Sig
ERÜ ED 4.0'a ilişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	MF	150	2,398	0,799	0,862	-0,757	0,112
	İİBF	266	2,464	0,887			

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık

4. Maddeye İlişkin Bulgular

ERÜ'nün MF ve İİBF öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin fakülteler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 10'da yer verilmiştir.

Çizelge 10'da görüldüğü üzere, varyanslar homojen dağılım göstermiştir ($P = 0,05 < \text{Levene's Sig.} = 0,862$). Öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri fakülteler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,112$). İİBF öğrencilerinin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirme ortalamaları ($\bar{X} = 2,464$), MF öğrencilerinden ($\bar{X} = 2,398$) daha yüksektir.

Çizelge 11. NNYÜ Öğrencilerinin Bölümlerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve ANOVA Sonuçları

Table 11. Self-Evaluations of NNYU Students on Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 and ANOVA Results by Department

NNYÜ	Bölüm	N	\bar{X}	SS	Homojenlik testi	ANOVA
ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	EEM	38	2,624	0,737		F
	EM	31	3,016	0,986	Sig	4,268
	İŞL	58	2,427	0,959	0,170	Sig. 0,016

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık, F = Tablo Değeri

Çizelge 12. NNYÜ Öğrencilerinin Fakültelerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve Bağımsız T- Testi Sonuçları

Table 12. Self-Evaluation of NNYU Students on Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 by Faculties and Independent T-Test Results

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	T testi		
					Levene's Sig.	t	Sig
NNYÜ ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	MF	69	2,800	0,873			
	İİBF	58	2,427	0,959	0,575	2,292	0,575

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık

5. Maddeye İlişkin Bulgular

NNYÜ'nün EEM, EM ve İşletme bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Bundan dolayı, ilgili verilere ANOVA uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin bölümler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 11'de yer verilmiştir.

Çizelge 11'de yer aldığı üzere, NNYÜ öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümler ile ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasındaki sig. değeri "0,170" olarak belirlenmiştir. Başka bir deyişle, elde edilen istatistikî sonuçlar incelendiğinde varyansların homojen olduğu görülmüştür ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,170$). Sonuç olarak, araştırma kapsamında öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri bölümler arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,016$, $F = 4,268$).

6. Maddeye İlişkin Bulgular

NNYÜ'nün MF ve İİBF'de öğrenim gören öğrencilerinden elde edilen veriler, eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmiş ve normal dağılım göstermiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz

değerlendirmelerinin fakülteler bazında tespit edilen sonuçlarına çizelge 12'de yer verilmiştir.

Çizelge 12'de görüldüğü üzere, varyanslar homojen dağılım göstermiştir ($P = 0,05 < \text{Levene's Sig.} = 0,575$). Öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile öğrenim gördükleri fakülteler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($P = 0,05 < \text{Sig.} = 0,575$). MF öğrencilerinin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirme ortalamaları ($\bar{X} = 2,800$), İİBF öğrencilerinden ($\bar{X} = 2,427$) daha yüksektir.

7. Maddeye İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan tüm öğrencilerden elde edilen verilerin eşit aralıklı ve eşit oranlı ölçme düzeyine tekabül etmesi ve normal dağılım gösteriyor olmasından dolayı ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) yapılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan üniversitelerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin analiz sonuçları çizelge 13'te sunulmuştur.

Çizelge 13'te, çalışmaya katılan tüm öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler ile ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasındaki istatistikî test sonuçlarına göre sig. değeri "0,042" olarak elde edilmiştir. Elde edilen istatistikî sonuçlar incelendiğinde, varyansların homojen dağılmadığı görülmektedir ($P = 0,05 > \text{Sig.} = 0,042$). İlişkisiz

(Bağımsız) örneklerde, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılması gerekmektedir. Yukarıdaki çizelgede de görüldüğü üzere sig. değeri $0,042 < 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Normal dağılım göstermeyen veriler için ANOVA kullanılamamaktadır. Ancak bu analizin kullanılmadığı durumlarda nonparametrik karşılığı olarak kabul edilen Kruskal-Wallis Testi analizi yapılmaktadır.

Parametrik olmayan veriye sahip birbirinden bağımsız iki veya daha fazla örneğin (grubun) bağımlı bir değişkene ait ölçümlerinin karşılaştırılmasında Kruskal – Wallis Testi kullanılır. Böylelikle karşılaştırılan dağılımların arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilir. Bu testin amacı, bir ana kütle içerisinde yer alan ikiden fazla grubun medyanlarının (ortanca) eşit olup olmadığını araştırmaktır. Bir bakıma, gruplar arası medyanlarının eşitliğini sınamak için kullanılan bir parametrik olmayan testtir. Bu test için, verilerin en azından eşit aralıklı bir ölçme düzeyinde ölçülmüş olması gerekir terimidir (Bayram, 2015:122; Gürbüz ve Şahin, 2018:242).

Araştırma kapsamında yer alan üniversitelerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin Kruskal-Wallis Testi analiz sonuçları çizelge 14'te sunulmuştur.

Çizelge 14'te yer alan KAYÜ, ERÜ, NNYÜ verilerine bakıldığında, öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile okudukları üniversiteler arasında % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($P = 0,05 \leq \text{Sig.} = 0,05$).

Çizelge 14'te de görüldüğü üzere araştırmaya 760 öğrenci katılmış ve sig. değeri 0,051 olarak saptanmıştır. Söz konusu test sonuçlarına göre, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin sıra ortalaması en yüksek çıkan öğrenci kümesi 420,48'le NNYÜ öğrencileri olmuş; onları 378,40'la ERÜ öğrencileri ve 361,13'le KAYÜ öğrencileri takip etmiştir.

Çizelge 13. KAYÜ, ERÜ, NNYÜ'lerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve ANOVA Sonuçları

Table 13. Self-Assessments and ANOVA Results of Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 According to KAYÜ, ERU, NNYU

KAYÜ, ERÜ, NNYÜ ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	Bölüm	N	\bar{X}	SS	Homojenlik testi	ANOVA
	KAYÜ	217	2,395	0,961	Sig 0,042	F
	ERÜ	416	2,440	0,856		2,936
	NNYÜ	127	2,630	0,928		Sig. 0,054

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık, F = Tablo Değeri

Çizelge 14. KAYÜ, ERÜ, NNYÜ'lerine Göre ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri ve Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Table 14. Self-Evaluation of Conceptual Awareness Levels of ED 4.0 and Kruskal-Wallis Test Results According to KAYÜ, ERU, NNYU

KAYÜ, ERÜ, NNYÜ ED 4.0'a İlişkin Kavramsal Farkındalık Düzeylerine Dair Öz Değerlendirmeleri	Bağımsız Değişkenler	N	\bar{X}	Ki-kare	SS	Sig.
	KAYÜ	217	361,13	5,939	2	0,051
	ERÜ	416	378,40			
	NNYÜ	127	420,48			

N = Örneklem Büyüklüğü, \bar{X} = Değişkene Ait Ortalama, SS = Standart Sapma, Sig. = Olasılık

Sonuç ve Tartışma

2011 yılında Hannover Endüstri Fuarında (Hannover Fair) ilk defa bahsedilen ve kabul edilen ED 4.0'ın başlaması dünyada olduğu kadar ülkemiz açısından da büyük öneme sahiptir. Ülkemizin ED 4.0'a uyumunda nitelikli insan gücünü yetiştirecek olan üniversitelere büyük görev düşmektedir. ED 4.0 ve beraberinde ortaya çıkan nesnelerin interneti, yapay zeka, büyük veri, otonom robotlar vb. kavramlar, üniversitelerde ve sektörde temel ilgi haline gelmiştir. Özellikle üniversitelere ED 4.0'ı anlamada ve uygulamada büyük görevler düşmektedir. Çünkü üniversiteler çağın gereklerini genç kuşaklara aktarmakta önemli rolü üstlenen eğitim ve öğretim kurumlarıdır (Yıldırım Söylemez, 2020:220). Bu

kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin farkındalıklarının ülkemizin geleceği adına önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu bölümde, üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin, ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerini ölçmeye yönelik yapılan araştırma sonuçlarına, literatürde yapılan benzer çalışma sonuçlarına ve çalışma bulgularının yorumlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın amacı, Kayseri Üniversitesi (KAYÜ)'nün Mühendislik (MF), Mimarlık ve Tasarım (MTF) ve Uygulamalı Bilimler (UBF) Fakülteleri ile Erciyes (ERÜ) ve Nuh Naci Yazgan Üniversitesi (NNYÜ)'nin MF ve İktisadi ve

İdari Bilimler (İİBF) Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerini ölçmektir. Çalışma sonuçları ve yorumları şu şekildedir:

Birinci ve ikinci maddelere ilişkin elde edilen bulgulara göre; çalışmaya katılan KAYÜ öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakültele ve bölümlere göre ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre seviye belirlemesi ve yorumlama yapılmıştır.³

Elde edilen bilgilere göre KAYÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümleri açısından; en yüksek farkındalığa sahip EEM'dir. EEM ortalama değeri 2,701'dir. Seviye olarak ortaya yakın düzeydedir ($2 < 2,701 < 3$). En düşük farkındalığa sahip BM'dir. BM ortalama değeri 2,267'dir. Seviye olarak az'a yakın düzeydedir ($2 < 2,267 < 3$). KAYÜ'nün tüm bölümlerin genel ortalaması 2,458'dir. Bu değere göre KAYÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümlerinin ED 4.0 farkındalık seviyeleri orta düzeyin altındadır ($2 < 2,458 < 3$).

Üçüncü ve dördüncü maddelere ilişkin elde edilen bulgulara göre; çalışmaya katılan ERÜ öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakültele ve bölümlere göre ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bilgilere göre ERÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümleri açısından; en yüksek farkındalığa sahip Endüstri Mühendisliği (EM)'dir. EM ortalama değeri 2,542'dir. Seviye olarak ortaya yakın düzeydedir ($2 < 2,542 < 3$). En düşük farkındalığa sahip BM'dir. BM ortalama değeri 2,278'dir. Seviye olarak az'a yakın düzeydedir ($2 < 2,278 < 3$). ERÜ'nün tüm bölümlerin genel ortalaması 2,447'dir. Bu değere göre ERÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümlerinin ED 4.0 farkındalık seviyeleri orta düzeyin altındadır ($2 < 2,447 < 3$).

Beşinci ve altıncı maddelere ilişkin elde edilen bilgilere göre NNYÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümleri açısından; en yüksek farkındalığa sahip EM'dir. EM ortalama değeri 3,016'dır. Seviye olarak orta düzeydedir ($3 < 3,016 < 4$). En düşük farkındalığa sahip İşletme (İŞL) bölümüdür. İŞL ortalama değeri 2,427'dir. Seviye olarak az'a yakın düzeydedir ($2 < 2,427 < 3$). NNYÜ'nün tüm bölümlerin genel ortalaması 2,689'dir. Bu değere göre NNYÜ'nün çalışmaya dahil edilen bölümlerinin ED 4.0 farkındalık seviyeleri orta düzeyin altındadır ($2 < 2,689 < 3$).

Yedinci maddeye ilişkin elde edilen bulgulara göre; tüm üniversitelere bakıldığında, öğrencilerin ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmeleri ile okudukları üniversiteler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan öğrencilerden elde edilen Kruskal-Wallis analizi ortalama değerlerine göre, ED 4.0'a

ilişkin kavramsal farkındalık düzeylerine dair öz değerlendirmelerinin ortalama değeri en yüksek çıkan öğrenci kümesi 420,48'le NNYÜ öğrencileri olmuş; onları 378,40'la ERÜ öğrencileri ve 361,13'le KAYÜ öğrencileri takip etmiştir.

Literatürde yapılan çalışmalar ile araştırmamızdan elde edilen bulgular karşılaştırıldığında, öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültele ve bölümlere göre ED 4.0'a ilişkin kavramsal farkındalık düzeyleri arasında farklılık gösteren sonuçlara rastlanmaktadır.

Çalışma kapsamında yer alan üniversitelerin ED 4.0 kavramsal farkındalık düzeylerinin, literatürde yapılan diğer çalışmaların birçoğuna göre düşük olmasının nedenleri arasında teknoloji kullanımı açısından farklılık gelmektedir. Sanayisi gelişmiş, teknolojik üretimin fazla olduğu şehirlerdeki üniversitelerde eğitim gören MF ve İİBF bölüm öğrencileri daha olumlu etkilenmektedir. Çalışma yapılan NNYÜ'nün 2009'da, KAYÜ'nün de 2018'de kurulmuş olmaları literatürdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında yeni kurulmuş üniversiteler olduğunu göstermektedir. Yeni kurulmuş olmaları nedeniyle, finansal kaynaklarının yeterli olmaması ve teknoloji kullanımının yaygın olmaması farklılığın önemli nedenleri arasındadır. Ayrıca, üniversitelerin daha fazla kaynaklarının olması, daha fazla teknolojik imkanlardan faydalanma olasılığını güçlendirmektedir. Böylelikle MF ve İİBF bölüm öğrencilerinin, endüstrideki ilerlemeleri takip etmeleri ve sağladığı iş olanaklarına daha iyi hazırlanmaları kolay olmaktadır. Bu nedenle MF, İİBF ve UBF'lerde öğrenim gören öğrencilerin eğitimlerinin henüz istenilen olgunluk düzeyine erişemediği söylenebilir.

Sonuç olarak, üniversitelerde müfredatlara ED 4.0'la ilişkili, güncel ve teknolojik derslere yer verilmesi daha uygun olacaktır. Mühendislikte ve üretimde simülasyon teknolojileri, nesnelerin interneti, sanal ve artırılmış gerçeklik, kişiye özel ürün gerçekleştirme ve bulut bilişim teknolojileri gibi konular üzerinde sadece üniversitelerde verilen teorik eğitimin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin sektörde uygulamalı olarak görebileceği ve deneyimleyebileceği fırsatlar olması gerekmektedir. Yükseköğretim kurumları ile sanayi odaları ve işletmeler arasında iş birlikleri, karşılıklı protokoller vb. durumlarla öğrencilere fırsatlar oluşturulmalıdır. Üniversitelerin tüm paydaşlarıyla bu bağlamda ortak hareket etmeleri, misyon ve vizyon ilkelerini güncellemeleri önerilmektedir.

Extended Abstract

Technological innovations that are constantly differentiating and leveling up; When examined within the scope of industrial revolutions in history, it shows that a new industrial revolution has begun. Water and steam power in the First Industrial Revolution, electrical power

³ ED 4.0'a ilişkin 39 kavram hakkında farkındalık seviyelerine göre yorumlama; analiz sonucunda elde edilen ortalama değerler ölçekte yer alan değer aralıkları dikkate alınarak yapılmıştır. Ölçekte yer alan değer aralıkları şu şekildedir:

Hiç (1); Az (2); Aza yakın (2,00-2,49); Ortaya yakın (2,50-2,99); Orta (3); Çok (4); Tam (5).

and Henry Ford's production lines in the Second Industrial Revolution, and digital transformation in the Third Industrial Revolution are considered important steps of the industrialization process. Technological developments with industrial revolutions affect production systems, individuals, societies, and businesses in many ways. Today, the increase in digitalization in every field shows itself in different fields, especially in production systems. China, which is an important power in terms of population, has brought its products to the world market by providing a competitive advantage with low labor costs, making it a leader over the years. Countries such as the United States and Germany needed a new paradigm shift in order to gain a competitive advantage regarding products and their production processes. The name of this paradigm shift was determined as Industry 4.0 in Hannover in 2011 (Terzi, 2019:837).

In 2011, Hannover Industry Fair (Hannover Fair) mentioned ED 4.0, which is expressed as the comprehensive transformation of the entire industrial production field by combining digital technology and the internet with traditional industry. This wave of change, which has been expressed since this date, has gained importance all over the world. The German Academy of Technical Sciences (ACATECH) defines ED 4.0 as the introduction of production based on cyber-physical systems (ACATECH, 2013:11). Banger (2018) states that as a result of the integration of the internet of things, big data, data analytics and autonomous robots with the production possibilities, the addition of supply chains to the internet via virtual systems is the beginning of ED 4.0. In this sense, he states that new technological systems called dark factory or smart factory will become more widespread (Banger, 2018: 75). Aegean Region Chamber of Industry (EBSO) defines ED 4.0 as being able to implement smart factories with machines and production systems that can operate autonomously, as well as creating a self-sufficient production process (EBSO, 2015: 9). In the literature, ED 4.0 is commonly defined as meeting the agile and dynamic requirements of production and increasing the efficiency and productivity of the entire industry (Roblek et al., 2016:8; Vogel et al., 2016:413; Lu, 2017:8). A wide variety of technologies are used to increase efficiency and productivity, in other words, to implement ED 4.0. ED 4.0 in general; It covers the physical, digital, and biological interaction of many technological fields such as smart machines, advanced automation, personalized product development, cloud computing technology, virtual and augmented realities, smart production technologies, simulation technologies, smart storage and transfer technologies, 3D printers. (Kagermann et al., 2013:26; GTAI, 2014:34; Arnold et al., 2016:20; Hermann et al., 2016:50; Öztuna, 2017:65; Xu et al., 2018:2952).

The aim of the research is to study the Engineering (MF), Architecture and Design (MTF), and Applied Sciences (UBF) Faculties of Kayseri University (KAYU), and the MF and Economics and Administrative Sciences (NNYÜ) faculties of Erciyes (ERÜ) and Nuh Naci Yazgan

University (NNYU). To measure the self-assessment of students studying in FEAS faculties about their conceptual awareness levels regarding ED 4.0. Study results and comments are as follows:

According to the findings related to the first and second items; It has been determined that there is no statistically significant difference between the self-evaluations of KAYU students participating in the study on their conceptual awareness levels of ED 4.0 according to their faculties and departments. Level determination and interpretation were made according to the findings obtained from the study.

According to the information obtained, in terms of the departments of KAYU included in the study; is the EEM with the highest awareness. The EEM average value is 2,701. The level is close to the middle ($2 < 2.701 < 3$). It is the UN with the lowest awareness. The UN average value is 2,267. The level is close to low ($2 < 2.267 < 3$). The general average of all departments of KAYU is 2,458. According to this value, the ED 4.0 awareness levels of the parts of the AGU included in the study are below the medium level ($2 < 2,458 < 3$).

According to the findings regarding the third and fourth items; It has been determined that there is no statistically significant difference between the self-evaluations of ERU students participating in the study on their conceptual awareness levels of ED 4.0 according to their faculties and departments. According to the information obtained, in terms of the sections of ERU included in the study; Industrial Engineering (EM) with the highest awareness. The EM mean value is 2,542. The level is close to the middle ($2 < 2,542 < 3$). It is the UN with the lowest awareness. The UN average value is 2,278. The level is close to low ($2 < 2.278 < 3$). The general average of all departments of ERU is 2,447. According to this value, the ED 4.0 awareness levels of the parts of the ERU included in the study are below the medium level ($2 < 2,447 < 3$).

According to the information obtained regarding the fifth and sixth items, in terms of the departments of NNYU included in the study; It is the EM with the highest awareness. The EM mean value is 3,016. It is moderate in level ($3 < 3.016 < 4$). It is the Business Administration (İŞL) department with the lowest awareness. The average value of İŞL is 2,427. The level is close to low ($2 < 2,427 < 3$). The overall average of all departments of NNYU is 2,689. According to this value, the ED 4.0 awareness levels of the departments of NNYU included in the study are below the intermediate level ($2 < 2.689 < 3$).

According to the findings regarding the seventh item; When all universities are examined, it has been determined that there is a statistically significant difference between the self-evaluations of students' conceptual awareness levels of ED 4.0 and the universities they have studied. According to the mean values of Kruskal-Wallis analysis obtained from the students who participated in the survey, the student group with the highest average value of self-evaluation of their conceptual awareness levels regarding ED 4.0 was NNYU

students with 420.48; ERU students with 378.40 and KAYU students with 361.13 followed them.

When the studies in the literature and the findings obtained from our research are compared, there are results that differ between the students' conceptual awareness levels of ED 4.0 according to their faculties and departments.

Among the reasons why the ED 4.0 conceptual awareness levels of the universities included in the study are lower than most of the other studies in the literature, there is a difference in terms of technology use. MF and FEAS students who study at universities in cities with developed industries and high technological production are more positively affected. The fact that NNYU was established in 2009 and KAYÜ was established in 2018 shows that there are newly established universities when compared to the studies in the literature. Due to the fact that they are newly established, insufficient financial resources and not widespread use of technology are among the important reasons for the difference. In addition, universities' having more resources strengthens the possibility of benefiting from more technological opportunities. Thus, it is easier for MF and FEAS students to follow the progress in the industry and better prepare for the job opportunities it provides. For this reason, it can be said that the education of the students studying in MF, FEAS, and UBF has not yet reached the desired level of maturity.

As a result, it would be more appropriate to include current and technological courses related to ED 4.0 in the curricula of universities. It is thought that only theoretical education given at universities on subjects such as simulation technologies in engineering and production, internet of things, virtual and augmented reality, personalized product realization, and cloud computing technologies will not be sufficient. At the same time, there should be opportunities for students to see and experience practically in the sector. Cooperation, mutual protocols, etc. between higher education institutions, chambers of industry and enterprises. opportunities should be created for students. It is recommended that universities act jointly with all their stakeholders in this context and update their mission and vision principles.

Kaynakça

ACATECH (2013), Acatech: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0, Final Report of the Industry 4.0 Working Group, http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report__Industrie_4.0_accessible.pdf Erişim Tarihi: 02.11.2022.

Terzi, A., (2021). A Research on The Possible Effects on Production Costs in The Industry 4.0 Process. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları*, 2(14), 837-872.

Arıkan, E., Bayram, A. T., Kavlak, H. T., ve Bayram, G. E. (2021). Turizm Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Kavramsal Farkındalık Düzeyleri ve Teknoloji Kullanım Alışkanlıkları Arasındaki İlişki. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 19-33.

Arnold, C., Kiel, D. ve Voigt, K. I. (2016). How The Industrial Internet of Things Changes Business Models in Different Manufacturing Industries. *International Journal Of Innovation Management*, 20(08), 16-30.

Banger, G. (2018). *Endüstri 4.0 Uygulama ve Dönüşüm Rehberi*, Ankara: Dorlion Yayınları.

Çetinkaya, F. F. (2021). Endüstri 4.0 farkındalığının inovasyon üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 571-598.

Doğan, O., ve Baloğlu, N. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Kavramsal Farkındalık Düzeyleri. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 13(1), 126-142.

EBSO, (2015). *Sanayi 4.0*, Ege Bölgesi Sanayi Odası Araştırma Müdürlüğü.

GTAI (Germany Trade and Invest) (2014). *Industries 4.0-Smart Manufacturing Fort the Future*. Berlin: GTAI.

Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 5.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis (8th edition)*. USA: Cengage Learning.

Hermann, M., Pentek, T. ve Otto, B. (2015). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios: A Literature Review. *Technische Universität Dortmund*, 45-60.

Ingaldi, M. ve Ulewicz, R. (2019). KOBİ Sektöründen Girişimlerde Endüstri 4.0 Uygulamasında Yaşanan Sorunlar. *Sürdürülebilirlik*, 12 (1), 217-230.

Kagermann, H., Wahlster, W. ve Helbig, J., (2013). Recommendations for implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0 – Final Report of the Industrie 4.0 Working Group. *Frankfurt Am Main: Communication Promoters Group of the Industry-Science Research Alliance*, Acatech.

Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (6.Baskı). İstanbul: Asil Yayınevi.

Karakaya, İ. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. Tanrıoğen (Edt.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kaygısız, E. ve Sipahi, H. (2019). Y Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Bireysel Yenilik ve Endüstri 4.0 Bilgi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(2), 922-936.

Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A Survey on Technologies, Applications and Open Research Issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.

Motyl, B., Baronio, G., Uberti, S., Speranza, D., ve Filippi, S. (2017). How will Change the Future Engineers' Skills in the Industry 4.0 Framework? A Questionnaire Survey. *Procedia Manufacturing*. 2(11), 1501-1509.

Olgun, B. A., ve Turan, F. K. (2022). Tekstil Sektöründe Dijital Dönüşüm ve Tekstil Firmalarının Endüstri 4.0 Kavramsal Farkındalık Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma. *Tekstil ve Mühendis*, 29(125), 28-40.

Öztuna, B. (2017). Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ile Çalışma Yaşamının Geleceği, Ankara: Gece Kitaplığı.

Roblek, V., Meško, M. ve Krapež, A. (2016). A Complex View of Industry 4.0. *Sage Open*, 6(2), 1-11.

Safar, L., Sopko, J., Dancakova, D., ve Woschank, M. (2020). Endüstri 4.0—Güney Hindistan'da Farkındalık. *Sürdürülebilirlik*, 12 (8), 3207-3220.

Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2016). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*, 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Schwab, K. (2017), Dördüncü sanayi devrimi, Optimist Yayınları, İstanbul.

Sommer, L. (2015). Industrial Revolution-Industry 4.0: Are German Manufacturing Smes the First Victims of This Revolution?. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 8(5), 1512-1532.

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.

- Strandhagen, JW, Alfnes, E., Strandhagen, J.O ve Vallandingham, L.R (2017). Endüstri 4.0 uygulamalarının üretim lojistiğine uyumu: çoklu vaka çalışması. *İmalatta Gelişmeler*, 5 (4), 344-358.
- Ünlü, A. ve Isık, I. (2022). Determining university students' industry 4.0 awareness levels: A sample of Aydın ADU, A. Akıncı ve Ö. Özcelik (Ed. / Haz.), *Interdisciplinary Public Finance, Business and Economics Studies-Volume V*, (193-204).
- Ünlü, F. ve Atik, H. (2018). Türkiye'deki İşletmelerin Endüstri 4.0'a Geçiş Performansı: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Ampirik Analiz, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(2), 431-463.
- Van der Vorst, T ve Jelcic, N., (2019), Artificial intelligence in education: Can AI bring the full potential of personalized learning to education? 30th European Regional ITS Conference, Helsinki 2019, International Telecommunications Society (ITS).
- Vogel-Heuser, B., ve Hess, D. (2016). Guest Editorial Industry 4.0—Prerequisites and Visions. *IEEE Transactions on Automation Science And Engineering*, 13(2), 411-417.
- Xu, L. D., Xu, E. L. ve Li, L. (2018). Industry 4.0: State of the Art and Future Trends. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941-2962.
- Yıldırım Söylemez, E. (2020). *Farklı Perspektiflerden Endüstri 4.0 Yazıları I*. 1. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldız, N., Akbulut, Ö. ve Bircan, H. (2002). *İstatistiğe Giriş*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Yıldız, S. C. ve Fırat, S. Ü. (2020). Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Endüstri 4.0 Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 31, 1-16.

Qualitative Analysis in Integrated Reports: An Application in The Banking Sector

Nuriye Şenocak^{1,a,*}, Osman Kürşat Onat^{2,b}

¹MSc, Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

²Department Of Healthcare Management, Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 08/02/2023

Accepted: 01/06/2023

Acknowledgment

This article is extracted from my master thesis entitled "Content Analysis in Integrated Reports; An Application in the Banking Sector", supervised by Prof. Dr. Osman Kürşat Onat (Master's Thesis, Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, 2022).

ABSTRACT

It is known that factors such as climate changes, diminishing natural resources, economic crises, and social problems experienced with globalization are important for the future of organizations. In the integrated reports they publish, organizations enable all information users to better explain the value they create and to preserve the integrity of meaning. The Covid-19 pandemic has spread rapidly by affecting the economic, social, and cultural areas across the world and in Türkiye. The pandemic, which poses serious health risks, has also affected the banking sector. The aim of this study is to examine the effect of the pandemic process on the integrated reports published in the banking sector. In this context, integrated report data published by 4 different banks in the banking sector in 2019 and 2020 were used. Integrated report data were analyzed conceptually by content analysis using the Maxqda application. The pandemic process, which affected the whole world, was effective in the selection of these years. The banking sector, whose integrated reports can be accessed in both years, was included in the research, and other sectors were excluded from the research. In this context, integrated report data published by 4 different banks in the banking sector in 2019 and 2020 were used. The data of the integrated reports were analyzed conceptually by subjecting them to content analysis. The pandemic process, which affected the whole world, was effective in the selection of these years. The banking sector, whose integrated reports can be accessed in both years, was included in the research, and other sectors were excluded from the research. These banks include Garanti Bank, Yapı Kredi Bank, Türkiye İş Bank, and Türkiye Sınai ve Kalkınma Bank. In line with the conceptual comparisons in the reports examined it has been determined that the concepts such as digitalization, security, fast credit, risk, sustainability, and artificial intelligence have come to the fore in the 2020 reports with the effect of the pandemic. With the effect of the pandemic, it is seen that digitalization in banking transactions, which is actually a choice, has become a necessity. It shows that this effect is the basis of changes such as innovation in mobile applications, fast loan option, timeless and placeless transaction freedom.

Keywords: Integrated reporting, Integrated Thinking, Sustainability, Pandemic

Entegre Raporlarda İçerik Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama

Süreç

Geliş: 08/02/2023

Kabul: 01/06/2023

Bilgi:

Bu çalışma Prof. Dr. Osman Kürşat Onat danışmanlığında 22.04.2022 tarihinde tamamladığımız Entegre Raporlarda İçerik Analizi; Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, 2022).

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Öz

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan iklim değişiklikleri, azalan doğal kaynaklar, ekonomik krizler ve toplumsal sorunlar gibi etmenlerin kuruluşların geleceği konusunda önemli olduğu bilinmektedir. Kuruluşlar yayınladıkları entegre raporlarda tüm bilgi kullanıcılarına yarattıkları değeri daha iyi anlatmasını ve anlam bütünlüğünü korumasını sağlamaktadır. Covid-19 pandemisi tüm dünyada ve Türkiye’de ekonomik, sosyal ve kültürel alanları etkileyerek hızlı bir yayılım göstermiştir. Ciddi sağlık riskleri oluşturan pandemi bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı bankacılık sektöründe yayınlanan entegre raporlar da pandemi sürecinin nasıl bir etki yarattığını incelemektir. Bu kapsamda özel sektörde bankacılık faaliyetinde bulunan 4 farklı bankanın 2019 ve 2020 yıllarında yayınladığı entegre rapor verileri kullanılmıştır. Entegre rapor verileri Maxqda uygulaması kullanılarak kavramsal açıdan içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Bu yılların seçilmesinde tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci etkili olmuştur. Her iki yıl içinde entegre raporlarına ulaşılabilen bankacılık sektörü araştırmaya dahil edilmiş ve diğer sektörler araştırma dışı bırakılmıştır. Bu bankaların içerisinde Garanti Bankası, Yapı Kredi Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası yer almaktadır. İncelenen raporlarda kavramsal karşılaştırmalar doğrultusunda 2020 yılı raporlarında pandemi etkisiyle dijitalleşme, güvenlik, hızlı kredi, risk, sürdürülebilirlik, yapay zekâ gibi kavramların ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Pandemi etkisiyle, aslında bir tercih olan bankacılık işlemlerindeki dijitalleşmenin bir zorunluluk haline geldiği görülmektedir. Bu etkinin mobil uygulamalarda inovasyonu, hızlı kredi seçeneği, zamansız – mekansız işlem özgürlüğü gibi değişimlerin temelini oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Entegre Düşünce, Sürdürülebilirlik, Pandemi

^asenocak.nuriye1661@gmail.com ^b<https://orcid.org/0000-0001-5251-751X> | ^cosmankursatonat@mehmetakif.edu.tr ^d<https://orcid.org/0000-0002-4832-2901>

How to Cite: Şenocak N, Onat O K (2023) Qualitative Analysis In Integrated Reports: An Application In The Banking Sector, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 362-382, 2023

Giriş

Entegre raporlama, kurumsal sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve faaliyet raporlarının bir üst versiyonudur. Entegre raporlama söz konusu tüm raporları kapsayan bir raporlama türüdür. (Kaya 2015:114). Entegre raporlamayı finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının birleşimi olarak gören bazı çalışmalar olduğu bilinmektedir. (Kargın ve ark. 2013: 40) Ancak entegre raporlama bunun ötesinde çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Entegre raporun bir birleşim raporu olmadığını belirten çalışmalar bunun nedenini raporun temelini oluşturan; organizasyon ve diğerleri için değer yaratma, sermaye öğeleri, değer yaratma süreci kavramlarıyla açıklamaktadır. (Yılmaz 2016:6).

Entegre raporlama bu bilgilerin birbirleriyle olan ilişkilerini, işletme stratejisiyle olan bağı ve yaratılan değere olan katkısını nasıl sağladığını göstermektedir. Entegre raporda tüm bilgilerin olması gerektiği gibi değer yaratmasında kısa, orta ve uzun vadede önemli rol oynayan bilgilere yer verilmektedir. (Aras ve Sarıoğlu 2015: 44)

Uluslararası Entegre Raporlama Kurulu, entegre raporlamayı örgütün stratejisi, kurumsal yönetim ve finansal performans ile sosyal, çevresel ve ekonomik çevresi arasındaki ilgiyi gösteren yeni bir raporlama yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. İşletmelerin finansal boyutu ile finansal olmayan boyutu arasındaki olayların birbirine olan ilgisi kurularak ortak bir bilgi oluşturulmak istenmektedir. Bu bilgi tüm paydaşların işletmenin performansının daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır. (White 2010: 29).

Kuruluşlar entegre raporlamayla birlikte finansal, sosyal ve çevresel bağlantılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca geçmiş durumlarını gözler önüne serdiği gibi uzun vadede oluşturacakları değerleri de sunmaktadır. Entegre raporlama doğrultusunda işletmenin tüm paydaşlarına kuruluş stratejilerini, muhtemel risklerini, finansal ve finansal olmayan fırsatlarını ve performanslarını açıklamaktadır. Bu durum rekabet piyasalarında işletmeye sürdürülebilir başarıya ulaşma fırsatı tanımaktadır.(Saban ve ark. 2017)

Entegre Raporlama, işletmenin tüm paydaşlarına kaliteli bilgi sunmayı sürdürülebilirlik raporlamasına daha etkin ve bütüncül bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sermayenin geniş bir tabanı (finans, üretilmiş, fikri, insan kaynağı, sosyal, ilişkisel ve doğal) için hesap verebilirlik ve yönetilebilirlik öğelerini güçlendirmeyi kısa, orta ve uzun vadede değer yaratılmasını teşvik etmektedir. (Entegre Raporlama <http://www.entegreraporlamatr.org/>)

Global Reporting Initiative (GRI-2008) Konferansı hedeflerinden birisinin de finansal, çevresel ve sosyal raporlamayı etkin şekilde birleştirmek olduğu bilinmektedir. Entegre raporlamanın ortaya çıkışıyla uluslararası kabul gören bir standardın hazırlanması, entegre raporlamaya geçişin ilk adımı olarak adlandırılmaktadır. (Gökmen,2013) Entegre raporlamaya ilişkin bir genel kabul görmüş bir standart bulunmamasıyla birlikte çerçeve de entegre raporun hazırlanmasında kullanmak amacıyla bir rehber yayınlamıştır. Bu rehber de yol gösterecek kılavuz ilkeler ve içerik öğeleri ne yer verilmektedir.

Entegre Rapor Kılavuz İlkeleri

Bir entegre raporun hazırlanmasında kılavuz ilkeler ve içerik öğeleri yer almaktadır ve raporların hazırlanmasında yol gösterici oldukları gibi içeriği hakkında da bilgi vermektedir. Kılavuz ilkeler; stratejik odak ve geleceğe yönelim, bilgiler arası bağlantı, paydaşlarla ilişkiler, önemlilik, kısa ve öz olma, güvenilirlik ve eksiksizlik, tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik olarak sıralanmaktadır. Kılavuz ilkeler entegre raporun sunulmasında ayrı ayrı kullanılabilmesi gibi birlikte de kullanılabilir. Örneğin aralarında bir çatışma durumu söz konusu olan * kısa ve öz olma, *eksiksiz olma ilkeleri arasındaki bilgiler kullanılırken detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Kılavuz ilkeler 7 maddeden oluşmaktadır ve maddeler ile ilgili bilgiler ocak 2021 yılında yayımlanan Uluslararası <ER> Çerçevesinden yararlanılmaktadır.(IIRC,2021,25)

Entegre Rapor İçerik Öğeleri

Entegre raporlama çerçevesi, bir entegre raporda yer alması gereken içerik öğelerini ve bu öğelere ilişkin raporlanması gereken soruları tanımlamaktadır. Bu öğelerin belirli bir sırayla verilmesindenense; belirgin bir bağlantı kuracak şekilde sunulmaktadır. Raporda içerik öğelerinin sıralaması bulunmamaktadır. Şirketler yaratılan değer ve stratejik hedeflerini raporun ana konusu olarak ele alıp tüm öğelerini açıklamaktadır. İçerik öğelerinin belirli bir sırayla yada bağımsız olarak verilmesi gerektiği gibi öğeler entegre rapor için bir standart görevi görmemektedir. Entegre raporda yer alan bilgiler arasındaki bağlantının belirgin şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Kuruluşun karşılaştığı koşullara göre raporun içeriği şekil almaktadır. (IIRC,2021,38).

Bir entegre rapor içerik öğelerine ilişkin soruları yanıtlarken, önemli konuların açıklanması, sermaye öğelerinin açıklanması gibi genel raporlama ilkelerini de dikkate almaktadır. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik öğelerinde sekiz adet başlığı ele almaktadır. Bunlar; kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, hazırlık ve sunum temel olarak adlandırılmaktadır. (www.integratedreporting.org)

Literatür Taraması

Entegre raporlamayla ilgili bazı çalışmalarda entegre raporun işletme değerine katkısı olduğunu ve piyasaya artı değer kazandıracağı savunulmaktadır. Black Sun(2014) IIRC pilot programındaki 66 işletmeden 23 tanesine yapılan anket çalışması sonucunda entegre raporlama düzenleyen işletmelerin yeni yatırımcılara sahip oldukları görülmektedir. Benzer olarak Ighian(2015) işletmelerin finansal olmayan bilgileri açıklamasının piyasada bir güven artışı sağladığı ve bunun yatırımcı sayısına olumlu yönde etki ettiği görülmektedir.

2013 ve 2015 yılları arasında borsada işlem gören İspanyol işletmelerinin sürdürülebilirlik bilgilerinin detaylı

olarak kalite endeksi oluşturduğu ve işletmelerin tüm paydaşlarla diyalog halinde olduğu görülmektedir. (Romero ve ark. 2019)Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi yönergelerinin uygulanması üzerine 2017 yılı yayınlanan İtalyan –kamu yararına çalışan kuruluşlar-hakkında manuel içerik analizi uygulandığı bilinmektedir. İstatistiksel analiz, paydaşlar için önemlilik uygulaması ve iyi bir rapor kalitesi için raporlama sürecinde paydaş katılımının önemini vurgulamaktadır.(Torelli ve ark. 2020)

Entegre raporlamayla ilgili içerik analizi yapılan çalışmalarda, yayınlanan entegre raporların IIRC Entegre Raporlama Çerçevesi' ne uygun olup olmadığının incelendiği görülmektedir. Dünyada yeni şekillenmeye başlayan, paralelinde Türkiye'de de yaygın olmamakla birlikte çalışmalarına başlanan entegre raporlama teşkil etmektedir. Entegre raporlamanın bugünkü anlamına kavuşabilmesi için geçirdiği evrelerden bahsedilmiş ve finansal raporlama başta olmak üzere kurumsal yönetim, çevre ve sürdürülebilirlik gibi diğer raporlamalar ile arasındaki farklar ortaya konmaktadır.(Topçu ve Korkmaz 2015)

Ülkemizde faaliyet raporlarının hazırlanmasına ilişkin düzenlemeler, faaliyet raporlarında yer alan ve işletme sürekliliğinin raporlanması amacıyla hazırlanan kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik raporları ile ülkemiz için yeni bir kavram olan entegre raporlama ele alınmakta ve BIST uygulamaları analiz edilmektedir. Analiz bulgularına bütün olarak bakıldığında çevresel sürdürülebilirlik konusunda analize dahil olan işletmelerin çalışmalarının arttığı ve çevreye verilen önemin daha fazla dikkate alındığı görülmektedir.(Gençoğlu ve Aytaç 2016)

Yüksel ve Aracı (2017) spesifik bir araştırma yaparak hizmet işletmelerine ait entegre raporlara içerik analizi uygulamıştır. Sonucunda işletme raporlarının Entegre Raporlama Çerçevesinde yer alan içerik öğeleri ile uyumlu olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde çimento sektöründeki entegre raporlama yapan şirketlerin IIRC Entegre Raporlama Çerçevesine uygunluğunu inceleyen Dereköy (2018), yayınlanan bilgilerin yüksek oranda çerçeveye uygun olduğunu fakat belirli bir standardın olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca incelenen raporlar da en az bilginin sermaye özelliklerinde verildiği görülmüştür.

Surty ve ark. (2018) ise Güney Afrika'daki devlete ait 19 işletmenin 2013,2014 ve 2015 dönemlerine ait entegre raporlarının KING III ve IIRC çerçevesine uygun olup olmadığını araştırmıştır. Puan kartı hazırlayarak yaptığı çalışmada 2013 yılında az bilgi sağladığını, ancak yıllar ilerledikçe paylaşılan bilgilerin arttığını ifade etmişlerdir. Deloitte (2014) ise Hollanda Borsası'nda işlem gören 30 farklı son üç yıllık raporlarını incelemiş, entegre raporlamanın benimsendiğini ancak yayınlanan bilgiler arasında kopukluk bulunduğunu ifade etmiştir. Aydın (2015) yaptığı çalışmada BIST 100'de işlem gören işletmelerin 2012 ve 2013 yıllarında yayınladıkları raporların Çerçeveye uyumunu incelemiş ve raporlamaya uyum düzeylerinin yıllar itibariyle farklılıklar olduğunu açıklamıştır.

Ercan ve Kestane (2017) ise yaptıkları çalışmada Türkiye'de yayınlanmış entegre raporlara içerik analizi

uygulanmış ve aynı sektördeki işletmelerde bile değer yaratma açısından farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Oral ve Erkuş(2019) ise Fortune dergisinin yayınladığı 2016 yılı dünyanın en büyük 500 işletmesi arasından seçilen 50 işletmenin entegre raporlarını, nitel analiz yöntemlerinde olan içerik analizine tabi tutmuşlardır. Araştırma sonucunda raporlarda içerik öğelerinin tamamına ilişkin bilgiler yer alırken kurumsal genel görünüm ve dış çevre konusunda daha fazla açıklama yaptığı görülmüştür.

Önder ve Çelik (2021) yaptıkları çalışmada entegre raporlamanın firma karlılığına etkisi olup olmadığının tespit edilmesini amaçlamıştır. Bankacılık ve Çimento sektöründe yer alan 29 firmanın 2016-2019 yılları arasındaki 116 firma/yıl verisi kullanılmıştır. Panel veri yöntemiyle yapılan analizde entegre raporlamanın düşük de olsa firma karlılığını artıran bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Öktem ve Öktem (2022) çalışmalarında öncelikle revize IIRC (Ocak/2021) – (Aralık/2013) arasında karşılaştırmalı olarak değerlendirmesini yapmıştır. Benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bankaların yayınladıkları entegre raporlarında Covid-19 verilerini de içerik analizine tabi tutmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda pandemi döneminin kavramsal etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. 2019-2020 yılı bankacılık sektörü entegre raporları karşılaştırmalı olarak içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırma

Araştırmanın amacı doğrultusunda Türkiye'de özel sektörde bankacılık faaliyeti gösteren ve entegre raporlama yapan işletmelerin yayınladıkları raporlarda nitel analiz yapılmaktadır. Yayınlanan raporlarda tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreciyle öne çıkan kavramların incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma amacına uygun olarak araştırma soruları şunlardır;

- hangi kavramları ön plana çıkarmıştır? Özel sektörde bankacılık faaliyeti gösteren işletmelerin entegre rapor içeriklerinde hangi kavramlar ön plandadır?
- 2020 yılı ile ortaya çıkan pandemi süreci entegre raporlar da

2019 – 2020 yılında bankacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hazırladıkları ve kamuoyu ile paylaştıkları entegre raporlarda pandemi sürecinin etkisini göstermeye ilişkin veriler kıyaslanarak incelenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında Türkiye'de entegre raporlama faaliyeti yürüten özel bankacılık sektörü belirlenmiştir. Henüz işletmelerin yeni yeni tanıştığı bu raporlama türünde ilgili yıllarda raporlama yaptıkları tespit edilmiştir. Araştırmaya konu olan entegre raporlar ve bankalar ile ilgili verilere işletmelerin web adreslerinden ve Entegre Raporlama Türkiye'nin kurumsal web sitesi olan www.ertatr.org elde edilmiştir. Veriler halka açık olarak sunulmaktadır. 2019 ve 2020 yılı entegre raporları araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bankacılık

sektörünün seçilmesinde sektöre ait şirketlerin yıllar içerisinde düzenli olarak entegre rapor yayınlıyor olması etken oluşturmuştur. Diğer şirketlerin yayınladıkları entegre raporlarında süreklilik olmaması sebebiyle çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışma kapsamında 4 bankanın seçilmesinde tamamının 2019 ve 2020 yıllarında entegre raporlarının bulunması etken olmuştur. Bu bankalar; Garanti BBVA (surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr), Türkiye İş Bankası (www.isbank.com.tr), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (www.tskb.com.tr) ve Yapı Kredi Bankası (www.yapikrediinvestorrelations.com/tr) olarak sıralanabilir. Her iki yılında seçilmesinde dünya genelinde etkili olan Covid-19 pandemisi etkilerinin karşılaştırılması da amaçlanmıştır. Bu bağlamda analizin yapıldığı her iki yıl için de entegre raporlarına ulaşılabilen Bankacılık sektörü araştırmaya dahil edilmiş ve diğer sektörler araştırma dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel analiz yöntemlerinden olan içerik analizi benimsenmiştir. Araştırmaya dahil edilen sektör ve dönemlere ilişkin entegre raporlar analize tabi tutulmuştur. Analiz için MaxQDA 2022 programı kullanılmış ve kelime frekansı ve kelime bulutu araçları ile analizler yapılmış ve yorumlanmıştır. Kelime frekansı, incelenen entegre raporlama metinlerinde en sık tekrar eden kavramların dağılımlarını göstermektedir. Metin içerisinden programın oluşturduğu en sık tekrar eden 100 kelimeden ilk 20'si ele alınmaktadır. Oluşturulan frekans çizelgelerinde kelimeler en sık kullanılanlardan en az kullanılanlara doğru bir sırlamayı takip etmektedir. Kelime bulutu ise kelime frekansının oluşturduğu kavramların görsel haritası olarak sunulmaktadır. Kelime bulutunda kavramların en sık kullanımına (ağırlığına) göre punto büyüklükleri değişkenlik göstermektedir.

Analizler sektöre bağlı olarak gerçekleştirilmiş ve her bir işletmeye ilişkin sonuçlar bütün olarak değerlendirilmiştir. Analiz edilen sektör bankacılıktır ve entegre raporları analize dahil edilen şirketler Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası ve Yapı Kredi Bankası yer almaktadır.

Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında belirlenmiş olan sektörlerde analiz edilecek olan işletmelerin entegre raporları içerisinde bağımsız denetim raporu ve dipnotları dışındaki kısımlarda MaxQDA programının kelime frekansı ve kelime bulutu araçları yardımıyla analizler yapılmıştır. Kelime frekansları değerlendirilirken muhasebe ile ilgili kavramlar dikkate alınmış ve muhasebe dışı kavramlar dışarıda bırakılmıştır. Entegre raporların bölümleri içerisinden ele alınan kısımlar ise Üst Yönetim Mesajları, Ekonomik Ortam, Sermaye Türleri, Sürdürülebilirlik, Topluma Katkı, Kurumsal Yönetişim, İnovasyon Yaklaşımları, Gelecek Öngörüleridir.

Araştırma sonuçlarında kelime frekansı ve kelime bulutları incelendiğinde edat, bağlaç ve tarihler çıkartılmış ve teknik kavramlar dikkate alınmıştır. Kelime frekansı çizelgelerinde en sık kullanılan 20 teknik terime yer verilmiş ve kelime bulutu da aynı şekilde oluşturulmuştur.

Bankacılık Sektörü Entegre Raporlarında Nitel Analiz

Bankacılık sektörü entegre raporlarında 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin nitel analiz sonuçları entegre raporlarda yer alan kısımlara göre aşağıda değerlendirilmiştir. Garanti BBVA, İş Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Yapı Kredi Bankası entegre raporları analiz edilmiştir.

Üst Yönetim Mesajları

5.1.1.2019 Yılı Sonuçları

2019 yılı Bankacılık sektörüne ait entegre raporlar incelendiğinde kelime frekansları ve kelime bulutu aşağıdaki gibidir. Analiz sonuçları kelime frekans çizelgesi ve kelime bulutu şeklinde gösterilmektedir. Entegre raporlarda yer alan üst yönetim mesajları kısmının içerik analizi yapılmıştır. MaxQDA'nın seçtiği en sık kullanılan kavramların ilk 20 adeti aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir. Çizelgelerde yer alan sözcük uzunluğu başlığı kavramın harf sayısını, frekans başlığı kavramın ne kadar sık kullanıldığını, % başlığı ise kavramın metin içerisinde kullanımının yüzdesel ifadesini göstermektedir. Çizelgelerin yorumlanması yapılırken kullanılan analiz programının otomatik olarak seçtiği kavramlar arasında muhasebe, finans ve entegre raporlamaya ilgili olanlar ele alınmış ve bunun dışında anlam ifade etmeyen kavramlar dışarıda bırakılmıştır.

Çizelge 1'e göre analiz edilen entegre raporlardaki kelime frekansları incelendiğinde kredi, entegre, ekonomik ve sürdürülebilir kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Kelime frekansı listesindeki devam eden kavramlar incelendiğinde küresel, sürdürülebilirlik, finansal, kalkınma, sosyal ve sermaye kavramlarının sıklıkla tekrar edilen kavramlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik ve büyümenin ilgili bankaların üst yönetimleri tarafından önemli bir kavram olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Şekil 1'de yer alan kelime bulutu incelendiğinde kalın ifade edilen kavramların sık tekrarlı ve ağırlığının fazla olduğu söylenebilir. Sürdürülebilirlik, entegre, ekonomik ve kalkınmanın bankaların temel gündemini oluşturduğu görülmektedir.

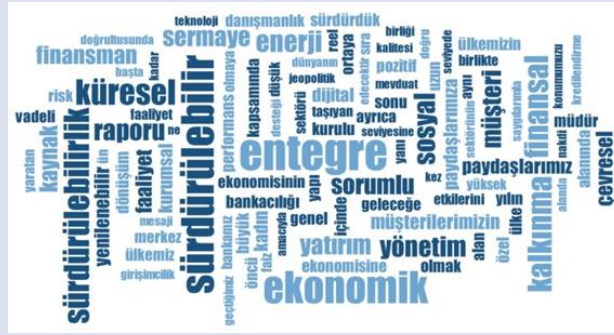
2020 Yılı Sonuçları

2020 yılına ilişkin üst yönetim mesajları incelendiğinde 2019 yılından farklı olarak bazı kelimelerin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Kelime frekansları çizelgesi ve kelime bulutu aşağıda gösterilmektedir.

Çizelge 1. Bankacılık Sektörü 2019 Yılı Üst Yönetim Kategorisi Kelime Frekansları

Table 1. Banking Sector 2019 Senior Management Category Word Frequencies

Sözcük	Sözcük uzunluğu	Frekans	%
Kredi	5	32	0,51
Entegre	7	31	0,49
Sürdürülebilir	14	28	0,44
Ekonomik	8	27	0,43
Küresel	7	21	0,33
Sürdürülebilirlik	17	21	0,33
Finansal	8	20	0,32
Kalkınma	8	20	0,32
Enerji	6	17	0,27
Sosyal	6	17	0,27
Raporu	6	16	0,25
Yönetim	7	16	0,25
Müşteri	7	15	0,24
Sermaye	7	15	0,24
Sorumlu	7	15	0,24
Yatırım	7	15	0,24
Finansman	9	14	0,22
Kaynak	6	14	0,22
Çevresel	8	13	0,21

Şekil 1. Bankacılık Sektörü 2019 Yılı Üst Yönetim Mesajları Kategorisi Kelime Bulutu
Figure 1. Banking Sector 2019 Top Management Messages Category Word Cloud

Çizelge 2. Bankacılık Sektörü 2020 Yılı Üst Yönetim Mesajları Kategorisi Kelime Frekansları

Table 2. Banking Sector 2020 Top Management Messages Category Word Frequencies

Sözcük	Sözcük uzunluğu	Frekans	%
Kredi	5	59	0,69
Sürdürülebilir	14	41	0,48
Pandemi	7	32	0,38
Küresel	7	31	0,36
Sosyal	6	28	0,33
Entegre	7	26	0,31
Önemli	6	26	0,31
Finansal	8	23	0,27
Yılı	4	23	0,27
Dijital	7	22	0,26
Büyüme	6	19	0,22
Çevresel	8	19	0,22
İklim	5	19	0,22
Risk	4	17	0,20
Yönetim	7	17	0,20
Covid-19	7	16	0,19
Sağlık	6	16	0,19
Dünya	5	14	0,16

Çizelge 2 incelendiğinde 2020 yılında üst yönetim mesajları içerisinde sürdürülebilir ve sürdürülebilirlik kavramları ön plana çıkmaktadır. İlk 20 kelime içerisinde değerlendirme yapıldığında pandemi kavramının sık tekrar edilen kavramlardan olduğu görülmektedir. Aynı zamanda küresel, ekonomik, entegre, finansal, dijital, büyüme, çevresel ve iklim kavramlarının da sık tekrar edilen kelimeler içerisinde olduğu görülmektedir. 2019 yılının sonlarında başlayan Covid-19 pandemisinin etkilerinin üst yönetim mesajlarında önemli düzeyde yer bulduğu görülmektedir. Özellikle pandemi sürecinin başlangıcından itibaren birçok sektörde kapanmalar ve kısıtlamalar olması iş kollarının sürdürülebilir yapısının

sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra pandemi tüm ekonomik ve sosyal hayatın değişmesine neden olarak iş yapış şekillerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde üst yönetim mesajlarında birey ve işletmelerin finansman ihtiyaçları, işlerin devamlılığının sağlanması ile çevre ve sağlık vurguları ön plana çıkmaktadır.

Şekil 2'de kelime bulutu incelendiğinde sürdürülebilirlik, pandemi, entegre, sosyal ve küresel kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Daha önceki kavramlardan ayrı olarak iş devamlılığı-sürdürülebilirlik, finansman ihtiyacı-kredi ve sağlık vurgularının yüksek düzeyde arttığı görülmektedir.

Şekil 2. Bankacılık Sektörü 2020 Yılı Üst Yönetim Mesajları Kategorisi Kelime Bulutu
Figure 2. Banking Sector 2020 Top Management Messages Category Word Cloud

Çizelge 3. Bankacılık Sektörü Ekonomik Ortam Kategorisi Kelime Frekansları
Table 3. Banking Sector Economic Environment Category Word Frequencies

Sözcük	Sözcük uzunluğu	Frekans	%
Banka	5	49	0,51
Finansal	8	47	0,49
Türkiye	7	43	0,45
Kredi	5	41	0,43
Bankacılık	10	31	0,32
Büyük	5	30	0,31
Müşteri	7	30	0,31
Yönelik	7	30	0,31
İş	2	29	0,30
Veri	4	29	0,30
İklim	5	28	0,29
Entegre	7	27	0,28
Raporu	6	26	0,27
Dijital	7	25	0,26
Sürdürülebilir	14	24	0,25
Çalışma	7	21	0,22
Ekonomik	8	20	0,21
Enerji	6	20	0,21
Milyon	6	19	0,20

Şekil 12. Bankacılık Sektörü Kurumsal Yönetişim Kategorisi Kelime Bulutu
Figure 12. Banking Industry Corporate Governance Category Word Cloud

Çizelge 13. Bankacılık Sektörü İnovasyon Yaklaşımları Kategorisi Kelime Frekansları
Table 13. Banking Sector Innovation Approaches Category Word Frequencies

Sözcük	Sözcük Uzunluğu	Frekans	%
Müşteri	7	213	1,33
Kredi	5	188	1,17
Banka	5	129	0,80
Dijital	7	117	0,73
Bankacılık	10	115	0,72
Müşterilerin	12	86	0,54
Ürün	4	71	0,44
Hizmet	6	68	0,42
Devam	5	63	0,39
Yeni	4	60	0,37
İş	2	58	0,36
Finansal	8	56	0,35
Deneyimi	8	52	0,32
Türkiye	7	50	0,31
Yönetimi	8	49	0,30
Kurumsal	8	48	0,30
Entegre	7	47	0,29
Ticari	6	44	0,27

Şekil 13. Bankacılık Sektörü İnovasyon Yaklaşımları Kategorisi Kelime Bulutu
Figure 13. Banking Sector Innovation Approaches Category Word Cloud

değerlendirilmiştir. Bu yıllarda entegre rapor yayınlamayan bazı bankaların ileri tarihlerde entegre rapor yayınlamaları beklenmektedir. Bu durumda bankaların entegre raporlarının daha kapsamlı karşılaştırılması mümkün hale gelebilecektir.

Extended Summary

Businesses are expected to present clear, transparent, and accountable reports. The fact that financial reporting includes historical information but does not include the future value creation part is insufficient to reveal the value of the organization. This uncertainty has led to integrated thinking and the emergence of integrated reporting. We can define integrated reporting as a reporting that can evaluate the more inclusive organization in all its aspects transparently. The material issues determined together with the stakeholders form the basis of the report. Global changes that affect the sector in which we operate are taken into account. It should ensure that the determined titles align with business strategies with an integrated management approach.

In this study, the integrated reports prepared by the institutions operating in the selected banking sector were divided into categories and their conceptual analyzes were made. The reports of the banking sector for the years 2019-2020 prepared in this direction are discussed. It was practical to compare the effects of the Covid-19 pandemic, which is effective worldwide, in selecting both years. The sector reports included in the research for the specified years were divided into sections and analyzed. These parts are taken from the sections in the reports and represent the content items. Maxquda 2022 program is used for analysis. The most frequently recurring concept distributions are shown in the integrated reporting texts. The list of these concepts is called word frequency. In addition, the word cloud, which is presented as a visual map of the concepts formed by the word frequency, is also shown. While evaluating the word frequencies, accounting-related concepts were taken into account and non-accounting concepts were excluded.

What is covered in the sections of the reports are; Top Management Messages Economic Environment, Types of Capital, Sustainability, Contribution to Society, Corporate Governance, Innovation Approaches, and Future Predictions. When the Top Management Messages category is examined, it is seen that the concepts of credit, integrated, economic, and sustainable are used predominantly for the year 2019. For the year 2020, it is seen that the concepts of sustainability and sustainability come to the fore. In addition, it is seen that the Covid-19 pandemic is also taking place at a significant level. In line with the closures and restrictions experienced with the process, the sustainability of the business lines has been questioned. With the pandemic, fundamental changes have been made in the way of doing business, and the financial needs of individuals and businesses, as well as the emphasis on the environment and health, have come to the fore.

In the reports examined in the Economic Environment category, it is understood that the economic and social dimensions are given importance at the same time. With the year 2020, it is seen that the concepts of the pandemic, Covid-19, global, money, risk, and epidemic are used very often. It is known that crisis periods lead to deep transformations in all working styles. In this case, the negative effects of the pandemic pave the way for it to have an important place in business reports. The reports examined in the Capital Types category, show that the concepts of business, value, customer, and social are at the forefront. The development of capital types around sustainability faced a rapid transformation with the effect of the pandemic. It is known that the investment opportunities made in this direction differ in order to find the best practices. It is seen that the banking sector focuses on responsible and sustainable development. When the sustainability category is examined, it is seen that the concepts of environmental sustainability, responsible, and social are at the forefront. We can say that it is in the new focus of sustainability to be established after the pandemic, where the sector is in environmental, social and economic transformation.

In line with the reports examined in the category of Contribution to Society, we can say that organizations take responsibility for combating climate change and protecting natural resources, where they deal with environmental problems. We can say that they take responsibility in the fields of active participation in cultural life, educational support, human-society and cultural development. Many purposes such as women's employment, support for women entrepreneurs, and participation in the field of culture and arts are included in the main framework of sustainability. It is seen that the concepts of credit, management, and risk are at the forefront of the Corporate Governance category. It is seen that the oversight of risk management policies and practices in corporate governance has an important place.

In the reports examined in the Innovation Approaches category, it can be said that the banking sector has developed innovative products and services in line with its customer-oriented service approach and customer needs. There is innovation in the corporate culture of the relevant sector. It can be said that they have adopted a customer-oriented and innovative service approach in retail banking. It is seen that the concepts of mobile, security, information, and payment are at the forefront of the pandemic process. The concept of mobile is a serious innovation in the banking sector. It offers the customer the opportunity to perform banking transactions whenever and wherever they want. We can say that the inability of branches to serve in 2020 due to the pandemic has made it stand out as the only banking method rather than an alternative to digital channels. Another feature that aims to be with you in times of need is to provide fast loans. It is aimed to create completely digital products designed to meet all the needs of customers without leaving their homes. It makes life easier for its customers with an innovative approach to money transfers. It is known that the Collection with Code

product, which allows receiving special remote payments for workplaces that had to close their physical stores and do not sell online through the website, has emerged due to the pandemic.

In the Future Insights category, digital, customer, mobile, product, and financial concepts are at the forefront. We can say that digitalization triggers many different transformations from cloud technology to artificial intelligence. It is known that customers prefer simpler, more convenient, and time-saving internet access and smart phone use. For digital transformation, we can say that ensuring customer information security and privacy by the banking sector and the occurrence of fraudulent events lead to the developing effective risk management tools. It is known that digitalization is a full-fledged banking platform that includes different personalized banking transactions and services; It is a part of the decision-making mechanism that supports technology process innovations and constantly moves the industry forward. When the 2020 reports are examined, we see that the concepts of the pandemic, security, Covid-19, artificial and intelligence come to the fore. The banking sector states that the consumption behavior of customers using digital has become a habit during the pandemic and continue. Among the experiences gained by the pandemic is the importance of getting service without going to the branch. It is stated that the capacities of the environments that provide remote safe working by the changing working model with the Covid-19 have been rapidly increased, and solutions have been created for newly emerging needs in a way that takes into account both security and business continuity.

The most fundamental change conceptually between 2019 and 2020 seems to be the Covid-19 pandemic. With the effect of the pandemic, the banking sector has made digitalization a goal. It offers customer satisfaction and the opportunity to make timeless and placeless transactions. While limited transactions were made in digital areas in 2019, it is seen that mobile banking replaced branch banking with business closures in 2020. The risk environment of internet banking also supports the transition to innovative practices in supervision and security mechanisms.

In terms of human capital, performance-based, equal opportunities, fair and transparent management models are included in the reports, and the sector also supports professional development while creating employment. Their natural and social capitals are directed towards social investments and investments in renewable energy resources. Due to the crisis experienced, there has been a rapid transition to environments that allow safe remote working in accordance with the collaborative working model.

Kaynakça

- Aras, G. & Sarıoğlu, G. U. (2015). *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*. TÜSİAD. Erişim adresi: <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8539-kurumsal-raporlamada-yeni-donem-entegre-raporlama>
- Aydın, S. (2015). *Entegre Raporlama*, İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Black Sun, PLC. (2014). Realizing the benefits: the impact of integrated reporting. [http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2014/09/IIRC_Black_Sun_Research_IR_\(Erişim: 20.04.2023\)](http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2014/09/IIRC_Black_Sun_Research_IR_(Erişim: 20.04.2023))
- Deloitte. (2014). Integrated Reporting in the Netherlands: the Journey Continues and is Gaining Traction and Pace: <https://integratedreporting.org/resource/deloitte-integrated-reporting-in-the-netherlands/> (Erişim: 03.03.2022)
- Dereköy, F. (2018). Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi, *Journal of Administrative Sciences/Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 589-608.
- Entegre Raporlama nedir? Erişim adresi: <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/entegre-raporlama/entegre-raporlama-nedir.aspx>
- Entegre Raporlama Uluslararası Çerçevesi'nin Türkçe versiyonu. Erişim adresi: <http://www.theiirc.org/wp-content/uploads/2014/06/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>
- Ercan, C. ve Kestane, A. (2017). Entegre Raporlama Ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(4), 73-86.
- Garanti Bankası (2020). 2019 yılı entegre raporu. Erişim adresi: <https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr/media/1454/garanti-bbva-2019-entegre-faaliyet-raporu.pdf>
- Garanti Bankası (2021). 2020 yılı entegre raporu. Erişim adresi: <https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr/media/1529/garanti-bbva-2020-entegre-faaliyet-raporu-1.pdf>
- Gençoğlu, Ü. G., & Aytaç, A. (2016). Kurumsal sürdürülebilirlik açısından entegre raporlamanın önemi ve BIST uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 51-66.
- Gökmen, Elif Özkul, (2013) Entegre Raporlamaya Hazır mısınız?, *EKOIQ Dergisi*, Ağustos, Sayı: 32.
- Ighian, C. D. S. (2015). Integrated Reporting--The Future Of Financial Reporting. *Internal Auditing and Risk Management*, 10(2), 125-134.
- IIRC (2021). "Consultation draft of the International Framework", Erişim adresi: www.theiirc.org/consultationdraft2021 (Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi)
- IIRC (2013). "Consultation draft of the International Framework", Erişim adresi: www.theiirc.org/consultationdraft2013
- İş Bankası (2020). 2019 yılı entegre raporu. Erişim adresi: <https://www.isbank.com.tr/contentmanagement/IsbankSurdurulebilirlik/pdf/2019EntegreRaporu.pdf> (08.02.2022)
- İş Bankası (2021). 2020 yılı entegre raporu. Erişim adresi: <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/images/pdf/Is-Bankasi-2020-Entegre-Rapor.pdf> (08.02.2022)
- Kargın, S., Araci, H., & Aktaş, H. (2013). Entegre raporlama: Yeni bir raporlama perspektifi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 27-46.
- Kaya, P. H. (2015). Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 19 (28), 114-130.
- MAXQDA. Maxquda Nedir?, Erişim adresi: <https://www.maxquda.com/what-is-maxquda>
- Oral, T. & Erkuş, H. (2019). Entegre Raporlama: Yayınlanan Raporlar Üzerine Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (5), 265-276. DOI: 10.18506/anemon.476778
- Öktem, R. & Öktem, B. (2022). Revize Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine İlişkin Bankacılık Sektöründe Covid-19 Pandemisi Verilerinin Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14 (26), 193-208. DOI: 10.14784/marufacd.1055216

- Önder, Ş. & Çelik, İ. (2021). Entegre Raporlamanın Firma Karlılığına Etkisi: Bankacılık Ve Çimento Sektörü Üzerine Bir Uygulama . Muhasebe ve Finansman Dergisi , (92) , 61-72 . DOI: 10.25095/mufad.949557
- Romero, S., Ruiz, S. ve Fernandez-Feijoo, B. (2019). İspanya'da Sürdürülebilirlik Raporlaması Ve Paydaş Katılımı: Farklı Araçlar, Farklı Kalite. İş Stratejisi ve Çevre , 28 (1), 221-232.
- Saban, M., Vargün, H. & Gürkan, S. (2017). Yatırımcılara Bilgi Sağlama Aracı Olarak Entegre Raporlama. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi.
- Surty, M., Yasseen, Y. & Padia, N. (2018). Trends in integrated reporting: a state- owned company analysis. Southern African Business Review, 22(1), 1-22.
- Topçu, M. K., & Korkmaz, G. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(1), 1-22.
- Torelli, R., Balluchi, F. ve Furlotti, K. (2020). Önemlilik Değerlendirmesi Ve Paydaş Katılımı: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevre Yönetimi , 27 (2), 470-484.
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (2020). 2019 yılı entegre faaliyet raporu. Erişim adresi: https://www.tskb.com.tr/i/content/4201_1_TSKB_2019_EFR.pdf
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (2021). 2020 yılı entegre faaliyet raporu. Erişim adresi: <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/68223ca3c0e4ceb616f541f6d3f01a3d1641200684248.pdf>
- Yapı Kredi Bankası (2020) 2019 yılı entegre faaliyet raporu: Erişim adresi: https://assets.yapikredi.com.tr/ResponsiveSite/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/YKB_ER_19_TR.pdf
- Yapı Kredi Bankası (2021) 2020 yılı entegre faaliyet raporu: Erişim adresi: https://www.yapikrediinvestorrelations.com/tr/images/pdf/faaliyetraporlari/2020/yapi_kredi_2020_entegre_faaliyet_raporu.pdf (12.02.2022)
- Yılmaz, N. D. (2016). Entegre Raporlamanın Yatırımcılar Açısından Analizi ve Entegre Yatırım Analizi Algoritması, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yüksel, F. & Aracı, H. (2017). Hizmet İşletmelerine Ait Raporların Entegre Raporlama İlkeleri Açısından İncelenmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 16(UİK Özel Sayısı), 729-748.
- White, A.L. (2010) The Five Capitals of Integrated Reporting: Toward a Holistic Architecture for Corporate Disclosure. 29-32; Edited by: Eccles, R.G., B. Cheng ve D. Saltzman. 2010. The Landscape of Integrated Reporting Reflections and Next Steps, Harvard Business School. www.ertatr.org

Ukraine-Russian Federation Relations within the Concepts of “The Security Dilemma” And “Responsibility to Protect (R2p)”

Tuba Taşlıcalı Koç^{1,a},

¹Independent Researcher, International Relations, Bursa, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 07/02/2023

Accepted: 24/04/2023

Jel Codes: F5, K33, K38.

ABSTRACT

Since the early ages of history, the need to feel safe in human beings has emerged and the instinct to act collectively for the purpose of self-protection has settled. This collective movement motive has led to the construction of identities and states over time. Many approaches in the discipline of international relations examine that formation processes of the states, which were built with the aim of establishing the need for this environment of trust. However, as can be seen from history, these institutions could not provide the establishment of security sufficiently and as a matter of fact, the wars experienced throughout history became the evidence of the atmosphere of this insecurity causing the concepts of “security dilemma” and “responsibility to protect (R2P)” to take their place in international relations discipline. The article aims to figure out the relations between Ukraine and the Russian Federation within portrayed concepts in light of the events after the annexation of Crimea. With this purpose, it is aimed to reach a resolution whether the conflict can be explained within the concepts of the security dilemma and R2P as Russia claims or Russian Federation’s “special military operation” to Ukraine is rationalized in line with Russia’s revisionist attitude stemming from its Eurasianist ideologies. Apart from the two concepts mentioned above, the Eurasianist and Atlanticist ideologies which have influenced on Russian foreign policy are also analyzed and in this article, the case study approach is used that enables an in-depth analysis of the subject.

Keywords: International Security, Responsibility to Protect (R2P), Russian Federation, Security Dilemma, Ukraine.

Güvenlik İkilemi ve Koruma Sorumluluğu Kavramları Bağlamında Ukrayna-Rusya Federasyonu İlişkileri

Süreç

Geliş: 07/02/2023

Kabul: 24/04/2023

Jel Kodları: F5, K33, K38.

ÖZ

Tarihin ilk çağlarından itibaren kendini güvende hissetme ihtiyacı hasıl olmuş ve kendini koruma maksadıyla toplu hareket etme güdüsü yerleşmiştir. Bu toplu hareket güdüsü ise zamanla kimliklerin ve devletlerin inşasını sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplinindeki pek çok yaklaşım, bu güven ortamına duyulan ihtiyacı tesis etmek amacıyla kurulan devletlerin oluşum süreçlerini incelemektedir. Ancak tarihten de görüleceği üzere bu kurumlar güvenliğin tesisini yeterince sağlayamamış ve nitekim tarih boyunca yaşanan savaşlar bu güvensizlik ortamının delili olmuş ve “güvenlik ikilemi” ile “koruma sorumluluğu (R2P)” kavramlarının uluslararası ilişkiler disiplinindeki yerini almasını sağlamıştır. Bu makalenin amacı, Kırım’ın ilhakından sonra yaşanan olaylar ışığında Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkileri çizilen kavramlar çerçevesinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, çalışmada Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasındaki çatışmanın Rusya’nın iddia ettiği gibi güvenlik ikilemi ve R2P kavramlarıyla açıklanıp açıklanamayacağı veya Rusya Federasyonu’nun Ukrayna’ya yönelik “özel askeri hareketi”nin Rusya’nın Avrasyacı ideolojilerinden kaynaklanan revizyonist tutumu doğrultusunda rasyonelleştirilip rasyonelleştirilmediği konusunda bir çözüme varılması amaçlanmaktadır. Bu sebeple çalışma içerisinde yukarıda bahsi geçen iki kavram haricinde Rusya Federasyonu’nun Atlantikçi bakış açısından Avrasyacı bakış açısına yönelme sebepleri de incelenmiş ve böylelikle söz konusu ideolojilerin Rusya Federasyonu dış politikası üzerindeki motivasyonlarının analizi sağlanmıştır. Çalışmada metod olarak, Ukrayna- Rusya Federasyonu arasında yaşanan Kırım’ın ilhaki ile 24 Şubat 2022 başlangıçlı “özel nitelikli askeri operasyon” örneklerinden hareketle konunun derinliğine ve genişliğine irdelenmesini sağlayacak örnek vaka analizi metodu kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jel Kodları: F5, K33, K38.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a ttaslicali@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-6311-9960>

How to Cite: Taşlıcalı Koç T (2023) Ukraine-Russian Federation Relations Within The Concepts Of “The Security Dilemma” And “Responsibility To Protect (R2p)”, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 383-392, 2023

Introduction

Since the early ages of history, the need of being safe in human beings has emerged and the instinct to act collectively for the purpose of self-protection has settled which led to the identities and states to be established. This process led to the international relations discipline emerging although the need for security could not be fulfilled adequately. With this in mind, the governments, of which their main purpose was to gain military power in order to maintain the security of society, started to experience confusions between. Although efforts were made to find a solution to this conflicted environment and to ensure peace through the League of Nations established in 1920, these efforts were inconclusive and, as a matter of fact, World War II. could not be prevented.

The United Nations, which was established subsequently, also aimed to solve the problems that may arise between countries through peaceful means, but again, these efforts ended in failure, as can be witnessed from the pages of the history. As these conflicts continued to occur, international relations scholars tried to explain the reasons lying beneath. There were various views on this subject such as one party attributed this failure to the human nature, while others referred to the fact that the actors in the decision-making processes did not act rationally for various reasons, and last but not least view discussed the matter within the choices of the states that fall into the security dilemma, which constitutes one of the main subject of this study. The security dilemma concept, which can be summarized as “a situation where the actions taken by a state to increase its own security cause reactions from other states, which leads to a decrease rather than an increase in the state’s security”, is therefore brought to scholars’ attention.

The arms race between the U.S. and the U.S.S.R. during the Cold War was the most concrete example of the mentioned security dilemma as both countries felt threatened by the weapons of opposing sides and thus the both sides tried to enhance their military power in an effort to match the other whilst creating a reduction in the welfare level of the both societies (Jervis, 2001: 58, Watts, 2008: 42, Balcı&Deniz, 2019: 134). Moreover the scholars consider the conflicts between India and Pakistan, Türkiye and Greece as examples of states in arms race (Dunne, Nikolaidou, Smith, 2000: 1, Dokos, 2008: 168) while Guinnessy is pointing to the fact that China’s shooting of a satellite with a ground-to-space medium-range ballistic missile is a new example of space arms race which may lead to security dilemma in the near future (Guinnessy, 2007: 29). In addition to these point of views, some scholars also analyze the security dilemma concept in different aspects with a standpoint that after September the 11th, US’ enemy was not rising from a specific country, while being not recognizable and not behaving like states (Soltani, Jawan, Ahmad, 2010: 178). According to this opinion, the situation in which the US is standing led to the newly determined process for the security dilemma concept.

While the reasons lying beneath the concept of security dilemma were thoroughly analyzed by the scholars, another subject caught the attention of the discipline which is defined as the “responsibility to protect”. Distinctly after the Cold War, the decision-makers in Russian Federation has used this concept in various regions like Georgia or Syria and mostly in Ukraine. As our study is mainly focused on clarifying the relations between Ukraine and Russian Federation within the concepts of the above mentioned terms, the historical background is analyzed thoroughly in order to come to an understanding of the relations between both countries and to have an opinion that states are open and closed regimes by comparing the country’s foreign policy practices.

Whilst analyzing the aspects of the relations between Ukraine and Russian Federation throughout this article, the case study method is used as not only case studies capture various range of perspectives but also it helps human beings to come to an understanding and gain a greater opinion of the main subject of the article. As so, its most significant benefit is the method’s holistic review and it lets the researcher use various tools on the subject in hand. With the help of this holistic approach, the researcher can build a detailed understanding and explore the factors of which the article refers to. In this paper, the case study method is preferred because of its capabilities mentioned above. Herewith, it is aimed to understand the relations between Ukraine and Russian Federation through their myths and claims in the light of events that occurred after the annexation of Crimea by analysing the terms “security dilemma” and “responsibility to protect (R2P)” within the international law.

The Concepts of Security Dilemma and Responsibility to Protect in the Discipline of International Relations

Wivel explains the security dilemma as “a situation where the actions were taken by a state to increase its own security cause reactions from other states, which leads to a decrease rather than an increase in the state’s security” (2011). He also categorizes the concepts of “security dilemma” and “responsibility to protect (R2P)” as the most important source of conflict in the international relations discipline (Tang, 2009: 587) while Acharya and Ramsay examine the subject from two different perspectives. The first perspective known as offensive realism claims that the world’s politics is uncertain and this situation causes a lack of trust and cooperation between states (2013: 183, Acharya, 1994: 3). Therefore, those states are aggressive and are certainly not security maximizers. On the other hand, defensive realism claims that as the world itself is anarchic, the states’ main interest is to gain a status of survival and therefore the maximization of their own security causes the neighbour states to feel insecure and in need of more armament eventually leading to a security dilemma.

Morgenthau defines those interests as the essence of politics and does not consider them tied to time and place.

Morgenthau states that since power or states depend on their citizens with the principle of maintaining their existence, they consider all options from physical violence to all kinds of psychological actions (Eralp, 1997: 47). Adding to that, this underlining principle does not comply with an agreed upon universal moral value system. Because, according to Morgenthau, all nations or states claim that their special/unique goals and behaviors are in accordance with the nationally defined purpose of the world. In this context, what is prioritized for states is about which foreign policy practice will affect the ways of power distribution is shaped. In other words, it is not concerned with what the aforementioned practices contribute to other than the existence of political power and it does not matter what kind of gains they provide in the moral, economic or legal field.

This view, which does not see states as equal in various terms, also emphasizes that the weakest do not have the ability to neutralize the strongest. In other words, according to the classic security concept, international relations will remain in a state of war due to the absence of a superior authority, a power struggle will prevail in interstate relations and the only assurance of states will be the balance of power (Eralp, 1997: 47). The fact that power cannot be calculated precisely and completely due to its nature, leads to the uncertainty of the balance of power between one nation and other rival nations. (Morgenthau, 1970: 278).

In such an environment of uncertainty, each state takes various measures in order to make its own interests and survival strategies. And these measures are perceived as a threat on the other nations' side of the equation which lead to the concept of security dilemma finding its place in the international relations discipline, having been used by Herz in 1950. John Herz, who brought up the security dilemma strikingly in the discipline, expresses that states constantly think about their security in case of an attack, and their desire to ensure their security causes them to gain more power (1950: 157-180). According to Herz, this situation causes other states to feel threatened and the vicious circle between security and gaining power continues.

States find themselves faced with a security dilemma in an anarchic structure and in an environment where there is no element of trust due to this. In the discipline of international relations, a security dilemma is the situation when a state X takes actions to increase its security in case it perceives a threat or insecurity towards its own security, causing confusion in the minds of the other state Y (Herz, 1950: 157-180). Here, the dilemma arises when State Y cannot decide whether the actions taken by State X are for defensive or offensive purposes.

In other words, in an environment where everyone is in competition with each other, the behavior of a state to ensure its own security causes others to perceive this behavior as if it was directed by hostile and virulent actions, causing them to feel as if in an insecure environment and take counter-security measures (Necefoğlu, 2017: 8). Yıldırım also states that the security dilemma constantly instills insecurity in the adversary and

therefore causes an escalation in international problems (2016:99). Çelikpala, in addition to those scholars, explains the security dilemma as "the general atmosphere of insecurity and the power struggle that arises as a result of the tension created by the production of counter-policies due to the fact that the policies produced by an actor to ensure his own security are perceived by other actors as a source of insecurity" (2019:1).

In this respect, the states with such motives initiate armament carried out by each to ensure their own security perceived by other states as self-directed, and for this reason, it leads to a similar behavior and to a security dilemma (Arı, 2001: 59). In this situation, which is also defined as the security dilemma model, the behavior of a state to ensure its security threatens the security of its current or potential enemies and puts these actors in danger (Arı, 2002: 198). The arms race in the Cold War years is explained with the concept of security dilemma in this context.

R2P, on the other hand, the abbreviation of "Responsibility to Protect" is another concept which was brought to discipline at the UN World Summit resolutions in 2005 and can be summarized in the UN declaration as follows (Arsava, 2011: 108):

- *"Each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity.*
- *The international community, through the United Nations, also has the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian, and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity.*
- *In this context, we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII, on a case-by-case basis and in cooperation with relevant regional organizations as appropriate, should peaceful means be inadequate and national authorities are manifestly failing to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity."*

As evidently put above, the characteristics of the crimes in this responsibility, which may occur after the existence of four types of crimes individually or together, are explained thoroughly. While the first three crimes (ethnic cleansing, war crimes, genocide) have more specific boundaries, the last crime, crimes against humanity, is within more ambiguous limits. This ambiguity has been taken into account by specifying it in the Article 7 of the Rome Statute of the International Criminal Court, which entered into force on 1 July 2002. (Kurşun, 2011: 7).

As a matter of fact, Article 7 lists crimes against humanity as follows: "Murder; extermination; enslavement; deportation or forcible transfer of population; imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law; torture; rape, sexual slavery, enforced

prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity; persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, national, ethnic, cultural, religious, gender as defined in paragraph 3, or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any act referred to in this paragraph or any crime within the jurisdiction of the Court; enforced disappearance of persons; the crime of apartheid; other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to mental or physical health.”

The Rome Statute, which describes persecution as the intentional and severe deprivation of fundamental rights contrary to international law by reason of the identity of the group or collectivity, also examines crimes against identity in this respect.

Dynamics in Ukraine and the Russian Federation after the Cold War

As the successor state of the USSR, Russian Federation displayed a Western-oriented policy during the Yeltsin period, and the development and maintenance of Western style institutions were prioritized in the entire administrative system of the country (Karabay, 2021: 11). As a matter of fact, membership to NATO, the western institution in which the USA was the dominant power and classified as “the other” during the cold war period, has become a foreign policy dynamic and the possibility of this membership has also been expressed by the decision-making actors. In addition, the liberal economic policies and cultural values of the West were commenced to be internalized in the public sphere and respective socio-cultural domains.

In the period when this Western point of view - defined as Atlanticism – has been pursued, the liberal economic and social order as experienced in the West has been established in the public sector through the privatization of public goods. But soon after a new group classified as “oligarchs” emerged. These practices created a perception in the society that public goods were marketed/plundered in favor of a selected group of politically attached individuals. For this reason, efforts to transform the country’s economic structure were not welcomed by the West. In addition, the fact that the aid that was stated to be provided by the West did not arrive on time and the individuals coming from the West were involved in activities that require legal action against human smuggling under the name of tourism has underpinned the perception of the West as “the other” again.

Soon after the Russian Federation began to long for/yearn for the good old days, due to the fact that pro-Western policies were perceived as practices not for the public interest but for the benefit of oligarchs and attached actors/segments of Russian society. With the experienced increase in oil prices due to the Iraqi crisis, the Russian Federation was more eligible to carry necessary means and politics against that “other”. Depending on that improvement in economics, foreign

policy was diverted to Eurasian Ideology resulting in to end of the Atlanticist Perspective.

The Eurasian ideology can be summed up as “defining and putting its own interests before the interests of the USA and the countries of the Western bloc in the foreign policy practices of the Russian Federation with respect to its political and historical hinterland. As a matter of fact, the expansion of NATO in the former Soviet states/countries and geography was defined and declared as the sole threat in the near-environment doctrine proclaimed within this framework (Snetkov, 2013: 96). Even the Russian Federation declared that it would see Ukraine’s membership in NATO as *casus belli* (Yıldırım, 2016: 98). Subsequently, the Russian Federation started to take new security measures for its immediate surroundings within the scope of both the development of new weapon technologies and the updating of security doctrines.

In addition, within the framework of the Eurasian ideology, not only military practices but also cultural and identity-based initiatives were carried out in the following periods. As a matter of fact, Russia, which gained the patronage of the Orthodox with the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774, strived to sustain this gain for the Orthodox all over the world through the newly opened churches together with the Eurasian ideology. In addition to this religious oriented mentality, Eurasian ideology has developed the concept of the Russian World in order to achieve its goals of having a say in the whole world by going beyond the borders of the former Soviet geography. This ambiguous concept has been framed as not only for the diaspora Russians but all individuals who are interested in Russian culture. According to this mentality, which should be defined as cultural hegemony, all individuals who internalize Russian culture belong to the Russian world and necessary precautions should be taken to protect their rights.

Ukraine, which gained its independence in 1991 after the disintegration of the USSR and was in the process of integrating into the new world order, there was a period in which Western institutions were prioritized in the first years of its independence - like Yeltsin period in the first decade of the Russian Federation. In the beginning, this dual and intertwined foreign policy trend has not created any counter reaction from the Russian Federation for the reasons we have mentioned above. The Agreement on Partnership and Cooperation in the Political, Economic, and Cultural Fields, which was signed in 1994 and entered into force in 1998, has been an indicator of broad cooperation between Ukraine and the EU, thus taking another step towards Ukraine’s ultimate goal - EU membership.

These pro-Western foreign policy practices of Ukraine also found a place in the general elections held in 2004. As a matter of fact, although pro-Russian Viktor Yanukovich was declared the winner in the election race between him and pro-Western Viktor Yushchenko, the elections were renewed after the demonstrations in Kiev (Flag, 2019: 45) and pro-Western Viktor Yushchenko won and he commenced his duty as the President of the Republic (Yıldırım, 2020: 438). The demonstrations during this

election process were also an indication that the pro-Western segment has attained an important place in the society as an identity element.

In addition to the development of Western identity in the society and the foreign policy relations with the theme of membership in the Western bloc, which is also built on the military factors, has demonstrated that Ukraine aimed to exhibit a policy within its own internal practices and agenda and declaring to not being under the guidance of the Russian Federation. As a matter of fact, in the context of Ukraine's pro-Western policy tendencies on the military level, a declaration regarding Ukraine's membership to NATO was published at the Bucharest Summit of NATO in 2008 (Dumlupınar, 2017: 12) and thus Ukraine planned to act in cooperation with the West on the economic level. It has been emphasized that Ukraine, which has declared itself to have this perspective, also has this point of view at the military level.

When Viktor Yanukovich, who is pro-Russian and won the presidential election again in 2010, suspended the association process with the EU on November 21, 2013 (Öztekin, 2019: 3). The country again rolled into an east-west dilemma. The people who perceived their identity as immanent to the West also protested the decision "Yevromeydan" protests (Kurt, 2020: 23). In this respect, the protests arose from the alienation of the society - especially the young people - from the Soviet culture and the economic system. Also, young people attained the belief that the country should be governed by Western model of institutions by prioritizing the development and conservation of Western identity."

Yanukovich, who left the country after the "Yevromeydan" protests, took refuge in the Russian Federation (Behbudova, 2017: 30). In this process, armed groups called "green men" in the international relations discipline with their uniforms without rank and epaulets, began to appear in Ukraine on February 27, 2014. In this duration, with the green men in question appearing on the streets of Ukraine, a referendum was held on 16 March 2014 (Dumlupınar, 2017: 15). This annexation, which was signed by the Russian Federation but not accepted by Ukraine, is still today being followed by a period called "special military operation" by the Russian Federation since February 24th of 2022.

Classifying states as open and closed political systems, Farrell emphasizes that the most characteristic feature of an open political system is constitutional democracy (Farrell, 1966: 173). Farrell attributes the existence of closed political systems to 6 conditions, including the existence of an official and central ideology; a single party, representing only a small part of society, runs the main system; arbitrary use of force by the police; the party's control of all mass media; tight control of the military; the control of economic activities (İşyar, 2009: 31).

In the context of the historical background explained above, when this modeling of Farrell is applied to Ukraine and the Russian Federation, it is considered that Ukraine is an example of open society and the Russian Federation is an example of closed one. As a matter of fact, although

the principles of constitutional democracy are formally valid in the Russian Federation, the unexplained deaths of journalists with dissenting views and the restrictions on the activities of non-governmental organizations by laws do not allow the Russian Federation to be classified as an open and dynamic society. Baunov, who also agrees with this view, classifies Ukraine as dynamic and open regimes, and the Russian Federation as static and closed regimes (Baunov, 2017: 10).

Rosenau also developed models of open and closed societies and created the classification scale in the context of three structural features that he considered as the most influential on foreign policy outcomes. According to this scale, Rosenau evaluates states in terms of size criteria, economic development criteria and political predictability (Rosenau, 1968). In addition, according to Rosenau, there are five variables in foreign policy that have an impact on the decision-making processes of states (Rosenau, 1971: 98). Those variables are the decision-making personality, the role and extent of decision-making powers, the government bureaucracy, the society and the international system. Foreign policy outcomes in democratic societies according to Rosenau's society variable is influenced by the party system and the conditions of the parties. In this respect, Rosenau also emphasizes that in democratic and therefore open societies, public opinion tries to influence foreign policy. (Hassanpour, 2021: 5).

When Ukraine and the Russian Federation are compared in terms of Rosenau's classification, it is seen that the Russian Federation sets an example for closed regimes, since the effectiveness of the public opinion is very limited by the administration in the foreign policy decision-making process. On the other hand in Ukraine, the losses in the annexation process of Crimea in 2014 led to the rise of considerations against the Russian Federation even in groups that associate itself with the Russian identity, and this trend increased the pressures on Ukraine's pro-Western foreign policy as Ukraine was an open society of which public opinion has influence on.

Moreover, Bergson's descriptions about closed societies also define the reasons for Russia Federation's revisionist foreign policy practises with the following phrases: "The closed society is that whose members hold together, caring nothing for the rest of humanity, on the alert for attack or defence, bound, in fact, to a perpetual readiness to battle" (Bergson, 1932: 266-283). While categorizing this discourse as a "harsh one", Lefebvre and Schott emphasize that although many religions and institutions claim to treat everyone with equal respect the answer for evolution from a closed society to an open one is still not as obvious as it may seem and they try to clarify the underlying causes of these problematic issues between states (Lefebvre and Schott, 2022: 252). On the other hand, Bergson's claims about closed society's behaviors seem to have a point with Russian Federation's foreign policy practices.

Relations Between Ukraine and Russian Federation in the Context of Security Dilemma and Responsibility to Protect

With the annexation of Crimea, the fear of being swallowed up by the Russian Federation in Ukraine renewed and reinitiated the agenda of NATO membership as declared in 2008 before. And both the training of the armed forces and the supply of equipment within the country became the issues that decision makers focused more on. This new initiative, and especially the tendency to join NATO, was perceived as a threat to the Russian Federation and expressed as an unacceptable situation. In other words, the measures taken by Ukraine after the annexation of Crimea in 2014 as an independent state were considered by the Russian Federation as activities against it, and subsequently, the Russian Federation started its invasion, which it onesidedly defined and classified as a "special military operation".

The fact that the relations between Ukraine and the Russian Federation escalated to this crisis level, which includes the use of armed force after the cold war, is due to the differences in the two countries perspectives on history. In other words, the opinions of Ukrainian historians and Russian historians about the Kievan Principality differ widely. To summarize simply, the Principality of Kyiv, which ruled the region from the end of the 9th century to the middle of the 13th century, was disintegrated as a result of the Mongol invasions and was divided into principalities affiliated with the Golden Horde State. And later on, the Principality of Moscow claimed its position as the heir of the Kievan Principality with the weakening of the Golden Horde State.

The historians of the two countries are divided into different perspectives on the origin of the events in this framework (Plokyh, 2006: 6). As a matter of fact, for Ukrainian historians, the Principality of Kyiv means the first founding state, while for Russian historians, the Principality is one of the parts of the Russian society, which was divided into three as a result of mentioned Mongol invasions. From this Russian point of view, the Principality of Kyiv is only a part of Russian culture for their history. Ukrainian historians, on the other hand, do not agree with this opinion and claim that the differences between Russians and Ukrainians were clear and evident even at that time and that Ukrainians had a unique and separable identity of their own.

This difference of view and the fact that the city of Kyiv in Ukraine is the capital of the Russians constitutes one of the underlying reasons for the actions of the Russian Federation against Ukraine. The founding capital character of Kiev carries important myths on identity in Russian culture. Therefore, the fact that the city of Kiev remained within the borders of another country after the collapse of the USSR in 1991 constitutes a kind of identity trauma.

In addition, the efforts of Ukraine, which is seen as a younger brother, to abandon this "little brother" identity after independence and build a new identity, constitute the basis for the Russian Federation to act against international law because the Russian Federation considers the people living in Ukraine as a part of its own identity (Muradov, 2022: 20). In addition, there is a perception in the Russian Federation that Ukraine is a secondary or artificial state due to its "little brother" character (Kurt, 2020: 4). Declaring in 2016 that it withdrew from the Rome Statute, which was signed in 2000 and not yet ratified by the parliament, the Russian Federation, although not a party to the agreement, uses the concept of responsibility to protect in line with its own interests, with the support it receives from the definition of crimes against humanity defined in respective chapters of the agreement.

As a matter of fact, with this foreign policy practice, which is outlined and explained to the press as the protection of the rights of individuals referenced as the members of the Russian world, the Russian Federation "undertakes" the responsibility of protection from its own point of view (Halhalli, 2022: 447). Especially after the Orange Revolution in 2004, the pro-Western government's directive to speak Ukrainian in public institutions and schools (Kurt, 2020: 16) created the perception in the Russian Federation that the rights of diaspora Russians in the Crimea and Eastern Ukraine were violated (Karabay, 2021: 15). Therefore, the concept of responsibility to protect was used in the interventions in 2014 and beyond to rationalize these practices.

In addition to all these facts and practices, the Russian Federation while trying to influence and sustain an impact on the Ukrainian Orthodox Church as the sole patron of the Orthodox sections is trying to rationalize the foreign policy practices of the Eurasian Ideology with an approach that greatly expands the concept of responsibility to protect in international relations. Ukraine's argument on this issue is that even during the Kievan Principality, Ukrainians had their own identity and significant cultural differences between Russians and Ukrainians were evidently observed even in that period. In addition, emphasizing that Ukraine has never been in the status of "little brother", Ukraine states that for this reason, as an independent state with a separate identity, it can make the decisions in foreign policy by its own.

The Eurasian ideology of the Russian Federation has a holistic structure based on preventing the USA and the Western Bloc countries from becoming a hegemonic power primarily in Russia's near hinterland – and if possible in the whole world like the practices performed by Russians in Georgia or Syria. Ukraine's foreign policy preferences, which are structured with a unique and indispensable identity, of course do not conform with the holistic ideology of the Russian Federation. For this reason, the foreign policy clashes and conflicts discussed above are experienced between the two countries.

Evaluation of the Russian Federation's Annexation of Crimea and its "Special Military Operation" in Terms of International Law

Annexation of Crimea in Terms of International Law

Throughout the history, the Russian Federation has pursued the policy of dominating the Black Sea and then reaching to the southern warm seas. Since the primary goal in the policy of landing in the warm seas requires dominating the Black Sea, this process was first initiated by the Russians with the 1774 Küçük Kaynarca Treaty. As a matter of fact, this agreement gave the Russians the right to have a navy in the Black Sea (Yüksel, 2019: 218). In addition, with the independence of Crimea with this agreement, the Black Sea lost its "Turkish Lake" character.

Since gaining dominance in the Black Sea also required acquiring a port in Crimea, The Russians annexed Crimea in April 1783 and established Akhtiar, which would soon after be named as Sevastopol (Zaytsev, 2000: 115). With the beginning of the mapping activities of the Russian navy in the entire Black Sea region (Kurnikova, 2013: 63), the Russians provided the first step of their policy of landing in the warm seas. For this reason, Sevastopol Port in Crimea has a critical importance for the Russians in the geopolitical context (Dumlupınar, 2017: 9). As a matter of fact, when the Crimean region, which was gifted to Ukraine by Khrushchev during the USSR period, remained outside the USSR after the cold war, this geopolitical importance of the port came to the fore again with the return to the Eurasian ideology in Russian foreign policy.

After the "green men's" arrival to Crimea, the referendum held in 2014, in which the Tatars living in Crimea boycotted and did not participate, resulted in annexation. In our opinion, the referendum in question has the status of absolute nullity in terms of international law as The Constitution of Ukraine only makes the validity of such a referendum subject to the permission of the Ukrainian Parliament (Şahin, 2018: 154). This referendum, which was carried out under the "supervision of the green men" without the permission of the Ukrainian Parliament and in which all segments of the society were not represented due to the boycott of the Crimean Tatars, has fallen into a state of absolute nullity due to the absence of that mentioned permission. In summary, the referendum in question was born dead from the beginning, as the requirement to obtain permission from the Ukrainian Parliament was not met.

"Special Military Operation" in Terms of International Law

The fourth paragraph of the second article of the UN Charter is as follows: "*All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.*" In this context, the aforementioned article considers the acquisition of territory by any country against the other country as illegal. Considering that the final goal of the "special military operation" initiated by the Russian Federation on

February 24, 2022 is the acquisition of territory, the operation should be evaluated within the scope of the UN Charter Article 2 (4) (Halhallı, 2022: 448) and be defined as an unlawful act.

Besides, according to the UN Charter 2 (1), of which both the Russian Federation and Ukraine are members, the UN was established according to the principle of sovereign equality of all its members, and in the context of this principle, each state has the authority to decide on the organizations that its own country will be granted membership. The Russian Federation's attempt to block and obstruct such rights, especially by using force, with reference to Ukraine's perception of Ukraine's membership in NATO as a threat to its immediate environment, also violates the principle of sovereign equality in the relevant article of the UN Charter.

In our point of view, the Russian Federation can not use this "special military operation" from the perspective of concept of security dilemma (Kurt, 2020: 4), citing the active enlargement policies of NATO and the USA towards Ukraine, and on the grounds that the rights of individuals belonging to the Russian world in Ukraine are not protected. Russian Federation tries to rationalize its foreign policy practices with the support it receives from the concept of R2P. In other words, rationalizing the crime, which can be explained as finding a reason for the criminal act of the perpetrator or rationalizing the act of the perpetrator (Vurucu, 2020: 499), by taking the support of the concepts of the security dilemma and R2P the situation that violates the provisions of international law in the "special military operation" of the Russian Federation exhibits a foreign policy practice in line with it.

Conclusion

The safe and sheltered life that mankind has been trying to achieve since the early ages of the history has led to the construction of states over time and the relations between these states have been instrumental in the emergence of the discipline of international relations. The classic realist theory, which emphasizes the traditional understanding of security in international relations, sees the most important problem of the states as survivability and therefore positions military power among the elements of national power in the elementary state building steps. The classic realist theory, which accepts the international environment as anarchic, therefore assumes that every state is in a struggle and effort to ensure its security by increasing its military capacity in line with its national interests.

But on the other hand, continually increasing the military capacity of the states in line with their own interests leads to a security dilemma which is a situation in which two countries enter into a kind of arms race because they see each other as a threat, and this spiral is likely to end in conflict ultimately. The arms race between the East and the West during the Cold War is shown as an example of the security dilemma in the international relations discipline.

If analyzed by Ukraine's side, it is obvious that with the fear of being "swallowed" by the Russians again, Ukraine is

willing to construct its new identity and while gaining its independence it is trying to eliminate Russian's containment policy by joining NATO hence the "special military operation" of the Russian Federation, which started on February 24, 2022, on the other hand does not permit so.

During Yeltsin period, when Atlanticist point of view was followed, these attempts of Ukraine did not receive a reaction. But as the Eurasian structure became the dominant ideology, the proclaimed membership agenda was not admitted acceptable in terms of national interests in the Russian Federation. In other words, the initiative in question was not perceived by the Russian Federation as an independent country's own foreign policy practice and was seen as a goal of gaining power in the region thanks to the bases to be established in the immediate vicinity of the Russian Federation by western countries, especially the USA. In this context, it is observed that the Russian Federation uses the elements of the concept of security dilemma against NATO regarding the Ukrainian foreign policy practices that it carries out with the transition to the Eurasian ideology.

In addition, the Russian Federation perceived the process of building a new identity, which started with Ukraine's membership to the EU, as a threat to the diaspora Russians living in Ukraine and did not affirm this new identity. In the process that started with the annexation of Crimea and continued with a special operation on February 24, 2022, the Russian Federation acted in line with its own arguments under the responsibility of protecting the rights of the diaspora Russians and the individuals that it describes as belonging to the Russian World, and adopted its own dynamics to the principles of international law in the international arena while trying to establish an inconsistent manner.

As a result, although the Russian Federation declared that it started the "special military operation" by taking advantage of the concept of security dilemma, with reference to Ukraine's demand to join NATO and NATO's tendency to expand to the east as a threat in its immediate environment, we come to a conclusion that this is not the case. The operation is an effort to rationalize all the revisionist policies of the Russian Federation in the region, stemming from its Eurasian ideology. In addition, the Russian Federation benefits not only from the concept of security dilemma but also from the concept of responsibility to protect in this reasoning process in the operation where discrimination against diaspora Russians and violation of the rights of individuals belonging to the Russian world are claimed. In our opinion, the efforts of Russia to legitimize and rationalize the crimes it committed are veiled and diversified.

Extended Abstract

Introduction

Since the early ages of history, the need to feel safe in human beings has emerged and the instinct to act collectively for the purpose of self-protection has settled which led to the identities and states to be established. This process led to the international relations discipline

emerging although the need for the security could not be fulfilled adequately. With this in mind, the states, of which their main purpose is to gain military power in order to maintain their security, started to experience conflictions between. The security dilemma concept, which can be summarized as "a situation where the actions taken by a state to increase its own security cause reactions from other states, which leads to a decrease rather than an increase in the state's security", was brought to scholars' attention and the term "responsibility to protect (R2P)" was also considered as a research field then.

After the Cold War, Russian Federation has used these terms in various regions like Georgia or Syria and mostly in Ukraine. As our study is mainly focused on the relations between Ukraine and Russian Federation, the historical background of it is analyzed thoroughly. When Ukraine officially declared itself as an independent country on 24 August 1991, its main concerns were about setting new institutions with a Western-based policy, resulting with a signed cooperation agreement in 1994 with the EU. As Russian Federation was governed from an Atlanticist perspective, this was not a controversial topic according to decision makers. However, in the long run, when Eurasian ideology became the dominant view, this membership request was not welcomed by Russian Federation.

In addition to this agenda, Ukraine was also considered to be a member of NATO while the topic was declared at the NATO summit in 2008. When these incidents were followed by the protests in Yevromeydan, which were about the suspension of the association process with the EU, "green men" with their unranked uniforms with no epaulets began to appear in Ukraine. During this time, with these green men in sight, a referendum was held for Crimea to join Russian Federation, though it was against Ukraine's constitutional law and such a referendum declaration should have been decided under the consent of the Ukrainian Parliament. Immediately after, Russian Federation annexed Crimea and this era resulted with Russian Federation's "special military operation".

Method

As case studies capture various range of perspectives, it also helps human beings to come to an understanding and gain a greater opinion of the subject which have been analyzed in their works. As so, its most significant benefit is the method's holistic review and it lets the researcher to use various tools on the subject in hand. With the help of this holistic approach, the researcher can build a detailed understanding and explore the factors of which the article refers to. In this paper, the case study method is preferred because of its capabilities mentioned above. Herewith, it is aimed to understand the relations between Ukraine and Russian Federation through their myths and claims in the light of events that occurred after the annexation of Crimea by analysing the terms "security dilemma" and "responsibility to protect (R2P)" within the international law.

Findings

International law that brings order to the relations between states and people, has various sources ranging from treaty law, international customary law, and general principles of law recognised by civilised nations. Those regulations are well thought and constructed in order to maintain harmony and secure environments. As harmony is maintained properly, those regulations remain unchanged while helping the world order.

As one of those regulations, UN Charter took on the task of keeping the peace by setting strict rules like the “non-use of force” principle. This principle in Article 2 (4) Un Charter prohibits a state to use force directly to another state or participating in the use of force. Also the same regulation has the principle of sovereign equality of all its members so each state has the authority to decide on the organizations that its own country will be granted membership. If referred to those articles it can easily be concluded that invasion of Ukraine breaks the rule of above mentioned regulation of Article 2 (4) of the UN charter. In addition to that, Russia is claiming *casus belli* against the will of Ukraine for being a NATO member although both countries are a member of the UN and both countries are equal to the terms of the agreement.

As all countries have their own legal systems, Ukraine has its own order arranging the provisions for holding a referendum and in this order it is a mandatory requirement for Ukraine’s Parliament to have a decision about the demand. In the example of the annexation of Crimea, it has been proven that such a parliamentary decision was not taken, and in this respect, the referendum in question was null and void. Therefore, the Russian Federation’s foreign policy practices were unpractical and irrational on the issue of the annexation of Crimea.

Discussion

Russian Federation, after the Cold War, has followed a West-oriented perspective which was identified as Atlanticist era. This perception aimed to run all public institutions within Western-centered policies to internalize liberal policies in society through privatizations. However, these privatizations gave rise to a group called the oligarchs, which exploits public resources for its own benefit. This economic development created a perception in the society that public goods were plundered and the plundering was due to liberal policies originating from the West. Because of such a social psychology, the Russian Federation turned its face to Eurasian policies that positioned the West as “the other” and exhibited revisionist tendencies in its foreign policy.

With these changes in Russian Federation’s foreign policy, it is accusing Ukraine of causing an insecure environment by considering to be a member of NATO and with this accusation Russia is using the term of security dilemma to its benefits. However, as a sovereign country Ukraine has the right to ensure its security by taking necessary precautions whereas being a member of an organisation. Moreover, the Russian Federation claims

that Ukraine is committing crimes against humanity by making Ukrainian the only language in public institutions and thus Russian Federation’s diaspora will have no access to.

Although Ukraine is a sovereign country and has the right to regulate its own society and although the citizens are obliged to obey the rules on demand, the Rome Status forms a regulation on the crimes against humanity. In this regulation, it is forbidden to perform persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, national, ethnic, cultural, religious, and gender. Therefore these precautions regarding to the usage of Ukrainian language only, is against the above mentioned status. However, Russian Federation’s measures taken in order to prevent this persecution is beyond its purpose and leads to massive destruction and massacre.

With this in mind, a state with the concern of its diaspora being in a situation facing persecution, shall not engage in an armed conflict causing a massacre of this magnitude. Thus, we came to a conclusion that, not only for our case study but also in other regions, the Russian Federation is exploiting the terms of “security dilemma” and “responsibility to protect (R2P)” to its benefits and the Russian Federation is demanding to be the hegemonic power which is stemming from its Eurasian ideology.

References

- Acharya, A. and Kristopher W. Ramsay (2013). “The Calculus of the Security Dilemma.” *Quarterly Journal of Political Science*, Volume 8 Issue 8 p. 183-203.
- Acharya, A.(1994). “An Arms Race in Post-Cold War Southeast Asia: Prospects for Control,” *Pacific Strategic Papers*,vol. 8.
- Arı, T. (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arsava, F. (2011), “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, Sa. 1
- Askarov, S. (2019) *Rusya’nın Gürcistan, Ukrayna ve Suriye’ye Askeri Müdahalelerinin Neo-Realizm Çerçevesinde Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Balcı, M. ve E. Deniz (2019). “Rethinking the Iranian Islamic Revolution of 1979 with the Security Dilemma of the Cold War” *International Journal of Political Science & Urban Studies* • Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi Cilt 7, Sayı 1, Mart 2019, ss. 132-147.
- Baunov A. (2017). *Going to the People—and Back Again: The Changing Shape of the Russian Regime*, Carnegie Moscow Center.
- Bayrak, S. (2019). *Türk-Rus Güvenlik İlişkilerinde Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Karadeniz*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Behbudova, L. (2017). *Soğuk Savaş Sonrası Rusya Ukrayna İlişkileri*. (Uluslararası ilişkiler Lisans Bitirme Tezi). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi.
- Bergson, H. (1932). *The Two Sources of Morality and Religion*, University of Notre Dame Press, France.
- Çelikkpala, M. (2019). “Güvenlik İkilemi”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.48, Kasım 2019.
- Dokos, T. (2008). “Arms Race in the Mediterranean”, *Panorama*, Med 2008, pp. 168-172.

- Dunne J. P., Eftychia Nikolaidou and Ron P. Smith (2000). *Arms Race Models and Econometric Applications*, Middlesex University Business School and Birkbeck College, University of London, London.
- Dumlupınar, N. (2017) "Avrupa Güvenliği Kapsamında Ukrayna Krizi", *Ankasam Analiz* No:4, Ankara.
- Eralp, A. (1997). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Farrell, R. B. (1966). 'Foreign Politics of Open and Closed Political Societies', R. B. Farrell (Ed.), *Approaches to Comparative and International Politics*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois.
- Guinnessy, P.(2007). "China Raises Stakes on Space Arms Race" *Physics Today* 60, 3, 29-30
- Halhallı, O. E. (2022). "Rusya Federasyonu ve Ukrayna Çatışmasının Uluslararası Hukuk Açısından Kısa Bir Analizi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), s. 442-464.
- Hassanpour, H., Rahbar, A., Nakhsi, A., & Mohammadzadeh, A. (2021). "The Study of James Rosenau's Affiliation Theory with an Emphasis on the Role of Individual and International System Variables in the Analysis of Regionalism in the Second Pahlavi and Islamic Republic of Iran". *Propósitos y Representaciones*, 9 (SPE2), e958.
- Herz, J. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics* Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), pp. 157-180. Cambridge University Press.
- İşyar, Ö.G. (2009). "Bilimsel Gelişme Tarihi açısından Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi: Birinci Nesil Çalışmalar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:5, Sayı 18, s.1-38.
- Jervis R. (2001). "Was the Cold War a Security Dilemma?" *Journal of Cold War Studies* Vol. 3, No. 1, Winter 2001, pp. 36-60.
- Karabay, Y.E. (2021) *Rusya Federasyonu: Küresel Güç Konumuna Dönüş, Suriye Krizi Vaka Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). MEF Üniversitesi.
- Kurt, S. (2020). "Güvenikleştirme Kuramı Açısından Rusya Federasyonu- Ukrayna Çatışmasını Anlamak." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.*; 75(1): 1-30.
- Kurnikova, O. (2013). "ИВАН МИХАЙЛОВИЧ БЕРСЕНЕВ И ЕГО ЭКСПЕДИЦИЯ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ПОБЕРЕЖЬЯ КРЫМСКОГО ПОЛУОСТРОВА В 1785-1787 ГГ". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (18), 62-70.
- Kurşun, G. (2011). *101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi*. İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara.
- Lefebvre A. and Nils F. Schott (2022). "Closed and Open Societies", Edited by Mark Sinclair and Yaron Wolf, *The Bergsonian Mind*, Routledge, Newyork, pp. 251-263.
- Morgenthau, H. (1970). *Uluslararası Politika*, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Muradov, I. (2022). "Russia's War Against Ukraine: Security Dilemma Or What?" *Avrasya Dünyası*, Nisan 2022, Sayı: 10, pp. 18-24.
- Necefoğlu, A. (2017). *Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Anlayışının Neorealist Perspektiften Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Plokhly, S. (2006). *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge University Press.
- Rosenau, J. N. (1968). "Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy, or Field?", *International Studies Quarterly*, Vol. 12, Issue 3, September 1968, s. 296-329.
- Rosenau, J. (1971). *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press.
- Snetkov, A. (2013). "Negotiating the Global Security Dilemma: the Evolution of Russia's Security Policy" in Bevir, M., Daddow, O. & Hall, I. (eds) *Interpreting Global Security* (London: Routledge 2013).
- Soltani F., Jawan J.A., Ahmad Z.B. (2010). "September the 11th 2001 and Security Dilemma" *Canadian Social Science* Vol. 6, No. 5, 2010, pp. 178-189.
- Şahin, F. K. (2018). "2014 Sonrasında Kırım Tatarları ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler." *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 19, (2018): 137-176.
- Tang, S. (2009). "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis" *Security Studies*, 18:3, 587 – 623.
- Öztekın, Y.S. (2019). *Avrupa Birliği ve Ukrayna Krizi: Neo-Realist Bir Eleştiri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi
- Watts, C.P. (2008). "Arms Race", in Ruud van Dijk et al (eds), *Encyclopedia of the Cold War* (New York: MTM Publishing/Routledge, pp. 37-41.
- Wivel, Anders (2011) *International Encyclopedia of Political Science*, Publisher: Sage. Editors: Bertrand Badie; Dirk Berg-Schlosser; Leonardo Morlino
- Vurucu, İ. (2020). "Etno-kültürel Farklılıklar ve Suç Davranışı". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 482-507.
- Yıldırım, Z. (2020). "Russia's Role in the Unification Process of Ukraine to EU: Hinderance or Cause?" Şu Kitapta: Yılmaz Bayar. *Handbook of Research on Social and Economic Development in the European Union*, IGI Global, Hershey. 435-454.
- Yıldırım, Z. (2016). "ABD-Ukrayna İlişkilerinde Rusya Etkisi." *Bilge Strateji Dergisi* Cilt 8 Sayı: 14 . 97-126.
- Yüksel, S. "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783)" . *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2019): 217-226
- Zaytsev, A. K. (2000) "The Three Earliest Charts of Akhtiar (Sevastopol') Harbour", *Imago Mundi*, 52:1, 112-123.

A Comparison of Transportation Infrastructure of APEC Countries with Cluster Analysis

Serkan Taştan^{1,a,*}, Kıvanç Halil Arıç^{2,b}, Sara Moujahid^{3,c}

¹ Department of Management Information Systems, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Department of International Trade and Logistics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

³ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 20/02/2023

Accepted: 19/06/2023

JEL Codes: C38, O18

ABSTRACT

The transportation infrastructure, which is one of the factors that enable countries to increase their economic competitiveness at local and global levels, significantly contributes to the economic growth of countries by facilitating the flow of goods and services between countries. In this context, even though there is an ever-increasing demand for the development of infrastructure opportunities, especially in line with the economic developments experienced in APEC countries, it is inevitable that there will be differences between countries in terms of infrastructure opportunities since the countries in the region have different levels of development. It is known that APEC member countries generally make investments to develop their transportation infrastructures. However, it cannot be said that some developing APEC countries are at a sufficient level even in terms of basic transportation infrastructures. In this study, APEC countries with regard to transportation infrastructures were examined via cluster analysis in order to determine possible differences along with similarities between those countries. According to the results, APEC countries were partitioned into three and six clusters in 2008 and 2019, respectively. In both 2008 and 2019, Singapore, Hong Kong, and Japan were the countries with the best transportation infrastructure facilities. On the other hand, it was seen that Vietnam, the Philippines, and Peru had the worst transportation infrastructure facilities in both years. China, which was in the same cluster with the worst performing countries in terms of transportation infrastructures in 2008, made remarkable progress in the following years and elevated itself to the third-best cluster countries with the most improved transportation infrastructure by 2019.

Keywords: Transportation Infrastructure, Cluster Analysis, APEC

APEC Ülkelerinin Ulaştırma Altyapılarının Kümeleme Analizi ile Karşılaştırılması¹

Süreç

Geliş: 20/02/2023

Kabul: 19/06/2023

JEL Kodu: C38, O18

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Ülkelerin ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik anlamda rekabetçiliklerini artırabilmelerini sağlayan unsurlardan biri olan ulaştırma altyapısı, ülkeler arasındaki mal ve hizmet akışını kolaylaştırarak ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda APEC ülkelerinde yaşanan ekonomik gelişmeler doğrultusunda altyapı olanaklarının geliştirilmesine yönelik sürekli artan bir talep olsa bile bölge ülkelerinin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olmaları nedeniyle altyapı olanakları noktasında ülkeler arasında farklılıklar gözlenmesi kaçınılmazdır. APEC üyesi ülkelerin genel olarak ulaştırma altyapılarını geliştirmeye yönelik yatırımlar yaptıkları görülmektedir. Yine de bazı gelişmekte olan APEC ülkelerinin temel ulaşım altyapıları noktasında bile yeterli düzeyde oldukları söylenemez. Dolayısıyla bu çalışmada ulaştırma altyapıları kapsamında APEC üyesi ülkeler kümeleme analizi ile incelenmiş ve böylelikle ülkeler arasındaki benzerliklerle birlikte olası farklılıkların belirlenmesi amaçlanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre ülkeler 2008 yılında üç kümeye ayrılırken 2019 yılında altı kümeye bölünmüşlerdir. Hem 2008 hem de 2019 yıllarında Singapur, Hong Kong ve Japonya en iyi ulaştırma altyapı imkânlarına sahip ülkeler olmuşlardır. Diğer taraftan Vietnam, Filipinler ve Peru'nun ise her iki yıl içinde en kötü ulaştırma altyapı olanaklarına sahip olan ülkeler oldukları görülmüştür. 2008 yılında ulaştırma altyapıları açısından en kötü ülkeler ile aynı kümede bulunan Çin, 2019 yılında genel olarak en iyi üçüncü küme ülkeleri arasında yer alarak bu süreçte en büyük ilerlemeyi gösteren ülke olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulaştırma Altyapısı, Kümeleme Analizi, APEC

^a stantan@cumhuriyet.edu.tr

^b https://orcid.org/0000-0002-0889-9191

^c kharc@cumhuriyet.edu.tr

^d https://orcid.org/0000-0002-7631-1783

^e saramoujahid017@gmail.com

^f https://orcid.org/0000-0003-2466-0188

How to Cite: Taştan S, Arıç K H, Moujahid S. (2023) A Comparison of Transportation Infrastructure of APEC Countries with Cluster Analysis, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 393-402, 2023

¹ Bu makale, 23-24 Eylül 2022 tarihleri arasında düzenlenen VI. Ulaştırma ve Lojistik Ulusal Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "APEC Ülkelerinin Ulaştırma Altyapılarının Karşılaştırılması" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Ulaştırma altyapıları, ülkelerin ekonomik süreçlerinin etkin bir şekilde işleyebilmesini sağlayan faktörlerden biri olması nedeniyle politika yapıcıların ilgi alanına girmektedir. Ulaştırma altyapılarının geliştirilmesiyle birlikte; emeğin iş piyasasındaki hareketliliği, mal ve hizmetlerin firmalar arasındaki hareketliliği, mal ve hizmetlerin firmalardan hane halkına doğru hareketliliği gibi alanlarda kolaylıklar sağlanacaktır. Böylelikle doğru ürünlerin ve hizmetlerin doğru zamanda ihtiyaç duyulan yerde olması ve bireylerin ihtiyaçlarının zamanında ve etkin bir şekilde karşılanması mümkün olmaktadır. Bu durum ülkedeki toplam talebin artmasını da beraberinde getirecektir. Toplam talebin karşılanmasında yurtiçi üretimin yeterli olmaması halinde ise ülke, diğer başka ülkelerle dış ticaret yapmaya yönelerek, söz konusu talebi karşılamaya dönük planlamalar yapacaktır. Dış ticaretin kolay bir süreçte yapılabilmesi de yine ulaştırma altyapılarıyla ilişkilidir (Coventry University). Ulaştırma altyapılarının geliştirilmesiyle birlikte taşıma maliyetlerinin azalması, ürünlerin bozulması veya zarar görmesinin engellenmesi ve ürünlerin zamanında teslim edilmesi gibi koşulların sağlanması mümkün olabilecektir (Brooks, 2009: 5). Bununla birlikte, ulaştırma altyapıları ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Şöyle ki, gerek hükümetler gerekse özel sektör tarafından ulaştırma altyapısına yapılan yatırımlar daha fazla tüketiciye daha etkili bir şekilde ulaşılmasını sağlayarak ülkedeki talebin artmasına ve buna bağlı olarak da daha fazla mal ve hizmetin üretilmesine katkı sağlayacaktır. Mal ve hizmet üretimindeki artış ise ülkenin ekonomik büyüme seviyesini yükseltecektir. Ulaştırma altyapılarındaki gelişmeyle firmaların ve bireylerin daha fazla pazara ulaşmaları sağlanabileceği gibi, azalan ulaştırma maliyetleri firmaların kârlılığını artıracaktır. Ayrıca etkin ulaştırma sistemleri, ürün fiyatlarının makul düzeyde kalmasını sağlayarak tüketicilerin refahını da olumlu yönde etkilemesi söz konusu olacaktır (Coventry University).

1989 yılında kurulan ve 21 üye ülkesi olan Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda APEC; ekonomik ilişkileri güçlendiren, ticaret hacmini genişletecek yönde mal, hizmet ve yatırımları kolaylaştırıcı düzenlemeleri uygulamaya koyan ve ilgili süreçleri geliştirmeye dönük girişimlerde bulunan bir yapıya sahiptir (Ivanov, 2001: 42). APEC ülkelerinde ekonomik gelişmelere bağlı olarak altyapı olanaklarının geliştirilmesine yönelik talepler her geçen gün artmaktadır. Fakat bölge ülkelerinin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olmasına bağlı olarak altyapı olanaklarında da farklılıklar gözlenmektedir. Bölgedeki gelişmekte olan ülkeler yeni altyapı olanaklarını tahsis etmeye çalışırken, bölgenin gelişmiş ülkeleri ise yeni altyapı olanaklarını geliştirmekten daha çok mevcut altyapı olanaklarının devamlılığını sağlama ve eskimekte olan altyapı

unsurlarını yenileme eğilimi içindedirler (Kwon ve Yoo, 2013: 1). Bölge ülkelerindeki altyapı gelişmelerine paralel olarak, Asya ülkelerinin ticareti kolaylaştırıcı imkânları gelişme göstermektedir. Asya ülkelerinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin (Kobi), bu ülkelerin bazılarında toplam ekonomik faaliyetlerin %90'ını gerçekleştirmeleri ve işgücünün yaklaşık %60'ını istihdam etmeleri bakımından önemli ekonomik aktörler oldukları görülmektedir (Yacob ve ark., 2012: 2). Bu nedenle, ilgili ülkelerde Kobi'lerin dünya piyasaları ile olan bağlantılarının güçlendirilmesine yönelik olarak ticaret ve yatırım olanaklarının geliştirilmesi APEC ülkeleri açısından önem arz etmektedir (Yacob ve ark. 2012: 2).

APEC ülkelerinin ulaştırma altyapılarının 2000'li yıllarda gelişme gösterdiği söylenebilir. Genel olarak karayolu ağlarında ve demiryolu hatlarında geliştirmeler yapılmıştır. Buna karşın bazı gelişmekte olan APEC üyesi ülkelerde halen temel ulaşım altyapılarının yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira bu ülkelerin başlangıçtaki altyapı olanakları oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir. Fakat Çin, Rusya ve Endonezya gibi yükselen ekonomiler, ekonomik gelişmelerine paralel olarak ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi bakımlarından ulaşım altyapılarını geliştirmeye yönelik yatırımlarını artırmışlardır (Kwon ve Yoo, 2013: 2). APEC ülkeleri ulaştırma altyapılarını iyileştirme çerçevesinde, "Tedarik Zinciri Bağlantı Çerçevesi Planını" (SCFAP) iki dönemde planlamışlardır. İlk dönem olarak 2010-2015 ve ikinci dönem olarak 2017-2020 dönemini ele almışlardır. Her iki planda da genel olarak bölge ülkeleri açısından zayıf yönlerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. İlgili zayıf yönler şu şekilde sıralanmaktadır; lojistik alanındaki düzenlemelerin şeffaf olmaması, taşımacılık altyapısındaki yetersizlikler, yerel lojistik hizmeti sağlayan firmaların yetersiz kalmaları, gümrüklerden malların çekilmesinde yaşanan aksaklıklar, gümrük süreçlerinde gereken belgelerin hazırlanmasındaki zorluklar, çoklu taşımacılık altyapısındaki yetersizlikler, ülkelerin kendi gümrüklerindeki uygulamalar arasında farklılıklar olması ve son olarak gümrük geçişlerinde bölgesel bir anlaşmanın olmaması (Zamora-Torres ve Chavez, 2020: 67). OECD'nin APEC ve ASEAN ülkelerini kapsayan raporlarında söz konusu bölgelerde altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde bazı temel engellerin olduğuna ilişkin tespitler yer almaktadır.² WEF ise gelişmekte olan ülkelerin, altyapı yatırımlarının finansmanı noktasında karşılaştıkları güçlükleri; yasalarda yapılan değişiklikler, kur riskleri ve inşaat yapım riskleri şeklinde belirtmiştir. Bu bağlamda, altyapı yatırımlarının daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için özel sektörü altyapı yatırımlarına yönlendirmek adına OECD'nin ve WEF'in raporlarında belirtmiş oldukları alanlarda politika düzenlemelerinin yapılmasına ihtiyaç vardır (OECD, 2017: 8). Bu ülkeler açısından belirtilen zayıf yönlerin güçlendirilmesine yönelik uygulamaya konulması gereken standart süreçlerin oluşturulması gerekmektedir.

² İlgili ülkeler açısından tespitler şu şekildedir; sınırlı piyasa fırsatları, gerçekçi olmayan politika uygulamaları ve yetersiz yasal düzenlemeler, rüşvet ve yolsuzluk, yatırımlara dönük politika uygulamalarının yetersizliği.

Ancak, APEC ülkelerinin farklı dinamiklere sahip olmaları nedeniyle ilgili ülkelerin ortaya koymaları gereken çaba ve uyguladıkları süreçler farklılaşmaktadır (Zamora-Torres ve Chavez, 2020: 67). Asya Kalkınma Bankası (ADB)'nin tahminlerine göre, Asya ülkelerinin kendi aralarındaki ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi için 2010-2020 döneminde bölge içinde yıllık ortalama 800 milyar doların altyapı yatırımlarına harcanması gerekmektedir. ADB'ye göre bu tutarın %68'i yeni altyapı yatırımlarının yapılmasında ve %32'si mevcut altyapı yatırımlarının sürdürülmesinde kullanılmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki bölge içerisindeki altyapı yatırımlarına yönelik talebin yarısı Çin'den gelmektedir (Kwon ve Yoo, 2013: 2).

Ülkeler arasındaki dış ticaret ağının gelişmesi noktasında, ülkelerin gerek üretim gerekse ulaşım alanlarında hız, esneklik ve bilgi gibi altyapılarını güçlendirmeleri gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu bakımdan ulaşım kolaylığı sağlayan fiziksel altyapı yatırımlarıyla beraber bu altyapı yatırımlarını tamamlayıcı nitelikteki yazılım veya bilgi teknolojileri de lojistik süreçlerine eklenmelidir. Örneğin iki şeritli bir yol inşa edilmesi ticareti kolaylaştırabilir, fakat gümrük işlemlerini kolaylaştırıcı süreçlerin tahsis edilmesi dış ticarete söz konusu iki şeritli yol inşasından çok daha fazla katkı sağlayabilir (Brooks ve Stone, 2010: 156). APEC ülkelerindeki lojistik faaliyetlerin etkinliği noktasında teknolojik yeniliklerin ilgili alanda uygulanması da önemlidir. Teknolojik yenilikler açısından dijital taşımacılık uygulamaları, akıllı araçların kullanımı, akıllı altyapıya sahip tesislerin oluşturulması ve lojistik alanında blok zincir kontrol sistemlerinin kullanılması örnek olarak verilebilir. Söz konusu teknolojik yenilik uygulamaları olmadan sadece fiziki alandaki taşımacılık altyapısının geliştirilmesi, ülkelerin uluslararası rekabetçiliğine çok fazla katkıda bulunamayacaktır (Nekhoroshkov ve ark., 2022: 123).

APEC ülkeleri, 2017 yılı verilerine göre dünya toplam milli gelirinin %59'unu ve küresel ticaretin %50'sini gerçekleştirmeleri bakımından ekonomik anlamda oldukça önemli bir konuma sahiptirler. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan APEC ülkeleri, genç ve dinamik işgücüne bağlı olarak altyapı taleplerinin ve gereksinimlerinin yüksek olduğu ülkelerdir (OECD, 2017: 7). Bu nedenle ilgili ülkelerde ulaştırma altyapıları noktasında zaman içinde yaşanan değişimin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, APEC ülkelerinin ulaştırma altyapılarını ve lojistik performanslarını inceleyen çalışmaların genelinden farklı olarak, APEC ülkelerinin ulaştırma ve lojistik verileri kümeleme analiziyle incelenmiştir. Böylelikle, APEC ülkelerinin ilgili alanlardaki benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulması suretiyle literatüre katkı sağlanmasına çalışılmıştır. Bu çalışmada, APEC üyesi ülkelerin ulaştırma altyapılarındaki değişim 2008 ve 2019 yılları için k-ortalama yöntemleriyle belirlenmiştir. İlgili yılların seçilmesinde, APEC ülkelerinin yukarıda belirtilen SCFAP planı çerçevesinde belirlemiş olduğu iki dönem etkili olmuştur. Ayrıca k-ortalama; sayısal, denetimsiz, deterministik olmayan, iteratif bir yöntemdir (Na ve ark., 2010: 63). Bununla birlikte, en eski ve en yaygın kullanılan kümeleme yöntemlerinden biri olmasının (Wu, 2012: 7)

yanı sıra birçok pratik uygulama ile iyi kümeleme sonuçları sağlama noktasındaki etkinliği kanıtlandığından (Na ve ark., 2010: 63), kolay ve hızlı bir şekilde uygulanabilen bu yöntem analizlerde tercih edilmiştir. Çalışmada ülkeler karayolu kalitesi, demiryolu altyapı kalitesi, liman altyapı kalitesi, havayolu altyapı kalitesi ve lojistik performans endeksi bağlamında değerlendirilmiştir. Kümeleme analiziyle her ülkenin iki farklı yıldaki ulaşım altyapı benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca her iki yıl için APEC ülkelerinin ulaştırma altyapı göstergeleri bakımından karşılıklı kıyaslamaları yapılmıştır. Böylelikle hangi ülkelerin ilgili göstergeler bakımından altyapılarını geliştirip geliştiremedikleri tespit edilmiştir.

Literatür

APEC ülkelerinin ulaştırma altyapılarına ilişkin literatürde yer alan bazı çalışmalar ve sonuçları bu kısımda ele alınmıştır. Kimura ve ark. (2007) yapmış oldukları çalışmada makine parçaları ticareti ile ülkelerin birbirlerine olan mesafeleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre Doğu Asya ülkeleri arasındaki makine parçaları ticaretinde, ülkelerin arasındaki mesafeler Avrupa ülkelerine kıyasla daha az etkili olmaktadır. Bu sonuca göre Doğu Asya ülkelerinin lojistik alanında sunmuş oldukları hizmet ağı, Avrupa ülkelerine kıyasla daha düşük maliyetlerle firmaların uluslararası üretim ağlarına katılmalarına imkân verebilmektedir. Zamora-Torres ve Chavez (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre 2017 yılında APEC ülkeleri arasında ithalat açısından en iyi durumda olan ülkeler Güney Kore, ABD, Hong Kong ve Singapur'dur. İlgili ülkelerdeki ithalat hacminin yüksek olması, bu ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının fazla olmasıyla ilişkilidir. APEC ülkelerinde 2017 yılı için ithalat ve ihracat etkinlik düzeylerine bakıldığında Kanada, Çin, Güney Kore, ABD, Hong Kong, Yeni Zelanda, Japonya ve Avustralya iyi durumda olan ülkeler arasında yer almaktadırlar. İthalat ve ihracat değerleri bakımından en düşük seviyedeki APEC ülkeleri ise Şili, Filipinler, Endonezya, Malezya, Meksika, Papua Yeni Gine, Peru, Singapur, Tayland ve Vietnam'dır. Cantos ve ark. (2011) gerçekleştirmiş oldukları çalışmada, 2001-2008 dönemi içerisinde APEC ülkelerinde demiryolu verimliliğinin uluslararası düzeyde karşılaştırmasını yapmışlardır. Ulaşmış oldukları sonuçlara göre APEC ülkelerinin demiryolu hizmetlerine yönelik verimlilik, etkinlik ve teknik dönüşümler, APEC üyesi olmayan ülkelere kıyasla az da olsa daha düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Özellikle APEC ülkelerinde demiryolu verimliliğindeki artış oranı yıllık %3,5 düzeyinde iken, diğer ülkelerdeki artış oranı %4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Clark ve ark. (2002) limanların etkinliğini araştırdıkları çalışmalarında liman altyapısının kalitesi, liman yönetiminin etkinliği ve liman gümrük işlemlerinin kolaylığı unsurlarını ele almışlardır. Çalışmanın sonucunda, Hong Kong ve Singapur'un liman hizmetlerinin oldukça verimli olduğunu ve düşük maliyetlerle taşımacılık imkânları sunabildiklerini tespit etmişlerdir. Brooks (2009)'un çalışmasındaki bulgulara göre, girdileri düşük

fiyatlı olan ülkelerden almanın önem kazanması ve üretim süreçlerinin coğrafik olarak dağınık bir hal almaya başlamasıyla birlikte üretim açısından zamanında teslimat önemli bir konu haline gelmiştir. Zamanında teslimat noktasında fiziksel ve kurumsal hizmetlerin geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin performansı, diğer gelişmekte olan bölgelere kıyasla oldukça iyidir. De (2009), Güney Asya ülkeleri üzerine yapmış olduğu çalışmada, bölge ülkelerinde taşıma maliyetlerinin oldukça yüksek olduğunu ve bu maliyetlerin ürün gruplarına ve ülkelere göre farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir. Taşıma maliyetleri özellikle denize kıyısı olmayan ülkelerde daha yüksektir. Ayrıca bölgenin kıyı şeridindeki kesimlerin oldukça kalabalık oluşu, bu şerit üzerindeki teslimat gecikmelerinin azaltılması ve transfer maliyetlerinin düşürülmesi için özel politikaların geliştirilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Ma ve Zhang (2009)'ın tespitlerine göre Çin'in ihracatı önceleyen ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkesine çekmeye dönük ekonomi politikaları, ülkenin özellikle dış ticareti kolay şekilde yapabileceği sahil şehirlerinin altyapılarını geliştirmesine yol açmıştır. Sahil şehirlerinde yoğunlaşan yabancı yatırımlar belirli bir yatırım seviyesinden sonra yüksek maliyetli hale gelmeye başlamıştır. Bu maliyet artışlarından kaçınmanın bir yolu olarak, Çin'in iç bölgelerindeki şehirlere yatırımların yapılmasının önünü açacak şekilde ulaştırma altyapı yatırımları yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle Çin'in iç kesimlerde gerçekleştirilen üretimin, liman şehirlerine taşınmasının kolay ve düşük maliyetlerle geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Literatürde Asya Pasifik ülkelerinde lojistik performansına ilişkin yapılmış olan çalışmalarda, Panennungi (2013) lojistik performans endeksindeki gelişmelerin APEC ülkelerinin ihracat performanslarını artırdığı yönünde bir sonuca ulaşmıştır. Kumari ve Bharti (2021), Güney Asya ülkeleri ile APEC ülkelerindeki bürokratik uygulamaların, lojistik performansları üzerine olan etkilerini incelemiştir. Ulaştıkları sonuçlara göre bürokratik süreçlerdeki aksaklıkların ilgili ülkelerde lojistik performansını olumsuz etkileyerek bölge içerisindeki ticaret maliyetlerini azaltma bakımından katkı sağlamadığını tespit etmişlerdir. Le ve ark. (2022) çalışmalarında, APEC ülkelerinde yeşil lojistik faaliyetlerindeki gelişmelerin ilgili ülkelerin ihracat ve ithalatlarının artırılmasına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yöntem

Kümeleme analizi ile bir veri seti alt gruplara ya da kümelere ayrılır. Bu sayede, veride var olabilecek gizli örüntülerin belirlenmesi bir başka ifadeyle veri setindeki değerli bilgilerin açığa çıkarılması hedeflenir (Na ve ark., 2010: 63). Bu hedef doğrultusunda ortak özelliklere sahip, kavramsal olarak anlamlı nesne gruplarının otomatik olarak bulunması için kullanılan kümeleme analizi, araştırmacıların bu gruplarda saklı olan değerli bilgileri analiz etmelerine, tanımlamalarına ve kullanmalarına yardımcı

olmada önemli bir rol oynar (Wu, 2012: 2). Kümeleme analizinde, aynı küme içinde en büyük benzerliğe ve farklı kümeler arasında en büyük farklılığa sahip küme yapısı belirlenir (Sinaga ve Yang, 2020: 80716). İlk olarak 1967 yılında MacQueen (1967) tarafından önerilen k-ortalamlar yöntemi, bir veri setindeki her bir gözlemi uzayda konumu olan bir nesne olarak ele alır ve her küme içindeki nesnelerin birbirine mümkün olduğunca yakın ve diğer kümelerdeki nesnelere mümkün olduğunca uzak olacağı şekilde gözlemleri k kümeye böler (Lletí ve ark., 2004: 88).

Bu yöntem iki aşamalı bir süreç takip edilerek uygulanır. İlk aşamada rastgele seçilen k adet gözlem başlangıç küme merkezleri olarak belirlenir. Devamında tüm gözlemler en yakın küme merkezi dikkate alınarak kümelere dağıtılır. Gözlemlerin tamamı bir kümeye dahil edildiği zaman ilk aşama tamamlanır. İkinci aşamada ilk olarak küme merkezleri aşağıdaki gibi tekrar hesaplanır:

$$m_k = \frac{1}{n_j} \sum_{i=1}^{n_j} x_i \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de m_j ve n_j sırasıyla j. küme merkezi ve j. kümedeki gözlem sayısıdır, x_i ise ilgili kümedeki gözlemleri göstermektedir. Sonrasında her bir gözlem hesaplanan yeni küme merkezlerine göre yeniden en yakın olduğu kümeye atanır. İkinci aşamayı oluşturan bu iki adım gözlemlerin küme atamaları değişmeyene kadar tekrar edilir.

Gözlemler ve küme merkezleri arasındaki mesafeyi belirlemek adına genellikle öklidyen uzaklık kullanılır. k-ortalamlar yönteminde toplam küme içi değişkenliğin en küçüklenmesi amaçlanır. Bu doğrultuda öklidyen uzaklıklar yardımıyla x_i gözlemler, C_i kümeler ve m_j küme merkezleri olmak üzere takip eden eşitlik kullanılarak toplam küme içi değişkenlik hesaplanır:

$$E = \sum_{j=1}^k \sum_{i \in C_i} \|x_i - m_j\|^2 \quad (2)$$

Her ne kadar k-ortalamlar basit, hızlı ve etkin bir yöntem olsa da yöntem uygulanmadan önce önsel olarak k değerinin yani küme sayısının belirlenmesinin gerekmesi ve ulaşılan küme yapılarının büyük ölçüde başlangıç küme atamalarından etkilenmesi yöntemin zayıf yönleridir (Yang ve ark., 2020: 507). Başlangıç küme atamalarının ulaşılan sonuçlar üzerindeki etkisini azaltmak ve en iyi küme yapısını belirlemek adına yöntem farklı başlangıç küme merkezleri ile uygulandıktan sonra Eşitlik (2)'in en küçük değerini sağlayan kümeleme tercih edilmelidir (James ve ark., 2013).

Diğer taraftan gerçek küme sayısı genellikle önceden bilinmemektedir. Kümeleme analizindeki en büyük zorluk optimal küme sayısının belirlenmesidir (Tibshirani ve ark., 2001: 411). Bu zorluğun üstesinden gelebilmek için farklı yaklaşımlar izlenmektedir. Literatürde, kümeleme yönteminden bağımsız olarak küme sayısının belirlenmesine yönelik geliştirilen çok sayıda kriter, bu

amaç doğrultusunda yaygın olarak kullanılmaktadır (Sinaga ve Yang, 2020: 80716).

Calinski ve Harabasz (1974) aşağıda verilen kriterin en büyük değerini veren k değerinin küme sayısı olarak kullanılmasını önermişlerdir:

$$CH(k) = \frac{iz(B)}{k-1} / \frac{iz(W)}{n-k} \quad (3)$$

Marriot (1971) takip eden eşitlikte yer alan kriter için en küçük değeri sağlayan k değerinin küme sayısı olarak alınmasını tavsiye etmektedir:

$$M(k) = k^2|W| \quad (4)$$

Krzanowski ve Lai (1988) tarafından önerilen kriterde ise temel fikir, $DIFF_k = (k-1)^{2/p} iz(W_{k-1}) - k^{2/p} iz(W_k)$ olmak üzere aşağıdaki niceliğin en büyük değerinin elde edildiği k değerinin küme sayısı olarak seçilmesidir:

$$KL(k) = \left| \frac{DIFF_k}{DIFF_{k+1}} \right| \quad (5)$$

Söz konusu üç kriterin değerinin hesaplanması için gerekli olan B ve W matrisleri yani küme içi ve kümeler arası dağılım matrisleri, takip eden eşitlikler kullanılarak bulunur (Charrad ve ark., 2014):

$$B = \sum_{j=1}^k n_j (m_j - m)(m_j - m)^T \quad (6)$$

$$W = \sum_{j=1}^k \sum_{i \in C_i} (x_i - m_j)(x_i - m_j)^T \quad (7)$$

Eşitlik (6) ve Eşitlik (7)'de; m ve n_j sırasıyla veri matrisinin merkezi ve j . kümedeki gözlem sayısıdır. Bu kriterler dışında küme sayısı, küme içi kareler toplamı ile küme sayısı arasında çizilen grafikten hareketle de belirlenebilir. Söz konusu grafikte dirseğin olduğu nokta

uygun küme sayısının belirlenmesi için kullanılabilir (Tibshirani ve ark., 2001: 411). Ayrıca, silüet değerlerinin ortalaması kullanılan yöntemin önemi olmaksızın kümeleme iyiliğinin bir ölçüsü olarak kullanılabilir (Lletí ve ark., 2004: 87). Bir gözlem için silüet değeri şu şekilde bulunur (Rousseeuw, 1987):

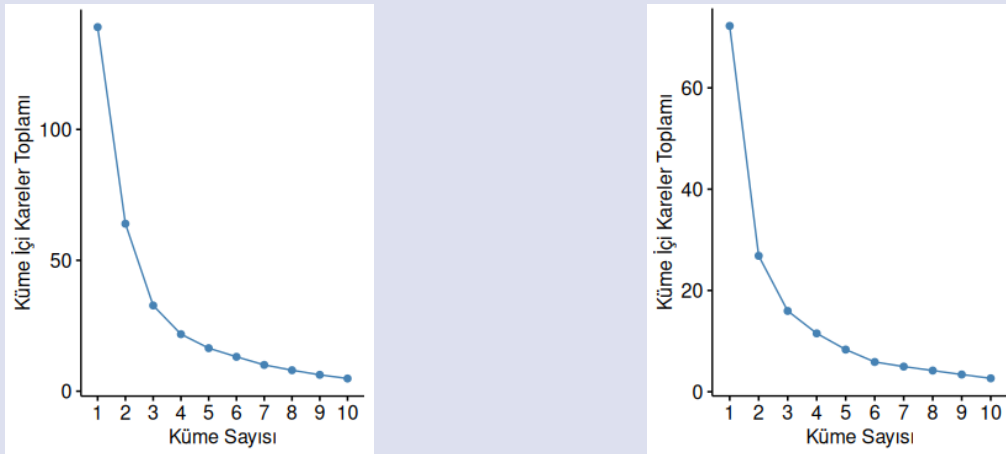
$$s(i) = \frac{b(i) - a(i)}{\max(a(i), b(i))} \quad (8)$$

Eşitlikte, $a(i)$ ve $b(i)$ sırasıyla bir kümedeki i . gözlemle diğer gözlemler arasındaki ortalama uzaklık ve i . gözlemin ait olduğu küme dışında kalan diğer kümelerdeki gözlemler ile bu gözlem arasındaki ortalama uzaklıkların en küçüğüdür. Ortalama silüet değerine göre elde edilen küme yapısı şu şekilde yorumlanabilir. Bu değer; 0,71 ve 1,00 arasında ise güçlü, 0,51 ve 0,70 arasında ise makul, 0,26 ve 0,50 arasında ise zayıf, 0,25 ve daha küçükse önemli olmayan bir küme yapısına ulaşıldığı söylenebilir (Kaufman ve Rousseeuw, 1990: 88).

Veri Seti ve Bulgular

Bu çalışmada, APEC üyesi 19 ülkenin; karayolu kalitesi, demiryolu altyapı kalitesi, liman altyapı kalitesi, havayolu altyapı kalitesi ve lojistik performans endeksi değişkenlerine ait veriler kullanılmıştır. İlk dört değişkene ilişkin veriler 2008 ve 2019 yılları için Dünya Ekonomik Forumu'nun raporlarından derlenmiştir. Lojistik performans endeksi değişkenine ilişkin veriler ise 2007 ve 2018 yılları için Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

APEC ülkeleri, k -ortalamar yöntemi kullanılarak 2008 ve 2019 yılları için ayrı ayrı kümelere bölünmüştür. k -ortalamar yöntemi yardımıyla kümeleme analizi gerçekleştirilirken ilk olarak küme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle her iki yıl için, Şekil 1'de verilen küme içi kareler toplamı ile küme sayısı arasındaki grafikler çizilmiştir. Bununla beraber Calinski ve Harabasz, Marriot ve Krzanowski ve Lai kriterleri kullanılmıştır. Kriterlere göre uygun küme sayıları Çizelge 1'de verilmiştir.

Şekil 1. 2008 (sol) ve 2019 (sağ) yılları için küme içi kareler toplamının küme sayısına karşı grafikleri
Figure 1. Plots of within-cluster sum of squares versus cluster number for 2008 (left) and 2019 (right)

Çizelge 1. Kriterlere göre küme sayıları

Table 1. Number of clusters according to criteria

Yıl	Calinski ve Harabasz	Marriot	Krzanowski ve Lai
2008	3	3	8
2019	6	4	6

Çizelge 2. 2008 yılı için ülkelerin kümelere göre dağılımları

Table 2. Distribution of countries by clusters for 2008

Küme 1	Küme 2	Küme 3
Çin, Endonezya, Filipinler, Meksika, Peru, Rusya, Vietnam	Avustralya, Güney Kore, Şili, Tayvan, Tayland, Yeni Zelanda	ABD, Hong Kong, Japonya, Kanada, Malezya, Singapur

Çizelge 3. 2019 yılı için ülkelerin kümelere göre dağılımları

Table 3. Distribution of countries by clusters for 2019

Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4	Küme 5	Küme 6
Filipinler, Peru, Vietnam	ABD, Güney Kore, Malezya, Tayvan	Hong Kong, Japonya, Singapur	Meksika, Şili, Tayland	Endonezya, Rusya	Avustralya, Çin, Kanada, Yeni Zelanda

Çizelge 4. 2008 yılı için küme merkezleri

Table 4. Cluster centers for 2008

Değişken	Küme 1	Küme 2	Küme 3
Lojistik performans endeksi	2,85	3,54	3,91
Karayolu kalitesi	2,94	5,18	6,08
Demiryolu altyapı kalitesi	3,53	2,90	5,80
Liman altyapı kalitesi	3,23	5,02	6,00
Havayolu altyapı kalitesi	4,27	5,88	6,18

Çizelge 1’de görüldüğü üzere analizlerin gerçekleştirildiği yıllar için üç kriterden elde edilen uygun küme sayıları farklılık göstermektedir. 2008 yılı verileri için ilk iki kritere göre uygun küme sayısı üç, son kritere göre ise sekizdir. 2019 yılı verileri için uygun küme sayısı birinci ve üçüncü kriterlere göre altı iken Marriot kriterine göre dördür. Şekil 1 uygun küme sayısı bağlamında değerlendirildiğinde; 2008 yılı için uygun küme sayısının Calinski ve Harabasz ile Marriot kriterlerini destekler nitelikte üç, 2019 yılı için üç veya Calinski ve Harabasz ile Krzanowski ve Lai kriterleriyle aynı doğrultuda altı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, hem Çizelge 1’de sunulan sonuçlar hem de Şekil 1 için yapılan değerlendirmeler birlikte ele alındığında, k-ortalama yöntemini için k değerlerinin 2008 ve 2019 yılları için sırasıyla üç ve altı olmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Bu doğrultuda ilgili k değerleri kullanılarak, 100 farklı başlangıç küme merkezleri ile k-ortalama yöntemini uygulanmıştır. 2008 ve 2019 yılları için hesaplanan ortalama silüet değerleri sırasıyla 0,65 ve 0,61’dir. Bu değerler doğrultusunda her iki yıl için bulunan küme yapıları makul düzeydedir. Dolayısıyla, APEC ülkelerinin ulaştırma altyapılarını karşılaştırmak amacıyla kullanılabilirler. Buna göre elde edilen küme dağılımları, 2008 yılı için Çizelge 2 ve 2019 yılı için Çizelge 3’de verilmiştir.

Çizelge 2’ye bakıldığında ülkelerin 2008 yılı için kümelere dağılımının dengeli olduğu görülmektedir. Birinci küme yedi APEC ülkesinden oluşurken ikinci ve üçüncü kümede ise eşit sayıda yani altı ülke bulunmaktadır. Çizelge 3’e göre 2019 yılı küme dağılımları, 2008 yılında olduğu gibi yine ülkelerin herhangi bir kümede yoğun olarak toplanmadıkları bir yapıda ortaya çıkmıştır. Birinci, üçüncü ve dördüncü kümede üç ülke yer

alırken ikinci ve altıncı kümede dört ülke bulunmaktadır. Beşinci küme ise sadece iki ülkeden oluşmaktadır.

2008 yılında birinci kümede yer alan ülkelerin üçü, 2019 yılında yine birinci kümededir. 2008 yılında birinci kümede yer alan Rusya ve Endonezya, 2019 yılında beşinci kümeyi oluşturmuşlardır. 2008 yılında ilk kümedeki Meksika, aynı yılda ikinci kümede yer alan Tayland ve Şili ile birlikte 2019 yılında dördüncü kümeyi oluşturmuşlardır. 2008 yılı itibarıyla ilk kümede olan Çin’in, aynı yılda ikinci kümede yer alan Yeni Zelanda ve Avustralya ile üçüncü kümede yer alan Kanada ile beraber 2019 yılında altıncı kümeyi oluşturdukları görülmektedir. 2008 yılının ikinci küme ülkeleri Güney Kore ve Tayvan üçüncü küme ülkeleri ABD ve Malezya, 2019 yılında ikinci kümede yer almaktadır. 2019 yılının üçüncü kümesi, 2008 yılında üçüncü kümede bulunan Hong Kong, Japonya ve Singapur’dan meydana gelmektedir.

2008 ve 2019 yılları için küme merkezleri sırasıyla Çizelge 4 ve Çizelge 5’de sunulmuştur. Çizelge 4’de verilen 2008 yılı küme merkezleri incelendiğinde; Kanada, Hong Kong, Japonya, Malezya, Singapur ve ABD’den oluşan üçüncü küme ülkelerinin küme ortalamaları, analizlerde kullanılan tüm değişkenler için diğer küme ülkelerine göre daha yüksektir. İkinci küme ülkeleri, birinci küme ülkeleriyle karşılaştırıldığında dört değişken açısından daha iyi durumdadır. Özellikle, karayolu kalitesi, liman altyapı kalitesi ve havayolu altyapı kalitesi değişkenleri bakımından bu iki küme arasındaki önemli ölçüde farklılıklar gözlenmektedir. Birinci küme sadece demiryolu altyapı kalitesi bakımından ikinci kümeye göre daha iyi konumdadır.

Çizelge 5. 2019 yılı için küme merkezleri

Table 5. Cluster centers for 2019

Değişken	Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4	Küme 5	Küme 6
Lojistik performans endeksi	2,95	3,58	3,98	3,26	2,96	3,74
Karayolu kalitesi	3,43	5,57	6,23	4,70	3,85	4,75
Demiryolu altyapı kalitesi	2,97	5,40	6,37	3,10	4,80	4,32
Liman altyapı kalitesi	3,77	5,35	6,20	4,43	4,50	4,82
Havayolu altyapı kalitesi	4,13	5,70	6,50	4,77	4,95	5,22

Çizelge 5'e yani 2019 yılı küme merkezlerine bakıldığında, tüm değişkenler bağlamında Singapur, Japonya ve Hong Kong'dan oluşan üçüncü küme en iyi küme iken Vietnam, Filipinler ve Peru'nun yer aldığı birinci küme en kötü kümedir. ABD, Tayvan, Malezya ve Güney Kore'nin bulunduğu ikinci küme lojistik performans endeksi için altıncı küme dışında, diğer dört kümeden tüm değişkenler açısından daha başarılıdır. Altıncı küme ise demiryolu altyapı kalitesi için beşinci küme hariç geriye kalan diğer değişkenler bağlamında dördüncü ve beşinci kümeden daha iyi konumdadır. Son olarak dördüncü küme lojistik performans endeksi ve karayolu kalitesi açısından beşinci kümeden, beşinci küme ise diğer üç değişken açısından dördüncü kümeden daha yüksek ortalama değerlere sahiptir.

Sonuç

APEC ülkeleri gerek coğrafi olarak kapsadıkları alan gerekse de ekonomik anlamda dünyada büyük bir paya sahip olmaları bakımından önemli bir ekonomik işbirliği örgütlenmesidir. Bu nedenle APEC ülkelerindeki ekonomik gelişmelerin dünya ekonomisine yansımalarının hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Farklı ekonomik gelişme düzeylerine sahip ülkelerden oluşan APEC ülkeleri bölgesel ve küresel düzeyde ticaret hacimlerini artırabilmek adına çeşitli alanlarda yatırım yapmaktadırlar. Bu alanlardan bir tanesi de ülkeler arasında mal ve hizmet akışını kolaylaştıran ve ekonomik büyümeye katkı sağlayan ulaştırma altyapısıdır.

Kümeleme analizi yöntemi kullanılarak, APEC üyesi ülkelerin ulaştırma altyapılarının 2008 ve 2019 yılları için incelendiği bu çalışmada ilgili alanda ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ulaştırma altyapıları bakımından 2008 yılında en iyi durumda olan ülkeler arasında yer alan Singapur, Japonya ve Hong Kong bu avantajlı konumlarını muhafaza ederek 2019 yılında 2008 yılında aynı kümede bulunduğu Kanada, Malezya ve ABD'den ayrılmışlardır. Dolayısıyla, bu üç ülke hem 2008 hem de 2019 yıllarında ulaştırma altyapıları bağlamında istisnasız en başarılı ülkeler olmuşlardır. Singapur, Japonya ve Hong Kong'un ülke yüz ölçümlerinin ve ticaret yapılarının Kanada, Malezya ve ABD'ye kıyasla daha küçük olması bu ülkelerin ulaştırma altyapılarını koruyabilmeleri ve/veya geliştirebilmeleri adına daha fazla kolaylık sağlayarak bu ülkelerin üstünlüklerine katkıda bulunduğu söylenebilir. Çünkü yüz ölçümü büyük olan ve dış ticarete konu olan ürünlerini daha uzak mesafelere taşıması gereken ülkelerin ulaştırma altyapılarını geliştirmeye dönük daha fazla yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu bakımdan Singapur, Japonya

ve Hong Kong'un Güney Doğu Asya bölgesindeki birçok ülkeye yakın mesafede olması bu ülkelere ulaştırma altyapıları konusunda avantajlar sağlamaktadır.

2008 yılının en iyi küme ülkelerinden Malezya ve ABD, 2019 yılında genel olarak en iyi altyapı olanaklarına sahip ikinci küme ülkeleri arasında bulunurken, Kanada ise bu iki ülkeden farklı olarak üçüncü en iyi kümede yer almıştır. 2008 yılında en dezavantajlı ülkeler arasındaki Çin, 2019 yılında genel olarak en iyi üçüncü kümeye dâhil olarak en fazla ilerleme kaydeden ülke olmuştur. Çin'in ulaştırma altyapısındaki kayda değer gelişiminde özellikle "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi" projesi kapsamındaki yatırımları etkili olmuştur. Bu projeye Çin; liman, demir yolu ve kara yolu imkânlarıyla birçok farklı noktaya bağlantı yolları inşa etmeyi planlamıştır. Ayrıca Ma ve Zhang (2009)'ın Çin'in ulaştırma alt yapısındaki tespitlerine göre; Çin'in deniz kıyısından uzak iç kısımlarında bulunan şehirlerinde üretilen ürünlerin, liman şehirlerine ulaştırılmasını kolay hale getirmek ve düşük maliyetle gerçekleştirmek amacıyla yapılan ulaştırma altyapı yatırımları, ülkenin bu alanda gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Tayvan ve Güney Kore ise her iki analiz yılında da en iyi ikinci kümede kendilerine yer bulmuşlardır.

Rusya, Endonezya ve Meksika'nın 2008 yılına göre 2019 yılında daha iyi kümelerde yer aldığı görülürken, Avustralya, Şili, Yeni Zelanda ve Tayland'ın 2019 yılında 2008 yılıyla karşılaştırıldığında genel olarak daha kötü durumdaki kümelerde bulunduğu görülmüştür. Vietnam, Filipinler ve Peru için 2008 yılında gözlenen olumsuz tablo 2019 yılında da devam etmiş, bu ülkeler her iki yılda da en kötü ulaştırma altyapısına sahip ülkelerin bulunduğu kümede yer almışlardır.

Zamora-Torres ve Chavez (2020)'in tespitleri bu çalışmada ulaşılan sonuçları desteklemektedir. Zira söz konusu çalışmada Şili, Filipinler, Endonezya, Malezya, Meksika, Papua Yeni Gine, Peru, Singapur, Tayland ve Vietnam ithalat ve ihracat değerleri bağlamında yapılan değerlendirmede durumu iyi olmayan APEC ülkeleridir. Diğer yandan Güney Kore, ABD, Hong Kong ve Singapur ithalat noktasında; Kanada, Çin, Güney Kore, ABD, Hong Kong, Yeni Zelanda, Japonya ve Avustralya ise ithalat ve ihracat etkinlik seviyeleri noktasında APEC ülkeleri içinde iyi durumda bulunan ülkelerdir. Clark ve ark. (2002)'nin çalışmalarında yer alan, Hong Kong ve Singapur'un limanlarının etkinliğine ilişkin bulgular kümeleme analizi sonuçlarını destekler niteliktedir.

Farklı gelişmişlik seviyelerine sahip olan APEC ülkeleri farklı ulaştırma altyapı olanaklarına sahiptirler. Bu ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi kısa ve orta vadede çok mümkün görülmemektedir. İlgili

ülkelerin coğrafi konum ve koşullarına ilişkin farklar dikkate alındığında, her bir ülkenin kendi ekonomik ve coğrafi koşullarına uygun politikalar geliştirerek, ulaştırma alt yapılarını bu doğrultuda planlamaları gerektiği açıkça görülmektedir. APEC ülkelerinin dünya ekonomisine daha etkin bir şekilde katkı sağlayabilmeleri bakımından en azından ulaştırma altyapıları yetersiz olan ülkelerin özellikle Vietnam, Filipinler ve Peru'nun desteklenmesine dönük politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Extended Abstract

Countries invest in transportation infrastructure in order to increase the volume of the trade among themselves, facilitate trade in goods and services, and contribute to the increase in their own economic growth. Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) member countries, significantly contribute to the world economy by generating nearly half of the World's total production. In this regard, transportation infrastructure investments aimed at facilitating and developing the economic activities of APEC countries appear as an area that should be examined both on a country basis and in global terms.

The aim of this study is to examine the similarities of transportation infrastructures of APEC countries for 2008 and 2019 through the cluster analysis method. Countries were evaluated in terms of road quality, railway infrastructure quality, port infrastructure quality, airline infrastructure quality, and logistics performance index. The transportation infrastructure similarities and differences of each country between two years were revealed by using cluster analysis. In addition, mutual comparisons were made in terms of transportation infrastructure indicators of APEC countries for both years. Thus, it has been determined whether the countries have developed their infrastructures in terms of relevant indicators.

Using the cluster analysis a data set is partitioned into subgroups or clusters. In 1967 MacQueen (1967) firstly proposed the k-means method, which is one of the oldest and most widely used clustering methods (Wu, 2012: 7). In this study, APEC member countries were divided into clusters separately for 2008 and 2019 by using the k-means method. The data on the variables of road quality, railway infrastructure quality, port infrastructure quality, and airline infrastructure quality used in the cluster analysis were collected from the World Economic Forum reports for the years 2008 and 2019. Indeed, the data on the logistics performance index variable were taken from the World Bank database for the years 2007 and 2018.

While performing the cluster analysis with the help of the k-means method, the number of clusters must be determined first. For this reason, firstly, graphs between the within-cluster sum of squares and the number of clusters were drawn for both years. When the proposed criteria and graphs for determining the number of clusters were evaluated together, appropriate k-values for the k-means method are three and six for 2008 and 2019,

respectively. The average silhouette values calculated for 2008 and 2019 are 0.65 and 0.61, respectively. In line with these values, it can be said that the cluster structures found for both years are at a reasonable level. Therefore, they can be used to compare the transport infrastructures of APEC countries.

In 2008, the first cluster consisted of seven APEC countries, and each of the second and third clusters included six countries. In 2019, there are three countries in each of the first, third, and fourth clusters, and four countries in each of the second and sixth clusters. The fifth cluster consists of only two countries.

Three of the countries in the first cluster in 2008 were again present in the first cluster in 2019. Russia and Indonesia, which were in the first cluster in 2008, formed the fifth cluster in 2019. Mexico, which was in the first cluster in 2008, formed the fourth cluster in 2019 with Thailand and Chile, which were in the second cluster in 2008. It is seen that China, which was in the first cluster in 2008, formed the sixth cluster in 2019 with New Zealand and Australia, which were in the second cluster in 2008, and Canada, which was in the third cluster in the same year. The second cluster countries of 2008, namely, South Korea and Taiwan, and the third cluster countries of 2008, namely, the USA and Malaysia formed the second cluster in 2019. The third cluster of 2019 consists of Hong Kong, Japan, and Singapore, which were in the third cluster in 2008.

When cluster centers of 2008 were examined, the cluster means of the third cluster consisting of Canada, Hong Kong, Japan, Malaysia, Singapore, and the USA were seen to be higher than the means of the other clusters for all variables used in the analysis. The second cluster countries outperformed the first cluster countries for four variables. Significant differences were observed between these two clusters in terms of road quality, port infrastructure quality, and airline infrastructure quality variables. The first cluster was in a better position than the second cluster only for the railway infrastructure quality.

Looking at the cluster centers of 2019, in terms of all variables, the third cluster consisting of Singapore, Japan, and Hong Kong was the best cluster, while the first cluster consisting of Vietnam, Philippines, and Peru was the worst cluster. The second cluster, which includes the USA, Taiwan, Malaysia, and South Korea, outperformed the other four clusters in all variables except the sixth cluster for the logistics performance index. The sixth cluster was in a better position than the fourth and fifth clusters in terms of the remaining variables except for the fifth cluster for railway infrastructure quality. Finally, the fourth cluster had higher mean values than the fifth cluster in terms of logistics performance index and road quality, and the fifth cluster had higher mean values than the fourth cluster in terms of the other three variables.

According to the results obtained, Singapore, Japan, and Hong Kong, which were among the countries in the best condition in 2008 in terms of transportation infrastructures, in 2019 kept their advantageous positions and separated from Canada, Malaysia, and the USA, which

were in the same cluster in 2008, but moved to a less performing cluster in 2019. Thus, these three countries (Singapore, Japan, and Hong Kong) were without exception the most successful in terms of transport infrastructures in both 2008 and 2019. It can be said that since Singapore, Japan, and Hong Kong countries' area smaller compared to Canada, Malaysia, and the USA, this provides more convenience to maintain and/or develop their transportation infrastructures.

Malaysia and the USA, which were among the best cluster countries in 2008, moved to the second cluster countries with the best infrastructure facilities generally in 2019, while Canada, unlike these two countries, was in the third best cluster. China, which was among the most disadvantaged countries in 2008, made the greatest progress and was included in the third-best cluster overall in 2019. It can be said that China's investments within the scope of the "One Belt One Road Initiative" project have been influential in the remarkable development of China's transportation infrastructure. China has planned to build connection roads to many different points with port, railway, and road opportunities with this project. Taiwan and South Korea were in the second-best cluster in both analysis years.

It was seen that Russia, Indonesia, and Mexico were in better clusters in 2019 compared to 2008, while Australia, Chile, New Zealand, and Thailand were in worse clusters overall in 2019 compared to 2008. The negative picture observed for Vietnam, the Philippines, and Peru in 2008 continued in 2019 as well, and these countries were included in the cluster of countries with the worst transport infrastructure in both years. It can be said that APEC countries with different levels of development have different transportation infrastructure opportunities. Additionally, APEC countries have different geographical position and geographical conditions. Therefore, these countries which have different economic conditions and geographical situations should implement individual policies to enhance their transportation infrastructures. In order for APEC countries to contribute to the world economy more effectively, it is necessary to develop policies to support countries with inadequate transportation infrastructures, especially Vietnam, the Philippines, and Peru.

Kaynaklar

- Brooks, D. H. (2009). Infrastructure's role in lowering Asia's trade costs. In D. H. Brooks ve D. Hummels (Ed.), *Infrastructure's Role in Lowering Asia's Trade Costs: Building for Trade* (pp. 1-16). Edward Elgar Publishing.
- Brooks, D. H., ve Stone, S. F. (2010). Infrastructure and trade facilitation in Asian APEC. *Asian Development Review*, 27(1), 135-159.
- Calinski, R. B. ve Harabasz, J. (1974). A dendrite method for cluster analysis. *Communications in Statistics*, 3, 1-27.
- Cantos, P., Pastor, J. M., ve Serrano, L. (2011). *Quantifying the benefits from structural reforms in railway transport market in APEC economies*. The Impact and Benefits of Structural Reforms in the Transport, Energy and Telecommunications Sectors in APEC Economies. APEC Policy Support Unit, January 2011, 1-488.
- Charrad, M., Ghazzali, N., Boiteau, V., ve Niknafs, A. (2014). NbClust: An R Package for Determining the Relevant Number of Clusters in a Data Set. *Journal of Statistical Software*, 61(6), 1-36.
- Clark, X., Dollar, D. ve Micco, A. (2002). Maritime Transport Costs and Port Efficiency, *The World Bank Policy Research Working Paper*, 2781. 1-37.
- Coventry University, "The Role of Transport in Economic Development", <https://www.futurelearn.com/info/courses/what-is-economics-in-the-world-of-global-logistics/0/steps/95653>
- De, P. (2009). Trade transportation costs in South Asia: an empirical investigation. In D. H. Brooks ve D. Hummels (Ed.), *Infrastructure's Role in Lowering Asia's Trade Costs: Building for Trade* (pp. 230-260). Edward Elgar Publishing.
- Ivanov, V. I. (2001). *APEC and Subregional Cooperation in Northeast Asia*. ERINA REPORT (38), 42-46.
- James, G., Witten, D., Hastie, T., ve Tibshirani, R. (2013). *An Introduction to Statistical Learning: with Applications in R*. Springer Science & Business.
- Kaufman, L., ve Rousseeuw, P. (1990). *Finding groups in data: An introduction to cluster analysis*. New York: Wiley.
- Kimura, F., Y. Takahashi, ve K. Hayakawa (2007). Fragmentation and Parts and Components Trade: Comparison between East Asia and Europe. *North American Journal of Economics and Finance*, 18(1), 23-40.
- Krzanowski W.J., ve Lai Y.T. (1988). A Criterion for Determining the Number of Groups in a Data Set Using Sum-of-Squares Clustering. *Biometrics*, 44(1), 23-34.
- Kumari, M., ve Bharti, N. (2020). Does bureaucracy affect the outcome of logistics performance? Empirical evidence from South Asia. *American Journal of Business*, 36(1), 84-102. <https://doi.org/10.1108/AJB-08-2020-0134>
- Kwon, Y., ve Yoo, A. (2013). Infrastructure Development and Investment in the APEC Region. *KIEP Research Paper No. World Economic Update*, Vol. 3 No. 52, 13-52.
- Le, T. H., Nguyen, H. K., Nguyen, T.-V.-L., Khuat, T.-M.-H., Pham, T.-P.-T., ve Nguyen, T.-L. (2022). Impact of Green Logistics on International Trade: An Empirical Study in Asia-Pacific Economic Cooperation. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 12(4), 97-105.
- Lletí R., Ortiz, M. C., Sarabia, L. A., ve Sánchez, M. S. (2004). Selecting variables for k-means cluster analysis by using a genetic algorithm that optimises the silhouettes. *Analytica Chimica Acta*, 515(1), 87-100. <https://doi.org/10.1016/j.aca.2003.12.020>
- Ma, L. ve Zhang J. (2009). Infrastructure development in a fast-growing economy: the People's Republic of China. In D. H. Brooks ve D. Hummels (Ed.), *Infrastructure's Role in Lowering Asia's Trade Costs: Building for Trade* (pp. 182-229). Edward Elgar Publishing.
- MacQueen, J. B., (1967). Some Methods for Classification and Analysis of Multivariate Observations, *Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*, 281-297.
- Marriott, F. H. C. (1971). Practical problems in a method of cluster analysis. *Biometrics*, 27, 501-514.
- Na, S., Xumin, L., ve Yong, G. (2010). Research on k-means Clustering Algorithm: An Improved k-means Clustering Algorithm. *2010 Third International Symposium on Intelligent Information Technology and Security Informatics*, 63-67. <https://doi.org/10.1109/IITSI.2010.74>
- Nekhoroshkov, V. P., Aroshidze, A. A., Nekhoroshkov, E. V., Yuchzhong, K., Avdokushin, E. F., Kotenkod, A. G., ve

- Timukhine, K. M. (2022, January). *Logistics Efficiency of APEC Economies: Diagnosis, Interconnections and Digital Experience for Russia*. Transportation Research Procedia, Vol. 61, 118-124.
- OECD. (2017). *Report: Selected Good Practices for Risk Allocation and Mitigation in Infrastructure in APEC Economies. Finance and Central Bank Deputies' Meeting Hoi An, Viet Nam, 20 October 2017*, (2017/FDM2/002).
- Panennungi, M. A. (2013). APEC 2020: Connectivity and Trade Performance: Concept and Its Evidence from APEC Economies. *Working Papers in Economics and Business*, Article 201309. <https://ideas.repec.org/p/lpe/wpecbs/201309.html>
- Rousseeuw, P.J. (1987). Silhouettes: A graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 20, 53–65.
- Sinaga, K. P., ve Yang, M.-S. (2020). Unsupervised K-Means Clustering Algorithm. *Ieee Access*, 8, 80716–80727. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988796>
- Tibshirani, R., Walther, G., ve Hastie, T. (2001). Estimating the number of clusters in a data set via the gap statistic. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Statistical Methodology)*, 63(2), 411–423. <https://doi.org/10.1111/1467-9868.00293>
- Wu, J. (2012). Cluster Analysis and K-means Clustering: An Introduction. In J. Wu (Ed.), *Advances in K-means Clustering: A Data Mining Thinking* (pp. 1–16). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-29807-3_1
- Yacob, M. N., Zainal Abidin, M., ve Ramlan, T. (2012). *APEC: Outcomes of 2011 and Outlook for 2012*. Institute of Strategic and International Studies, ISIS FOCUS NO. 2/2012.
- Yang, W., Long, H., Ma, L., ve Sun, H. (2020). Research on Clustering Method Based on Weighted Distance Density and K-Means. *Procedia Computer Science*, 166, 507–511. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.02.056>
- Zamora-Torres, A. I., ve Lenin Navarro Chávez, J. C. (2020). *Trade and investment facilitation: efficiency in programs and actions in APEC*. e-APEC Study Centers Consortium Conference (e-ASCCC), 60-75.

Jobs and Skills of the Future: A Window of Opportunity for Economic Development in Türkiye

Ceyda Erden Özsoy ^{1,a}, Burak Tuğberk Tosunoğlu ^{2,b,*}

¹Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Anadolu University, Eskişehir, Türkiye

²Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Anadolu University, Eskişehir, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/02/2023
Accepted: 30/05/2023

JEL Codes: J24, O11, O15

ABSTRACT

It is expected that some new jobs will emerge and some jobs will disappear due to technological development and changing needs in the near future. Three global megatrends stand out behind this expectation. The first is the increase in the use of technologies such as the internet, cloud technology, data analytics, and artificial intelligence because of technological progress and digitalization. The second is the aging of the population as a result of demographic transformation, increasing health problems, and the changes in health services with the effect of developing technologies in the health sector. The third is the developments in the environment and sustainability to overcome the problems of global warming and climate change. It is expected that the jobs and skills needed in the future will change to adapt to these developments. This study deals with the importance of future professions and skills in the economic development process of Türkiye, whose demographic window of opportunity is open. The demographic window of opportunity refers to the impact of changes in a country's population structure on its economic development potential. With its young and dynamic population, Türkiye's demographic window of opportunity is expected to be open until the early 2040s. Although the demographic window of opportunity has a positive effect on economic development, this effect does not occur spontaneously. Policymakers and managers need to increase the quality of human capital and bring it into the labor market with the right policies and guidance. Therefore, countries should focus their economic policies and investments on these factors to take full advantage of the demographic window of opportunity. In this sense, global megatrends on the professions and skills of the future should be well understood and transformed into human capital accumulation for economic development with the right guidance and strategies.

Keywords: Future Jobs, Skills, Demographic Window of Opportunity, Economic Development

Geleceğin Meslekleri ve Becerileri: Türkiye’de Ekonomik Kalkınma İçin Bir Fırsat Penceresi

Süreç

Geliş: 27/02/2023
Kabul: 30/05/2023

JEL Kodları: J24, O11, O15

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Yakın bir gelecekte teknolojik gelişme ve değişen ihtiyaçlar nedeniyle bazı yeni mesleklerin ortaya çıkması ve bazı mesleklerin de yok olması beklenmektedir. Bu beklentinin oluşmasının arkasında üç küresel megatrend öne çıkmaktadır. Birincisi, teknolojik ilerleme ve dijitalleşme sonucunda internet, bulut teknolojisi, veri analitik ve yapay zekâ gibi teknolojilerin kullanımının artmasıdır. İkincisi, demografik dönüşüm neticesinde nüfusun yaşlanması, artan sağlık sorunları ve sağlık sektöründe gelişen teknolojilerin etkisiyle sağlık hizmetlerindeki değişimlerdir. Üçüncüsü ise küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunlarının üstesinden gelebilmek için çevre ve sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkan gelişmelerdir. Gelecekte ihtiyaç duyulan mesleklerin ve becerilerin bu gelişmelere uyum sağlamak için değişmesi beklenmektedir. Bu çalışma geleceğin meslekleri ve becerilerinin demografik fırsat penceresi açık olan Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde önemini ele almaktadır. Demografik fırsat penceresi, bir ülkenin nüfus yapısındaki değişimlerin ekonomik kalkınma potansiyeline etkisini ifade eder. Genç ve dinamik nüfusuyla Türkiye'nin demografik fırsat penceresinin 2040'lı yılların başına kadar açık olması beklenmektedir. Demografik fırsat penceresi ekonomik kalkınmayı olumlu etkilese de bu etki kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır. Politika yapıcıların ve yöneticilerin doğru politikalarla ve yönlendirmelerle beşeri sermayenin niteliğini artırması ve işgücü piyasasına kazandırması gerekmektedir. Bu nedenle ülkeler, demografik fırsat penceresinden tam olarak faydalanmak için, ekonomik politikalarını ve yatırımlarını bu faktörlere odaklandırmalıdır. Bu anlamda geleceğin meslekleri ve becerileri konusunda küresel megatrendler iyi anlaşılmalı, doğru yönlendirme ve stratejilerle ekonomik kalkınma için bir beşeri sermaye birikimine dönüştürülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Geleceğin Meslekleri, Beceriler, Demografik Fırsat Penceresi, Ekonomik Kalkınma

^a ceydae@anadolu.edu.tr

^b 0000-0002-4321-6069

^b ttosunoglu@anadolu.edu.tr

^b 0000-0001-9377-5136

How to Cite: Erden Özsoy C, Tosunoğlu B T(2023) Jobs and Skills of the Future: A Window of Opportunity for Economic Development in Türkiye, Journal of Economics and Administrative Sciences 24(3): 403-416, 2023

Giriş

Geleceğin meslekleri ve becerileriyle ilgili son yıllarda artan merak ve endişe neticesinde özellikle önde gelen uluslararası kuruluşlar bu konuyu ele alan çeşitli raporlar yayınlamıştır. Bu raporlarda (PWC, 2016; OECD, 2017; World Bank, 2019; WEF, 2020; WEF, 2023) geleceğin mesleklerine ve becerilerine yön veren megatrendlerden (büyük küresel eğilimlerden) söz edilmektedir. Megatrend kavramı, uzun dönemli, derin etkileri olan ve birçok alanda görülen büyük değişimleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Genellikle toplumsal, ekonomik, teknolojik, çevresel, siyasal, kültürel veya demografik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkarlar ve birkaç on yıl boyunca veya daha uzun süre etkilerini sürdürürler. Megatrendler tanımları gereği büyük ölçeklidirler ve toplumlar için büyük zorluklar kadar yeni fırsatlar da yaratırlar. Örneğin, küresel ekonomik gücün batıdan doğuya kayması, kentleşmenin hızlanması, demografik dönüşüm, teknolojinin yükselişi, iklim değişikliği ve kaynak kıtlığı gibi konular megatrend örnekleri arasında yer alabilir (PWC, 2016, s. 1). Megatrendler, geleceğin iş dünyasında farklı mesleklerin ortaya çıkmasına, mevcut mesleklerin dönüşmesine ve ihtiyaç duyulan becerilerin değişmesine neden olabilirler.

İşgücü piyasasında ortaya çıkması beklenen değişim ve dönüşümde özellikle üç megatrendin (teknolojik gelişme, demografik dönüşüm ve küresel iklim değişikliği) öne çıktığı görülmektedir. Bu küresel megatrendlere uyum sağlamak için yakın bir gelecekte yeni mesleklerin ortaya çıkması, birçok meslek tanımının değişmesi ve bazı mesleklerin de ortadan kalkması beklenmektedir. Gelecekte mesleklerde hızlı bir dönüşüm beklendiğinden işgücüne geleceğin becerilerini kazandırmak ön plana çıkmalıdır. Gelecekte işgücünden çok yönlü ve esnek olması, öğrenilebilirlik (learnability) ve uyum sağlama (adaptability) yeteneklerini geliştirmesi, yüksek düzeyde düşünme ve problem çözme gibi becerilere sahip olması beklenmektedir. Uzaktan çalışma, serbest çalışma gibi esnek çalışma modellerine olan talebin artmasıyla işletmeler de bu modellere uygun olarak çalışanlarını seçebilecektir. Birçok sektörde ve hayatın birçok alanında etkili olabilen bu megatrendler; işletmelerin, hükümetlerin ve toplumun genelinde stratejik planlamaların yapılmasını gerektirmektedir.

Küresel megatrendlere bağlı olarak ortaya çıkan geleceğin meslekleri ve becerilerinin Türkiye işgücü piyasasını da etkilemesi beklenmektedir. Türkiye’de 2030 yılına kadar otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin tamamlayıcı yatırımlarla birlikte 3,1 milyon net yeni iş yaratma potansiyeline sahip olacağı öngörülmektedir (McKinsey & Company, 2020c, s. 3).

Bu çalışma geleceğin meslekleri ve becerilerinin demografik fırsat penceresi henüz açık olan Türkiye’nin ekonomik kalkınma sürecinde önemini ele almaktadır. Bilindiği gibi ekonomik kalkınma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirdeki artışa ek olarak ekonomik ve sosyo-kültürel yapıdaki değişimdir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde fiziksel sermaye kadar beşeri sermayenin de öneminin anlaşılmasıyla çalışanların işyerinde verimliliğini ve istihdam potansiyelini artırıcı

beşeri sermaye (özellikle eğitim) politikalarına dikkat çekilmeye başlanmıştır. Türkiye genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Ancak Türkiye’de yükseköğretim mezunlarının işsizlik durumu incelendiğinde 2022 yılında üçüncü çeyrekte %12,1 ile diğer eğitim kademeleri mezunlarından yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu oran aynı dönemde Türkiye’nin genel işsizlik oranının da (%10,1) 2 puan üzerindedir (TÜİK, 2022a ve TÜİK, 2022b). Ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir üretim faktörü olan bu genç nüfusu daha etkin ve verimli kullanmak gerektiği açıktır. Bunun için önümüzde kritik yıllar bulunmaktadır. Türkiye’nin demografik fırsat penceresinin 2040’lı yılların başına kadar açık olacağı tahmin edilmektedir. Demografik fırsat penceresi, ülkelerin yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçerken karşılaştıkları genç (aktif) nüfus oranının yüksek olduğu birkaç on yıllık bir dönemdir. Bu anlamda demografik fırsat penceresi her ülkenin tarihinde bir kez karşılaşılan geçici bir süreçtir. Demografik fırsat penceresi iktisadi kalkınmayı olumlu etkilese de bu etki kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır. Politika yapımcıların ve yöneticilerin bu süreçte doğru politikalar dizayn etmesi ve vakit kaybetmeden uygulamaya geçmesi gerekmektedir. Bu çalışma geleceğin meslekleri ve becerilerini beşeri sermayeye kazandırmanın henüz demografik fırsat penceresi de açıkken Türkiye’de ekonomik kalkınma için olumlu sonuçlar yaratacağını öne sürmektedir.

Geleceğin Mesleklerini Belirleyen Küresel Megatrendler

COVID-19 ekonomileri durgunluğa sürüklerken birçok işi risk altına sokmuştur. Bazı sektörler ve işler diğerlerinden daha ciddi şekilde etkilenmiştir (Park ve Inocencio, 2020, s. 1). Diğer taraftan COVID-19 salgını geleceğin çalışma hayatına geçişi de hızlandırmıştır. COVID-19, can ve iş kayıplarını birlikte ortaya çıkarması nedeniyle hem bir sağlık krizi hem de bir ekonomik kriz olarak görülmektedir. Ülkeler ve kuruluşlar, krizin kapsamı ve derinliği karşısında ilk tepkisel şaşkınlıktan toparlanma sürecine doğru evrimleşmeye başladıkça birçok alanda değişim de başlamıştır. COVID-19 virüsünün yayılmasının neden olduğu hayati tehlike ticari faaliyetlerin tamamen veya kısmen durdurulmasına neden olmuştur. Bu durum ekonomilerde, toplumlarda ve işgücü piyasalarında önemli değişimlere yol açmıştır. Birçok işletme fiziksel ofislerini kapatmak zorunda kalmış ve yüz yüze iş yapma konusunda kısıtlamalarla karşılaşmıştır (WEF, 2020, s. 8-9). COVID-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan işsizliğin önemli ve geniş kapsamlı olabilen ekonomik etkileri nedeniyle çözüm bulma ihtiyacı duyulmuştur (McKinsey & Company, 2020a, s. 3). İşten çıkarılan işçilerin işsizlik sigortası veya ücret sübvansiyonları yoluyla korunduğu ülkelerde bile, sosyal güvenlik açısından çıkan çok sayıda kayıt dışı işçi olmuş ve işsizliğin sosyal ve psikolojik bedeli geniş çapta hissedilmiştir. İş kayıpları, düşük ücretliler ve küçük işletmeler dahil olmak üzere en kırılgan kesimleri daha yoğun etkilemiştir (McKinsey & Company, 2020b: 2).

COVID-19 krizi sırasında yaşanan kapanmalar, sosyal mesafe ve işgücünün virüse karşı savunmasızlığı otomasyona doğru gidişi hızlandırmıştır. Amerikalı şirketlerin büyük bir çoğunluğu otomasyonu artırmaya yönelik planlar ortaya koymuştur (Acemoğlu, 2022: 8). Bazı şirketler robot kullanımını artırmış ve işçilere bağımlılığını en aza indirmiştir. Otomasyon ve artan robot kullanımı, az gelişmiş ülkeler için genellikle ekonomik olarak mümkün olmasa da, COVID-19 şirketleri ve toplumları bu konuda adaptasyona zorlanmıştır (Park ve Inocencio, 2020, s. 4). COVID-19 salgınının yarattığı değişim, sonuçları itibarıyla Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) tarafından zaten tetiklenmiş olan uzun vadeli dönüşümle bir araya gelmiş ve işgücü talebini belirlemede etkin olmuştur (WEF, 2020, s. 8-9). McKinsey & Company raporunda potansiyel işgücü talebinin kaynaklarını belirlemek için bazı küresel trendlere yer verilmiştir. Bu trendlerin çoğu megatrend olma özelliği taşıyorsa da gelecekte meslekleri etkilemesi, işgücü piyasasını şekillendirmesi muhtemeldir. İlgili raporda yer alan küresel trendler üç başlık altında sıralanmıştır (McKinsey & Company, 2020c, s. 27):

Sosyoekonomik ve Çevresel Trendler

Gelir artışı, yaşlanan nüfus, gençlerin işgücüne katılımı, ticaret, küresel ağ ve yeni pazarlara erişim, altyapı geliştirme ve kentleşme, iklim değişikliği, enerjide dönüşüm ve verimliliklerdir.

Tüketici tercihi ve davranış trendleri

Eğlence, yeme-içme ve seyahate artan ilgi, sağlıklı yaşam hizmetleri, bireysel hizmetler, kaliteli eğitim ve yaşam boyu öğrenme, düşük vasıflı hizmetlere duyulan ihtiyaç ve esnek çalışmadır.

Teknolojik Gelişmelerle İlgili Trendler

Yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve yayılması, robot bilimi ve yapay zekâ, işletmelerin dijital dönüşümü, yeni dijital işler, teknoloji yatırımı ve artan hareketlilik (mobilité)'dir.

McKinsey & Company (2020c, s. 27) Türkiye'de işgücü talebini etkileyen en önemli 7 faktöre de yer vermiştir. Bu faktörler; verimlilik artışı ve ticari büyümenin sonucu olarak artan gelir, yaşlanan nüfusun bir sonucu olarak sağlık hizmetlerinde artış, yeni konutların, ticari binaların, turizm tesislerinin vb. inşaatı, altyapı yatırımları, teknolojinin geliştirilmesi ve yayılması, yeni hizmetlere artan ihtiyaç ve enerjide dönüşüm olarak belirtilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), işin ve mesleklerin doğasını hızla yeniden tanımlayan küresel megatrendler belirlemiştir. Bu megatrendler; teknolojik ilerleme, demografik dönüşüm, çevresel değişim ve küreselleşme olarak ifade edilmiştir. Teknolojinin ve diğer megatrendlerin kesin etkisi tartışılmaya devam ederken, işin geleceğini tasavvur etmek, gelecekte hangi becerilere ihtiyaç duyulduğu, bu becerilerin nasıl kazanılması gerektiği ve eğitim sağlayıcıların bu sürece nasıl uyum sağlaması gerektiği konusunda tartışmaları güçlendirmiştir (Sakamoto ve Sung, 2018, s. 1).

Farklı raporlar (PWC, 2016; OECD, 2017; World Bank, 2019; WEF, 2020; WEF, 2023) incelendiğinde ortak paydada yer alan ve geleceğin meslek ve becerilerini şekillendiren üç megatrend öne çıkmaktadır. Bu megatrendler doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanabilmesi için dünyada geleceğin meslekleri olarak ifade edilen pek çok meslek ve beceriden söz edilmektedir. Bu üç megatrend; teknolojik gelişme, demografik dönüşüm ve küresel iklim değişikliği olarak belirlenmiştir.

Teknolojik Gelişme

Tüm insanlar için daha yüksek yaşam standartlarına sahip, kapsayıcı toplumlar inşa etme zorluğunun merkezinde işin geleceği yatmaktadır. Bu gelecek, küreselleşme ve teknolojik gelişme gibi birçok önemli faktör nedeniyle son derece belirsizdir. Bazı analistler, işçilerin yerini robotların ve diğer yeniliklerin aldığı bir "işsiz gelecek" kıyamet günü senaryosu öngörürken bazılarıysa bu korkunun asılsız olduğunu; bu yeniliklerin aynı zamanda bazı fırsatları da beraberinde getirdiğini; esnek ve uyum sağlayabilen insanların tıpkı öncekiler gibi teknolojik değişim dalgasını atlatacağını savunmaktadır (El Achkar Hilal, 2018, s. 182-183). Schumpeter'in yaratıcı yıkım (creative destruction) görüşüne göre yenilik, sürekli bir yıkım ve yaratım süreciyle daha önceki yeniliklerin yerine geçerek ekonomik büyümeyi yönlendirir. Son yıllarda yaratıcı yıkım kavramı, internetin habercilik ve matbaa sektörlerinde, Uber ve benzeri hizmetlerin geleneksel taksi sistemlerinde, Netflix'in video kaset ve disk kiralama sektörlerinde, akıllı telefonların fotoğrafçılık sektöründe etkisini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu gelişmeler, daha iyi ürünler ve iyileştirilmiş iş modelleri için zemin hazırlayarak daha zengin, daha üretken toplumlara ve daha yüksek yaşam standartlarına yol açar. Yaratıcı yıkımla birlikte, şirket iflasları ve yok olan endüstriler büyüme sürecinin doğal bir parçasıdır. Teknolojik ilerleme büyük iş kayıplarına neden olabilir. Üretim faktörleri ve beceri talebi üzerindeki etkisiyle önemli bölüşüm sorunları doğurabilir. Teknolojik gelişme, bir yandan yeni işlerin ortaya çıkmasına sebep olurken diğer yandan pek çok işi hızlı bir biçimde gereksiz hale getirebilir. Böylece düşük nitelikli ve daha savunmasız işçiler yerine robot sahibi ayrıcalıklı bir sınıfa ve robot uyumlu becerilere sahip yüksek ücretli işçilere fayda sağlayabilir (El Achkar Hilal, 2018, s. 182-183). Yakın gelecekte robotların ABD'deki işlerin yaklaşık %40'ını, İngiltere'de %30'unu, Almanya'da %35'ini ve Japonya'da %21'ini değiştirmesi beklenmektedir (Mahfudz vd., 2021, s. 20). Teknolojik gelişme sürecinde yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), bulut bilişim ve blok zinciri teknolojisi gibi Endüstri 4.0'ın temsil ettiği dijital trendler, gelecekte yeni mesleklerin (veri analisti, yapay zekâ uzmanı, siber güvenlik uzmanı, robotik mühendisi ve blok zinciri uzmanı gibi) ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bu doğrultuda, gelecekte teknolojiyi kullanabilen ve teknolojik dönüşümü yönetebilen kişilere olan talebin de artması beklenmektedir.

Demografik Dönüşüm

Azalan doğum oranları, nüfusun yaşlanması, artan kronik hastalıklar, sağlık hizmetlerine erişim konuları ve sağlık sektöründeki teknolojik gelişmeler neticesinde gelecekte sağlık ve bakım sektörlerinde yeni meslekler (tıbbi robotik mühendisi, dijital sağlık uzmanı ve sağlık teknolojisi danışmanı gibi) ortaya çıkabilecektir. Sağlık sistemlerinin pandemiler, jeopolitik krizler ve tedarik zinciri darboğazları gibi beklenmeyen koşullarda yüksek kaliteli bakım sağlamak ve bu aksaklıkların olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için belirtilen teknolojik dönüşüm süreciyle örtüşecek becerilere sahip işgücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Değişen geleneksel iş ve eğitim süreçlerinde olduğu gibi sağlık sektöründe de özellikle COVID-19 salgınının getirdiği birçok dönüşümün kalıcı olması beklenmektedir. Dünyadaki sağlık sistemleri COVID-19'dan etkilenerek yeni duruma hızlı biçimde uyum sağlamış ve en son sağlık hizmetleri teknolojilerinin uygulanması da dahil olmak üzere yeni çalışma yöntemlerini benimsemeye başlamıştır. Genel olarak sağlık politikaları, hastalara sunulan bakım biçimleri ve tıbbın her alanında teknolojinin kullanımı son yıllarda tamamen değişmiştir (WEF, 2023a, s. 3). Sağlık ve bakım çalışanlarına yönelik artan talebin dikkatli bir analize ihtiyacı vardır. Bazı ülkelerde yaşanan nüfusa doğru demografik dönüşüm, bu işçilere ve onların becerilerine olan talebi artırmaktadır. Bu işlerin yüksek düzeyde duygusal beceri (emotional intelligence) gerektirdiği ve teknolojinin yerini almasının zor olduğu düşünülmektedir (Sakamoto ve Sung, 2018, s. 5-6). Teknolojinin gelişimiyle sağlık kayıtlarının elektronik hale gelmesi giderek farklı boyutlar kazanmaktadır. Erişilebilir ve düzenlenmesi kolay, bulut tabanlı, çevrimiçi sağlık kayıtları, sağlık çalışanlarının bir hastanın tıbbi kayıtlarına kolayca erişmesine yardımcı olmaktadır. Bu sayede daha hassas bir tedavi planı sunabilmekte ve çeşitli belgelerden bilgi toplamak için daha az zaman harcanmaktadır. Sadece teşhis aşaması değil hastaların uzaktan takip edilmesi gelişen teknolojiyle mümkün hale gelmiştir. Sağlık çalışanları, Tıbbi IoT cihazlarını, yapay zekayı ve tele sağlık randevularını kullanarak bir hastanın durumunu kolayca kontrol edebilir hale gelmiştir. Hastalarının genel sağlık durumu hakkında fikir edinmek için gerçek zamanlı sağlık verilerini ve ölçümlerini kullanabilirler. Tıbbi IoT uygulamaları önemli bir değişimi getirmiştir. Tıbbi IoT, sağlık hizmetleri ihtiyaçları için giyilebilir cihazlar, monitörler ve entegre uygulamalar geliştiren, hızla büyüyen bir alandır. Teknolojik gelişmeyle birlikte birçok IoT cihazının fiyatının zamanla düşmesi ve böylece daha fazla kullanıcıya erişilebilirlik sunarak sağlıkta eşitliği sağlaması beklenmektedir. Son yıllarda hızla gelişen yapay zekâ teknolojileri de sağlık hizmetlerinde etkin biçimde kullanılmaya başlamıştır. Yapay zekâ tıbbi IoT ve makine öğrenimi ile birlikte kullanıldığında, geleneksel tıbbi cihazlara göre çok daha verimli sonuçlar oluşturmaktadır. Sağlık sektörü çalışanları yapay zekâ ve gerçek zamanlı sağlık verileri değerlendirmeleri sayesinde hastaların sağlık merkezlerine hızlı veya güvenli bir şekilde ulaşmadığı durumlarda destek olabileceğine kavuşmuştur. Bulut tabanlı bilgi işleme, makine öğrenimi, tıbbi IoT ve daha fazla dijital sağlık teknolojilerinin kullanımının sağlık hizmetlerinin maliyetlerini azaltması da beklenmektedir (Deloitte, 2023, s. 13).

Küresel İklim Değişikliği

Geleceğin mesleklerini belirleyen megatrendlerden bir diğeri küresel iklim değişikliğiyle gündeme gelen yeşil ekonomi ve yeşil işlerdir. Yeşil ekonomi düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan ve sosyal olarak kapsayıcı bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır (Hatier, 2018, s. 422). Bu kavram, çevresel risklerin ve kıtlıkların azaltılmasının yanı sıra gelişmiş insan refahı ve güçlendirilmiş sosyal eşitlik ile doğrudan bağlantılıdır. İklim değişikliğine uyum sağlama ve sera gazı emisyonlarını azaltma çabaları aynı zamanda yeni işler yaratmakta ve mevcut işleri güvence altına alma fırsatları sunmaktadır. İklim değişikliği konusundaki faaliyetler iyi yönetilirse, daha yüksek ve nitelikli istihdama yol açabilir. Bununla birlikte, yüksek göç oranları, sınırlı istihdam fırsatları ve işgücünün sınırlı düzeyde eğitim ve öğretimi gibi temel işgücü piyasası sorunları bu beklenti için önemli zorluklar oluşturmaktadır. Yeşil büyüme, ülkeleri zorlukları fırsatlara dönüştürebilecek yeni bir ekonomik büyüme yoluna yönelerek istihdam yaratma konusunda önemli bir fırsat sunmaktadır. Yeşil işler (sürdürülebilirlik uzmanı, yenilenebilir enerji uzmanı ve atık yönetimi uzmanı gibi), ekosistemlerin ve biyoçeşitliliğin korunmasına veya eski haline getirilmesine katkıda bulunan; enerji, hammadde ve su tüketimini azaltan; sera gazı emisyonlarını sınırlayan; her türlü atık ve kirliliğin oluşumunu en aza indiren veya tamamen önleyen işlerdir. Yeşil işler, işçi haklarına saygı göstermenin yanı sıra, üretimde yer alan tüm çalışanlar için insana yakışır iş ve uygun yaşam koşulları sağlamayı da içerir (Hatier, 2018, s. 423-426).

Dünyada Geleceğin Meslekleri ve Beşeri Sermayeden Beklenen Beceriler

OECD'ye göre beşeri sermaye (insan sermayesi), genel olarak, insanlarda somutlaşan ve üretken olmalarına yardımcı olan bilgi, beceri ve diğer kişisel özellikler stoku olarak tanımlanabilir. Örgün eğitimin (erken çocukluk, örgün okul sistemi, yetişkin eğitim programları) yanı sıra gayri resmi ve iş başında öğrenme ve iş deneyiminin sürdürülmesinin tümü beşeri sermayeye yapılan yatırımı temsil eder. ILO'ya göre beşeri sermaye, çalışanın üretkenliğine katkıda bulunan, sahip olduğu (doğuştan veya edinilmiş) bilgi, beceri, yetkinlik sosyal ve kişilik özellikleri stokudur. Beşeri sermaye kısaca daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağı olarak da tanımlanabilir.

Beşeri sermaye teorisinde ilgili becerilere sahip olmanın doğal olarak daha iyi ücretler ve çalışma koşulları ile daha iyi işlere yol açtığına veya benzer şekilde, doğru becerilere sahip çalışanları istihdam etmenin üretkenliği artırdığı varsayılır (Sakamoto and Sung, 2018: 2). Mikroekonomik düzeyde, daha fazla eğitim, beceri ve deneyime sahip olanlar daha yüksek maaş alma eğilimindedir (OECD). Teoriye göre, bireylerin sahip oldukları beşeri sermaye stokundaki farklılıklar, onların verimliliklerinin de farklı olması sonucunu getirir. Bu verimlilik farkları ise ücret farklılıklarına yol açar. Böylelikle, bireyin sahip olduğu bu hüner, beceri ve niteliklere bağlı olarak ortaya çıkan ücret farklılıkları, sahip

olunan beşeri sermaye ile verimlilik arasındaki ilişkiye bağlı olarak açıklanmış olmaktadır (Erden Özsoy, 2021: 105). Makroekonomik düzeyde ise ülkenin beşeri sermaye düzeyiyle ekonomik performansı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (OECD). Bu anlamda, kişisel kazanç ve ulusal gelirden meydana gelen artışların önemli bir kısmı, beşeri sermayeye yapılan yatırımlar ile açıklanmaktadır.

Günümüzden 10 veya 15 yıl sonra ne olabileceği tam olarak tahmin edilemese de gelecekteki işgücü piyasalarının daha hızlı değişen, öngörülemez, daha az güvenli ve teknoloji odaklı olacağı düşünülmektedir. Teknolojinin değişimi nedeniyle ortaya çıkacak işlerin kapsamı genişleyecek olsa da bu durum, geleneksel mesleklerin tamamen ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Son derece uzmanlaşmış, ticaret ve zanaatta ustalık sahibi olan işçilerin varlığı büyük olasılıkla devam edecektir.

Ancak, seri üretim artık mutlaka kitlesel istihdam anlamına gelmeyecektir. İnsanların sürekli gelişen teknolojilerle çalışabilecekleri, uyum sağlayabilecekleri ve gerekirse becerilerini artıracabilecekleri veya yeni beceriler kazanabilecekleri yönünde beklentiler oluşacaktır. Ayrıca, yalnızca insanların yapabileceği veya en azından teknolojinin üstesinden gelmesi zor olan işlere de odaklanılacaktır (Sakamoto and Sung, 2018, s. 3). Tablo 1 ve 2'de Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından 2023 yılında yayınlanan İşlerin Geleceği (Future of Jobs) adlı raporda öne çıkan (talep artışı ve azalışı bakımından) ilk 20 meslek yer almaktadır. Talebi artacak mesleklere göz atıldığında çok büyük bir kısmının teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği dönüşümle ortaya çıkan meslekler olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Talebi Artacak Meslekler*

Table 1. Jobs That Will Increase in Demand.

1	Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi Uzmanları	11	Blockchain Geliştiricileri
2	Sürdürülebilirlik Uzmanları	12	E-Ticaret Uzmanları
3	İş Zekâsı Analistleri	13	Dijital Pazarlama ve Strateji Uzmanları
4	Bilgi Güvenliği Analistleri	14	Veri Mühendisleri
5	FinTech Mühendisleri	15	Ticari ve Endüstriyel Tasarımcılar
6	Veri Analistleri ve Bilimcileri	16	İş Geliştirme Uzmanları
7	Robotik Mühendisleri	17	DevOps Mühendisleri
8	Büyük Veri Uzmanları	18	Veri Tabanlı Mimarlar
9	Tarım Makinaları Operatörleri	19	Süreç Otomasyon Uzmanları
10	Dijital Dönüşüm Uzmanları	20	Yazılım ve Uygulama Geliştiricileri

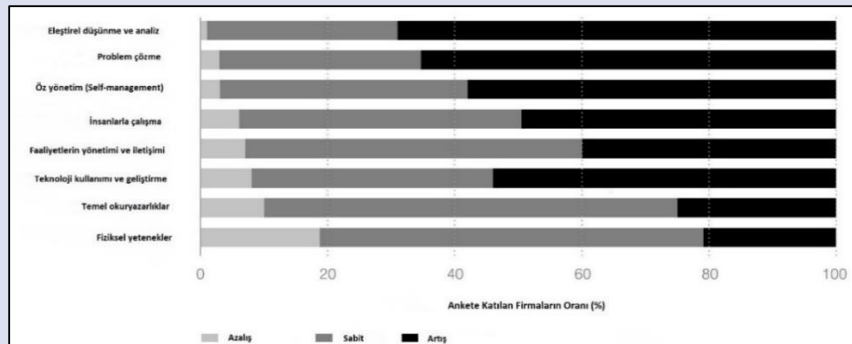
* En Yüksek Olasılıktan En Düşük Olasılığa Doğru Sıralanmıştır. Kaynak: (WEF, 2023b, s. 30)

Çizelge 2. Talebi Azalacak Meslekler*

Table 2. Jobs with Declining Demand

1	Banka Veznedarları ve İlgili Memurları	11	Güvenlik Görevlileri
2	Posta Hizmetleri Memurları	12	Kredi Uzmanları
3	Kasiyerler ve Biletçiler	13	Hasar Ekspertleri ve Denetleyicileri
4	Veri Giriş Görevlileri	14	Yazılım Test Görevleri
5	İdari ve Yönetim Sekreterleri	15	İlişki Yöneticileri
6	Malzeme ve Stok Kayıt Görevlileri	16	Mağaza Satış Elemanları
7	Muhasebe ve Bordro Memurları	17	Bina Görevlileri ve Temizlikçileri
8	Mevzuat Uzmanları	18	Sigortacılar
9	İstatistik, Finans ve Sigorta Çalışanları	19	Sosyal Medya Stratejistleri
10	Kapıdan Kapıya Satış ve Sokak Satıcıları	20	Müşteri Bilgileri ve Hizmetleri Çalışanları

* En Yüksek Olasılıktan En Düşük Olasılığa Doğru Sıralanmıştır. Kaynak: (WEF, 2023b, s. 30)

Şekil 1. Farklı Beceri Gruplarının Görelî Önemi Kaynak: (WEF, 2020, s. 36)

Figure 1. Relative Importance of Different Skill Groups

Teknolojik ilerleme, yeni iş ve çalışma biçimleri, yeşil bir ekonomiye geçiş ve diğer faktörler, gelecekteki iş ve beceri taleplerinin belirlenmesinde oldukça önemlidir. Beceri geliştirmeye yapılan yatırımın gerçekten üretime katkıda bulunabilmesi için becerileri talebinin ve günümüzde becerileri etkileyen yapıların daha iyi anlaşılması gerekmektedir (Sakamoto and Sung, 2018: 2). Geleceğin becerileri beş kategoriye ayrılmaktadır (McKinsey & Company, 2020c, s. 34):

- Fiziksel beceriler: Motor becerileri, mekanik beceriler ve teknik beceriler
- Temel bilişsel beceriler: Temel veri girişi ve işleme, temel okuryazarlık ve aritmetik
- Yüksek bilişsel beceriler: Eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık
- Sosyal ve duygusal beceriler: Uyum sağlama, iletişim, liderlik ve empati
- Teknolojik beceriler: Programlama ve veri analizi

Şekil 1, işverenlerin 2025'e kadar ön plana çıkmasını beklendikleri en önemli beceri ve beceri gruplarını göstermektedir. Ek olarak, LinkedIn ve Coursera aracılığıyla elde edilen veriler, yarının işleri için ihtiyaç duyulan özel beceri türlerini benzeri görülmemiş ayrıntı düzeyinde izlememize olanak tanır. Şekil 1'e göre özellikle eleştirel düşünme ve analiz, problem çözme, teknoloji kullanımı ve geliştirme becerilerinde artış, fiziksel yeteneklerde ise azalış olduğu görülmektedir.

İletişim, problem çözme, ekip çalışması, bilgi ve iletişim teknolojisi (ICT) becerileri gibi genel ve sosyal becerilerin önemi yeni değildir. Bununla birlikte, bunların önemi iş piyasasında daha fazla belirsizlik ve birden fazla kariyer beklentisi içeren bir iş geleceği nedeniyle yeniden vurgulanmaktadır. Bilişsel olmayan becerilere (soft non-cognitive skills) sahip olmanın, çalışanların uyum sağlama ve esnekliklerini ifade ettiği ve istihdam edilebilirliklerini güçlendirdiği giderek daha fazla kabul görmektedir. Teknolojinin işçilerin yerini alması ve bazı mevcut becerilerin geçerliliğini yitirmesi durumunda, yeni becerilere uyum sağlama veya öğrenme yeteneği, işçilerin

yeni görevler üstlenerek veya başka bir yerde iş bularak istihdam edilmelerini belirlemede önemli hale gelecektir. Bu nedenle günümüzde özellikle iki kritik beceriye dikkat çekilmektedir. Biri öğrenebilirlik (öğrenme yeteneği) ya da öğrenme eğilimidir. Bu kavram, bireyin mevcut becerilerini kullanması, yeni iş gereksinimlerine uyum sağlamak için yeni beceriler geliştirmesi ve eklemesi için gerekli olan temel eğitim ile kişisel özelliklerin (merak ve azim gibi) bileşimini ifade etmektedir. Diğer, öngörülemez veya hızla değişen bir iş piyasasında yön bulma yeteneği olan adaptasyon (uyum sağlama yeteneği) dir. Yüksek uyum yeteneği, aynı zamanda, işgücü piyasasındaki değişiklikler tarafından yönlendirilmek yerine, değişimle başa çıkma ve kişinin kendi kariyer gelişimini proaktif olarak yönlendirme konusunda güçlü bir yetenek anlamına gelmektedir (Sakamoto and Sung, 2018, s. 7).

Tablo 3'de Dünya Ekonomik Forumu (WEF, 2023, s. 39-40) tarafından 2027 yılı için öngörülen ilk 15 beceri/yetenek yer almaktadır. Tabloya göre iş yerinde karmaşık problemlerin çözülmesinde bilişsel becerilerin öneminin hızlı bir biçimde artması öngörülmektedir. Yaratıcı düşünmenin önemi, analitik düşünceden biraz daha hızlı artmaktadır. Teknoloji okuryazarlığı ise en hızlı büyüyen üçüncü temel beceridir.

Geleceğin mesleklerinde STEM alanındaki bölümlerin ön plana çıkacağı gözlemlenmektedir. Fen (science), teknoloji (technology), mühendislik (engineering), matematik (mathematics) disiplinlerinin birbiriyle bağlantılı ele alındığı yaklaşım olan STEM ile ilgili işler geleceğin işleri olarak görülmekte, buna paralel olarak STEM ile ilgili becerilere olan talep de hızla artmaktadır. Artan talebe rağmen, bu tür vasıflı işçilerin arzı durgun kalmaya devam etmekte ve bu durum STEM becerilerinde genel bir eksiklikle sonuçlanmaktadır (Sakamoto ve Sung, 2018, s. 5). STEM'e son dönemde bir de sanat (art) eklenerek STEM+A (kimi kaynaklarda STEAM) akımı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin özellikle erken yaşlarda STEM+A alanlarına teşvik edilmesi gerekmektedir (YÖK, 2019, s. 33).

Çizelge 3. Geleceğin Becerileri (Kaynak: (WEF, 2023b, s. 38-39)

Table 3. Skills for the Future.

1	Yaratıcı düşünme (bilişsel beceri)
2	Analitik düşünme (bilişsel beceri)
3	Teknoloji okuryazarlığı (teknoloji becerisi)
4	Merak ve yaşam boyu öğrenme (öz yeterlilik)
5	Dayanıklılık ve esneklik (öz yeterlilik)
6	Sistemik düşünce (bilişsel beceri)
7	Yapay zekâ ve büyük veri (teknoloji becerisi)
8	Motivasyon ve öz farkındalık (öz yeterlilik)
9	Yetenek yönetimi (yönetim becerisi)
10	Hizmet yönelimi ve müşteri hizmetleri (etkileşim becerisi)
11	Liderlik ve sosyal etki, nüfuz (başkalarıyla çalışma)
12	Empati ve aktif dinleyicilik (başkalarıyla çalışma)
13	Güvenilirlik ve detaycılık (öz yeterlilik)
14	Kaynak yönetimi (yönetim becerisi)
15	Ağlar ve siber güvenlik (teknoloji becerisi)

Türkiye’de Ekonomik Kalkınma İçin Bir Fırsat Penceresi

Ekonomik kalkınma için potansiyel bir kaynak olarak nüfusun yaş yapısının rolü, ekonomi literatüründe önem kazanmaktadır (Crombach ve Smits, 2022, s. 171). Demografik geçiş sürecinin üçüncü ve dördüncü aşamalarında, nüfus artış hızı yavaşlarken, çalışma çağındaki nüfusun artmaya devam ederek yüksek değerlere ulaşması “Demografik Fırsat Penceresi” veya “Demografik Armağan” olarak anılmaktadır (Tansel, 2012, s. 27). Doğurganlığın azalması potansiyel olarak bir ülkenin demografik fırsat penceresi sırasında hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girmesini sağlayabilir. Demografik fırsat penceresi, ülkelerin yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçerken karşılaştıkları birkaç on yıllık bir dönemdir. Bu geçiş sürecinde, ölüm oranlarının zaten düştüğü, ancak doğurganlık düzeylerinin hala yüksek olduğu bir bebek patlaması (baby boom) dönemi yaşanır. Daha sonra doğurganlık da azaldığında, bebek patlaması kuşağı yaş dağılımında yukarı doğru hareket eder ve bir süre sonra çalışma çağındaki nüfusa girer. Bu dönemde çocuklara daha az zaman harcanması gerektiğinden daha fazla kadın işgücüne katılabilir. Hâlâ yaşlı sayısının düşük düzeyde olduğu göz önüne alındığında, çalışma çağındaki nüfusun büyük ve bağımlı nüfusun küçük olduğu bir dönem yaşanır. Dolayısıyla, gerçekleştiği takdirde demografik fırsat penceresi olarak adlandırılan yüksek bir ekonomik kalkınma potansiyeli vardır (Crombach ve Smits, 2022, s. 171-172). Bu durum ülkelerin tarihlerinde sadece bir kez oluşabildiğinden ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir fırsat olarak değerlendirilir (Tansel, 2012, s. 27).

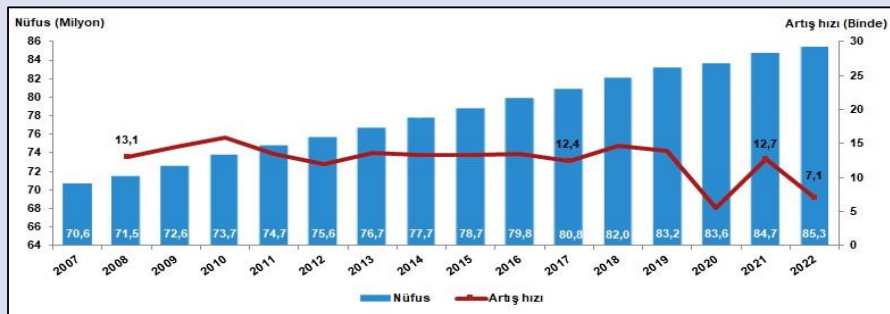
Demografik fırsat penceresi; nüfus artış hızının azaldığı, çalışma çağındaki nüfusun ağırlıkta olduğu,

toplam bağımlılık oranının düşük olduğu dönemde görülür. Başka bir deyişle, bağımlı genç nüfus oranı azalmış ve bağımlı yaşlı nüfus oranı ise henüz artmamıştır (Tansel, 2012, s. 38). Genel bağımlılık oranının %50’nin altına indiği dönemde demografik fırsat penceresinin açıldığı, bu oranın yeniden %50’nin üzerine çıkmasıyla kapandığı kabul edilmektedir (Can ve Avcı, 2019, s. 213). Birleşmiş Milletlerin (UN, 2004, s. 2) hazırladığı bir rapora göre ortalanca yaşın 40 yaşın altında olduğu, 15 yaş altı çocuk ve gençlerin oranının %30’un altına düştüğü ve 65 yaş ve üstü nüfus oranının hala %15’in altında olduğu 30-40 yıllık geçici bir dönem için ülkelerin demografik fırsat penceresi açıktır. Avrupa demografik fırsat penceresine 1950’den önce girmiş ve 2000’li yılların başlarında çıkmaya başlamıştır. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri o tarihlerde zaten gelişmiş ülkeler arasında yer aldıklarından bunu bir fırsat penceresi olarak kullanmalarına gerek kalmamıştır. Dolayısıyla her ülkenin demografik fırsat penceresini yakalayarak ekonomik kalkınmalarını tamamlamaları gerekmemektedir. Ancak günümüz gelişmekte olan ülkelerinin kalkınmasında genç nüfus bir fırsat penceresi olarak değerlendirilebilir. Avrupa’dan sonra, doğurganlığın ve göçün nispeten daha yüksek olduğu Kuzey Amerika için demografik fırsat penceresi 1970-2015 yılları arasında açık kalmıştır. Çin’de 1990-2025, Hindistan’da 2010-2050, Güneydoğu Asya ülkelerinde 2010-2045, Latin Amerika’da 2005-2040 yılları arasında fırsat penceresinin açık olacağı tahmin edilmektedir. Afrika’nın ise 2045’den sonra demografik fırsat penceresi dönemine gireceği 2080 yılına kadar bu sürecin devam edeceği beklenmektedir (UN, 2004, s. 2, 71, 74). Türkiye için Hoşgör ve Tansel (2010, s. 102-103) tarafından yapılan bir çalışmada demografik fırsat penceresinin 2040’lı yılların başına kadar açık olacağı öngörülmüştür.

Çizelge 4. Demografik Fırsat Penceresinin Açık Olduğunu Belirleyen Kriterler ve Türkiye’deki Durum

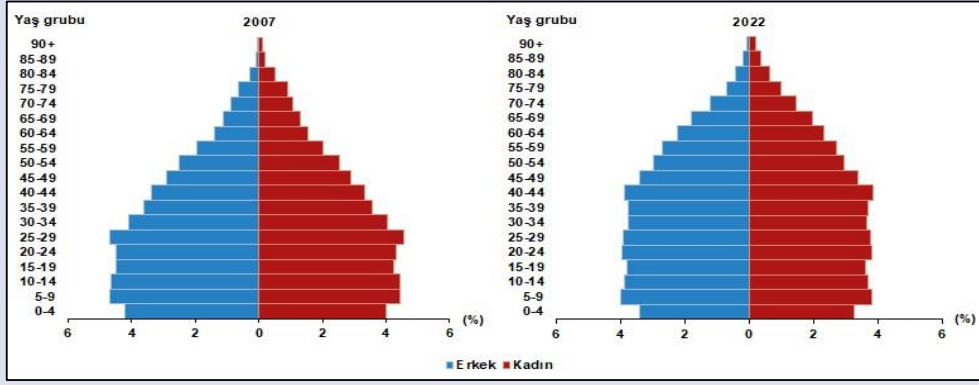
Table 4. Criteria Determining the Openness of the Demographic Window of Opportunity and the Situation in Turkey.

Kriterler	Türkiye
Nüfus artış hızının azalması	Binde 13,1’den 7,1’e düşmüş.
Ortanca yaşın 40 yaş altı olması	33,5 yaş
Genel bağımlılık oranının %50’nin altına bulunması	%46,8
15 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranının %30’un altında olması	%22
65 yaş ve üstü nüfus toplam nüfusa oranının %15’in altında olması	%10

Şekil 2: Türkiye’de Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı, (2007-2022) Kaynak: TÜİK Haber Bülteni (2023a).

Figure 2. Population and Annual Population Growth Rate in Türkiye (2007-2022)

Şekil 3: Türkiye'nin Nüfus piramidi, (2007, 2022) Kaynak: TÜİK Haber Bülteni (2023a).
Figure 3. Population Pyramid of Turkey, (2007, 2022)

Çizelge 5. Türkiye'de Bağımlılık Oranı ve Aktif olmayan Nüfusun Yaş Bileşimi (Kaynak: TÜİK (2023b) verilerinden hareketle yazarlar tarafından hesaplanmıştır)

Table 5. Dependency Ratio and Age Composition of Inactive Population in Turkey

Yıllar	Toplam bağımlılık oranı (%)	15 yaş altı nüfus/ Toplam nüfus (%)	65 yaş üstü nüfus/ Toplam nüfus (%)
2007	50,4	26	7
2012	48,0	25	8
2017	47,2	24	9
2022	46,8	22	10

Şekil 2'de yıllık nüfus artış hızının 2008 yılında binde 13,1 iken, 2022 yılında binde 7,1 olduğu görülmektedir. Nüfus artış hızındaki yavaşlama 2010 yılından sonra gerçekleşmiştir.

Nüfus piramitleri, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında meydana gelen değişimi gösteren grafikler olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin 2007 ve 2022 yılı nüfus piramitleri karşılaştırıldığında, doğumda beklenen yaşam süresinin arttığı, doğum ve ölüm oranlarındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfusun arttığı ve ortanca yaşın yükseldiği görülmektedir. Ortanca yaş, yeni doğan bebekten en yaşlıya kadar nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşıdır. Ortanca yaş aynı zamanda nüfusun yaş yapısının yorumlanmasında kullanılan önemli göstergelerden biridir. TÜİK (2023a)'e göre Türkiye nüfusunun ortanca yaşı 33,5'dir.

Çalışma çağındaki birey başına düşen çocuk ve yaşlı birey sayısını gösteren toplam bağımlılık oranı, 15 yaş altı nüfusa 65 yaş üzeri nüfusun toplanmasıyla elde edilen aktif olmayan nüfus büyüklüğünün, aktif nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş nüfus toplamına bölünmesiyle elde edilir.

Tarafımızca yapılan hesaplama göre Türkiye'nin toplam bağımlılık oranı 2000 yılında %55'tir. Türkiye 2007 yılından sonra toplam bağımlılık oranının %50'nin altına indiği bir döneme girmiştir. Aynı periyotta 15 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranının %30'un altında olduğunu, 65 yaş ve üstü nüfus da toplam nüfusa oranının %15'in altında bulunduğu görülmektedir. Türkiye verilen tüm kriterlere göre demografik fırsat penceresi açık olan bir ülkedir.

Her ne kadar demografik fırsat penceresinin açık olması önemli bir fırsat olsa da ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Demografik fırsat penceresinden çok iyi yararlanmış olan ülkeler olduğu gibi bu fırsatı kaçırmış olan ülke örnekler de bulunmaktadır. Japonya'nın 1960'larda ve diğer Doğu Asya ülkelerinin 1970'lerde yaşadığı hızlı büyüme dönemi ve üretimlerindeki artış, bu ülkelerde oluşan demografik fırsat penceresi ile ilişkilendirilmektedir (Tansel, 2012, s. 37). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ekonomik atılımlar yapan Japonya, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi "Asya Kaplanları" bu fırsatı iyi kullanan örnekler olarak gösterilirken, gerekli yatırımları yapamayan Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya gibi Latin Amerika ülkeleri de başarısız örnekler arasında sayılmaktadır (Özdemir, 2019, s. 9).

Demografik Fırsat Penceresinin olumlu ekonomik sonuçları kendiliğinden ortaya çıkmaz. Demografik fırsat penceresine giren ülkeler nispi olarak geniş bir çalışma çağındaki nüfusa, nispeten düşük bağımlılık oranına ve dolayısıyla ekonomik kalkınma için demografik bir potansiyele sahiptir. Ekonomik potansiyelin gerçekleşip gerçekleşmediği, bu işgücünün kalitesi (beşeri sermaye birikimi), fiziki sermaye stokunun büyüklüğü, hükümet politikasının doğası ve uluslararası rekabetin yapısı gibi çeşitli tamamlayıcı unsurlara bağlıdır (UN, 2004, s. 71).

Demografik gelişmeleri anlamak, değerlendirebilmek ve bu gelişmelerin yaratacağı fırsatlara ve risklere hazırlıklı olmak, politikacıların ve yöneticilerin öncelikleri arasında yer almalıdır. Nüfusun yaş yapısında beklenen değişiklikler Türkiye'ye önemli fırsatlar sunduğu kadar beraberinde bazı riskler de getirmektedir. Bu fırsat ve risklerin

değerlendirilebilmesinde yöneticilere önemli görevler düşmektedir. Ülkelerin tarihinde sadece bir kez karşılaşılabilen demografik fırsat penceresinden yararlanılabilmesi hem işgücü talebine hem de işgücü arzına bağlıdır. Bir taraftan, istihdam olanakları yaratılarak işgücüne olan talep geliştirilmelidir. Diğer taraftan, eğitim ve beceri kazandırarak işgücü arzını nitelikli bir yapıya kavuşturmak gereklidir (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 103-104).

Politikacılar ve yöneticiler işgücü talebini artırıcı, istihdam yaratıcı politikalar izlemelidir. Demografik fırsat penceresi sürecinde doğru politikalar geliştirilebilir ve uygulanabilirse artan çalışma çağı nüfusuna istihdam yaratılabilir. İstihdam olanaklarının artırılması yatırım planlamasından geçer. Çalışma çağındaki nüfusla birlikte istihdam olanaklarının da artması ülkenin makroekonomik üretim düzeyini yükseltecektir. Çalışma çağındaki nüfus istihdam sağlandığı sürece bir gelir elde eder ve tasarruf yapma gücüne kavuşur. Bağımlılık oranı düşük olduğu zaman toplam tasarruf oranları yüksek olma eğilimindedir. Genç ve yaşlı nüfusun aksine, çalışma çağındaki nüfus tükettiğinden daha çok üretebilir ve tasarruf yapabilir. Diğer yandan çalışanlar arttığında vergi tabanı da genişleyeceği için kamu tasarrufları da artacaktır. Bu anlamda istihdam arttıkça bir yandan özel tasarruflarda diğer yandan kamu tasarruflarında artış görülür. Bu tasarruflar ekonomik kalkınmayı sağlayacak yatırımlar için kaynak oluşturur. Eğer, gerekli istihdam imkanları yaratılamaz, işgücüne olan talep, işgücü arzından az olursa, işsizlik ortaya çıkacaktır. Bu durum yoksulluğu artıracak, toplumsal huzursuzluk ve karmaşa ortamı baş gösterebilecektir (Tansel, 2012, s. 38-45).

İkinci nokta ise işgücü arzı ile ilgilidir. Demografik Fırsat Penceresinin beşeri sermaye üzerinde olumlu etkileri ortaya çıkabilir. Bağımlı genç nüfus (0-14 yaş) oranının azalması ile birlikte, bu grubun toplumsal yükü azalır, böylelikle eğitimde nicelik yerine niteliğe yoğunlaşma fırsatı doğar. Doğurganlık düştüğü ve çocuk sayısı azaldığı için aileler çocuklarının eğitimine ve sağlığına daha çok kaynak ayırabilir. Eğitim harcamalarının GSYH içerisindeki payı sabit kalsa bile öğrenci başına düşen harcamalar artar; bu da gelecek yıllarda eğitimin niteliğini olumlu yönde etkiler. Eğitimde son yıllara kadar nicelik artışına öncelik verilmiştir. Bundan sonra nitelikte artışa odaklanmak mümkün olabilir. Bunun yanında genç nüfusun eğitim ve sağlığına yatırım yapılarak geleceğin işgücünün becerileri artırılmalıdır. Böylece geleceğin işgücü daha eğitilmiş, sağlıklı, becerili ve üretken olarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacaktır. İşgücünün eğitim düzeyinin artırılması eğitim planlamasından geçer. İyi bir eğitim politikası ve planlamasıyla 15-64 yaş grubunun eğitim düzeyi ve becerileri teknolojik gelişmelere uygun biçimde artırılmalıdır. Böylece bu yaş grubunun istihdam edilebilirliği yükselir. Diğer taraftan 65 ve üzeri yaş grubu nüfus, yaşam boyu eğitim olanakları ile becerilerini geliştirip, güncelleyebilir ve işgücüne katılabilir. Böylece, uygun sosyal ve ekonomik politikalarla yaşlı nüfus da bir fırsata dönüşebilir (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 103).

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında eğitim ve istihdam alanında yapılan salt niceliksel iyileştirmelerin

yeterli olmadığı bilinmektedir. Niceliksel iyileştirmelerin niteliksel gelişmelerle de desteklenmesi gerekmektedir. Eğitim ve istihdamdaki niteliksel gelişmeler birbirinin tamamlayıcısıdır (Özdemir, 2019, s. 15). Türkiye’de yükseköğretim mezunlarının işsizlik durumu incelendiğinde 2022 yılı üçüncü çeyrekte %12,1 ile diğer eğitim kademeleri mezunlarından yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu oran aynı dönemde Türkiye’nin genel işsizlik oranının da (%10,1) 2 puan üzerindedir (TÜİK, 2022a ve TÜİK,2022b). Bu durum Türkiye’de eğitimdeki niceliksel gelişmelerin istihdama yeterli düzeyde yansımadığına işaret etmektedir.

İşgücü piyasasında niteliksel bir artış beşeri sermayenin kalitesine bağlıdır. Demografik fırsat penceresinin ekonomik kalkınma için kullanılmasında eğitim alanındaki salt nicel gelişmeler yeterli değildir. Sadece niceliğe önem veren, niteliği ihmal eden yükseköğretim sistemlerinin işsizlik sorunlarına sebep olması kaçınılmazdır. Tayland ve Malezya gibi Asya Kaplanlarının dışında kalan ülkeler eğitimde niceliksel gelişmeler gösterse de demografik fırsat penceresini değerlendirememiştir. Ortaya çıkan fırsatın değerlendirilememesinde eğitimde niteliksel iyileşmeye odaklanmamaları ve özellikle STEM alanlarında ihtiyaç duyulan beşeri sermayeyi yetiştirememeleri gösterilmektedir (Özdemir, 2019, s.16).

Türkiye’de Geleceğin Meslekleri ve Becerileri

OECD Uluslararası Yetişkin Yetkinliklerinin Değerlendirilmesi Programı'na (PIAAC) göre, Türkiye'nin üretkenliği artıracak ve daha verimli çalışma yöntemlerini mümkün kılacak teknolojileri kullanabilmesi için nüfusunun önemli bir bölümünün temel becerilerdeki yeterlilik düzeyini geliştirmesi gerekmektedir. Bu konuda, OECD ülkeleriyle olan farkın azalmakta olduğu ve 16-24 yaşındakiler için de en düşük seviyede olduğu görülmüştür. Türkiye, mevcut ve gelecekteki işler için doğru ve teknik becerileri oluşturmaya devam etmeli ve sahip olduğu işgücüne daha iyi fırsatlar sağlamalıdır. Doğru beceri stratejisi, yalnızca eğitimin kalitesine değil, aynı zamanda çalışanlara sürekli olarak yeni beceriler kazandıran ve genç iş gücünü daha etkin kılmak için yeni işler yaratan ekosistemin kalitesine de odaklanmalıdır (OECD, 2016, s. 1).

McKinsey Global Enstitüsü Türkiye’de işlerin geleceği hakkında 2020 yılında bir rapor yayınlamıştır. Raporla otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojiler yoluyla kazanılan ve kaybedilen işler ve beceri gereksinimleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Rapor küresel eğilimler ışığında Türkiye özelinde bir çalışma olduğu için oldukça önemlidir. Araştırmalar, dijital teknolojilerin benimsenmesinin 2030 yılına kadar potansiyel verimlilik artışının yaklaşık %60'ını oluşturacağını göstermektedir. McKinsey Global Enstitüye göre bu Türkiye için de geçerlidir. Otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin Türkiye ekonomisini canlandırma potansiyeli bulunmaktadır. Bu yüzden işin geleceğine ilişkin fırsatlar ve zorlukları anlamak ve Türk işgücünü yaklaşan dönüşüme hazırlamak kritik önem taşımaktadır (McKinsey & Company, 2020c, s. 3).

Küresel ölçekte mevcut teknolojiler, işlerin %50'sinde otomasyona yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'deki mesleklerin sadece %2'si tamamen otomatikleştirilebilirken, işlerin yaklaşık %60'ında en az %30 oranında otomatikleştirilebilir faaliyetler bulunmaktadır. Türkiye'deki ortalama otomasyon seviyelerinin 2030 yılına kadar %20 ila 25 olduğu bir senaryoya dayanan McKinsey Raporu (2020c), teknolojinin getireceği ekonomik etki ve toplumsal değişimler göz önüne alındığında, 2030 yılına kadar otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin tamamlayıcı yatırımlarla birlikte 3,1 milyon net yeni iş yaratma potansiyeline sahip olduğunu öngörmektedir. Bu süreçte, otomasyon ve dijitalleşmenin etkisiyle 7,6 milyon iş kaybedilebilir ve 8,9 milyon yeni iş yaratılabilir, bu da net 1,3 milyon iş artışı anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, şu anda var olmayan 1,8 milyon iş (örneğin, dijital hizmet tasarımcıları, sürdürülebilir enerji uzmanları, siber güvenlik uzmanları ve yapay zekâ destekli sağlık teknisyenleri gibi) yaratılabilir ve bunların çoğu teknoloji ile ilgili sektörlerde. Bu değişikliği sağlamak için, Türkiye işgücü piyasasındaki 21,1 milyon kişinin mevcut işlerinde çalışmaya devam ederken teknolojiden yararlanarak becerilerini geliştirmesi gerekmektedir. Otomasyon ve dijitalleşmenin, önemli ölçüde yeniden beceri kazanma ve işten çıkarma yoluyla 2030 yılına kadar 7,6 milyon çalışana etkilemesi beklenmektedir. Bu grup içerisinde 5,6 milyon kişinin beceri kazanarak rol değiştirmesi ve 2 milyon kişinin farklı sektörlerde veya farklı mesleklerde çalışabilmek için yeni beceriler kazanması gerekmektedir. Ayrıca, işgücüne katılacak 7,7 milyon yeni çalışanın, işgücüne katılırken aranan en son becerilerle donatılması istenecektir (McKinsey & Company, 2020c, s. 3, 6, 32). Sektörel bazda incelendiğinde, iş artışları en güçlü şekilde perakende satış ve hizmet, sağlık hizmetleri ve bakım sağlayıcılar, yiyecek-içecek ve konaklama gibi emek yoğun hizmet sektörlerinde kendini gösterecektir. Meslek grupları da benzer eğilimleri yansıtmaktadır. Müşteri etkileşimi gerektiren işlerin sayısı ve bakım sağlayıcıların sayısı artacaktır. Perakende satış ve hizmet sektörü iş

gücünde %30, sağlık hizmetleri ve bakım sağlayıcılarında %40, yiyecek-içecek ve konaklama sektörlerinde ise %20 büyüme beklenmektedir. İnsan etkileşimi, insan yönetimi ve uzmanlık gerektiren bu tip görevler daha az otomasyon riskine sahiptir (McKinsey & Company, 2020c, s. 5-6).

Türkiye İş Kurumu tarafından gerçekleştirilen İşgücü Piyasası Araştırmaları kapsamında son 4 yıldır işverenlere geleceğin meslekleri kapsamında sorular yöneltilmektedir. 2 ve daha fazla istihdamlı işyerlerinde işverenlere "Sektörünüzde gelecek 10 yılda öne çıkacağını düşündüğünüz (Geleceğin Meslekleri) meslekler nelerdir?" sorusu yöneltilmiş olup çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Bu kapsamda derlenen veriler metin analizi tekniğiyle analiz edilmiş, sektörel ve işyeri büyüklüklerine ilişkin metin haritaları elde edilmiştir. Şekil 5'de Türkiye için geleceğin mesleklerinin analiz edildiği bir metin haritası yer almaktadır. Söz konusu haritada yer alan meslekler işverenlerin en fazla belirttiği mesleklerdir. Haritanın ortasında yer alan büyük puntolu meslekler işverenlerin en çok ifade ettikleri meslekler iken dışa doğru yer alan nispeten daha küçük puntolu ifadelerse daha az belirtilen meslekleri belirtmektedir (Türkiye İş Kurumu, 2021, s. 64).

Bu kapsamda 2021 yılı İşgücü Piyasası Araştırması sonuçlarına göre elektrikli otomotiv, çip mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, yazılım mühendisliği, blockchain yazılımcısı, genetik mühendisliği ve veri analizi uzmanı gibi alanların yakın bir gelecekte büyük önem kazanması beklenmektedir.

Türkiye'de işgücünün sahip olduğu beceriler dikkate alındığında, temel dijital becerilerde çalışılan saatlerin payının yaklaşık 1,5 kat artabileceği tahmin edilmektedir. Bütün beceriler içerisindeki en büyük artışın teknolojik becerilerden gelmesi de beklenmektedir. Bu, her Türk çalışana için teknolojinin günlük uygulamaları ve bilgisayar okuryazarlığı gibi en azından temel dijital becerileri öğrenmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sosyal beceriler, özellikle girişimcilik ve kişilerarası becerilerin etkisiyle birlikte artabilecektir. Yaratıcılık faaliyetlerinin toplam çalışma saatlerindeki payının büyük bir artışa sahip olması öngörülmektedir.

Şekil 4: Türkiye için Geleceğin Meslekleri (Kaynak: Türkiye İş Kurumu, 2021, s. 64)

Figure 4. Future Jobs for Turkey

En fazla düşüş olacağı tahmin edilen alan temel bilişsel beceriler arasında yer alan veri girişi ve işleme ile fiziksel ve manuel beceriler içerisinde yer alan ekipman kullanımının olması beklenmektedir. Bilindiği üzere fiziksel etkinliklerin ve veri toplama ve işleme etkinliklerinin yüksek düzeyde otomasyona uğraması kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir. Sektörel olarak bakıldığında çoğu sektörde teknolojik becerilere olan ihtiyacın arttığı görülmektedir. Aynı durum, sanat ve eğlence, hizmetler ve finans gibi çoğu sektördeki sosyal beceriler için de geçerli olup, müşteri etkileşimini artıracak becerilerin önemi artmaktadır. Buna karşılık, temel bilişsel beceriler ile fiziksel ve el becerileri çoğu sektörde düşüş yaşayacaktır. Çünkü bilindiği üzere veri girişi, temel okuryazarlık, hesaplama ve ekipman çalıştırma becerilerinin otomatikleştirilmesi kolaylaşmış durumdadır. Sağlık hizmetleri ve finans sektörlerinde gerekli becerilere sahip olan çalışanlara ihtiyacın artması da büyük ölçüde bu sektörlerde çalışan sayısındaki ve çalışılan saatlerdeki artıştan kaynaklanacaktır. Meslek kategorilerine göre beceriler ele alındığında, Türkiye’de tüm meslek gruplarında teknolojik, sosyal ve duygusal becerilere harcanan saatlerde artış beklendiği söylenebilir. Daha yüksek bilişsel beceriler arasında yer alan sağlık sektöründeki bakım hizmeti sağlayıcıları, müşteri ilişkileri ve yöneticiler alanlarında büyük artışı görebilir. Sağlık sektöründe ihtiyaç duyulan temel bilişsel becerilerdeki artış, bu sektörde ihtiyaç duyulan iş gücünün artışından kaynaklanmaktadır. Birçok meslek grubu için de temel bilişsel, fiziksel ve el becerileri ihtiyacında düşüşler görülmesi beklenmektedir (McKinsey & Company, 2020c: 36-38).

Genel olarak, Türkiye’deki iş gücünün becerilerinin önemli ölçüde iyileştirilmesi gerekebileceği sonucuna varılabilir. Bu nedenle Türkiye’de yeniden beceri kazandırma ve beceri geliştirme çabaları işgücünde sürdürülebilir bir değişim sağlamanın önemli yöntemleri olacaktır.

Sonuç

Beşeri sermaye ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde en az fiziki sermaye kadar önemli olan bir unsurdur. Beşeri sermaye daha çok eğitimle kazanılan, insanın işyerinde verimliliğini artıran temel bir girdidir. Türkiye’nin sahip olduğu insan gücünden daha etkin ve verimli bir biçimde yararlanılması ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde hayati öneme sahiptir. Atıl işgücü ya da etkin olmayan işgücü ekonomik büyüme hızının potansiyelinin altında kalmasına neden olabilmektedir. Türkiye sahip olduğu genç ve dinamik nüfus yapısıyla demografik fırsat penceresi açık olan bir ülkedir. Demografik fırsat penceresi, bir ülkenin nüfus yapısındaki değişimlerin, ekonomik büyüme ve kalkınma potansiyeline etkisini ifade eder. Genellikle, genç nüfusun oranının artması, işgücüne ve üretken nüfusa katkı sağlayan daha fazla insanın bulunması anlamına gelir. Bir ülke, nüfusunda bir artış dönemi yaşıyorsa, bu demografik fırsat penceresi olarak kabul edilir. Bu dönemde, ülke

ekonomisi, genç nüfusun işgücüne katılması ve üretkenliklerinin artması sayesinde büyüme potansiyeli kazanabilir.

Türkiye’nin demografik fırsat penceresi, 2000’li yılların başından itibaren açılmaya başlamıştır. Bu dönemde, genç nüfusun oranı artmış ve çalışma çağındaki nüfusun oranı yükselmiştir. Özellikle 2000-2015 döneminde, Türkiye’nin demografik yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde, Türkiye’nin ekonomik büyüme hızı artmış ve birçok sektörde önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin demografik fırsat penceresinin tam olarak ne zaman kapatacağına dair kesin bir tarih vermek zordur. Ancak, Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2022 yılı verilerine göre, Türkiye’nin nüfusunun yaşlanmaya başladığı ve genç nüfusun oranının azalmaya başladığı görülmektedir. Bu trend devam ederse, Türkiye’nin demografik fırsat penceresi yakın bir gelecekte sona erebilir. Özellikle 2030’lardan itibaren, Türkiye’nin nüfus yapısındaki değişimlerin hızlanması ve yaşlı nüfusun oranının artması beklenmektedir. Türkiye’nin nüfus yapısındaki değişimleri dikkate alarak, politika ve programlarını buna göre şekillendirmesi önemlidir. Zira bu fırsat penceresi sınırlı bir zaman diliminde mevcut olur ve nüfus yapısındaki değişimlerle birlikte sona erer. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, genç nüfusun oranı arttıkça, ülke ekonomisinde büyüme potansiyeli de artar. Ancak bu büyüme potansiyeli, yeterli iş olanakları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi faktörlere bağlıdır.

Demografik fırsat penceresi ekonomik kalkınmayı olumlu etkilese de bu etki kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır. Politikacıların ve yöneticilerin işgücü arzı ve talebini şekillendirmek için eğitim ve istihdam politikalarıyla ve doğru yönlendirmelerle beşeri sermayenin niteliğini artırması ve işgücü piyasasına kazandırması gerekmektedir. Bu nedenle, ülkeler, demografik fırsat penceresinden tam olarak faydalanmak için, ekonomik politikalarını ve yatırımlarını bu faktörlere odaklandırmalıdır. Türkiye’de aranan becerilerin geliştirilmesinde başarıya ulaşabilmesi için bir odak noktasına, kolektif ve uyumlu bir eylem planına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu anlamda işletmelerin, derneklerin, kamu kurumlarının, eğitim kurumlarının ve bireylerin de dâhil olduğu tüm paydaşların gerekli aksiyonları alması kritik bir öneme sahiptir.

Geleceğin meslekleri ve becerileri, ekonomik kalkınma için önemli bir faktördür. Yeni teknolojilerin ve dijital dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir dünyada, iş dünyası da hızla değişmektedir. Bu nedenle, yeni meslekler ve beceriler ortaya çıkmakta ve iş dünyasında bu becerilere olan talep artmaktadır. Bu değişimler, ekonomik kalkınma için birtakım fırsatlar ve zorluklar sunar. Örneğin, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme, üretkenliği artırabilir ve yeni pazarlar yaratabilir. Ancak, geleneksel mesleklerin yerini alan dijital meslekler de olabilir ve bu da bazı kesimlerde işsizliğe neden olabilir. Bu nedenle, ekonomik kalkınma için önemli olan, iş dünyasındaki değişimleri öngörebilen ve bu değişimlere uyum sağlayabilen bireylerin yetiştirilmesidir. Gelecekteki

meslekler ve beceriler hakkında bilgi sahibi olmak, iş dünyasındaki fırsatları yakalamak ve işsizlik riskini azaltmak için önemlidir. Ayrıca, dijital becerilerin geliştirilmesi, rekabetçi olmak için gerekli olan becerilerden biridir. Bu nedenle, eğitim sistemlerinin, gençlerin gelecekteki meslekler ve beceriler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak için güncellenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, geleceğin meslekleri ve becerileri, ekonomik kalkınma için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Türkiye'nin demografik fırsat penceresinden tam olarak faydalanabilmesi için, önümüzdeki kritik yıllarda eğitim ve istihdam gibi alanlarda yatırımlar yapılması ve ekonomik büyümenin sürdürmesi gerekmektedir. Eğer, gerekli istihdam imkânları yaratılmaz, işgücüne olan talep, işgücü arzından az olursa, işsizlik ortaya çıkacak, ücretler düşük kalabilecektir. Bu durum yoksulluğu artıracak, toplumsal huzursuzluk ve karmaşa ortamı baş gösterebilecektir. Gelecekte iş dünyasında oluşacak değişimleri ve meslekleri öngörebilen, trendleri takip eden, dijital becerileri geliştiren ve sürekli öğrenmeye açık olan bireyler için yeni kariyer fırsatları sunacağından, gelecekte başarılı olma şansı daha yüksektir.

Extended Abstract

Although it cannot be predicted exactly what will happen 10 or 15 years from now, it is expected that labor markets will change more rapidly in the future. Some professions will disappear and new professions will emerge. Global megatrends are a factor in the formation of this expectation. Megatrends are long-term, profound changes that are seen in many areas. They usually arise under the influence of social, economic, technological, environmental, political, cultural or demographic factors and persist for several decades or longer. Megatrends are large-scale and create new opportunities and major challenges for societies. Three megatrends stand out in shaping the jobs and skills of the future: Technological development, demographic transformation, and green economic transformation.

In the technological development process, digital trends such as artificial intelligence, the Internet of Things (IoT), cloud computing, and blockchain technology will lead to the emergence of new professions in the future. Therefore, the demand for people who can use technology and manage technological transformation will increase in the future. For example, professions such as data analyst, artificial intelligence specialist, cyber security specialist, robotics engineer, and blockchain specialist will gain importance.

Secondly, demographic transformation, declining birth rates, population aging, increasing chronic diseases, access to health services, and technological developments in the health sector will lead to the emergence of new professions in the health and care sectors in the future. For example, professions such as medical robotics engineer, digital health specialist, and health technology consultant will gain importance.

Finally, global climate change, environmental pollution, and sustainable development trends will create new business opportunities in the future in areas such as green technologies, renewable energy, energy efficiency, and environmental consultancy. For example, professions such as renewable energy specialists and waste management specialists will gain importance.

It is expected that skills will change to adapt to these developments in parallel with the changes in the professions needed in the future. The workforce will need to be versatile and flexible in the near future. In addition, employees are expected to develop learnability and adaptability skills and to have skills such as creative thinking and problem-solving. The demand for flexible working models such as remote working and freelancing will increase and businesses will choose their employees in accordance with these models. These megatrends, affecting many industries and many areas of life, require strategic planning by businesses, governments, and society.

It is expected that the jobs and skills of the future, which emerge depending on the global megatrends, will also affect the Turkish labor market. It is predicted that by 2030, automation, artificial intelligence, and digital technologies will have the potential to create 3.1 million net new jobs with complementary investments in Türkiye. In the process, 7.6 million jobs could be lost and 8.9 million new jobs could be created. As a result, a net increase of 1.3 million jobs can be achieved. In addition, 1.8 million jobs that do not exist today (such as digital service designers, sustainable energy specialists, cybersecurity specialists, and AI-powered healthcare technicians) could be created, many of which are in technology-related sectors. To achieve this change, 21.1 million people in the Turkish workforce will need to improve their skills by leveraging technology while continuing to work in their current jobs. Automation and digitization are expected to impact 7.6 million workers by 2030 through significant reskilling and layoffs. Within this group, 5.6 million people need to gain skills and change roles, and 2.0 million people need to acquire new skills to work in different sectors or professions. In addition, 7.7 million new recruits to join the workforce will be required to be equipped with the latest skills required when entering the workforce.

This study deals with the importance of future professions and skills in the economic development process of Türkiye, whose demographic window of opportunity is open. With its young and dynamic population, Türkiye's demographic window of opportunity is expected to be open until the early 2040s.

The demographic window of opportunity refers to the impact of changes in a country's population structure on its economic growth and development potential. Generally, an increase in the proportion of youth means more people contributing to the workforce and a productive population. If a country is experiencing a period of increase in its population, this is considered a demographic window of opportunity. In this period, the country's economy can gain significant development

potential thanks to the participation of the young population in the labor force and the increase in their productivity. Although the demographic window of opportunity has a positive effect on economic development, this effect does not occur automatically. Policymakers and managers need to increase the quality of human capital and bring it into the labor market with the right policies and guidance. Therefore, countries should focus their economic policies and investments on these factors to take full advantage of the demographic window of opportunity. Understanding and evaluating demographic developments and being prepared for the opportunities and risks these developments will create should be among the priorities of policymakers and managers.

Expected changes in the age structure of the population bring some risks as well as important opportunities for Türkiye. Evaluating these opportunities and risks imposes important duties on managers. Benefiting from the demographic window of opportunity, which can be encountered only once in the history of countries, depends on both labor demand and labor supply. Policymakers and managers should follow policies that increase labor demand. Increasing employment opportunities is through investment planning. The increase in employment opportunities together with the working-age population will increase the macroeconomic production level of the country. As long as employment is provided, the working-age population gains an income and gains the power to save. Many researchers have concluded that total savings rates are high when the dependency ratio is low. In this sense, as employment increases, private savings on the one hand and public savings on the other hand increase. Public savings will increase, as the tax base will expand as the number of workers increases. These savings create resources for investments that will ensure economic development. If the necessary employment opportunities cannot be created and the demand for labor is less than the supply of labor, unemployment will arise and wages will fall. This situation will increase poverty and an environment of social unrest and confusion may arise.

The second point is related to the labor supply. The demographic window of opportunity may have positive effects on human capital. With the decrease in the rate of the dependent young population (0-14 years old), the social burden of this group decreases, thus giving the opportunity to focus on quality rather than quantity in education. As fertility declines and the number of children decreases, families can spend more money on their children's education and health. Even if the share of education expenditures in GDP remains constant, expenditures per student are increasing. This will positively affect the quality of education in the coming years. While it was more important to increase the quantity of education until recent years, it may now be possible to focus on increasing the quality. In addition, the skills of the future workforce should be increased by investing in the education and health of the young population. Thus, the workforce of the future will contribute

to economic development by being more educated, healthy, skilled, and productive. Increasing the education level of the workforce is through education planning. With a good education policy and planning, the education level and skills of the 15-64 age group should be increased in accordance with technological developments. Thus, the employability of this age group increases.

Policymakers and managers need to increase the quality of human capital and bring it into the labor market with the right policies and guidance. Therefore, countries should focus their economic policies and investments on these factors to take full advantage of the demographic window of opportunity. In this sense, global megatrends on the professions and skills of the future should be well understood and transformed into human capital accumulation for economic development with the right guidance and strategies.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. (2022). *Yapay zekayı yeniden tasarlamak: otomasyon çağında iş, demokrasi ve adalet*, (Çev: Hasan Dölkeleş), Efil Yayınevi.
- Can, B. ve Avcı, S. (2019). Demografik fırsat penceresi Türkiye için demografik kriz penceresine dönüşecek mi? *1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book*, Istanbul University Publication No: 5255
- Crombach, L. ve Smits, J. (2022). The demographic window of opportunity and economic growth at Sub-National Level in 91 Developing Countries. *Soc Indic Res* 161, 171–189. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02802-8>.
- Deloitte, (2023). *Global Health Care Outlook*, (<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/gx-health-care-outlook-2023-full-report.pdf>)
- El Achkar Hilal, S. (2018). Creative destruction? Technological progress, employment growth, and skills for the future in Indonesia, the Philippines, Thailand and Viet Nam. *Skills and the Future of Work Strategies for inclusive growth in Asia and the Pacific*, ILO.
- Erden Özsoy, C. (2021). *Eğitim Ekonomisi*, Nisan Kitabevi, Eskişehir.
- Hatier, J.-H. (2018). Towards inclusive growth through green jobs, skills and entrepreneurship: A Pacific perspective, *Skills and the Future of Work Strategies for inclusive growth in Asia and the Pacific*, ILO.
- ILO. *Human Capital– A Driving Force for Business Growth*, (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-suva/documents/publication/wcms_192340.pdf)
- Mahfudz, N., Satria, A., Hubeis, A.V.S., Suroso, A.I., Uchrowi, Z. (2021). The objective conditions of the competency of labor social security practitioners in facing future jobs, *GATR Journal of Business and Economics Review*, 5 (4), 18-25.
- McKinsey & Company (2020a). *Safeguarding Europe's livelihoods: mitigating the employment impact of COVID-19* (<https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/safeguarding-europes-livelihoods-mitigating-the-employment-impact-of-covid-19>)
- McKinsey & Company (2020b). *How to rebuild and reimagine jobs amid the coronavirus crisis* (<https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/how-to-rebuild-and-reimagine-jobs-amid-the-coronavirus-crisis>)

- McKinsey & Company (2020c). *Future of Work: Turkey's Talent Transformation in the Digital Era*, (<https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/future%20of%20organizations/the%20future%20of%20work%20in%20turkey/future-of-work-turkey-report.pdf>)
- OECD. *Productivity, human capital and educational policies*, (<https://www.oecd.org/economy/human-capital/>)
- OECD, (2016). *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Country Note- Turkey (<https://www.oecd.org/turkiye/Skills-Matter-Turkey.pdf>)
- OECD, (2017). *Future of Work and Skills*, (https://www.oecd.org/els/emp/wcms_556984.pdf)
- Özdemir, C. (2019). Türkiye'de demografik fırsat penceresi ve eğitimin yaygınlaşmasının sosyoekonomik etkileri, *Turkish Journal of Population Studies*, (41), 7-25.
- Park, C.-Y. ve Inocencio, A. M. (2020). COVID-19, *Technology, and Polarizing Jobs*, ADB Briefs, Publication Stock No. BRF200217-2 (<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/623036/covid-19-technology-polarizing-jobs.pdf>)
- PWC (2016). *Five megatrends and their implications for global defense & security*, (<https://www.pwc.com/gx/en/government-public-services/assets/five-megatrends-implications.pdf>)
- Sakamoto, A. ve Sung, J. (2018). Business model, skills intensity and job quality for inclusive society, *Skills and the Future of Work Strategies for inclusive growth in Asia and the Pacific*, ILO.
- Tansel, A. ve Hoşgör, Ş. (2010). *Türkiye Nüfus Projeksiyonları, içerisinde: 2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar*, TÜSİAD ve UNFPA., (TÜSİAD-T/2010/11/505)
- Tansel, A. (2012). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: işgücü piyasasına bakış*, TÜSİAD ve UNFPA (TÜSİAD-T/2012/11/536)
- TÜİK Haber Bülteni (2023a), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022 (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2022-49685&dil=1>)
- TÜİK Haber Bülteni (2023b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Yaş Bağımlılık Oranı (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2022-49685>)
- TÜİK, (2022a). *Eğitim durumuna göre temel işgücü göstergeleri*
- TÜİK, (2022b). *Temel işgücü göstergeleri*
- Türkiye İş Kurumu, (2021). 2021 Yılı İşgücü Piyasası Araştırması Raporu, (<https://media.iskur.gov.tr/51145/turkiye.pdf>)
- UN, (2004). *World population to 2300*, United Nations Publications.
- WEF, (2020). *The Future of Jobs 2020*, (https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf)
- WEF, (2023a). *Global Health and Healthcare Strategic Outlook: Shaping the Future of Health and Healthcare*, (https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Health_and_Healthcare_Strategic_Outlook_2023.pdf)
- WEF, (2023b). *The Future of Jobs 2023*, (<https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023/>)
- World Bank, (2019). *The Changing Nature of Work*, (<https://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>)
- YÖK (2019). *Geleceğin meslekleri çalışmaları*. (https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/gelecegin_meslekleri_calismalari.pdf)

Does Professionalism in Accounting Reduce the Ethical Dilemma? A Research in Karaman

Şebnem Ada^{1,a,*}

¹ Department of Banking and Insurance, School of Applied Sciences, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 24/04/2023
Accepted: 18/072023

JEL Codes:

M40, M41, C12, C83

ABSTRACT

Accounting profession is one of the essential professions where honesty and reliability qualities are sought by society in terms of using financial information. One of the core fundamental values of the professionals, who will be qualified as professionals in the eyes of society, is the understanding of ethics and the ability to reflect this understanding in their professional activities within the framework of certain professional rules. The aim of this study is to determine how the professionalism perceptions of professional accountants and employees have an effect on the solutions to the ethical dilemmas they encounter. It is also aimed to determine the professionalism and ethical dilemma perceptions of professionals and employees independently of each other. For this purpose, data were collected from 102 professional accountants and employees working in the province of Karaman by the use of the survey technique, one of the quantitative research methods. In addition, it was tried to determine whether the perceptions of professionalism and ethical dilemma differ in relation to various demographic factors (age, gender, education level, title, type of work, experience) of the sample determined by the study. The research hypotheses created in this context were tested using SmartPLS 3 and SPSS 17 statistical software, and PLS-SEM method, ANOVA and independent groups t-test methods. According to the findings obtained from the study, there is a negative relationship between professionalism in accounting and ethical dilemma. Ethical dilemma variable differs in terms of education level, title and working style, while it has been determined that there are differences in terms of experience and working style as a result of the difference tests made regarding the professionalism variable.

Keywords: Professionalism in Accounting, Accounting Ethics, Ethical Dilemma, Structural Equation Modeling

Muhasebede Profesyonellik Etik İkilemi Azaltır mı? Karaman İlinde Bir Araştırma

Süreç

Geliş: 24/04/2023
Kabul: 18/072023

JEL Kodları:

M40, M41, C12, C83

Öz

Muhasebe mesleği finansal nitelikli bilgileri kullanması açısından toplum tarafından dürüstlük ve güvenilirlik niteliklerinin arandığı önemli mesleklerden biridir. Mesleki açıdan toplum nezdinde profesyonel olarak nitelendirilecek meslek çalışanlarının en temel değerlerinden biri de etik anlayışı ve bu anlayışı mesleki faaliyetlerine birtakım mesleki kurallar çerçevesinde yansıtabilmeleridir. Bu çalışmanın amacı muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının profesyonellik algılarının karşılaştıkları etik ikilemlerin çözümlerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemektir. Ayrıca meslek mensubu ve çalışanlarının birbirinden bağımsız olarak profesyonellik ve etik ikilem algılarının belirlenmesi de amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği ile Karaman ilinde faaliyette bulunan 102 muhasebe meslek mensubu ve çalışanından veri toplanmıştır. Ayrıca çalışma ile belirlenen örneklemin çeşitli demografik faktörler (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, unvan, çalışma şekli, deneyim) ile ilişkili olarak profesyonellik ve etik ikilem algılarının farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan araştırma hipotezleri SmartPLS 3 ve SPSS 17 istatistiksel yazılımları ile PLS-SEM yöntemi, ANOVA ve bağımsız gruplar t testi yöntemleri kullanılarak test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre muhasebede profesyonellik ile etik ikilem arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Etik ikilem değişkeni; eğitim düzeyi, unvan ve çalışma şekli açısından farklılık gösterirken profesyonellik değişkeni ile ilgili olarak yapılan fark testleri sonucunda da deneyim ve çalışma şekli açısından farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Anahtar Kelimeler: Muhasebede Profesyonellik, Muhasebe Etiği, Etik İkilem, Yapısal Eşitlik Modellemesi

sebnemada@kmu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1484-5533>

How to Cite: Ada Ş. (2023) Does Professionalism in Accounting Reduce the Ethical Dilemma? A Research in Karaman, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 417-431

Giriş

Muhasebe bilimi ve mesleği işletmelerin finansal bilgilerinin kayıtlara aktarıldığı teknik bir alan olarak düşünülse de güven duygusu ile birlikte etik kavramından bağımsız olarak düşünülmemesi gereken bir alandır. Dünyada yaşanan finansal kriz ve skandalların temelinde gerçekleştirilen faaliyetlerde aşırıya kaçmak olduğu söylenebilmektedir. Aşırı risk alma, fazla güç sahibi olma, fazla belirsizlik ve karmaşıklığın olması gibi aşırılıklar kamu yararı ve güven unsurunun ikinci plana atılmasına sebebiyet vermiştir (Melé, Rosanas ve Fontrodona, 2017:609). Mesleki faaliyetlerde güven unsurunun ortadan kalkması etik algısının ve farkındalığının olmayışı ve etik değerlerin benimsenmemesinden kaynaklanmakta; özellikle de etik farkındalığı daha fazla olan çalışanların karşılaştıkları etik ikilem durumlarını daha kolay çözümlenmelerine yardımcı olmaktadır (Hirth-Goebel ve Weißenberger, 2019:291). Muhasebe mesleğinde de müşteriler ve toplumdaki diğer çıkar grupları arasında anlaşmazlık yaşanması durumunda daha fazla etik ikileme maruz kalınmaktadır (Billiot ve ark., 2012:277). Bu açıdan mesleki anlamda etik ikilem, bazı yüksek riskli ve çözümünde kararsız kalınan süreçlerde faaliyette bulunup etik sınırlar çerçevesinde karar verilmesini gerektiren çelişkili durumlardır. Bu durumda etik karar verme meslek mensuplarının toplum karşısındaki güvenini arttırırken etik dışı davranma da mesleğin yaratmış olduğu güven unsuruna zarar vermektedir (Dwiputra ve Mustikasari, 2021:1011).

Profesyonellik; bir meslek grubu ve örgütlenme içerisinde bu topluluk tarafından belirlenmiş ilke ve değerleri benimsemek aynı zamanda da sorunlar karşısında inisiyatif kullanarak çözümler üretebilmektir (Adler ve Liyanarachchi, 2020:1909). Mesleki profesyonelliğin yanında etik açıdan meslekte iyi ahlaklı, doğru ve dürüst davranışlarda bulunmak olarak tanımlanan ahlaki profesyonellik de toplumda güvenin kazanılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında muhasebe mesleğinde amaç sadece müşterilerin finansal amaçlarına ulaşmalarını sağlamak değil aynı zamanda toplumun mutluluk ve huzurunu inşa ederek gelişimine de katkıda bulunmaktadır (Lail ve ark., 2017:687-688).

Bu çalışmanın amacı muhasebe mesleğinde profesyonellik algısının meslek çalışanlarının yaşadıkları etik ikilemler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda profesyonelliğin etik ikilemi azalttığı yönündeki hipotez test edilmeye çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında muhasebe mesleğindeki profesyonellik algısı ele alınarak etik ve etik ikilem kavramları ile ilişkisi belirlenmektedir. Ayrıca bu konuda ilgili literatür de incelenerek çalışmaya olan ihtiyacın önemi ortaya konulmaktadır. Bu amaçla meslek mensubu ve çalışanlarından toplanan veriler SmartPLS 3 ve SPSS 17 paket programları ile analiz edilerek bulgular değerlendirilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Muhasebede Profesyonellik

Profesyonellik yapılan işin ya da gerçekleştirilen eylemin en az hata ve eksik ile tamamlanmasıdır. Kişinin görünümü, konuşma tarzı ve iş yapış şekli profesyonelliğin

temel belirleyicileridir. Gerekli eğitimleri alıp alanında uzmanlaşan kişiler profesyonel olarak nitelendirilmekte ve özellikle çözümü zor ve karmaşık işler söz konusu olduğunda profesyonellik önem kazanmaktadır (Gökçora, 2005:239). Profesyonellik uzman kişiler ile toplum arasındaki sosyal bağın kurulması işlevini de yerine getirmekte (Adler ve Liyanarachchi, 2020:1908) ve fonksiyonel bir bakış açısıyla da kamunun ilgi alanına giren konularda uzman kişilerin sahip olduğu uzmanlık bilgisini kullanma ve uygulama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Mesleki uzmanlığa sahip olanlar bu uzmanlık için alınması gereken eğitim ve sertifika programlarını düzenleyip kontrol edebilmekte ve etik kurallara uyulmaması durumunda gerekli düzenleme ve cezaları uygulayabilmektedir (Dunn ve Sainty, 2020:256-257). Mesleki anlamda profesyonel kişilerin müşterilerinin çıkarlarını gözeterek sahip oldukları bilgi birikimini en faydalı şekilde ve yasalara uygun olarak ihtiyacı olan kişilere sunmak gibi amaçları bulunmaktadır (Gökçora, 2005:239). Muhasebe alanında profesyonellik kavramının önem kazanmasının temel nedeni ise büyük muhasebe firmalarının etik açıdan yaptıkları hatalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Arthur Andersen muhasebe denetimi firması tarafından denetlenen Enron, Worldcom gibi firmaların finansal durumları ile ilgili yanlış bilgilendirme yapılması muhasebecilik mesleğinin etik yönünün sorgulanmasına sebep olmuştur. Andersen firmasının bu olaylardan sonra itibarını yitirip çöküşü muhasebe profesyonelliği anlamında ciddi bir başarısızlığı gözler önüne sermiştir. Muhasebecilik mesleğinde bağımsızlık, profesyonellik açısından yıllardır temel bir değer olarak benimsenmiştir. Muhasebe ile ilgili bu tarz skandalların ortaya çıkması muhasebe alanında profesyonelliğin de yeniden sorgulanmasına yol açmıştır (Suddaby, Gendrom ve Lam, 2009:409).

Profesyonellik muhasebe alanında önemli olmakla birlikte profesyonellikten uzaklaşmaya temel oluşturan birtakım göstergeler de bulunmaktadır. Özellikle Avrupa ve Amerika'da profesyonel muhasebeci sayısının yüksekliği bunlardan bir tanesidir. Ayrıca her ne kadar ülkemizde sayıca az olsa da muhasebeci sayısının artışında kadınların da bu mesleği icra etmeleri önemli bir unsur olarak sayılabilmektedir. Muhasebe mesleğinde etik değerlere uygun davranmayarak kamuya zarar verilmesi, mesleki etik değerlerin yerini ticari düşünme mantığının alması ve muhasebecilerin çalıştıkları firmaların kurallarını benimsemek zorunda kalmaları profesyonellikten uzaklaşmalarında en önemli sebepler olarak sayılmaktadır. Ayrıca ülkelerin muhasebe süreçlerinde uluslararası birtakım kural ve ilkelerin benimsenmesi de bazı ulusal firmaların işleyişlerinde sıkıntı yaratarak faaliyetlerinin devamı için profesyonel davranmaktan uzaklaşmalarına sebep olabilmektedir (Walker, 2007).

Muhasebede Etik ve Etik İkilem

Muhasebe uygulamalarında etik kavramı etğin genel tanımında olduğu gibi doğru ve yanlış olan konuların ayırt edilmesi olarak ifade edilmektedir (İdris ve ark., 2012:28).

Muhasebe etiği ahlaki değer ve kararların muhasebe alanında uygulanması olarak da tanımlanabilmektedir. Muhasebe mesleğinin niteliği gereği meslek mensuplarının yüksek bir etik düzeyine sahip olmaları gerekmekte ve belirli bir kişi ya da kurumun değil tüm toplumun çıkarlarını gözeterek faaliyette bulunmaları beklenmektedir (Sharma, 2017:10; Akbaş ve Çırpan, 2021:81). Bu bağlamda muhasebe profesyonelleri için geliştirilmiş bazı etik ilkeler bulunmaktadır. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (The International Federation of Accountants – IFAC)’nın bir kurulu olan Uluslararası Etik Standartları Kurulu (International Ethics Standards Board for Accountants-IESBA) tarafından yayınlanan Uluslararası Etik Kurallar federasyonun muhasebecilerin benimsemesi için öngördüğü etik davranışları içermekte ve bu kurallar gereğince profesyonel muhasebeciler için benimsenmesi öngörülen beş temel davranış bulunmaktadır. Bunlar; doğruluk (profesyonel ve iş ilişkilerinde anlaşılır ve dürüst olma), objektiflik, liyakat ve gerekli özene sahip olmak, meslekte gizlilik ilkesini ihlal etmemek ve profesyonellik olarak sıralanmaktadır (IFAC, 2021:18).

İşletmelerde muhasebe mesleğini gerçekleştiren kişilerin sahip olduğu etik bilgisi ve anlayışı güncel ve doğru bilgileri sunmaları açısından önem taşımakta ve muhasebecilerin etik ikilem yaşamalarını engelleyip toplumun faydasını gözeterek şekilde doğru kararlar almalarını sağlamaktadır (Sharma, 2017:10). İşletmeler ayrıca muhasebe meslek çalışanlarından bu bağlamda etik standartlara bağlı kalıp işletme çıkar gruplarına zamanında, doğru ve şeffaf bilgi sunması beklentisi içinde bulunmaktadır. Çünkü finansal tabloların yanlış ve hatalı olarak düzenlenmesi işletmelerin imajını olumsuz etkilemekte ve finansal tablolardan elde edilecek faydayı azaltmaktadır (Jaijairam, 2017:6-7).

Etik ikilem ise özellikle iş yaşamında sıklıkla yaşanan ve “karar verme açısından iki seçenek arasında kalınması durumu” olup (Jaijairam, 2017:2) bir ikilemin etik ikilem sayılabilmesi için sorunun çözümünde kararsız kalınmalı, ikileme çözüm bulabilmek için bazı etik ilkelerden vazgeçilmeli ve karşılaşılan sorunun değişik yollardan çözümü mümkün olmalıdır (Allen, 2012:4-6, akt. Akbaş ve Çırpan, 2021:81). İşletme yöneticileri ve yatırımcılar açısından finansal tabloların yanlış sunumundan kaynaklı finansal ve yasal ikilemlerden kaçınmak için muhasebe etiğini ve işlevlerini öğrenmek bir zorunluluk olarak görülmektedir. Muhasebeci ve denetçilerin sahip oldukları etik bilgileri, mesleki faaliyetlerini yerine getirirken karşılaştıkları etik ikilemlerin üstesinden gelmelerini sağlamaktadır (Jaijairam, 2017:2). Muhasebe meslek profesyonelleri yaşadıkları etik ikilemlerde çoğunlukla müşterinin çıkarları ile toplumun çıkarları ve kendi kişisel değer yargıları arasında kalarak bir çıkmaza girmektedir. Yaşanan bu karar verememe durumunun muhasebe mesleği açısından etik ilkeler doğrultusunda çözüme kavuşturulması önem taşımaktadır (Kutlu ve ark., 2012:737-738).

Literatür İncelemesi

Muhasebe alanında literatürde etik ikilem ve profesyonellik konularını ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları sadece muhasebede etik ve etik ikilem konusunu araştırırken bazıları da profesyonellik kavramının muhasebe açısından önemini ele almışlardır.

Claypool, Fetyko ve Pearson (1990), yeminli mali müşavirler tarafından etik algısının nasıl şekillendiğini belirlemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri’nin Ohio bölgesindeki 100 yeminli mali müşavir ve 100 ilahiyatçıdan anket tekniği ile veri toplamışlardır. Geri dönüş oranı %63 ve %68 olan araştırma ile mali müşavirlerle ilgili altı etik ikilemi ve ilahiyatçı ve mali müşavirler tarafından önerilen faktörleri içeren sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılardan, belirlenen faktörlerin (gizlilik, fayda sağlama, bağımsızlık, ihlalin ciddiyeti, sorumluluğu üstlenme, firma gelişimi) çalışmada belirtilen etik ikilemler üzerindeki önem düzeylerini belirlemeleri istenmiştir. Bulgular doğrultusunda her iki grup da etik ikilemleri kendi standart ve etik kodları açısından değerlendirmiştir. Mali müşavirler aldıkları etik kod eğitiminden dolayı etik ikilemlerde etkili olan etik kodları tanımlayabilmiştir. Ayrıca her iki grup karşılaşılan etik ikilem durumlarında gizlilik ve bağımsızlık faktörlerinin ihlalin ciddiyeti ve sorumluluğu üstlenme kavramlarına göre daha büyük öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Kutlu (2008) ise çalışmasında Kars ve Erzurum illerindeki muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının etik ikilem yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmek için anket tekniğini kullanmıştır. 136 çalışana ulaşılan anket sonucunda ankete katılanların müşteri kaybetme konusunda etik ikilem yaşadıkları ve yaş, gelir ve müşteri değişkenlerine göre de yaşanan etik ikilem düzeyinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

Özcelik ve Angı (2017), Antalya ilindeki muhasebe meslek mensuplarının etik ikilem algılarını araştırdıkları çalışmalarında meslek mensuplarının etik ikilem yaşamasına sebep olan faktörler ve etik ikilemi azaltıcı faktörlerin neler olduklarını araştırmışlardır. Sonuç olarak, mükellef kaynaklı faktörlerin etik ikileme en fazla sebep olan unsur olduğu tespit edilirken etik ikilemi azaltıcı faktörler olarak da eğitim programlarında etik derslerin olması ve kayıt dışı ekonomiyi azaltıcı tedbirlerin uygulanması ve vergi oranlarında azalma meydana gelmesi verilen cevaplar arasında ilk sıralarda yer almıştır.

Karabayır ve ark. (2018), SMMM stajyerlerinin etik ikilem yaşama sebeplerini katılımcılara anket uygulayarak araştırdıkları çalışmalarında Ankara ve İstanbul’da SMMM sınavına katılanlar ile İzmir, Aydın ve Muğla illerindeki stajyerleri örneklem olarak belirlemişlerdir. Araştırma sonucunda stajyerlerin çoğunluğunun etik ikilem yaşadıkları ancak problemlerin çözümünde etik kurallara uygun hareket ettikleri tespit edilmiştir.

Hirth-Goebel ve Weibenberger (2019), Uluslararası Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü ve Avusturya Muhasebeciler Enstitüsü üyelerinden çevrim içi anket tekniği ile topladıkları veri ile etik bir çevrenin muhasebecilerin etik olmayan davranışlarda bulunmaması üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Akbaş ve Çırpan (2021) ise İstanbul Avrupa yakasındaki 10 SMMM'den oluşan bir örneklem seçerek karşılaşılan etik ikilem ve etik dışı faktörleri nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile belirlemeye çalışmışlardır. Sonuç olarak yaşanan en önemli etik ikilemlerin vergiden kaçınmak, haksız rekabet, mükelleflerin baskıya sebep olan davranışları ve daha fazla kazanç kaygısı olduğu tespit edilirken etik ikilemden kaçınmak için de özellikle aile içi eğitim ile meslek odaları tarafından verilen etik eğitimlerinin önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Shafer ve ark. (2002) da yapısal eşitlik modellemesi yöntemini kullanarak profesyonellik, örgütsel bağlılık, iş memnuniyeti ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi Hall's Profesyonellik ölçeğini kullanarak ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü'ne bağlı sertifikalı yönetim muhasebecileri örnekleme ile değerlendirmeye çalışmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre örgütlerde yüksek düzeyde profesyonellik çıkmazı yaşayan kişilerin işe bağlılıklarının ve iş memnuniyetlerinin azalarak işten ayrılma eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir.

Suddaby ve ark. (2009) tarafından yapılan çalışmada ise muhasebede kurumsal profesyonellik kavramı anket tekniği aracılığı ile Kanada'da meslek mensupları üzerinde yapılan çalışma ile incelenmiş ve örneklemin çoğunluğunun çalışmalarının yer ve içerik açısından farklılık göstermesine rağmen profesyonellik ilkesine bağlı kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Spence ve Carter (2014) çalışmaları ile profesyonellik kavramını dört büyük muhasebe firması aracılığı ile muhasebe alanında açıklamaya çalışmışlardır. Belirtilen firmalardaki muhasebecilerin profesyonellik konusundaki eğilimlerinin nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak araştırılan çalışmada muhasebecilerin teknik ve ticari profesyonellik mantıkları araştırılmış ve ticari profesyonelliğin bu bağlamda önceliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Barrainkua ve Pike (2018) ise profesyonellik ve etik konularını denetim açısından ele aldıkları çalışmalarında denetçiler ve lisansüstü öğrencilere anket uygulayarak konuyu karşılaştırmalı olarak ele almışlardır. Anketi İspanya'da 122 denetçi ve 55 öğrenciye uygulayarak elde ettikleri sonuçlara göre öğrencilerin denetçilere göre kamu yararına çalışma algıları daha yüksek olup denetçilerin deneyimi arttıkça kamu yararına çalışma sorumlulukları da azalmaktadır. Bu sonuca bağlı olarak diğer bir sonuç da öğrencilerin bağımsızlık ilkesine bağlılığının denetçilere göre daha yüksek olduğudur. Bu çalışmadan elde edilen bir diğer önemli sonuç da denetçilerin öğrencilere göre etik açıdan doğru karar verme yeteneklerinin daha yüksek olduğudur.

Savcı ve Acaray (2018), muhasebe meslek mensuplarında duygusal zekanın profesyonelleşme üzerindeki etkisini Rize ilindeki 90 muhasebe meslek mensubu üzerinde yapısal eşitlik modellemesi yöntemi ile analiz ederek duygusal zekanın boyutlarından kişisel yeteneğin muhasebe meslek mensuplarında profesyonelleşmeyi arttırdığı sonucuna varmışlardır. Acaray ve Savcı (2018) başka bir çalışmada

da profesyonelleşmenin mesleki tükenmişliğe etkisini yine Rize ilindeki muhasebe meslek mensupları arasından seçtikleri örneklem ile araştırmışlardır. Çalışma sonucunda profesyonelleşmenin mesleki tükenmişliğin farklı boyutları üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Adler ve Liyanarachchi (2020), çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının profesyonelliğini ölçmek amacıyla literatürdeki çalışmaları değerlendirerek Avustralya ve Yeni Zelanda'da meslek mensuplarının görüşlerini de alarak yeni bir ölçek geliştirmişlerdir. Profesyonelliği dört alt kategoriye (etik ve bağımsızlık, diğerkâmlık, diğerlerine saygı, mükemmeliyet) ayırarak ölçülmesine katkıda bulunmak amacıyla literatüre yeni bir ölçek kazandırmışlardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı muhasebe alanında profesyonellik algısının bu alanda yaşanan etik ikilemler üzerindeki etkisini belirlemektir. Pek çok alanda bahsedilen profesyonellik kavramı özellikle objektiflik ve dürüstlüğü yapılan işlemler açısından ön planda tutulmasının büyük önem taşıdığı muhasebe mesleğinde de en doğru kararların alınması açısından belirleyici bir unsur olarak sayılabilmektedir. Bu sebeple çalışmada meslekte profesyonellik algısının etik açıdan yaşanacak ikilemlerin azaltılması üzerinde etkisinin olup olmadığı her bir unsur açısından çeşitli alt boyutları ile ele alınarak araştırılmaktadır.

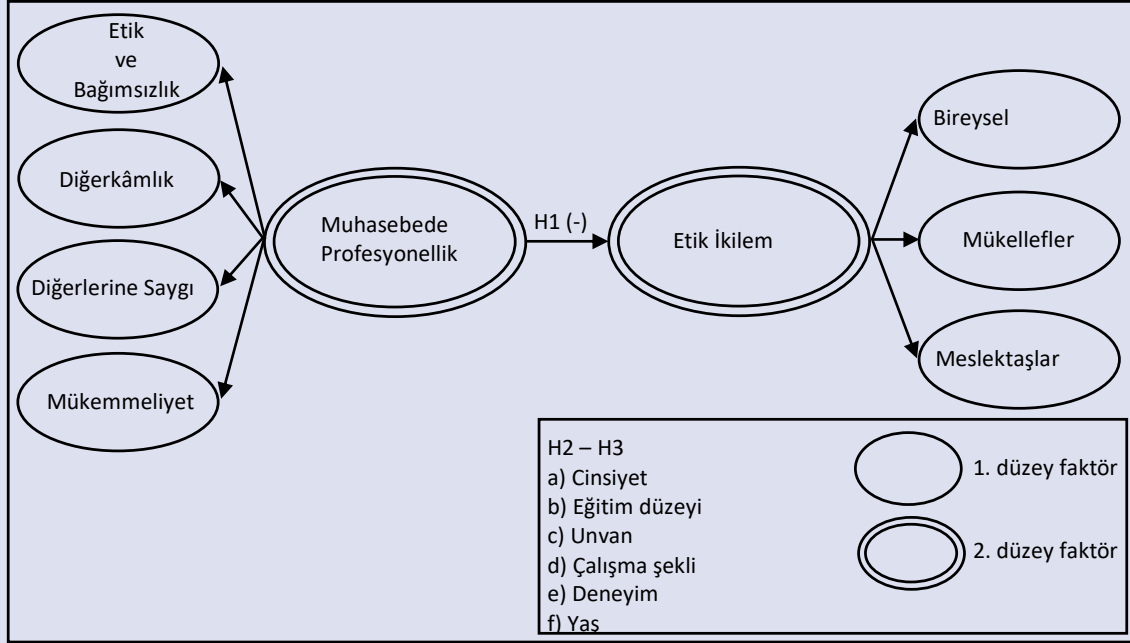
Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma sadece Karaman ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensupları ve çalışanları ile sınırlandırılmış olup evren-örneklem açısından en önemli kısıtı bu faktör oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış olması, Covid-19 salgın sürecinin etkilerinden kaynaklı olarak da çevrim içi anket tekniğinin tercih edilmesi ve meslek ve iş dönemi yoğunluğu itibarı ile de örnekleme ulaşma konusunda sıkıntılar yaşanabilme olasılığı çalışmanın diğer sınırlılıkları olarak sayılabilmektedir. Ayrıca çalışmada profesyonellik ve etik ikilem kavramları literatürdeki çalışmalarda belirtilen ifade ve alt boyutlar dahilinde incelenerek katılım düzeyleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışma kapsamında incelenen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1'e göre oluşturulan araştırma modelinde muhasebede profesyonelliğin etik ikilemi azalttığı yönünde oluşturulan hipotez her iki kavramın literatürdeki çalışmalardan faydalanılarak oluşturulan alt boyutları dahilinde test edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca muhasebede profesyonellik ve etik ikilemin çalışmanın demografik faktörlerine göre farklılık gösterip göstermediği de araştırma modeli hipotezleri arasında yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri
Figure 1. Research Model and Hypotheses

Bu çalışma kapsamında Muhasebede Profesyonellik, Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB) tarafından geliştirilip IFAC tarafından yayınlanan Uluslararası Eğitim Standardı'na göre tanımlanmış profesyonellik unsurlarının bileşimi ile açıklanabilmektedir. Buna göre muhasebede profesyonellik; birtakım etik kurallar, değerler ve davranışların bileşimi olarak tanımlanmakta ve toplum çıkarlarını gözeterek alınan kararların toplum üzerindeki etkisi ile ilgili kaygı ve farkındalığa sahip olma, sosyal sorumluluk açısından hassasiyete sahip olma, yaşam boyu öğrenme ilkesini benimseyerek iş hayatı boyunca ihtiyaç duyulan bilgilerin sürekli güncellenmesi ile kalite, güvenilirlik, sorumluluk, zamanlılık ve saygı gibi niteliklere sahip olarak yasa ve hukuksal düzenlemelere uygun olarak mesleki faaliyetlerin yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (IAESB, 2012). Çalışmada, Adler ve Liyanarachchi (2020) tarafından oluşturulan muhasebede profesyonellik ölçeği kullanılarak profesyonellik muhasebe açısından dört alt boyutuyla ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu alt boyutlar; Etik ve Bağımsızlık, Diğerkâmlık, Diğerlerine Saygı ile Mükemmeliyettir. Uluslararası Etik Standartları Kurulu tarafından yayınlanan Profesyonel Muhasebeciler İçin Etik Kurallar El Kitabına göre etik ve bağımsızlık; iş ile ilgili profesyonel ilişkilerde dürüst olunması, ön yargılardan uzak bir şekilde objektif olunması, profesyonel anlamda gerekli yetenek ve özene sahip olunması, bilgilerin gizliliğine özen gösterilmesi, yasa ve yönetmeliklere uygun davranarak, profesyonel anlamda iş ilişkilerinin yürütülmesinde düşüncede ve davranışta bağımsız hareket etme yani objektif ve dürüst olunmasıdır (IFAC, 2021:125). Diğer alt boyutlardan

diğerkâmlık, muhasebe bilgisi ve uzmanlığının bu konuda uzmanlığı olmayan diğer kişiler için ve toplum yararına kullanılması; diğerlerine saygı boyutu aynı alandan ya da farklı sosyal statüden olan kişilere saygılı davranılması; mükemmeliyet alt boyutu da meslekle ilgili bilgi ve yeteneklerin geliştirilmesi için mümkün olan tüm eğitim imkanlarından faydalanıp alanla ilgili çalışmalarını yakından takip etmek olarak tanımlanmaktadır (Adler ve Liyanarachchi, 2020:1926).

Çalışmanın diğer değişkeni olan Etik İkilem kavramı ise "muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının meslekleri ile ilgili faaliyetlerde karşılaştıkları çelişkili durumlarda farklı seçenekler arasında karar verme ihtiyacı duyduklarında hem bireysel ve ahlaki değerler hem de muhasebe alanında benimsenen etik ilkeleri uygulama açısından kararsız kalmaları durumu" (Jajairam, 2017:2; Adams ve ark., 1995:1015; Özçelik ve Angı, 2017:155) olarak tanımlanmaktadır. Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma modeline göre etik ikilem bireysel açıdan, mükellefler açısından ve meslektaşlar açısından olmak üzere üç alt boyutu ile ele alınmakta ve etik ikilem ile ilgili anket ifadeleri bu alt boyutlara göre sıralanmaktadır. Ankette Bireysel Etik İkilem, muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının çalışma hayatında karşılaştıkları etik ikilemler ve bu ikilemlerle nasıl baş edebileceklerini içeren ifadelerden oluşmaktadır. Mükellefler açısından etik ikilem, karşılaşılan etik ikilemlere mükelleflerin hangi davranışlarının sebep olabileceğine yönelik ifadelerden ve Meslektaşlar açısından etik ikilem ise tüm meslek mensubu ve çalışanlarının etik dışı davranışları ve bu davranışların meslek açısından yaratacağı olumsuzlukları belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır.

Literatürde profesyonellik ve etik ikilemi doğrudan ilişkilendiren çok fazla çalışma olmamakla birlikte etik ikilemin profesyonellik tanımını oluşturan bazı niteliklerle dolaylı ilişkisini ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Adler ve Liyanarachchi (2020), geliştirdikleri muhasebede profesyonellik ölçeğinde etik davranmayı profesyonelliğin alt boyutu olarak ele almış ve profesyonel muhasebecilerin etik davrandıklarını destekleyici yönde çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu durum da profesyonellik ile etik ikilem arasındaki negatif ilişkiyi destekler niteliktedir. Dunn ve Sainty (2020:257) tarafından muhasebecilerin profesyonel olarak nitelendirilmelerinde aldıkları alanla ilgili eğitimle muhasebe alanındaki etik kodlara bağlı kalmalarını ilişkilendiren çalışmada mesleki davranış kurallarının muhasebe meslek mensuplarının etik karar verme sürecini pozitif yönde etkileyeceği hipotezi literatür incelemesi sonucu ileri sürülerek profesyonellik ve etik ikilem arasındaki ters yönlü ilişkiyi destekleyici bulgular sunulmaktadır. Cerit (2010:98) de çalışmasında farklı bir alanda, sağlık sektöründe çalışanların profesyonellik davranışları ile etik karar verebilme düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucuna göre çalışmaya dahil olan sağlık çalışanlarının araştırma, sürekli eğitim ve yeterlilik ile mesleki organizasyonlara katılma faktörleri ve profesyonellik arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki saptanmış olup profesyonelliğin artmasının etik problemler karşısında doğru karar alabilme becerisini de olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucu da araştırmada ileri sürülen muhasebede profesyonellik ile etik ikilem arasındaki negatif ilişkiyi destekler niteliktedir.

Tüm bu çalışmalardan faydalanılarak aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

Hipotez 1: Muhasebede profesyonellik etik ikilemi negatif yönde etkiler.

Çalışmada ayrıca muhasebede profesyonellik ve etik ikilem kavramlarının daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili kavramların farklı demografik değişkenler (cinsiyet, eğitim düzeyi, unvan, çalışma şekli, deneyim, yaş) açısından fark gösterip göstermediği de test edilmiştir. Bu kapsamda test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

Hipotez 2: Muhasebede profesyonellik; a) cinsiyet, b) eğitim düzeyi, c) unvan, d) çalışma şekli, e) deneyim, f) yaş açısından farklılık gösterir.

Hipotez 3: Etik ikilem; a) cinsiyet, b) eğitim düzeyi, c) unvan, d) çalışma şekli, e) deneyim, f) yaş açısından farklılık gösterir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada muhasebede profesyonellik algısının, muhasebe alanında çalışanların etik ikilem algılarına olan etkisi belirlenmeye çalışıldığından dolayı, muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarından oluşan bir evren belirlenmiş olup, evren Karaman ili ile sınırlandırılmıştır.

Bu nedenden dolayı, araştırmanın evrenini Karaman ilinde çalışan muhasebe meslek mensupları (SMMM ve SM) ile muhasebe çalışanları (Stajyer SMMM ve Muhasebe Personeli) oluşturmaktadır. Araştırma evreninin tamamından veri toplanması zaman ve maliyet açısından olumsuzluklar içerdiğinden dolayı örneklem seçilerek veri toplanmıştır. Örneklem tekniği olarak da çalışmayı gerçekleştirecek olan kişinin araştırmak istediği konu için araştırmaya uygun olduğunu düşündüğü örneklemin seçilmesi anlamına gelen amaçlı (veya yargısal) örnekleme tekniği kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018:132). İstatistiksel analizler için gereken örnek büyüklüğünün tespit edilmesi için Hair ve ark. (2017)'nin Cohen (1992)'e dayanarak oluşturduğu tablo baz alınmıştır. Bu tabloya göre yapılan hesaplamalar sonucunda minimum örneklem büyüklüğü 80 olarak tespit edilmiştir ($p < 0,05$; $R^2 > 0,10$). Bu sebeple 80 kişiden oluşan örneklemin araştırma için yeterli olacağı sonucuna varılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamındaki veriler yapılandırılmış anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Anket üç bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümde, ankete katılan muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarına demografik özelliklerine (cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, unvan, çalışma şekli ve çalışma yılı) ilişkin altı adet soru yöneltilmiştir. İkinci bölümde muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının muhasebede profesyonellik algılarına yönelik on beş adet soru, üçüncü bölümde ise etik ikilem algılarına yönelik on iki adet soru yöneltilmiştir.

Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının muhasebede profesyonellik algılarını ölçmek için Adler ve Liyanarachchi (2020) tarafından geliştirilen Muhasebede Profesyonellik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte toplam on beş adet ifade bulunmakla birlikte dört adet alt boyut bulunmaktadır: Etik ve Bağımsızlık, Diğerkâmlık, Diğerlerine Saygı, Mükemmeliyet. Ölçeğin güvenilirliğini ifade eden Cronbach's Alpha katsayısı ise etik ve bağımsızlık alt boyutu için 0,83; diğerkâmlık alt boyutu için 0,80; diğerlerine saygı alt boyutu için 0,84 ve mükemmeliyet alt boyutu için 0,74 olarak hesaplanmıştır. İlgili ölçeğin faktör yüklerinin ise 0,561 ile 0,855 arasında değerler aldığı görülmektedir (Adler ve Liyanarachchi, 2020:1927). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilem algılarını ölçmek için Özgün ve Sarıtaş (2019)'ın, Kutlu (2008) tarafından geliştirilen ölçeği baz alarak tasarladıkları ölçek kullanılmıştır. Ölçekte on iki adet ifade yer almaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı ise 0,706 olarak hesaplanmıştır (Özgün ve Sarıtaş, 2019:82). Bu ölçek; bireysel etik ikilem, mükellefler ile ilgili etik ikilem ve meslektaşlar ile ilgili etik ikilem olmak üzere üç alt boyut olarak tanımlanmış ve araştırma modelinde kullanılmıştır. Anket kapsamındaki ifadeler 5'li Likert tipi ölçekle ölçülmüş olup; ölçekler, alt boyutları ve ölçeklerde yer alan ifadeler Çizelge 1 ve Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 1. Muhasebede Profesyonellik Ölçeği Önermeleri, Faktör Yükleri, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları
Table 1. Propositions of Professionalism Scale in Accounting, Factor Loadings, Arithmetic Means and Standard Deviations

Muhasebede Profesyonellik	Faktör Yükleri	A.O.	S.S.
Etik ve Bağımsızlık (ETBG) Alt Boyutu			
PROF1: Popüler olmasa bile doğru olan seçeneği tercih etmek önemlidir.	0,67	4,53	0,68
PROF2: Kişisel olarak benim için dezavantaj teşkil etse bile dürüstlüğü korurum.	0,63	4,51	0,83
PROF3: İş ile ilgili görevlerimi bağımsız olarak, minimum gözetim ve denetimle tamamlarım.	0,67	4,07	1,10
PROF4: Sorumluluklarımı harfiyen yerine getiririm.	0,82	4,39	0,85
PROF5: Mükelleflerime benden istemeleri durumunda, eylemlerimin veya kararlarımın nedenlerini açıklamaktan mutluluk duyarım.	0,78	4,21	1,00
Diğerkâmlık (DGRK) Alt Boyutu			
PROF6: Muhasebe uzmanlığı, böyle bir uzmanlığa sahip olmayan başkalarını eğitmek için kullanmak isterim.	0,93	4,23	0,96
PROF7: Muhasebe uzmanlığı, muhasebenin insanlar ve toplum üzerindeki etkisi konusunda başkalarını eğitmek için kullanmak isterim.	0,94	4,20	0,97
PROF8: Muhasebe mesleğinin toplumdaki insanları nasıl etkileyebileceğini düşünürüm.	0,91	3,88	1,32
PROF9: Muhasebe uzmanlığı sadece müşterilere yardımcı olmak için değil, aynı zamanda toplumun daha geniş bir kesiminin yararı için de kullanmak isterim.	0,92	4,03	1,20
Diğerlerine Saygı (DGSY) Alt Boyutu			
PROF10: Sosyal statüleri ne olursa olsun tüm meslektaşlarıma aynı düzeyde saygı gösteririm.	0,88	4,65	0,70
PROF11: Benden farklı alt yapı ve deneyimlere sahip insanlara saygı duyarım.	0,84	4,70	0,68
PROF12: Sosyal statüleri ne olursa olsun insanlara saygılı davranmanın önemli olduğunu düşünürüm.	0,93	4,77	0,54
Mükemmeliyet (MKML) Alt Boyutu			
PROF13: Bilgi ve becerilerimi geliştirmek için bana sunulan öğrenme fırsatlarından tam olarak faydalanırım.	0,91	4,57	0,62
PROF14: Konu ile ilgili araştırarak, okuyarak ve meslektaşlarımla tartışmalarda bulunarak işimle ilgili yeni görevler için iyi hazırlanırım.	0,90	4,46	0,67
PROF15: Mesleğimin gerektirdiği eğitim yükümlülüklerinin çok ötesine geçmek anlamına gelse bile, kendi kendime öğrenerek ve seminerlere katılarak uzmanlığı geliştirmeye gayret ederim.	0,88	4,27	0,91

Not: $p < 0,05$; A.O=Aritmetik Ortalama; S.S.=Standart Sapma

Çizelge 2. Etik İkilem Ölçeği Önermeleri, Faktör Yükleri, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları
Table 2. Ethical Dilemma Scale Propositions, Factor Loads, Arithmetic Mean and Standard Deviations

Etik İkilem	Faktör Yükleri	A.O.	S.S.
Bireysel Etik İkilem (BRYS) Alt Boyutu			
ETİK 1: Meslek hayatımda etik ikilem yaşadığım durumlar oluyor.	0,55	3,64	1,04
ETİK 2: Muhasebe Meslek Ahlakı Kurallarını bilir ve o kurallara uygun davranırım.	0,89	1,86	0,95
ETİK 3: Etik ikilemden çıkışta en önemli faktör dini inançlarım oluyor.	0,21	2,63	1,33
ETİK 4: Etik ikilemden çıkışta en önemli faktör kültürel çevremle ilgili değerlerim olmaktadır.	0,55	2,33	1,11
ETİK 5: Etik ikilem yaşamamdaki nedenlerin başında müşteri kaybetme endişesi gelmektedir.	0,15	3,34	1,35
ETİK 6: Etik ikilemin sonunda hep etik olan davranışı gerçekleştiririm.	0,89	2,01	1,06
Mükellefler ile İlgili Etik İkilem (MKLF) Alt Boyutu			
ETİK 7: Mükelleflerin vergiden kaçınma girişimi, muhasebecilerin yaşadığı etik ikilemin en önemli nedenidir.	0,76	1,62	0,83
ETİK 8: Vergi oranlarının düşürülmesi mükelleflerin vergiden kaçınma girişimlerini azaltır.	0,67	2,13	1,33
ETİK 9: Mükelleflerin vergiden kaçınma girişimlerini azaltacak tedbirler, muhasebecilerin yaşadığı etik ikilemleri azaltır.	0,90	1,75	0,90
Meslektaşlar ile İlgili Etik İkilem (MSLK) Alt Boyutu			
ETİK 10: Bazı meslek mensuplarının gerçekleştirdiği etik dışı uygulamalar mesleğin saygınlığını azaltmaktadır.	0,95	1,40	0,70
ETİK 11: Meslektaşlarımla meslek etiği kurallarına uygun davrandığımı düşünüyorum.	0,17	3,48	1,43
ETİK 12: Mesleğin saygınlığının artırılması için meslek odalarının ve meslektaşlarımla etik konularında gerekli hassasiyeti göstermeleri gerekmektedir.	0,95	1,46	0,71

Not: $p < 0,05$; A.O=Aritmetik Ortalama; S.S.=Standart Sapma; ETİK 1, ETİK 3; ETİK 5 ve ETİK 11 numaralı ifadeler istatistiksel kriterleri karşılamadıkları için nihai veri analizinde kullanılmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamındaki hipotezlerin test edilebilmesi için gereken veriler toplanmadan önce yukarıda detayları verilen anket için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Etik Kurulu onayı (17.05.2022 Tarihli, 04-2022/73 Karar Nolu) alınmıştır. Anket, Karaman ilinde çalışan muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarına Google Formlar uygulaması ile çevrim içi olarak Haziran-Temmuz 2022'de uygulanmıştır. Anket öncelikle 20 katılımcıdan oluşan bir örneklem grubuna pilot olarak uygulanmış olup, ön veri analizi yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik değerlerinin incelenmesi sonucu herhangi bir problem tespit edilmemiş, nihai veri toplama gerçekleştirilmiştir. Anket linki gönderilen toplam 216 kişi arasından 102 katılımcıdan dönüş sağlanmış olup, kayıp veri olmadığından dolayı anketlerin tamamı nihai veri analizinde kullanılmıştır. Araştırma kapsamındaki istatistiksel analizlerin yapılabilmesi için belirlenen minimum örneklem büyüklüğü dikkate alındığında 102 katılımcıdan oluşan bir örneklem büyüklüğünün veri analizi için yeterli olduğu kanaatine varılmıştır.

Araştırma modelindeki Hipotez 1'in test edilebilmesi için yapısal eşitlik modellemesi yöntemlerinden biri olan kısmi en küçük kareler yol modellemesi yöntemi (PLS-SEM), istatistiksel paket programı olarak da Smart PLS 3 yazılımı kullanılmıştır (Ringle ve ark., 2015). PLS-SEM yöntemi; (i) örtük değişkenler arasındaki ilişki test edildiği, (ii) test edilen hipotezler literatürde ilk defa test edildiğinden dolayı mevcut çalışma keşifsel bir araştırma olduğu, (iii) modelde ikinci düzey faktörler yer aldığı ve (iv) örtük değişken skorlarının sonraki analizlerde (bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA) kullanılacağı için tercih edilmiştir.

PLS-SEM yöntemi faktör analizi ve regresyon analizini eş zamanlı yapabilmekle birlikte, ölçek modeli ve yapısal model olmak üzere iki bileşene sahiptir. Ölçek modelinde

örtük değişkenlerin nasıl ölçüldüğü ve değişkenlerin güvenilirlik ve geçerlilik düzeylerinin nasıl olduğu test edilmektedir. Bu kapsamda doğrulayıcı faktör analizi bulgularına yer verilmektedir. Yapısal modelde ise örtük değişkenler arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin büyüklüğü ve yönü ile istatistiksel önem düzeyleri test edilmektedir (Hair, Jr. ve ark., 2014).

Araştırma modelindeki Hipotez 2 ve Hipotez 3 kapsamında araştırma değişkenlerinin bazı demografik değişkenler açısından gösterdiği farklılıklar test edilmiştir. Demografik değişkenlerin iki kategoriden oluşması durumunda bağımsız gruplar t-testi, üç veya daha fazla kategoriden oluşması durumunda ise ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonucunda farklılık tespit edilmesi durumunda Tukey post-hoc testi sonuçlarına göre farklılığın yönü tespit edilmiştir. Bu analizler istatistiksel paket programı olan SPSS 17 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının meslekte profesyonellik ve etik ikilem arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla uygulanan anketin demografik faktörleri ve dağılımı Çizelge 3'de gösterilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %71,5'u erkek ve %27,5'u kadındır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise; %59,7'si lisans, %20,6'sı lisansüstü, %10,8'i ön lisans ve %6,9'u ise lise mezunudur. %50'si meslek mensubundan (%32,4 SMMM, %17,6 Stajyer SMMM) oluşan katılımcıların %50'sini de muhasebe personeli oluşturmaktadır. Bağımlı olarak çalışan meslek mensuplarının oranı %54,9 iken bağımsız olarak çalışan meslek mensuplarının oranı da %44,1'dir.

Çizelge 3. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Table 3. Frequency and Percentages of Demographic Variables

Demografik değişkenler	Grup	Frekans	Yüzde
a) Cinsiyet	Kadın	28	27,5
	Erkek	73	71,5
	Boş	1	1,0
b) Eğitim düzeyi	Lise	7	6,9
	Ön Lisans	11	10,8
	Lisans	61	59,7
	Lisansüstü	21	20,6
	Boş	2	2,0
c) Unvan	SMMM	33	32,4
	Stajyer SMMM	18	17,6
	Muhasebe Personeli	51	50,0
d) Çalışma şekli	Bağımlı	56	54,9
	Bağımsız	45	44,1
	Boş	1	1,0
e) Deneyim	1-5 yıl	50	49,0
	6-10 yıl	17	16,7
	11-15 yıl	9	8,8
	16-20 yıl	12	11,8
	20 yıl üzeri	14	13,7
f) Yaş	20-29	53	52,0
	30-39	21	20,6
	40 ve üstü	27	26,4
	Boş	1	1,0

Karaman ilindeki meslek mensubu ve çalışanlarından çalışmaya katılanların %49'u 1-5 yıl çalışma deneyimine sahip iken, %13,7'si 20 yıl üzeri, %16,7'si 6-10 yıl, %8,8'i 11-15 yıl ve %11,8'i de 16-20 yıl çalışma deneyimine sahip bulunmaktadır. Anket sorularını cevaplayanların 20-29 yaş aralığındakilerin oranı %52 olup, 40 ve üstü yaş grubu da katılımcıların %26,4'ünü oluşturmaktadır. Diğer yaş grubu olan 30-39 yaş aralığında da anketi cevaplayanların oranı %20,6'dır.

Ölçek Modeline İlişkin Bulgular

Ölçek modeli kapsamında Smart PLS 3 yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmıştır. Araştırma modelinde bulunan değişkenler için güvenilirlik analizi Cronbach's Alpha ve Birleşik Güvenilirlik değerleri kullanılarak yapılmıştır. Güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir olması için bu değerlerin 0,70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Nunnally, 1978). Çizelge 4'de verilen güvenilirlik analizi bulgularına göre araştırma modelindeki değişkenlerin alt boyutlarının Cronbach's Alpha değerlerinin 0,70 ile 0,94 arasında olduğu, Birleşik Güvenilirlik değerlerinin ise 0,82 ile 0,96 arasında olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre araştırma kapsamındaki ölçeklerin güvenilirlikleri onaylanmıştır.

Muhasebede profesyonellik ve etik ikilem, çok boyutlu kavramlar olduğu için araştırma modelinde ikinci düzey faktörler olarak tanımlanmıştır. Ölçek modeli kapsamında

yapılan analiz sonuçlarına göre; (i) tüm ifadelerin 1. düzey faktörlere yüklenmesi 2. düzey faktörlere göre daha yüksek ve (ii) 1. düzey faktörlerin AVE değerleri 2. düzey faktörlere göre daha yüksektir. Bu sonuçlara göre (i) etik ve bağımsızlık, diğerkâmlık, diğerlerine saygı ve mükemmeliyet alt boyutları 2. düzey faktör olan muhasebede profesyonelliği ve (ii) bireysel, mükellefler ve meslektaşlar ile ilgili etik ikilem alt boyutları 2. düzey faktör olan etik ikilemi iyi bir şekilde yansıtmaktadır.

Muhasebede profesyonellik faktörünün alt boyutlarının görece öneminin sırasıyla mükemmeliyet ($\beta=0,87$), etik ve bağımsızlık ($\beta=0,86$), diğerkâmlık ($\beta=0,83$) ve diğerlerine saygı ($\beta=0,69$) olduğu tespit edilmiştir. Etik ikilem faktörünün alt boyutlarının görece öneminin ise sırasıyla, mükellefler ile ilgili etik ikilem ($\beta=0,86$), meslektaşlar ile ilgili etik ikilem ($\beta=0,84$) ve bireysel etik ikilem ($\beta=0,71$) olduğu tespit edilmiştir.

Yapısal Model Bulguları

SmartPLS 3 ile yapılan ve Çizelge 6'da verilen yapısal model analizi sonuçlarına göre muhasebede profesyonellik algısı, etik ikilem algısının %13'ünü açıklamaktadır ($R^2=0,13$). Araştırma kapsamındaki Hipotez 1'de "*Muhasebede profesyonellik etik ikilemi negatif yönde etkiler.*" hipotezi öne sürülmüştür. Çizelge 6'daki bulgulara göre Hipotez 1 kabul edilmiştir. Buna göre muhasebede profesyonellik etik ikilemi negatif yönde etkilemektedir ($\beta=-0,361$; $t=3,208$; $p=0,0001$).

Çizelge 4. Faktörlere İlişkin Cronbach's Alpha, Birleşik Güvenilirlik ve AVE Değerleri

Table 4. Cronbach's Alpha, Combined Reliability, and AVE Values for Factors

Değişkenler	Cronbach's Alpha	Birleşik Güvenilirlik	AVE
Etik ve Bağımsızlık (ETBG)	0,77	0,84	0,52
Diğerkâmlık (DGRK)	0,94	0,96	0,85
Diğerlerine Saygı (DGSY)	0,86	0,91	0,78
Mükemmeliyet (MKML)	0,87	0,92	0,80
Bireysel Etik İkilem (BRYS)	0,70	0,83	0,63
Mükellefler ile İlgili Etik İkilem (MKLF)	0,70	0,82	0,61
Meslektaşlar ile İlgili Etik İkilem (MSLK)	0,89	0,95	0,90

Geçerlilik analizi için öncelikle yakınsaklık geçerliliği (convergent validity) test edilmiştir. Bu kapsamda her bir önerme ayrı ayrı karşılık gelen faktörlere yüklenmiştir. ETİK 1, ETİK 3; ETİK 5 ve ETİK 11 numaralı ifadeler dışındaki tüm ifadeler istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ve 0,40'ın üstünde (Henseler ve ark., 2016) karşılık gelen faktöre yüklenmiştir (Çizelge 1 ve Çizelge 2). Yüklenmeyen ifadeler çıkarılarak nihai veri analizi yapılmıştır. Bu kapsamda AVE değerleri de incelenmiş olup tüm değerlerin kabul edilebilir değer olan 0,50 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre

araştırma kapsamındaki ölçeklerin yakınsaklık geçerliliği onaylanmıştır.

Geçerlilik analizinin diğer bir türü olan ayırt edicilik geçerliliği (discriminant validity) için Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranı değerleri Smart PLS 3 yazılımı kullanılarak hesaplanmış, bu değerler Çizelge 5'de verilmiştir. Kabul edilebilir değer 0,90 ve altında olması gerektiği bilgisinden (Henseler ve ark., 2015) hareketle, araştırma modelindeki değişkenlerin alt boyutları arasındaki HTMT oranı değerlerinin tamamının ayırt edicilik geçerliliğini taşıdığı, dolayısıyla ampirik olarak birbirinden farklı kavramları ölçtükleri söylenebilir.

Çizelge 5. Ayırt Edicilik Geçerliliği İçin Heterotrait-Monotrait (HTMT) Oranı Değerleri

Table 5. Heterotrait-Monotrait (HTMT) Ratio Values for Discrimination Validity

Değişkenler	ETBG	DGRK	DGSY	MKML	BRYs	MKLF	MSLK
Etik ve Bağımsızlık (ETBG)							
Diğerkâmlık (DGRK)	0,64						
Diğerlerine Saygı (DGSY)	0,67	0,35					
Mükemmeliyet (MKML)	0,76	0,69	0,64				
Bireysel Etik İikilem (BRYs)	0,60	0,70	0,22	0,48			
Mükellefler ile İlgili Etik İikilem (MKLF)	0,30	0,25	0,28	0,08	0,55		
Meslektaşlar İle İlgili Etik İikilem (MSLK)	0,18	0,06	0,37	0,17	0,42	0,83	

Muhasebede profesyonellik ve etik ikilem, çok boyutlu kavramlar olduğu için araştırma modelinde ikinci düzey faktörler olarak tanımlanmıştır. Ölçek modeli kapsamında yapılan analiz sonuçlarına göre; (i) tüm ifadelerin 1. düzey faktörlere yüklenmesi 2. düzey faktörlere göre daha yüksek ve (ii) 1. düzey faktörlerin AVE değerleri 2. düzey faktörlere göre daha yüksektir. Bu sonuçlara göre (i) etik ve bağımsızlık, diğerkâmlık, diğerlerine saygı ve mükemmeliyet alt boyutları 2. düzey faktör olan muhasebede profesyonelliği ve (ii) bireysel, mükellefler ve

meslektaşlar ile ilgili etik ikilem alt boyutları 2. düzey faktör olan etik ikilemi iyi bir şekilde yansıtmaktadır.

Muhasebede profesyonellik faktörünün alt boyutlarının görece öneminin sırasıyla mükemmeliyet ($\beta=0,87$), etik ve bağımsızlık ($\beta=0,86$), diğerkâmlık ($\beta=0,83$) ve diğerlerine saygı ($\beta=0,69$) olduğu tespit edilmiştir. Etik ikilem faktörünün alt boyutlarının görece öneminin ise sırasıyla, mükellefler ile ilgili etik ikilem ($\beta=0,86$), meslektaşlar ile ilgili etik ikilem ($\beta=0,84$) ve bireysel etik ikilem ($\beta=0,71$) olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 6. Yapısal Model Analizi Sonuçları

Table 6. Structural Model Analysis Results

Hipotez 1: Muhasebede Profesyonellik --> Etik İikilem	
β	β
t	t
p	p
R^2	R^2
Sonuç	Sonuç

Fark Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırma modeli kapsamındaki Hipotez 2'de "Muhasebede profesyonellik; a) cinsiyet, b) eğitim düzeyi, c) unvan, d) çalışma şekli, e) deneyim, f) yaş açısından farklılık gösterir." hipotezi öne sürülmüştür. Bu kapsamda yapılan ANOVA ve Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları Çizelge 7'de verilmiştir. Bulgular, muhasebede profesyonelliğin çalışma şekli açısından farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre bağımsız çalışanların (Ort.=4,53) muhasebede profesyonellik algılarının bağımlı çalışanlara (Ort.=4,32) göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan yapılan ANOVA testi sonucuna göre muhasebede profesyonelliğin deneyim açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan post-hocTukey testi sonucuna göre 20 yıl üzeri deneyime sahip olanların (Ort.=4,85), 1-5 yıl deneyime (Ort.=4,24) sahip olanlara göre daha yüksek düzeyde muhasebede

profesyonellik algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu bulgulara göre; Hipotez 2d ve Hipotez 2e kabul edilirken, Hipotez 2a, Hipotez 2b, Hipotez 2c ve Hipotez 2f reddedilmiştir.

Araştırma modeli kapsamındaki Hipotez 3'de "Etik ikilem; a) cinsiyet, b) eğitim düzeyi, c) unvan, d) çalışma şekli, e) deneyim, f) yaş açısından farklılık gösterir." hipotezi öne sürülmüştür. Bu kapsamda yapılan ANOVA ve bağımsız gruplar t-testi sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir.

Etik ikilemin eğitim düzeyi açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak yapılan ANOVA testi sonucuna göre, istatistiksel olarak bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edilmesi için post-hocTukey testi sonuçları incelenmiş olup, ön lisans derecesine sahip olanların (Ort.=2,24), lisans (Ort.=1,66) ve lisansüstü (Ort.=1,53) derecesine sahip olanlara göre daha yüksek düzeyde etik ikilem algısına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Çizelge 7. Muhasebede Profesyonellik Algısı İle İlgili Fark Testi Sonuçları

Table 7. Difference Test Results Regarding Perception of Professionalism in Accounting

Hipotez 2: Muhasebede Profesyonellik	Grup	Ort.	St. Sap.	İstatistik
Hipotez 2a: Cinsiyet	Kadın (N=28)	4,48	0,53	t=0,65
	Erkek (N=73)	4,39	0,60	
Hipotez 2b: Eğitim düzeyi	Lise (N=7)	4,66	0,46	F=1,68
	Ön Lisans (N=11)	4,11	0,60	
	Lisans (N=61)	4,46	0,60	
	Lisansüstü (N=21)	4,35	0,50	
Hipotez 2c: Unvan	SMMM (N=33)	4,58	0,51	F=2,76^
	Stajyer SMMM (N=18)	4,20	0,70	
	Muhasebe Personeli (N=51)	4,38	0,55	
Hipotez 2d: Çalışma şekli	Bağımlı (N=56)	4,32	0,64	t=-1,96*
	Bağımsız (N=45)	4,53	0,47	
Hipotez 2e: Deneyim	1-5 yıl (N=50)	4,24	0,60	F=3,59**
	6-10 yıl (N=17)	4,50	0,66	
	11-15 yıl (N=9)	4,44	0,36	
	16-20 yıl (N=12)	4,47	0,53	
	20 yıl üzeri (N=14)	4,85	0,18	
Hipotez 2f: Yaş	20-29 (N=53)	4,32	0,56	F=1,86
	30-39 (N=21)	4,40	0,70	
	40 ve üstü (N=27)	4,58	0,47	

Not: * $p<0,05$; ** $p<0,01$; ^ $p<0,10$

Çizelge 8. Etik İkilem Algısına İlişkin Fark Testi Sonuçları

Table 8. Difference Test Results Regarding Ethical Dilemma Perception

Hipotez 3: Etik İkilem	Grup	Ort.	St. Sap.	İstatistik
Hipotez 3a: Cinsiyet	Kadın (N=28)	1,72	0,55	t=0,08
	Erkek (N=73)	1,71	0,63	
Hipotez 3b: Eğitim düzeyi	Lise (N=7)	1,80	0,61	F=3,87**
	Ön Lisans (N=11)	2,24	0,62	
	Lisans (N=61)	1,66	0,62	
	Lisansüstü (N=21)	1,53	0,40	
Hipotez 3c: Unvan	SMMM (N=33)	1,56	0,43	F=3,55*
	Stajyer SMMM (N=18)	1,53	0,52	
	Muhasebe Personeli (N=51)	1,86	0,69	
Hipotez 3d: Çalışma şekli	Bağımlı (N=56)	1,82	0,64	t=2,58**
	Bağımsız (N=45)	1,53	0,50	
Hipotez 3e: Deneyim	1-5 yıl (N=50)	1,78	0,68	F=0,92
	6-10 yıl (N=17)	1,74	0,72	
	11-15 yıl (N=9)	1,50	0,33	
	16-20 yıl (N=12)	1,72	0,48	
	20 yıl üzeri (N=14)	1,49	0,35	
Hipotez 3f: Yaş	20-29 (N=53)	1,81	0,69	F=1,55
	30-39 (N=21)	1,62	0,60	
	40 ve üstü (N=27)	1,58	0,40	

Not: * $p<0,05$; ** $p<0,01$

Etik ikilemin unvan açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak yapılan ANOVA testi sonucuna göre, istatistiksel olarak bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre muhasebe personeli (Ort.=1,86) olarak çalışanların, SMMM (Ort.=1,56) ve stajyer SMMM (Ort.=1,53) olanlara göre daha yüksek düzeyde etik ikilem algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Son olarak, yapılan bağımsız gruplar t-testi analizi sonuçlarına göre, etik ikilemin çalışma şekli açısından fark gösterdiği sonucuna ulaşılmış olup, bağımlı çalışanların (Ort.=1,82) bağımsız çalışanlara (Ort.=1,53) göre daha yüksek düzeyde etik ikilem algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre;

Hipotez 3b, Hipotez 3c ve Hipotez 3d kabul edilirken, Hipotez 3a, Hipotez 3e ve Hipotez 3f reddedilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Profesyonellik, meslekler açısından ele alındığında kişilerin sonradan kazandıkları bir nitelik olup hem çalıştıkları kurum ve sektör hem de toplumun çıkarları açısından ticari ve etik olarak birtakım unsurların göz önünde bulundurularak faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla etik ve profesyonelliği birbirinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Bu bağlamda etik ve ahlaki değerlere uygun olarak davranmak mesleki anlamda kişileri daha profesyonel kılmaktadır. İş yaşamında

mesleğin gerektirdiği yeteneğe, teknik ve teknolojik bilgiye sahip olmak, objektif olup dürüstlük ilkelerine uygun olarak hareket etmek, başkalarına saygılı olmak profesyonelliğin temel unsurları olarak sayılabilmektedir (Yami, 2009). Muhasebe alanında ise muhasebecilerin faaliyetlerinde güven unsurunu oluşturması kişisel olarak güven algıları ile de ilgili olmaktadır. Muhasebe ve denetçilerin güvenilirliği profesyonelliklerine olan inanca göre belirlenmektedir. Muhasebe mesleğini icra edenler de bu meslek grubunun bir parçası olup mesleki ilke ve kurallara uyumları ve mesleğin gerekliliklerini güven unsuru çerçevesinde yerine getirmeleri; mesleki anlamda karşılaşacakları etik ikilemleri tanımlayıp bunlara maruz kalmaları ve nasıl bir çözüm yolu bulmaları gerektiği konusunda yardımcı olmaktadır (Samuel ve ark., 2009:368; Barrainkua ve Pike, 2018:177).

Bu çalışma ile muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının faaliyetlerinde karşılaştıkları etik ikilemleri azaltmada profesyonelliğin etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatürdeki çalışmalardan da faydalanılarak bir araştırma modeli oluşturulmuş ve bu model kapsamında oluşturulan hipotez PLS-SEM yöntemi ile analiz edilmiştir. Ayrıca profesyonellik ve etik ikilem değişkenlerinin her biri için de demografik değişkenlerle arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik hipotezler oluşturulup fark testleri uygulanmıştır.

Oluşturulan araştırma modeline göre muhasebede profesyonellik ve etik ikilem faktörlerinin alt boyutlarının bu faktörleri iyi bir şekilde yansıttığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda profesyonellik faktörünün alt boyutlarının önem sırası mükemmeliyet, etik ve bağımsızlık, diğerkâmlık ve diğerlerine saygı olarak belirlenmiştir. Etik ikilem faktörünün alt boyutlarının göreceli önemine göre sıralanışı ise mükellefler ile ilgili etik ikilem, meslektaşlar ile ilgili etik ikilem ve bireysel etik ikilem olarak tespit edilmiştir. Yapısal model bulgularına göre araştırma modeli kapsamında oluşturulan Hipotez 1 kabul edilmiştir. Bu hipoteze göre muhasebede profesyonellik etik ikilemi negatif yönde etkiler. Muhasebede profesyonelliğin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, unvan, çalışma şekli ve deneyim açısından farklılık gösterdiğini ileri süren Hipotez 2 ise ANOVA ve bağımsız gruplar t testi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bağımsız çalışanların bağımlı çalışanlara göre profesyonellik algısının daha yüksek düzeyde olduğu belirlenirken muhasebede profesyonelliğin deneyim açısından da farklılık gösterdiği ve çalışma yılı açısından deneyimi fazla olanların 1-5 yıl arası deneyime sahip olan meslek mensubu ve çalışanlarına göre profesyonellik algılarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre de Hipotez 2d ve 2e kabul edilmiştir. Hipotez 3 ile ise etik ikilemin demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği test edilmiş olup Hipotez 3b, Hipotez 3c ve Hipotez 3d kabul edilmiştir. Buna göre etik ikilem eğitim düzeyi, unvan ve çalışma şekli açısından farklılık göstermektedir. Eğitim açısından ön lisans mezunu muhasebe meslek çalışanlarının lisans ve lisansüstü mezunlarına göre daha yüksek düzeyde etik ikilem algısına sahip olduğu sonucuna ulaşılırken meslek mensuplarına

göre muhasebe personelinin daha yüksek düzeyde etik ikilem algısına sahip olduğu ulaşılan bir diğer önemli sonuç olmuştur. Ayrıca çalışma şekli demografik faktörü açısından da bağımlı çalışan muhasebecilerin bağımsız çalışanlara göre daha yüksek düzeyde etik ikilem algılarına sahip oldukları analizin bir diğer önemli sonucunu oluşturmaktadır.

Tüm bu sonuçlar dâhilinde çalışmanın ana hipotezinin desteklenmesi muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının profesyonelliğinin etik ikilemi azalttığını göstermektedir. Bu sonucun etik ikilemle profesyonellik ilişkisinin muhasebe alanında birlikte ele alınması açısından literatüre olumlu bir katkısının olacağı düşünülmektedir. Analizde belirtilen profesyonellik açısından tespit edilen diğer önemli sonuçlar da bir kuruma bağlı olarak çalışan muhasebeciler ile çalışma yılı açısından daha deneyimli olan muhasebecilerin profesyonellik algılarının daha yüksek olması iken eğitim düzeyi arttıkça daha düşük düzeyde etik ikilem algısına sahip olunmasıdır. Ayrıca bir kuruma bağlı olarak çalışan muhasebecilerin profesyonellik algısında olduğu gibi etik ikilem algılarının da daha yüksek düzeyde olduğu sonucu ile birlikte kurumsal anlamda faaliyetlerini gerçekleştirmelerinde daha profesyonel davranabildikleri ve daha az etik ikilem yaşadıkları da çalışmanın önemli sonuçları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın Karaman ili ile sınırlı olması sadece bu ildeki muhasebecilerin profesyonellik ve etik ikilem algılarını ortaya koymakta olup bu konuda yapılacak sonraki çalışmalar açısından evrenin genişletilmesi ve daha fazla sayıda şehrin çalışmaya dâhil edilmesi literatüre daha farklı sonuçların eklenmesiyle katkıda bulunabilecektir.

Extended Abstract

Although the accounting field is considered as a technical field where the financial information of the enterprises is transferred to the records, it is an area where the sense of trust is at the forefront and should not be considered independently of the concept of ethics (Melé et al., 2017:609). The disappearance of the element of trust in professional activities is due to the lack of ethical perception and awareness and the lack of adoption of ethical values; especially, it helps employees with more ethical awareness to better define the ethical dimensions of the situations they encounter and to resolve ethical dilemmas more easily (Hirth-Goebel and Weißenberger, 2019: 291). Professional accountants and employees are also exposed to greater ethical dilemmas when conflict arises between their clients and other interest groups in society (Billiot et al., 2012:277). Professionalism, on the other hand, is to adopt the principles and values determined by this community within a professional group and organization, and to produce solutions by using initiative in the face of problems (Adler ve Liyanarachchi, 2020:1909). In addition to occupational professionalism, it is of great importance to act in good moral, correct, and honest behavior in the profession, which is described as moral professionalism associated with the concept of ethics, in gaining trust in society. From this point of view,

the aim of the accounting profession is not only to enable customers to reach their financial goals but also to contribute to the development of society by building happiness and peace (Lail et al., 2017:687-688).

The aim of this study is to determine the effect of the perception of professionalism in the field of accounting on the ethical dilemmas experienced in this field. The concept of professionalism, which is mentioned in many fields, can be counted as a determining factor in taking the right decisions, especially in the accounting profession, where it is of great importance to keep objectivity and honesty in the foreground. For this reason, in this study, whether the perception of professionalism in the profession has an effect on reducing ethical dilemmas is investigated by considering various sub-dimensions in terms of each element. In the research model created within the scope of the study, the hypothesis that professionalism in accounting reduces the ethical dilemma is tried to be tested within the sub-dimensions of both concepts created by making use of the studies in the literature. In addition, whether the professionalism and ethical dilemma in accounting differ depending on the demographic factors of the study is also tested within the scope of the research model. The hypotheses of the research can be listed as follows:

Hypothesis 1: Professionalism in accounting negatively affects the ethical dilemma.

Hypothesis 2: Professionalism in accounting differs by; a) gender, b) education level, c) title, d) type of work e) experience f) age

Hypothesis 3: Ethical dilemma differs by; a) gender, b) education level, c) title, d) type of work e) experience f) age

The universe of the research consists of professional accountants (CPA) and accounting employees (Intern CPA and Accounting Personnel) working in the province of Karaman, and since data collection from the entire research universe has disadvantages in terms of time and cost, data were collected by choosing a sample with the purposeful sampling technique. Quantitative research methods were used in the study. The data within the scope of the research were obtained by using the structured questionnaire technique. The questionnaire was designed to consist of three parts. In the first part of the questionnaire, six questions were asked to participating professional accountants and their employees regarding their demographic characteristics (gender, education level, age, title, type of employment, and working year). In the second part, fifteen questions were asked about the professional accountants and their employees' perceptions of professionalism in accounting, and in the third part, twelve questions were asked about the ethical dilemma perceptions. The statements within the scope of the questionnaire were measured with a 5-point Likert-type scale. The survey was applied online to the professional accountants and employees working in Karaman with the Google Forms application in June-July

2022. Out of a total of 216 people whose survey link was sent, 102 participants were returned, and since there was no missing data, all of the surveys were used in the final data analysis. In order to test Hypothesis 1, partial least squares path modeling method (PLS-SEM), which is one of the structural equation modeling methods, and Smart PLS 3 software as a statistical package program were used (Ringle et al., 2015). Within the scope of Hypothesis 2 and Hypothesis 3 in the research model, the differences of the research variables in terms of some demographic variables were tested and if the demographic variables consisted of two categories, the independent groups t-test was applied, and if the demographic variables consisted of three or more categories, the ANOVA test was applied.

According to the results of the structural model analysis, the perception of professionalism in accounting explains 13% of the ethical dilemma perception ($R^2=0,13$). According to these findings, Hypothesis 1 formed within the scope of the research model was accepted. According to the findings, professionalism in accounting negatively affects the ethical dilemma ($\beta= - 0,361$; $t=3,208$; $p=0,0001$).

Hypothesis 2, which claims that professionalism in accounting differs in terms of age, gender, education level, title, working style, and experience, was tested with ANOVA and independent groups t-test. Hypothesis 2, which claims that professionalism in accounting differs in terms of age, gender, education level, title, working style, and experience, was tested with ANOVA and independent groups t-test. According to the independent groups t-test results, it was determined that the self-employed ($M=4,53$) professionalism perceptions in accounting were higher than the dependent employees ($M=4,32$). On the other hand, according to the results of the ANOVA test, it was concluded that professionalism in accounting differs in terms of experience. According to the results of the post-hocTukey test conducted to determine between which groups the difference is, those with more than 20 years of experience ($M = 4,85$) have a higher level of accounting experience than those with 1-5 years of experience ($M = 4,24$). It has been determined that they have a perception of professionalism. According to these findings; Hypothesis 2d and Hypothesis 2e were accepted, while Hypothesis 2a, Hypothesis 2b, Hypothesis 2c, and Hypothesis 2f were rejected. As a result of the related tests conducted within the scope of Hypothesis 3, it was found that those with an associate degree ($M=2,24$) had a higher level of ethical dilemma perception than those with undergraduate ($M=1,66$) and graduate degrees ($M=1,53$). According to the ANOVA test conducted to determine whether the ethical dilemma differs in terms of title, it was concluded that there was a statistical difference. According to the Tukey test results, it has been determined that those working as accounting personnel ($M=1,86$) have a higher level of ethical dilemma perception than those working as CPA ($M=1,56$) and intern CPA ($M=1,53$). Finally, according to the results of the independent groups t-test analysis, it was concluded

that ethical dilemma differs in terms of working style, and dependent employees (M=1,82) have a higher level of ethical dilemma perception than independent employees (M=1,53). According to these findings; Hypothesis 3b, Hypothesis 3c, and Hypothesis 3d were accepted, while Hypothesis 3a, Hypothesis 3e, and Hypothesis 3f were rejected.

When all these findings are evaluated, ethical dilemmas; differ in terms of education level, title, and working style. In terms of education level, it was concluded that professional accountants with associate degrees had a higher level of ethical dilemma perception than undergraduate and graduate graduates, while another important result was that accounting personnel had a higher level of ethical dilemma perception compared to professional members. In addition, in terms of the demographic factor of the way they work, another important result of the analysis is that accountants who work independently have higher ethical dilemmas perceptions.

Supporting the main hypothesis of the study (Hypothesis 1) shows that the professionalism of professional accountants and employees reduces the ethical dilemma. It is thought that this result will make a positive contribution to the literature in terms of handling the relationship between ethical dilemmas and professionalism together in the field of accounting. Other important results determined in terms of professionalism stated in the analysis are that the professionalism perceptions of the accountants working for an institution and the accountants who are more experienced in terms of working years are higher, while they have a lower level of ethical dilemma perception as the education level increases. In addition, it is among the important results of the study that accountants working for an institution have a higher level of ethical dilemma perceptions as well as professionalism, and that they can act more professionally and experience less ethical dilemmas in carrying out their activities in the institutional sense. The fact that the study is limited to the province of Karaman only reveals the perceptions of professionalism and ethical dilemmas of the accountants in this province, and expanding the universe by including more cities in the study in terms of future studies on this subject will contribute to adding more different results to the literature.

Kaynaklar

- Acaray, A. ve Savcı, M. (2018). Mesleki Tükenmişliğe Profesyonelleşmenin Etkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 331-351.
- Adams, B. L., Malone, F. L. ve James, W. (1995). Confidentiality Decisions: The Reasoning Process of CPAs in Resolving Ethical Dilemmas. *Journal of Business Ethics*, 14, 1015-1020.
- Adler, R. ve Liyanarachchi, G. (2020). Towards Measuring Professionalism in Accounting. *Accounting & Finance*, 60(3), 1907-1941.
- Akbaş, Ö. F. ve Çırpan, H. (2021). Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Meslek Mensuplarının Karmaşık Etik Problemleri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 79-91.
- Allen, K. (2012). What Is An Ethical Dilemma? Teaching Social Workers How to Recognize A True Dilemma. *The New Social Worker*, 19 (2), 4-6.
- Barrainkua, I. ve Pike, M.E. (2018). The Influence of Auditors' Professionalism on Ethical Judgement: Differences Among Practitioners and Postgraduate Students. *Spanish Accounting Review*, 21(2), 176-187.
- Billiot, M. J., Daniel, D., Glandon, S. ve Glandon, T. (2012). Educational Context: Preparing Accounting Students to Identify Ethical Dilemmas. *American Journal of Business Education*, 5(3), 277-286.
- Cerit, B. (2010). "Hemşirelerin Profesyonel Davranışları ile Etik Karar Verebilme Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Claypool, G. A., Fetyko, D. F. ve Pearson, M. A. (1990). Reactions to Ethical Dilemmas: A Study Pertaining to Certified Public Accountants. *Journal of Business Ethics*, 9, 699-706.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112, 155-159.
- Dunn, P., ve Sainty, B. (2020). Professionalism in Accounting: A Five-Factor Model of Ethical Decision-Making. *Social Responsibility Journal*, 16(2), 255-269.
- Dwiputra, F. ve Mustikasari, E. (2021). Literary Review on the Antecedent of Ethical Dilemma in Management Accounting Profession. *Jurnal Riset Akuntansi dan Bisnis Airlangga*, 6(1), 353216.
- Gökçora, İ. H. (2005). Toplumsal Yaşamımızda ve Türk Bilim Dünyasında "Profesyonel ve Profesyonellik" Kavramlarına Değin. *Bilgi Dünyası*, 6(2), 237-250.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz (5.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, F. Jr, J., Sarstedt, M., Hopkins, L. ve G. Kuppelwieser, V. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) an emerging tool in business research. Sage Publications, 2.nd ed.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2017). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). Sage publications. 2.nd ed.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115– 135.
- Henseler, J., Hubona, G. ve Ray, P.A. (2016). Using PLS path modeling in new technology research: updated guidelines, *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), ss.2-20. <https://doi.org/10.1108/IMDS-09-2015-0382>.
- Hirth-Goebel, T. F., ve Weißenberger, B. E. (2019). Management Accountants and Ethical Dilemmas: How to Promote Ethical Intention?. *Journal of Management Control*, 30, 287-322.
- IAESB (International Accounting Education Standards Board) (2012), Proposed International Education Standard (IES) 4, <https://www.isca.org.sg/media/779287/2-ies-4-explanatory-memo-and-re-exposure-draft.pdf>, (Erişim tarihi: 09.11.2022)
- Idris, A. A., Kehinde, J. S., Ajemunigbohun, S. S. A. ve Gabriel, J. M. (2012). The Nature, Techniques and Prevention of Creative Accounting: Empirical Evidence from Nigeria. *Canadian Journal of Accounting and Finance*, 1(1), 26-31.
- IFAC (2021), Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants, <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IESBA->

- English-2021-IESBA-Handbook_Web.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2022)
- Jaijairam, P. (2017). Ethics in Accounting. *Journal of Finance and Accountancy*, 23, 1-13.
- Karabayır, M. E., Öztürk, S. ve Cengiz, S. (2018). Muhasebe Meslek Mensubu Adayları Ve Etik İkilem. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, Özel Sayı, 328-353.
- Kutlu, H. A., Güner, M. ve Demirci, N. S. (2012). Etik ikilemden Çıkışta Kişisel Değerin Rolü: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Uygulama, 1. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Sempozyumu*, 733-746.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(02), 143-170.
- Lail, B., MacGregor, J., Marcum, J. ve Stuebs, M. (2017). Virtuous Professionalism in Accountants to Avoid Fraud and to Restore Financial Reporting. *Journal of Business Ethics*, 140, 687-704.
- Melé, D., Rosanas, J. M. ve Fontrodona, J. (2017). Ethics in Finance and Accounting: Editorial Introduction. *Journal of Business Ethics*, 140, 609-613.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*: 2d Ed. McGraw-Hill.
- Özçelik, H. ve Angı, G. G. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği ve Etik İkilem Algıları: Antalya İli Örneği. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16(50), 141-158.
- Özgün, H. S. ve Sarıtaş, H. (2019). Muhasebe Mesleğinde Etik Dışı Davranışlara Neden olan Durumlar: Denizli İlinde Bir Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 77-93.
- Ringle, C.M., Wende, S. ve Becker, J.M. (2015). SmartPLS 3. SmartPLS GmbH, Boenningstedt. <http://www.smartpls.com>
- Samuel, S., Covalleski, M. A. ve Dirsmith, M. W. (2009). On the Eclipse of Professionalism in Accounting: An Essay. *Accounting, Organizations and Institutions, Oxford University Press, Oxford*, 367-395.
- Savcı, Ö. Ü. M. ve Acaray, Ö. Ü. A. (2018). Duygusal Zekanın Profesyonelleşme Üzerine Etkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. *Manas Journal of Social Studies*, 7(2), 353-371.
- Shafer, W. E., Park, L. J. ve Liao, W. M. (2002). Professionalism, Organizational-professional Conflict and Work Outcomes: A Study of Certified Management Accountants. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 15(1), 46-68.
- Sharma, M. K. A. (2017). Conceptual Analysis on "Ethical Dilemma" in Accounting Application. *Journal of Commerce and Educational Thoughts*, 1, 9-13.
- Spence, C. ve Carter, C. (2014). An Exploration of the Professional Habitus in the Big 4 Accounting Firms. *Work, Employment and Society*, 28(6), 946-962.
- Suddaby, R., Gendron, Y. ve Lam, H. (2009). The Organizational Context of Professionalism in Accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 34(3-4), 409-427.
- Walker, S. (2007). Profesyonelleşmekten Uzaklaşma ya da Yeniden Profesyonelleşme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (35), 24-30.
- Yami, V. Ş. (2009). Profesyonellik Ve Etik. *Pursuit Of History (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 1(2). 263-272.

A Field Study on Political Socialization of Political Science Students

Ali Çiçek^{1,a,*}

¹ Department of Marketing and Advertising, Yıldızeli Vocational School, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 24/04/2023

Accepted: 21/07/2023

ABSTRACT

Political socialisation refers to a process in which every individual who is born into a society learns the basic values, institutions, and rules of that society and becomes amenable to its political culture. In this process, the individual learns the boundaries of their own society unconsciously, the roles in that society, the forms of behaviour deemed legitimate and political beliefs. In political socialisation as a learning process, institutions such as family, friendship networks, school, mass media, and religion have constructive and transformative roles in the process. Political socialisation processes of individuals are shaped by these institutions worldwide. This study claims to reveal the factors affecting the political socialisation processes of political science students in Türkiye. The field research part of the study was carried out with quantitative research methods and survey design. In this context, a survey was administered to 426 students who continue their education in the department of political science in Türkiye. The hypotheses determined for the study were tested by analysing the survey data in the SPSS package program. The findings of the study show that students who continue their undergraduate education in political science in Türkiye frequently discuss politics with their families, but their families do not want to support their children in joining a political organisation. Political science students do not respond favourably to invitations from their friends to attend political meetings, and although they frequently follow politics through mass media, they avoid interacting even online platforms. In addition, the hypotheses of the study show that there is a significant relationship between political socialisation and gender and political ideology.

Keywords: Political Socialization, Political Culture, Students of Political Sciences

Siyaset Bilimi Öğrencilerinin Siyasal Toplumsallaşması Üzerine Bir Saha Araştırması

Süreç

Geliş: 24/04/2023

Kabul: 21/07/2023

ÖZ

Siyasal toplumsallaşma, topluma katılan her bir bireyin, içine doğduğu toplumun temel değerlerini, kurumlarını ve kurallarını öğrendiği ve siyasal kültürle uyumlu hale geldiği bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte birey farkında olmaksızın kendi toplumunun sınırlarını, o toplumdaki rolleri, meşru görülen davranış biçimlerini ve siyasal inançları öğrenir. Bir öğrenme süreci olarak siyasal toplumsallaşmada aile, arkadaşlık ağları, okul, kitle iletişim araçları, din gibi kurumların inşa edici ve dönüştürücü rolleri bulunmaktadır. Bireylerin siyasal toplumsallaşma süreçleri, dünyanın her yerinde bahsi geçen kurumlar sayesinde şekil almaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki siyaset bilimi öğrencilerinin siyasal toplumsallaşma süreçlerinde etkili olan faktörleri ortaya koyma iddiası taşımaktadır. Çalışmanın saha araştırması bölümü, nicel araştırma yöntemleri ve tarama deseniyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de siyaset bilimi bölümünde eğitimine devam eden 426 öğrenciye anket uygulanmıştır. Çalışma için belirlenen hipotezler, anket verilerinin SPSS paket programında analiz yapılmasıyla test edilmiştir. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de siyaset bilimi alanında lisans eğitimine devam eden öğrencilerin aileleriyle sıkça siyaset konuştuklarını ancak ailelerinin siyasi bir oluşuma katılma konusunda çocuklarına destek vermek istemediğini göstermektedir. Siyaset bilimi öğrencilerinin arkadaş çevresinden gelen siyasi toplantılara katılma davetlerine sıcak bakmadıkları ve kitle iletişim araçlarından siyaseti sıkça takip etmelerine rağmen online bağlamda bile etkileşime girmekten kaçındıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmanın hipotez tesleri, siyasal toplumsallaşma ile cinsiyet ve ideoloji arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Anahtar Kelimeler: Siyasal Toplumsallaşma, Siyasal Kültür, Siyaset Bilimi Öğrencileri

alicicek@mail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9875-2400>

How to Cite: Çiçek A (2023) A Field Study on Political Socialization of Political Science Students, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 432-444

Introduction

All societies have a diversity of social relations defined within the world of their totality. Each society has some specific characteristics. The division of labour, status, privileges, inequalities, power relations, and traditions may differ in societies. Individuals, on the other hand, find themselves defined in the cultural codes of the hierarchical world and the network of relations of this social structure in which they are born and raised. The process of seeking a place and role in society, in this field of identity and personality that surrounds the individual, is called socialisation.

People do not know anything about the political system, economy, culture, or institutions of the societies into which they are born. The process of gradually acquiring knowledge about the values of the societies into which people are born through various means and different intermediary institutions refers to the process of socialisation. In general, the process of adopting the values, rules, beliefs, tendencies, and behaviours of the society in which they live is referred to as socialisation.

Socialisation is a result of intergenerational interaction. Socialisation can take place if there is a regular flow of information from one generation to another. The transfer of existing social values, beliefs, rules, and attitudes to each new member of the society is essential for socialisation. The process of harmonising the newly joined individuals with the society and the transfer of this harmony from generation to generation is an important dimension of socialisation. Political socialisation, on the other hand, means the continuation of the existence of the political system and political culture. It is possible for individuals who have recently joined the society and the political system to become actors who can play a role in the political system through their upbringing as "political people". Through political socialisation, individuals become political people who are ready to play a role in the political system. Through this process, individuals learn the values, rules, beliefs, tendencies, and behaviours of the political system, comprehend what they should do and know what kind of roles they will have (Dursun, 2014: 221).

Political socialisation, which can be defined as the process of learning a society's value judgments and rules of behaviour regarding politics, is also called political learning by political scientists. Political socialisation is a process in which new generations are incorporated into the political culture and learn knowledge, values, and attitudes that contribute to the support of the political system (Gimpel vd, 2003: 13).

Political socialization research often has two key goals in mind. The first is to make an effort to understand more about the formation and operation of political systems. The second is to learn more about how people form their political identities (Dekker, 1991: 16). In this study, the traces of the political socialisation processes of students who continue their university education in the field of political science are revealed. The hypothesis of the study is that there is a significant difference between the

political socialisation processes of individuals and their gender, the class they study, their ideology, and the residential units they live in.

In this study, firstly, a conceptual evaluation of the theory of political socialisation is made. Then, the institutions affecting political socialisation are analysed. In the field research part of the study, the findings of the questionnaire that tries to reveal the political socialisation processes and levels of political science students continuing their education in Türkiye and the testing of hypothesis tests are included.

Political Socialization: A Conceptual Review

In 1954, the idea of political socialization first appeared in literature (Lipset, 1954). Hyman's 1959 publication *Political Socialization* laid the foundation for the idea's adoption by significant academic communities. Afterward, experts from other nations throughout the world were interested in the topic of political socialization, which had been growing quickly, notably in the USA (Alkan and Ergil, 1980: 4). Political socialization is the process by which an individual adopts political attitudes, beliefs, and behaviors (Easton and Dennis, 1969: 7). Political socialization is the process by which an individual's ideas, behaviors, attitudes, and values connected to the political system evolve over the course of their lifetime as a result of direct or indirect interactions with their social and political environment (Alkan, 1989: 9). On the other hand, political socialization was described by Dawson et al. (1977: 14) as the process through which citizens learn specific viewpoints that will have an impact on political life.

Every society is based on social ties that are established inside its own integrity-based realm. There are particular power dynamics, privileges, status differences, and labor divisions. People discover the cultural values embedded in the social structure and relational web of the hierarchical society in which they live. In other words, the person comes into that world having a clear sense of who they are. A provided and defined space is created for a person by their name, last name, gender, family, race, religion, nation, or class written on their identity. *Socialization* is the process of becoming a member of society and assuming a position while feeling the strain of one's own identity, personality, and external factors. A person can occasionally deviate from the position that has been allocated to him or her by actively seeking out a social role, even though socialization is frequently formed by the given identity and the demands of the environment. A person might so adopt an identity or role that differs from the expectations and social roles that are placed upon him or her. As a result, socialization describes the process by which society and individuals influence and change one another. Similarly, *political socialization* is the term used to describe how this process plays out in the political sphere (Çetin, 2003: 39-40).

Political socialization is emphasized as a process in each of these definitions. These concepts assume that people's will is influenced by their political and social environments and that they are unable to develop an identity and personality apart from those environments. Additionally, it is emphasized that the person lacks the willpower to resist all of these demands (Çetin, 2003: 41). Individuals socialize themselves politically without even being conscious of it. They have predetermined social positions, limitations, and behavioral patterns within the community, and are expected to adhere to these standards. Those who violate these standards are viewed negatively by society as a whole and are frequently rejected. Thus, in that sequence. Hence, people typically participate in the political socialization process with satisfaction in order to avoid being perceived as a marginal being by the broader society and to avoid exclusion.

People are biologically predisposed to particular traits from birth. Subsequently, through various institutions and other people, society teaches the person a set of fundamental principles and values. Political socialization is influenced by an individual's social surroundings, birth culture, and the political structures of the nation or region in which they reside. The adoption of political beliefs, values, and behaviors by the individual is referred to as the political socialization process. The education of personal behaviors by society is another type of political socialization process (Kışlalı, 2008: 118).

In every society, the transfer of culture to future generations is achieved through various institutions. The extent to which institutions will fulfill their functions or be effective may differ between societies. According to Greenberg (2017), disagreements arise regarding the relative influence of various elements of political socialization. For instance, there is little consensus on the most important factors in one's environment, such as family, social class, or school, and the circumstances under which different socialization factors are most effective. The most crucial institutions in political socialisation are family, education, friendship networks, and mass media (Turan, 1986: 55-61).

Institutions Affecting Political Socialisation

One of the functions of any society that wants to maintain itself is to socialise young people so that they willingly continue the values, traditions, norms, and duties of their society. The newborn child is not born socialised. Socialisation is a learning process. However, this learning is not limited to the acquisition of appropriate knowledge about the norms of a society but requires the individual to make these norms his or her own norms and to make these norms seem right, just and moral to him or her. Once the norms of society have been internalized, individuals are able to act in accordance with them. A politically organised society has the same care needs and thus has an additional function: the political socialisation of young people. Political socialisation is the gradual

learning of norms, attitudes, and behaviour accepted and enforced by the ongoing political system (Sigel, 2017: 19-20). The first way for the political socialisation of young people in accordance with the political culture they are in is through the family institution.

Many psychologists, Freud in particular, advocate the idea that the basic attitudes of individuals are formed at an early age. These basic attitudes have an undeniable reality in determining political behaviour (Kışlalı, 2008: 119). Children interact intensively with other members of their family as early as the age of five or six years. They learn all about their physical and social environment from their parents, siblings, and other adults at home. This process of acquiring knowledge is a process of socialisation, including political dimensions.

The first institution that shapes the basic values and beliefs of a person is the family. Family is the first area where socialisation starts to be learned (Almond and Verba, 1963; Jennings et al., 1979). Since the family is the most difficult institution to control, it can easily teach the child the values, principles, behaviours, and attitudes of its own cultural world. Dichotomic definitions and meanings such as right and wrong, crime and punishment, sin and freedom, good and bad are shaped by the family for the first time in the world of children. The fairy tales told to children in the family, the anthems and songs memorised, and the people shown as role models are important factors in the construction of the child's future. Children also learn about power relations for the first time in the family. Orders and punishments within the family, relations of respect, and the relationship between mother and father help the child to establish a meaningful relationship with authority. Power relations in this field are transferred to the political sphere in the following periods and affect the formation of individual behaviour patterns (Türköne, 2005: 243). As a result, the family is an important institution in the transmission of cultural and political codes from generation to generation and in the institutionalisation of political culture.

The second institution that realises political socialisation is education. Education, which is the activity of gaining knowledge, attitudes, and behaviours in the society in line with certain objectives, is an important institution of political socialisation. Since it is suitable for a planned and conscious orientation, education is a very favourable tool used by political powers, administrators, and ideologies to achieve their goals. For this reason, the existing authority in the society attaches importance to education according to the structure it wants to strengthen its own legitimacy and bring to the society. The planned, conscious and effective form of education is realised through the school. This function of the school is sometimes explicit and sometimes implicit in many countries. While the school sometimes assumes the role of the legitimisation tool of the ruling powers within the country, sometimes it provides establishment of feelings of enmity against other societies. The feeling of obedience to political power is also given at school (Sitembölükbaşı, 2001: 29; Russel, 1971: 81).

All political regimes try, through education, to instill in their young members the political orientation they think is correct. Admittedly, this observation is neither new nor surprising. It is a recurring aspect of political life that has long been observed by political analysts. Civic education programmes in one form or another have attracted attention since antiquity. Interest in such endeavours goes back at least from Plato to Max Rafferty (Greenberg, 2017: 5). Education is an important political socialisation tool used for nation building. Through education, a set of political values are imposed on large masses from childhood to adulthood and these values are internalised. The identity of a reasonable and acceptable citizen is also formed through education. Thus, people can be moulded from an early age according to the type of person the political power wants to create. The extent to which people adopt democracy as a value or hate it, sympathise with an ideology, and perceive friends and enemies is related to the extent to which they are indoctrinated in educational processes.

Friendship networks are another important institution in terms of political socialisation. As children get older, their tendency to discuss political issues with their friend groups rather than their families increases. While the child is more familiar with the political values given by the family, friend groups may cause the child to reinforce or question/criticise the political values given by the family. If the political views of the child's friends and family are the same, the child is likely to follow this choice. However, if the political views of the child's friends and family diverge, children may sometimes move away from the views of their families. Nevertheless, the influence of family on political views is more effective than that of friendship networks (Jennings and Niemi, 1974: 53).

Friendship networks are important both for the child to make decisions with their own preferences and to test the culture acquired in the family. Emotional relationships in the family are transformed into rational forms of relationships through friendship networks and groups. Friendship networks are like a small organisation. In this organisation, various decisions are taken, consultations are held, leaders and people who follow their decisions emerge. The child's abilities and competencies in the direction of leadership or obedience emerge in this area. Group consciousness and the culture of making decisions and developing behaviour together develop in the organisation that forms the friendship networks. The child's sharing, ambitions, quarrelsome personality, and understanding of solidarity can best be shaped and observed in friendship groups (Çetin, 2003: 78). Friendship networks are effective not only in childhood but also in adulthood. A person can change political opinions thanks to the friendships obtained in adulthood. Although the tendency to change one's ideas in adulthood by being influenced by one's circle of friends is lower than in childhood, the political socialisation process is affected by this situation.

In addition to traditional media such as radio, television, and newspapers, new media tools such as

internet journalism and social media platforms are an indirect but effective component of political socialisation. Especially in democratic societies, media mediate the free expression of all kinds of political views. Thanks to the traditional media, the society is able to receive news and update their political opinions on the one hand. On the other hand, especially thanks to the new media, a public space has been built on the internet where political ideas interact. Thanks to the media, people can follow the news on a global scale as well as get ideas about the political problems of the city and country they live in. Thanks to the media, people can make a comparison between the political welfare or problems of other countries and their own country. This situation plays an important role in the political socialisation of individuals.

In democratic societies, the mass media, which constitute the traditional and new media, can enable different ideas to be seen as richness and develop democratic culture. In countries with authoritarian and totalitarian regimes, on the other hand, the state control of mass media can turn into a tool that can indoctrinate and manipulate the entire society. Therefore, the nature of regimes is important in terms of the purposes for which mass media are used and the realisation of political socialisation in a positive or negative way.

All of the institutions mentioned here are important for the political socialisation of persons. The construction of political culture in a society can be reinforced or changed over time through these institutions. In some societies, institutions such as religion or the army are also known to be effective in political socialisation (Beşirli, 2005). Some people in a society may be expected to be more sensitive to political issues and the factors affecting the political socialisation of these people may give important clues for that society. In the next part of this study, the institutions affecting the political socialisation of political science students in Türkiye are revealed through a field study and evaluations are made.

Field Research

In this section of the study, the purpose of the field research, hypotheses, research design, data collection techniques and ethical processes, the population and sample of the research, data analysis, findings and hypothesis testing are given.

Purpose of the Study and Research Hypotheses

The aim of this field research is to reveal the role of family, friendship networks (friendship groups), and media in the political socialisation of university students studying political science at the undergraduate level in Türkiye and to make a comparison based on these three factors. The study will analyse whether there is a significant relationship between the demographic characteristics of political science students and their political socialisation. The following hypotheses will be tested in the study.

H1a: Family influence differs according to the gender of the participants.

H1b: The influence of friendship networks differs according to the gender of the participants.

H1c: Mass media influence differs according to the gender of the participants.

H2a: Family influence differs according to the participants' grades.

H2b: The effect of friendship networks differs according to the class of the participants.

H2c: Mass media influence differs according to the participants' grades.

H3a: Family influence differs according to the participants' ideologies.

H3b: The effect of friendship networks differs according to the ideologies of the participants.

H3c: Mass media influence differs according to the participants' ideologies.

H4a: Family influence differs according to the residential unit where the participants lived before university.

H4b: The effect of friendship networks differs according to the residential unit where the participants lived before university.

H4c: Mass media effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.

Research Design

The focus of this field research is to examine the demographic characteristics of students studying in political science departments of universities in Türkiye and to reveal their level of political socialisation. The field research part of the study was carried out with quantitative research methods and survey design. In this context, a survey was applied to 426 students continuing their education in political science departments in Türkiye. The hypotheses determined for the study were tested by analysing the survey data in SPSS package program.

Data Collection and Ethical Processes

In order to carry out the field research of the study, firstly, Ethics Committee Permission dated 02.02.2023 and numbered E-60263016-050.06.04-261395 was obtained from Sivas Cumhuriyet University Social Sciences Ethics Committee. In the research, a survey form was used for data collection. The data were collected online via google form with simple random sampling method. Because during the period when the field research was conducted, online education was carried out in universities in Türkiye due to the earthquake. This situation prevented the survey from being conducted face to face. The questions in the survey form used for the research were taken from the *Political Socialisation Scale* prepared by Özkılıççı and Mamatoğlu (2021). The survey form consists of two parts. In the first part, students were asked about their gender, the type of university they attended, the name of their university, the monthly

income of their families, where they live, where they lived before coming to university, whether they voted in the last general election and which ideology they feel close to. In the second part of the survey form, questions aiming to measure the political socialisation of students were included. All 10 questions in this section were asked with a likert scale. Likert scale questions in the survey are categorised under three main factors. The first three questions are about the effect of family on political socialisation. The next three questions are about the effect of friendship networks or friendship groups on political socialisation. The last four questions are about the effect of mass media on political socialisation.

Population and Sample of the Study

The population of the research consists of political science students at universities in Türkiye. The researcher could not reach the exact number of students continuing their education in universities across Türkiye. The data of the Council of Higher Education (YÖK) does not include the number of students who dropped out, transferred to another department or interrupted their education. In addition, the number of international students is not included in YÖK (Council of Higher Education-Yükseköğretim Kurulu) data. In this case, it became impossible to know the population of the research. The sample size was calculated as 384 with a 95% confidence interval and 5% margin of error with the sampling formula used in cases where the research population is unknown (Salant & Dilman, 1994: 55; Çiçek & Taylan, 2023: 428). However, 426 students were surveyed for the field research. The calculated sample size was reached by a simple random method. In the field research, survey forms were sent to students from universities in Türkiye that have political science and public administration departments. A total of 426 students from 41 different universities responded to the survey form. Participants answered the survey forms online between 04.02.2023 and 04.03.2023.

Analysing the Data

SPSS 20 for Windows package program was used to analyse the survey data. Descriptive statistical methods and techniques were used to analyse the raw data of the sample. In expressing the analysed data in the form of tables, frequency (f) and percentage (%) values of the responses to the statements prepared for demographic structure and research purposes were taken into consideration. It was also tested whether the data showed normal distribution. The test showed that the data were not normally distributed. In the study, since the skewness and kurtosis values were -3 and +3 (Mayers, 2013, p. 53), it was tried to determine whether there was a significant difference between the groups at the 0.05 significance level with the "t-Test" for paired groups and one-way analysis of variance (ANOVA) for three groups. In addition to these, analyses for cross-tabular distributions were also performed.

In order to test the reliability of the study, Cronbach's Alpha coefficient was analysed. The aim here is to investigate whether the question in the scale forms a whole to explain a homogenous structure (Karagöz, 2017, p. 557). Cronbach Alpha (α) coefficient, which is an important indicator of reliability for a measurement tool, is widely accepted in the literature as follows (Kartal & Bardakçı, 2019, p. 88).

If it is between $0.00 < \alpha < 0.40$, the scale is not reliable.

If $0.40 < \alpha < 0.60$, the scale has low reliability.

If $0.60 < \alpha < 0.80$, the scale is highly reliable.

If $0.80 < \alpha < 1.00$, the scale is highly reliable.

Cronbach's Alpha coefficient was analysed to determine to what extent the reliability of the survey conducted in the field research is reliable. According to the analysis, the reliability rate of the questions in the survey form is 0.821¹. In other words, the survey form is highly reliable in measuring the phenomenon to be measured.

Findings

In this part of the study, the data obtained from the survey form applied to political science students were analysed with the specified statistical techniques. The results of the analyses are presented and interpreted in the form of tables and figures.

Demographic Characteristics of Participants

The demographic characteristics of 426 political science students who participated in the research through the questionnaire are given in Table 1.

According to Table 1, 54% of the participants are female and 46% are male. 98.4% of the survey participants continue their education at a state university. More than half of the students participating in the survey (53.5%) are between the ages of 20-22. The survey form, in which the students voluntarily participated, was mostly answered by 3rd and 4th year students. It is noteworthy that the monthly income of the participants' families is at a low level. 34% of the participants stated that the monthly income of their households was minimum wage or less. 26.3% of the participants stated that their monthly income was between 8507 TL and 10.000 TL. According to TÜRK-İŞ, a respected labour union in Türkiye, the poverty line for an average family of 4 people is 31,241 TL in March 2023. The amount required for a family of 4 people to have only adequate nutrition is 9591 TL. This amount is known as the hunger limit (<https://www.turkis.org.tr/mart-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>). In this case, the families of a very significant portion of the respondents live on the hunger line. 55.6% of the participants stated that they had never voted before.

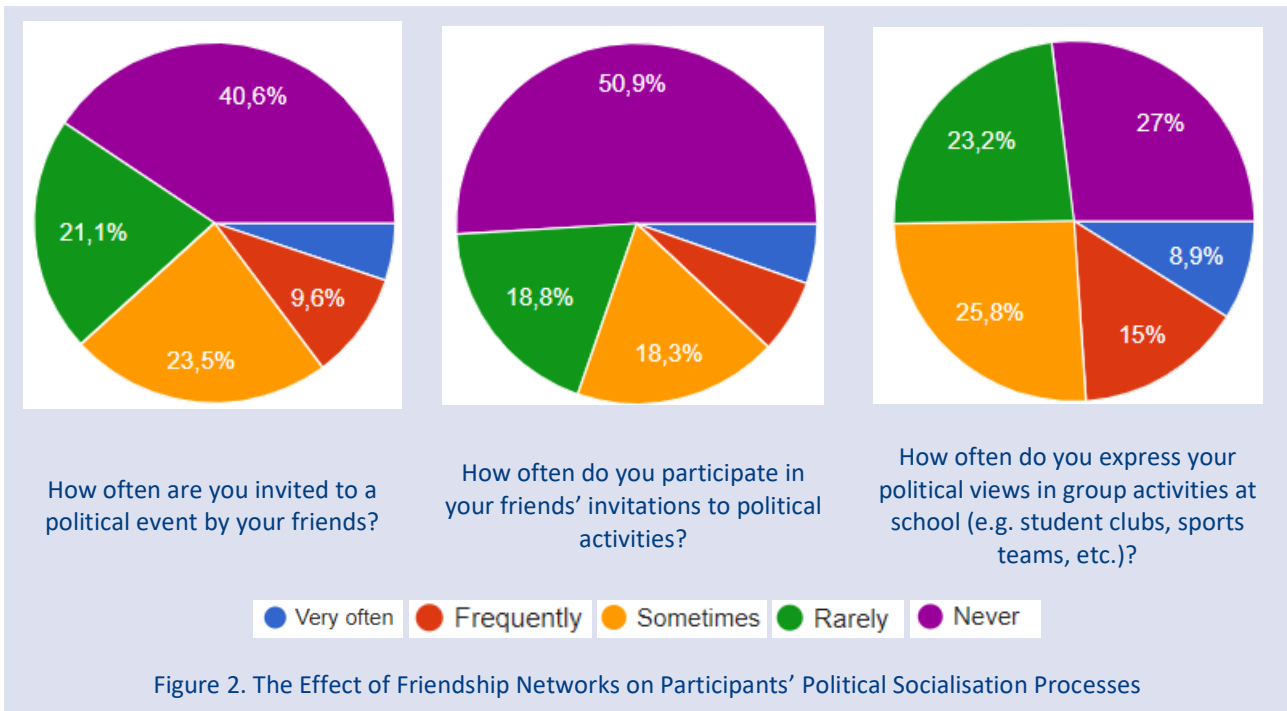
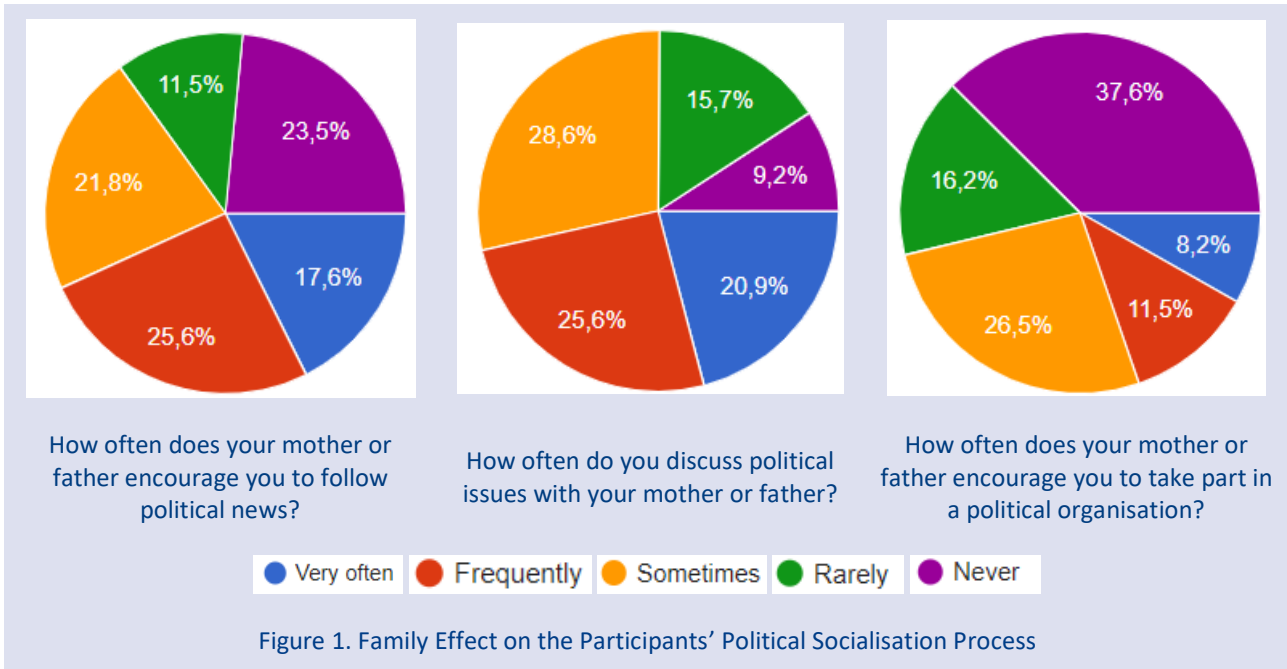
Table 1. Demographic Data of Political Science Students

Variable	F ²	%
Gender		
Female	230	54
Male	196	46
Total	426	100
Type of University		
State University	419	98,4
Foundation University	7	1,6
Total	426	100
Age Range		
18-19	48	11,3
20-22	228	53,5
23-25	117	27,5
25 and +	33	7,7
Total	426	100
Class in Department		
1st Class	92	21,6
2nd Class	62	14,6
3rd Class	133	31,2
4th Class	139	32,6
Total	426	100
Monthly Income of the Family		
8506 TL and less	145	34
8507- 10.000 TL	112	26,3
10.001- 15.000 TL	84	19,7
15.001-25.000 TL	56	13,1
25.001 TL and more	29	6,8
Total	426	100
Did you vote in the last general election?		
No	237	55,6
Total	426	100
Living Status		
Alone	17	4
Family	271	63,6
Relatives	4	0,9
House Mate	39	9,2
Dorm/Roomates	89	20,9
Other	6	1,4
Total	426	100
Place of Living Before University		
Village	62	14,6
Town	5	1,2
District	113	26,5
City Center	96	22,5
Metropolitan City	126	29,6
Abroad	24	5,6
Total	426	100
Ideological proximity		
Kemalism	42	9,9
Nationalism	116	27,7
Socialism	55	12,9
Conservatism	23	5,4
Islamism	25	5,9
Liberalism	27	6,3
None	45	10,6
Other	93	21,8
Total	426	100

¹ Reliability analyses of 3 different factors separately were found as follows. The reliability rate of the family influence factor in the survey form is 0.759, the reliability rate of the friendship networks effect

factor is 0.733 and the reliability rate of the mass media effect factor is 0.758.

² F: Frequency

On 6 February 2023, 63.6% of the respondents stated that they were living with their families due to the Kahramanmaraş-based earthquakes that caused destruction and deaths in 11 cities. This is because universities and student dormitories were significantly closed during the survey period. It is seen that the participants generally come from district centres, provincial centres, and metropolitan cities. The participants were asked which ideology they felt close to. 27.7% of the participants answered nationalism, 12.9% socialism and 9.9% Kemalism. Kemalism is also known as Atatürk's nationalism, which can be interpreted as a type of nationalism. Therefore, the ideology of nationalism is widely adopted among the participants. It is seen that the

participants marked the responses "none" and "other ideologies" at a high rate. It is quite possible that they made such a choice because they were afraid to answer this question.

Findings on the Political Socialisation of the Participants

As mentioned before, the scale prepared for the research is based on three different factors affecting political socialisation. These are family, friendship networks, and mass media which affect the political socialisation of the participants.

In order to measure the effect of family on the political socialisation process, three questions were asked to the

participants. The first of these questions was “How often does your mother or father encourage you to follow political news?”. 17.6% of the participants answered very often, 25.6% often, 21.8% sometimes, 11.5% rarely, and 23.5% never. The second question under the theme of the family effect factor was “How often do you discuss political issues with your mother or father?”. It is observed that a significant proportion of the participants discuss political issues with their parents. These two questions show the effect of the family on political socialisation, but they do not cover any communication or practice outside the household. Thirdly, the participants were asked the question “How often does your mother or father encourage you to take part in a political organisation?”. In the responses to this question, the never option is 37.6% and the rarely option is 16.2%. This shows that parents discuss politics with their children and encourage them to follow politics. However, it also shows that parents are against their children taking an active role in a political party or organisation.

In order to measure the effect of friendship networks on the political socialisation process, three questions were asked to the participants. The first of these questions is “How often are you invited to a political event by your friends?”. To this question, 5.2% of the participants answered very often, 9.6% answered frequently, 21.1% answered rarely and 40.6% answered never. The second question on friendship networks shows that the participants’ participation in political activities is very limited. Accordingly, 5.4% of the participants answered very often, 6.6% answered frequently, 18.8% answered rarely and 50.9% answered never. According to this data, it is seen that the participants have a timid attitude about their participation in political activities with their friends. In the third question, the participants were asked “How often do you express your political views in group activities at school (e.g. student clubs, sports teams, etc.)?”.

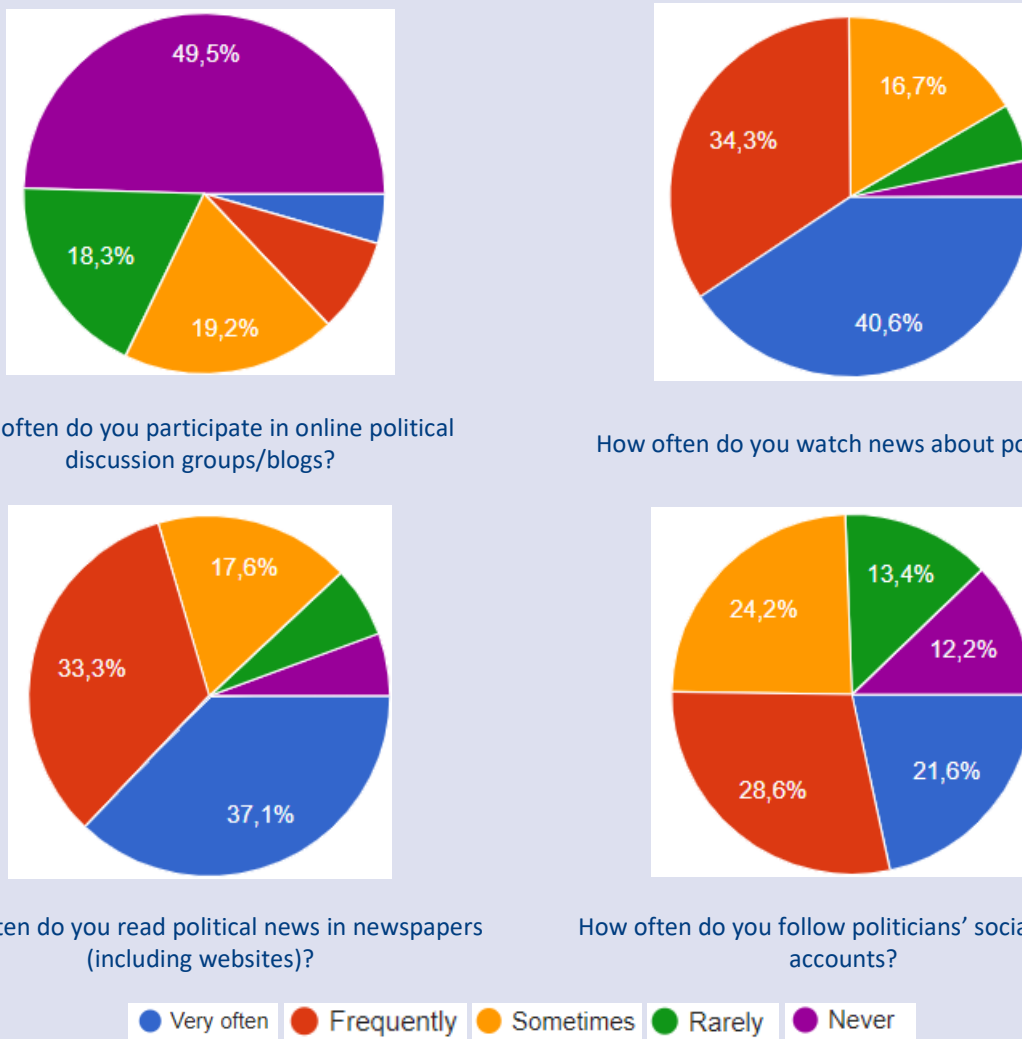

Figure 3. The Effect of Mass Media on the Participants’ Political Socialisation Process

To this question, 27% of the participants answered never and 23.2% answered rarely. In this question, only 8.9% of the participants answered very often and 15% answered frequently. Therefore, it can be said that the participants are hesitant about inviting, participating in political activities or discussing political issues within their friend groups. This situation can be interpreted as the participants feeling that they are under some kind of surveillance or fear that they will be politically labelled or stigmatised in the coming years³.

In order to measure the effect of mass media as the last factor in the political socialisation process, four questions were asked to the participants. The first question was “How often do you participate in online political discussion groups/blogs?”. 49.5% of the participants stated that they never participate in online political discussion groups or blogs, while 18.3% of the participants responded as rarely. In the second question, the participants were asked “How often do you watch news about politics?”. 40.6% of the participants answered very often and 34.3% answered frequently. The rate of the respondents who answered never and rarely is only 8.5% in total. Thirdly, the participants were asked the question “How often do you read political news in newspapers (including websites)?”. 37.1% of the participants answered very often and 33.3% answered frequently, while the total rate of those who answered never and rarely is only 11.9%. Finally, the participants were asked the question “How often do you follow politicians’ social

media accounts?”. 21.6% of the participants answered very often, 28.6% frequently and 24.2% sometimes. The answers given to the four questions about the effect of mass media on political socialisation show that the participants frequently use mass media in political socialisation. However, the participants do not participate in online discussion groups for fear of being exposed or being labelled as political. This situation can be interpreted in the same way as in the previous factor of friend networks. Participants do not open their political socialisation processes to strangers for fear of being under surveillance. In other words, the participants avoid political discussions with strangers outside their family and close circle of friends or with strangers in the online environment.

Hypothesis Testing

In this section of the study, the test of the research hypotheses is given. Four hypotheses that constitute the basis of the research were determined. These hypotheses are given in Table 2.

Hypothesis 1: The second hypothesis consists of 3 sub-hypotheses.

H1a: Family effect differs according to the gender of the participants.

H1b: The effect of friendship networks differs according to the gender of the participants.

H1c: Mass media effect differs according to the gender of the participants.

Table 2. Hypotheses

Hypotheses
H1a: Family effect differs according to the gender of the participants.
H1b: The effect of friendship networks differs according to the gender of the participants.
H1c: Mass media effect differs according to the gender of the participants.
H2a: Family influence differs according to the class of the participants.
H2b: The effect of friendship networks differs according to the class of the participants.
H2c: Mass media effect differs according to the class of the participants.
H3a: Family effect differs according to the participants’ ideologies.
H3b: The effect of friendship networks differs according to the ideologies of the participants.
H3c: Mass media effect differs according to the participants’ ideologies.
H4a: Family effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.
H4b: The effect of friendship networks differs according to the residential unit where the participants lived before university.
H4c: Mass media effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.

Table 3. The Role of Gender in Participants’ Political Socialisation

Factors	Gender	Mean	Std. Dev.	Levene’s Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means			
Family Effect	Female	8,97	3,29	0,058	0,809	-2,150	424	0,032
	Male	9,64	3,18			-2,155	417,247	0,032
Effect of Friendship Network	Female	11,8261	2,75	3,115	0,078	4,018	424	0,000
	Male	10,6837	3,11			3,980	393,620	0,000
Mass Media Effect	Female	11,0913	3,62	0,985	0,322	2,336	424	0,020
	Male	10,2908	3,41			2,347	419,919	0,019

³ The state of fear mentioned here can be evaluated within the framework of Neumann’s Spiral of Silence theory. For the Spiral of

Silence theory: Noelle-Neumann, Elisabeth ,E. (1984). *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago, Chicago University.

Table 4. The Role of Classes of Study on Political Socialisation

Factors	Variance Source	Sum of Squares	df	Mean Squares	F	Sig.	Difference Groups
Family Effect	Between Groups	36,926	3	12,309	1,162	0,324	
	Within Groups	4470,389	422	10,593			
	Total	4507,315	425				
Effect of Friendship Network	Between Groups	5.716	3	1,905	0,214	0,887	
	Within Groups	3759,824	422	8,910			
	Total	3765,540	425				
Mass Media Effect	Between Groups	130,067	3	43,356	3,514	0,015	1-4
	Within Groups	5207,248	422	12,339			
	Total	5337,315	425				

Table 5. The Role of Ideologies on Political Socialisation

Factors		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Family Effect	Between Groups	260,100	7	37,157	3,657	0,001
	Within Groups	4247,215	418	10,161		
	Total	4507,315	425			
Effect of Friendship Network	Between Groups	209,535	7	29,934	3,519	0,001
	Within Groups	3556,005	418	8,507		
	Total	3765,540	425			
Mass Media Effect	Between Groups	715,380	7	102,197	9,243	0
	Within Groups	4621,934	418	11,057		
	Total	5337,315	425			

According to Table 3 family effect, friendship network effect and mass media effect show a significant difference according to the gender of the participants ($p < 0.05$). Therefore, hypothesis H1a, H1b and H1c are accepted. When the averages are analysed, it is seen that men are more influenced by their families than women. It is seen that women are more effected by friends and mass media than men.

Hypothesis 2: The second hypothesis consists of 3 sub-hypotheses.

H2a: Family effect differs according to the class of the participants.

H2b: The effect of friendship networks differs according to the class of the participants.

H2c: Mass media effect differs according to the class of the participants.

According to Table 4, family effect and friendship network effect do not show a significant difference according to the class of the participants ($p > 0.05$). Therefore, hypotheses H2a and H2b are rejected. However, the factor of mass media effect shows a significant difference according to the class levels of the participants. In this case, hypothesis H2c is accepted. Multiple comparison tests were conducted to see between which groups the differences were. Since the variance of the mass media effect factor was homogenous, Tukey test was used. According to the results of the Tukey test, it was seen that the average of the first class was higher than the fourth class. The effect of mass media on the political socialisation of first class is higher than that of fourth class.

Hypothesis 3: The third hypothesis consists of 3 sub-hypotheses.

H3a: Family effect differs according to the participants' ideologies.

H3b: The effect of friendship networks differs according to the ideologies of the participants.

H3c: Mass media effect differs according to the participants' ideologies.

According to Table 5, family influence, friendship networks influence and mass media influence show a significant difference according to the participants' ideologies ($p < 0.05$). Hypotheses H3a, H3b and H3c are accepted. Multiple comparison tests were conducted to see between which groups the differences are. According to the results of the test, individuals who defined themselves as having other ideology were more influenced by family, friends and mass media than those who stated their ideology.

Hypothesis 4: The fourth hypothesis consists of 3 sub-hypotheses.

H4a: Family effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.

H4b: The effect of friendship networks differs according to the residential unit where the participants lived before university.

H4c: Mass media effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.

According to Table 6, family effect and mass media effect do not show a significant difference according to the residential units of the participants ($p>0.05$). However, friend networks effect shows a significant difference according to the residential units of the participants ($p<0.05$) and hypothesis H4a is accepted.

According to the results of the multiple comparison test conducted to see between which groups the differences are, it is determined that individuals living abroad are more affected by the friends effect than those from other settlements. As a result, the hypothesis tests and their results are shown in Table 7.

Table 6. The Role of Place of Residence on Political Socialisation

Factors		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Aile Etkisi	Between Groups	97,444	5	19,489	1,856	0,101
	Within Groups	4409,87	420	10,5		
	Total	4507,315	425			
Arkadaş Etkisi	Between Groups	153,515	5	30,703	3,57	0,004
	Within Groups	3612,025	420	8,6		
	Total	3765,54	425			
Kitle İletişim Araçları Etkisi	Between Groups	63,335	5	12,667	1,009	0,412
	Within Groups	5273,979	420	12,557		
	Total	5337,315	425			

Table 7 Results of Hypotheses

Hypotheses	Results
H1a: Family effect differs according to the gender of the participants.	Accepted
H1b: The effect of friendship networks differs according to the gender of the participants.	Accepted
H1c: Mass media effect differs according to the gender of the participants.	Accepted
H2a: Family influence differs according to the class of the participants.	Rejected
H2b: The effect of friendship networks differs according to the class of the participants.	Rejected
H2c: Mass media effect differs according to the class of the participants.	Accepted
H3a: Family effect differs according to the participants' ideologies.	Accepted
H3b: The effect of friendship networks differs according to the ideologies of the participants.	Accepted
H3c: Mass media effect differs according to the participants' ideologies.	Accepted
H4a: Family effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.	Accepted
H4b: The effect of friendship networks differs according to the residential unit where the participants lived before university.	Rejected
H4c: Mass media effect differs according to the residential unit where the participants lived before university.	Rejected

Conclusion and Evaluation

Social and political culture is not something that individuals are born with. Individuals learn and internalise various values, beliefs, attitudes, and rules of social behaviour over time. This learning process starts in the family and continues at school. Individuals' learning processes are not limited to family and school. Many factors such as friendship networks, mass media, social relations, and beliefs are influential in the learning process of individuals and thus in their political socialisation process. This situation continues throughout the lives of individuals.

Political socialisation, which can be defined as the process of acquiring political culture, ensures the upbringing of "political people" who are ready to play a role in the political system. In the process of political socialisation, individuals learn the values, rules, beliefs, tendencies, and behaviours of the political system. Which behaviours are considered legitimate within the system and which behaviours are objectionable are some of the skills that the political socialisation process gives to the

individual. Every political system wants to have citizens who can be considered acceptable and reasonable and who are free from marginalities. The political socialisation process also reveals the typology of the individual that the political system wants to create. The closer one gets to this idealised individual typology, the lower the likelihood of conflict within the political system.

Although there are many factors affecting political socialisation, the level of political socialisation of university students is an important parameter for the future of their countries. The fact that the aforementioned university students are educated in the field of political science creates an expectation that they will have a more active profile in terms of becoming political people. In this study, the level of political socialisation of university students studying political science in Türkiye and the factors affecting their political socialisation are discussed. The study presented some remarkable findings.

The findings of the study reveal that nationalism ideology is the most common ideology among the

participants who are political science students. If we consider Kemalism, which can be considered a typology of nationalism specific to Türkiye in the category of nationalism, it is possible to say that one out of every three participants is a nationalist. The number of respondents who stated that they did not feel close to any ideology or who ticked the “other ideologies” section on the survey form is also quite high. This situation also shows that some of the students avoid stating their ideologies in the survey form. Because it is seen that the participants are interested in politics both in their family and friend circles and in following the mass media. However, it was determined that they were hesitant to do something practical on political issues and avoided participating in political activities. It is possible to interpret that this situation may stem from the feeling that the participants are under some kind of surveillance.

One of the most important findings of the study is that the participants behaved timidly especially in their communication with social media and their circle of friends. This situation shows that the participants live in a kind of fear in their political socialisation process. According to the data of the study, the participants do not hesitate to talk about political issues with their families and do not feel any fear. On the other hand, they are more reluctant to share their political views with friends and people on social media platforms. This situation can be interpreted as the participants’ fear that they will experience negative feedback in the future if they express their political opinions.

In the study, the three main institutions of political socialisation, namely family, friendship networks, and mass media, were discussed and presented as three important factors of political socialisation. Through statistical analyses, it was examined whether there was a significant difference between the political socialisation of the participants and their gender, the classes they studied, their ideologies, and the settlement they lived in before university. Hypotheses H1a, H1b, H1c, H2c, H3a, H3b, H3c, and H4a were accepted. On the other hand, hypotheses H2a, H2b, H4b, and H4c were rejected. It is recommended that researchers who want to work on this issue should conduct field studies aiming to compare the political socialisation levels of political science students and students who continue their education in other faculties.

Extended Abstract

The main actor of politics is the political person at the centre of power relations. However, the political characteristic of human beings is not innate. What politicises human beings is a process of construction that develops and matures over time. In this construction process, individuals learn certain values, beliefs, attitudes, and rules of social behaviour. Individuals’ approach to perceiving the world, their attitude of evaluating events, and political culture should be considered as an output of learning processes. This learning outcome is called political socialisation.

People do not know anything about the political system, economy, culture or institutions of the societies into which they are born. The process of gradually acquiring knowledge about the values of the societies into which people are born through various means and different intermediary institutions refers to the process of socialisation. In general, the process of adopting the values, rules, beliefs, tendencies, and behaviours of the society in which they live is referred to as socialisation.

Socialisation is a result of intergenerational interaction. Socialisation can take place if there is a regular flow of information from one generation to another. The transfer of existing social values, beliefs, rules and attitudes to each new member of the society is essential for socialisation. The process of harmonising the newly joined individuals with the society and the transfer of this harmony from generation to generation is an important dimension of socialisation. Political socialisation, on the other hand, means the continuation of the existence of the political system and political culture. It is possible for individuals who have recently joined the society and the political system to become actors who can play a role in the political system through their upbringing as “political people”. Through political socialisation, individuals become political people who are ready to play a role in the political system. Through this process, individuals learn the values, rules, beliefs, tendencies, and behaviours of the political system, comprehend what they should do and know what kind of roles they will have.

People are biologically predisposed to particular traits from birth. Subsequently, through various institutions and other people, society teaches the person a set of fundamental principles and values. Political socialization is influenced by an individual’s social surroundings, birth culture, and the political structures of the nation or region in which they reside. The adoption of political beliefs, values, and behaviors by the individual is referred to as the political socialization process. The education of personal behaviors by society is another type of political socialization process.

In every society, the transfer of culture to other generations is realised through various institutions. The extent to which institutions will fulfill their functions or be effective may differ between societies. According to Greenberg (2017), the relative influence of the various elements of political socialisation leads to disagreements. For example, there is little agreement as to which of the factors in one’s environment, such as family, social class or school, is most important, or under which conditions different socialisation factors are most effective. The most important institutions in political socialisation are family, education, friendship networks, and mass media.

Based on the aforementioned definitions of political socialisation, this study aims to reveal the level of political socialisation of political science students through three basic institutions. These three institutions are the effect of the family that facilitates political socialisation, the effect of friendship networks, and the effect of communication tools. The aim of this field research is to reveal the role of

family, friendship networks (friendship groups), and media in the political socialisation of university students studying political science at the undergraduate level in Türkiye and to make a comparison based on these three factors.

The focus of this field research is to examine the demographic characteristics of students studying in political science departments of universities in Türkiye and to reveal their level of political socialisation. The field research part of the study was carried out with quantitative research methods and survey design. In this context, a survey was applied to 426 students continuing their education in political science departments in Türkiye. The hypotheses determined for the study were tested by analysing the survey data in SPSS package program.

In the study, since the skewness and kurtosis values were -3 and +3 (Mayers, 2013, p. 53), it was tried to determine whether there was a significant difference between the groups at the 0.05 significance level with the "t-Test" for paired groups and one-way analysis of variance (ANOVA) for three groups. In addition to these, analyses for cross-tabular distributions were also performed. Cronbach's Alpha coefficient was analysed to determine to what extent the reliability of the survey conducted in the field research is reliable. According to the analysis, the reliability rate of the questions in the survey form is 0.821. In other words, the survey form is highly reliable in measuring the phenomenon to be measured.

The findings of the study reveal that nationalism ideology is the most common ideology among the participants who are political science students. If we consider Kemalism, which can be considered a typology of nationalism specific to Türkiye in the category of nationalism, it is possible to say that one out of every three participants is a nationalist. The number of respondents who stated that they did not feel close to any ideology or who ticked the "other ideologies" section on the survey form is also quite high. This situation also shows that some of the students avoid stating their ideologies in the survey form. Because it is seen that the participants are interested in politics both in their family and friend circles and in following the mass media. However, it was determined that they were hesitant to do something practical on political issues and avoided participating in political activities. It is possible to interpret that this situation may stem from the feeling that the participants are under some kind of surveillance.

In the study, family, friendship networks and mass media, which represent the three main institutions of political socialisation, are discussed and presented as three important factors of political socialisation. Through statistical analyses, it was examined whether there was a significant difference between the political socialisation of the participants and their gender, the classes they studied, their ideologies, and the settlement they lived in before university. Hypotheses H1a, H1b, H1c, H2c, H3a, H3b, H3c, and H4a were accepted. On the other hand, hypotheses H2a, H2b, H4b, and H4c were rejected.

References

- Alkan, T. (1989). *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Alkan, T. and Ergil, D. (1984). *Siyaset Psikolojisi*. Turhan Yayınları, Ankara.
- Almond, G. A. and Verba, S. (1963). *The Civic Culture*. Princeton University Press, Princeton.
- Beşirli, H. (2005). "Politik Sosyalleşme Araştırmaları ve Politik Sosyalleşme Sürecinin Bir Unsuru Olarak Kışla". *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (31) , 251-261.
- Çetin, H. (2003). *İnsan ve Siyaset: Siyasetin Psikolojik Temelleri*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çiçek, A. and Taylan, Ö. (2023). "Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinde Milliyetçilik Algısı Üzerine Bir Saha Araştırması", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 32, 418-448.
- Dawson, R.E., Prewitt, K. and Dawson, K.S. (1977). *Political Socialization*. Little, Brown and Company, Boston, Toronto.
- Dekker, H. (1991). "Political Socialization Theory and Research", pp. 16-58 in Dekker and Meyenberg (eds.) (1991). Op. cit., https://www.researchgate.net/publication/234047064_Political_Socialization_Theory_and_Research/citations.
- Dursun, D. (2014). *Siyaset Bilimi*. 14. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Easton, D. and Dennis, J. (1969). *Children in the Political System*. Mc Graw-Hill, New York.
- Gimpel, J. G.; Lay, C. J. and Schuknecht, J. E. (2003). *Cultivating Democracy: Civic Environments and Political Socialization in America*. Brookings Institution Press, Washington DC.
- Greenberg, E. S. (2017). "Consensus and Dissent: Trends in Political Socialization Research", *Political Socialization* (Ed. Edward S. Greenberg), Routledge, New York.
- Hyman, H. (1959). *Political Socialization*. Free Press, Glencoe.
- Jennings, K. M. and Niemi, R. G. (1974). *Political Character of Adolescence: The Influence of Families and Schools*, Princeton University Press, Princeton.
- Jennings, M. K., Allerbeck, R. K. and Rosenmayr, L. (1979). "Generations and Families: General Orientation", *Political Action* (Ed. S. H. Barnes and M. Kaase), University of Chicago Press, Chicago.
- Karagöz, Y. (2017). SPSS ve amos uygulamalı nitel-nicel bilimsel araştırma yöntemleri. Nobel yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (2008). *Siyaset Bilimi*. 18. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul.
- Lipset, S. M. (1954). "The Psychology of Voting: An Analysis of Political Behaviour". *The Handbook of Social Psychology* (Ed. Gardner Lindzey). Addison Wesley Publishing, Massachusetts.
- Mayers, A. (2013). Introduction to statistics and spss in psychology. Pearson education limited.
- Noelle-Neumann, Elisabeth ,E. (1984). *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago, Chicago University.
- Özkılıççı, G. ve Mamatoğlu, M. (2021). "Siyasal Toplumsallaşma Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması". *Nesne*, 9(21), 556-571. DOI: 10.7816/nesne-09-21-0.
- Russel, B. (1971). *Education and Social Order*. Unwin Books, London.
- Salant, P. and Dillman, D. A. (1994). How to conduct your own survey. John Wiley & Sons, Inc.
- Sigel, R. (1965). "Assumptions About the Learning of Political Values". *Annals of The American Academy of Political and Social Science*. <https://doi.org/10.1177/000271626536100101>
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Türküne, M. (2005). *Siyaset*. 2 Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara.

Overlapping Consensus and Reasonability in Rawls Thought

Ferdi Selim^{1,a,*}

¹Philosophy Department, Faculty Of Arts, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 25/04/2023

Accepted: 19/07/2023

ABSTRACT

Rawls' political liberalism releases the conventional goal of political theory to provide a philosophical introduction of liberal democracy. Nevertheless, Rawls also aims for a liberal political scheme supported by citizens on deeper grounds than what he calls "modus vivendi" consensus. But the aspiration for a pluralistic and free liberalism seems to contradict the goal of liberalism sanctioned as something more profound than a modus vivendi compromise between competing wide doctrines. A liberalism promoted "for its own sake" rather than a compromise must necessarily be based on the kind of notion of the good that political liberalism violates. We think that is why Rawls tries to offer a moral justification that isn't comprehensive in his political philosophy but, nonetheless. Many critics of political liberalism doubt its success, although proponents of Rawls' view often complain that such criticisms are based on the false assumption that no moral justification can be offered other than following a philosophically comprehensive path. In this article, we'll try to internally criticize the justification strategy used by Rawls, especially in his later writings. It'll be pointed out that in situations of conflict over political issues, citizens cannot offer us any reasonable hope of prioritizing political values over non-political values. In addition, it's aimed to show the shortcomings of Rawls' explanations for not being comprehensive, providing pluralism, and concern for protection.

Keywords: Rawls, political liberalism, reasonable pluralism, negotiation, overlapping consensus

Rawls Düşüncesinde Örtüşen Görüş Birliği ve Makuliyet

Süreç

Geliş: 25/04/2023

Kabul: 19/07/2023

Öz

Rawls'un siyasal liberalizm teorisi, liberal demokrasinin felsefi bir açıklamasını sağlama şeklindeki geleneksel siyaset teorisi hedefini terk eder. Bununla birlikte Rawls, "modus vivendi" uzlaşması dediği şeyden daha derin gerekçelerle vatandaşlar tarafından onaylanan liberal bir siyasi düzeni de amaçlar. Fakat çoğulcu ve özgür bir liberalizm özlemi, rakip kapsamlı doktrinler arasında bir modus vivendi uzlaşmasından daha derin bir şey olarak onaylanan bir liberalizm hedefiyle çelişir görünmektedir. Bir uzlaşma yerine "kendi iyiliği için" desteklenen bir liberalizm, zorunlu olarak, siyasal liberalizmin çiğnediği türden bir tür iyi kavramına dayanmalıdır. Bizce bu nedenle Rawls siyaset felsefesinde kapsamlı olmayan, ancak yine de ahlaki bir gerekçe sunmaya çalışır. Her ne kadar Rawls'un görüşünü onaylayanlar sıklıkla bu tür eleştirilerin, felsefi olarak kapsamlı bir yol izlemekten başka ahlaki bir gerekçe sunulmayacağı şeklindeki asılsız varsayımına dayandığından şikâyet etseler de siyasal liberalizmi eleştiren pek çok kişi bunun başarılı olduğundan şüphe eder. Bu çalışmada, Rawls tarafından özellikle geç dönem yazılarda kullanılan gerekçelendirme stratejisi tutarlılığı bakımından eleştirmeye çalışılacaktır. Siyasi meselelerle ilgili ihtilaf durumlarında vatandaşların siyasi değerlere siyasi olmayan değerlere göre öncelik vermesine dair bize makul bir umut sunamayacağına işaret edilecektir. Ayrıca, Rawls'un kapsamlı olmama, çoğulculuğu sağlama ve koruma kaygısına yönelik açıklamalarının eksikliklerinin gösterilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rawls, siyasal liberalizm, makul çoğulculuk, müzakere, örtüşen görüş birliği.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a ferdiselim@gmail.com

^a <https://orcid.org/0000-0003-2576-4499>

How to Cite: Selim F. (2023) Overlapping Consensus and Reasonability in Rawls Thought, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 445-458

Giriş

Adalet, toplumsal iş birliği ve dayanışma insanlık tarihi kadar eski arayışlardır. Liberal unsurların eklenildiği çağdaş demokrasilerde çoğulculuğun öne çıkarılması çeşitli yeni sorunların yanı sıra sözü geçen meselelerin daha derinden hissedilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda zengin bir zemin üzerinde siyaset felsefesinin içeriğini belirleyen John Rawls (1921-2002) sonraki dönemlerdeki siyaset pratiği dâhil geniş bir alanı etkilemeyi başarmıştır. Hatta bu alana yeni bir ruh ve canlılık getirdiğini söylemek abartı olmayacaktır. Rawls, liberal kanadın işaret ettiği biçimiyle “bir kötülük olarak devlet” düşüncesi hakkında yerinde bir muhalefet getirmiş, dezavantajlı olan kişilerin durumu hakkında dikkate değer yorumlarda bulunmuştur.

Rawls’un siyasal liberalizmi çok fazla araştırmanın konusu edilmiştir. Bu ilgiyi hak etmekle birlikte bu çalışmanın odak noktası örtüşen görüş birliği (overlapping consensus) düşüncesi etrafında insan doğasının ortak yönlerinden söz edilmesi bir yana ilgili benzer doğadan hareketle kişilerin zımnı olarak yönlendirildiğine ve bu hususun makul bir uzlaşma zemini olarak değil de zorunlu bir anlaşma noktası olarak gösterildiğine yönelik iddiaları tartışmaktır. Klasik siyaset düşüncesinden itibaren devlete geçişin temel argümanlarından biri olarak bilinen sözleşmecilik anlayışın yeni bir versiyonunu kullandığı görülen Rawls’un bu görüşleri üzerinde de eleştirel değerlendirmelerde bulunmak gerekir. Hakları ele geçirmek bakımından meşru bir zemini sağlayan sözleşmeler ayrıca belirli bir doğadan getirilmesi bakımından tecrübe öncesi rasyonel ve evrensel çeşitli prensiplerin kaynağı olarak gösterilebilecek metafizik ilk ilkelere hareketle kurgulanmaktadır. Tabii bu bağlamda farklılaşan görüşlerin ileri sürülmesi ayrıca dikkat çekicidir. Çeşitli soyutlamaların yapıldığı bu anın standartları metafizik bir temel ya da öndeyi olarak Rawls’un düşüncesinde de öne çıkan merkezi varsayım olarak dikkat çekmektedir.

Siyaset felsefesinin çeşitli problemlerine temas eden ve bu doğrultuda klasik denebilecek politik araçları kullanan düşünürün toplum felsefesine kısa da olsa değinmek gerekmektedir. Kapsamlı çeşitli doktrinler arasında herhangi bir görüş birliği olacaksa buna götüren çeşitli deneyim öğelerine ve demokrasi pratiğine ayrıca vurgu yapılmalıdır (Mouffe, 2000). Bunun yanı sıra filozofun görüşleri eninde sonunda orijinal pozisyonun şartları ve özellikle bilgisizlik peçesine (veil of ignorance) bağlanmaktadır. Fakat Rawlsçu sözleşme teorisinde daha kapsamlı bir soruşturma yürütülmektedir. İlgili özgün sözleşme ile yalnızca gelir ve refah gibi belirli unsurlar değil; güç, yaşamın sunduğu pek çok fırsat, eşitlik ve özgürlük gibi politik değerler bu kararın koşullarına ve içeriğine dayandırılmaktadır. Bu yönüyle öğretinin Anglo-Sakson siyaset felsefesinin o dönemlerde etkin anlayışı olan faydacılık kuramına önemli bir alternatif/muhalefet ve daha önemlisi ihmal edilen veya iskanan pek çok değeri yeniden gündeme getiren ve bu çabasıyla güçlü ve tazeleyici bir etkisi olan bir görüş olduğu söylenebilir. Temel bir erdem olan adaletin “hakkaniyet” üzerinden

yeni bir görünümle siyaset felsefesinin gündemine taşınması ayrıca dikkate değerdir (Rawls, 2017: 492). Her ne kadar adalet, örtüşen görüş birliğinin niteliklerinden tarafsızlığın, çoğulculuğun sağlanması için gerekli ve makul bir zemini sağlamış olsa da bu konuda araştırma konumuzun sınırları etrafında yorumlar yapılmıştır. Mutlaka herhangi bir siyaset felsefesi meselesinde yürütülecek girift çeşitli hususlarla bu doğrultuda spesifik tartışma konuları bakımından gerekli olduğu kadarıyla ilgilenilmiştir.

Nihayet Rawls’un kapsamlı bir felsefi anlayıştan kopuşa vurgusunun onu yine de iyi bir hayatın nasıl yaşanacağı, yaşamı değerli kılan şeylerin neler olduğu ve hem kendi başına hem de birlikte yaşamının nasıl mümkün olabileceği sorusuyla ilgilenmesine engel olmadığını söylemek gerekir. Adalet ilkeleri çerçevesinde araştırmayı arzuladığı şey tam da bu sorular etrafında ideal bir sosyal yaşayışı özgün bir şekilde yeniden müzakere edebilmektir. Onun bu çabası Pogge’in belirttiği üzere realist bir ütopya olarak görülebilir (Pogge, 2007: 25-26). Ayrıca onun görüşlerini değerli kılan bu sorulardan vazgeçmesi nedeniyle siyaset felsefesinin yaşamış olduğu krizi anlamaya ve aşmaya yönelik atılımlardır. Siyasal alanın sınırlarını yeniden belirlemeye çalışan düşünürün siyasi etik anlayışıyla birlikte kurucu ve belirleyici bir öge olarak adalet ilkeleri politik olanın sınırlarını tarif etmek açısından ciddi kazanımlardır. O halde Rawlsçu paradigmanın sonraki siyasi kuramlaştırmada merkezi bir yer işgal etmesi şaşırtıcı değildir. Robert Nozick’in yaklaşık otuz yıl önceki, “artık siyaset felsefecileri ya Rawls’un teorisi dâhilinde çalışmalı ya da onun görüşlerinden ayrılacaklarsa nedenini açıklamalıdır” (Nozick, 1974: 183) şeklindeki sözü, bugün bile alanın doğru bir yorumu olarak kullanılmaktadır.

Yukarıdaki genel değerlendirmelerin ardından şurası söylenebilir ki, *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* (1971) adlı kitabının ardından yayınlamış olduğu sonraki çalışmalarında fark edilebileceği gibi, Rawls siyaset felsefesinde kapsamlı olmayan, ancak yine de ahlaki bir gerekçe sunmaya çalışmıştır. Onun magnum opus’u sayılabilecek bu kitabı ile geç dönem yazıları arasındaki gerilim ilkin *Justice as Fairness: Political Not Metaphysical* adlı çalışmasında fark edilirken asıl değişim bu dönemin öne çıkan eseri olan *Political Liberalism (Siyasal Liberalizm)* (1993) adlı kitabında açıkça anlaşılır. Artık ilk yazılarında kapsamlı bir doktrin tınısı veren görüşlerini politik bir kimlik altında yeniden kurgulamaya çalışır. Uzlaşının çoğulcu standartlarını belirlemeye çalışan filozofun işinin daha güç olduğunu belirtmek gerekir. Bu doğrultuda bu çalışmada hem çoğulcu bir yapının hem de makul bir görüş birliğinin güçlü bir sentezinin olanağı soruşturularak söz konusu siyasal liberalizmin bugün için neler yapabileceği ve bu bakımdan eksiklikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Siyasi meseleler karşısındaki görüşün gücü ve kabiliyeti tartışılırken özellikle *Siyasal Liberalizm* adlı eserde kullanılan gerekçelendirme stratejisi içsel olarak ayrıca eleştirilmelidir. İlgili açıklamaların siyasi meselelerle ilgili ihtilaf durumlarında

vatandaşların siyasi değerlere siyasi olmayan değerlere göre öncelik vermesine dair bize makul bir umut sunamayacağı iddia edilmiştir.

Rawlsçu Görüşün Temel Prensipleri

Pek çok kişi, “tarafsızlığın” liberalizmin özlü ve ayırt edici özelliği olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia, ahlaki tarafsızlığın siyasi bir düzenin meşruiyeti için çok önemli bir tez olduğuna yönelik inancın belirgin bir şekilde liberal bir fikir olduğu kanaatinin sonucu olarak gösterilmektedir. Meşruiyetten tarafsızlık çıkarımı, iradeci tez diyebileceğimiz şey ile çoğulculuk gerçeğinin birleşiminden ortaya çıkar. Bu teze göre, bir siyasi düzenin ancak temel normatif ilkelerinin bu düzen içinde yaşayacak vatandaşlar arasında kabul edilmesi durumunda meşru olduğu savunulur. Çoğulculuk olgusu basitçe, herhangi bir modern devlette vatandaşların onaylanan kapsamlı normatif doktrinler açısından kaçınılmaz olarak farklı doktrinlerin de olacağı gerçeğidir. Siyasi bir düzeni temellendirmeye hizmet eden temel normatif ilkeler, yurttaşların kapsamlı normatif doktrinleriyle çatışsın (veya başka bir deyişle tarafsız olunamıyorsa), bu yurttaşlar bunları kabul etmeyecek ve dolayısıyla düzen gayri meşru olacaktır. Rawls’un çalışmalarının büyük bir bölümünde bu siyasi meşruiyet açıklamasından ve buna karşılık gelen, oldukça farklı kişilerden gerçek ve sağlam onay alarak istikrar sağlama ihtiyacından açıkça etkilenmiş olduğu söylenebilir. O, siyaset felsefesine temel oluşturan klasik normatif ilkelerin felsefi olarak “yoğun” olduğu bir siyasi düzenin böylesine içten ve sağlam bir şekilde onaylanması olasılığından şüphe duyuyordu ve bu nedenle “kapsamlı felsefi görüşler” veya “metafizik” yerine “siyasi” dediği bir teoriyi kendi liberal görüşleri için daha uygun bulmuştur. Rawls’a göre, politik-normatif ilkeler, bu kavramın uygun ve ulaşılabilir anlamlarında, felsefi-normatif ilkelerin asla olamayacağı şekilde tarafsızdır (Rawls, 2007b: 51, 57, 61 vd.). Söz konusu husus, aslında, bu iki ilke türü arasındaki kesin farktır. Politik normatif ilkeler, “örtüşen bir konsensüs” içine yerleştirilebilir; bu işleviyle birlikte politik bir bağlamdan hareketle öne sürülen bu prensiplerin, siyasi görüş açısından oldukça farklı olan bir grup insan için eşit derecede kabul edilebilir ilkeler olduğu anlamına gelir.

Rawls liberalizmin farklı iyi kavramlarının barışçıl bir şekilde bir arada var olmasına izin vermesi gerektiğini kabul ederken, siyasal liberalizm liberal tarafsızlık ilkesinin böyle bir yorumuna itiraz eder. Liberal demokratik bir toplumun, salt prosedürlere dayanan basit bir modus vivendi’den daha güçlü bir konsensüs biçimine ihtiyacı olduğunu onaylar. Modus vivendi, insanların gelişebileceği pek çok yaşam biçimi olduğu inancını ifade eder (Waldron, 2004: 250). Bunların arasında değeri karşılaştırılamayacak olanlar vardır. Bu tür yaşam tarzlarının birbirine rakip olduğu yerde, aralarından en iyisinin hangisi olduğuna dair açık bir görüş bulunmamaktadır (Mouffe, 2000; 2005: 222). Farklı yaşam biçimlerine ait olan insanların anlaşmazlıklarını derin bir çatışma durumuna taşımaları mantıklı değildir. Bu şekilde köklü bir inancın da içerisinde

olabileceği kapsamlı görüşlerin yarıştırıldığı ve birinin üstünlüğüyle sonuçlanan bir politik yaşam gereksiz ilgilere odaklanmaktadır. Bunun yerine özel ve kamusal alandaki bu ilişkilerin yalnızca basit farklılıklar olduğu bilinmelidir (Gray, 2000: 5). Amaç, özgür ve özerk kurumlar etrafında sadece ihtiyatlı değil, ahlaki bir konsensüs yaratmak olmalıdır. Rawls’a göre, siyasi liberalizm sorunu şu şekilde formüle edilebilir: “Zaman içinde makul dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerle derinden bölünmüş özgür ve eşit vatandaşlardan oluşan istikrarlı ve adil bir toplum nasıl var olabilir?” (Rawls, 1996: xviii). Onun için asıl sorun, adil sosyal iş birliği koşullarının oluşturulmasını gerektiren siyasi adaletin ne olduğu ve nasıl sağlanacağı sorunudur (Rawls, 2017: 484).

Rawls, görüşlerine meşruluk kazandırmak adına “kapsamlı metafizik teoriler” veya “doğrudan ahlaki argümanlar” aramak veya komüniteryan cepheden gelebilecek eleştirilere karşı geleneksel benlik anlayışlarını savunmak yerine, liberal siyaset felsefesinin özelemleriyle ilgili ikinci dereceden veya metafelsefi bir tezle görüşlerine başlamayı seçmiştir. Rawls’un “kapsamlı liberalizmler” olarak adlandırdığı liberal teorilerin geleneksel çeşitleri, örneğin insan doğası, Tanrı veya doğal haklar gibi tözsel felsefi kavramlar aracılığıyla standart liberal ilkeleri oluşturmaya çalışırken, onun özgün düşüncelerle zenginleştirdiği liberal politik felsefesi bunun yerine liberal-demokratik uygulama geleneğine uygun unsurlarla ve burada ima edilen ilkelerle siyasi bir çerçeve çizmektedir. Liberal bir siyasi düzen ve bu düzen için uygun bir teorik temel için “siyasi” bir liberalizm düşüncesini ileri sürmüştür. Kapsamlı liberal teorilerin aksine, siyasi liberalizm kuşatıcı, tarih üstü felsefi iddialardan tamamen kaçınmaya çalışır ve bunun yerine liberal siyaset geleneğinde zaten zımni olarak bulunan sezgileri ve taahhütleri ifade etmeye ve düzenlemeye çalışır. Bu şekilde gerekçelendirilen bir liberalizm ona göre “bağımsız”dır ve felsefi anlamda salt savunulamaz otoriter görüşlere saplanmadan kasıtlı olarak yüzeyde kalmayı tercih etmektedir. (Rawls 1996, 10; 1985: 395).

Rawls’a göre liberal demokratik gelenekte ima edilen sezgileri ve ilkeleri organize etme görevi, bir liberal siyaset felsefesinden “bekleyebileceğimiz en fazla şeydir” ve “aslında daha fazlasına da ihtiyaç olduğu söylenemez” (Rawls, 1985, 410). Onun kapsamlı bir siyasi görüşü reddetmesi liberalizmle birlikte, “makul çoğulculuk olgusu” (Rawls, 1996, 4) adını verdiği şeyi kabul etmesiyle bağlantılıdır. Bu ilke bir bakıma özgürlük ve hakların doğrudan tanınması, her tür görüşün seslendirilebilmesi ve tarafsız bir yaklaşımla görüşlere aynı mesafede kalabilme kaygısını siyaset felsefesine taşıyan unsurlardır. Bu doğrultuda derin, mutlak ve ilk ilkeleri tespit etmiş olduğunu vaat eden metafizik öğretiler siyasal alan içerisinde çözülemeyecek sorunlar üretirler (Rawls, 2006: 136). Ayrıca bizzat bireylerin tercihlerinin adım adım oluşturduğu makul zeminin demokratikliğinin, hoşgörü ikliminin aksine dayatmacı bir görünüme sahiptirler. Başlangıç anında tasvir edilen bilgisizlik hali hem bireylerin özgür ve özerk tercihlerine fırsat verirken Kantçı otonomiye neden olacak hem de herkesi kucaklayabilecek

ilkelerin belirlenmesine yarayacaktır. Bu nedenle hoşgörü siyasal alanda kapsamlı bir metafiziğe göre daha avantajlı konumdadır (Rawls, 1985: 225, 249).

Rawls'un nezdinde siyaset felsefesinin amacı "kendini demokratik bir toplumun kamusal kültüründe sunduğu zaman, toplumun ortak duyusunda zaten örtük olarak var olduğu düşünülen nosyonları ve ilkeleri ifade etmek ve açığa çıkarmaktır." (Rawls, 1980: 518-519). Bu ifade liberal meşruiyet ilkesiyle birleştiğinde, makul çoğulculuk ve baskı olguları, kapsamlı liberalizm projesini reddetmeyi gerektirir. Kapsamlı liberalizm teorileri, liberal bir siyasi düzenin gerekçelendirilebileceği belirli felsefi, ahlaki veya dini öncülleri belirlemeye çalışır. Bununla birlikte, makul çoğulculuk gerçekten bir politik olguysa, o zaman tüm makul ve rasyonel kişilerin onayını alabilecek hiçbir felsefi, ahlaki veya dini öncül yoktur. Siyasal gücün meşruiyetinin yalnızca kendisine karşı uygulananların özgür rızasından kaynaklandığı temel bir liberal ilke olduğundan, liberal siyasi gücün ve kurumların meşruiyetinin felsefi, ahlaki veya dini iddialarda bulunamayacağı sonucu çıkar. Bu nedenle, Rawls'a göre, kapsamlı liberal teorilerin liberal siyasi taahhütleri daha temel felsefi iddialara dayandırılmaya çalışıldıkları ölçüde, kendi kendini çürüttüklerini söyleyebiliriz (Rawls, 1996: 135). Kaldı ki ona göre tutarlı bir liberalizm tamamen liberal olmalıdır. Yalnızca adalet anlayışında değil, aynı zamanda siyasi gerekçelendirme anlayışında da liberal olmalıdır (Talissee, 2003: 221-223).

Rawls, "siyasal liberalizmin hoşgörü ilkesini felsefenin kendisine uyguladığını" açıklar (Rawls, 1996: 10). Tıpkı liberal bir toplum gibi, gerçekten liberal bir siyaset felsefesi de vatandaşların benimseyebileceği birbiriyle bağdaşmayan kapsamlı doktrinler çokluğunu tanımalı ve tolere etmelidir. Bu nedenle, liberal bir toplumda adalet kavramı, meşrulaştırılması için herhangi bir özel felsefi, ahlaki veya dinsel önermeye dayanmamalıdır (Rawls, 2017: 520-521). Siyasal liberalizm, kısmen siyaset felsefesinin amaçları ve felsefi gerekçelendirmenin doğası hakkında metafelsefi bir tez olduğundan, metafelsefi kavramı önvarsayan eleştirilerle onun altını oymanın beklenemeyeceğini baştan vurgulamak önemlidir (Talissee, 2003: 221-223).

Son olarak Rawls'un siyasi liberal düşüncelerinin temel niteliklerinden biri olan makul bireylerin rasyonel davranışlarının getirmiş olduğu tarafsızlık doktrinine değinmek gerekir. Bu görüş adalet ilkelerinin tercih edilmesi sırasında da gözetilen temel öğelerdendir. Fakat bu yazıda tarafsızlığa yönelik güçlü iddianın liberal olmayan görüşlerde de var olduğuna işaret edilerek tarafsızlığın liberal düşünceyi tanımlama amacına uygun olmadığı ve bu amaç için bu kavrama aşırı güvenmenin gereksiz teorik karışıklığa neden olduğu belirtilecektir. Bununla birlikte Rawls'un siyasal liberalizminin uygulanabilirliği hakkında endişeler uyandıran daha sonraki çalışmaları ile tarafsızlık ve liberal görüşler arasında bazı faydalı karşılaştırma noktalarını ortaya çıkardığını gösterme niyetindeyiz. Bu perspektiften Rawls'un kendi liberalizm versiyonunun hem onun kabul ettiğinden daha tartışmalı felsefi varsayımlara dayandığı

hem de Hobbes gibi filozoflara yöneltilenlere benzer eleştirilere konu olduğu savunulmaktadır.

Bir Arada Olabilmek: Hoşgörü, Müzakere, Adalet ve Ahlaki Konsensüs

Çağdaş siyaset felsefesine yönelik tartışmalarda toplumların "bireylerin iyi yaşayışını" sağlamak adına onlara sunması gereken temel hak ve özgürlüklerin neler olduğu öne çıkan problemlerdir. Bu doğrultuda farklı yaşamlara karşı hoşgörünün, çoğulculuğun ve nihayet hakları koruyan adil bir mekanizmanın oluşturulması gerekli görünmektedir. Bunların yanı sıra eşitlik, anayasal haklar, iş birliği, hukukun üstünlüğü gibi diğer politik kazanımların makul bir zeminde sağlanması gerekmektedir. Rawls'a göre bu düzenlemelerin gerçekleştirilmesinden önce yönetimlerle birlikte halkların yerine getirmesi gereken asgari standartlar bulunmaktadır. Öncelikle muhakeme zorluklarının farkında olan belirli ölçülerde makul bireylerin eylemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü adil düzeni sağlayacak kamusal aklın dinamiği tam da buradan kaynaklanmaktadır. Ayrıca adalet kavramını teorileştirmeden önce Rawls, ideal teori ile ideal olmayan teori arasında net bir ayırım yapar ve burada teorisini ideal bir teori olarak ortaya koyar. Rawls'a göre ideal bir teori iki varsayımı sağlamalıdır. İlk olarak; ideal bir teori, tüm aktörlerin ve vatandaşların teorisinin temel ilkelerine uyduğu yasal bir zemini sağlamalıdır. Yani, tüm aktörlerin ve vatandaşların ideal teorisinin temel ilkelerine göre örgütlenmiş yasal kurumların kurallarına uymaya genel olarak istekli olmaları bağlayıcı bir öge olarak yer almalıdır. İdeal teori, ikinci olarak, yurttaşların kolayca kitlelikle ve devletlerinin başarısızlığıyla karşı karşıya kalmayacağı makul ölçüde elverişli toplumsal koşulları varsaymalıdır (Rawls, 1971: 11-12).

Liberal teorilerde bir arada olmanın imkânı olarak yukarıda söz edilen görüşlerin sivrilmesinden beri hoşgörü (tolerance) kavramı, ilgili rasyonel iletişimin zemini olarak görülmüştür. İlk kavram dar bir değerlendirmeye değer ve inanç konularında bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendirecek bir motif olarak belirtilmiştir. Fakat hoşgörü önemli pek çok kamusal meselede yaşanan ayrılıklar ve çatışmalı durumlara irtibatlandırılabilir (Langerak, 1994). Hoşgörü bu açıklamalar çerçevesinde bir çoğulculuğu veya çeşitliliği ve herhangi bir konu üzerinde görece bir anlaşmazlığı gösterir. Ayrıca ilgili çeşitliliği değiştirmeye zorlayan otoriter bir tavır yerine rasyonel/makul bir iletişim yoluyla asgari müşterek bir yerde buluşmak olarak anlaşılır. Ancak bu hep bir uzlaşi ile noktalanmak zorunda değildir. Aksine hoşgörü önemli konular da dâhil pek çok hususta birbirinden farklı yorumların olabileceğini, muhakemenin çeşitli adımlarını belirleyen olguların değişmesiyle aynı ve benzer konularda ayrışan akıl yürütmelerin ortak kamusal alanda yer edinebileceğine yönelik inançtır. Bu inanç bir liberal tutum olarak zor kullanılmaya işaret etmekle birlikte bir tepkisizlik de değildir. Bir uyuşmazlığın veya ilgili konularda bir rahatsızlığın varlığından söz edildiği için rasyonel bir

tartışmanın/diyalogun gerçekleştirilmiş olması çözüm önerileri geliştirmek adına gereklidir (Cohen, 2004). Bu yorumlardan anlaşılacağı gibi Rawls'un muhakeme güçlükleri ve makul kimselerden söz etmesi ilgili görüşlerin bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Çünkü Rawls'un görüşleri içerisinde makul kimseler rasyonel bir davranışla muhakemede ayrılıkların her zaman olabileceğini bildiklerinden hoşgörülü olmayı başarabilecek kişilerdir.

Açıktır ki, iyi düzenlenmiş bir toplumda herhangi bir sosyal adalet önerisi, uygulanamaz olması nedeniyle reddedilmeyecekse, adil toplumun istikrarlı olmasını sağlayacak yönde programlara sahip olmalıdır. Rawls'un kendi kabulüne göre (2005: xvi), bu tür bir istikrarın, ortak mutabakatla adaletin iki ilkesinin kök saldıği kapsamlı bir siyasi doktrinin tüm yurttaşlar tarafından onaylanmasıyla garanti altına alınacağı varsayılmaktadır. İlgili doktrin, adalet ilkelerinin vatandaşların kendilerini rasyonel, özgür ve eşit ahlaki failer olarak algılamasını yansıtabilecek şekilde seçilmesi bakımından belirgin şekilde Kantçı bir izlenime sahiptir. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen birinci adalet ilkesi tarafından güvence altına alınan temel haklar, mutlaka vicdan özgürlüğü ve düşünce özgürlüğünü içermelidir ve bunlar zamanı geldiğinde çoğulculukla sonuçlanacak şekilde yönetilmelidir (Rawls, 2007b: 51-53).

Yukarıda söz edilen açıklamalardan daha önemlisi Rawls'un hoşgörü argümanını nasıl kullanacağıdır. Burada özellikle iki farklı tercihin varlığından söz edilmelidir. İlki, farklı görüşleri, belirli bir doğru veya iyiyi benimsemeleri konusunda kişilere rasyonel bir yardımda bulunmak olarak ifade edilebilir. Rawls'un tercih ettiği görüşte olduğu gibi ikincisinde birbirlerinden ne kadar farklı ve radikal olurlarsa olsunlar ilgili tarafların aynı politik düzlemde hangi adil düzenlemelerle bir arada bulunabileceklerini tartışmaktadır. Bu nedenle Rawls'a göre farklı görüşlerin oluşturduğu çeşitlilik ve çoğulcu yapı en yüksek iyiyi ulaşmak için değil de toplumsal iş birliğine dayalı adil bir yaşam için fırsat olarak görülmelidir. Rawls'un teşvik etmeye çalıştığı adalet fikri, "iki adalet ilkesi"nde kutsanmış bir kavram olan hakkaniyet olarak adalet kavramıdır. Bunlar, Rawls'un, her kişinin kendi sosyal konumu, doğal değerleri, psikolojik eğilimleri ve kendi iyilik anlayışı gibi konularda bilgisizlik içerisinde olan tarafların "orijinal konum"da ortaklaşa kabul edileceğine inandığı ilkelerdir (Rawls, 1999: 10, 11, 52, 53; 2007b, 55). İlkelerden ilki (öncelik sırasına göre) bu makaleyle ilgilidir. Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'inde yeniden ifade edildiği gibi, şunu gerektirir: "Bireyler, herkes için aynı programla uyumlu olan, tamamen yeterli bir temel haklar ve özgürlükler planına ilişkin eşit hak talebine sahiptirler." (Rawls, 2005: 5).

Siyasal liberalizm açısından konu haklar, eşitlik ve tarafsızlık gibi politik kavramları tartışmaya geldiğinde orijinal durumdan ve sözleşme anlayışından söz etmek gerekir. Bu husus Rawls'un görüşleri olduğunda daha zorunlu bir hal almaktadır. İş birliği içerisinde topluma geçişte önemli bir siyasi öge olarak gösterilen sözleşme fikrine farklı bir yorum getiren düşünürün görüşleri içerisinde sözleşme tarafsızlıkla birlikte çoğulculuğu

yaratmak ve gerekli olan adalet ilkelerini belirleyebilmek için kullanılmıştır. Yoksa önceki örneklerinde olduğu gibi tek bir doktrini, mutlak bir yönetim biçimini veya bunlara uygun yaşam biçimlerini tespit edecek ve diğerlerine göre daha makul gösterecek bir kapsamlı teori olarak anlamamıştır. Ona göre kapsamlı bir görüş kişilerin yaşamlarına doğrudan müdahale ederek diğerlerine göre daha iyi, inanılmaya değer ve adil olanı belirleyen ve hatta nasıl daha iyi yaşanabileceğine yönelik özel alanla ilgili konularda bile evrensel iddialar barındıran varsayımlardır (Rawls, 1993: 13, 175). Bu tür siyasi bir tutum hem toplumların iş birliği içerisinde var olması hem çoğulcu bir yapı içerisinde herkesin görüşlerine aynı mesafede kalacak adalet ilkelerini tespit edecek görüşü hem de sürekli ve güçlü çatışmaların olmadığı bir toplumun temel unsurlarından biri olan istikrarı sağlayamaz (Rawls, 1993: 37).

Bu nedenle Rawls; Locke, Rousseau, Hobbes, Kant, Marx ve Mill gibi birçok filozoftan ilham almış olsa da belirli bir toplumda hakların ve gelirin adaletsiz dağılımını iyileştiren toplumsal ve siyasi kurumlara vurgu yaparak sözleşme anlayışında siyasi bir tadilatla birlikte adaleti mümkün kılmaya çalışır. Diğer bir deyişle o, sözü geçen bu filozoflardan esinlenerek teorisinin temel önermelerini dayandırdığı toplum sözleşmesi geleneğini farklı olanakları içerecek şekilde sürdürür. Onun toplum sözleşmesi teorisi temel olarak "Özgür ve eşit vatandaşlar adil koşullar altında hangi iş birliği şartlarını kabul eder?" sorusuna cevap arar. (Rawls, 1971: 4) Rawls, teorisinin siyasi ve ekonomik kurumları meşrulaştırarak iyi bir yaşama dair tüm makul fikirleri barındıran adil bir toplum ideali sunduğunu iddia eder (Rawls, 2013: 49). Bu nedenle baskıcı bir yapıya dönüşmemesi nedeniyle siyasi alan içerisinde sınırlı kalacak bir adalet teorisi önermiş olduğu görülecektir. Ayrıca kritik bu tercih demokrasilerin gerekli unsurları olan özgürlük, çoğulculuk, anayasal haklar gibi çeşitli asgari koşulları yerine getirmesi bakımından önemlidir.

Sözleşme vurgusu etrafında sivil ve özgür kurumları, tarafları, eşit fırsatları ve olanakları belirlemeye çalışan Rawls'un ilgili konularda erken yazıları ile geç dönem yazıları arasında görece değişikliklerin olduğunu belirtmek gerekir. O, *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* adlı eserinde pek çok koşulda geçerli olacak adalet ilkelerini belirlemeye çalışıyor gibi görünmektedir. Herhangi bir toplumsal konuma, yeteneğe ve çeşitli bağlamlara sahip olmayan taraflar bu durumda kim olurlarsa olsunlar seçilebilecek maksimleri belirlemektedir. Belirli bir istikrara sahip, görece homojen bir kurallar bütünüyle işleyen, makul ve rasyonel bireylerin dolaşımında bulunduğu istikrarlı bir toplum idealini anlatmaktadır. Burada ahlaki yönü ağır basan siyasi bir prototip belirlendiği ifade edilebilir. *Political Liberalism (Siyasal Liberalizm)* adlı çalışmasında ise Rawls'un çoğulcu ve ilkinde göre daha heterojen bir topluma vurgu yaptığı görülmektedir. Burada kimi yorumcular iki kitap arasındaki düşünceler arasında bir gerilime işaret etmiştir. Fakat bize göre bir gerilimden ziyade liberal demokratik toplumlar bağlamında bir pratik oluşturulmaktadır. Daha

açık ifade etmek gerekirse adalet ilkeleri siyasi rejim gözetilmeden oluşturulmuş fakat liberal demokrasilerde nasıl görüneceğine ve işleyeceğine yönelik bir program sunulmamıştır. Bu doğrultuda Rawls'un geç yazılarında ilgili projesinin pratiğini inşa etmiş olduğu söylenebilir. Başka deyişle benzer adalet ilkeleri farklı araçlar, stratejiler ve yöntemlerle işlevselleştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat yine de Jean Hampton gibi düşünürler Rawls'un siyasal liberalizme geçişinin "onun adalet teorisini savunmasının etkililiğini baltaladığını" iddia etmektedirler (Hampton, 1993: 300). Bu suçlama Rawls'un siyaset teorisinin misyonunun bir adalet teorisi inşa etmek olduğu düşünüldüğünde çok da başarılı görülmez. Bu konuda ikna edici eleştiri, Rawls'un kendisine özgü siyasal liberalizmi için makul metafelsefi kavramları kullanmasının gerekliliği üzerine yapılabilir.

Makul Çoğulculuk

Rawls *Siyasal Liberalizm* adlı eserinde kamusal aklın sınırlarını çizdiği makul bir çoğulculuk içerisinde yaşamının olanaklarını sorgulamaktadır. Felsefi, ahlaki, metafizik ve dini argümanları birbirine eşit güçte iddialar olarak değerlendiren filozof epistemolojik bir denklikten söz etmektedir. Ayrıca o, Aydınlanma düşüncesiyle birlikte fazlaca müracaat edilen bir düşünce olan sekülerliğin de abartılı ve ayrıcalıklı söylemlerini bir kenara bırakmaktadır. Siyasal adalet böylece kapsamlı düşüncelerden çok farklı bir görünümle uzlaşının imkanlarını demokrasi ve dinsel yapılar arasında görece bir uzlaşma yaratmak istemektedir (Rawls, 2007a: 509). Bu doğrultuda özgün adalet görüşü, tarafsızlık ve makullük düşüncesiyle kendine özgü liberal görüşünü oluşturur ve hoşgörünün yanı sıra yurttaşlık, uyuma ve diğer teoriler/görüşler hakkında yargı bildirmeme gibi siyasi erdemleri liberal düşünce geleneğine ekler (Rawls, 2006: 144).

"Makul çoğulculuk olgusu", Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı yapıtında desteklenen kapsamlı liberal adalet teorisinden, *Siyasal Liberalizm* ile doruğa ulaşan sonraki çalışmasında geliştirilen kapsamlı teorilerin neden olduğu metafizik görüşlerden uzaklaşarak siyasal kavrayışa geçişini motive eder. Ayrıca makul çoğulculuk olgusu, siyasi liberal yönetimlerin doğasına özgü yapısı ve herhangi bir inandırıcı teorisinin hesaba katılması gereken "siyasal sosyoloji ve insan psikolojisinin genel gerçekleri" açısından zorunlu oluşuna işaret etmesi bakımından ilgili görüşün önemli bir ögesidir (Rawls, 1996: xvii; 1989: 474). Bu nedenle Rawls'un halen etkisini sürdüren siyasal liberalizmini anlamak açısından öncelikle makul çoğulculuk kavramıyla başlamak uygun olur. Ama bu görüş bir yandan görece sınırlılıklar taşımaktadır. Mutlaka bunlardan da bahsedilmelidir (Talisce, 2003: 224).

Yukarıda söz edilenler doğrultusunda o halde ilkin Rawls'un "makul çoğulculuk olgusu" söyleminin yanıltıcı olduğuna işaret edilmelidir. Rawls'un aslında kapsamlı görüşler hakkındaki ampirik görüş ayrılığı olgusuna ilişkin normatif bir teori önerdiği açıktır. Daha spesifik olarak Rawls iki gözlemlerle görüşlerini açıklamaya başlar: (1)

samimi ve işbirlikçi kişiler arasında felsefi, ahlaki ve dinsel anlaşmazlık vardır ve (2) bu anlaşmazlık siyasetle alakalıdır. Daha sonra, bu anlaşmazlığın özgür bir toplumda kalıcı ve makul olduğunu öne süren bir teori önerir. Fakat üzerinde ihtilaf olduğu aşikâr olmakla birlikte kapsamlı görüşler ve bu anlaşmazlığın siyasetle ilgili olduğu düşünülürse, bu tür bir anlaşmazlığı nasıl görmemiz gerektiğine dair hiçbir şey net değildir (Talisce, 2003: 224-225). Kapsamlı görüşler düzeyindeki anlaşmazlığın hem makul hem de kalıcı olduğu, Rawls'un felsefi bir iddiasıdır ve bu haliyle, siyaset felsefesinin basitçe hesaba katılması gereken kuramdan bağımsız bir veri değildir. Anlaşmazlığın makul ve kalıcı olduğu, gerçekte Rawls'un teorisinin temel iddiasıdır.

Rawls, genellikle Charles Sanders Peirce ile ilişkilendirilen, doğa bilimlerindeki araştırmacının "en azından uzun vadede" bir fikir birliğine yol açacağı ilkesini kabul etse de (1996, 55), bunun gerçekleşme olasılığını açıkça reddediyor görünür. Felsefi, dinsel ve ahlaki esaslara ilişkin sorularda bu tür bir yakınsama (convergence) pratik anlamda pek de mümkün değildir. Sonuç olarak, rasyonel ve özgür vatandaşların uzun vadede bile tek bir kapsamlı doktrin üzerinde anlaşmaya varacaklarına yönelik iddiayı reddetmektedir. Ona göre bilimsel teorilere ilişkin anlaşmazlıklar geçici olabilsede kapsamlı görüşlere ilişkin anlaşmazlıkların üstesinden ancak baskı yoluyla gelinebilir (Rawls, 1996: 37). Bu nedenle anlaşmazlık, özgür bir toplumun "kalıcı" bir özelliğidir.

Yakınsa(ma)ma tezi, bize göre "eşit makullük tezi" adıyla anılabilecek ikinci bir iddiayı gerektirir. Bu, birbiriyle bağdaşmasa da birkaç farklı kapsamlı doktrin olabileceği iddiasıdır. Eşit makullük tezi, tüm kapsamlı görüşlerin eşit derecede makul olduğu görüşünü gerektirmez; belirli kapsamlı görüşlerin kesinlikle mantıksız olabileceği olgusuna işaret eder. Rawls'un makul olmayan kapsayıcı görüşlere ilişkin fikirleri daha sonra ele alınacaktır. Aslında burada, onun "makul çoğulculuk olgusu" hakkındaki teorisindeki "makul" niteleyicisinin gücüne dikkat çekmek gerekir. Özgür kurumlar yalnızca çok sayıda kapsamlı görüş üretmekle kalmaz, aynı zamanda her biri insan aklı tarafından tam olarak desteklenen çok sayıda uzlaştırılmaz kapsamlı doktrin üretir (Rawls, 1996: 36).

Makul çoğulculuk teorisi iki epistemolojik tez içerdiğinden, Rawls'un ifade ettiği şekliyle siyasal liberalizmin tüm girişimi epistemolojik bir doktrine dayanır. Onun çoğulcu ahlaki epistemoloji teorisini neden kabul etmeliyiz? Neden felsefi, ahlaki, dini ve siyasi konulardaki anlaşmazlığa inanmalıyız? Yargının bu "tehlikeleri" veya "yükleri" kesinlikle temel düzeylerde anlaşmazlığın varlığını açıklar, ancak bunlar yakınsama ve eşit makullük tezlerini oluşturmak için yeterli midir? Yani, muhakeme külfeti bizi, kişiler arasındaki sürekli ve işbirlikçi aklın tek bir kapsamlı görüş üzerinde birleşemeyeceği ve bu nedenle, birbirleriyle tutarsız olmalarına rağmen akılla eşit derecede tutarlı olan bu tür birçok görüş olduğu görüşüne götürür mü? Gerçek şu ki, yakınsa(ma)ma tezini kabul etmeden yargılamanın yükünü kabul etmek mümkündür. Yargılamanın getirdiği yükler,

yalnızca vicdanlı, işbirlikçi ve iyi niyetli kişilerin temelde aynı fikirde olmadıkları gerçeğine ilişkin makul bir açıklama olduğunu ortaya koyar. Açıklama basitçe, insan yargısının yanılabilir olduğudur. Ama kesinlikle kabul edilebilir ki, insanlar yanılabilir ve yine de bir şeye inanmak veya eylemde bulunmak için makul gerekçeler ararlar. Karşıt kimselerden de aynı muhakeme yapısını veya davranış silsilesini yerine getirmesini beklerler (Talissee, 2003: 225-227).

Rawls'un makul çoğulculuk argümanı bize göre iddia edildiği gibi derin felsefi ilkelerden kaçınmamıştır. Bu konuda şöyle bir yorum yapılabilir, başlangıçta farklı ve uzlaştırılmaz kapsamlı görüşlere sahip kişiler, ideal olarak (belki de çok uzun vadede) tek bir görüşte birleşebilirler, çünkü (ideal olarak) bu kişiler hatalarını fark edebileceklerdir. Fakat yanlış sonuçlara götüren muhakemeler de hep olanaklıdır. Bu nedenle, eğer Rawls'un makul çoğulculuk teorisi savunulabilir bir düzlemde ilerletilecek olursa, ek bir argümana ihtiyacı vardır. Spesifik olarak, insanların yalnızca aynı fikirde olmadığı olgusu değil gerçeğin makul bir açıklamasının olmadığı, aynı zamanda bu anlaşmazlığın bazı durumlarda makul olması anlamında prensipte ortadan kaldırılamaz olduğunu gösteren bir argüman tamamlayıcı bir öge olarak gerekli görünmektedir. Başka deyişle birbirleri arasında çelişki bulunan kapsamlı doktrinlerin doğru olabileceğine yönelik açıklamalara ihtiyaç vardır.

Freeman (2003b: 31), Rawls'un kendi makullük anlayışını asla tanımlamadığını iddia eder; ancak Rawls, makul bir kişiyi (a) adil olarak gördüğü iş birliği şartlarını önermeye ve bunlara uymaya ve diğerlerinin teklif ettiği şartları, onların da yapmaya istekli olması koşuluyla dikkate almaya istekli olan kişi olarak nitelendirir. Benzer muhakeme biçimiyle argüman sürdürüldüğünde (2005: 49) (b) Rawls'un eylemlerini makul bulduğu kimseleri 'yargı yükünü' kabul ederek karmaşık kanıtları değerlendirmenin veya kesin olmayan kavramları yorumlamanın zorluğu yüzünden büyük olasılıkla mutlak uzlaşının sağlanamayacağını farkında olan kişileri anlar (Rawls, 2005: 55-57). Bu kapsamda Friedman'ın işaret ettiği gibi, siyasal liberalizmin temel fikirlerinden biri özgür kurumlar altında yaşayan insanların din, ahlak veya felsefe gibi temel konularda fikir ayrılığına düşmelerinin olağanlığıdır (Friedman, 2000: 17). O halde, taraftarlarının yanılığara düşmeden, biraz önce karakterize edildiği gibi makul kişiler olarak hareket etmelerine izin veren kapsamlı bir doktrin makul olduğu anlaşılmaktadır. Kişiler veya doktrinler, yukarıdaki (a) ve (b) gerekliliklerinden birini veya her ikisini birden reddederlerse, elbette "mantıksız" olacaktırlar (Donnan, 2007).

Nihayet şunlar söylenebilir: Makul çoğulculuk, siyasal liberalizmin ya dışında olan bir olgudur ya da içsel bir prensiptir. Eğer dışsal ise, o zaman Rawls makul çoğulculuğun neden var olduğuna dair felsefi bir açıklama vermelidir (daha doğrusu çoğulculuğun nasıl makul olabileceğine dair bir açıklama). Alternatif olarak, makul çoğulculuk siyasal liberalizmin içindeyse, siyasal liberalizmin bağlı olduğu başka bir iddiaysa, o zaman Rawls

her şeyden önce siyasal bir liberal olma iddiasında bulunmamıştır. Yani, makul olmak için, siyaseti, siyaset dışı alanlardan ayrı, "normalde çatışabilecek diğer tüm değerleri geçersiz kılacak kadar ağırlığa sahip olacak" ve kendi farklı değerlerine sahip "özel bir alan" olarak kabul etmek gerekir (Rawls, 1989: 483). Ancak ilk bakışta sorunsuz gibi görünen bu tanımı irdelediğimizde, makul kişilerin liberalizmin temellerini kabul eden kişiler olduğunu öne sürmenin dolaylı bir yolu olduğu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, 'makul' ile 'akılsız/mantıksız' arasındaki bu ayrımın işlevi, liberal ilkeleri kabul eden doktrinler ile bunlara karşı çıkanlar arasında bir sınır çekmektir. Bu, işlevinin politik olduğu anlamına gelir, çünkü izin verilebilir bir dinsel, ahlaki veya felsefi anlayış çoğulculuğu (bu görüşler özel alana havale edilebildiği ve liberal ilkeleri karşılayabildiği sürece) ile neyin ne olacağı arasında ayrım yapmayı amaçlamaktadır. Böyle keskin tespitlerin yapıldığı kamusal alan tasarımı liberal ilkelerin hakimiyetini tehlikeye atacağı için kabul edilemez bir çoğulculuk olacaktır (Mouffe, 2000: 226).

Rawls'un böyle bir ayrımla asıl işaret ettiği şey, siyasal birliğin ilkeleri söz konusu olduğunda çoğulculuğun olamayacağı ve liberalizm ilkelerini reddeden anlayışların dışlanması gerektiğidir. Bu konuda onunla görece daha az tartışma yaratacak bir zeminde buluşmak mümkündür. Ancak bu, ahlaki bir gerekliliğin sonucu değil, fazlasıyla siyasi bir kararın ifadesidir. Anti-liberalleri 'mantıksız' olarak adlandırmak, bu tür görüşlerin liberal demokratik bir rejim çerçevesinde meşru olarak kabul edilemeyeceğini belirtmenin oldukça samimiyetsiz bir yolu gibi görünmektedir.

Yukarıdakilerden, çoğulcu liberal bir toplumda istikrarlı bir adalet anlayışının kapsamlı doktrinlerin kendisinden üretilmeyeceği anlaşılıyor. Bunun yerine daha önce benzer iddiada bulunan Dreben'in (2000: 333-334) yorumlarından hareketle Rawls'un vatandaşların özgür ve eşit kişiler olarak anayasal liberal rejim içerisinde yer aldığı adil iş birliğine dayalı bir toplum önerdiğini benimsemek sağlıklı bir tercih olabilir (Rawls, 1997: 453).

Uzlaşının Standartları: Örtüşen Görüş Birliği

Çağdaş siyaset felsefesinin önemli bir doktrini olarak gösterilebilecek "politik olan" kavramı ve bunun önceliği iddiasından kaçınmanın sonuçlarını ayırt etmek için, Rawls'un liberal soruna çözümünün başka bir yönüne işaret etmek gerekirse eğer makul kapsamlı doktrinlerden oluşan bir "örtüşen konsensüs"ün yaratılmasına yönelik güçlü bir kanaatin varlığına öncelikle işaret edilmelidir. Rawls, *Siyasal Liberalizm'de*, toplum iyi düzenlendiğinde, adalet teorisinin ilkeleri üzerinde örtüşen görüş birliğinin adalet olarak kurulduğunu iddia eder. "Cehalet/bilgisizlik peçesi" ile orijinal konumun aracılığı sayesinde seçtikleri için, adil iş birliği koşullarının bu ilkeleri, özgür ve eşit olan tüm vatandaşlar tarafından onaylanmalarını gerektiren liberal meşruiyet ilkesini olduğu gibi karşılar. Bunun yanı sıra makul ve rasyonel olmanın standartlarını barındırır ve onların kamusal akıllarına hitap etmeyi başarır. Siyasal liberalizmin bakış açısına göre, bu ilkeler açıkça, çelişkili

olsa da makul kapsamlı doktrinleri onaylayan vatandaşların gerekçeli desteğini kazanmak için tasarlanmıştır (Rawls, 2007b: 61). Gerçekten de bilgisizlik peşesinin asıl amacı, yurttaşların kapsamlı iyi kavramlarına ilişkin yanıltıcı ve çıkarıcı bilgilerini engellemek ve onları, pratik aklın ideallerini ve ilkelerini uygulamada gerekli olan ortak toplum ve kişi kavramlarından yola çıkmaya zorlamaktır (Rawls, 1996: 141; 1999: 140).

Ayrı bir liberal doktrin olarak “siyasal liberalizmi” kurma projesi doğrultusunda Rawls, bu tür örtüşen bir konsensüsün basit bir modus vivendi ile karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Bunun yalnızca kişisel çıkara dayalı bir dizi kurumsal düzenleme üzerinde bir fikir birliği olmayıp, kendileri de ahlaki bir karaktere sahip olan adalet ilkelerinin ahlaki zeminde onaylanması olduğunda ısrar eder. Dahası, örtüşen bir mutabakatın, kendisine göre adalet ve istikrarı güvence altına alacak kadar derin veya geniş olmayan anayasal bir mutabakattan ayırt edilmesi gerektiğini belirtir (Klosko, 1994: 1888). Anayasal bir konsensüste, “belirli temel siyasi haklar ve özgürlükler- oy hakkı, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ve demokrasinin seçim ve yasama prosedürleri için gerekli olan diğer her şey üzerinde- anlaşma varken” söz edilen görüş birliğinin varlığından söz edilebilir. Bu hak ve özgürlüklerin daha kesin içeriği ve sınırları ile başka hangi hak ve özgürlüklerin temel sayılacağı ve bu nedenle anayasal koruma değilse bile yasal korumayı hak edeceği konusunda liberal ilkelere sahip olanlar arasındaki anlaşmazlığa dikkat edilmelidir (Rawls, 1996: xviii).

Rawls, anayasal konsensüsün modus vivendi’den daha iyi olduğunu kabul ediyor çünkü ilkinin ikincisine göre belirli temel hak ve özgürlükleri garanti eden ve siyasi rekabeti yumuşatmak için demokratik prosedürler kuran liberal bir anayasanın ilkelerine gerçek bir bağlılığının olduğunu düşünür. Kaldı ki ikinci görüş bu ilkelerin belirli bir siyasi anlayışa sahip toplum ve kişi fikirlerine dayanmadığı göz önüne alındığında, bu hak ve özgürlüklerin statüsü ve içeriği konusunda anlaşmazlıklar devam etmekte ve bu da kamusal yaşamda güvensizlik ve düşmanlık yaratmaktadır. Bu nedenle içeriklerini kesin olarak sabitlemenin önemi fark edilmektedir. Bu, anayasal esaslarla sınırlı olacak bir fikir birliğinden çok daha derin bir fikir birliği oluşturan, hakkaniyet olarak adalet anlayışı üzerine örtüşen bir görüş birliğinin konsensüs tarafından sağlanmasıdır (Rawls, 1996: 227; Mouffe, 2005: 225).

Durum gerçekten böyledir ve böyle bir dışlamanın nedeni, uzlaşmaz meşruiyet ilkelerinin, devletin siyasi gerçekliğini sorgulamadan aynı siyasi birlik içinde bir arada bulunamayacak olmasıdır. Bununla birlikte, düzgün bir şekilde formüle edilmesi için böyle bir tez, siyasi birliğin önceliğini öne süren teorik bir çerçeve gerektirir ki bu tam olarak liberalizmin reddettiği şeydir. Bu nedenle Rawls, bunun ahlaki bir ayırım olduğunu iddia etmek zorundadır. Böylece o, döngüsel bir akıl yürütme biçimine yakalanır: Siyasal liberalizm, tanımı gereği siyasal liberalizmin ilkelerini kabul eden makul kişiler arasında bir fikir birliği sağlayabilir (Rawls, 2007b: 55-57).

Kaydedilmesi gereken önemli nokta, Rawls’un kapsamlı ahlaki, dini ve felsefi doktrinler arasında rasyonel

bir uzlaşmanın mümkün olmadığına işaret etmesine rağmen siyasi değerler arasında uzlaşmaya ulaşılabileceğine inanıyor gibi görünmesidir. Tartışmalı doktrinler bir kez özel alana havale edildikten sonra, kamusal alanda (akılcı ve makul olmak üzere iki tarafı olan) akla dayalı bir tür konsensüs oluşturmak mümkün olmalıdır (Rawls, 2007b: 59). Bu, bir kez ulaşıldıktan sonra sorgulanmanın gayri meşru olacağı ve istikrarsızlığın tek olasılığının “mantıksız” güçlerin dışarıdan bir saldırısı olacağı konusunda fikir birliğidir. Düzgün bir toplum sağlandığında, örtüşen mutabakat içinde yer alanların, adalet ilkelerini bünyesinde barındırdıkları için mevcut düzenlemeleri sorgulama hakları olmamalıdır (Mouffe, 2005).

Kısaca ifade etmek gerekirse, eğer liberal bir anayasal toplum, çok sayıda makul kapsamlı doktrin barındırmasına rağmen istikrarlı kalacaksa, her vatandaşın ilgili adalet kavramını desteklemek için bağlı olduğu o toplumda makul kapsamlı doktrin içinde gerekçeler bulması mümkün olmalıdır. Rawls’un örneğini (2005: 145) basitleştirerek, iki kapsamlı doktrin içeren bir toplum örneğini ele alalım: biri dinsel, diğeri ahlaki olan doktrinleri inceleyelim. Aynı siyasi adalet anlayışı, doktrinlerin her birinde somutlaşan ilkeler açısından gerekçelendirilebilseydi, örtüşen bir fikir birliği olurdu. Örneğin, Freeman’ın ayrıntılı olarak açıkladığı gibi (2003a: 36), vatandaşların özgür ve eşit davranmalarını sağlamaya yönelik liberal politik ilke eğer Tanrı’nın iradesini yansıttığı gerekçesiyle dini doktrin tarafından ve eğer örneğin Kantçı bir izlenime sahipse bu yanı sıra ahlaki doktrin tarafından onaylanabilir. İlgili ilkenin bir kişinin özerkliğine saygı duyması temelinde yer alıyorsa haklar öğretisi tarafından veya faydacı ise ilkenin toplam faydada bir artışa elverişli olması temelinde onaylanabilir. Bu nedenle, kapsamlı doktrinler, bu doktrinleri oluşturan inançlardan taviz vermeden, esas olarak yalnızca siyasi değerlerle karakterize edilen ortak bir adalet kavramı üzerinde taraftarları arasında fikir birliğine izin verir. Siyasal sürecin demokratik ve özgür oluşu nedeniyle bir görüş birliğinden söz edilir ama yine de mümkün olan geniş ölçülerde mutabık kalınan uzlaşma anlarında bile kapsamlı doktrinler genel olarak uyumsuz kalır ve çoğulculuk sürdürülür (Freyenhagen, 2011: 324, 327, 330).

Uzlaşmadan söz edebilmek için bu hususta kişilerin hemfikir oldukları meşru bir zeminin varlığından söz edilmesi gerekir. Bu doğrultuda Rawls’un liberal meşruiyet ilkesinin de değerlendirilmesi gereklidir. İlk hem bireylerin eylemlerinin hem de siyasi gücü elinde bulunduran rejimlerin meşru olması (hakkaniyete uygun) zorunludur. Siyasal gücü kullanmak ancak tüm yurttaşların kendilerince makul ve rasyonel olarak kabul edilen ilke ve idealler ışığında makul olarak onaylamalarının beklenebileceği bir anayasaya dayanan yaptırımlar haklı olarak gerekçelendirilebilirler (Rawls, 1996: 136, 217). Liberal meşruiyet ilkesiyle birleştiğinde, makul çoğulculuk ve baskı olguları, kapsamlı liberalizm projesini reddetmeyi gerektirir. Kapsamlı liberalizm teorileri, liberal bir siyasi düzenin gerekçelendirilebileceği belirli felsefi, ahlaki veya dini öncülleri belirlemeye çalışır. Bununla birlikte, makul çoğulculuk gerçekleştirilebilecek siyasi bir olguysa, o

zaman tüm makul ve rasyonel kişilerin onayını alabilecek hiçbir felsefi, ahlaki veya dini öncül yoktur. Böylece, istikrara giden bir yol, yani hakkaniyete dayalı adalet anlayışının tek bir kapsayıcı doktrine dayandırılması derhal devre dışı bırakılır. Bunun aksi gerçekleşmiş yani bazı makul doktrinler diskalifiye edilmiş olsaydı bu görüşün taraftarları, “doğru nedenleri” tartışmayı bir kenara bırakın anlaşmak konusunda bile görece direnç göstererek ilkeleri onaylamayacaklar ve sonuçta ortaya çıkan toplum, liberal bir demokrasi sayılamayacaktır. Rawls, böyle bir adalet anlayışının kamu vicdanında yer edinebilmesi için “devlet gücünün baskıcı politikaları” yoluyla yaptırım gerektireceğine inanmaktadır (2005: 37). Bunun aksine istenilen şey, vatandaşların siyasal anlayışı fiilen onaylamasıdır. Claudia Mills, bir toplumun kurumlarına yönelik coşkulu desteğin bu kurumların istikrarını desteklediğini, sadakati ve topluluk hissini motive edeceğini iddia eder. (Mills, 2000: 193).

Son olarak şu söylenebilir ki, demokratik rejimin temel yapısından ziyade siyasal prosedürlerinin tartışılması gereklidir. Bilindiği gibi, böyle bir rejimin tesis edilmesi için asgari üç şartın olması gereklidir. Her şeyden önce, makul bir çoğulculuk olgusu için -ki bu da bir anayasaya götürür- özgürlüklerin içeriğini ve temel hükümeti bir siyasal hak olarak tesis etmeli ve onlara özel bir öncelik vermeliyiz. İstikrarlı olmanın ikinci şartı anayasal iş birliği, makul ve rasyonel vatandaşların var olduğu fikri ve son olarak, tek bir parçanın veya siyasal grubun yararına olması gereken ve zarar görece tüm ayrıştırıcı meseleleri ve çoğunluğun çıkarlarına karşı olan kararları siyasal gündemden çıkarmamız gerektiği düşüncesidir (Ferrara 1998: 35; Rawls, 1993). Bu madde altında incelenenler siyasal eylemlerin içerikleri, siyasal prosedürlerin ve temel hakların yalnızca kurumsal yönleriyle ilgilidir; bu nedenle, bunlar mümkün olduğu kadar basit ve tüm vatandaşlar için politik olarak uygulanabilir olmalıdır. Üçüncü koşula göre, bu liberal ilkeleri somutlaştıran siyasal kurumlar, siyasal hayatın işbirlikçi erdemlerini teşvik etme eğiliminde olmalıdır.

Rawls'un Görüşlerinin Sınırlılıkları Üzerine: Eleştirel Yorumlar

Rawls siyaset felsefesi için Nozick'in de belirtmiş olduğu gibi inkâr edilemeyecek bir yere ve öneme sahiptir. Özgün bir felsefi cereyan oluşturması bakımından takdir edilse de bu başarısı onu aynı zamanda hedef tahtasına çıkarmıştır. Bu nedenle neredeyse takdir cümleleri kadar eleştiri almıştır. Fakat bu bölümde yalnızca çalışmanın konusu ile doğrudan ilişkili olanlarına değinilecektir.

Öncelikle çoğulculuk düşüncesi onun tarafsızlık ve eşitlik argümanları doğrultusunda eleştirilecektir. Bu hususta literatürde birçok eleştiri bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni Habermas'a aittir. Ona göre Rawls'un düşüncesinde çoğulculuk, doğru ile makul arasındaki ayırım üzerinden tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu iddia şu şekilde de ifade edilebilir: Bireyler (yurttaşlar) sivil alanlarda (özel alanlarında) doğruluk kriteri etrafında karar vermeye dikkat ederlerken kamusal alanlarda, Rawlsçu siyasal terminolojiyle

söylenirse siyasal alanda, makul olmakla yükümlüdürler. Bu görüş iki özne fikrinin gelişmesine neden olmuştur. Öznenin kararlarını ve eylemlerindeki güdülerini bu şekilde ayırmak hem çok olanaklı hem de makul görünmemektedir (Kai, 1978: 202). Alanların bu kadar net bir şekilde ayrılmasının imkânsızlığı bir yana bireylerin bu şekilde davranmalarına yönelik varsayımlar zorlama iddialarla kurulmuş argümanlar gibi görünmektedir. Ayrıca uzlaşılan veya üzerinde hem fikir olunan ilkeler sanki tarafsız kendiliğinden işleyen bir sistem içerisinde seçilir gibi görünse de yukarıda anıldığı gibi böyle bir özne fikri, makul bulunan şeylerin standardı ve belirli bir siyasal adalet anlayışına dayalı a priori unsurların reddedilemeyecek varlığından söz edilmelidir. Bir kere tarafların eylemlerinin sınırlarını çizen bir makul olma çerçevesi filozofa özgü siyasal liberalizm tarafından çizilmektedir. Bu eleştiri şöyle sürdürülebilir, siyasal eylemlerle birlikte tespit edilen özcü olmayan siyasal adalet görüşünün özerkliği koruyabileceğini düşünmek hatalı görünmektedir. Klasik felsefede ve modern versiyonlarında olduğu gibi ahlaki bir yapı ve doğal görünümü içerisinde açıklanan iyi kavramı Rawls'un anlayışı içerisinde değiştirilmiş gibi görünse de sanılanın aksine burada kavramın özüyle ilgili bir değişimden öte yalnızca işlevsel bir dönüşümden söz edilebilir (Buchanan, 2007: 350). Ayrıca çoğulculuk üzerinden kurulan uzlaşının önemli prensiplerinden/arzularından biri de istikrarlı olmasına yöneliktir. Fakat bu yöndeki güçlü ısrar, Kukathas ve Pettit (1990: 140) tarafından Hobbesçu izlenimler barındırması bakımından şiddetli eleştirilerin muhatabı olur. Bu düşünelere göre mutlak ve sınırsız bir eşitlikle birlikte beliren herkesle herkesin savaşı ve buna dayalı çatışmayı yatıştırmak için güçlü bir yönetime Leviathan'a verilen mutlak yetki Rawls'un görüşlerinde kamusal akla devredilmiştir. Güçlü bir yönlendirici her iki görüş içerisinde hem uzlaşmayı (Rawlsçu örtüşen görüşbirliği) hem de istikrarlı bir yapıyı inşa etmektedir. Bu eleştiri erken dönem yazılarında Rawls'un (1985: 247), kendisinin de kısmen kabul ettiği ancak bunun yalnızca görünüşte öyle olduğunu ileri sürerek problemi aşmaya çalıştığı bilinmektedir. Ardından bu tartışmaya karşılık ayrıca iki itiraz daha sunarak savuşturmaya çalıştığı söylenebilir. Son çalışmalarında bunlardan görece vazgeçmiş olduğu iddia edilse de ilk itiraz hakkaniyet olarak adalet anlayışının ahlaki bir çerçevesinin olduğu iddiası üzerine yükselir. Rawls'un ikinci itirazı ise evrensel ve dayatmacı olan kapsamlı görüşler yerine kendi düşüncelerinin makul bir düzlemde sürdürülmesini sağlayan kamusal aklın liberal temellerine işaret ederek gerekçelendirir.

Yukarıda ana hatlarıyla verilen tartışma konuları detaylarıyla açıklanırsa eğer Rawls'un görüşleri hakkında sağlıklı bir karara ulaşmak açısından önemli bir yolu kat etmiş oluruz. İlk Rawls'un temel sorusu şudur: “Zaman içinde, makul -ancak birbiriyle bağdaşmayan- dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerle derinden bölünmüş özgür ve eşit vatandaşlardan oluşan istikrarlı ve adil bir toplumun var olması nasıl mümkün olabilir?” (Rawls, 1993; Michelman, 2003). Michelman'ın da eklediği gibi, bu sorunun yeniden formüle edilmesi şu olabilir: “Makul olmakla birlikte,

derinden karşıt, kapsamlı doktrinler nasıl bir arada yaşayabilir ve hepsi bir anayasal rejimin siyasi anlayışını nasıl onaylayabilir?” (Michelman, 2003: 395).

Sebastiano Maffettone'nin vurguladığı gibi, Rawls'un vizyonunda, örtüşen görüş birliği/mutabakat, farklı kapsamlı doktrinlere bağlı olan vatandaşların, iyi düzenlenmiş bir toplumda aynı liberal-demokratik siyasi görüşü aşamalı olarak kabul ettikleri bir durumdan oluşur. Rawls'a göre ortaya çıkan fikir birliği yüzeysel veya ihtiyatlı değil, katı bir şekilde ahlaki niteliktedir. Onun sadece “modus vivendi” dediği bir uzlaşmayla ilgilenmediği görülmektedir. Ayrıca örtüşen görüş birliği, rakip dünya görüşleri arasında herhangi bir zamanda elde edilebilecek herhangi bir güç dengesine bağlı değildir (Maffettone, 2010: 262; Fabbrizi, 2015). Modus vivendi yaklaşımındaki zorluk, kırılabilir kararlılıktır. Böyle bir yaklaşımda Rawls'a göre, “toplumsal birlik yalnızca görünüştedir, çünkü onun istikrarı, çıkarların talihli yakınlaşmasını bozmamak için kalan koşullara bağlıdır.” (Rawls, 1996).

Thomas Nagel'in öne sürdüğü gibi, “Rawls, çoğulcu yapıyı oluşturan, özgür bir topluma özgü geniş bir görüş yelpazesinin makul olduğuna ve ortak kurumsal çerçeveyi destekleyebileceğine inanır. Örtüşen görüş birliği ile kastettiği şey budur. Mutabakat, çoğulcu bir düzlemde tüm kapsamlı görüşlerden ortak adalet ilkelerinin türetilirliği anlamına gelmez, daha çok kapsamlı bu görüşlerin her birinin bağımsız bir siyasi anlayışla siyasal liberalizm içerisinde yer alabileceği iddia edilir. Rawls analizinde, bir yandan geniş, derin, spesifik (ve istikrarlı) bir mutabakat olması ile diğer yandan daha sınırlı ve ihtiyatlı bir mutabakat olması arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. İlgili taraflar, bu anlaşmaya varmanın kendileri için karlı olduğunu düşünürler (Fabbrizi, 2015). Mutabakatın belirli bir çıkarla ilgili olduğu fikri, bunun çok istikrarsız olduğu, taraflar arasında kırılabilir bir dengeye tabi olduğu ve her an değişebilecek kişisel ve olumsal nedenlerle desteklendiği anlamına gelir.

Rawls'un adalet anlayışı aynı zamanda insanların özgürlük ve eşitliğinin varsayımsal olarak formüle edildiği aynı sosyal inşacı geleneği paylaşır. Onun orijinal konumu, hayali bir konum olarak, bu nedenle, doğru adalet ilkelerinin mantıksal olarak çıkarsandığı tarih üstü bir yöntemdir. Tarihi teorik temelini dışında tutan Rawls'un orijinal konum formülasyonu, üç ana nedenden dolayı adalet kavramına teorik bir temel oluşturmak için yeterli değildir.

Her şeyden önce soyut izole insan, Marx'ın insanın kendi türüne yabancılaşması ve insanın diğer insanlara yabancılaşması olarak kınadığı durumdur (Marx ve Engels, 1976: 26). Rawlsçu görüşte bireylerin özgürlüğü, müdahaleden özgür olma fikrini yansıtır. Bu görüşün gözden kaçırdığı şey, Marx'a göre, “gerçek özgürlüğün pozitif olarak diğer insanlarla ilişkilerimizde bulunması olasılığıdır. Bu izolasyonda değil, insan topluluğunda bulunmalıdır” (Marx ve Engels, 1976: 27). Akılcı ve mantıklı seçimler yapan insanlar gerçekten özgür sayılmayacağından, orijinal pozisyonundaki bilgisizliğe dair tez de tarafları tarihten ve içinde yaşadıkları toplumsal koşullardan soyutlamaktadır (Dworkin, 1979: 16-17).

Tarafların eşit ve özgür kabul edilebilmesi için insanın kendi varlığını ve aklını gerçekleştirebileceği tarihsel bir durumun çizilmesi gerekir. Rawls, tarafların orijinal konumlarında özgür, eşit, rasyonel ve çıkar gözetmeyen olduklarını söyler, bu durumda “karşılıklı olarak çıkar gözetmiyorlarsa ve varsayımsal olarak özgürlerse, ilkeleri rasyonel olarak nasıl seçiyorlar?” sorusu çözümsüz kalır.

Çalışmanın temel argümanlarından biri de Rawls'un belirli ve kapsamlı bir kişi kuramına sahip olduğudur. Salt “metafizik” veya “ahlak felsefesi” yerine filozofun cümlelerine atıf yapabilmek için kasıtlı olarak “kapsamlı” terimini kullandık. Çünkü Rawls, teorisinin metafizik olmadığını iddia etse de (Rawls, 1985), orijinal pozisyon düşünüldüğünde onun belirli bir yapay insan kavramı önerdiği inkâr edilemez (Rawls, 1993: 75). Örneğin Rawls, kendi siyasal liberalizminin ister engellenmiş ister engellenmemiş benlikler olsun, belirli bir gerçek kişi teorisine dayanmadığı söylenebilir. Her ne kadar kişiliği ve karakterleri çerçevesinde nasıl tercihlerde bulunabileceği belirlenen ilgili özne hakkında bir kalıp karakter yaratılmışsa da somut ve orada var olabilen bir birey fikri ileri sürülememiştir. Bunun yanı sıra ilgili ideal birey portresi sahip olduğu veya olması gerektiği iddia edilen ama eksik bırakılan yanlarıyla da eleştirilmiştir. Fakat bazı düşünürlere göre yine de Rawlsçu liberal öğretisi felsefi kalıplarına rağmen diğer liberal görüşlerle karşılaştırıldığında anıldığı gibi “kapsamlı” bir anlayış değildir. Örneğin Kymlicka'a göre Rawls maddi iyiliklerini en üst düzeye çıkarmak, sosyal kaynaklardan paylarına düşen oranı artırmak yerine onlara hayattan istedikleri şeyler için uğraşmak ve başkalarının iyiliğini teşvik etmek gibi edimleri önerir. Bu iddialarının ardından bu görüş içerisinde herkesin kendi iyi yaşam kavramlarını takip etmesine izin verildiğini ve hiçbir kimsenin diğer insanların refahını ve manevi durumunu hesaba katmaktan menedilmiş olmadığına işaret eder. Ona göre bu ayrıntı, Rawls'un siyasal liberalizminin, belirli bir yaşam biçimine karşı önyargılı olan kapsamlı bir liberalizm olmaktan uzak olduğu anlamına gelir. Basitçe ifade etmek gerekirse, Kymlicka ve Rawls'a göre, siyasal liberalizm kişiye ilişkin herhangi bir kapsamlı teoriyi kabul etmez, çünkü herkesin uygun gördüğü şekilde herhangi bir kapsamlı kişi teorisine göre eylemesine halen izin verilmektedir. Ancak bu argümanın hatalı yanlarının olduğunu söylemek gerekir (Kymlicka, 1989b, 887-888).

Ayrıca orijinal konumda herkesin sonunda aynı adalet ilkesi üzerinde hemfikir olması tartışmalı görünür. Bu durum sözleşme sonucunda doğal olarak ortaya çıkıyor gibi görünür ama aslında öyle değildir. İlk bakışta fark edilemeyen ama görüşlerin ağırlığı arkasında hissedilen problem, herkesin farklı hedefleri olmadığını ima eden ‘herkes aynıdır’ varsayımında yatmaktadır. Sanki birbirinin ve pek çok şeyin farkında olmayan kimseler en baştan beri aynı hedefe sahiptirler (Arnhart, 2013: 311). Soru şu ki, taraflar arasında farklı bir amaç yoksa, o zaman ilk etapta hangi noktada herhangi bir sözleşmeye ihtiyaçları olabilir? Akıl yürütme konusunda bir ihtilaf yoksa ve hepsi aynı şekilde düşünen kimselerse, neden en başta birbirleriyle

anlaşmaya ihtiyaç duysunlar?¹ Bu anlamda Hampton, orijinal pozisyonda sözleşme olmadığını, çünkü herkesin aynı tercihe ve hedefe sahip olduğunu, dolayısıyla aralarında bir sözleşme olmasına gerek olmadığını söylerken haklıdır (Hampton, 1993).

Son olarak liberal diğer öğretiler gibi bu görüşün de hesaplaşması gereken, her birey ahlaki olarak eşit ve özgür müdür? sorusu da yanıtlanmayı beklemektedir. Bu soru, kapsamlı doktrinler yoluyla doğrudan cevaplanabilir, örneğin 'bu böyle olmalıdır çünkü bu metafizik bir gerçektir ve doğru olanı yapmak kişinin doğasını yerine getirmesidir' gibi kapsamlı bir argüman öne sürülebilir. Ancak bu yanıt, siyasal liberalizm için açıkça olanaksızdır. Bunun yerine siyasal kavramlarla yanıt aranmalıdır, örneğin ahlaki açıdan özgür ve eşit bireylere göre makul olduğu için böyle olmalıdır yanıtı verilebilir. Bu durumda ise şu eski sorunun yeniden gündeme getirilmesi gerekir: Neden bireylerin ahlaki olarak eşit, özgür ve makul olduğunu kabul edelim? Sonunda, siyasal liberalizm temelden yoksun keyfi bir ilke haline gelmek gibi ciddi bir tehditle karşılaşacaktır. İnsanlar, metafiziksel olarak doğru olduğu için değil, demokratik bir toplumu makul kılması için ahlaki olarak özgür ve eşit olarak tasarlanmalıdır. Bu argümanın sağlamlığına rağmen, belirli kapsamlı doktrinler arasında tarafsız olmaktan uzaktır. Demokratik bir toplumu korumak için siyasal liberalizme, siyasal kişi anlayışına, makul çoğulculuğa, demokratik bir toplumun kamusal siyasal kültürüne vd. ihtiyaç vardır. Kaldı ki demokratik bir toplum neden ilk etapta değer görmelidir? sorusu bile halen yanıtlanmayı beklemektedir. Rawls, buna yanıt olarak demokratik bir toplumun ahlaki açıdan özgür ve eşit bireyler için en uygun rejim olduğu iddiasını verebilir, ancak bu, onun argümanının temelinde bir kişi teorisinin olduğunu gösterir. Dolayısıyla asıl soru, neden bunu kabul etmemiz gerektiği olacaktır.

Sonuç

Rawls'un vizyonunda, örtüşen görüş birliği (mutabakat), farklı kapsamlı doktrinlere bağlı olan vatandaşların, iyi düzenlenmiş bir toplumda aynı liberal-demokratik siyasal görüşü aşamalı olarak kabul ettikleri (en azından siyasal temellerini) bir durumdan oluşur. Temel kapsamlı doktrin ise şöyle açıklanabilir: Her yurttaş, siyasal adaletin liberal ve eşitlikçi esasları üzerinde hemfikir ol(un)duğunu görmelidir. Rawls'a göre ortaya çıkan fikir birliği yüzeysel veya ihtiyatlı değil, katı bir şekilde ahlaki niteliktedir. Ayrıca örtüşen görüş birliği, rakip dünya görüşleri arasında herhangi bir zamanda elde edilebilecek herhangi bir güç dengesine bağlı değildir.

Rawls'un karşılıklı olarak tatmin edilemeyen metafelsefi gereklilikleri benimsediğini öne sürebiliriz. "Yanlış şekilde politik" olmayan "bağımsız" bir siyasal

liberalizm fikri tutarsızdır. Yani, eğer Rawls, kapsamlı iyi kavramlarına ilişkin örtüşen bir konsensüsün odak noktası olabilecek bir görüş önerecekse, felsefi tartışmaya girmelidir. Spesifik olarak, Rawls, "yanlış şekilde politik" olmaktan kaçınacaksa, "makul" çoğulculuk ve bununla ilintili liberal olmayan iyi kavramlarına karşılık gelen siyasal tarafsızlık önceliği için bir argüman önermelidir. Fakat gerekli felsefi açıklamayı sağlasaydı, böylece siyasal düşünce projesinden vazgeçmiş olurdu.

Modern demokrasinin tarihsel geleneğinden çıkarılabilecek tek ve tutarlı bir ilkeler dizisi olup olmadığı belirsizdir. Rawls'un bir yandan kapsamlı doktrinler üzerindeki anlaşmazlıkların "mutlak derinliğini" kabul etmesi, ancak yine de modern demokrasi geleneğinin "zımnen kabul edilmiş belirli temel kaynakların ortak bir fonu" olduğunu iddia etmesi tuhaftır. Siyasal tarihe bakıldığında fikirlerin ve ilkelerin siyasal bir adalet anlayışının temeli olarak hizmet edebildiği çeşitli farklı görüşler arasında onarılması güç çarpıklıklar var mıdır veya ilgili görüşler derinlemesine bölünmüş müdür? Anlaşmazlığın "mutlak bir derinliği" varsa, demokratik gelenek tarihinden ortak "temel fikir ve ilkeleri" çıkarmaya yönelik herhangi bir girişim, seçme ve yorumlamayı içerecektir. Sonuç olarak Rawls, bu zımnî ilkelere ilişkin anlayışının keyfi olmadığını göstermek için felsefi bir argüman sunmalıdır. Buna göre, siyasal liberalizm tamamen felsefenin yüzeyinde kalmaz. Ama belki de bu o kadar yıkıcı bir sonuç değildir. Bir Rawlsçu, siyasal liberalizmin amacının felsefi iddialardan tamamen kaçınmak değil, daha ziyade felsefi tartışmalardan kaçınmak olduğu şeklinde yanıt vermeyi tercih edebilir. Siyasal liberal, elinden geldiği kadar az felsefi önermeye bağlı kalarak, mümkün olduğunca az felsefeyle geçinmeye çalışır. Siyasal liberalizmin felsefi fikirleri kullandığı ve bunlardan yararlandığı açıktır; her tutarlı siyasal teori, kaçınılmaz olarak bir düzeyde felsefi kavramlara başvuracaktır. Bununla birlikte, siyasal liberalizmin amacı, kişinin felsefi iddialarını olabildiğince sığ tutmaktır. Derin felsefi bağlılıktan kaçınmak, muhtemelen, özellikle çekişmeli felsefi fikirlerden kaçınmak anlamına gelir. Siyasal liberal, bu nedenle, hakkında yaygın bir anlaşmazlığın olmadığı felsefi iddia türlerini kullanabilir.

Rawlsçu "metafizik barındırmayan politik" girişimin eğer bazı konularda başarısız olduğu iddia edilecekse bile öğretici olduğu hususunda hakkı verilmelidir. Rawls'un çalışmasında da fark edilebileceği gibi, birbiriyle çelişen değerlerin varlığını kabul ederek çoğulculuğu tanıma ihtiyacı ile bizimle aynı fikirde olmayanlara karşı derinden benimsenen ve bu yanıyla iyi bir davranış olarak görülen şeylerin başkalarına dayatılması girişiminin reddedilmesi arasındaki gerilim liberalizme özgü bir kaygı gibi görünmektedir. Liberaller bir yandan vatandaşların kapsamlı ahlaki, felsefi ve dini taahhütleri arasındaki

¹ Arnhart, orijinal pozisyondaki bireylerin tercihlerine meşruluk sağlayan ilkeleri sayarken *özgürlük* ve *saygı* ilkelerinden söz eder. Ama yine de bu açıklamaların ardından ilgili konudaki eleştirileri gündeme taşır. Öncelikle iki adalet ilkesinin birbirini baltaladığına ve fark ilkesinin özgürlük ilkesinin uygulanmasının önünde görece bir engel olduğuna işaret eder. Bu konuda

Lincoln'ün eşitlik adına kişilerin özgürlüklerinin feda edildiğine yönelik eleştirilerini de hatırlatır. Söz konusu pasajlarda sözleşmenin gerekliliğini öne süren argümanların zayıflığına yönelik argümanları da bulmak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bk. (Arnhart, 2013: 311, 316, 319).

farklılık ve çeşitliliği kutlamak isterlerken öte yandan liberalizmin herhangi bir alternatif siyasi düzenden bir anlamda daha iyi, daha adil veya daha meşru olduğu görüşünü de yaymak isterler. Buna göre, liberalizmin geleneksel çeşitleri Rawls'ü tatmin edecek kadar çoğulcudur. Siyasal liberalizm, Rawls'un liberal siyaseti geleneksel dayanaklarından kopararak çoğulculuğu ciddiye alma girişimine işaret eder. Bunun tutarlı bir hedef olup olmadığı tartışmaya açıktır. Fakat Rawls'un siyasal liberalizm versiyonu eksikliklerine rağmen önemli işler başarmıştır. Özellikle liberalizmdeki gerilimi çözme konusunda açık bir başarısı olmasa bile onu ifşa etmedeki keskinliği nedeniyle Rawls'a çok şey borçlu olduğu belirtilmelidir.

Rawls, birkaç farklı kapsamlı teoride ortak olan az sayıda temel fikri belirlemeye çalışır. Daha sonra bunları belirli bir tür liberal devleti haklı çıkarmak için kullanır. Ancak bu fikirlerin haklı çıkarıcı gücü, gerçekliklerinden bağımsızdır, sadece paylaşılmış olmalarına dayanır. Ona göre bu fikirleri sorgulamaya ya da neden yalnızca birbiriyle örtüşmeyen dışlanmış iyi kavramlarında yer alan diğer bazı fikirlere tercih edildiklerini düşünmeye gerek yoktur. Devletin amaçlarına yarayan -kurumlarının şekli ve politikalarının niteliği gibi- bir takım siyasi değerleri desteklemek için hiçbir bağımsız gerekçe veya felsefi temel sunmak makul değildir. Bununla birlikte bağımsız nedenler ve felsefi temeller olumlu bir şekilde dikkate alınmaz, çünkü bu siyasi değerleri destekleyen bağımsız nedenlerin ne olduğu konusunda bireyler arasında anlaşmazlıklar çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca kapsamlı doktrinlere sıkı sıkıya bağlı olan kişiler arasında görüş ayrılıkları kaçınılmazdır çünkü örtüşen siyasi değerlerin desteği her bireye kendi kapsayıcı anlayışı tarafından sağlanmaktadır.

Rawls tarafından geliştirilen ve ilk andan itibaren büyük bir etki oluşturan liberal paradigmanın temel eksikliğinin, kendini 'siyasal liberalizm' olarak adlandırmamasına rağmen, bu tür liberal felsefe yapmanın, karşıt boyutu kavrama konusundaki görece yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yine ciddi bir eksiklik belirli ilkelerin mutlaka metafizik bir zeminde kurulması gerektiğini görememesinde veya kasıtlı olarak görmek istememesinde ısrar etmesinde aranabilir. Kaldı ki siyasi olanı oluşturan görüş, demokratik toplumların hâlihazırda karşı karşıya oldukları zorluklarla yüzleşmek için ihtiyaç duydukları teorik çerçeveyi sağlamakta çeşitli güçlükler yaşatabilecektir.

Extended Abstract

John Rawls is one of the rare philosophers of political philosophy that still maintains its influence today. His work, *Political Liberalism*, in which he pointed to the modern institutions and constitutional order for this understanding, along with his book *A Theory of Justice*, in which he re-inspired and instilled hope in his era when there was a negative picture of the possibility of philosophizing in a political sense, are his widely read and referenced texts.

Rawls tried to resolve the contradictions within liberalism, the rights and freedom of the individual, the principle of equality, the right of property, and the free market conditions, again based on the tenets of freedom and evenness, which are the basic values of liberalism. The most important aspect of *A Theory of Justice*, published by Rawls in 1973, is that it presents a structure that emphasizes the freedom and rights of individuals by staying out of radical discourses on how social justice and a just order should be in the light of political and social developments. Rawls developed these views over time and reconsidered his theory in his work called *Political Liberalism*, placing it in a framework called "official liberalism" in the permissive tradition. One of the most important reasons for this is Rawls' focus on the question of how a just order can be possible, which is based on the pluralism that has emerged in contemporary democracies and where all kinds of doctrines and understandings of good can take place equally and freely.

Based on this, Rawls develops some basic ideas of political liberalism. For example, basic concepts such as difficulties of reasoning and reasonableness form the basis of the political liberal approach. The order of justice that Rawls advocated vitally depends on reasonable individuals who are conscious of the difficulties of discernment. If a society is not made up of reasonable individuals, it's unlikely to establish principles of justice limited to the political sphere, as Rawls states. However, even though the majority consists of reasonable individuals, it's almost inevitable to see individuals and doctrines that would not fall under the definition of reasonableness in a pluralistic society.

The main feature that ensures the stability and fairness of political liberalism, that is, the limitation of the principles of justice only within the political sphere, is directly related to Rawls' understanding of tolerance. As noted above, fundamental ideas such as difficulties of reasoning and reasonable pluralism are also factors that determine the limits of political liberalism's understanding of tolerance. Thanks to these basic ideas, a broad understanding of tolerance and comprehensive doctrines that are reasonable but different and incomparable can coexist. Again, various understandings of the good, shaped according to these doctrines, find the right to live equally and freely in a political liberal democracy. The equality of citizens in a political liberal democracy is understood by the equal participation of all citizens in the determination of the political principles of justice, regardless of which doctrine they adopt in their private lives. Moreover, equality can only be defined in the context of these principles, which are approved by everyone, guaranteeing the rights of all citizens equally and applying them equally to everyone. Political Liberalism first reveals this fundamental difference and then aims to justify the understanding of justice as fairness without being connected to any comprehensive doctrine and remaining entirely within the political field. Thus, we can say that justice as fairness in Political

Liberalism is re-discussed within a political understanding of justice.

This internal problem Rawls emphasizes is one that is based entirely on justification. To overcome this internal problem, Rawls generates some new concepts and ideas not seen before in the Theory of Justice. The most valuable of these new concepts and ideas in terms of defining political liberalism can be listed as reasonable pluralism, difficulties of reasoning, public reason, and overlapping consensus.

While a political approach is applied only to matters pertaining to the basic structure of the political order, no sanctions are made in any other field. As Rawls emphasizes, the main distinction between a political approach and a comprehensive approach concerns the boundaries of the fields in which these understandings are applied. In other words, if a doctrine determines what a life worth living is, what is valuable in life, what traits and virtues should be found in individuals, or what behaviours are accepted within moral limits, it can be clearly said that that doctrine is a comprehensive doctrine. The problem here, according to Rawls, is that these universal truths must apply to all areas of human life. In other words, universal ethical laws regulate not only the public life that the individual shares with other individuals in the political sphere, but also the individual life that falls into the private sphere of the individual.

According to Rawls, judgment difficulties push people to have different understandings of the good. One of the most important consequences of this situation, for political liberalism, is as follows: reasonable individuals are aware that not everyone adopts a single comprehensive doctrine. However, due to reasoning difficulties, individuals are aware that they cannot present their own doctrine with a justification that will enable everyone to accept it. For these reasons, they are aware that it is not acceptable to impose a single doctrine on everyone. In short, the human mind cannot justify a universal understanding of the good that is acceptable to all. In fact, the emphasis of the idea of difficulties of reasoning is that the free use of the human mind inevitably leads to differences and disagreements. Taking together the idea of the human mind and the difficulties of reasoning, it becomes clear that the human mind is the main source of diversity and pluralism.

A pluralistic society of reasonable individuals is not only composed of individuals with different understandings of the good. In addition, because individuals in reasonable pluralism are conscious of their reasoning difficulties, they know that both their own conceptions of the good and those held by others are equally worthy of adoption. They are aware that different understandings of the good are adopted for reasons that individuals find important and valuable to them.

Public reason is a phenomenon peculiar to a democratic society. A democratic society has a plurality of religious, philosophical, and morally plausible doctrines because of the culture of free institutions within it. Among these doctrines, they must think about giving each other

reasonable justifications in political matters, since it is almost impossible for citizens to come to an agreement based on their own irreconcilable doctrines. What reasonable doctrines must do is accept the constitutional democratic regime and legitimate law. The idea of public reason determines the basic moral and political values that regulate the relations of the state with its citizens and the relations of citizens with each other and how these relations should be understood.

Another important element of political liberalism is "overlapping consensus". Political liberalism aims at a conception of political justice that stands on its own, independent of metaphysical or epistemological doctrines. But this understanding of political justice needs the support of overlapping consensus. This overlapping consensus is not based on an acknowledgment of certain authorities based on a conflict of interest of comprehensive religious, moral, and philosophical doctrines. So, it is not a "modus vivendi". The overlapping consensus is based on the understanding of political justice. It is adopted on moral grounds. The parties accept that they will not leave the understanding of political justice even if their comprehensive doctrines gain relative strength.

According to Rawls, the source of social unity must be a consensus based on an understanding of justice appropriate to constitutional regimes, and no comprehensive doctrine can provide this in a constitutional regime. Even if the overlapping consensus simply corresponds to a constitutional agreement, it differs significantly from an ordinary constitutional treaty. Overlapping consensus is a consensus on which reasonable individuals living in a pluralistic society have different understandings of the good and have adopted comprehensive doctrines of incomparable character. According to Rawls, an acceptable consensus should be one that determines the principles of justice to be applied to the common areas that free, equal, and reasonable citizens need in their daily lives.

Political liberalism, fair rules of social cooperation; that is, it aims to determine a political understanding of justice, constitutional principles, and basic principles of justice. It does not allow these established principles to be tied to the conclusion of a comprehensive doctrine, making equal and free decisions valid for all. This understanding of justice is based on the common and public mind of the citizens. What political liberalism expects from religious or secular citizens is to approve constitutional principles and basic principles of justice that are independent of religious, philosophical, or moral comprehensive doctrines and mutually agree to act in accordance with these principles. When they behave in this way, their behaviour and their doctrines, which are the motives of their actions, are considered reasonable.

Kaynakça

Arnhart, L. (2013). Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi. (A. K. Bayram, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

- Buchanan, A. (2007). *Justice, Legitimacy, and Self Determination*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, J. (2004). "The Importance of Philosophy: Reflections on Rawls". *South African Journal of Philosophy*, 23(2), 113-119.
- Donnan, M. (2007). *Rawls's Notion of Overlapping Consensus* by Michael Donnan. https://oxfordphilsoc.org/Documents/Chadwick/2007_1.pdf.
- Dreben, B. (2003). "On Rawls and Political Liberalism". *The Cambridge Companion to Rawls* (S. Freeman, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 316-346.
- Dworkin, R. (1979). "Original Position". *Reading Rawls* (N. Daniels, Ed.). New York: Basic Books, 16-53.
- Fabbrizi, V. (2015). "Overlapping Consensus and Constitutional Consensus Another Interpretation". Paper presented at Conference Philosophy and Social Sciences. Prague-Villa Lanna.
- Ferrara, A. (1998). *Reflective Authenticity: Rethinking the Project of Modernity*. London: Routledge.
- Ferrara, A. (2017). "The Legacy of Rawls's Political Liberalism and Its Future". *Jura Gentium, The Prospect for Liberal-Democracy in Troubled Times*, xiv, 96-130.
- Freeman, S. (2003a). *The Cambridge Companion To Rawls*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, S. (2003b). "John Rawls – An Overview". *Cambridge Companion to Rawls* (S. Freeman, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1-59.
- Freyenhagen, F. (2011). *Taking Reasonable Pluralism Seriously: An Internal Critique of Political Liberalism*. *Politics, Philosophy & Economics*, 10(3), 323-342.
- Friedman, M. (2000). "John Rawls and the Political Coercion of Unreasonable People". *The Idea of a Political Liberalism: Essays on John Rawls* (V. Davion and C. Wolf, Ed.). (Oxford: Rowman & Littlefield, 16-34.
- Gray, J. (2000). *Two Faces of Liberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Greenawalt, K. (1994). "On Public Reason". *Chicago Kent Law Review*. 69, 669-689.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (W. Rehg, Trans.). Cambridge: MIT Press.
- Hampton, J. (1993). "The Moral Commitments of Liberalism". *The Idea of Democracy* (Copp, Hampton, and Roemer, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 292-313.
- Klosko, G. (1994). "Rawls's Argument From Political Stability". *Columbia Law Review*, 94, 1882-1897.
- Kymlicka, W. (1989a). *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1989b). "Liberal Individualism and Liberal Neutrality". *Ethics*, 99(4), 883-905.
- Kymlicka, W. (2002). *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kukathas, C. & Pettit P. (1990). *Rawls: A Theory of Justice and its Critics*, Stanford University Press: Stanford, California.
- Langerak, E. (1994). "Pluralism, Tolerance, and Disagreement", *Rhetoric Society of America*, 24, 95-106.
- Maffettone, S. (2010). *Rawls, An Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Komünist Manifesto*. (M. Erdost. Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Michelman, F. (2003). "Rawls on Constitutionalism and Constitutional Law". *The Cambridge Companion to Rawls* (S. Freeman, Ed.). New York: Cambridge University Press.
- Mills, C. (2000). "Not a Mere Modus Vivendi: The Bases for Allegiance to the Just State". *The Idea of a Political Liberalism* (V. Davion and C. Wolf, Ed.). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 190-203.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2005). "The Limits of John Rawls's Pluralism". *Politics Philosophy Economics*, 4(2), 221-231.
- Nagel, T. (2003). "Rawls and Liberalism". *Cambridge Companion to Rawls* (S. Freeman, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 62-86.
- Nielsen, K. (1978). "On The Very Possibility of A Classless Society: Rawls, Macpherson and Revisionist Liberalism". *Political Theory*, 6(2), 191-208.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Pogge, T. (2007). *John Rawls: His Life and Theory of Justice*. (M. Kosch, Trans.). Oxford University Press.
- Rawls, J. (1985). "Justice as Fairness: Political Not Metaphysical". *Collected Papers* (S. Freeman, Ed.). Harvard University Press, 47-72.
- Rawls, J. (1987). "The Idea of An Overlapping Consensus". *Oxford Journal of Legal Studies*, 7(1), 1-25.
- Rawls, J. (1989). "The Domain of the Political and Overlapping Consensus". *Collected Papers* (S. Freeman, Ed.). Harvard University Press, 473-496.
- Rawls, J. (1996). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. (1997). "The Idea of Public Reason Revisited". *University of Chicago Law Review*, 64, 440-490.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Revised edition, Oxford University Press.
- Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. (G. Evrin, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2007a). *Lectures of History of Political Philosophy*. (S. Freeman, Ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2007b). *Siyasal Liberalizm*. (M. F. Bilgin, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşan, Çev.). İstanbul: Phoenix.
- Talissee, R. (2001). *On Rawls: A Liberal Theory of Justice and Justification*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Talissee, R. (2003). "Rawls On Pluralism and Stability". *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, 15:1-2, 219-246.
- Waldron, J. (2004). *Law and Disagreement*. New York: Oxford University Press.
- Wolff, R. P. (1977). *Understanding Rawls*. Princeton: New Jersey, Princeton University Press.

The Effect of Brand Trust in E-Commerce Sites and Consumer-Brand Identification on Brand Evangelism among Young Consumers

Sena Altın^{1,a,*} Özlem Özdemir Süzer^{1,b}

¹Marketing Department, Pınarbaşı Vocational School, Kayseri University, Kayseri, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 29/04/2023

Accepted: 07/07/2023

Jel Code:

M31

ABSTRACT

Brand trust and consumer-brand identification have a significant impact on brand evangelism. Brand trust is a consumer's sense of trust in a brand. It is about the quality, reliability, and loyalty of the brand's goods and services. Consumer-brand identification means that a consumer identifies himself with a brand and identifies the brand with his personality and values. Brand evangelism is when consumers who are fanatical about a brand strive to recommend the brand to others and make positive comments about the brand. Such fanatical consumers make a significant contribution to the success and growth of the brand. Within the scope of the study, it is aimed to determine the effect of brand trust and consumer-brand identification on brand evangelism of young consumers who include technology in many stages of their lives. In the study, data were collected from young consumers between the ages of 18-25 residing in Sivas and Kayseri provinces by survey method, and the data obtained from 336 participants were included in the study. The data were analyzed with the Structural Regression method of Structural Equation Modeling and T-test, and the R programming language and Jamovi programs were used during the analysis. According to the findings, it was concluded that brand trust alone did not affect brand evangelism, and it was seen that brand identification had a high effect on brand evangelism. It has been seen that brand trust has a moderate effect on brand identification. In addition, it has been observed that there is no significant difference between the levels of brand evangelism in terms of the gender of young consumers.

Keywords: Brand Evangelism, Brand Identification, Brand Trust, Young Consumers, E-Commerce Sites

Genç Tüketicilerde E-Ticaret Sitelerine Yönelik Marka Güveni ve Tüketici-Marka Özdeşleşmesinin Marka Evangelizmi Üzerine Etkisi

Süreç

Geliş: 29/04/2023

Kabul: 07/07/2023

Jel Kode:

M31

Öz

Marka güveni ve tüketici-marka özdeşleşmesi, marka evangelizmi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Marka güveni, bir tüketicinin bir markaya duyduğu güven duygusudur. Markanın mal ve hizmetlerinin kalitesi, güvenilirliği ve sadakati ile ilgilidir. Tüketici-marka özdeşleşmesi ise bir tüketicinin bir marka ile kendini özdeşleştirmesi ve markayı kendi kişiliği ve değerleriyle özdeşleştirmesi anlamına gelir. Marka evangelizmi, bir markaya fanatik bir şekilde bağlı olan tüketicilerin, markayı başkalarına önermek ve marka hakkında olumlu yorumlar yapmak için çaba göstermesidir. Bu tür fanatik tüketiciler, markanın başarısına ve büyümesine önemli bir katkı sağlarlar. Çalışma kapsamında teknolojiye hayatlarının birçok evresinde yer veren genç tüketicilerin, marka güveni ve tüketici-marka özdeşleşmelerinin marka evangelizmi üzerindeki etkisi tespit edilmek amaçlanmıştır. Araştırmada Sivas ve Kayseri illerinde ikamet eden 18-25 yaş arasındaki genç tüketicilerden anket yöntemiyle veri toplanmış olup, 336 katılımcıdan elde edilen veriler çalışmaya dahil edilmiştir. Veriler Yapısal Eşitlik Modellemesinin Yapısal Regresyon yöntemiyle ve T-testi ile analiz edilmiş olup analizler yapılırken R programlama dili ve Jamovi programları kullanılmıştır. Bulgulara göre marka güveninin tek başına marka evangelizmine etki etmediği sonucuna varılmış olup, marka özdeşleşmesinin ise marka evangelizmi üzerinde yüksek düzeyde etkisinin olduğu görülmüştür. Marka güveninin ise marka özdeşleşmesini orta düzeyde etkilediği görülmüştür. Ayrıca genç tüketicilerin cinsiyetleri açısından marka evangelizm düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Marka Evangelizm, Marka Özdeşleşmesi, Marka Güveni, Genç Tüketiciler, E-Ticaret Siteleri

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a sena.altin@kayseri.edu.tr

^{ib} <https://orcid.org/0000-0002-4254-0326>

^b ozlemozdemir@kayseri.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-1908-4235>

How to Cite: Altın, S. and Özdemir Süzer, Ö. (2023) The Effect of Brand Trust in E-Commerce Sites and Consumer-Brand Identification on Brand Evangelism among Young Consumers, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 459-468

Giriş

Markalar, tüketicilerin güven ve sadakatini kazanmak için çeşitli pazarlama stratejileri kullanırlar. Bu stratejiler arasında marka güveni ve tüketici-marka özdeşleşmesi özellikle önemlidir. Bir tüketicinin bir markaya olan güveni, markanın mal ve hizmetlerinin kalitesi, güvenilirliği ve sadakati ile ilgilidir. Tüketici-marka özdeşleşmesi ise bir tüketicinin bir marka ile kendini bütünleşmesi ve markayı kişiliği ve değerleriyle özdeşleştirme anlamına gelir. Bu faktörler, marka evangelizmi olarak adlandırılan fanatik tüketicilerin oluşmasını sağlayarak, markanın büyümesine ve başarısına katkı sağlarlar. Tüketiciler, ürün satın alımı gerçekleştirip ürünle veya markayla aralarında bir bağ kurabildiklerinde marka ilginliği ortaya çıkmaktadır. Bu da tüketicilerin satın alım gösterdikleri veya tercih ettikleri markayı diğer tüketicileri de o markaya satın alım davranışı göstermeleri için harekete geçirme çabasına girmelerine neden olabilmektedir.

Günümüzde online ortamlarda en çok vakit geçiren grup genç tüketicilerdir. Özellikle genç tüketiciler, online ortamlarda daha çok vakit geçirerek deneyimlerini paylaşmayı tercih etmektedir. Bu yüzden işletmeler tarafından göz ardı edilmemeleri gerekmektedir. Buna bağlı olarak çalışma, genç tüketicilerin marka güveni ve marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisi e-ticaret markaları üzerinde incelenecektir. Makalenin sonunda e-ticaret markalarının sürdürülebilir başarısı için önemi tartışılmaktadır. Çalışma kapsamında, ilk olarak çalışmaya dahil olan marka evangelizmi, tüketici-marka özdeşleşmesi ve marka güveni değişkenleri ele alınmaktadır. Literatür taraması, yöntem, bulgu ve çalışma sonucunda elde edilen veriler yorumlanmaktadır. Çalışma sonucu literatürde yapılmış diğer çalışmaların sonuçlarıyla tartışılarak değerlendirilmektedir.

Marka Evangelizmi

İşletmelerin ürünlerini, diğer işletmelerin ürünlerinden ayıran en önemli farklardan biri markadır. Marka, yenilenmesi gereken ve hem fırsata hem de tehdiye açık dinamik bir varlık olarak görülmektedir (Rodgers ve Thorson, 2012). Pazarlamacılar için önemli bir kavram olan marka, pazarlama literatüründe araştırmalara çok fazla konu olmuştur. Çünkü marka işletmeleri ayırtıran bir isimden daha fazlasıdır (Kapferer, 1994). Türk Patent Enstitüsü (TPE)' ne göre marka, " Bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her tür işareten oluşabilir" (<https://www.turkpatent.gov.tr/>). Markalar için ağızdan ağıza iletişim büyük önem arz etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte elektronik ağızdan ağıza (e-WOM) iletişimin hızla artmasıyla marka evangelizmi kavramı daha önemli hale gelmiştir. Markalar, küçük başlayan ama çok geçmeden havarileri ve aktif bir toplulukları olan inanç

ve sadakat talep eden dinler gibidir (Kapferer, 2012). Bu durum da marka evangelizmi kavramı ortaya çıkmaktadır. "Marka evangelizmi", markanın aktif davranışsal ve sesli desteğiyle tanımlanan bir kavramdır. Bu destek, markanın satın alınması, olumlu tavsiyelerin yayılması ve rakip markaların kötülenmesi gibi eylemleri içermektedir. Pazarlamacılar, yaklaşık yirmi yıl önce memnun tüketicilerin sekiz kişiye, memnun olmayan tüketicilerin ise yirmiden fazla kişiye deneyimlerini aktardığını öne sürmüşlerdir (Becerra ve Badrinarayanan, 2013). Marka evangelistleri ise marka adına ücretsiz bir sözcü olarak hareket eden tüketicileri ifade etmektedir (Riivits-Arkonsuo ve ark., 2014).

Tüketiciler, satın aldıkları markalardan memnun kalmadıklarında diğer tüketicileri de büyük oranda olumsuz etkilemektedir. Çünkü memnun olmayan müşteri çevresindeki tüketicilere markayla ilgili olumsuz deneyim ve tutumlarını aktarma eğilimindedir. Bu durum markaların tüketici kaybetmesine veya yeni müşteri kazanmasına olumsuz yansımaktadır. Fakat tüketici satın aldığı markadan memnun olursa markaya bağlılık gösterebilir. Buna bağlı olarak da markadan memnun kalan tüketici markayı sahiplenip, diğer tüketicilerinde o markayı kullanmaları yönünde ikna etme çabasına girebilir. Bu yüzden de işletmelerin markaya olan tutum ve düşüncelerini olumlu tutmak, tüketicilerin desteklerini almak için müşteri memnuniyeti kavramına önem verilmelidir. Müşterilerin istekleri, ihtiyaçları ve beklentilerini karşılayacak şekilde stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Tüketiciler kendilerini ifade etmek için markayı kimlik aracı olarak görüp, markayı kendi hür düşünceleriyle desteklemeye başlarlar. Bu durum bireylerin evangelist olmalarına ve evangelistleri oldukları markaya, diğer tüketicilerinde bağlı olmalarına olumlu bir ilişki kurmalarını sağlarlar (Ünal ve ark., 2019). Marka evangelizmi, ağızdan ağıza pazarlamaya benzer gibi gözükse de aslında aynı değildir. Ağızdan ağıza pazarlamada tüketiciler memnun kaldıkları ürünle veya markayla ilgili sadece bilgi ve deneyimlerini aktarırlar. Karşı tarafı etkilemek için büyük bir çabaya girmez veya satın almaya ikna etmek için ısrarcı tavırlar sergilemezler. Marka evangelizminde ise durum daha katı ve ısrarcıdır. Markayla ilgili düşüncelerini ve tutumlarını diğer tüketicilere iletmek ve onları ikna etmek noktasında bunu kendilerine görev olarak görürler.

Marka Güveni

Marka, güven kavramıyla tamamen ilişkili bir unsurdur. Çünkü kurumsal olan ve müşterilere güven veren marka işletmelerin rakip işletmelerle rekabetleri açısından büyük öneme sahiptir. Müşterinin, markaya güven duyması marka sadakati, marka imajı gibi kavramların tüketici zihninde daha yükselmesine neden olmaktadır. Literatürde marka güveni, tüketicilerin olumlu tutumları ve işletmenin tüketicilere verdiği vaatleri içeren marka taahhüdü ile ilişkilendirilmiştir (Campbell, 2017). Buna bağlı olarak marka güveni genellikle marka tutarlılığı ile yakından ilişkilidir. (Barrow ve Mosley, 2011). Müşteriler,

markaya olan güvenlerini ve bağlılıklarını göstermek için “bu markaya güveniyorum”, “bu perakende satış noktasını beğendim” ve “şirkete inanıyorum” gibi sözler söyleyerek bu bağlılığı ifade ederler (Batra ve Kazmi, 2009). Fakat bir markaya duyulan güven, tüketicilerin beklentilerinin karşılanmasıyla ilgilidir (Kolb, 2008). Müşterilerin tercih ettikleri markaların, yüksek düzeyde marka güvenine sahip olması işletmenin tüketiciye sunduğu marka vaadini yerine getirmesiyle oluşmaktadır. Markalar, müşterilerin hayatlarını kolaylaştırmak için değil, yaşamlarını anlamlandırmak içinde oluşturulmuştur. Marka ile müşteri arasındaki bağ, markanın kalitesi ve müşterinin gösterdiği satın alım eylemleri aracılığıyla gelişir (Kalyoncuoğlu, 2017). Marka güveni de gösterilen bu karşılıklı eylemler aracılığıyla müşteri ve marka arasında oluşmaktadır. Müşteriler güvendikleri markaları tekrar veya daha çok satın alma eğiliminde olurlar, bu da işletmenin pazar payının artmasında büyük rol oynamaktadır.

Tüketici-Marka Özdeşleşmesi

Tüketiciler, kişiliklerini yansıtan markalarla kendilerini ifade etmekte ve bu markalarla kendilerini özdeşleştirmektedir. Markalar, bireylerin kendilerini ifade etmesi ve diğer bireylere karşı kendilerini göstermek için kullandıkları en önemli sosyal faktörlerdendir (Ventura, 2012). Özdeşleşme kavramı kelime anlamı olarak kimlikle ilişkilendirilmektedir. Kimlik de bireylerin “Ben kimim, biz kimiz?” sorularına yönelik ifadeleri olarak tanımlanmaktadır. Pazarlamada tüketicilerin kendilerini markalarla özdeşleştirme eğiliminde olduğu görülmektedir (Kazancı Sunaoglu ve Vardarsuyu, 2022). Marka özdeşleşmesi, “Bir müşterinin markaya olan aidiyetini algılama, hissetme ve değer verme ile ilgili psikolojik hal” olarak ifade edilmektedir (Lam ve ark., 2019; Akt, Yapraklı ve ark., 2019). Yıllar boyunca markalar, tüketicilerle uzun vadeli iş başarısı sağlayan ilişkiler kurmak için çok önemli olmuştur. Tüketicilerin markalara yönelik şüphecilik, markaları tanıtmada geleneksel medyanın yerine farklı medya kanallarının kullanılması ve dönemsel ekonomik krizlerin ortaya çıkması sonucunda tüketici-marka özdeşleşmesine ilişkin sorular marka yönetimi için daha da önemli hale gelmiştir. Bu açıdan, tüketici-marka özdeşleşmesi, bireyin belirli bir marka ile aynı olma hissini ifade eder (Tuškej ve ark., 2013). Özdeşleşme kavramının kökeninde herhangi işletme veya markaya ait olma hissi yada duygusu yatar. Ayrıca markaya veya işletmeye ait olma hissi tüketicilerin gerçek bir üyeliğe sahip olmasını gerektirmemektedir. Özdeşleşme algısal bir kavramdır (Deligöz, 2021). Özdeşleşme ile tüketici kendisi ile marka arasında benzerlik kurmaktadır. Örneğin Scooter tarzı motor kullanan tüketiciler havalı olarak düşündükleri bu motor türüyle kendilerini özdeşleştirirler.

Literatür Taraması

Pazarlama alanında marka evangelizmine olan ilgi son yıllarda artış göstermektedir. Evangelizm kavramı Türkiye’de de son yıllarda çalışılmaya başlanmıştır.

Balıkçioğlu ve Oflazoğlu (2015) çalışmalarında pazarlama literatüründe marka evangelizmi ile ilgili çok fazla çalışmanın olmadığını yapılan çalışmalarda marka evangelizmini normatif ve kavramsal yapıda ele alındığını belirtmiştir.

Becerra ve Badrinarayanan (2013) çalışmalarında “marka güveninin ve marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisini” araştırmışlardır. Çalışma sonucunda tüketici-marka ilişkilerinin farklı şekillerde de olsa marka evangelizmini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Riivits-Arkonsuo ve ark. (2014) çalışmalarında tüketicilerin bir markayla ilk deneyimden itibaren güçlü ve anlamlı bir duygusal bağa giden tüketici-marka yolculuğunu nasıl başardıklarını ve marka evangelizmine etkisini araştırmıştır. Çalışma, markayla kurulan ilişkinin genellikle çocukluk döneminde oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ev ortamı, akrabalar veya okul arkadaşları, çeşitli nedenlerle çocuğun markayı özel olarak algılamasını etkilemekte olduğu belirtilmiştir. İlerleyen zamanlar da tüketici yetişkinlik dönemine geldiğinde marka kendisi için özel bir anlam kazandığından dolayı marka evangelizmi ile deneyim arasındaki bağlantının anlamlı olduğu çalışma sonucunda belirlenmiştir. Balıkçioğlu ve Oflazoğlu (2015) “marka evangelizmi, benlik-marka imajı uyumu ve marka sadakati” arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, marka evangelizminin, benlik-marka imajı/uyumu ve marka sadakati arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yılmaz ve Aykaç (2018) ise “marka imajının marka evangelizmine etkisinde marka güveninin ve marka sadakatının aracı rolünün” kuvvetli olduğunu ortaya koymuştur. Meriç ve Yüce (2021) araştırmasında ise “marka bilgisinin tüketici-marka ilgisi ve marka evangelizmi” üzerinde olumlu etkisinin olduğu tüketici-marka ilgisinin ise marka evangelizmi üzerinde olumlu etkilerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Kırmızıbiber ve Yıldız (2021) ise marka boyutları açısından marka evangelizmine etkiyi incelemiştir. Marka kimliği, marka güveni ve marka tutkusunun marka evangelizmi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, marka memnuniyet boyutu ile marka evangelizmi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Süer (2022) çalışmasında marka evangelizmini marka güveni, marka imajı ve marka değeri açısından ele almıştır. Çalışmasında marka evangelizmi üzerinde marka güveni, marka değeri ve marka imajının etkisini incelemiştir. Çalışma marka güveni, marka imajı ve marka değeri boyutlarının marka evangelizmi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu ortaya koymaktadır. Yapraklı ve ark. (2020) tarafından yapılan çalışma da marka güveni ve marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür. Göktaş ve Erdoğan Tarakçı (2020) çalışmalarında marka evangelizminin satın alma bağlılığı, satın alma niyeti ve tavsiye etme üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Mvondo ve ark. (2022) çalışmalarında ilişkisel pazarlama literatürünü turizm araştırması ile ilişkilendirmiş ve turistlerin ortak değer yaratma, marka evangelizmi, müşteri güçlendirme ve duygusal bağlılığa katılımını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda değer yaratma boyutlarına katılımın marka evangelizmi, müşteri güçlendirme ve duygusal bağlılığı

olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır ve ek olarak, müşteri güçlendirmenin ve duygusal bağlılığın marka evangelizmini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Amani (2022) çalışmasında üniversite mezunlarının çoğunun üniversiteleri ile yüksek oranda özdeşleştiklerinde, üniversite markası evangelizmine katıldığı görülmekte olduğunu ve aidiyet duygusu aracı olarak dahil edilmediğinde marka evangelizmi ile özdeşleşmesinin açıklanmasının yetersiz olduğu sonucuna da göstermektedir. Mansoor ve Paul (2022) çalışmalarında tüketicileri prestijli markaları satın almaları/kullanmaları için başka tüketicileri marka evangelizmi konusunda motive ettiği görülmektedir. Nobi ve ark. (2022) çalışmalarında marka ihlalinin ardından tüketicilerin markalarıyla halihazırda kurdukları ilişkiyi sürdürmek için marka bağışlayıcılığı ve marka evangelizmi arasında anlamlı bir bağın olduğu görülmektedir. Eş ve Karapınar Çelik (2021) çalışmalarında marka evangelizminin üzerinde marka özdeşleşmesinin anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmekte olup marka aşkının tam aracılık rolü ile marka özdeşleşmesi - marka evangelizmi arasındaki ilişkinin olumlu olduğu görülmektedir.

Genç tüketiciler, teknolojiye aşına ve dijital dünyada büyümüş bir nesil oldukları için e-ticaret kullanımında oldukça aktiftir ve e-ticaretin birçok avantaj sağladığını düşünürler. E-ticaret siteleri, gençler için daha geniş ürün seçenekleri sunmakta, zaman ve enerji tasarrufu sağlamakta ve alışveriş deneyimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca genç tüketicilerin deneyimlerini daha kolay bir şekilde diğer tüketicilere aktarmasında ve onları etkilemesinde büyük öneme sahiptir. Bu bağlam da literatür incelendiğinde marka evangelizmi üzerine yapılan çalışmaların günümüzde aktif rol oynayan genç tüketiciler ve e-ticaret sitelerini kullanımları üzerinde ele alınmadığı görülmektedir. Çalışmanın genç tüketicilerin marka evangelizmi noktasında tutumları ve marka evangelizminde tüketicileri nelerin etkileyebileceği ele alınmış olup, işletmelere yol gösterebileceği hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırma Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı online alışveriş sitelerini kullanan ve kullanma potansiyeli olan genç tüketicilerin marka güveni ve tüketici-marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yapılan literatür araştırmasında marka evangelizmi kavramının çok fazla araştırmalara konu olmadığı görülmektedir. Marka evangelizmi çalışmalarında genç tüketicilerin ele alınmaması ve e-ticaret siteleri üzerinde de çok fazla araştırmanın olmaması çalışmayı diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır. Günümüzde özellikle online ortamlarda aktif olarak yer alan genç tüketiciler hem sosyal medya ortamlarında hem de fiziksel ortamlarda bağlı oldukları markaları başkalarına tanıtmaya, göstermeye ve onları satın alım gerçekleştirmeleri için ikna etmeye çabalarına daha fazla girebilmektedir.

Genç tüketiciler, teknolojiye aşına ve dijital dünyada büyümüş bir nesil oldukları için e-ticaret kullanımında oldukça aktiftir ve e-ticaretin birçok avantaj sağladığını

düşünürler. E-ticaret siteleri, gençler için daha geniş ürün seçenekleri sunmakta, zaman ve enerji tasarrufu sağlamakta ve alışveriş deneyimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca genç tüketicilerin deneyimlerini daha kolay bir şekilde diğer tüketicilere aktarmasında ve onları etkilemesinde büyük öneme sahiptir.

Araştırmanın Örneklem Grubu

Araştırma örneklem grubu Sivas ve Kayseri ilinde yaşayan genç tüketicileri kapsamaktadır. UNESCO tarafından gençlik dönemi 15-25 yaş aralığı olarak belirlenmiştir (Korkut ve Tuna Uysal, 2017). Buna bağlı olarak çalışma 18-25 yaş aralığındaki tüketicilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem örneklem grubunun belirli özelliklere sahip olması gerektiği durumlarda kullanılır. Ölçüt olarak tüketicilerin "genç tüketici" kategorisi yaş aralığında olmaları ve e-ticaret sitelerinden alışveriş yapıyor olmaları kabul edilmiştir, fakat alışveriş yapılan ürün kategorileri konusunda herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Bu doğrultuda belirlenen ölçütlere dayalı olarak 2023 yılı içerisinde 336 katılımcıdan veri toplanmıştır. Comrey ve Lee'ye (1992) göre bu katılımcı sayısı mevcut araştırma için yeterli düzeydedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler katılımcılara online şekilde uygulanmıştır. Anket çalışmasında bir katılımcının anketi yalnızca bir (1) kez doldurabilmesi için sınırlama getirilmiştir. Anket formu katılımcıların kişisel bilgileri, marka güveni, tüketici-marka özdeşleşmesi ve marka evangelizmi olmak üzere toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Anket formunda kullanılan ölçekler toplamda 14 maddeden oluşmaktadır. Delgado-Ballester'in (2004) geliştirdiği tek boyutlu dört maddeden oluşan, Önen (2018) tarafından uyarlanıp kullanılmış olan marka güven ölçeği, Sauer (2012) vd.'nin geliştirdiği tek boyutlu beş maddeden oluşan marka özdeşleşmesi ölçeği ve Matzler (2007) ve arkadaşlarının geliştirdiği tek boyutlu beş maddeden oluşan marka evangelizm ölçeği kullanılmıştır. Anket içindeki bütün ölçeklerde tüm maddeler "1-Kesinlikle katılıyorum 5-Kesinlikle katılmıyorum" şeklinde beşli likert kullanılarak katılımcılara sunulmuştur.

Araştırmada veri toplanmadan önce Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 12/01/2023 tarih ve E.47491 no'lu kararı ile etik açıdan bir sakınca olmadığına dair rapor alınmıştır, daha sonra veri toplama aşamasına geçilmiştir. Katılımcılar veri toplama sürecinde araştırmanın amacı ve içeriği konusunda bilgilendirilmiş olup, gönüllülük esasına dayalı katılımları sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırma doğrultusunda ele alınan hipotez test edilmesinde T testi, Pearson korelasyon ve yapısal regresyon modeli kullanılmıştır. Normallik

varsayımı, çarpıklık ve basıklık katsayıları için ± 1.5 aralığı referans alınarak betimsel istatistiklere dayalı olarak değerlendirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Verilerin analizinde Jamovi (2.3.18) programı ve R (4.1.1) programları kullanılmıştır. Elde edilen bulguların yanılma düzeyleri 0,05 olarak ele alınmıştır. Marka güveni, marka evangelizm ve marka özdeşleşmesi ölçeklerinin güvenilirlik katsayısı mevcut çalışmada belirlenmiş olup aşağıdaki Çizelge 1.'de Cronbach- Alpha ve McDonald's Omega katsayıları gösterilmiştir.

Araştırma Hipotezleri

Araştırma kapsamında test edilmek üzere oluşturulmuş 6 hipotez belirlenmiştir. İlgili hipotezler aşağıdadır:

H_1 : Marka güveni ile marka evangelizmi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_2 : Marka güveninin marka evangelizmi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_3 : Tüketici-Marka özdeşleşmesi ile marka evangelizmi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_4 : Tüketici-Marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_5 : Marka güveni ve tüketici- marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_6 : Genç tüketicilerin cinsiyetleri ile marka evangelizmi arasında anlamlı bir fark vardır.

Bulgular

Bu başlık altında araştırmayla ilgili elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında marka güveni, marka özdeşleşmesi ve marka evangelizmi değişkenleri arasındaki etkiler incelenmiştir.

Aşağıdaki çizelgede araştırmaya katılan katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında Çizelge 2. incelendiğinde katılımcıların %80,36'sının kadın, %19,64'ünün erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %80,06'sının üniversite, %12,8 'inin lise, %4,17'sinin lisansüstü ve %2,98'inin ise ortaokul seviyesinde eğitim durumuna sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların %36,9'unun ayda en az 1, %25,89'unun 3 ayda en az 1, %13,39'unun 6 ayda en az 1, %13,1' inin haftada en az 1, %6,55' inin haftada en az 1, %3,27'sinin şimdiye kadar 1 kere ve %0,89'unun her gün online alışveriş yaptığı görülmektedir.

Çizelge 1. Ölçeklerin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Table 1. Reliability Analysis Results of Scales

Ölçek	α	ω
Marka Güveni	0,84	0,89
Marka Evangelizmi	0,82	0,89
Marka Özdeşleşmesi	0,94	0,96

Çizelge 2. Katılımcı Bilgileri

Table 2. Exhibitor Information

Değişken	Düzye	f	%
Cinsiyet	Kadın	270	80,36
	Erkek	66	19,64
Eğitim Durumu	Ortaokul	10	2,98
	Lise	43	12,8
	Üniversite	269	80,06
	Lisansüstü	14	4,17
Online alışveriş yapma sıklığı	3 ayda en az 1	87	25,89
	6 ayda en az 1	45	13,39
	Ayda en az 1	124	36,9
	Haftada en az 1	44	13,1
	Her gün	3	0,89
	Şimdiye kadar 1 kere	11	3,27
	Yılda en az 1	22	6,55
En sık alışveriş yapılan online alışveriş sitesi/mobil uygulama	Trendyol	289	86,01
	Hepsiburada	12	3,57
	Markaların kendi sitesi	9	2,68
	Yemeksepeti	6	1,79
	Amazon	5	1,49
	Getir	5	1,49
	Dolap	3	0,89
	Diğer	2	0,6
	Aliexpress	1	0,3
	D&R	1	0,3
	Kitap yurdu	1	0,3
	Lcw	1	0,3
	Modanisa	1	0,3

Çizelge 3. Ölçek Toplam Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Table 3. Descriptive Statistics on Scale Total Scores

	Ort.	Ss	Med.	Min	Max	Ranj	Çarpıklık	Basıklık
Güven	15,34	3,27	15	4	20	16	-0,44	-0,03
Özdeşleşme	13,20	5,98	13	5	25	20	0,40	-0,75
Evangelizm	16,20	4,78	16	5	25	20	0,12	-0,77

Çizelge 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Marka Evangelizmine İlişkin T-Testi Sonuçları

Table 4. T-Test Results on Brand Evangelism by Gender Variable

	t	Sd	Ort. Fark	%95 Güven Aralığı		p
				Alt Limit	Üst Limit	
Evangelizm	0,618	334	0,406	-0,886	1,698	0,536

Çizelge 5. Değişkenlerarası Korelasyon Analizi Sonuçları

Table 5. Results of Intervariable Correlation Analysis

	Güven	Özdeşleşme	Evangelizm
Güven	1,000	-	-
Özdeşleşme	0,414***	1,000	-
Evangelizm	0,526***	0,784***	1,000

Çizelge 6. Evangelizm ve Özdeşleşmenin Yordanmasına Yönelik Yapısal Regresyon Analizi Sonuçları

Table 6. Structural Regression Analysis Results for the Prediction of Evangelism and Identification

Yordanan	Yordayan	B	Std. Hata	%95 Güven Aralığı		β	z	p
				Alt Limit	Üst Limit			
Evangelizm	Güven	0,02	0,035	0,04	0,09	0,03	0,75	0,453
	Özdeşleşme	0,42	0,047	0,33	0,51	0,89	8,91	0,000
Özdeşleşme	Güven	0,82	0,111	0,61	1,04	0,48	7,40	0,000

Çalışmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğunun ise Trendyol online alışveriş sitesini kullandığı görülmektedir. Çizelge 3'ün incelenmesi sonucunda, araştırmada ele alınan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Değişkenlerin ortalama ve medyan değerleri arasındaki fark ise 0,20 ile 0,34 aralığında ve birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu durumda, tek değişkenli normallik varsayımının sağlandığı sonucuna varılmıştır. Çizelge 4'e göre kadın ve erkek gruplarında marka evangelizmi açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > ,05$).

Çizelge 5'e göre güven ile özdeşleşme arasında pozitif yönlü ($t = 8,31$, $sd = 334$ ve $p < ,001$), güven ile evangelizm arasında pozitif yönlü ($t = 11,29$, $sd = 334$ ve $p < ,001$) ve özdeşleşme ile evangelizm arasında pozitif yönlü ($t = 23,08$, $sd = 334$ ve $p < ,001$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Yapısal Regresyon Modeline Yönelik Varsayımsal İncelemeler

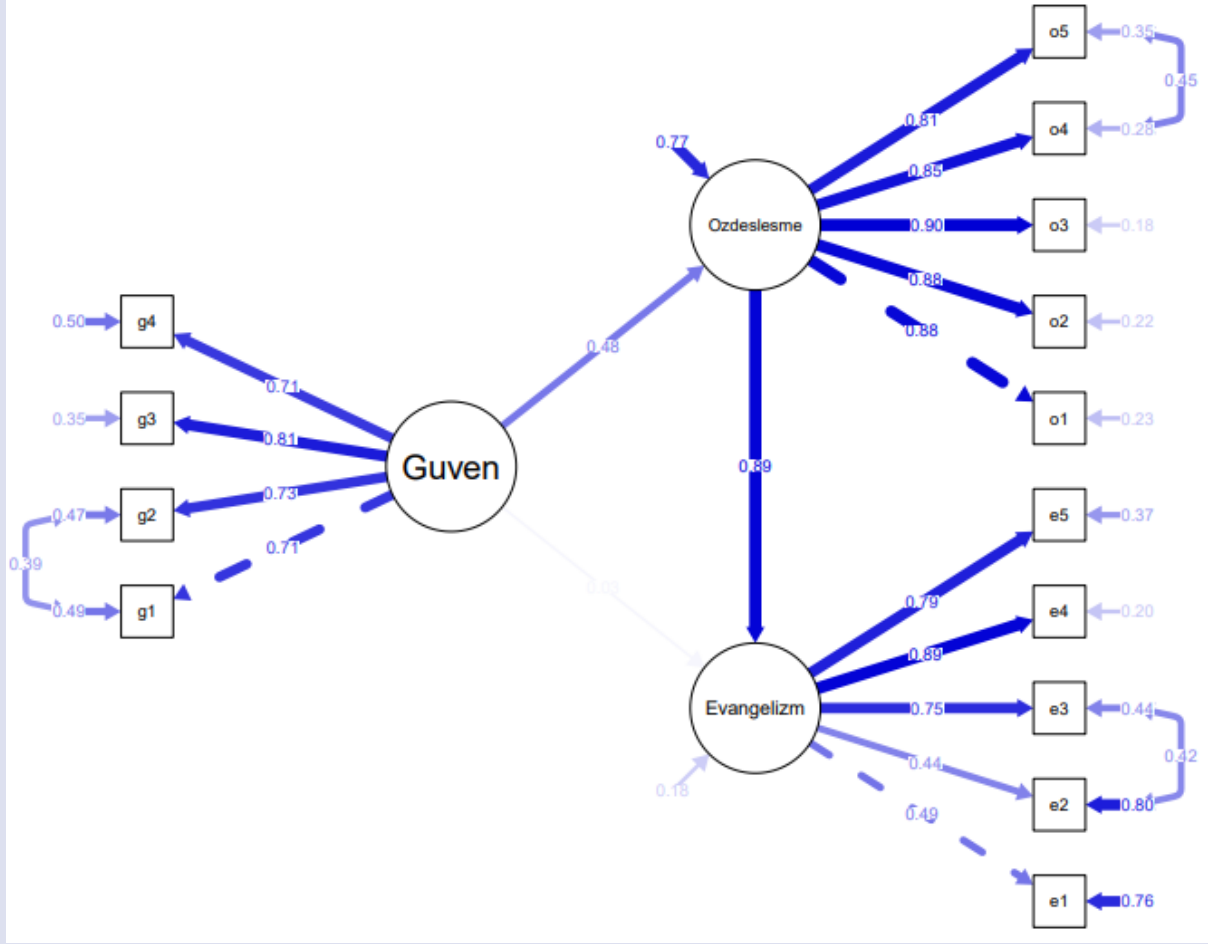
Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkiler test edilmeden önce kritik ki-kare değeri hesaplanmış ve mahalnobis uzaklıkları ile karşılaştırılarak uç değer olup olmadığı incelenmiştir. Örneklem sayısı yapısal modelin kurulması için yeterli bulunmuştur, ölçek maddelerinin çoğunda basıklık-çarpıklık değeri ± 1 aralığında bulunmuştur, böylece normallik varsayımının karşılandığı kararına varılmıştır. Ölçek maddelerinin çoklu korelasyonlarının kare değerlerine göre çoklu bağlantı ve teklik sorununa rastlanmamıştır. Yapısal modelde yer alan tüm değişkenlerin arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuştur. Güven için $\chi^2 = 737$, $sd = 6$ ve $p < ,001$; Evangelizm için $\chi^2 = 889$, $sd = 10$ ve $p < ,001$; Özdeşleşme için $\chi^2 = 1989$, $sd = 10$ ve $p < ,001$ değerleri bulunmuştur.

Yapısal regresyon modeli

Marka evangelizminin yordanmasına yönelik marka güveni ve marka özdeşleşmesi değişkenlerinin yordama etkisinin; marka özdeşleşmesinin yordanmasına yönelik marka güveni değişkeninin yordama etkisinin incelendiği yapısal regresyon modeli için model-veri uyumunun sağlandığı gözlenmiştir (Tahmin Metodu = Maksimum Olabilirlik (ML); Model Testi için $X^2 = 410$, $sd = 71$ ve $p < 0,000$). Hatalara ilişkin uyum indekslerinden SRMR kabul edilebilir düzeydedir ve fakat RMSEA için kabul edilebilir düzey gözlenmemiştir (SRMR = 0,09; RMSEA = 0,12 ve RMSEA $p < 0,05$). Modelin açıklayıcılığı için uyum indekslerinin çoğu ,90'nın üzerindedir ve kabul edilebilir düzeyde uyum sağlanmıştır (CFI = ,90; IFI = ,90; RNI = ,90; NFI = ,89). Bu durumda kabul edilebilir düzeyde model-veri uyumu olduğu kararına varılmıştır. Ölçüm modelinin bütün istatistiksel yolları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($z > 1,96$ ve $p < ,001$).

Ölçüm modelinin yapısal regresyon analizi bulguları Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6'ya göre evangelizm üzerinde özdeşleşmenin doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur ($\beta = ,89$ ve $p < ,001$). Fakat güvenin etkisi anlamlı bulunmamıştır ($p > ,05$). Özdeşleşme üzerinde güvenin doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur ($\beta = ,45$ ve $p < ,001$). Modele göre evangelizmdeki varyansın yaklaşık olarak %82'si ve özdeşleşmedeki varyansın %23'ü açıklanmaktadır (Evangelizm için $R^2 = ,824$ ve Özdeşleşme için $R^2 = ,233$). Modelin açıklayıcılığı evangelizm için yüksek etkiye ve özdeşleşme için küçük etkiye işaret etmektedir. Şekil 1'de standardize edilmiş yol katsayılarına yer verilmiştir.

Şekil 1. Yapısal Regresyon Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Yol Katsayıları
Figure 1. Standardised Path Coefficients for the Structural Regression Model

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde teknolojik gelişmeler arttıkça tüketicilerin satın alma davranışlarında birçok değişiklik ortaya çıkmıştır. Tüketiciler, mal ve hizmet satın alımı gerçekleştireceklerinde artık sadece fiziksel mağazaların yanı sıra e-ticaret sitelerinden de satın alım gerçekleştirmektedir. E-ticaret siteleri, tüketicilere birçok avantaj sağlayarak markaların müşterileriyle daha yakın bir etkileşim kurmalarına ve daha geniş bir kitleye ulaşmalarına olanak tanımaktadır. Özellikle pandemi sürecinde, e-ticaret sitelerinin kullanımı daha da yaygın hale geldi ve tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapma alışkanlıkları arttı. Çünkü bu dönem içinde tüketiciler dışarı çıkamamış ve birçok fiziksel mağaza kapalı kalmıştır. Bu da tüketicilerin e-ticaret sitelerine olan eğilimlerini artırmıştır. E-ticaret sitelerinin kullanımı, insanların marka evangelizmi üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. E-ticaret siteleri, tüketicilerin ürünleri kolayca karşılaştırmasına ve değerlendirmesine olanak tanıdığı için marka güveni ve marka özdeşleşmesi oluşturmada önemli bir rol oynar. Tüketicilerin ürünleri satın almadan önce ürün hakkındaki yorumları okuyarak karar vermeleri olumlu yorumlar ve müşteri memnuniyeti, marka evangelizmi oluşturmak için önemli bir faktördür.

Ayrıca, e-ticaret siteleri, sosyal medya paylaşımları ve diğer dijital pazarlama faaliyetleri aracılığıyla müşterileri ile daha fazla etkileşim kurma fırsatı sunar. Bu etkileşimler, tüketicilerin markaya olan bağlılıklarını artırır ve marka evangelizmi oluşturma sürecini hızlandırır.

İçinde bulunduğumuz dönemde genç tüketiciler online ortamları daha yoğun kullanmaktadır. Buna bağlı olarak çalışma genç tüketicilerin marka güveni ve tüketici-marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisi e-ticaret markaları üzerinde ele alınmıştır. Genel olarak bakıldığında, e-ticaret sitelerinin kullanımı, marka evangelizmi oluşturma sürecinde önemli bir faktördür. Çalışma kapsamında altı adet hipotez belirlenmiştir. bunlardan biri red edilmiş ve beş hipotezin de kabul edildiği görülmektedir. Çalışma kapsamında belirlenen hipotezler analiz edilirken yapısal eşitlik modellerinden biri olan yapısal regresyon (YR) modeli ve T-Testi ile analiz edilmiştir.

Çalışma kapsamında tüketicilerin en çok hangi e-ticaret sitesini kullandıkları sorusuna karşılık en çok Trendyol ve hepsiburada.com sitelerini belirttikleri görülmektedir. Marka güveni ile marka evangelizminin arasındaki ilişkiye yönelik yapılan analiz sonucunda pozitif

yönlü orta düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle tüketicilerin marka güvenleri yükseldikçe marka evangelizm seviyelerinde yükseldiği görülmektedir. Marka güveninin marka evangelizmi üzerindeki etkisine yönelik yapılan analiz sonucunda, marka güveninin marka evangelizmi üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Fakat, Süer (2022)'in yaptığı çalışma da marka güveninin marka evangelizmini etkilediği sonucu bulunmuştur. Literatürde marka güveni ve marka evangelizmi üzerine yapılmış bir başka çalışmada ise marka güveninin marka evangelizmini etkilediği sonucuna varılmıştır. Becerra ve Badrinarayanan (2013) çalışmalarında ise gene aynı şekilde marka güveninin marka evangelizmi üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Shaari ve Ahmad (2017) çalışmalarında ise marka güveninin marka evangelizmini etkileyebildiği fakat tek başına yeterli olmadığı sonucunun elde edildiği görülmektedir. Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde uygulandığı yaş grubunun genel olduğu görülmektedir. Fakat bu çalışma kapsamında sadece genç tüketiciler çalışmaya dahil edilmiştir. bu durumda genç tüketicilerin marka güveninin marka evangelizmini etkilemediği sonucuna varılarak, tüketicilerin yaşı küçüldükçe güven ve marka evangelizmi etki oranının da düştüğü düşünülebilmektedir.

Marka özdeşleşmesi ile marka evangelizmi arasındaki ilişki analiz edildiğinde, marka özdeşleşmesi ile marka evangelizminin pozitif yönlü yüksek bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu da marka özdeşleşme düzeyi arttıkça marka evangelizm seviyesinin de o oranda artacağını göstermektedir. Marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerindeki etkisi analiz edildiğinde, marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerinde yüksek düzeyde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Yapraklı ve ark.(2020)'in çalışmalarında da marka özdeşleşmesinin marka evangelizmini etkilediği sonucuna varmış olup, bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Aynı şekilde, Eş ve Karapınar Çelik (2021)' de çalışmalarında marka özdeşleşmesinin marka evangelizmi üzerinde etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Bir diğer hipotez olan marka güveni ve marka özdeşleşmesinin aralarındaki ilişki analiz edildiğinde, marka güveni ve marka özdeşleşmesinin pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkide olduğu görülmektedir. Marka güveninin marka özdeşleşmesi üzerinde ise orta düzeyde etkisi bulunmaktadır. Şaylan ve Tokgöz (2020) çalışmalarında marka güveninin marka özdeşleşmesi üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmış olup, bu çalışmayı desteklemektedir. Aynı şekilde Yapraklı ve ark.(2020)'in çalışmalarında da benzer şekilde tüketicilerin markaya olan güvenleri arttıkça markayla özdeşleşme düzeylerinin de artmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamındaki son hipotez ise genç tüketicilerin cinsiyetlere göre marka evangelizmi arasında anlamlı bir farklılık olduğu varsayımıydı. Buna bağlı olarak yapılan analiz sonucunda kadın ve erkek genç tüketicilerin marka evangelizmi açısından aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Fakat çalışma kapsamında kadın ve erkek tüketicilerin dağılımları incelendiğinde kadın

tüketicilerin erkek tüketicilerden daha fazla olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidel (2013)' e göre dengeli bir dağılım olabilmesi için en az arada dört kat olması gerekmektedir. Çalışma kapsamında kadın ve erkek bireyler arasında dört kat fark olduğu görülmekte olup analiz için herhangi bir engel bulunmamaktadır. Fakat ilerleyen çalışmalarda bu değişkenler arasındaki farklılık incelenecek olursa dağılımın birbirine daha yakın olmasına dikkat edilebilir.

Çalışma genel olarak göstermektedir ki genç tüketicilerin marka güveni ile marka evangelizmi arasında pozitif yönlü bir ilişki olsa da, tüketici marka güvenleri tek başına marka evangelizmi oluşturmada tam olarak yeterli olmamaktadır. Marka özdeşleşmesi ise marka evangelizmi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Günümüzde genç tüketicilerin yoğun bir şekilde kullandığı e-ticaret markalarının tüketiciler tarafından sosyal ve online ortamlarda işletmeyle veya işletmelerin ürünleriyle ilgili deneyim ve düşüncelerini diğer tüketicilerle paylaşabildiğini unutmamalıdır. Çünkü tüketiciler deneyimlemiş tüketicilerin verdikleri önerileri daha çok dikkate alabilmektedir. Buna bağlı olarak da e-ticaret sitelerinin kendilerini tüketicilere vaatlerini yerine getirerek güven sağlamaları ve tüketicilerin markaya dair aidiyet duygusu hissetmelerini ve e-ticaret siteleriyle özdeşleşme sağlamaları gerekmektedir. Bu yüzden de işletme stratejilerini buna uygun şekillendirmeleri gerekmektedir.

Çalışma birtakım kısıtlar çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında alışveriş yapılan ürün grubuyla ilgili herhangi bir sınırlandırmaya gidilmemiştir. Bu yüzden de ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda ürün grupları arasındaki marka evangelizm farklılıklarına da bakılabilir. Çalışma kapsamındaki bir diğer kısıt şehir ve yaş faktörüdür. Aynı şekilde sonraki yapılacak çalışmalarda farklı bölgeler ve kuşaklar arasındaki marka evangelizm farklılıkları değişkenleri de araştırma konularına dahil edilerek çalışma daha da genişletilebilir.

Extended Abstract

The brand is a dynamic entity that needs to be renewed and is open to both opportunity and threat (Rodgers and Thorson, 2012). The brand is one of the most essential concepts that distinguishes businesses from other businesses. Therefore, the concept of a brand is one of the most researched concepts in the literature for marketers. Today, as consumers' demands for online media increase, businesses have had to adapt their strategies to online environments. Because the consumer-business relationship in physical environments differs from the consumer-business relationship in online environments. With technological developments, consumers share their own or others' experiences more and enable them to see them in other consumers. The fact that the group classified as young consumers spends more time online played a key role in determining the sample group of this study as a young consumers. With the development of technology and the increase in the use of

social media tools, the concept of brand evangelism has become more significant with the rise in Word-of-mouth (e-WOM) communication. Brand evangelism refers to consumers acting as free spokespersons on behalf of the brand (Rivits-Arkonsuo et al., 2014). While brand evangelism may seem the same as Word-of-mouth marketing, it is not quite the same. Brand evangelism is more rigid and persistent.

Another issue discussed within the scope of the study is the concept of brand trust. The brand is an element that is completely related to the concept of trust. Brand trust is a concept based on brand consistency in general (Barrow and Mosley, 2011). In other words, trust in any brand is gained by the consumers by meeting expectations (Kolb, 2008). Another concept discussed within the scope of the study is consumer-brand identification. In particular, brands are one of the most important social factors that individuals use to express their selves and show them to other people. In fact, consumer-brand identification refers to the consumer's sense of being the same as a particular brand (Tuškej et al., 2013: 53). With consumer-brand identification, the consumer establishes a similarity between himself and the brand. For example, consumers who use scooter-style motors identify themselves with this type of motor, which they think of as a swan.

The concept of brand evangelism is one of the studies that has not been the subject of much research, especially in Turkish literature. When the literature studies are examined, it is seen that there are not many studies in the literature on brand evangelism. The research is designed to investigate the effect of brand trust and consumer-brand identification on brand evangelism of young consumers who are born into technological devices and have the potential to actively use online shopping sites now and in the future. The research sample group consists of young consumers living in Sivas and Kayseri provinces. The youth period is defined as 15-25 years old by UNESCO (Korkut and Tuna Uysal, 2017), and within the scope of the study, the sample group consists of 336 consumers between the ages of 18-25. Within the scope of the research, six hypotheses were determined, while four hypotheses were accepted, two hypotheses were rejected. R (Package 4.1.1) statistical calculation and programming language and JAMOVI (2.2.2) analysis programs were used while analyzing the data collected within the scope of the research. The error level of the obtained findings was taken as 0.05. T-test, correlation, and Structural Equation Modeling were used in the analysis of the hypothesis tests determined within the scope of the study.

It is seen that the participants participating in the research mostly use Trendyol and then Hepsiburada.com e-commerce sites. As a result of the analysis of the relationship between brand trust and brand evangelism, it is seen that there is a moderately positive relationship. However, it is seen that brand trust does not affect brand evangelism. Looking at the other studies in the literature, it is seen that brand trust alone affects brand evangelism. It is seen that the biggest reason for this is the age of the

participants participating in the study. Because as the age decreases, it is seen that the effect of the brand trust of the participants on brand evangelism decreases.

When the relationship between brand identification and brand evangelism is analyzed, it is seen that brand identification and brand evangelism have a high positive relationship and brand identification has a high level of effect on brand evangelism. When the relationship between brand trust and brand identification is analyzed, it is seen that brand trust and brand identification have a highly positive relationship, and it is seen that brand trust has a moderate effect on brand identification. The last hypothesis within the scope of the study was the assumption that there is a significant difference between the brand evangelism of young consumers by gender. As a result of the analysis made accordingly, it is seen that there is no significant difference between male and female young consumers in terms of brand evangelism. The study generally shows that although there is a positive relationship between young consumers' brand trust and brand evangelism, consumer brand trust alone is not sufficient to create brand evangelism. It should not be forgotten that today, young consumers use e-commerce sites intensively, and consumers can share their experiences and thoughts about the business or their products with other consumers in social and online environments. Because consumers can take more into consideration the suggestions given by experienced consumers. Accordingly, e-commerce businesses need to ensure trust by fulfilling their promises to consumers, and consumers need to feel a sense of belonging to the brand and identify with e-commerce sites.

Some limitations were encountered while conducting the study. Within the scope of the study, no limitations were made regarding product group shopping. Therefore, in future studies, the brand evangelism differences between product groups can be examined. These differences can be studied at both city-wide and regional levels. Differences according to the income status of consumers can be included in the analysis. Furthermore, the differences in brand evangelism between generations can be discussed in later studies and the study can be expanded.

Kaynakça

- Amani, D. (2022). Demystifying Factors Fueling University Brand Evangelism In The Higher Education Sector In Tanzania: A Social Identity Perspective. *Cogent Education*, 9(1), 53.
- Balıkçioğlu, B., & Oflazoğlu, S. (2015). Marka Evangelizmi, Benlik-Marka İmajı Uyumu Ve Marka Sadakati İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Tüketici Ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 19-45.
- Barrow, S., & Mosley, R. (2005). *Working Brand Management: Going The Extra Mile*. Chichester: John Wiley.
- Batra, S. K., & Kazmi, S. H. H. J. A. (2008). *Consumer Behaviour: Text And Cases* (2nd Ed.). New Delhi: Excel Books.
- Campbell, C. L. (Ed.) (2017). *The Customer Is Not Always Right? Marketing Orientations In A Dynamic Business World: Proceedings Of The 2011 World Marketing Congress* (1st Ed. 2017). Developments In Marketing Science. Cham: Springer International Publishing.

- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A First Course in Factor Analysis* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Delgado-Ballester, E. (2004). Applicability Of A Brand Trust Scale Across Product Categories: A Multigroup Invariance Analysis. *European Journal Of Marketing*, 38(5), 573–592.
- Deligöz, K. (2021). *Marka Kavramlarından Marka Özdeşleşme*. In A. Soysal (Ed.), *İktisadi Ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar - 4* (1st Ed., Pp. 130–144). Eğitim Yayınevi.
- Erdoğan Tarakçı, İ., & Göktaş, B. (2020). Marka Evangelizminin Satın Alma Bağımlılığı, Satın Alma Niyeti Ve Tavsiyede Bulunma Üzerindeki Etkisi: Taraftar Ürünleri Örneği. *Journal Of Business Research - Turk*, 12(1), 126–145.
- Eş, A., & Karapınar Çelik, İ. (2021). Marka Özdeşleşmesinin Marka Evangelizmi Üzerindeki Etkisinde: Marka Aşkıının Aracılık Rolü. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1398–1418.
- Kalyoncuoğlu, S. (2017). Markaya Duyulan Güven İle Marka Sadakati İlişkinde Marka Aşkıının Aracılık Rolü: Starbucks Markası Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 5(4), 383–402.
- Kapferer, J.-N. (1994). *Strategic Brand Management: New Approaches To Creating And Evaluating Brand Equity* / Jean-Noël Kapferer ; [Translated By Philip Gibbs]. New York: Free Press.
- Kapferer, J.-N. (2011). *The New Strategic Brand Management: Advanced Insights And Strategic Thinking* (Fifth Edition). Kogan Page.
- Kazancı Sunaoğlu, Ş., & Vardarsuyu, M. (2022). Tüketici-Marka Özdeşleşmesinin Daha Çok Ödemeye Etkisi: Materyalizm, Benzerlikten Kaçınma ve Dürtüsel Satın Almanın Rolü. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 773–802.
- Kırmızıbiber A., & Yıldız E. (2021). Marka Boyutlarının Marka Evangelizmine Etkisi. *The Journal Of International Scientific Researches*, 6(3), 299–315.
- Kolb, R. W. (2008). *Encyclopedia Of Business Ethics and Society*. Sage.
- Korkut, G., & Uysal, M. T. (2017). Gençlerin Ve Yaşlıların Yaşlılık Sürecine İlişkin Görüşleri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Journal Of Awareness*, 2(3s), 565–584.
- Mansoor, M., & Paul, J. (2022). Mass Prestige, Brand Happiness and Brand Evangelism Among Consumers. *Journal Of Business Research*, 144(3), 484–496.
- Matzler, K., Pichler, E. A., & Hemetsberger, A. (2007). Who Is Spreading The Word? The Positive Influence Of Extraversion On Consumer Passion And Brand Evangelism. *Marketing Theory and Applications*, 18(1), 25–32.
- Meriç, K., & Yüce, A. (2021). Marka Bilgisi ve Tüketici-Marka İlginliğinin Marka Evangelizmine Etkisinde Dışa Dönüklük ve Deneyime Açıklık Kişilik Özelliklerinin Rolü. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 359–388.
- Nkoulou Mvondo, G. F., Jing, F., Hussain, K., & Raza, M. A. (2022). Converting Tourists Into Evangelists: Exploring The Role Of Tourists' Participation In Value Co-Creation In Enhancing Brand Evangelism, Empowerment, and Commitment. *Journal Of Hospitality and Tourism Management*, 52(1), 1–12.
- Nobi, B., Kim, K.-M., & Lee, S. (2021). The Aftermath of a Brand Transgression: The Role of Brand Forgiveness and Brand Evangelism. *Journal of Asia Business Studies*, 16(6), 1030–1040.
- Önen, V. (2018). Marka Güveni Marka Sadakati Ve Marka Tercih Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kırtasiye Sektörü Uygulaması. *Journal of Business Research - Turk*, 10(2), 609–626.
- P. Becerra, E., & Badrinarayanan, V. (2013). The Influence Of Brand Trust And Brand Identification On Brand Evangelism. *Journal Of Product & Brand Management*, 22(5/6), 371–383.
- Riivits-Arkonsuo, L. R., Kaljund, K., & Leppiman, A. (2014). Consumer Journey From First Experienceto Brand Evangelism. *Research in Economics and Business: Centr Al and Eastern Europe*, 6(1), 5–24.
- Rodgers, S., & Thorson, E. (2012). *Advertising Theory*. Routledge Communication Series. Routledge.
- Shaari, H., & Ahmad, I. S. (2017). Brand Resonance Behavior Among Online Brand Community. *Malaysian Management Journal*, 7(1), 209–215.
- Stokburger-Sauer, N., Ratneshwar, S., & Sen, S. (2012). Drivers Of Consumer-Brand Identification. *International Journal Of Research In Marketing*, 29(4), 406–418.
- Süer, S. (2022). Marka Güveni, Marka İmajı Ve Marka Değerinin Marka Evangelizmi Üzerindeki Etkisi: E-Ticaret Markaları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi- USBED*, 4(6), 253–280.
- Şaylan, O., & Tokgöz, E. (2020). Marka Güveni Ve Marka Sadakati İlişkinde Marka Özdeşleşmesinin Düzenleyici Rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 144–163.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th Ed.): Boston: Allyn And Bacon.
- Tpe (2022). Marka Nedir? Erişim tarihi: 10.01.2023 <https://www.turkpatent.gov.tr/marka>
- Tuškej, U., Golob, U., & Podnar, K. (2013). The Role Of Consumer-Brand Identification In Building Brand Relationships. *Journal Of Business Research*, 66(1), 53–59.
- Ünalın, M., Yapraklı, T. Ş., & Keser, E. (2020). Marka Güveni ve Marka Özdeşleşmesinin Marka Evangelizmi Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. (27), 35–54.
- Yılmaz, A., & Aykaç, Ö. S. (2018). The Mediator Role Of Brand Trust And Brand Loyalty On The Effect of Brand Image on Brand Evangelism. *International Refereed Journal of Research On Economics Management*, 5(16), 53–75.

The Republic and Its Conceptual Neighbors, Monarchy, the State and Democracy: An Evaluation of Similarities and Differences

Aydoğan Kutlu^{1,a,*}

¹ Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kastamonu University, Kastamonu, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 09/05/2023

Accepted: 05/07/2023

JEL Codes:

Z00, K10

ABSTRACT

Among the concepts of political science and political philosophy, the republic is a concept whose meaning and perception is not clear and unambiguous. Although its long history and emotional baggage contribute to its ambiguity, perhaps the most important source of uncertainty is its strange relationship with its conceptual neighbors: monarchy, state and democracy. This strangeness comes from the fact that the republic is sometimes seen as identical with each of these concepts and sometimes as opposing concepts. This state of being both identical and antagonistic leads to the blurring of the meaning of the republic by being intertwined with different concepts. This study attempts to clarify the meaning of the republic by separately examining its relationship with its conceptual neighbors. The aim here is not to provide a final definition of the republic by meticulously separating it from other concepts. Instead, it is to draw attention to the fact that the conceptual dichotomies that the republic forms with each concept also constitute a ground for interaction. Each concept in the dichotomies of republic and monarchy, republic and state, republic and democracy affects and is affected by the republic in a different way; it is transformed as it transforms. When viewed from a historical perspective, in each conceptual duality, the republic and the concept it is related to sometimes converge and sometimes antagonize. In fact, it is necessary to note that there are no absolute meanings in these dichotomies; instead, there is an interaction. As a matter of fact, all three conceptual dichotomies are nourished by a richness of meaning that cannot be reduced to identity or opposition, that converge and diverge in interaction, but are neighbors through certain values. Moreover, each of the dichotomies serves to understand a different section of the historical and theoretical transformation of the republic.

Keywords: republic, monarchy, the form of the state, the form of the government, democracy

Cumhuriyet ve Kavramsal Komşuları Monarşi, Devlet ve Demokrasi: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme

Süreç

Geliş: 09/05/2023

Kabul: 05/07/2023

JEL Kodları:

Z00, K10

Öz

Siyaset bilimi ve siyaset felsefesi kavramları içinde cumhuriyet, anlamı ve algısı açık ve net olmayan bir kavramdır. Kavramın uzun tarihi ve duygusal yükleri, onun muğlaklığını beslese de, belki de en önemli belirsizlik kaynağı, kavramsal komşuları olarak adlandırılabilir monarşi, devlet ve demokrasi kavramlarıyla tuhaf bir ilişki içinde olmasıdır. Bu tuhaflık, cumhuriyetin bu kavramlardan her biriyle zaman zaman özdeş, zaman zaman ise karşıt kavramlar olarak görülmesinden gelir. Bu hem özdeş hem de karşıt olma durumu, cumhuriyetin anlamının farklı kavramlarla iç içe girerek bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Bu çalışma, cumhuriyetin anlamının kavramsal komşularıyla ilişkisini ayrı ayrı irdeleyerek cumhuriyetin anlamını belirginleştirmeye çalışıyor. Buradaki amaç, cumhuriyeti diğer kavramlardan titizce ayırarak nihai bir tanımını yapmak değildir. Bunun yerine, cumhuriyetin her bir kavramla oluşturduğu kavramsal ikiliklerin aynı zamanda bir etkileşim zemini oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Cumhuriyet ve monarşi, cumhuriyet ve devlet, cumhuriyet ve demokrasi ikiliklerinde yer alan her bir kavram, cumhuriyeti başka bir biçimde etkilemekte ve ondan etkilenmekte; dönüştürürken dönüşmektedir. Tarihsel bir perspektif içinden bakıldığında, her bir kavram ikiliğinde cumhuriyet ve ilişkili olduğu kavram bazen yakınlaşmakta bazen karşılaşmaktadır. Esasen bu ikiliklerde mutlak anlamların olmadığına; bunun yerine bir etkileşimin olduğuna dikkat etmek önemlidir. Nitekim her üç kavramsal ikilik de, özdeşlik veya karşıtlığa indirgenemeyecek, etkileşim içinde yakınlaşp uzaklaşan ama bazı değerler üzerinden komşu olan bir anlam zenginliğinden beslenmektedir. Ayrıca ikiliklerden her biri, cumhuriyetin tarihsel ve kuramsal dönüşümünün ayrı bir kesitini anlamaya hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: cumhuriyet, monarşi, devlet biçimi, hükümet biçimi, demokrasi

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

aydogan.kutlu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8462-2610>

How to Cite: Kutlu, A. (2023) The Republic and Its Conceptual Neighbors, Monarchy, the State and Democracy: An Evaluation of Similarities and Differences, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 469-482

Giriş

Cumhuriyet kavramı, genelde sanıldığı gibi aksine çok anlamlı ve hatta çelişkili bir kavramdır. Halkın egemenliğini çağrıştıran özü herkes tarafından kabul edilse de, somut olarak onun nasıl bir siyasal rejime karşılık geldiği tartışmalıdır. Bunun nedeni, cumhuriyetin uzun tarihi içinde farklı iktisadi gelişmişlik düzeylerinde, farklı toplumsal dokulara sahip, farklı siyasal düzenleri karşılamak için kullanılmasına dayanır. Daha açıkçası, Antikçağ'ın ve Ortaçağ'ın kent devletlerinden premodern ulus-devletlere ve 20. yüzyılın imparatorluk-sonrası bağımsız devletlerine kadar uzanan bir çizgi içinde; köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist sosyoekonomik yapılarda ve farklı ideolojik gerekçelendirmelerle cumhuriyet kavramının içi doldurulmuştur. Elbette bu rejimlerin hepsini aynı kavramla adlandırmaya imkân veren belirli ortak özellikler bulunmaktadır. Bir siyasal topluluk olarak halkın, siyasal işler üzerinde müşterek hak ve yetkilere sahip olması, cumhuriyetin temel bir özelliğidir. Yine kamusal işlerin yurttaşlar için hem bir hak hem de bir ödev olması, cumhuriyetçiliğin düsturlarından biridir. Ancak bu özelliklerin nasıl bir devlet yapısı içinde vücut bulacağı, siyasal topluluğun en küçük birimi olarak yurttaşı hangi hak ve sorumluluklarla donatacağı, siyasal işler üzerindeki iktidarın hangi yönetim ve denetim işlevlerini kapsayacağı farklı tarihsel uğraklar arasında değişiklik gösterir. Bu uğrakları ana çizgileriyle birbirinden ayırtırmayı Akal (2002, 2018) denemiştir. Akal'a göre cumhuriyet, beş farklı tarihsel uğrağa karşılık gelen beş farklı siyasal düzeni anlatır: Antik Yunan *politeia*'sı, Antik Roma *res publica*'sı, Ortaçağ-Hıristiyan *respublica*'sı, 16. yüzyıl ve sonrasının premodern *respublica*'sı ve nihayet 19. yüzyıl ve sonrasının modern cumhuriyeti... Bunları biraz açmak gerekirse, *politeia*, Aristotelesçi ideal olan yurttaşların "münavebeten" (nöbetleşe, rotasyon içinde) yönetim görevlerini üstlenmesine dayanır. Ancak *politeia*'da yurttaş sayısı kısıtlıdır, dışlayıcıdır ve köleliğe dayalı bir ekonomiyle sürdürülür. Roma *res publica*'sı özsel olarak *politeia*'dan büyük farklılıklar göstermez. Yurttaşlar topluluğunun "devlet" ile özdeşliği, yönetimin yurttaşlara ait bir hak ve sorumluluk olması, köleci üretim biçimi gibi hususlar benzerdir. Bununla birlikte Roma'daki en temel farklılık, yurttaşlığın hukuksal olarak kölelikle karşıtlık içinde tanımlanması ve yurttaşlık erdemine yapılan vurgudur. Ortaçağ'da Hıristiyanlığın hâkimiyeti altında *respublica*'nın anlamında bir kayma meydana gelmiş ve siyasal niteliğinin ötesinde "inanınlar topluluğu" çağrışımı kazanmıştır.¹ Feodal toplumun katı hiyerarşisi ve toplumsal bölünmüşlüğü, dinsel bir ideale dönüştürülen *respublica* ile aşılmaya çalışılmıştır. Premodern döneme gelindiğinde ise cumhuriyet kavramı, siyasetin dünyevileşmeye başlamasıyla yeni bir dönüşüme girmiştir. 16. yüzyılda görülen bu dönüşüm, dönemselsel olarak ulus-devlet formunda biçimlenen mutlak monarşilerin gelişimiyle çakışmış ve cumhuriyetin monarşik yönetim

inde devletle özdeşleşmesini getirmiştir. 18. yüzyıl sonundaki devrimler, cumhuriyeti monarşinin karşısında bir alternatifte dönüştürürken cumhuriyetin anlamında da son uğrağa ulaşılmıştır: Temsili demokrasinin gelişimi ve yurttaşlık haklarının teşmiliyle birlikte siyasal topluluk, siyasal ulusla özdeşleşmiş ve cumhuriyet, devletin en üstün makamlarının doğrudan veya dolaylı olarak halkın iradesiyle belirlenmesini ifade etmeye başlamıştır. Burada cumhuriyet-monarşi karşıtlığı belirmiş ve cumhuriyet, somut olarak, monarşi olmayan devlet biçimini anlatır olmuştur.

Bu kısa özet içindeki ayrıntılar tek tek ayrıştırılarak cumhuriyetin kavramsal dönüşümünün daha net bir resmi çizilebilir. Ancak böylesi bir girişim, kapsam olarak bu çalışmanın hacmini çok aşacaktır. Bunun yerine, cumhuriyetin tarih içindeki dönüşümü bakımından kritik kavramlara odaklanmak ve onlarla cumhuriyet arasındaki ilişkiyi irdelenmek daha yararlı olabilir. Zira kritik bir kavramla cumhuriyet arasında ilişki irdelenirken hem belirli bir kavram üzerinden kesitsel olarak cumhuriyetin dönüşümü daha kısa ve öz biçimde aydınlatılabilir hem de cumhuriyetin çok anlamlılığına daha iyi nüfuz edilebilir. Bu bakımdan bu çalışmada monarşi, devlet ve demokrasi kavramlarının cumhuriyetle ilişkisi incelenecek ve bu ilişkilerin toplamı üzerinden cumhuriyet kavramına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyet ve Monarşi

Cumhuriyetin ve monarşinin sözlük anlamlarından başlamak gerekirse; Türkçede cumhuriyet, Arapça *cumhur*'dan gelmiştir. "Halk, ahâli, başıboş kalabalık" gibi karşılıkları olan cumhurun sıfat hali, "halka, ulusa özgü" demektir. "Halka/ulusa özgü" olma, muğlak bir ifade olsa da, bununla kastedilen daha çok siyasal kararlarda söz sahibi olmadır ve bu yüzden cumhuriyet, en genel düzeyde halka ait siyasal yönetim olarak görülür (Devellioğlu, 2012: 164; Gözler, 1999: 52). Bu anlam, kavramın Batı dillerinde evrenselleşmiş (*republic*, *république*, *republica*, *republik* vb.) kökü olan Latince *res publica* ile uyumludur. *Res*, Latince çeşitli anlamlarda kullanılan bir sözcüktür. Genel anlamı, "şey, nesne" olmakla birlikte "koşul, hal, olgu, iş, varlık, servet, çıkar" gibi çağrışımları da vardır ve hukukta "dava", askerlikte "sefer", edebiyatta "öykü, tarih" gibi karşılıkları bulunmaktadır. Ayrıca eklendiği sözcükle birlikte de farklı anlamlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin *res divina* (ilahi iş, şey), kurban; *res rustica* (kırsal iş, şey) tarımdır (Kabağağaç ve Alova, 1995: 521). Bu anlam çeşitliliği içinde *res publica*, "kamusal iş, durum, şey, mesele" gibi çağrışımlarıyla esasen halka ait, onun kontrolündeki bir siyasal yönetime işaret eder. Dolayısıyla *cumhuriyet* ile *res publica*'nın, farklı dillerde de olsa ortak bir anlamsal kökene dayandıkları söylenebilir.² Türkçe sözlüklerde ise cumhuriyet, daha çok ulusal egemenlikle

¹ "Edebiyatçılar cumhuriyeti" (*république des lettres*) gibi kavramlarda da benzer biçimde cumhuriyet kavramının siyaset-dışı çağrışımları görülür.

² Bu anlam ortaklığı, kavramsal içeriklerinin benzerliğine dayandığı gibi, tarihsel bir yakınsamaya da ilişkilidir. Şöyle ki, *cumhur* her ne kadar Arapça kökenli olsa da, klasik dönem ve

ilişkili olarak tanımlanmaktadır: Ulusun egemenliği elinde tuttuğu ve bunu vekâleten temsilcileri eliyle yürüttüğü devlet veya yönetim biçimi (Dil Derneği, 2005: 355; TDK, 2011: 472; Çağbayır, 2007a: 837 ve Topaloğlu, 2011a: 511-12). Monarşi ise, Yunanca *monos* (tek) ve *arkhein* (komuta etmek, yönetmek) kavramlarının birleştirilmesiyle türetilip Latince ve Fransızca üzerinden Türkçeye girmiştir (Çağbayır, 2007b: 3253). Etimolojisinin de çağrıştırdığı üzere monarşi, basitçe “tek kişinin yönetimi” demektir (Allison, 2011: 1613; Gözler, 1999: 52). Türkçe sözlüklerde ise, monarşinin tek adam yönetimi olduğu belirtilse de asıl vurgu, iktidara veraset yoluyla, kalıtsal olarak erişilmesi üzerindedir (Dil Derneği, 2005: 1861; TDK, 2011: 1695; Topaloğlu, 2011b: 2119). Esasen bu ölçüt yani monarşide devlet başkanlığının kalıtsal oluşu, kamu hukukçularının geliştirdikleri teknik cumhuriyet-monarşi ayrımının ve dolayısıyla cumhuriyet tanımının özünü oluşturur.

Gözler’in aktardığına göre Jellinek’ten itibaren kamu hukukçuları, devlet biçimlerini monarşi ve cumhuriyet olarak ikili bir tasnife sokmuş ve devletin en yüksek organı tek kişiden oluşuyorsa monarşi, birden çok kişiden oluşuyorsa cumhuriyet olduğunu belirtmişlerdir. Malberg ise, egemenliğin tek kişinin elinde olduğu rejimin monarşi olduğunu iddia etmiş dolayısıyla mefhum-u muhalifinden egemenliğin halka ait olduğu rejimin ise cumhuriyet olacağına işaret etmiştir. Bu literatür içinde ölçütü netleştiren isim ise Duguit olmuştur. Duguit’ye göre devlet başkanı göreve veraset usulüyle geliyorsa monarşi, başka bir usulle geliyorsa cumhuriyetten bahsedilebilir (Gözler, 1999: 52-54). Bu ölçüt, Türkçe sözlük anlamlarıyla uyumlu olduğu gibi, anayasa hukukçuları tarafından da kabul görür. Gözler (1999: 55; 2015: 50) bu ayrımı savunduğu gibi, Erdoğan (1999: 243) ve Gözübüyük (1998: 125) de kabul etmektedir. Sabuncu ise, karşıtımdan hareketle onaylamaktadır. Sabuncu’ya (1997: 72) göre “teknik anlamda cumhuriyet, devletin başında bulunan kişinin halkın bütünü temsil etmek üzere doğrudan ya da dolaylı yoldan halk tarafından seçilmiş olmasıyla tanımlanır”. Hukuk literatürü içinden gelişen ve genel kabul gören bu tanım, cumhuriyetin somut ya da dar tanımı olarak görülür (İnsel, 1998: 31) ve esasen yukarıda belirtilen cumhuriyetin beşinci uğrağında netleşmiş bir tanımdır. 19. ve 20. yüzyıllarda bir yandan devlet aygıtının kapasitesinin gelişmesi ve topluma daha fazla nüfuz etmesiyle, diğer yandan demokratik taleplerin güçlenmesi ve demokrasinin gelişmesiyle demokratik nitelik siyasal yönetimin tek meşru ilkesine dönüşürken; devlet biçimi de monarşi veya cumhuriyet olarak iki seçeneğe hale gelmiştir.

Aslında hukuksal dar tanımın ötesinde, cumhuriyetin geniş tanımı açısından bakıldığında da, cumhuriyet ile monarşi arasında önemli karşıtlıklar vardır. Geniş

anlamıyla cumhuriyet, kamusal ruha, siyasal katılıma ve eşitliğe işaret eden bir siyaset tarzıdır (Okutan, 2006: 139). Bu anlamıyla cumhuriyet, sadece teknik bir rejim tanımı olmanın ötesine geçer ve yurttaşlık erdemini ve sorumluluğunu vurgular. Yurttaşlık erdeminin ve sorumluluğunun (kısacası yurttaşlık kültürünün) gelişebilmesi için yurttaşlar arasında salt hukuksal eşitliğin ötesinde, her birinin kendisini geliştirebileceği koşullar sağlanmalıdır.³ Bunun için tüm yurttaşların müşterek olarak kendilerini geliştirebilecekleri sosyoekonomik imkânlarla erişebilmesi gerekir ki bu da monarşinin imtiyaz ilkesiyle çatışır. Monarşilerde, en başta monarşin “ilahi hakları” olmak üzere, soyluların, ruhbanın, özerk şehirlerin, belirli kurumların vs. kalıtsal imtiyazları vardır. Ruhbanın vergi vermemesi, özerk şehirlerin askerlik hizmetinden azat olması, soyluların genel mahkemelerde yargılanamamaları, krala veya bir soyluya ait avlakta sıradan insanların avlanamaması gibi pek çok imtiyaz, monarşinin ana karakterini belirler. Ayrıca monarşiler esasen ilahi egemenlik anlayışına dayanırlar yani kral veya kraliçeler hükmetme yetkilerinin Tanrı’dan geldiğini savunurlar. Bu sav, monarşinin temel ideolojik dayanaklarından biridir ve aynı zamanda imtiyazlara dayanan düzenin de esas gerekçesidir. Zira imtiyazlara göre kademelenmiş, hiyerarşik toplum anlayışı asli gerekçesini Tanrı tarafından düzenin böyle takdir edilmiş olmasında bulur. Buradan bakıldığında cumhuriyet, öncelikle egemenliğin kaynağının Tanrı’dan halka geçtiği rejimdir. Halk egemenliği, tüm yetki ve iktidarın halka dayanmasını anlatır. Bu bakımdan cumhuriyet, en azından Cicero’dan beri, aynı vatanda yaşayan yurttaşların birlikte koydukları yasalara müştereken bağlı olmalarını ifade eder. Bunu biraz açmak gerekirse, bizatihi halkı var eden şey, ortak vatan ve ortak yasalardır; bir bölgede mukim insanlar, ancak ortak yasalar ve vatanla yurttaşlar topluluğu ve siyasal anlamda bir halk haline gelebilirler. Yurttaşlık, birlikte yasama faaliyetiyle üretildiği ve yalnızca eşitlikle mümkün olabildiği için genel ve soyut haklara dayanır. Yani tersinden ifade etmek gerekirse, her tür tikel kimliğe (aile, soy, aşiret, etnisite, bölge, din vs.) dayalı özel ayrıcalıkların varlıklarını sürdürmesi, cumhuriyetin özünü çelişir. Zira bir cumhuriyette eğer imtiyazlar varlığını sürdürüyorsa, bazıları özel nitelikleri sayesinde belirli ayrıcalıklardan yararlanmaya devam ediyor demektir. Bu da yurttaş eşitliğinin aslında sağlanmadığı ve halkın/cumhurun bir bütün olarak tebarüz etmediği (parçalı kaldığı) anlamına gelir (Kılıçbay, 1992: 45). Sonuç olarak monarşi ve cumhuriyet, ilahi egemenliğe karşı halk egemenliği ve imtiyaza karşı hak anlayışlarıyla da birbirinin karşıtıdır.

modernleşme dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda, Batılı ülkelerin rejimlerini niteleyen bir kavram olarak Türkçede geliştirilmiştir. Lewis’in (1965: 594) belirttiği üzere, Venedik’in ve devrimci Fransa’nın siyasal rejimlerini karşılamak için kullanılan bu sözcük, 19. yüzyılda bir sonek olarak *cumhuriyye* biçiminde daha soyut bir kavrama dönüşmüştür.

³ Nitekim cumhuriyetçilikle ilgili çağdaş tartışmalarda Pettit’in (1998) geliştirdiği tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışı, hiçbir

yurttaşın bir başkasının keyfi iradesine tabi olmadığı, olasılık düzeyinde bile başkasına bağımlılık hissetmediği, yurttaşların korkusuzca birbirlerinin gözlerine bakabildikleri bir ideale işaret ederken böylesi bir bağlama işaret etmektedir. Viroli (2002: 4) de cumhuriyetçi özgürlük anlayışı ile özyönetim arasındaki vazgeçilmez bağlantılara işaret ederek bir rejim olarak cumhuriyetin bekası ile birey olarak yurttaşların özgürlüğünün nasıl kaçınılmaz biçimde birbirini gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Cumhuriyet ile monarşi arasında hem dar ve hem de geniş tanım açısından görülen karşıtlık gayet açıktır. Bununla birlikte, tarihsel olarak beşinci uğrağın dışına çıkılıp daha geriye doğru gidildiğinde, cumhuriyet-monarşi karşıtlığı bulanıklaşmaktadır. Cumhuriyetin ve monarşinin birer devlet biçimi olduğu savı, önceki dönemlere bakıldığında kesinliğini yitirmektedir. Demokrasinin modern dönemdeki mutlak zaferinden önce monarşinin ve (*politeia* olarak kabul edildiğinde) cumhuriyetin bir devlet biçimi değil ama bir yönetim biçimi olduğu savı öne çıkmaktaydı.⁴ Ayrıca cumhuriyetin tanımında vurgu, ikinci, üçüncü ve dördüncü uğraklarda topluluğun tümüne, inananlar topluluğuna veya ortak yarara kaymakta ve bu farklı vurgular üzerinden cumhuriyet ile monarşiyi birbirine eklemleyen farklı formüller üretilebilmekteydi. Özgürlüğün güvenceye alındığı ve farklı sınıfların çıkarlarının dengelendiği karma anayasa modellerinde kamusal işlerin (*res publica*) monark tarafından daha iyi idare edilebildiği savunulmaktaydı. Ayrıca iktidarın sınırlanması anlamında yasal yönetim anlayışı, kamu yararını gözetme gibi nitelikler de cumhuriyet ile monarşiyi yakınlaştırabiliyordu. Nitekim Ortaçağ Fransız kamu hukuku geleneği monarşik bir cumhuriyet rejimine sıkça değindiği gibi; 17. yüzyıl İngiliz cumhuriyetçiliği de, cumhuriyetçilik açısından yönetimin monarşi olmasında herhangi bir beis görmemişti (Roux, 2020: 43; Skinner, 2018: 65). Bu eski anlayışı daha iyi anlayabilmek için, cumhuriyet ile monarşi arasında iktidara geliş yöntemi üzerinden modern zamanlarda oluşturulmuş ayırımı ötesine geçmek gerekmektedir. Buna göre iktidara geliş açısından kalıtım (irsiyet) ilkesine dayanan rejimlerin monarşi, bu ilke dışındaki yöntemlerle başa geçmenin cumhuriyet olduğu savı, daha dikkatli incelendiğinde, görüldüğü kadar sağlam bir ayırımı ifade etmez. Bugünkü ayırım, tarihsel ve hatta coğrafi sınırlılıkla maluldür.

Modern dönemde başta Birleşik Krallık olmak üzere Avrupa'daki krallıklarda monarklar, etkin yürütme yetkilerini bırakmışlar ve sadece devletin simgesel başına (*head of state*) dönüşmüşlerdir. Krallıklarda bu dönüşüm gerçekleşirken Avrupa'daki cumhuriyetlerde de parlamenter sistem yerleşmiş ve devletin birliğini temsil eden cumhurbaşkanıyla yürütmenin etkin önderi olan başbakan arasında, monarşilerdekine koştur bir ayırım ortaya çıkmış ve nihayetinde simgesel yönetici olarak monarklar ve cumhurbaşkanları birbirine benzeşirken aralarındaki asıl ayırım kalıtım ilkesine dayanmıştır. Ancak bu ayırım, tümüyle modern gelişmelerin sonucudur.

⁴ Cumhuriyetin bir devlet biçimi mi yoksa bir yönetim biçimi mi olduğuna dair tartışma aşağıda ele alınacaktır.

⁵ Sorunun özünde şu yatar: Bir cumhuriyetten bahsedebilmek için iktidarın babadan oğula geçmesinin yasaklanması yeterli midir yoksa kalıtım yasağının ötesinde, doğrudan veya dolaylı bir seçime de ihtiyaç var mıdır? Bu sorunun önemi, monarşi olmayan diktatörlüklerin cumhuriyet olarak adlandırılıp adlandırılmayacağını belirlemesine dayanır. Eğer kalıtım yasağı yeterliyse, bu rejimler de cumhuriyet olarak görülebilir. Eğer bir biçimde seçim ilkesine başvurulacaksa, diktatörlükleri cumhuriyet olarak kabul etmek mümkün değildir.

⁶ Burada kastedilen, tiranlık, diktatörlük gibi gayrimeşru yollarla kurulup keyfi olan ve şiddete dayanan tek adam yönetimleri

Cumhuriyetlerin tarihine bakıldığında, kalıtım ilkesi dışında herhangi bir yöntemle iktidara gelmek tartışmalı olduğu gibi⁵, monarşilerde de kalıtım kesinlikle tek yöntem olarak görülemez. Tarihsel olarak seçim ve cebir⁶ de monarşilerde iktidar değişikliğini belirleyen yöntemler olmuştur (Roux, 2020: 186). Seçim ilkesi, Roma İmparatorluğu'nda, Kavimler Göçü'nden sonra kurulan barbar krallıklarında ve en ünlü örneği olan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda uygulanmıştır.⁷ Bu bağlamda, seçim ilkesinin kendiliğinden demokratik bir usul olmadığına dikkat etmek gerekir. Seçim ilkesi, tarih boyunca (basitçe soylular denilebilecek) dışa kapalı dar bir imtiyazlı elitin elinde olmuştur. Dolayısıyla demokrasiyi değil, oligarşiyi yeniden üreten ve sürdüren bir özelliğe sahipti (Manin, 1997: 27 vd.). Seçim ilkesinin demokratikleşmesi, ancak 19. yüzyıldan sonra temsili demokrasinin gelişimiyle mümkün oldu ve hem monarşilerin hem de cumhuriyetlerin demokratikleşmesiyle cumhuriyetleri monarşilerden ayıran bir ilkeye dönüştü.

Monarşinin çağdaş algısı böylece biçimlenirken monarşinin özüne dair pek çok hususun göz ardı edilmesi dikkat çekicidir. Antropolojik bir perspektifle monarşinin kökenlerine yönelik dikkat çekici saptamalar yapan Roux, kralın öncelikle dinsel bir figür olduğuna işaret eder. Kral, kutsal olan ile dünyevi olan arasında bir köprü, toplumun kutsal karşısındaki vekili olarak vücut bulmuştur (Roux, 2020: 32). Kralı kuşatan tabular, onun dokunuşunun sağaltıcı etkisi vb. hususların hepsi, onun kutsallığıyla ilişkilidir. Hemen her halk, krallığı dünyanın merkezi görürken kralı da (evrenin ekseninin onun üzerinden geçtiği) krallık merkezi olarak tahayyül etmiştir (Roux, 2020: 58, 85). Parkinson da monarşinin doğuşunu sosyolojik bir temelde çözümler. Ona göre de monarşi, iki farklı kaynaktan neşet etmiştir: Tarım ve hayvancılık. Tarım toplumlarının karmaşıklaşan işbölümü ve kutsalla ilişkilerin sistematikleşmesi ihtiyacı, yönetim işleriyle dinsel işlevlerin bütünleşerek tek kişide toplanmasını getirmiştir. Burada kral, bir rahip-kral ya da tanrı-kral olarak genellikle tabularla kuşatılmış hareketsiz bir ritüel aracına dönüşmüştür. Hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklarda ise kral, öncelikle sürünün şefi olarak hareketli, yetenekli, zengin ve atlı bir başkan ("iyi çoban") biçiminde belirmiştir (Parkinson, 1984: 30, 41). Tarımsal ve göçebe toplumların çatışmaları içinde iki tür sentezlenmiştir. Parkinson'a göre ideal bir monarşide (her zaman birbiriyle uyumlu olmayan) dört işlev bir araya getirilmeye çalışılır:

değildir. Monarşilerin tarihine bakıldığında, özellikle Roma ve Yakındoğu İslam imparatorlukları gibi veraset kurallarının açık ve kesin olmadığı monarşilerde iktidarın cebren değiştiği ve yeni kralın iktidara geçtikten sonra meşru bir monark olarak hüküm sürdüğü görülmektedir.

⁷ Nitekim Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda da yeni imparatorun seçimi, yedi seçici (elektör) prensin imtiyazıydı ve bu prensler (ki bazıları da piskopostu) kalıtsal olarak bu yetkiyi kazanıyordu. Çağdaş dönemde benzer bir uygulama Malezya'da uygulanıyordu. 12 eyaletin sultanları kendi aralarından birini, parlamentonun da onayıyla 5 yıllığına göreve getiriyorlardı. (Allison, 2011: 1613).

“Kralın, kabile ya da bölge başkanının baba otoritesi vardı. Anlaşmazlıkların arabulucusu, halkının babasıydı. Bu niteliğine rahip otoritesini de katmıştı. Tanrıdan inmeydi, ölümsüzdü, tanrının cisimleşmiş biçimiydi ve (en sonunda da) yeryüzünde tanrıydı. Fakat kralın kendisi göçebe ve hayvancılıkla uğraşan bir insan topluluğundan gelmişse, aynı zamanda hareketli bir lider, yönetici ve yargıç da olacaktı. Ve en son olarak da, gücü savaş ile belirlenmiş ve sürdürülmüşse, savaş alanında en büyük komutan, tecrübeli, yetenekli, yürekli ve hepsinden önemlisi başarılı olacaktı. Böylece bir kral babalığı, dinsel, etkin ve savaşçı güçleri kendisinde topladığı zaman, monarşinin en saf biçimini alacağı açıkça görülmekteydi” (Parkinson, 1984: 52-53).

Kısacası, bir monarktan halkın babası olması, tanrısal bir otorite olarak kutsalla ilişkileri düzenlemesi, etkin bir önder olarak anlaşmazlıkları uzlaştırması ve başarılı bir yönetici olması beklenir. Bu işlevlerin uzlaştırılması, krallıkların siyasal ve mali kapasitelerinin geliştiği mutlak monarşiler döneminde görece kolaylaşmıştır. Bu dönemde monarşilerin ulusal nitelikleri de daha belirgin hale gelmiştir. Kral her zaman bir halkın kralıdır. O halkın simgesel birliğini ve kutsal karşısında temsilini üstlenir. Kral bazen fatih olabilir ama onu tanımlayan ana nitelik asla savaşçılığı, komuta becerileri olmamıştır.⁸ Mutlak monarşiler dönemi, krallıkların hem zirvesi hem de gerilemesinin başlangıcıdır. Zirvesidir çünkü ilahi egemenlik düşüncesi, “Kral asla hata yapmaz anlayışı” ve krallık imtiyazları vb. monarşilerin ideolojik meşruiyet savları, bu dönemde mükemmelleştiği gibi, birer ulus-devlet formunda biçimlenmeleri ve kuramsal olarak ulusal düzeyde rakipsiz tek otorite haline gelmeleri de bu dönemde olmuştur. Öte yandan bu dönem aynı zamanda gerilemenin de başlangıcıdır. Zira monarşileri monarşi yapan temel nitelik olan kralın kutsal otoritesi, Aydınlanma çağında (aydınlanmış despotizm anlayışı çerçevesinde) monarşinin dünyevi işlevselliği lehine çözülmeye başlamıştır. Basitçe, monarşi laikleşmiştir. Laikleşen monarşi, siyasal, toplumsal ve iktisadi sorunlardan doğrudan sorumlu görülmüş ve nihayet 18. yüzyıl sonundaki devrimlerle birlikte mutlak monarşiler tasfiye sürecine girmiştir. 19. yüzyıldan itibaren demokratikleşme, bu laikleşmeyle birleşince monarkların simgesel olarak devletin başı görülmeleri mümkün olmuş ve devlet tipleri monarşi ve cumhuriyet ayrımına oturmuştur. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bu ayırım, son derece dönemseldir; monarşinin özünü değil, dönüştüğü biçimi esas alır.

Monarşi ve cumhuriyet ayrımında çağdaş imgeleme yerleşen kalıtıma karşı seçim ilkesi kabul edilse bile, 20. yüzyılın siyasal gelişmeleri içinde bu ayırım başka açılardan da aşınmıştır. Devrim çağının monarşi-cumhuriyet ayrımı, bir yandan da yürütmenin karşısında (ulusal egemenliğe

dayanan) yasamanın üstünlüğü iddiasıyla gelişmişti. 20. yüzyılda yürütmenin giderek güçlenmesi, monarşiyle cumhuriyetin garip bir terkiğini getirdi. ABD başkanlık sistemiyle başlayıp çağdaş başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleriyle daha da belirginleşen “seçilmiş krallar” olgusu bu bakımdan önemlidir. Raynaud’un (2011: 600) Duverger’den aktardığı bu ifade, işlevleri son derece karmaşıklaşmış modern devletlerde yürütme kuvvetinin, halkın onayını alan tek kişinin eline geçişini anlatır. Hukuki imtiyazların ve ayrımcılıkların meşruiyetlerini tümüyle yitirdiği çağdaş cumhuriyetlerde “tek kişinin yönetimi” halkoyuna dayalı olarak kendisine sağlam bir zemin bulabilmiştir.

Cumhuriyet ve Devlet

Cumhuriyet ile anlamsal olarak sıkça kesişen kavramlardan bir diğeri de devlettir. Türkiye’de bu iç içe geçmenin ya da birbirine karıştırmanın ilk akla gelen nedeni, siyasal zihniyetle ve kültürle bağlantılı biçimde devletin mistik ve kutsal bir varlık olarak görülmesi olduğu söylenebilir. Türkiye’de devletin siyasal kültür içinde mutlaklaştırılması, cumhuriyetin bir devlet biçimi olduğu ayırımı da silerek devletle cumhuriyetin özdeşleştirilmesine yol açar. Bu özdeşleştirmenin en veciz örneği, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti” ifadesinde görülür. Aslında cumhuriyet bir devlet biçimiye, ya “Türkiye Cumhuriyeti” ya da “Türkiye Devleti” doğru kullanım olacaktır. Tamlayan ve tamlanan dışında, ikinci bir tamlanan eklenmesi, anlatım bozukluğu olmasının ötesinde bir “bakış bozukluğu”na işaret eder. Cangızbay’ın (2007: 24) deyişiyle, “‘Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ diyen, aslında ‘Cumhuriyet’i devletin arızı, esasa taalluk etmeyen, ‘olmasa da olur’ (...) bir niteliği olarak gördüğünü de ikrar e[der]”. Cumhuriyeti devletin içinde eriten bu bakış, Türk siyasal kültürü içinde rakip ideolojileri yatay kesen bir özellik taşır. Sağ açısından cumhuriyet, ezeli ve ebedi Türk milletinin mevcut siyasal uğrağı ve biçimi olarak arızı bir hal alırken; sol içinse kamunun ve kamusalın devletten ibaret olmasını, onunla sınırlı kalmasını getirir (Bora, 1998: 20, 26). Her iki yaklaşımın da ortak sonucu, cumhuriyetin evrensel (aynı yasalar ve vatan üzerinde herkesin ortaklığı) anlamının sakatlanması ve kamusal işlerin yurttaşlarca görülmesine ve denetlenmesine imkân veren siyasal katılım boyutunun göz ardı edilmesidir. Sonuçta devletin vurgulandığı cumhuriyet anlayışı, cumhuriyeti devletin içinde eriterek iki kavramı kaynaştırmaktadır.

Mamafih cumhuriyet ve devlet kavramlarının iç içe geçmesi, Türk siyasal düşüncesi ve kültürüyle sınırlı bir edim değildir. Antik Yunan’dan Bodin’e dek iki kavramın kullanımı, birbirini ikame edecek bir biçim göstermiştir. Antik Yunan’da *politiea* kavramı, *res publica*’nın çevirisi

⁸ Bu noktada kralın imparatorun önemli ölçüde farklılaştığına dikkat çekilebilir. En azından iki hususta monarşi ile imparatorluk arasında ayırmadan bahsedilebilir. İlk olarak kral, her zaman tek bir halkın ya da ulusun kralıdır. Temel işlevi de o halkın birliğini, düzenini korumak, barışını sağlamaktır. Buna karşın imparator, kendi kişiliğinde farklı halkları birleştirir ve tahakküm altına alır.

Aslında bu ayırım, ikinci hususta da ilgilidir. İmparator, önderlik eden bir komutandır. Gücünü yaymaya, genişletmeye çalışır. Farklı halklara itaat ettirmesi bu askeri becerilerine dayanır. Kralların da askeri becerileri olabile de, kral asla sadece bir general değildir. Halkının kutsal temsilcisi olarak onu korumakla, birliğini ve düzenini sağlamakla mükelleftir.

olarak cumhuriyeti ifade ettiği gibi, genel olarak “siyasal yönetim” anlamına da geliyordu (Kılıçbay, 1992: 44). Romalılar ise kendi “devletlerinden” bahsederken somut olarak *populus romanus*, soyut olarak ise *res publica* deyimini kullanmışlardı (Doehring, 2014: 22). Bodin ise, egemenliği kuramsallaştırarak modern devlete geçişte önemli bir dönüm noktası olan meşhur kitabına *Les Six Livres de la République* (Cumhuriyetin Altı Kitabı) ismini veriyordu. Görüldüğü gibi devlet ve cumhuriyet kavramlarının iç içe geçmesi, Türk siyasal zihniyetinin ve kültürünün ötesinde, kuramsal bir temele de dayanmaktadır. Bu kuramsal temeli inceleyebilmek için tarihsel süreç ve aşamalar içinde bu ikisinin nasıl ilişkilendiğine, cumhuriyetin dar ve geniş anlamlarının devlet kavramıyla ilişkisine ve devlet biçimi – hükümet biçimi ayırımına bakmak gerekmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere cumhuriyet (*res publica*), kamusal işlerin, meselelerin, varlıkların halkın doğrudan veya dolaylı yönetimi ve denetimi altında olmasını anlatır. Devlet kavramıyla ilgili sözlük tanımlarına bakmak gerekirse; TDK ve Dil Derneği'nin sözlüklerinde “Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık” (TDK, 2011: 648; Dil Derneği, 2005: 481) ve *Ötüken Sözlük*'te “Kültürel birliği olan ve kurumsallaşmış bir iktidar tarafından yönetilen millet veya milletler topluluğunun, sınırları belirli bir toprağa yerleşmesi sonucunda meydana getirdikleri siyasi varlık” (Çağırbayır, 2007b: 1188) açıklamaları görülmektedir. *Kubbealtı Sözlük*'te ise “Belli bir toprakta hükümet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli” (Topaloğlu, 2011a: 701) ifadesi yer almaktadır. Bu tanımları siyaset bilimi ve kamu hukuku açısından biraz daha teknik bir bağlama oturtmak gerekirse; devlet, “Egemen iktidarın belli bir coğrafi bölgede ve muayyen bir insan kitlesi üzerinde kurulduğu ve egemen gücün bu bölgede zorlama araçlarında tekel sahibi olduğu bir beşeri birlik/organizasyon” (Yayla, 2003: 50) veya daha basitçe “Bir toplumu (halk, ulus), bir arazi parçasını (ülke) kuşatan ve o kuşatımda egemenlik tekeline sahip, en üstün kamusal örgüt” (San, 2007: 65) olarak belirtilebilir. Devleti, ülke, halk/ulus ve devlet kudretinin (kural koyma ve gerektiğinde zorla uygulama otoritesi) birleşimiyle formüle eden bu tanım, literatürde ilk kez Jellinek tarafından geliştirilmiş ve *Üç Öğe Kuramı* olarak adlandırılmıştır (Doehring, 2014: 24). *Üç Öğe Kuramı*, bir devletin gerek ülke içindeki en üstün otorite ve en yaygın örgütlenme gerekse uluslararası ilişkiler bakımından belirli bir halkın/bölgenin meşru temsilcisi ve sorumlu otoritesi olmasını birlikte ifade ettiği için en yaygın ve kullanışlı devlet tanımıdır. Bu tanım, -belki belirtmeye bile gerek yok- modern devletin tanımıdır. Zira bu üç ögenin bir araya gelmesi, ancak 16. yüzyıldan sonra,

modern devletin (*state, état, stato, stadt*) ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Daha önceki dönemlerde toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi örf ve âdetlere, Hıristiyan doğal hukukuna ve Roma hukukunun kalıntlarına bağlı olarak yürütülüyordu. Merkezi bir siyasal organ tarafından bilinçli bir biçimde hukuk ihdas edilmesi, egemenlik kuramından önce pek yaygın bir durum değildi (Barry, 2012: 121). Dahası, ülke ögesi de yani sınırları kesin biçimde belirlenmiş bir toprak parçası da modern devletten önce devletin tanımında kullanılan bir öge değildi. Schmitt'in dikkat çektiği üzere modern devlet, kıta devletine ilişkin bir kavram olarak mekânı düzenleyen bir ilke biçiminde tasarlanmıştı. Birbiriyle rekabet içinde olan ama aynı eşit hukuksal statüyü paylaşan siyasal örgütlerin kapalı ve sınırlı mekân anlayışını ifade ediyordu (Schmitt, 2011: 250). Görüldüğü gibi egemenlik ve ülkesellik (*territory*) öğeleri ancak modern devletle birlikte devlet tanımının temel öğelerine dönüşmüştü. Tersinden ifade etmek gerekirse, modern devletten önce devlet, esasen halk ögesine dayanan bir kavram olduğu için Antikçağ'da ve Ortaçağ'da cumhuriyet kavramıyla bu denli yakın hatta özdeş olarak kullanılıyordu.⁹

Cumhuriyet, halkın yönetimi ve denetimi altındaki bir siyasal sistemi, devlet de (hangi yönetim biçimiyle yönetilirse yönetilsin) belirli bir halkın siyasal örgütlenmesini ifade ettiğinde iki kavramın arasındaki makasın kapandığı söylenebilir. Ancak modern devlet tanımında vurgunun ülkesel birime ve devlet kudretine (cebri güç tekeline) kaymasıyla birlikte cumhuriyetle devletin anlamının farklılaştığı açıktır. Bu bakımdan eklenmesi gereken bir başka husus da, modern devlet tanımının tarafsızlığıdır. Modern devlet, nesnel olarak belirli öğelere sahip olup olmamasına bakılarak tanımlanmaktadır. Antikçağ veya Ortaçağ devletlerinde görüldüğünün aksine, modern devlete atfedilen ahlaki veya dinsel bir erek (iyi yaşam, ortak mutluluk, dini inancın koruyuculuğu vs.) bulunmamaktadır (Doehring, 2014: 24). Bu bakımdan cumhuriyet, kamusalığa ve siyasal katılıma üstün bir değer atfedip esasen devlete de yurttaşların kendilerini gerçekleştirdikleri belirli bir iyi yaşam idealinin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak yaklaştığı için modern devletten farklılaşmaktadır.

Cumhuriyet ve devlet ilişkisini daha net ortaya koyabilmek amacıyla dar ve geniş anlamları üzerinden ilerlemek daha yararlı olabilir. Devlet kavramının halka/ulusa özdeş kullanılması, onun geniş anlamıdır ki, bu kullanım cumhuriyete bir hayli yakın düşer. Öte yandan kamu kurumlarının tümünü ve hükümeti ifade eden yani toplumun karşısında ve üstünde örgütlü bir güç olan devlet; çok daha dar anlamda bir devlet kavramına karşılık gelir ve halkın/toplumun bu devlet aygıtı üzerinde etkisi ve denetimi ne denli düşükse, cumhuriyetle devletin arasındaki yarık da o kadar açık olacaktır. Meseleye

⁹ Bu durum, Antikçağ'ın *politeia* ve *res publica*, Ortaçağ'ın *respublica* ve hatta *regnum* (krallık) kavramlarının neden aynı zamanda belirli bir halkın siyasal düzenine karşılık geldiğini de göstermektedir. *Politeia* ve *res publica* kavramlarına yukarıda değinilmişti. *Regnum* (krallık) kavramının bile dikkatli bakıldığında benzer bir çağrışım taşıdığı görülebilir. Vizigot,

Vandal veya Frank krallıkları, Vizigotların, Vandalların veya Frankların krallığıydı. Bu krallıkların belirli bir halkın değil, bir ülkenin krallığı haline gelmesi (kralın Fransızların kralından Fransa'nın kralına dönüşmesi) ancak mutlak monarşiler döneminde tamamlandı.

cumhuriyet açısından bakıldığında, yurttaşlık erdemi, eşitlik, siyasal katılım ve kamusalılık gibi kavramlarla ilişkilenen geniş anlamda cumhuriyet, (demokratik olduğu ölçüde) devletin geniş anlamına yakınladır. Zira bir devletin işleyişi, temsil ettiği halkın ne kadar bilfiil yönetiminde ve denetiminde ise, o ölçüde cumhuriyetçi olacaktır. Devlet aygıtı halkın erişebileceği seviyeye ne kadar yakınsa; devlet işlevleri (yasama, yürütme, yargı) yurttaşların yönetimine ve denetimine ne kadar açıksa; kısacası halk egemenliği bir kurgu olmanın ötesinde ne kadar yaşama geçiyorsa; cumhuriyet ve devlet kavramları o kadar kaynaşıp bütünleşecektir.

Cumhuriyetin dar tanımı bakımından ise, sorunun daha basit olduğu düşünülebilir. Yukarıda belirtildiği üzere cumhuriyetin dar tanımı, devletin başının kalıtım ilkesi dışında bir yolla göreve gelmesidir. Teknik anlamda, devletin başı, bulunduğu konuma soyu nedeniyle geliyorsa monarşi; başka bir yöntemle geliyorsa cumhuriyetten bahsedilir. Burada cumhuriyet (diğer alternatif olan monarşiyle birlikte) günümüzde geçerli iki devlet biçiminden birisidir. Bu dar anlam, modern dönemde iyice yerleştiği için genel kabul görmekte ve makul ve mantıklı görünmektedir. Ancak daha yakından bakıldığında bazı sorunlar göze çarpmaktadır. Sadece beşinci uğrak içinde düşünülmeyp daha geniş bir perspektiften incelendiğinde, cumhuriyetin bir devlet biçimi olduğu savı sarsılmakta ve devlet biçimi ile yönetim biçimi arasında bir karışıklık ortaya çıkmaktadır: Modern dönem öncesinde cumhuriyet, bir devlet biçimi midir yoksa yönetim biçimi midir? Okutan'ın (2006: 125-28) dikkat çektiği gibi, modern devlet 16. yüzyıldan sonra biçimlenmişken yönetim biçimleri Platon ve Aristoteles'ten itibaren kullanılmaktaydı. Yönetim biçimleri tasnifinde ise, (*politeia* ile cumhuriyet özdeş olarak alınırsa) hem monarşi hem de cumhuriyet birer yönetim biçimine karşılık gelmekteydi. Modern devletin gelişimiyle birlikte yönetim biçimleri tasnifi gözden düşmüş ve devlet biçimleri ayrımı onun yerini almıştır. Hem modern devlet kavramının yerleşmesi hem de monarşi ve cumhuriyet biçiminde ikili ayrımın doğuşu bakımından Makyavelli kerteriz noktası olarak alınabilir (Schmitt, 2011: 247; Doehring, 2014: 163). Ancak yönetim biçimi tasnifinden devlet biçimi tasnifine geçiş birdenbire olmamış; Montesquieu ve Rousseau'ya dek yönetim biçimleri ayrımı bir biçimde devam etmiştir. 19. yüzyılda siyasal ve toplumsal yapıyı tümüyle değiştiren Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi, işçi sınıfının doğuşu, demokratikleşme, devlet kurumsallaşmasının gelişimi gibi gelişmeler eski yönetim biçimleri ayrımındaki aristokrasi/oligarşi tipi yönetim biçimlerini gündemden düşürüp demokrasiyi tek meşru yönetim biçimi haline getirmiş ve monarşiyle cumhuriyetin de alternatif iki devlet biçimi olarak benimsenmesini sağlamıştır. Ancak sorunun kolayca çözüldüğü düşünülmemelidir. Zira öncelikle devlet biçimi kavramında da bir muğlaklık vardır. Devletin biçiminin içeriği, konuyu ele alan bilim disiplinine göre de değişmektedir. Örneğin iktisadi olarak devlet,

kapitalist veya sosyalist bir biçim alabilir. Sosyolojik olarak kent-devlet veya ulus-devlet olabilir. Anayasal/hukuksal tanımla sınırlandırıldığı bile, devletin genel biçimi ile iç örgütlenmesinin biçimi arasında bir ayırım ortaya konabilir. İlki, monarşi veya cumhuriyet olmasını anlatırken; ikincisi, üniter veya federal biçimde örgütlendiğini ifade eder.¹⁰ Muğlaklığın ikinci nedeni, devlet biçimi ölçütü yerleştikten sonra bile cumhuriyetin bir hükümet biçimi mi yoksa devlet biçimi mi olduğuna dair bir tartışmanın devam etmesidir. Buna göre devlet biçimi olarak cumhuriyet, daha çok biçimsel bir ölçüde denk gelirken hükümet biçimi olarak cumhuriyet, rejimin özüne dairdir yani egemenliğin ve yönetimin halka dayanıp dayanmamasını anlatır. Aslında egemenliğin halka dayanması durumunda devletin başının da halkın doğrudan veya dolaylı iradesiyle belirleneceği mantıken beklenir dolayısıyla devlet ile hükümet biçimini birbirinden ayırmak gereksiz ve kafa karıştırıcı bir ayırım olarak görülebilir. Ancak buradaki nüans, devlet başkanının göreve gelişinde kalıtıma dayanmayan ama seçim de olmayan ihtimallerde ortaya çıkmaktadır. Daha açıkçası, askeri darbelerden sonra görülen ara dönemlerde cunta liderlerinin devlet başkanı sıfatını üstlenmelerine rağmen cumhurbaşkanı sıfatından uzak durmaları; hükümet biçimi olarak cumhuriyet ihlal edilmiş olsa da devlet biçimi olarak cumhuriyetin korunmasını sağlar (Köker, 2022). Bu tartışmayı can alıcı hale getiren bir husus da, Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında bu sorunun tam olarak çözülmemiş olmasıdır. Teziç'in (2007: 146) belirttiği gibi cumhuriyeti ilan eden 29 Ekim 1923 tarihli 364 sayılı yasa, Fransız anayasalarında görüldüğüne benzer biçimde, cumhuriyeti bir hükümet şekli olarak tanımlarken 1924, 1961 ve 1982 anayasaları "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" formülünü benimsemiştir. Teziç'e göre başlangıçta benimsenen hükümet biçimi tanımı yerine daha sonra devlet biçimi tanımının benimsenmesi, hukuksal değil siyasal bir tercih olup saltanata geri dönüşün kesinlikle kapandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte örneğin 1982 Anayasası'ndaki ifade tarzında başka sorunlar da bulunmaktadır. 1. Madde, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" derken; 2. Madde, tekrar "Türkiye Cumhuriyeti"ni başa alarak cumhuriyetin niteliklerini "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak sıralama yoluna gitmektedir. Aka'ın (2002: 112) işaret ettiği gibi, iki madde arasında cumhuriyetin anlamı konusunda bir anlam kayması olmakta; ilk madde devlet biçimi olarak cumhuriyeti temel alırken ikinci maddede cumhuriyet kavramı daha farklı bir anlam taşımaktadır. Aslında cumhuriyetin bir hükümet biçimi olduğu ayrımı ve pek çok yazar tarafından paylaşılan cumhuriyetin bir biçim ve demokrasinin onun içeriği olduğu savı, cumhuriyetin sıkça iç içe geçip karıştırıldığı üçüncü kavrama, demokrasiye getirmektedir. Cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi, basitçe zarf ve mazruf gibi, kabuk ve öz gibi ayrıştırılabilir mi; yoksa bu ilişki başka yakınlıkları ve gerilimleri de içermekte midir?

¹⁰ Okutan bu ayrımı, "devlet biçimi" ile "devletin biçimi" olarak formüleştirmektedir (Okutan, 2006: 127).

Cumhuriyet ve Demokrasi

Cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi, ele alınan kavram ikilikleri içinde hem en fazla iç içe geçeni hem de en fazla tartışma çıkarandır. Cumhuriyetin sıradan yurttaşlar tarafından "Halkın kendi kendisini yönetmesi" olarak anlaşılması; -bu tanım esasen demokrasinin tanımı olduğu için- bu iç içe geçmenin ne kadar yaygın olduğunu gösterir. Hakikaten siyasal yönetimin, işlerin, varlıkların halka ait olması ile halkın iktidar olup yönetmesi arasında çok ince bir nüans vardır. Her iki kavramın da halk egemenliğine dayanması, özgürlüğü temel ideal olarak görmesi, sıradan insanı hak ve yetkilerle donatıp siyasal alanda söz söyleme kudretine kavuşturması iki kavramın iç içe geçip kaynaşmasını getirmektedir. Nitekim iki kavramın esasen aynı şey olduğunu savunanlar, birinin Yunancadan diğerinin Latince'den gelmesi dışında pek bir farklarının olmadığını¹¹ (Akşin, 2002: 41) ya da demokrasiyi var eden özgürlük ve hukuk devleti idealleri, aslında cumhuriyetin birer kazanımı oldukları için, demokrasinin cumhuriyet anlayışının bir ürünü olduğunu (Kili, 2002: 25) söylerler. Ateş (2008: 65) de 20. yüzyıla kadar iki kavram arasında kayda değer bir ayrım olmadığını belirtir. Cumhuriyet ve demokrasi arasındaki ilişki bakımından genel kabul, özdeş olmasalar da aynı doğrultuda oldukları ve birbirlerini tamamladıklarıdır. Cumhuriyetsiz bir demokrasi hep eksik kalacak, demokrasiz bir cumhuriyet ise bir rejim olarak hiçbir üstünlüğe sahip olmayacaktır (İnsel, 1998: 30). O zaman öncelikle şu soruya yanıt aramak gerekmektedir: Cumhuriyet ve demokrasi, bu denli birbirine yakın kavramlarsa, aralarındaki ayrım nasıl belirdi ve -Türkiye de dâhil pek çok yerde- karşıt konumlar arasında bir tartışmaya dönüştü? Bu soruyu yanıtlayabilmek için yine tarihsel bir perspektiften konuya yaklaşıp her iki kavramın süreç içinde içeriklerinin nasıl dönüştüğüne ve dar ile geniş anlamlarının neye karşılık gelip güncel siyasal tartışmalara nasıl tercüme edildiklerine bakmak gerekmektedir.

20. yüzyıla dek cumhuriyet ve demokrasinin yakınlığı, esasen "halkın davasını" eski rejimin soyluluk ve ruhban gibi imtiyazlı kesimlerine karşı savunmalarından geliyordu. 20. yüzyılda geleneksel monarşilerin dağılması, yukarıda ele alındığı üzere devlet biçimini (meşruteli) monarşi ve cumhuriyet olarak iki alternatifli hale getirirken cumhuriyetin anlamını da daraltarak teknik bir anayasal/hukuksal kavrama dönüştürdü. Aynı uğrakta demokrasi de sosyalist ve liberal iki farklı iddianın kapışma zemini haline geldi. Buna yine 20. yüzyılın bir olgusu olan askeri diktatörlüklerin pek çoğunun resmi adlarının cumhuriyet olmaları da eklenince cumhuriyetin biçimsel, demokrasinin öze dair bir durumu yansıttığı düşüncesi

yaygınlaştı. Cumhuriyetle demokrasinin ayrımı netleşmeye başlasa da karşıtlık henüz ortaya çıkmamıştı. Cumhuriyet ile demokrasi arasındaki asıl karşıtlık, 1980'lerde postmodern akımlara tepkiyle belirdi (İnsel, 1998: 30). Cumhuriyetin demokrasiden farklılıklarına yönelen yeni yaklaşımlar, soyut olarak liberal demokrasiyle, somut olarak da Anglo-Amerikan demokrasi anlayışıyla cumhuriyet fikri arasındaki çelişkileri irdelemeye başladılar. Bu bakımdan Debray'ın 1989 tarihli makalesi, bu yeni karşıtlığı en vezic biçimde ifade etmektedir. Debray'e (1997) göre cumhuriyet felsefi bir kavramdır, demokrasi ise sosyolojik. Cumhuriyet sürekli kendisini geliştirmek ister. Yurttaşını eğitir ve ona ödevler yükler. Yurttaşlığa dayalı olduğu için siyasaldır ve siyasal olanın toplumsala ve iktisadi olana üstünlüğünü temel alır. Cumhuriyet evrenseldir; akılla hareket eden yurttaşlar, ortak yasalar altında birleşerek ulusu oluştururlar. Demokrasi ise ulusa değil topluluklara dayanır. Bu toplulukların yerel nitelikleri demokrasinin çoğulculuğunu oluşturur hâlbuki cumhuriyet üniterdir; kuralları, ölçüleri rasyonelleştirerek merkezileştirir. Demokrasiler mübadeleyle işler. İktisadi mantık, oy verme dâhil her şeye hâkim olduğu için demokrasilerde ekonomi siyasete, toplum devlete üstündür. Demokratik özgürlük, rahatlık ve hatta kayıtsızlık içerir; demokraside sıkıcı olmaktan korkulur, ortalamanın beğenisi kerteriz alınır. Cumhuriyetçi özgürlük ise meşakkatlidir; siyasal bağımsızlık idealiyle kaynaşık olduğu için başta askerlik olmak üzere yurttaşlık ödevlerini kapsar. Demokrasi için yasa önünde eşitlik yeterlidir; yoksulluk üzücü bir vicdani sorundur. Cumhuriyet için ise eşitlik, zorunlu olarak maddidir; yurttaşlar arasında gelir uçurumunun önlenmesini gerektirir. Lüks ve sefalet, cumhuriyet için öldürücüdür. Debray'ın özlü biçimde vurguladığı bu gibi karşıtlıklar esasen iki modelin idealize edilmesine dayanır: ABD'nin bireyci liberal federalizmi ve Fransa'nın kamucu ulus-devlet modeli. 1990'larda küreselleşmeyle birlikte piyasanın üstünlüğünün, yerel kimliklerin, çoğulculuğun ve insan hakları vurgusunun öne çıkması ve bunların ulus-devleti aşındırması; ulus-devleti savunanların cumhuriyetçiliğe sarılmalarını getirmiştir. Öte yandan küreselleşme yanlısı liberaller de demokrasi adına cumhuriyetin arkaikliğini ve muhafazakârlığını vurgulamışlardır. Yurttaş erdeminin demode olduğuna, bireyi topluluk karşısında güçsüzleştirildiğine, ulus vurgusunun etnik, dinsel ve cinsel kimliklerin çoğulluğuyla uyuşmadığına dikkat çekmişlerdir.¹²

Siyasal konumlanmanın ve kutuplaşmanın ötesinde kuramsal olarak bakıldığında, bir siyasal kuram olarak cumhuriyetçilikle liberal demokrasi arasında önemli

¹¹ Akşin bu savı, halk yönetiminin adının Yunancada *demokratia*'dan Latince'de ise *res publica*'dan geldiği biçiminde ifade etmektedir. Bu savı pekiştirmek bakımından, Yunan siyasal düzenini ifade eden *politeia*'nın (muhtemelen ilk kez Cicero tarafından) Latinceye *res publica* olarak çevrildiği dolayısıyla yalnızca farklı dillerden gelmedikleri ama aynı zamanda birbirlerine eşitlendikleri de eklenebilir.

¹² Türkiye'de de cumhuriyet tartışması, yaklaşık aynı dönemlerde cereyan eden 2. Cumhuriyet tartışmasında benzer bir

kutuplaşma üzerinden biçimlenmiştir: Ulus-devletin bölünmez birliğini vurgulayan cumhuriyetçilerin fikirleriyle; küreselleşmeye, enformasyon devrimine ayak uydurmaya çağırın ve bu bunun için bürokratik engellerin aşılıp çoğulcu bir toplumsal ve siyasal yapının oluşmasını isteyen liberallerin görüşlerini toplu halde sunan bir çalışma için bkz. Sever & Dizdar (der.), 1993. Daha kuramsal bir düzeyde küreselleşme, ulus-devlet, liberal demokrasi ve cumhuriyetçilik ilişkisini ele alan bir kaynak olarak ise bkz. Habermas, 2010: 151-66.

farkların bulunduğu da açıktır. İlk olarak, cumhuriyetçilikle liberal demokrasi arasında bir öncelik farklılığı vardır: Cumhuriyetçilik kamusal olana öncelik tanırken liberal demokrasi özel alanın dokunulmazlığını daha üstün görür. Bu farklılık, (ikinci olarak) merkezi kavramın farklılaşmasına götürür: Cumhuriyetçiliğin merkezi kavramı yurttaş erdemi, liberal demokrasinin ise bireysel haktır (Tunçel, 2010: 21). Cumhuriyetçilik, ortak işlerin yürütülmesini hem bir hak hem de bir ödev olarak görürken; liberal demokrasinin önceliği, kişinin kendi yaşamını istediği gibi sürdürebilmesini güvence altına alan insan haklarıdır. Bu bakımdan ikisi arasındaki üçüncü farklılık, (Debray'ın yukarıda belirttiği gibi) bir bakış farklılığıdır: Cumhuriyetçilik, kamusalı (ve bazen onunla eşanlamlı olacak biçimde devleti) toplumsal olana üstün görürken; liberal demokrasi, toplumsal olanın kamusal olana üstünlüğünü kabul eder. Buna göre cumhuriyetçilik açısından ortak siyasal varlığa karşı sorumluluklar, her türlü tikel iktisadi, sınıfsal, kültürel vb. çıkara ve değere üstün görülür. Öte yandan liberalizm açısından kamusalığın ve ortak siyasal varlığın, bireysel varlıkların toplamı olmak dışında kendine özgü bir değeri yoktur; kamusal yapılar, bireysel çıkarların taşıyıcıları oldukları için ve oldukları sürece değerli görülürler. Bu yüzden (iktisadi çıkarlardan dinsel ve cinsel kimliklere dek) farklı toplumsal niteliklerin kamusallaşması ve aleniyet kazanması liberalizm için önemlidir. Tüm bunlarla ilişkili biçimde dördüncü olarak, cumhuriyetçilik normatif bir iyi yaşam idealine sahiptir. Bu ideal, ortak iyiyi biçimlendirir ve yurttaş erdemi bu ortak iyiyi özgülenir. Liberal demokrasi ise, farklı yaşam biçimleri ve idealleri arasında tarafsızdır ve normatif bir iyi yaşam idealinin totalitarizm nüvesi taşıdığından kuşkulandır. Son olarak, cumhuriyetçilik, bu iyi yaşam ideali doğrultusunda yurttaşlarını eğitmek, onları soyut bir akılcılığa dayanan ilkelerle dönüştürmek ister. Liberal demokrasi ise, evrimci ve kendiliğindendir; akli kurucu olarak değil, eleştiri (kritik) biçiminde ele alır (Erdoğan, 1999: 245). Görüldüğü gibi cumhuriyetçilik ve liberal demokrasi, hem kuramsal olarak hem de 1980'lerdeki ve 90'lardaki siyasal gelişmelere bağlı olarak karşıt bir konuma gelmişlerdir. Mamafih cumhuriyet ve demokrasi ilişkisinin iç gerilimlerini daha iyi ele alabilmek için diğer kavram çiftlerinde olduğu gibi dar ve geniş anlamlarının birbirleriyle ilişkilerine bakmak yararlı olacaktır.

Cumhuriyetin dar tanımından başlamak gerekirse, burada hem cumhuriyet-demokrasi ayrımı nettir hem de

cumhuriyet ile demokrasi arasında zorunlu olmasa da tamamlayıcı bir ilişki kurulabilir. Yukarıda belirtildiği gibi dar anlamda cumhuriyet, devletin başının kalıtım dışında (tercihen seçim yoluyla) göreve gelmesini anlatır.¹³ Burada cumhuriyet, bir devlet biçimine karşılık geldiği için demokrasiden ayrı bir olgudur. Bir devlet biçiminin cumhuriyet olması, onun zorunlu olarak demokrasi olmasını gerektirmez. Tarihte aristokratik/oligarşik, modern dönemlerde diktatoryal/otoriter cumhuriyetler de görülmüştür. Öte yandan cumhuriyet ile demokrasi arasında bir biçim ve içerik ilişkisi olduğu söylenebilir. Devlet biçimi cumhuriyetken siyaset tarzı, kültür ve toplum demokratik olabilir. Nitekim (her ne kadar cumhuriyet-demokrasi ayrımını kabul etmese de) Akşın (2002: 42) de cumhuriyetin somut, demokrasinin soyut olduğunu belirtirken bir siyasal düzenin ya cumhuriyet olacağını ya da olmayacağını buna karşın demokrasinin farklı derecelerinin bulunduğunu söyleyerek bu ilişkiye dikkat çeker. Bazı ülkeler daha demokratik bazıları daha az demokratik olarak sıralanabilir. Mamafih dar anlamda bile cumhuriyetin halk egemenliğine dayanması, aynı kaynaktan beslenen demokrasinin gelişimi açısından bir potansiyeli açığa çıkarmak olarak da görülebilir. Öyle ki, cumhuriyetten sonra otoriter rejimler doğsa bile cumhuriyetlerle birlikte eski rejimlerin dar imtiyaz çevrelerini dağıtarak katılım ve dolayısıyla demokratikleşme bakımından bir ilerleme sağlanabilir. Bunun belki de en iyi örneklerinden biri, Türkiye'dir. 1923 Cumhuriyeti, 1946'da demokrasiye geçişin koşullarını hazırlamıştır.¹⁴ Bu noktada daha ileri gidilerek cumhuriyetten sonra diktatoryal rejimler doğsa bile, eski rejime göre bir ilerleme olarak görülebilir. Örneğin İran'da İslam devrimi, şah dönemiyle karşılaştırıldığında siyasal ve iktisadi olanakları daha geniş kesimlere yaymıştır (Ateş, 2008: 73). Benzer bir durum Mısır'da Nasır'ın ihtilali, hatta Rusya ve Çin devrimleri açısından da söylenebilir. Burada kasıt, diktatoryal rejimleri aklamak ve onlara iddia ettikleri gibi demokratik meşruiyet bahsetmek değildir. Daha çok, karşıt savı yani monarşi altında demokrasinin daha iyi pekişeceği savını sorgulamaktır.¹⁵ Monarşiyle demokrasi arasında kurulan olumlu bağlantı, çağdaş meşruti monarşilerin gerçekliğini tüm monarşilere teşmil etme gibi bir hatayı içermektedir. Bu monarşiler, demokraside bir üstün değer gördükleri için demokratikleşmemişler; 19. ve 20. yüzyılın ilerici akımları tarafından uzun bir tarih içinde dönüştürülerek ehlileştirilmişlerdir. Buna karşın Batı-dışı dünyadaki cumhuriyetler, eski rejimleri tasfiye

¹³ Bu ilke, devletin başta devlet başkanlığı olmak üzere, herhangi bir makamının bir hanedana bırakılmaması biçiminde biraz daha geniş tanımlanabilir. Nitekim Gözübüyük (1998: 125) de cumhuriyeti yasama organı ile devlet başkanlığının doğrudan veya dolaylı olarak halkın oyuyla belirlenmesi olarak biraz daha geniş tanımlamaktadır.

¹⁴ Kuşkusuz otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş, karşılaştırmalı siyaset alanında dış konjonktür, elitler arası rekabet ve işbirliği, kişisel etmenler gibi çok farklı dinamiklerle birlikte ele alınmaktadır. Bu süreci ayrıntılı biçimde incelemek bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Burada cumhuriyetin demokrasiye geçişe bir hazırlık olduğu savıyla vurgulanmak istenen, kuramsal bir düzeyde, cumhuriyetin getirdiği millet/halk

egemenliğinin mutlak meşruiyetinin, parlamenter siyaset alışkanlığının, anayasallığın, laikleşmenin ve eğitim reformlarının, demokratik siyasetin temel kurumlarını ve pratiklerini biçimlendirdiğidir. Daha geniş bir tartışma için bkz. Linz, 2012: 180-81, 189-90.

¹⁵ Bu sava göre cumhuriyetle demokrasi aynı şey olmadığına göre demokrasi, varlığını monarşiyle de sürdürebilir ve hatta daha kolay sürdürebilir. Zira Lijphart'a göre 21 demokrasiden 11'i monarşi, 10'u cumhuriyettir. Lane'e göre ise 101 cumhuriyetten sadece 22'si cumhuriyetken, 25 monarşiden 13'ü demokrasidir. Buna göre monarşilerin demokrasi olma olasılığı, cumhuriyetlerden fazladır (akt. Gözler, 2015: 49). Bu savın daha vülger bir versiyonu için bkz. Nişanyan, 2008.

ettiklerinde bu dönüşümün henüz başlarında bulunmaktadır. Dolayısıyla demokratikleşme açısından Batılı meşruti monarşileri Batı-dışı cumhuriyetlerle karşılaştırmak yerine Batılı ve Batı-dışı monarşileri birbirleriyle karşılaştırmak daha doğru olabilir. Böyle bakıldığında cumhuriyetlerin uzun erimde demokrasi için bir damar açtıkları söylenebilir.

Geniş anlamda cumhuriyet açısından demokrasiyle yakınlık çok daha barizdir. Geniş anlamda cumhuriyet, özgürlük, eşitlik, yurttaşlık, katılım, siyasal ulus, ulusal egemenlik ve laiklik gibi ilişkili olduğu temel kavramların oluşturduğu bütüne karşılık gelir (Akal, 2002: 111). Bu kavramlar, halkın yurttaşlar olarak eşit ve özgür biçimde siyasal yönetimi üstlenmelerini ve denetlemelerini sağlar. Bu anlamda cumhuriyet, demokratik düzenin temel ilkelerini içinde toplayan, kısacası demokrasiyle eşanlamli hale gelen bir kavram olarak görülebilir (Gözler, 2015: 49). Özellikle demokrasi de geniş anlamda tanımlandığında yani güçlü bir eşitlik talebi, negatif özgürlüklerin yanı sıra pozitif özgürlüklerin de sağlanması, siyasal katılımın teşvik edilerek halk egemenliğinin bir kurgunun ötesinde somut bir gerçekliğe dönüştürülmesi gibi unsurlarla birlikte düşünüldüğünde; geniş anlamda cumhuriyet ile geniş anlamda demokrasinin birbirlerine bir hayli yakın düştükleri açıktır. Tarihsel açıdan bakıldığında da, siyasal ve sosyoekonomik hakları halkın daha alt kesimlerine açmaya ve onları siyasal alana dâhil etmeye çalışan radikal cumhuriyetçilerle radikal demokratlar arasında ayırım yapabilmek çok güçtür. Daha somut bir halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, her bireyin/yurttaşın kendisini gerçekleştirebilmesi için asgari maddi koşullara ulaşabilmesi gibi hususlarda cumhuriyetçilikle demokrasi taraftarlığını birbirinden ayırabilmek imkânsızdır. Ancak yine de, kuramsal olarak bakıldığında cumhuriyetçi siyasal düşünce geleneği ile liberal demokrasi kuramı arasında bir yarıklık varlığını sürdürür. Zira yukarıda belirtildiği üzere liberal demokrasinin özerk bireye, özel alana, alt toplumsal kimliklere odaklanması ile cumhuriyetçiliğin yurttaşlık erdemine, kamusalığa, ortak yararın üstünlüğüne vurgusu arasında bir açı farkı varlığını korumaktadır. Burada bir başka farklılık, klasik cumhuriyetçi düşünce ile klasik demokratik kuram arasındaki yasa ve irade gerilimine dayanır. Klasik cumhuriyetçiler, özgürlüğün ancak akla dayalı ortak yasalara tabi olmakla mümkün olduğunu savunurlar. Kişisel olmayan, gayri şahsi bir yönetim olarak cumhuriyet, yasalar sayesinde, kimsenin bir başkasını tahakküm altına alamamasını güvenceler. Yönetimin kişisel ve keyfi olmak yerine hukuka dayalı olması konusunda klasik demokratik kuram da hemfikirdir. Fakat klasik demokratik kuram aynı zamanda çoğunluğun yönetimini de temel bir koşul olarak benimser. Burada cumhuriyetçilikle demokratik kuram arasındaki ayrışma, çoğunluğun yönetiminin yasal olarak sınırlandırılması sırasında belirir. Cumhuriyetçiler açısından çoğunluğun despotizmini önlemek; demokratlar için ise, çoğunluğun iradesinin önüne çıkarılan antidemokratik

engelleri kaldırmak asıl amaç olduğunda; ilki karma anayasa kuramlarına ikincisi ise popülizme doğru ayrışacaktır. Madison'ın meşhur cumhuriyet-demokrasi ayrımını da, bu bağlamda düşünmek gerekir. Madison'a (2021: 101-02) göre çoğunluğun doğrudan ve dizginsiz yönetimi olarak demokrasiler, kısa sürede karışıklıklara ve yok oluşa sürüklenirler. Buna karşın cumhuriyetler, yönetimin az sayıdaki yöneticiye devredilmesi ve daha geniş bir bölgede kurulabilmesi sayesinde çok daha istikrarlı olacaktırlar. Burada doğrudan demokrasinin karşısına temsili demokrasi çıkarılarak mezkûr yarığın kapatılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Temsili demokrasinin dünya genelinde yaygınlık kazanması, demokrasinin de dar anlamının belirmesini getirmiştir. Bu anlamda demokrasi, Schumpeter'in revizyonist tanımıyla literatüre yerleşmiş ve 20. yüzyılın demokrasi kuramı içinde yaygın olarak benimsenmiştir. Schumpeter'e (2007: 407) göre demokrasi, halkın hüküm sürmesi değil, "kendisini yönetecek kişileri seçme ya da reddetme fırsatına sahip olması" demektir. Yani demokrasi, seçimler aracılığıyla halkın kendi yöneticilerinin kim olacağına karar verdikleri bir yönetimdir. Bu tanım, demokrasiyi bir ideal olmaktan çıkarıp esasen bir siyasal yöntem ve bu yöntemi odağına alan bir sisteme dönüştürür. Demokrasi eşitlik, özgürlük, ulusal egemenlik ve irade gibi soyut kavramlara değil; adil, özgür ve çok partili seçimleri güvenceye alan süreçlere karşılık gelir. Bu süreçler (seçim kampanyaları, seçimler, parlamento çalışması vs.) kurallara uygun biçimde işlediği sürece demokratik bir yönetimden bahsedilebilir. Dahl'a (2017: 47-48) göre etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündem üzerinde söz hakkı ve yetişkinlerin çoğunluğunun dâhil olabilmesi süreçlerin demokratik biçimde işletilmesini sağlayan temel ilkelerdir. Dar anlamda demokrasiyle cumhuriyet ve cumhuriyetçilik arasında herhangi bir zorunlu ilişki veya tamamlayıcılık yoktur. Adil, özgür ve çok partili seçimleri güvenceye alan her devlet, demokratiktir. Bu bakımdan dar anlamda demokrasi, monarşiye de cumhuriyete de eşit mesafededir. Öte yandan demokrasinin ideal değerleri de tanım dışı bırakıldığı için, (değerler bakımından uyduğu) cumhuriyetçilikle de dar anlamda demokrasinin bir bağı kalmamaktadır. Daha açıkçası, dar anlamda demokrasi, halkın yönetim üzerindeki bilfiil etkisini önemsemeyip seçimlerle iktidarların barışçıl ve meşru biçimde devamını veya değişimini düzenlediği için başta yurttaş erdemi olmak üzere cumhuriyetçiliğin katılımı ile ilgili kavramlarına uzak kalmaktadır.¹⁶ Ayrıca dar anlamda demokrasi, negatif özgürlüklere daha yakın durmakta; bireyin özel alanının müdahaleden azade olmasını güvenceye almaktadır. Bunu yaparken devletin/kamunun halkının tekâmülü için yapması gerekenleri ikinci plana atarak da cumhuriyetçilikle uyumsuzluk göstermektedir.

Demokrasinin geniş anlamı, süreçlerin mekanik veya ilkesel olarak demokratik olmasının ötesinde, eşitlik ve özgürlüğün daha somut biçimde vücut bulduğu çoğulcu bir

¹⁶ Öte yandan dar anlamda (prosedürel) demokrasi tanımı, cumhuriyetçiliğin pek önemsemediği örgütlü muhalefetin

meşruiyetini güvenceye alarak çoğulculuğa yasal bir zemin sağlamayı başardığı da eklemek gerekir.

topluma işaret eder. Dar anlamda demokrasiden en önemli farkı, demokratik süreçlerin işleyişinin statik ve muhafazakâr yapısıyla yetinmeyip toplum içindeki farklı grupların haklarını mümkün olan en geniş çerçeveye taşımaya çalışmasıdır (Insel, 1998: 33). Geniş anlamda demokrasi, dar anlamda cumhuriyetten farklı ama onunla uyumlu ve halk egemenliği açısından aynı doğrultuda bir kavramdır. Geniş anlamda cumhuriyet açısından ise, eşitliğin daha ileriye taşındığı, kişinin kendisini geliştirmesine ve gerçekleştirilmesine imkân sağlayan pozitif özgürlükleri de kapsadığı ve katılım boyutuna önem verdiği için (dar anlamda demokrasiye göre) çok daha yakın bir bağlantı içindedir. Ancak bu durumda bile cumhuriyet ile demokrasinin özdeşliğinden bahsedilemez. Zira geniş anlamda demokrasinin toplumun çoğulluğundan hareketle siyasette gerçekleştirilmeye çalıştığı çoğulculuk ideali, cumhuriyetçiliğin iyi yaşam idealiyle, akıl ve erdeme dayalı yurttaş eğitimiyle ve merkezîyetçiliğiyle çelişir. Yine de geniş anlamda demokrasi ile geniş anlamda cumhuriyet arasında bir karşıtlıktan bahsetmek fazla ileri gitmek olacaktır. Daha ziyade, farklı kuramsal referanslara dayansalar da; halk egemenliği, katılım, özgürlük ve eşitlik gibi ortak değerler üzerinden birbirine komşu olan ve etkileşim içinde iki kavram olarak görmek daha doğrudur. Nitekim demokrasinin kriziyle ilgili çağdaş tartışmalarda cumhuriyetçiliğin yurttaşlık erdemi ve ödevine dair vurguların canlanması görülebilirken; cumhuriyetçiliğin muhafazakâr ve devletçi özelliklerinin dönüştürülmesi açısından da demokrasinin önemine yönelik değinilere rastlanmaktadır. Özetle, cumhuriyet ve demokrasi, benzer kökenlerden gelen, tarih içinde farklı bağlamlarda birbirlerine yakınlaşıp uzaklaşan ve aynı zamanda günün siyasal tartışmalarında bazen aynı tarafta bazen karşı taraflarda görülen ama her zaman aralarında bir bağ bulunan iki kavramdır. Ele alınan kavram ikilikleri içinde en fazla tartışılan olmaları da buna dayanmaktadır.

Sonuç

Cumhuriyet, çok eski bir tarihi olan ve bu tarih içinde çok farklı siyasal ve sosyoekonomik bağlamlarda, birbirinden değişik içeriklerle var olmuş bir kavramdır. Bu uzun tarih ve birbirinden ayrı cumhuriyet tasavvurları, cumhuriyetin anlamına dair çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışmada cumhuriyetle ilgili tartışmalar farklı bir yöntemle ele alınmıştır. Tarihsel hikâyeyi veya felsefi kuramları izleyerek cumhuriyeti açıklamaya çalışmak yerine cumhuriyetin en çok karşı karşıya getirildiği ve/veya iç içe geçtiği temel kavramlarla ilişkileri irdelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar şöyle toparlanabilir.

Öncelikle cumhuriyetin monarşiyle, devletle ve demokrasiyle ilişkisi, ne tümüyle bir karşıtlık ne de özdeşlik içermektedir. Tek tek her bir kavramla cumhuriyetin tarihsel bağlama ve kuramsal içeriğe göre çok yakınlaştığı anlar bulunduğu gibi, karşıt hale geldiği durumlar da olmuştur. Ortaçağ kraliyet doktrininde *respublica* ile

monarşi iç içe geçmişken çağdaş kamu hukukunda bunlar iki ayrı devlet biçimi haline gelmiştir. Antik devlet ile cumhuriyet hemen hemen aynı şey iken modern devletin toplumdan ayrı ve onun üstünde bir şiddet tekeline dönüşmesi devletle cumhuriyeti ayırtmıştır. İmtiyazlı soyluluğa ve ruhbanaya karşı mücadele cumhuriyetle demokrasiyi halk davasında bütünleştirirken cumhuriyetçi kuram ile liberal demokrasinin farklılıkları, küreselleşme koşullarında ulus-devletin geleceği tartışmalarıyla kesiştiğinde ikisini karşıt konumlara itmiştir.

İkinci olarak, ele alınan ikiliklerin ne mutlak bir karşıtlık ne de özdeşlik olmadıkları kabul edildiğinde, her birinin aslında karşılıklı olarak birbirini etkileyip dönüştüren bir diyalog ve etkileşim bağı içinde olduğu görülür. Cumhuriyet, monarşinin ehlileştirilip ilahi egemenlik savlarının bırakılmasında etkili olduğu gibi, monarşi de cumhuriyetlerin daha etkili icra kuvveti kazanmalarında “monarşik cumhuriyet” ya da “seçimle gelen krallar” olgusuyla etkili olmuştur. Yine cumhuriyetin kurumsallaşmasında devlet, devletin halkın denetimine açılmasında cumhuriyet önem taşır. Cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi açısından ise, cumhuriyet demokrasiye daha güçlü bir kamusallık kazandırırken demokrasi de cumhuriyetin muhafazakâr ve tekçi özelliklerini törpüleyebilir.

Üçüncüsü, cumhuriyet ile bu üç kavramın ilişkilerini ayrı ayrı ele almak, aynı zamanda her bir ilişkinin derinlemesine incelenmesi aracılığıyla cumhuriyetin ve cumhuriyetçiliğin tarihsel evrimine bir kesit üzerinden bakmayı mümkün kılmaktadır. Bir fosilin incelenmesi üzerinden ardışık jeolojik zamanların etkilerinin açığa çıkarılması gibi, bir kavramsal ilişkinin çözümlenmesiyle de cumhuriyetin farklı çağrışımları birbirinden ayrıştırılabilir. Örneğin cumhuriyetle monarşinin iç içe geçtiği dönemde cumhuriyet, kamusal mülklerin bütünlüğü veya insanlar topluluğu anlamlarını taşıırken iki kavramın ayrıştığı dönemde bir devlet biçimine dönüşmüştür.

Son olarak, her bir kavram zengin çağrışımlar taşıyan, uzun bir tarih içinde dönüşerek bugüne gelmiş sözcükler oldukları için birbirleriyle ilişkiye geçtikleri farklı bağlamlarla farklı anlamlar da taşımaktadır. Bu anlam zenginliğini ve nüansları yitirmemek ise, dar ve geniş anlamlarını ayırarak incelemekle mümkündür. Örneğin cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi, ancak bu biçimde netleştirilebilir. Her ikisinin dar anlamları açıkça birbirinden farklıken; geniş anlamları, paylaştıkları müşterek değerler üzerinden onları yakınlaştırmakta ve hatta kaynaştırmaktadır. Benzer biçimde devletin dar anlamı, hükümet, ordu ve bürokrasiden oluşan toplumun üstündeki bir katmana işaret ederken geniş anlamı yurttaşların tümünü kapsayarak cumhuriyete yaklaşmaktadır.

Nihayetinde bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde asıl önemli olanın cumhuriyet, monarşi, devlet ve demokrasinin titizce birbirinden ayrılması değil, aralarındaki etkileşim üzerinden tarih içinde cumhuriyetin nasıl dönüştüğünü aydınlatması olduğu görülmektedir.

Extended Abstract

The concept of the Republic has a long history dating back to antiquity. In this long history, it has existed in different forms of society, under different levels of economic development, and with different political structures. The fact that the Republic has been justified by different ideological arguments in different eras has inevitably brought ambiguity to it. In order to fully clarify the ambiguity of the concept of the Republic, a meticulous analysis that cuts horizontally across the entire history of political thought and takes into account the reflections of historical and socioeconomic developments is required. Within the modest limits of this study, another aspect of this ambiguity is addressed. Instead of examining the entire historical and philosophical transformation of the concept of the republic, its relationship with the concept of “neighboring” the republic, which contains obvious reflections of the transformations related to the republic, has been examined. In this respect, monarchy, the state, and democracy have been concepts that are sometimes seen as identical to the republic and sometimes as opposing concepts. Throughout the history, these concepts have sometimes been close enough to the republic to be identified with it and sometimes distant enough to be opposed to it. The conceptual duality that each concept has established with the republic has also constituted a ground for interaction and transformation.

Monarchy is relatively the easiest concept to define in relation to the Republic. In the public law literature, the established definition of monarchy is used as a regime in which the head of state takes office through succession. Conversely, if the head of state in a regime comes to office by means other than succession, that regime is considered to be a republic. Based on this criterion, the distinction between monarchy and republic is quite clear. However, this criterion cannot be applied to the entire history of either monarchy or republic. From the point of view of monarchy, there have been kings throughout history who came to power through election or coercion, apart from heredity. Moreover, before democracy became the only legitimate form of politics, monarchy existed with the divine rights of the monarch, the special privileges of different groups and the hierarchical social structure sanctified by religion rather than heredity. When the republic-monarchy relationship is considered in this context, it differs from a monarchy with its community of citizens based on equality before the law and its understanding of earthly rights. In order to clarify the issue, it may be more useful to proceed with narrow and broad definitions of the republic. When the criterion of heredity is accepted as the source of the narrow definition of the monarchy-republic distinction, the difference here is evident. On the other hand, when the broad definitions of both monarchy and republic are taken as a basis, the relationship between the two can go in different directions. An interesting point in this respect is the use of the two concepts together, especially in the Middle Ages, through the concept of the state.

When we look at the relationship between the republic and the state, the emphasis on identity is more prominent. One reason for this is that within the dominant political culture and mentality in Turkey, the state is seen as a mystical and sacred entity, while the republic is considered an incidental element of it, like an appendage or ornament. However, the identity of republic and state is not unique to Turkish political culture. On the contrary, from Antiquity to Bodin, the concepts of republic and state were used interchangeably. In order to understand why the republic and the state were considered so close to each other until the rise of the modern concept of the state, it is necessary to look at the elements of the definition of the state. As is well known, the modern state is defined in terms of territory, people, and sovereignty. Any political structure that objectively possesses these three elements is defined as a state by the international community. This modern understanding of the state emerged after the 16th century. Before that, only the people was at the forefront of the definition of the state. There was no understanding of a country with precisely defined borders, nor was the supreme rule-making authority assumed by the state recognized. Ancient laws dating back to Rome and the sacred principles of the church had a great weight in legislation. In this old understanding, where the element of the people was emphasized, it was not as clear as in the modern definition of the state that the state was a structure above the people and ruling over them. Therefore, for example, the French state could be understood as the republic of the French in the sense of the common political organization of all French people. On the other hand, the modern state, with its standing army, bureaucracy, and monopoly of legitimate violence, emphasized sovereignty rather than the popular element, thus emphasizing an understanding of the state beyond the community of citizens and thus beyond the republic. Another problematic dimension of the relationship between the republic and the state, apart from the differentiation between the ancient and modern state, lay in the question of whether the republic was a form of government or a form of state. Aristotle's original classification of forms of government included the republic (if *politeia* was considered a republic). However, during the constitutional-institutional changes of the 19th century, democracy became the only legitimate form of government, while republic and monarchy became the two main forms of state. However, the debate on whether the republic is a form of government or a form of state has never ended.

The relationship between republic and democracy is the most controversial of these concept pairs. In fact, it can be said that initially, republic and democracy were the least problematic of the two. For both were based on popular sovereignty and defended the “cause of the people” against the privileged sections of the old regime such as the nobility and the clergy. Therefore, it was accepted that the republic and democracy drew strength from the same foundation and were heading in the same direction. Indeed, once the meaning of republic as a form

of state and democracy as a form of government became clear, it was thought that there was a complementary relationship between the two. The relationship between republicanism and democracy began to change after the 1980s. The erosion of the nation-state caused by globalization led to the emergence of an opposition between the Anglo-Saxon liberal understanding of democracy and the nation-statist republic, while postmodern approaches emphasized pluralism, local identities, and human rights, leading to the codification of the republic as an archaic, patriarchal and conservative concept. In this context, the relationship between liberal democracy and republicanism has changed from complementarity to antagonism. Liberal or republican thinkers began to focus more on the differences between the two. Accordingly, republicanism prioritizes the public sphere, while liberal democracy values the inviolability of the private sphere. While republicanism emphasizes civic virtue, liberal democracy is about individual rights. Consequently, liberal democracy idealizes the individual's right to live as he or she pleases, whereas republicanism's main goal is to serve the common public good and interests. This distinction leads liberal democracy to a minimal state that is neutral between different ways of life, while republicanism justifies the imposition of a common conception of the good and way of life on the public through public practices such as education. In the unique post-1980 conjuncture, although the distinction between liberal democracy and republicanism has become clearer, the relationship between republic and democracy cannot be taken as merely oppositional or merely identical. To better illuminate this relationship, it is necessary to deepen the analysis by distinguishing between the narrow and broad distinctions of republic and democracy. The narrow definition of republic, in the sense that the head of state comes to power through a non-hereditary route, may involve a complementary, though not necessary, relationship with democracy. On the other hand, a republic in the broad sense involves a much closer relationship with democracy through values such as citizenship, equality, national sovereignty, freedom, and secularism. On the other hand, the narrow definition of democracy, which refers to the existence of fair, free, and multi-party elections, does not have any necessary and complementary relationship with the republic. On the other hand, democracy in the broad sense, which advocates a more egalitarian and liberal society, the prevention of discrimination, and the development of pluralism, has much more in common with the republic.

As a result, the republic's relationship with the monarchy, the state, and democracy cannot be reduced to identity or opposition but is nourished by a richness of meaning that converges and diverges in interaction but is neighborly through particular values. Moreover, each of the dichotomies serves to understand a different section of the historical and theoretical transformation of the republic.

Kaynakça

- Akal, C. B. (2002). Rousseaucu Cumhuriyet Spinozacı Devlete Karşı. *Toplum ve Bilim*, 92: 105-19.
- Akal, C. B. (2018). Machiavelli'nin Cumhuriyeti ve Cumhuriyetleri. *Felsefelogos*, 69: 45-57.
- Akşin, S. (2002). Demokrasi mi, Cumhuriyet mi? *Cumhuriyet ya da Demokrasi* (ed. Ö. Ozankaya). Ankara: TC Kültür Bakanlığı. 41-47.
- Allison, L. (2011). Monarchy. *International Encyclopedia of Political Science*, Vol. 5, (ed. B. Badie vd.). Los Angeles: Sage. 1613-18.
- Ateş, T. (2008). Cumhuriyet. *Doğu Batı*, 47: 65-83.
- Barry, N. P. (2012). *Modern Siyaset Teorisi*, M. Erdoğan ve Y. Şahin, (çev.). Ankara: Liberte.
- Bora, T. (1998). 75. Yılında Cumhuriyetçiliğin Dört Cari Anlamı: Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakâr Türk Cumhuriyetçiliği. *Birikim*, 115: 20-29.
- Cangızbay, K. (2007). *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*. Ankara: Ütopya.
- Çağbayır, Y. (2007a), *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt 1. İstanbul: Ötüken.
- Çağbayır, Y. (2007b), *Ötüken Türkçe Sözlük*, Cilt 2. İstanbul: Ötüken.
- Dahl, R. A. (2017). *Demokrasi Üzerine*, B. Kadioğlu (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Debray, R. (1997). Cumhuriyetçi misiniz Demokrat mı? A. Arslan (Çev.). *Türkiye Günlüğü*, 47: 16-27.
- Devellioglu, F. (2012). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Doehring, K. (2014), *Genel Devlet Kuramı*. A Mumcu (Çev.). İstanbul: İnkılap.
- Dil Derneği Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Dil Derneği.
- Erdoğan, M. (1999). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal.
- Gözler, K. (1999). Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu. *AÜSBF Dergisi*, 54 (1): 52-62.
- Gözler, K. (2015). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin.
- Gözübüyük, A. Ş. (1998). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan.
- Habermas, J. (2010). Demokrasinin Üç Normatif Modeli. İçinde "Öteki" Olmak "Öteki"yle Yaşamak: *Siyaset Kuramı Yazıları*. İ. Aka (Çev.). İstanbul: YKY. 151-166.
- İnsel, A (1998). Cumhuriyet ve Demokrasi. *Birikim*, 115: 30-39.
- Kabaağaç, S. & Alovera, E. (1995). *Latince/Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal.
- Kılıçbay, M. A. (1992). Cumhuriyet ya da Nasıl Birey Olunur? *Türkiye Günlüğü*, 20: 43-46.
- Kili, S. (2002). Cumhuriyet ve Demokrasi, *Cumhuriyet ya da Demokrasi*. (ed. Ö. Ozankaya). Ankara: TC Kültür Bakanlığı. 25-39.
- Köker, L. (01.11.2022), Cumhuriyet hükümet biçimi mi, yoksa devlet midir? <https://artigercek.com/makale/cumhuriyet-hukümet-bicimi-mi-yoksa-devlet-midir-228304>. Son erişim tarihi, 24.02.2023.
- Topaloğlu A. (2011a). *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 1 A-G. İstanbul: Kubbealtı.
- Topaloğlu A. (2011b). *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 2 H-N. İstanbul: Kubbealtı.
- Lewis, B. (1965). Djumhûriyya. *The Encyclopedia of Islam*, Vol. II (ed. B. Lewis, Ch. Pellat & J. Schacht). Leiden: E. J. Brill. 594-595.
- Linz, J. J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. E. Özbudun (Çev.). Ankara: Liberte.

- Madison, J. (2021). Federalist 10. İçinde A. Hamilton, J. Madison & J. Jay, *Federalist Yazılar* T. Şirin & N. U. Oran, (çev.). İstanbul: Runik. 96-104.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. New York: Cambridge University Press.
- Nişanyan, S. (2008). *Yanlış Cumhuriyet*. İstanbul: Everest.
- Okutan, C. (2006). *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet*. İstanbul: Paradigma.
- Parkinson, C. N. (1984). *Siyasal Düşüncenin Evrimi*. M Harmancı (Çev.). İstanbul: Remzi.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*. A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Raynold, P. (2011). Monarşi. *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (ed. P. Reynaud & S. Rials) İ. Yerguz, (çev.) (591-600). İstanbul: İletişim.
- Roux, J. P. (2020). *Kral: Mitler ve Simgeler*. N. F. Kıcıroğlu (Çev.). İstanbul: Dergâh.
- Sabuncu, Y. (1997). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: İmaj.
- San, C. (2007). Devlet. *Kamu Yönetimi Sözlüğü: İngilizce ve Fransızca Karşılıklarıyla Birlikte* (ed. Ömer Bozkurt vd.). Ankara: TODAİE. 64-65.
- Schmitt, C. (2011). Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet. B. E. Ortil (Çev.), *Devlet Kuramı* (Ed. C. B. Akal). Ankara: Dost. 245-54.
- Schumpeter, J. A. (2007). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*. H. İlhan (Çev.). Ankara: Alter.
- Sever, M. & Dizdar C. (1993). 2. *Cumhuriyet Tartışmaları: Yeni Arayışlar, Yeni Yönelimler*. Ankara: Başak.
- Skinner, Q. (2018). *Liberalizmden Önce Özgürlük*. K. Özdil (Çev.). İstanbul: Isık.
- Teziç, E. (2007). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta.
- Tunçel, A. (2010). *Bir Siyaset Felsefesi Cumhuriyetçi Özgürlük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu.
- Viroli, M. (2002). *Republicanism*. A. Shugaar (İng. Çev.). New York: Hill and Wang.
- Yayla, A. (2003). *Siyasî Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Liberte.

Evaluating Political and Cultural Transformation Through Ziya Gökalp's Perception of Civilization

Ahmet Özkan^{1,a,*}, Zeynep Altunay^{1,b}

¹ Department of Law, Vocational School of Justice, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/05/2023

Accepted: 05/07/2023

ABSTRACT

Throughout human history, many civilizations have emerged and analyses have been made about the civilizations that have emerged. These analyses and evaluations have been shaped depending on the perception of life by individuals or thinkers. At this point, Ziya Gökalp, who came to the fore as an important thinker in the history of Turkish thought, put forward a civilization imagination on the basis of Turkification, Islamization, and Modernization. In addition, he made many studies on the concepts of Turk, Turkishness, and Turkism and shed light on his period and those after him. Gökalp, who especially focused on the concept of culture and preferred to use this concept as hars, brought a new approach to the concepts of culture, ideals, and civilization and contributed to social change and political transformation through these concepts. Ziya Gökalp, who shaped his thoughts around "Turkism", criticized the Western admiration of the intellectual class of the period, emphasized that the imitation of Western ideology and elements of daily life without considering the Turkish social structure was contrary to the understanding of nationalism and played a vital role in the formation of national thought. In short, Gökalp believes that civilization is an intercultural element and not irreconcilable with Western civilizationism, provided that the essence of Turkish national culture is preserved. In this context, in this study, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, his approach to the concepts of heritage and civilization will be discussed and the political and cultural structure of the period in which he lived and the transformation that followed will be analyzed in a historical course.

Keywords: Ziya Gökalp, Civilization, Culture, Political Transformation, Cultural Transformation

Siyasal ve Kültürel Dönüşümü Ziya Gökalp'in Medeniyet Algısı Üzerinden Değerlendirmek

Süreç

Geliş: 11/05/2023

Kabul: 05/07/2023

Öz

İnsanlık tarihi boyunca pek çok medeniyet ortaya çıkmış ve ortaya çıkan medeniyetlere ilişkin analizler yapılmıştır. Yapılan bu analizler ve değerlendirmeler kişilerin ya da düşünürlerin hayat algılamalarına bağlı olarak şekillenmiştir. Bu noktada Türk düşünce tarihinde önemli bir mütefekkir olarak ön plana çıkan Ziya Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak temelinde bir medeniyet tahayyülü ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Türk, Türklük ve Türkçülük mefhumları üzerine pek çok çalışma yapmış, dönemine ve kendisinden sonrakilere ışık tutmuştur. Özellikle kültür kavramı üzerinde duran ve bu kavramı hars olarak kullanmayı tercih eden Gökalp; hars, mefkûre ve medeniyet kavramlarına yeni bir yaklaşım getirmiş ve bu kavramlar üzerinden toplumsal değişime ve siyasal dönüşüme katkı sunmuştur. Düşüncelerini "Türkçülük" etrafında şekillendiren Ziya Gökalp; dönemin aydın sınıfının Batı hayranlığını eleştirmiş, Batı ideolojisinin ve günlük yaşam unsurlarının Türk toplum yapısı dikkate alınmadan örnek alınmasının, milliyetçilik anlayışına aykırı olduğunu vurgulamış ve millî düşüncenin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kısaca Gökalp, Türk millî kültürünün özünün korunduğu takdirde, medeniyetin kültürler arası bir unsur olduğunu ve Batı medeniyetçiliği ile uzlaşmaz bir durum olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda ele alınan çalışmada Ziya Gökalp'in biyografisi, kişisel özellikleri, hars ve medeniyet kavramlarına yaklaşımı ele alınacak ve yaşadığı dönemin siyasal ve kültürel yapısı başta olmak üzere sonrasında yaşanan dönüşüm tarihsel bir seyir içerisinde analiz edilecektir.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Medeniyet, Kültür, Siyasal Dönüşüm, Kültürel Dönüşüm

^a ozkan.a@hbv.edu.tr

^{ib} <https://orcid.org/0000-0001-9716-2687>

^b zeynep.altunay@hbv.edu.tr

^{ib} <https://orcid.org/0000-0002-6548-7994>

How to Cite: Özkan, A. and Altunay, Z. (2023) Evaluating Political and Cultural Transformation Through Ziya Gökalp's Perception of Civilization, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 483-491

Giriş

Toplumsal ve kültürel yapı eğitimden sağlığa, hukuktan edebiyata, aileden siyaset kurumuna kadar pek çok paradigmayı içerisinde barındırmaktadır. Bahsi geçen olgular kültürün bizatihi yansıması olmakla birlikte her daim sosyal değişmeye uğrayabilecek bir görünüme sahiptir. Çalışmanın ana aktörü durumunda olan Gökalp, bu olguların özellikle de siyasal ve kültürel dönüşümü kendisinin ihdas ettiği medeniyet mefkûresi üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Gökalp, yaşadığı zaman dilimi itibarıyla Osmanlı Devleti'nin dağılmasına ve Cumhuriyetin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Dolayısıyla bu geçiş sürecinde yaşanan toplumsal çekişmeleri ve çatışmaları müşahade etme imkânı bulmuştur. Müşahade ettiği ve sistematik bir düşünce biçimiyle şekillendirdiği ideal bir sosyal değişimin nasıl olması gerektiğini, bu noktadan hareketle hars ve medeniyet kavramları temelinde açıklamaya çalışmıştır. Nitekim gerçekleşmekte ya da gerçekleşecek olan değişimde kültürler arasında görünür hale gelen etkileşim önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda kültürler arasındaki etkileşim, değişimin belirleyici unsuru olabilir. Ziya Gökalp dönemindeki bazı devlet adamları ve aydın sınıf, bu düşünceyi temel alarak Osmanlı medeniyeti ile Batı medeniyetini birleştirmeye çalışmışlardır.

Ancak Gökalp'ın döneminde görülen yenilik hareketi, kültür taklitçiliği olmakla birlikte Avrupa medeniyetini olduğu şekliyle Türk toplumunun kültürel, ahlaki, dini, siyasi, aile yapısı ve dili dikkate alınmaksızın toplumun tüm birimlerinde uygulamaya koymak şeklinde bir değişime işaret ettiğinden doğru bir tercih olmamıştır. Gökalp, bu noktada Türk kültür değerlerinin korunarak Avrupa medeniyeti içinde yer alınabileceği savını geliştirmiştir. Çalışmanın ana hatlarıyla özetlenen bu tartışmanın temelinde Gökalp'ın dilde ve dinde birliğin sağlanması, sosyalleşme aracılığıyla bireyler tarafından millî dil unsurlarının ve dini inancın içselleştirilmesi gerçekleştiğinde hars ve medeniyet arasında bir ayrımın olmayacağı ve Türk toplumunun Batı medeniyeti içinde yerini alacağı düşüncesi bulunmaktadır.

Nitekim bu çalışmada Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan mütefekkir Ziya Gökalp'ın yaşamı ve düşünceleri ele alınacaktır. Sonrasında ise Ziya Gökalp'ın medeniyet mefkûresi ve hars kavramına yaklaşımı değerlendirilecektir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında tarihsel olarak Türk toplumunda yaşanan ve bariz bir şekilde görülen siyasal ve kültürel dönüşüm analiz edilecektir.

Türk Mütefekkir: Ziya Gökalp

23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da hayata gözlerini açan Gökalp'ın asıl adı Mehmed Ziya'dır. Mehmed Ziya, iki ayrı mahalle okulunda eğitim aldıktan sonra Diyarbakır Askerî Rüştiye'sine girmiş ve 1890 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Akabinde Gökalp, Diyarbakır Mülki İdadisi'ne kabul edilmiştir. Ancak bu okulun eğitim süresinin yedi yıla çıkarılması neticesinde öğrenimine İstanbul'da devam etmek istemiş ve 1894 yılında okuldan tasdikname almıştır. 1895 yılında İstanbul'da Mülkiye

Baytar Mektebine kaydolan Gökalp, Diyarbakır'da düzenlenen izinsiz toplantılara katıldığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bir süre sonra ise serbest bırakılan Gökalp tekrar İstanbul'a dönerek okula devam etmek istemiş, ancak okul tarafından kabul edilmemiştir. Baytarlık mektebini bitiremeyen Gökalp, 1900 yılı baharında Diyarbakır'da ikamete mecbur edilmiştir. Bu süre zarfında Gökalp, kısa süreli memuriyet ve askerî rüştiyede Fransızca muallimliği yapmıştır. Nitekim son dönem fikir hayatının önemli ve önde gelen şahsiyetlerinden birisi olan Gökalp, geniş ve münevver bir aile içerisinde yetişmiş; bilgisini, kültürünü ve eğitimini bu çevreden (aile, okul, hoca vb.) almış ve nihayetinde okumuş olduğu Doğulu ve Batılı fikir adamlarından şekillendirmiştir (Okay, 1996, s. 124-125).

Çalkantılı bir eğitim hayatı geçiren Gökalp, eğitim hayatı sonrasında entelektüel araştırmalarına devam etmiş, sosyoloji dersleri vermiş ve politikayla ilgilenmiştir. Yaptığı araştırmalar ve verdiği dersler oldukça dikkat uyandırmış ve üniversiteyle yakından bir irtibat kurmasını sağlamıştır. Siyasete duyduğu ilgi ve siyaseten durduğu pozisyondan ötürü hapisaneye girmiş dahası sürgüne bile gitmiştir. Diyarbakır merkezli çıkan Küçük Mecma dergisinde pek çok şiiri ve yazısı yayınlanmıştır. Bu derginin yanı sıra Halka Doğru, Türk Yurdu, Türk Sözü ve İslam Mecmuası gibi pek çok dergide yazı kaleme almıştır. Ayrıca pek çok kitap kaleme alan Gökalp, çalışmalarında Türkçülüğün tarihini, medeniyetini, kültürünü, millî vicdanını; Türklerin dinini, bilimini, felsefesini, aile ve siyasal yapısını irdelemiştir. Nitekim Gökalp, bulunduğu çağın pozitif ve modern bilgilerini bilimsel bir yaklaşımla ele almayı başarabilmiştir. Bu yaklaşımıyla tüm meselelere derinlik kazandırarak Türk toplumuna uyarlama gayreti gösteren Gökalp, öncü bir bilim insanı konumuna erişmiştir (Gökalp, 2016a, s. 7-8).

Gökalp, Türkiye'de sosyal bilimlerin temelini oluşturmasında önemli bir aktördür. Çalışmalarında Türk milletinin kimliğini ve kişiliğini incelemiştir. Ayrıca İstanbul Darülfünundaki içtimaiyat dersleri, dergi ve gazetelerdeki makaleleri ile ülkeye pozitif bir bilim anlayışı getirmiştir (Baltacıoğlu, 1964, s. 2). Aynı zamanda Gökalp, Türkiye'de sosyolojinin kurumsallaşmasını sağlayan isimdir. Gerek yürütmüş olduğu çalışmalar gerekse de tayin etmiş olduğu yöntemler Türk sosyolojisinde ve çağdaş Türk düşüncesinde uzun yıllardır belirleyici ve öncelikli bir konuma sahiptir (Bulut, 2015, s. 80). Gökalp'ın akademik zekâsı, çalışkanlığı ve dürüstlüğü onu Türk Milliyetçiliğinin önemli isimlerinden birisi haline getirmiş ve yirminci yüzyılın etkili Türk sosyal bilimcileri arasına sokmuştur (Uzer, 2013, s. 398). Özetle Ziya Gökalp, 48 yıllık yaşamında Türk'ü ve Türkçülüğü dile getirmiş, siyaset ve devlet adamı olarak milliyetçilik akımının gelişmesinde etkili olmuştur. Çağdaş Türkiye'nin sosyal ve kültürel değişimiyle ilgili kültür sentezi tasarlamıştır. Gökalp, içerisinde bulunduğumuz zaman diliminde, modern Türkiye'nin siyasi ve fikri gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda değerini koruyan nadir şahsiyetlerden birisi olmuştur (Gökalp, 1977a, s. 15).

Ziya Gökalp'in Medeniyet Mefkûresi

Ziya Gökalp, kullandığı kavramları net bir biçimde ortaya koymaya çalışmış; kullandığı kavramları tahlil ederken oldukça özen göstermiştir. Özellikle Batı sosyoloji geleneğinde bulunan *organik-mekanik*, *cemaat-cemiyet* ve *dinamik-statik* gibi düalist yaklaşımı kullandığı kavramlarda korumuş ve bunları oldukça bilinçli bir şekilde yapmıştır. Gökalp'in düşünce dünyasının sosyolojik açıklamasını yapabilmek ve esaslarını oluşturan hususları anlayabilmek için hars, medeniyet, mefkûre, seçkinlerin dolaşımı ve sosyal değişme gibi olguları anlamak gerekmektedir (Anar, 1996, s. 135-136). Bu noktada bahsi geçen kavramlardan ön plana çıkan mefkûre, medeniyet ve hars kavramlarına değinmek önem arz etmektedir.

Bir millet ancak büyük bir felakete uğradığı ya da korkunç bir tehlikeyle karşılaştığı zaman fertlerindeki şahsiyetleri arka plana düşer ve millî bir şahsiyet ortaya çıkar. Yaşanan korkunç olaylar ya da felaketler insanları birleştirici bir rol oynar ve bütün kalpler bu millî şahsiyeti devam ettirme isteğinden başka bir duyguya sahip olmaz. Bu karmaşada bireyler kendi hürriyetlerini değil, milletlerinin istiklalini düşünürler. Oluşan bu yüce duygu ile karışık kutsal düşünceye mefkûre (ideal) denir. Yaşanan buhranlı zamanlar millî felaketlerin kalpleri birleştirerek yekvücut haline getirdiği ve bunun sonucunda mefkûrelerin oluşumuna şahitlik eden süreçlerdir (Gökalp, 2017a, s. 52-53). Misal olarak Napolyon orduları tarafından Prusya'nın hezimete uğratılması sonucunda, o zamana kadar "milletim insanlıktır, vatanım yeryüzü" diyen Alman filozof Fichte, bu gelişmelerle birlikte iliklerine kadar Cermen olduğunu hissettiğini ilan etmiş ve Cermenlik mefkûresini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Japonluk mefkûresi de Japonya'nın Amerikalılar ve Avrupalılar tarafından tehlikeli bir şekilde kısıtlanarak alınmasıyla infial etmiştir. Nitekim bir millet tehlikede kaldığında ve sıkıntıya düştüğünde onu tek tek bireyler değil, bizzat milletin kendisi kurtaracaktır (Gökalp, 2017a, s. 53-54). Nitekim mefkûre, özellikle milletin büyük bir tehlikeye uğradığı ya da büyük bir zafere eriştiği vakitlerde milletteki bütün ruhları istilası altına almaktadır. Bu tip zamanlarda mefkûre gerçeklik halini aldığı için herkes mefkûre sahibidir. Ancak bu hal, çok uzun süren bir durum değildir. Zira iktisadi ve sosyolojik olarak hayatın akışına engel teşkil etmektedir. İktisadi faaliyetler başta olmak üzere hayatın akışının sağlıklı sağlanabilmesi için ruhların sakin ve sükûnetli olması gerekmektedir. İşte asıl mesele tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Mühim olan tehdit, korku ya da zafer gibi toplumsal galeyanların olmadığı dönemlerde insanların ruhunda mefkûreyi canlı olarak yaşamalarıdır (Gökalp, 2016b, s. 32).

Gökalp medeniyetin ne olduğunu açıklarken, evvelinde medeniyetin ne olmadığına dair tespitler yapmıştır. Kimilerine göre medenilik ve medenileşmişlik "medeniyet" demektir. Ne var ki etnografya

araştırmalarına bakıldığında bedevilerde, dahası vahşilerde kendilerine özgü bir medeniyet olduğu görülmüştür. Bu bağlamda medenileşmişlik ve medenilik ise gelişmiş milletlere özgü bir durumdur. Bu sebeple "la civilisation - medeniyet, la civilité - medenilik, medenileşmiş - civilisé, medeni - civil" *kelimelerinin* manalarını net olarak birbirinden ayırmak gerekmektedir. Şüphesiz bütün insanlar aynı medeniyete mensup değildir ve medeniyet müteaddittir. Zamana ve mekâna bağlı olmaksızın yaşayan toplulukların aynı müesseselere sahip cemiyetlerin toplamına ise medeniyet zümresi denmektedir. Dolayısıyla cemiyetler arasında kurulan bu müşterekliğin toplamı medeniyettir. Bu bağlamda dünya üzerinde pek çok medeniyet var olmuş ve kimi medeniyetler günümüze ulaşırken kimi medeniyetler ise tarihte yok olmuşlardır. İlkçağda var olan Mısır ve Mezopotamya medeniyet dairesinden Fenikeliler vasıtasıyla pek çok müessese almış olan bir Akdeniz medeniyet dairesi söz konusudur. Ortaçağ'da ise Asya'da ve Kuzey Afrika'da bir İslam medeniyet dairesi söz konusu iken, Avrupa'da ise bir Hıristiyan dairesi oluşmuştur. Ancak yaşanan rönesans ve reform¹ hareketleri ile birlikte Avrupa'da laik bir medeniyet oluşmaya başlamıştır. İşte bahsi geçen bütün toplumsal daireler medeniyet camiasının birer dairesi durumundadır. Bu dairelerin bütününe medeniyet zümresi adını vermek mümkündür. Ancak her bir cemiyet ya da toplum kendi medeniyet dairesini değiştirebilmektedir. Örneğin daha öncesinde Uzak Doğu Medeniyetine tabi olan Türkler İslamiyet'i kabul ile birlikte Şark medeniyeti dairesine dahil olmuştur. Türkler geçtiğimiz yüzyıllarda ise Batı medeniyetine entegre olmaya çalışmış ve bu çerçevede laik medeniyet dairesine girme uğraşı vermiştir. Özetle Türk milleti; eski devir, orta devir ve yeni devir olmak üzere üç farklı medeniyet evresi yaşamıştır. Türk kavminin ortaya çıkışından İslamiyet'i kabul ettiği döneme kadar olan zaman dilimi "eski devir" olarak nitelendirilmiştir. İslam medeniyetine girişinden Garp medeniyetini kabul ettiği zamana kadar geçen zaman dilimi "orta devir" ve Garp medeniyetinin kabulünden günümüze kadar geçen süre zarfı ise "yeni devir" olarak tasniflenmiştir (Gökalp, 2017b, s. 19-21).

Hars ve Medeniyet

Sosyal bilimlerde kültür, oldukça geniş bir perspektifte tanımlanmaktadır. Kültür denilen mefhum toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şey olarak tanımlanmaktadır. Bu alandaki çalışmaları ile popülerite kazanan Tylor'un 1871 yılında kültür kavramına getirdiği tanım oldukça dikkat çekmiştir. Bu tanıma göre kültür: "*Bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş olan her şeydir*". Bu tanım, kültür ve uygarlığın aynı şey olduğu anlamına gelmektedir. Tylor ve Lewis Henry gibi antropologlara göre kültür, insan tarafından bilinçli olarak yaratılmaktadır. Bu

¹ Avrupa açısından oldukça önemli olan bir zaman dilimini ifade eden Rönesans, "yeniden doğuş" anlamına gelmektedir. Reformasyon ise Avrupa tarihinde görülen "dinde yenileşme hareketi"ni ifade etmektedir. Özellikle Katolik Kilisesi ve

Avrupa uluslarının ikiye ayrılmasıyla sonuçlanan Reformasyon, Protestanlık mezhebinin doğmasıyla karakterize edilmektedir (Yıldırım M. , 2020, s. 184).

anlayışa göre, kültür ve uygarlık sürekli olarak görece daha yüksek ahlaki değerlere doğru ilerlemektedir. Bu durum ise aklın, kültürel olarak oldukça ileri seviyede olduğu düşünülen Batı uygarlığı tarafından uygulanan sömürgeci girişimlere dayanak oluşturan bir uygarlıklar hiyerarşisi kurmasına neden olmaktadır (Marshall, 2021, s. 442).

Kültür ve uygarlık dört noktada birbirinden ayrılmaktadır. İlk olarak; kültür ulusaldır ve millî özellikler taşır. Medeniyet ise uluslararası bir özelliğe sahiptir. Medeniyet milletlerin toplumsal hayatının ortak bir ürünüdür. Örneğin; Batı medeniyeti, bütün Avrupalı medeniyetleri içinde barındıran ortak bir medeniyeti temsil etmektedir. İkinci olarak; medeniyet fertlerin iradelerine bağlı olarak gerçekleştirdikleri davranışlara göre ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla medeniyet taklit yoluyla bir millettten diğerine geçebilir. Hars yani kültür ise bireyin iradesi dışında oluşmaktadır. Üçüncü olarak; medeniyet harstan doğmaktadır. Medeniyet fazla gelişme gösterdiğinde harsa zarar verebilir ve kültürel değerler zayıflar. Son olarak dördüncü ayırım noktası; kültürel değerleri güçlü ancak medeniyeti zayıf bir millet ile kültürel değerleri zayıflamış ancak medeniyeti yüksek olan bir millet siyasi çatışmaya girdiğinde kültürü güçlü olan millet galip gelecektir (Kongar, 1995, s. 108). Nitekim Gökalp'e göre, kültür toplumun millî benliğidir ve değiştirilemez. Kültür öğeleri, sosyalleşme ve sosyal yaptırım aracılığıyla bireylere aktarılmaktadır (Özakpınar, 1998, s. 58). Bir toplumdaki bireylerin kültürel değerlerden kopabilmesi için bu değerlerin artık toplumsal sistemde etkisini yitirmesi gerekmektedir. Ayrıca bireylerin başka kültürel değerlerin daha üstün olduğu inancına varması gerekmektedir (Duverger, 2019, s. 83).

Türk Dil Kurumu tarafından "*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü*" şeklinde tanımlanan (tdk.gov.tr, 2023) kültür kavramını "hars" olarak kullanan Ziya Gökalp bu kavrama ilişkin önemli yaklaşımlar kazandırmış; hars ve medeniyet mefhumlarını aralarındaki farkı ortaya koyarak açıklamıştır: Birçok milletin müşterek malı olan medeniyet mefhumu, uluslararası bir boyuta sahipken, hars/kültür bir medeniyetin milletler nezdinde büründüğü şekildedir ve millete özgüdür. Bu bağlamda bir millet harsını değiştiremez ancak medeniyetini değiştirebilir. Ayrıca Gökalp; iktisadi, ahlaki, dini ve hukuki fikirlerin toplamını medeniyet olarak nitelendirirken; estetik, dini ve ahlaki duyguların toplamını ise hars olarak tanımlamıştır (Gökalp, 2017b, s. 22-23). Dolayısıyla Gökalp, Türkiye'nin Batı medeniyetine girmesini fikren ve ilmen desteklemiş; ancak dini, ahlaki ve estetik duyguların toplamı olan harsın zarar görmemesini ve Batı kültürünü ithal etmemesini savunmuştur (Bonnett, 2002, s. 175). Çünkü Gökalp'e göre; bir milletin felsefe, ahlak ve güzellik ile ilgili zevkleri nevi şahsına münhasırdır ve bu şekliyle kalmalıdır. Bunlar, dışarıdan yani farklı bir millettten alınmaz. Dışarıdan sadece ifade ve anlamlar, teknikler ve yöntemler alınabilir. Zevkler, heyecanlar ve duygular tamamıyla millî olup her biri harsın unsurlarıdır (Gökalp, 2016c, s. 17).

Gökalp'in entelektüel perspektifinin merkezinde yer alan *medeniyet (uygarlık)* ve *hars (kültür)* ayrımı, Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'in *Gemeinschaft (topluluk)* ve *Gesellschaft (toplum)* ayrımına dayanmaktadır (Grigoriadis & Opçin-Kıdal, 2020, s. 487). Esasında Gökalp'in medeniyet-hars yaklaşımı/kuramı, Türk ve Müslüman olan toplumun kendi kimliğini muhafaza ederek Batılılaşabileceğini formüle etmektedir. Bu formülasyonu yapan Gökalp, Avrupa'da sanayileşme ve kentleşme, Fransa'da siyasi ve toplumsal sorunların yoğun yaşandığı bir dönemde sosyoloji biliminin şekillenmesinde aktif rol oynayan Fransız düşünür Emile Durkheim'den etkilenmiştir. Ziya Gökalp, Osmanlı toplumunda siyasi ve kültürel değişimlerin gerçekleştiği döneme tanıklık etmektedir. Bu değişim döneminde Durkheim'in sosyoloji anlayışını kendisine rehber edinmiş, onun kavram ve teorilerini düşüncelerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu noktada Durkheim'in çalışmalarında karşımıza çıkan "ahlak ve düzen" kavramları Gökalp'te "terakki ve ulus" olarak vücut bulmuştur. Aynı şekilde Durkheim'in kullandığı "kolektif bilinç" ise Gökalp tarafından "millet şuuru" olarak kullanılmış ve karşılık bulmuştur. Durkheim'in Fransız toplumunun sorunlarını ulus devlet temelli bir yaklaşımla çözme gayretinden ilham alan Gökalp, Osmanlı Devleti'nin gelecekteki varlığını sürdürebilmesi için bu minvalde nasıl ve ne şekilde dönüşüm yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Zira Osmanlı döneminde başlayan batılılaşma hareketleri devlet ve toplum nezdinde oldukça problemlerle bir yapı sergilemiş, topyekûn batılılaşma gayreti çok da sağlıklı yürümemiştir. Gökalp'in ortaya koyduğu sosyoloji tam da bu noktada önem kazanmıştır. Keza Gökalp, yeni Türk devletinde yeni bir toplum modeli inşa etme, devlet idaresinde bulunanlara yeni bir ideolojik altyapı kurma ve yeni bir kimlik kazandırma gayreti ortaya koymuştur. Gökalp'in yaklaşımları ve attığı adımlar politik duruşunun ve düşünce yapısının da birer tezahürü olarak kabul edilebilir (Bulut, 2015, s. 79-90). Şüphesiz Gökalp'in politik duruşunda, düşünce yapısında ve hars ile medeniyet arasında bir korelasyon kurmasındaki en önemli saik Osmanlı'da aslî ve kurucu unsur olan Türk ulusunun kendi değerlerini ve ulusal kimliğini koruyarak, var olan zafiyetlerine karşı çözüm üretme gayretidir (Çelik, 2006, s. 44).

Bunun yanı sıra Durkheim ve Gökalp için benzer olan bir diğer kavram ise *toplumsal dayanışma* kavramıdır (Tokluoğlu, 2013, s. 118). Durkheim'e göre, mekanik ve organik dayanışma olmak üzere iki tür dayanışma biçimi bulunmaktadır. Mekanik dayanışmanın geliştiği toplumlarda benzer yaşam tarzları bulunmaktadır. Bu toplumlar yüzeyseldir ve ilkeldir. Çünkü bireyler ait oldukları gruplardan kopamaz. Organik dayanışmayı temsil eden toplumlarda ise her birey kendi benliğini geliştirebilir. Dolayısıyla farklı yaşam tarzları bulunmaktadır (Duverger, 2019, s. 47). Ziya Gökalp, Durkheim'e benzer olarak toplumları iptidai (ilkel) ve müteazzi (gelişmiş) toplumlar olarak ikiye ayırmıştır. İlkel toplumlarda dini velayetler vardır. Ancak siyasi ve harsi velayetler yoktur. Ayrıca Gökalp, Durkheim'in dayanışma kavramının yanında "millî dayanışma" terimini

kullanmıştır. O günkü toplumun problemlerini anlamak ve çözmek amacı ile millî dayanışma terimini kullanır. Çünkü toplumsal çatışmaların azaltılması ve bütünleşmenin sağlanması gerekmektedir. Türk toplumunda Batıda olduğu gibi işçi sınıfı ve burjuvazi arasında gelişen çatışmalar yoktur. Nitekim o dönemde Türk toplumundaki çatışmaların temelinde dini ve etnik problemler bulunmaktaydı. Bu sebeple Gökalp'e göre, millî dayanışmanın sağlanması gerekmektedir (Sağlam, 2008, s. 179-187). Millî dayanışmanın sağlanması için öncelikle vatani ahlakın yüksek olması gerekmektedir. Çünkü vatan millî kültürü temsil etmektedir. Millî dayanışmanın ikinci temeli; medeni ahlaktır. Vatani ahlak, kendi medeniyetimizi mukaddes görmek, medeni ahlak ise milletimizin fertlerine ve diğer milletlere saygı duymaktır. Vatani ve medeni ahlaktan sonra millî dayanışmanın sağlanması için meslek ahlakının geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü her millet, mühendis, avukat, çiftçi, terzi vb. gibi işbölümüne dayalı olarak meslek ve zümrelere ayrılır. Bu zümreler birbirini tamamlamaktadır (Gökalp, 1977b, s. 61-64).

Siyasal ve Kültürel Dönüşüm

Türk sosyoloji geleneğinde önemli bir yeri olan Ziya Gökalp, siyasal ve kültürel alandaki çalışmaları ve düşünceleriyle öne çıkan bir isimdir. Gökalp, August Comte tarafından kurulan ve Emile Durkheim tarafından geliştirilen Sosyoloji Okulu'nun Türkiye'deki kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Gökalp, ulus devlet ve millet olma fikrinin hazırlayıcıları arasındadır. Halkı ve ulusu kültürel, siyasal ve ekonomik bir birlik olarak görmüş, Türkiye'yi bir ulus, bir devlet ve bir demokrasi olarak benimseyen görüşün gelişmesine katkıda bulunmuştur (Ergan, 2018, s. 629-631) (Alkan, 2019, s. 241). Medeniyet ve hars kavramlarıyla sıkça anılan Gökalp, medeniyet kavramı ile ilmi, teknolojiyi, siyasi, sosyal ve idari organizasyonu ifade etmektedir. Hars kavramıyla ise sanatı, dil ve edebiyatı kast etmektedir. Medeniyet kültürler arası olduğu halde, kültür millî bir özelliğe sahiptir. Gökalp'e göre, Batı medeniyetine girildiği takdirde toplum yapısındaki Türk kimliği ve İslam dini anlayışı zarar görmez. *"Türk milletindenim, İslam Ümmetindenim, Garp Medeniyetindenim"* formülündeki ifadesi bu üç unsurun birbiriyle uzlaştığını ifade etmekte olup ve çalışma boyunca tartışılan konuya da ışık tutmaktadır (Güngör, 2019, s. 7-8) (Gökalp, 2015, s. 15). Gökalp'e göre Avrupa medeniyetini taklit etmek tehlikelidir. Çünkü taklit ile Türk kültür yapısı öz olarak değişime uğrayabilir (Tokluoğlu, 2013, s. 131-132). Ancak kültür yapısı sağlam ve güçlü bir ulus, teknolojik açıdan gelişmiş bir ulusu mağlup edebilir (Çakmak, 2011, s. 55).

1839 yılında ilan edilen Gülhane-i Hattı Hümayun, 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı, 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ve 1923 yılında cumhuriyetin ilanı batılılaşma tartışmalarının odak noktası olduğu ve farklı fikir akımlarının cereyan ettiği dönemlere tekabül etmektedir.

Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli çalışmada da bu kavramlara ve tartışmalara yer verilmektedir. Nitekim toplumsal ve düşünsel anlamda batılılaşma gayretleri kavramsal açıdan içi tam olarak doldurulamayan olgular olmuştur. Zira medenileşmek, modernleşmek, Batılılaşmak ve uygarlaşmak vb. kavramların hepsi toplum tarafından aynı anlama gelecek şekilde kabul görmüştür. Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet yaklaşımı, işte bu kavramları ayırıştırıran ve belirginleştiren bir yapıya sahiptir.

Lale Devrinden Tanzimat'a kadar geçen süreç içinde garplılılaşma faaliyetleri, ordunun islahı veya yenileştirilmesi şeklinde olmuştur. Diğer alanlardaki yenileşme hareketlerine ikinci derecede bir önem verilmiş veya bu hareketler ordunun islahını desteklemek amacıyla ele alınmıştır. İmalathaneler, fabrikalar, tersaneler gibi yeni tesisler genel olarak askerin ihtiyacı olan kumaş, silah, mühimmat ve harp malzemesini hazırlamak için açılmıştır. Çünkü o zamanın devlet adamları, Avrupa karşısındaki mağlubiyetin nedenini orduda düzenin bozulmasında görmüşler ve garbın üstünlüğünü de askeri yapının yeni bir harp tekniğine göre yetiştirilmiş olmasında bulmuşlardır. Tanzimat devrine gelindiğinde ise Avrupa'ya karşı farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Dolayısıyla garplılılaşma hareketinin amacı da değişime uğramıştır. Devlet adamları, imparatorluğun kurtuluşu için teşkilatın, içtimai bünyesinin Avrupa devletlerinin yapısına benzetilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Turhan, 2021, s. 153).

Esasında Tanzimat Devri, Osmanlı açısından kültürel ve siyasal olarak başka bir medeniyetin tesiri altına girmeye başladığı bir zaman dilimidir. Türk medeniyeti ve Türk harsı çok daha önceki zaman dilimlerinde Çin medeniyetinin tesirinden kurtulup İran medeniyeti etkisi altına girmişti. Bu dönemde ise İran medeniyetinden kurtularak Avrupa medeniyetine yaklaştığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu tablo İslamiyet'in kabulünden önce Türk harsının Çin medeniyetiyle mücadelesine sahne olduğu yönünde yorumlanırken, bundan sonrasında ise Türk harsının Avrupa medeniyetiyle mücadelesine şahitlik edeceği şeklinde izah edilmiştir (Gökalp, 2016c, s. 16). Zira Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın Batı tarzı kurumlardan aldığı yapısal değişiklikler bu alanla sınırlı kalmamış, Batı toplumunun kültürel kodları da Osmanlı İmparatorluğunda görülmeye başlanmıştır. Osmanlı toplumunda paranın kullanımından insanların giyim kuşamına, evlerin stilinden günlük alışkanlıklara kadar pek çok hususta ciddi değişimler görülmüş ve bireyler arasındaki ilişkiler Avrupai bir görünüme sahip olmuştur. Tarih-i Cevdet eseriyle bir ekol haline gelen Cevdet Paşa, Osmanlı toplumunda yaşanan bu değişimin ve dönüşümün Osmanlı'daki kültürel ve siyasal hayata ciddi tahribat verdiğini ifade etmiştir. Ziya Gökalp de benzer bir görüşü temsil ederek yaşanan bu dönüşümün esasında bir sömürü olduğunu ve Tanzimatçıların bu durumu fark edemediğini dile getirmiştir (Mardin, 2020, s. 13).

Tam da bu noktada H. İslamoğlu, Osmanlı toplumunun Batı toplumu karşısındaki durağanlığının sebebinin gelenekselci Osmanlı yönetiminden kaynaklanmadığını ve Batı nüfusunun artmasıyla ilgili olduğunu düşünmektedir.

Ayrıca XVI. yüzyıldan itibaren ekonomi, dünya ekonomisine dönüşmüş, ticaret yolları değişmiş ve bunlara bağlı olarak yeni pazarlar ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı köklü değişimlere maruz kalmış ve kapitalist dünya ekonomisi içinde işlevsel bir yer edinmiştir. Başka bir ifade ile Osmanlı artık Avrupa merkez pazarlarından mallar satın alan bir hammadde bölgesi olmuş ve tarım ekonomisi zorunlu olarak değişime uğramıştır (Vergin, 2022, s. 205). Durkheim, Batı'da meydana gelen ekonomik alandaki değişimler sonucunda sınıf çekişmelerinin arttığını ve Avrupa toplumunun dağılmanın eşliğine geldiğini düşünmektedir. Ayrıca Durkheim, sanayileşme ve sınıf çekişmeleri sonucunda toplumun ortak vicdan ve değerlerinin zayıflayarak hatta yok olarak anomiy² yarattığını da belirtmektedir. Durkheim'in düşüncelerinin etkisinde kalan Gökalp, o dönem içinde Osmanlı ve Türk toplumunda da benzer durumlar yaşanmasından endişe duymuştur. Ancak Gökalp, ekonomiye dayalı bir anomiden çok yabancılaşmaya bağlı bir durum oluşacağı tezini geliştirmiştir. Çünkü Batı'da sanayileşme gibi toplumsal değişimlerin yaşandığı dönemde Osmanlı toplumunda sanayileşme ve sınıflaşma başlangıç aşamasındadır. Bu sebeple Gökalp, Osmanlı toplumu dahil Batı Avrupa dışında kalan ülkelerin kendi kültürüne yabancılaşacağını düşünmektedir. Bu noktada toplumsal vicdanın ve değerlerin korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece millî dayanışma sağlanmış olacaktır (Karpas, 2001, s. 328-329).

Batı medeniyetinin sosyal ve kültürel yaşamı o dönem içerisinde normal karşılanmış ve bu durum Tanzimatçıları Osmanlı'da yaşanacak dönüşümlere daha iştahlı hale getirmiştir. Sonuç olarak Doğu medeniyetine mensup Osmanlı medeniyeti tasfiye edilecek, bu tasfiye ile birlikte günlük yaşama sirayet eden Batı medeniyeti ve İslam diniyle birlikte bir Türk kültürü var olacaktır. Bu noktada Gökalp'in ortaya koyduğu Türkcülük anlayışı, halk içerisinde varlığını koruyan Türk kültürünü arayıp bulmaktır (Gökalp, 2020, s. 47). Burada Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak eseri öne çıkmaktadır. Türk halkının öz harsını(kültürünü) bulması Türkleşmek, Türk milletinin manevi ihtiyaçlarını önemsemesi ve korunması ise İslamlaşmak olarak nitelendirilmiştir. Gökalp, İslam dininin kurallarına uyulduğu takdirde hem Türk toplumundaki sosyo-kültürel bütünlüğün, hem de Türk milleti ile diğer İslam milletleri arasındaki sosyo-kültürel dayanışmanın güçleneceğini savunmaktadır. Muasırlaşmak ise Avrupalılara benzer olarak alet ve makineler yapmak ve kullanmaktır. Ancak çağdaşlaşmak görüntü olarak ve yaşam tarzı bakımından Avrupalılara benzemek değildir. Çağdaşlaşmak, çağdaş medeniyetin ilim ve hünerinde diğer milletlerden geride kalmayacak şekilde üstün bir mevki kazanmak anlamına gelmektedir (Ergan, 2018, s. 632).

Bu bağlamda o dönem içerisinde görülen yenileşme hareketleri toplumsal bir boyut kazanmış; bu durum karşısında Gökalp ise Türk milliyetçiliğinin savunucusu olarak toplumun temel gücü olan halkın ihmal edilmeden

bir yenilik planının yapılması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre, Türk millî kültür düşüncesi devlet politikası haline getirilmelidir. Yeni dönemde imparatorluğun politik yapısını değiştirmek, toplumsal, eğitim, yasal sistem ve geleneklerde modernizasyonu gerçekleştirmek amacıyla önce saltanat ve halifelik kaldırılmıştır. Akabinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve Avrupa'nın hukuk düzeni örnek alınmıştır (Bars, 2017, s. 41-42). Bahsi geçen bu yeni dönemin amacı; Türk kültürünün geliştirilmesidir. Bu gelişimin ulusal kültür düzeyinde sağlanması için Batı kültürü model alınmalıdır. Gökalp'e göre bu gelişme reform ve çağdaşlaşmanın bir yolu olarak düşünülmelidir. Çağdaşlaşma ise Batılılaşmakla değil Türkleşmekle mümkündür (Yıldırım A. , 2013, s. 8). Batı kültürünün model alınması, Batı'nın millî dilinin Türk toplumuna aynı şekilde uygulanması anlamına gelmemektedir. Çünkü Türk toplumu arasında konuşulan millî bir dil bulunmaktadır. Dil ilmine dair yöntem ve teknikler yoktur. Bu sebeple Batı'dan dil değil dil ilmi alınmalıdır. Benzer şekilde Batı'nın millî ahlakı alınmamalı, nasıl Türk toplumun kendine özgü millî bir dili varsa yine aynı şekilde kendine özgü millî bir ahlakı olduğu unutulmamalıdır (Gökalp, 1980, s. 41-42). Rokkan'a göre, kültürel değişimler önemlidir. Çünkü kültürel değişkenler, siyasal sistemdeki siyasal birlik ve bütünlük hakkında bilgi vermektedir. Gökalp'in de üzerinde durduğu din ve dil gibi kültürel değişkenler, toplumun etnik ve kültürel homojenliğini yansıtmakta, millî devletin kurulması veya kalıcılığının sağlanması açısından önem taşımaktadır (Vergin, 2022, s. 223).

I. Meşrutiyetin ilan edildiği yıl hayata gözlerini açan Gökalp, Abdülhamid dönemine, II. Meşrutiyetin ilanına, I. Cihan Harbine, Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyetin ilanına şahitlik etmiştir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin oluşumunda kilit rol oynayan Gökalp, fikirlerinin farklılığı ve kapsamı itibariyle önemli bir şahsiyettir. Farklı düşünürler tarafından Gökalp, geç gelişen toplumlardaki diğer birçok düşünür gibi, Batı bilgisini kendi toplumunun kültürüyle birleştirerek Türk ulus devletinin kurulmasında Batıcı, modernist ve milliyetçi bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Gökalp çizdiği çerçeveye ve oluşturduğu kuramlarla sadece Müslüman Türklere yakışan bir modernite anlayışı değil, tüm toplumlara örnek teşkil edecek, geçmiş ve gelecek arasında güçlü bir bağ kuracak, dayanakları inşa etmiştir. Bu sebeple Gökalp'in ortaya koyduğu düşünce salt bir milliyetçilik anlayışından çok ötede bir konuma sahiptir. Gökalp, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan İttihat ve Terakki'nin önde gelen bir ideologu olmanın yanı sıra Cumhuriyetin kurulmasında ve gelişmesinde de etkin bir rol oynamıştır. Dahası ilk cumhuriyetçi anayasanın yenilikçi kısımlarından bazı yerlerini kaleme alan kişi olmuştur (Nomer, 2016, s. 408). Şinasi, Namık Kemal, Abdullah Cevdet Tanzimat döneminin yüksek tepeleri olarak kabul edilirken Ziya Gökalp, bu yolun en son ve en aydınlık tepesi olarak ifade edilmektedir (Baltacıoğlu, 1964, s. 1-2).

² Durkheim'e göre anomiy, toplumun düzenleyici güçlerinin aksadığı zaman ortaya çıkmakta ve bireyin toplumun kendisinden ne istediğini bilememesi halidir. Anomiy,

toplumsal sistemde ekonomik bir değişim yaşandığı zaman diliminde oluşabilir (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 95).

Ziya Gökalp, Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının hızla gelişmesinde sanayileşme ve kentleşmenin yadsınamaz etkisi olduğunu düşünmekte; Avrupa'da hızla yayılan milliyetçiliğin modern devletler nezdinde gelişim gösterdiğini ifade etmektedir. Dünyada kabul gören ve etki alanını genişleten milliyetçi yaklaşım Ziya Gökalp tarafından kabul görmüştür. İzlediği stratejiyi milliyetçi temelde geliştiren Gökalp, hedefini Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir devlet olmasını sağlamak olarak tayin etmiştir. Nitekim Cumhuriyet döneminde yapılan birçok yenilik ve değişim onun tarafından çok daha öncelerinde dile getirilmiştir. Laiklik, Türkçenin sadeleşmesi, medeni kanun, kadın ve aile hukuku, kadın-erkek eşitliği, kadının mirastan eşit pay alması ve kadınların toplumsal hayatta rol almaları gibi konular Gökalp tarafından dile getirilmiştir (Sağlam, 2008, s. 217).

Nitekim Türk toplumunda medeniyet ve kültür kavramlarını sistematik hale getiren mütefekkir Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımına gitmesinde yaşanan siyasal ve kültürel dönüşüm oldukça etkili olmuştur. Zira Gökalp'in içerisinde bulunduğu zaman diliminde toplumsal olarak yaşanan siyasal ve kültürel buhran Türkiye açısından endişeli bir görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkede sürekli olarak yenilgiler, toprak kayıpları, kitlesel göçler, açlık ve sefalet yaşanırken, devlet adamları ve aydın sınıf tarafından devletin bu durumuna dair çözüm yolları aranmaktaydı. Gökalp ise tespit edilen çözüm yolları ile ilgili çekincelerini dile getirmekte ve şu soruları sormaktaydı: Devletin ve aydınların tek amaç haline getirdiği Batı dünyasının medeni gelişmeleri taklit edilirken, sosyal ve kültürel özellikleri de Türk toplumuna aktarılacak mıydı? Başka bir ifade ile eski teknolojiler, adet ve gelenekler, inançlar bırakılacak mıydı? Kılık kıyafet, günlük yaşam biçimi ve dini anlayışa kadar Avrupa'nın yaşam biçimi mi örnek alınacaktı? (Güngör, 2019, s. 5).

Gökalp, bu sorulara "Türk kimdir?" sorusu eşliğinde yazılarının pek çoğunda cevap vermiştir. Ayrıca Türk toplumunun düşünsel esaslarını bilimsel olarak belirlemeye çalışmış ve toplumsal sistemdeki siyasal ve kültürel değişim sürecinin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre, Türk bir milletin adıdır. Millet, kendine özgü harsa sahip olan bir zümre demektir. Bu sebeple Türk'ün yalnız bir dili ve bir harsı olabilir (Gökalp, 1976, s. 19). Bu bağlamda Ziya Gökalp'e göre hars, bir milletin düşünceleri ve duygusal alandaki manevi değerlerinin bütünüdür. Siyaset ise bir millette var olan uygulama alanındaki bütün uğraşlardır. Hars ve siyaset, birbirinden ayrı olan iki bağımsız alandır. Bu iki alanı birbirinden ayıran milletlerde hars ve siyaset alanları kendi özelinde gelişim göstermektedir. Bağımsız olan bu iki alanı birbirine karıştıran milletlerde, hars da ve siyaset de gerilemeye başlar. Bu sebeple siyasetin hars üzerinde yapacağı etki sadece harsın oluş araçlarını hazırlamak olmalıdır. Siyasi partiler ve siyasi güçler, programlarına kültürel faaliyetler ekleyebilirler. Ancak bu faaliyetler yalnızca kültürün doğal gelişmesine yardım edecek araçların sağlanmasına yönelik olmalıdır (Gökalp, 2016c, s. 68-73).

Sonuç

Ziya Gökalp'in içinde bulunduğu dönem, Osmanlı toplumunun siyasal ve kültürel olarak başka bir medeniyetin etkisi altına girmeye başladığı döneme tekabül etmektedir. Bu dönemin, siyasal ve kültürel özellikleri dikkate alındığında Osmanlı devlet yapısının o dönem için kültürel bir buhran yaşadığı ve görece Batı medeniyetine nazaran güçlü bir kültürel yapıya sahip olmadığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin yeni bir ulusal kimlik arayışına girdiği bu zaman diliminde Gökalp, Türk toplumunun kendine özgü ahlaki ve kültürel değerlerini koruyarak, Batı'dan aldığı bazı değişimlerin yararlı olabileceğini düşünmektedir. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak olarak özetlediği bu düşüncesinin kültürel ögesi; Türkçülük, ahlaki ögesi ise İslam'dır. Gökalp, Türkçülüğü, Türk milletinin yükselmesi, İslamcılığı ise toplumsal birliğin sağlanmasında yardımcı bir unsur olarak görmüştür. Bunlara ek olarak Batı medeniyetinin bilimsel ve teknolojik açıdan gelişmesine öncü olan pozitif bilim anlayışının benimsenmesinin bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedir. Nitekim Gökalp, "Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Garp medeniyetindeniz" söyleminde; Türk milletindeniz ile ahlakta, dinde, dilde, hukukta ve felsefede Türk zevk ve vicdanının temsil edildiğini, İslam ümmetindeniz ise İslam din anlayışının kabul edildiğini ve Garp medeniyetindeniz ile ilim, fen ve felsefe gibi medeni sistemlerde Avrupa'nın model alındığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak düşüncelerini "Türkçülük" etrafında şekillendiren Ziya Gökalp; dönemin aydın sınıfının Batı hayranlığını eleştirmiş, Batı ideolojisinin ve günlük yaşam unsurlarının Türk toplum yapısı dikkate alınmadan örnek alınmasının, milliyetçilik anlayışına aykırı olduğunu vurgulamış ve millî düşüncenin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Hülasa Gökalp, Türk millî kültürünün özünün korunduğu takdirde, medeniyetin kültürler arası bir unsur olduğunu ve Batı medeniyetçiliği ile uzlaşmaz bir durum olmadığını düşünmektedir. Toplumsal ve siyasî görüşlerini ele aldığı çalışmalarının temelinde de Türk tarihini, medeniyetini, kültürünü, dinini, bilimini, aile ve siyasal yapısını ayrıntılı olarak incelemiştir. Ayrıca Türk toplumunda laiklik, kültür ve medeniyet görüşlerinin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. Ne var ki Ziya Gökalp'in medeniyet algısı üzerinden siyasal ve kültürel olarak yaşanan dönüşümün olması gerektiğinden farklı şekillendiği de tespit edilen bir gerçekliktir.

Extended Summary

Throughout human history, many civilizations have emerged and analyses have been made about the civilizations that have emerged. These analyses and evaluations have been shaped depending on the perception of life by individuals or thinkers. At this point, Ziya Gökalp, who came to the fore as an important thinker in the history of Turkish thought, put forward a civilization imagination on the basis of Turkification, Islamization, and Modernization. In addition to this, he made many studies on the concepts of Turk, Turkishness, and Turkism and

shed light on his period and those after him. Gökalp, who especially focused on the concept of culture and preferred to use this concept as *hars*, brought a new approach to the concepts of culture, ideals, and civilization and contributed to social change and political transformation through these concepts. When his studies and approaches are evaluated as a whole, it is seen that he left important traces in the Turkish world of thought. In this context, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, his approach to the concepts of *hars* and civilization are discussed in this study, and the political and cultural structure of the period in which he lived and the transformation that took place afterward are analyzed in a historical course.

Because the social and cultural structure includes many paradigms from education to health, from law to literature, and from family to political institutions. Although the aforementioned phenomena are the reflection of culture itself, they have an appearance that can always undergo social change. Gökalp, who is the main actor of the study, tried to explain these phenomena, especially political and cultural transformation, through the concept of civilization that he himself created. Gökalp witnessed the dissolution of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic. Therefore, he had the opportunity to observe the social strife and conflicts during this transition period. From this point of view, he tried to explain how an ideal social change, which he observed and shaped with a systematic way of thinking, should be on the basis of the concepts of heritage and civilization. The interaction between cultures has an important place in the change that is taking place or will take place. In this context, the interaction between cultures can be the determining factor of change. Some statesmen and intellectuals of the Ziya Gökalp period tried to unite Ottoman civilization and Western civilization based on this idea.

Because the innovation movement seen in Gökalp's period was not the right choice, as it was a cultural imitation and it pointed to a change in the form of implementing European civilization in all units of the society without taking into account the cultural, moral, religious, political, family structure and language of Turkish society as it was. At this point, Gökalp developed the argument that Turkish cultural values could be preserved to take part in European civilization. The basis of this debate, which is summarized in the main outlines of this study, is Gökalp's idea that when unity in language and religion is achieved, and national language elements and religious beliefs are internalized by individuals through socialization, there will be no distinction between heritage and civilization and Turkish society will take its place in Western civilization.

As a matter of fact, in this study, the life and thoughts of the philosopher Ziya Gökalp, who has an important place in the history of Turkish thought, are discussed, and then Ziya Gökalp's approach to the concept of civilization and heritage is evaluated. In light of all these evaluations, the political and cultural transformation that has taken

place in Turkish society historically and that is clearly visible is analyzed.

The research questions of this study are as follows: According to Ziya Gökalp, how should political and cultural change take place? What are heritage and civilization? What is Ziya Gökalp's role in the development of Turkish national thought? In addition, in the study titled "Evaluating Political and Cultural Transformation through Ziya Gökalp's Perception of Civilization", the qualitative method was used as one of the research techniques. The study, in which Ziya Gökalp's thoughts are discussed, consists of a literature review. Based on the information obtained as a result of the literature review, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, and thoughts on the concepts of *hars* and civilization were discussed and the political and cultural structure of the period he lived in was analyzed with a critical approach.

The period in which Ziya Gökalp lived corresponds to the period when Ottoman society began to come under the influence of another civilization politically and culturally. Considering the political and cultural characteristics of this period, it can be said that the Ottoman state structure was experiencing a cultural crisis and did not have a relatively strong cultural structure compared to Western civilization. In this period when the Ottoman Empire was in search of a new national identity, Gökalp thought that some changes from the West could be beneficial while preserving the unique moral and cultural values of Turkish society. The cultural element of this idea, which he summarizes as Turkification, Islamization, and Modernization, is Turkism and the moral element is Islam. Gökalp saw Turkism as an auxiliary element in the rise of the Turkish nation and Islamism as an auxiliary element in ensuring social unity. In addition, he thought that the adoption of the understanding of positive science, which pioneered the scientific and technological development of Western civilization, did not pose a problem. As a matter of fact, in the discourse "We belong to the Turkish nation, the Islamic ummah, and the Western civilization", Gökalp states that the Turkish nation represents Turkish taste and conscience in morality, religion, language, law, and philosophy, Islamic ummah accepts the Islamic understanding of religion, and the Western civilization takes Europe as a model in civilized systems such as science, science and philosophy.

As a result, Ziya Gökalp, who shaped his thoughts around "Turkism", criticized the Western admiration of the intellectual class of the period, and emphasized that the imitation of Western ideology and elements of daily life without considering the Turkish social structure was contrary to the understanding of nationalism and played an important role in the formation of national thought. In short, Gökalp believed that civilization was an intercultural element and not irreconcilable with Western civilizationism, provided that the essence of Turkish national culture was preserved. The basis of his work, in which he discussed his social and political views, was a detailed examination of Turkish history, civilization, culture, religion, science, family, and political structure.

He also played an active role in the formation of secularism, culture, and civilization views in Turkish society. However, it is a reality that the political and cultural transformation through Ziya Gökalp's perception of civilization was shaped differently than it should have been.

Kaynakça

- Alkan, C. (2019). Eğitimci Ziya Gökalp. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 232-244. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001057
- Anar, S. (1996). *Ziya Gökalp* (Cilt 14). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya>
- Baltacıoğlu, H. İ. (1964). Ziya Gökalp. *Sosyoloji Konferansları*(5), 1-7.
- Bars, M. E. (2017). Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 38-51.
- Bonnett, A. (2002). Makers of the West: National Identity and Occidentalism in the Work of Fukuzawa Yukichi and Ziya Gökalp. *Scottish Geographical Journal*, 118(3), 165-182. <https://doi.org/10.1080/00369220218737145>
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı. *Sosyoloji Konferansları*(52), 79-110. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.58323>
- Çakmak, A. (2011). Ziya Gökalp ve Çağdaşlaşmak. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(14), 47-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoskon/issue/9536/11909> 3 adresinden alındı
- Çelik, C. (2006). Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(21), 46-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219367>
- Duverger, M. (2019). *Siyasetin Sosyolojisi* (12. b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ergan, N. G. (2018). Türkiye'de Sosyoloji. E. B. Sağlam, A. Ö. Boyacıoğlu, & A. G. Bacak içinde, *Sosyoloji* (s. 619-689). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (M. Kaplan, Dü.) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977a). *Makaleler III*. (O. Durusoy, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları:283 Seri:2 No:13.
- Gökalp, Z. (1977b). *Makaleler IV*. (F. R. Tuncor, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:284 Seri:2 No:14.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX*. (Ş. Beysanoğlu, Dü.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları:359, Ziya Gökalp Serisi:15.
- Gökalp, Z. (2015). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016a). *Altın Işık* (2 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2016b). *Çınaraltı Yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2016c). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2017a). *Türkleşmek, İslâmlaşmaki Muasırlaşmak* (4 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2017b). *Türk Medeniyet Tarihi* (3 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2020). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Grigoriadis, I. N., & Opçin-Kıdal, A. (2020). Imagining Turan: Homeland and its Political Implications in the Literary Work Hüseyinzade Ali (Turan) and Mehmet Ziya (Gökalp). *Middle Eastern Studies*, 482-495. <https://doi.org/10.1080/00263206.2019.1706167>
- Güngör, E. (2019). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yer-Su Yayınları.
- Karpat, H. K. (2001). Ziya Gökalp'in Korporatifçilik, Millet-Milliyetçilik ve Çağdaş Medeniyet Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler. H. K. Karpat içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce - 1: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* (s. 328-333). Ankara: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (6. b.). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk Modernleşmesi* (27 b.). (M. Türköne, & T. Önder, Dü) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü* (5 b.). (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nomer, N. (2016). Ziya Gökalp's Idea of Cultural Hybridity. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(3), 408-428. <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1197820>
- Okay, M. O. (1996). *Ziya Gökalp* (Cilt 14). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya#2-din-anlayisi>
- Özkapınar, Y. (1998). *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: DeKi Yayınları.
- Sağlam, S. (2008). Ziya Gökalp. İ. v. Doğan, & Ç. Özdemir (Dü.) içinde, *Türkiye'de Sosyoloji* (Cilt I, s. 161-219). Ankara: Phoenix Yayınları.
- tdk.gov.tr. (2023). Büyük Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tokluoğlu, C. (2013). Ziya Gökalp ve Türkçülük. *Ankara SBF Dergisi*, 68(3), 113-139. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002289
- Turhan, M. (2021). *Kültür Değişmeleri* (6 b.). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Uzer, U. (2013). The Kurdish Identity of Turkish Nationalist Thinkers: Ziya Gökalp and Ahmet Arvasi between Turkish Identity and Kurdish Ethnicity. *Turkish Studies*, 14(2), 394-409. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.802900>
- Vergin, N. (2022). *Siyasetin Sosyolojisi* (19. b.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yıldırım, A. (2013). Ziya Gökalp'te Toplumsal Değişme:"Kültür-Uyguruluk Tezi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-20.
- Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve Reformasyon. *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 184-210. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/54628/711875>